

LA METROPOLITANITZACIÓ A LA PLANA DE L'ALT EMPORDÀ

EXEMPLE D'UN NOU MODEL TERRITORIAL A CATALUNYA

Tesi doctoral realitzada per:

Sergi Cuadrado Ciuraneta

Dirigida per:

Dr. Antoni Durà Guimerà

Dra. Helena Estalella Boadella

Departament de Geografia

Facultat de Filosofia i Lletres

Universitat Autònoma de Barcelona

Bellaterra

(Cerdanyola del Vallès)

2012

*Als pares, a la Marta, i a la
Raquel.*

“El que anomenem l'Alt Empordà s'ha de veure des d'un punt qualsevol de la carretera de Figueres al castell. Apareix llavors un paisatge de meravella, lleugerament en pla inclinat sobre el golf de Roses, d'una finor i una elegància indescriptibles –sobretot els dies límpids, cristal·lins, esventats, l'aire d'una picantor lleugerament freda–. Són els dies que el mar llunyà és més assolellat i rutilant i la terra té un relleu més viu. Com que en aquesta part hi ha alguna propietat vasta i els cultius són més fixos, les taques de color, que no esbronquen la mirada, sinó que tendeixen a la delicadesa, semblen augmentar-ne l'elegància. Els paisatges jauen sobre la terra, però aquest jau d'una manera esvelta. Les masses hi mantenen una adequació perfecta: els arbres de les carreteres immediates, la volumetria de Castelló, el petit pujolet del Far, les closes del golf, el Montgrí i el castell. És un gran paisatge que ja no sembla de matèria sinó d'esperit”.

Josep Pla (1968). *El meu país* (O.C. núm. 7). Barcelona, Destino.

“Luego fueron apareciendo urbanizaciones y centros comerciales entre espacios verdes. Unas veces había grandes bloques de apartamentos, todos iguales, otras veces, casitas bajas, también iguales, dispuestas en forma lineal o caprichosa, como si la organización general del territorio se hubiera ajustado a varios planes, todos distintos entre sí, todos malos y todos dejados a medio hacer. En los trozos no construidos, donde antes había habido huertos en bancales con higueras y almendros y una carretera sinuosa que subía por la ladera hasta llegar a una torre vigía o una ermita, ahora había césped, palmeras, pozuelos de alabastro y riegos por aspersión, en un intento de convertir aquél otrora honesto paraje suburbano en una California de segunda mano”.

Eduardo Mendoza (2001). *La aventura del tocador de señoras*. Barcelona, Seix Barral.

"La plana lluminosa, el golf superb que la continua, el grandió amfiteatre que els rodeja, sobre el qual apareix la llunyana silueta del Canigó, coronat de neus, la Costa Brava, robusta i viril i alhora pintoresca i seductora, i les relíquies evocadores d'una història densa i agitada, fan de l'Empordà una de les comarques més interessants i atractives de Catalunya."

Pere Blasi (1954). "L'Empordà". *Les terres catalanes*. Barcelona, Aymà.

"El formidable golf de Roses, amb l'Empordà desclòs al seu darrera, que en els temps pretèrits havia donat lloc a factories de la importància d'Empúries i Roses, manté aquesta darrera en un dels extrems i la nou vinguda, l'Escala, a l'altre, amb Castelló d'Empúries, disminuït de la seva passada jerarquia, al centre."

Josep Iglésies (1958). "Geografia urbana". *Geografia de Catalunya*. Barcelona, Editorial Aedos.

"La gran mayoría de la población de nuestra comarca vive en pueblos y caseríos más o menos en orden cerrado, pero existe un determinado porcentaje de la misma que se dispersa en masos o casas de payés. Es conocida la dificultad de señalar donde termina la concentración y donde empieza la verdadera dispersión, no sólo por la intrínseca dificultad de fijar estos conceptos sino con la ambigüedad con que son manejados en los nomenclátors."

Albert Compte (1963-64). "El Alto Ampurdán". *Pirineos*: 66-67.

"Una rica plana cerealística de sòl fèrtil, ben proveïda d'aigua, sembla que amplament oberta al mar però separada d'aquesta per una zona d'aiguamolls i insalubre que rebutja la vida cap a l'interior. L'hàbitat hi ha buscat els terrenys secs, a l'abric dels desbordaments dels corrents d'aigua, per on podia acostar-se al més a prop de la mar. La vida marítima, en lloc de dispersar-se en múltiples punts com als sectors muntanyosos que l'emmarquen, s'ha concentrat, sigui a la desembocadura dels rius (Sant Pere Pescador), sigui al contacte dels massissos (Roses, l'Escala, l'Estartit, platja de Pals). La costa ofereix als estiuejants immenses platges de sorra (badia de Roses, platja de Pals) i els grandiosos penya-segats del Montgrí. L'home pertany a la raça de l'Empordà. Abans de tot és pagès."

Ybette Barbaza (1988). *El paisatge humà de la Costa Brava*. Barcelona, Edicions 62.

"En menys de deu anys, el turisme s'ha fet seu el paisatge; en menys de deu anys, la vella i magnífica costa gironina, animada per una vida profunda i multiforme, s'ha convertit en la jove i fressosa Costa Brava, coneguda pels turistes del món sencer i amenaçada de perdre, sota la capa impersonal dels equipaments turístics, els trets originals lentament elaborats durant segles per l'acció conjunta dels homes i del mar."

Ybette Barbaza (1988). *El paisatge humà de la Costa Brava*. Barcelona, Edicions 62.

"Avui és evident que l'estudi de la Costa Brava s'ha de situar en un espai que desborda els límits dels termes municipals costaners i penetra cap a l'interior. (...). Tenim, per tant, davant nostre realitats molt diverses per considerar, unes realitats que fan augmentar encara més la complexitat a què ens referíem anteriorment. I per si tot això no fos suficient, tenim al litoral un sistema urbà de ciutats i poblacions multifuncionals, és a dir, no dedicades únicament al turisme i al lleure, sinó posseïdores d'una dinàmica pròpia de creixement i de transformació i amb uns graus molt variables d'identificació amb aquestes activitats."

Joan Cals (2005). "Debat final (conclusions generals)". COAC. *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*. Girona, COAC.

AGRAÏMENTS

La realització d'aquesta tesi doctoral no hauria estat possible sense la implicació, els recursos i el recolzament de diverses institucions i entitats.

Vull expressar el meu agraïment al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, al qual he estat vinculat durant setze anys; primer com a estudiant de llicenciatura, després com a estudiant de tercer cicle, després com a becari –com a becari de suport a la recerca primer i com a becari predoctoral després– i, finalment, com a professor associat. També, en la mateixa línia, vull agrair el suport i els recursos facilitats pel Grup de Recerca en Recursos Costaners i Paisatge, en el qual sempre s'ha inscrit la meua recerca, i amb el qual segueixo vinculat a hores d'ara. També he d'agrair el finançament rebut per l'anomenat, en aquell moment, *Ministerio de Educación y Ciencia*, en concedir-me la Beca de Formació de Personal Investigador; un fet que va ser decisiu per a què aquesta tesi sigui avui una realitat. També vull agrair el recolzament del que en el seu moment s'anomenava EGIPP –Equip de Gestió i Projectes de Paisatge– que, quan aquesta tesi estava a les beceroles, va servir per a completar la meua jornada laboral i, per tant, que em pogués dedicar, *full time*, a la recerca acadèmica. Així mateix, vull donar les gràcies al *Departament of Human Geography and Urban and Regional Planning* de la *Faculty of Geosciences*, de la *Utrecht University* (Països Baixos), que em va acollir durant sis mesos, quan hi vaig fer una estada de recerca predoctoral; període al llarg del qual vaig poder redactar una part important d'aquesta tesi. Finalment, no puc deixar de donar les gràcies a les diferents administracions, col·legis professionals i gremis, associacions sectorials i d'empresaris, sindicats i associacions i entitats de tipus cívic que també han col·laborat en aquesta tesi, en participar algun dels seus integrants en les entrevistes. La relació completa d'aquestes institucions, organitzacions i col·lectius es pot trobar al capítol de metodologia.

Aquests agraïments institucionals, com és lògic, es corresponen amb les gràcies que vull donar a una sèrie de persones en concret.

Vull expressar la meua gratitud, en primer lloc, als directors d'aquesta tesi, l'Antoni Durà i l'Helena Estalella, pel recolzament i els consells rebuts durant aquests anys. També vull donar les gràcies als membres del grup de recerca i, molt especialment, a la Françoise Breton, coordinadora del grup, al Francesc Romagosa i a l'Antonio José Trujillo. De la mateixa manera, vull agrair la confiança de la Rosa Ascon i el Jaume Busquets, en el seu dia coordinadors de l'EGIPP, la col·laboració amb el qual, com he dit abans, va servir per a què pogués dedicar-me a la recerca acadèmica a temps complet. També vull deixar constància del meu agraïment a tot el personal de Departament de Geografia, personalitzat –per no deixar-me a ningú– en les tres persones que n'han ocupat la direcció durant el període en què hi he treballat: la Pilar Riera, la Gemma Cànoves i l'Antoni Francesc Tulla. En la mateixa línia, vull donar les gràcies al professor Rob van der Vaart, que em va fer de tutor durant la meua estada a Utrecht i que em va donar totes les facilitats per a què hi pogués desenvolupar la meua recerca, i per a enriquir-la. També vull mostrar, en aquest punt, el reconeixement a tots els joves investigadors i investigadores amb qui vaig compartir els anys de recerca universitària, particularitzant-t'ho –també per no deixar-me a ningú– en les persones amb qui vaig compartir despatx: el Jordi Sempere, l'Helena Cruz, el Xavier Oliveres i el Lorenzo Chelleri. També he d'agrair la participació de totes les persones que van tenir la gentilesa de participar en les entrevistes (els seus noms complets es trobaran al DVD d'annexos, amb la transcripció del contingut). Igualment, voldria agrair els consells al Carlos Carreño, pel que fa a l'elaboració de la cartografia, l'ajut prestat per la Marta Gilabert, la Raquel Sánchez, la Mònica López i la Marta Cuadrado, en relació amb la transcripció i el tractament del contingut de les entrevistes, el cop de mà que em van donar a l'hora de muntar el DVD d'annexos, a la Marta Cuadrado i al Josep Ciuraneta, el disseny de la portada a l'Eva Berruezo i l'Abel Castilla, i finalment, a la Raquel Sánchez, l'esforç de revisar, en la seva totalitat, el text final de la tesi. Per acabar, també vull expressar la meua gratitud a totes aquelles persones, a la meua família i als amics, així com a tots els companys –d'Activa, de l'OEL, del Col·legi i de l'Espona–, que durant tots aquests anys, i especialment en els darrers temps, s'han interessat per l'elaboració de la tesi, preguntant-me i donant-me ànims per tal d'acabar-la, perquè tots ells també en són partícips, d'alguna manera.

ÍNDIX

0	INTRODUCCIÓ	19
1	LA PLANA DE L'ALT EMPORDÀ: ESPAI DE CONJUNCIÓ ENTRE LES ACTIVITATS DE CONSERVACIÓ, AGRICULTURA I TURISME	25
1.1	L'àmbit d'estudi: la plana de l'Alt Empordà.....	25
1.1.1	El marc natural.....	26
1.1.2	El marc socioeconòmic	31
1.2	Els diferents usos i activitats en contacte	35
1.2.1	Els espais protegits	35
1.2.2	Els espais agraris.....	38
1.2.3	Urbanització i turisme.....	41
1.3	Recapitulació.....	42
2	ELS PROCESSOS DE CREIXEMENT URBÀ EN EL CONTEXT DE LES DINÀMIQUES URBANES DE LES SOCIETATS OCCIDENTALS	44
2.1	Les dinàmiques urbanes a les societats occidentals	44
2.1.1	Les transformacions socioeconòmiques de caràcter global	45
2.1.2	Grans aportacions a l'estudi del fet urbà.....	48
2.1.3	Les característiques de la metròpolis postmoderna.....	52
2.2	Els processos de creixement urbà	55
2.2.1	Els processos de dispersió metropolitana.....	55
2.2.2	Els processos d'urbanització en els àmbits rurals	61
2.2.3	La transformació dels espais turístics	66
2.3	Recapitulació.....	71
3	ELS PROCESSOS D'URBANITZACIÓ EN EL CONTEXT CATALÀ	73
3.1	El fenomen metropolità a Catalunya	73
3.2	La transformació dels territoris no estrictament metropolitans	78
3.3	Canvis en els espais turístics i residencialisme	80
3.4	El paper de l'evolució del sector immobiliari	84
3.5	Recapitulació.....	87
4	LES TRANSFORMACIONS DELS ASSENTAMENTS A LA PLANA DE L'ALT EMPORDÀ ..	89
4.1	L'evolució dels assentaments fins a la irrupció del turisme.....	89
4.2	Eclosió i desenvolupament del fenomen turístic	92

4.3	La transformació dels assentaments a partir de les dinàmiques turístiques (1950-1990).....	94
4.3.1	Etaques de transformació dels assentaments en relació amb el turisme	94
4.3.2	Les urbanitzacions turístiques: principals factors de localització	96
4.3.3	Diversitat d'adaptacions a la costa i a l'interior	97
4.3.4	Els resultats del procés i els primers moviments d'oposició	98
4.4	Transformacions entre 1990 i 2006 i la resposta de la societat civil i l'Administració	100
4.4.1	L'augment de la pressió a la segona línia de costa	100
4.4.2	Les mobilitzacions ciutadanes i la resposta de l'Administració.....	104
4.4.3	El paper de la Generalitat: aprovació de lleis i impuls de la planificació territorial.....	106
4.4.4	Els nous plans directors i la seva incidència a l'àmbit d'estudi	107
4.5	Recapitulació.....	111
5	OBJECTIUS, HIPÒTESIS I METODOLOGIA.....	113
5.1	Objectius i hipòtesis	113
5.2	Mètodes qualitatius i quantitius per a l'estudi de la transformació dels assentaments ...	115
5.2.1	L'anàlisi bibliogràfica	115
5.2.2	L'Anàlisi documental	118
5.2.3	L'anàlisi cartogràfica i mitjançant els SIG	119
5.2.3.1	La superfície urbanitzada com a variable explicativa	121
5.2.3.2	La definició de la tipologia dels assentaments	122
5.2.3.3	La descripció de la tipologia	125
5.2.3.4	L'aplicació de la tipologia a l'àmbit d'estudi.....	130
5.2.3.5	Altres elaboracions cartogràfiques	134
5.2.4	L'anàlisi estadística	135
5.2.4.1	Les variables d'anàlisi	135
5.2.4.2	Les fonts estadístiques.....	137
5.2.4.3	Consideracions metodològiques al voltant de les dades.....	139
5.2.4.4	Detecció i mesura dels impactes generats pel model d'assentament.....	141
5.2.5	El treball de camp	142
5.2.6	El recull de premsa	143
5.2.7	Les entrevistes.....	144
5.2.7.1	La realització de les entrevistes	144
5.2.7.2	L'inventari dels agents.....	147
5.3	Recapitulació.....	151
6	ANÀLISI DELS CANVIS, DELS PROCESSOS DE TRANSFORMACIÓ I DELS IMPACTES DELS ASSENTAMENTS EN EL PERÍODE 1950-1996.....	155
6.1	Anàlisi dels assentaments als anys cinquanta i als anys noranta del segle xx.....	155
6.1.1	Els sistema d'assentaments als anys cinquanta	155

6.1.2	El sistema d'assentaments als anys noranta	165
6.1.2.1	La superfície urbanitzada	165
6.1.2.2	Els tipus de poblament	168
6.1.2.3	Els tipus d'hàbitat	180
6.1.2.4	Principals resultats	186
6.1.3	Recapitulació.....	190
6.2	Anàlisi dels processos de transformació dels assentaments en el període 1950-1996	192
6.2.1	Increment de la superfície urbanitzada	193
6.2.2	Creixement del parc d'habitatges.....	197
6.2.3	Evolució de la infraestructura d'allotjament.....	205
6.2.4	Creixement de la població resident.....	207
6.2.5	Augment de la mobilitat quotidiana	213
6.2.6	Recapitulació.....	217
6.3	Anàlisi dels impactes dels assentaments a finals del segle xx	219
6.3.1	El consum de sòl.....	220
6.3.2	L'ocupació del territori.....	225
6.3.3	El consum d'aigua.....	233
6.3.4	La generació de residus.....	236
6.3.5	Recapitulació.....	240
7	ANÀLISI DELS CANVIS I DELS PROCESSOS DE TRANSFORMACIÓ: 1996-2006	242
7.1	Anàlisi dels canvis en els assentaments	242
7.1.1	Evolució de la superfície urbanitzada	242
7.1.2	Canvis en els tipus de poblament	251
7.1.3	Canvis en els tipus d'hàbitat	264
7.1.4	Ompliment i consolidació dels assentaments	274
7.1.5	Recapitulació.....	279
7.2	Anàlisi dels processos de transformació	281
7.2.1	Creixement del parc d'habitatges.....	281
7.2.2	Evolució de la infraestructura d'allotjament.....	295
7.2.3	Creixement de la població resident.....	299
7.2.4	Augment de la mobilitat quotidiana	321
7.2.5	Recapitulació.....	326
8	ANÀLISI DELS FACTORS EXPLICATIUS I DEL PAPER DELS AGENTS EN EL PERÍODE	
1996-2006		329
8.1	Anàlisi dels factors explicatius.....	329
8.1.1	La saturació de la costa i l'existència d'un planejament urbanístic no executat	329
8.1.2	El turisme i la segona residència	332
8.1.3	Les migracions	343

8.1.3.1	Fluxos d'àmbit local, comarcal i regional.....	345
8.1.3.2	Fluxos des de països de la Unió Europea.....	364
8.1.3.3	Fluxos d'àmbit mundial.....	373
8.1.3.4	Principals resultats	381
8.1.4	Les dinàmiques del sector immobiliari	384
8.1.5	Recapitulació.....	396
8.2	Anàlisi del paper dels agents.....	398
8.2.1	Les administracions públiques	399
8.2.1.1	Els ajuntaments	399
8.2.1.2	La Generalitat	408
8.2.1.3	Principals resultats	418
8.2.2	Les plataformes de defensa i els moviments veïnals.....	419
8.2.2.1	Les plataformes de defensa	420
8.2.2.2	Els moviments veïnals.....	429
8.2.2.3	Principals resultats	433
8.2.3	Els agents privats vinculats a l'activitat urbanística	434
8.2.3.1	Els propietaris de sòl	434
8.2.3.2	Els promotors i constructors	440
8.2.3.3	Principals resultats	448
8.2.4	Els sectors econòmics tradicionalment rellevants.....	448
8.2.4.1	Les activitats turístiques	449
8.2.4.2	Les activitats agropecuàries	456
8.2.4.3	Principals resultats	463
8.2.5	Recapitulació.....	463
9	RESULTATS GENERALS: LA CONSTITUCIÓ DEL NOU MODEL URBANÍSTIC I TERRITORIAL	467
10	CONCLUSIONS I REFLEXIONS	490
11	BIBLIOGRAFIA I FONTS.....	517
11.1	Bibliografia	517
11.2	Altres fonts	537
11.2.1	Documents de planejament.....	537
11.2.2	Estadístiques en format paper	538
11.2.3	Cartografia.....	539
11.2.4	Recursos electrònics	540

ÍNDEX DE MAPES, TAULES, GRÀFICS, FOTOGRAFIES I IL·LUSTRACIONS

Mapa 1 Límits administratius	26
Mapa 2 Relleu	27
Mapa 3 Xarxa hidrogràfica	28
Mapa 4 Espais protegits (2003)	37
Mapa 5 Usos del sòl (1997)	39
Mapa 6 Figures de planejament urbanístic municipal (2003)	119
Mapa 7 Municipis segons la línia de costa	137
Mapa 8 Superfície urbanitzada (1957)	156
Mapa 9 Superfície urbanitzada (1957) i distància a la línia de costa	158
Mapa 10 Tipus de poblament (1957)	160
Mapa 11 Tipus d'hàbitat predominant (1957)	163
Mapa 12 Superfície urbanitzada (1997)	166
Mapa 13 Superfície urbanitzada (1997) i distància a la línia de costa	166
Mapa 14 Superfície urbanitzada (1997) i xarxa de carreteres catalogades	168
Mapa 15 Tipus de poblament (1997)	169
Mapa 16 Conques visuals definides des d'algunes de les urbanitzacions situades a més d'un quilòmetre del front marítim	176
Mapa 17 Tipus d'hàbitat predominant (1997)	181
Mapa 18 Superfície urbanitzada (1957-1997)	193
Mapa 19 Habitatges secundaris i vacants (1960-1991)	198
Mapa 20 Infraestructura d'allotjament: nombre de places amb i sense segones residències (1996)	204
Mapa 21 Població per habitatge (1960-1991)	210
Mapa 22 Superfície urbanitzada i espais PEIN (1997)	222
Mapa 23 Superfície urbanitzada i espais amb > 20% de pendent (1997)	222
Mapa 24 Construccions aïllades, vials asfaltats i superfície urbanitzada (1997)	232
Mapa 25 Superfície urbanitzada (2004)	243
Mapa 26 Superfície urbanitzada (1997-2004)	245
Mapa 27 Creixements urbanístics (1997-2004)	245
Mapa 28 Distàncies a la línia de costa i creixements urbanístics (1997-2004)	249
Mapa 29 Xarxa de carreteres catalogades i creixements urbanístics (1997-2004)	249
Mapa 30 Tipus de poblament (2004)	251
Mapa 31 Creixements urbanístics (1997-2004). Tipus de poblament	255
Mapa 32 Xarxa de carreteres, orígens i principals destinacions (1996)	258
Mapa 33 Tipus d'hàbitat predominant (2004)	265
Mapa 34 Creixements urbanístics (1997-2004). Tipus d'hàbitat predominant	268
Mapa 35 Habitatges secundaris i vacants (1991-2001)	284
Mapa 36 Habitatges acabats per tipologia (1992-2006)	291
Mapa 37 Infraestructura d'allotjament: nombre de places (1996-2006)	298
Taula 1 Producte interior brut (PIB) per habitant (2001). Girona, Catalunya i Espanya	32
Taula 2 Establiments d'empreses de serveis (2001). Alt Empordà i Catalunya	35
Taula 3 Tipologia dels assentaments, segons els tipus de poblament i els tipus d'hàbitat	129
Taula 4 Fotografies aèries i ortoimatges utilitzades en la fotointerpretació, i les seves característiques	132
Taula 5 Relació de les entrevistes realitzades	146
Taula 6 Superfície urbanitzada (1957-1997)	156
Taula 7 Tipus de poblament (1957-1997)	160
Taula 8 Tipus d'hàbitat predominant (1957-1997)	163
Taula 9 Superfície urbanitzada, per municipis i per línies de costa (1957-1997)	194
Taula 10 Habitatges per línies de costa (1950-1991)	199
Taula 11 Habitatges segons el tipus, per línies de costa (1991)	199
Taula 12 Infraestructura d'allotjament segons el tipus, per línies de costa (1996)	203

Taula 13 Oferta hotelera dels municipis costaners (1956-1996)	203
Taula 14 Oferta de càmpings dels municipis costaners (1975-1996).....	203
Taula 15 Estimació de les places de segona residència, per línies de costa (1991)	204
Taula 16 Infraestructura d'allotjament segons el tipus (1996).....	205
Taula 17 Població, per línies de costa (1950-1996)	208
Taula 18 Població per habitatge, per línies de costa (1950-1991)	208
Taula 19 Mobilitat obligada. Desplaçaments interns i externs dels diferents municipis, per línies de costa (1986-1996).....	216
Taula 20 Mobilitat obligada. Primeres cinc destinacions dels diferents municipis (1996).....	216
Taula 21 Cabals depurats per les EDAR (2000-2002)	238
Taula 22 Aigua subministrada i aigua depurada (2000-2002).....	239
Taula 23 Habitants equivalents de les EDAR previstes i en funcionament (2001)	239
Taula 24 Superfície urbanitzada (1997-2004)	244
Taula 25 Superfície urbanitzada, per municipis i per línies de costa (1997-2004).....	246
Taula 26 Tipus de poblament (1997-2004).....	253
Taula 27 Distància / temps entre les poblacions amb més CRBD i les principals destinacions de la mobilitat obligada	259
Taula 28 Tipus d'habitat predominant (1997-2004).....	267
Taula 29 Habitatges, per línies de costa (1991-2001).....	282
Taula 30 Habitatges segons el tipus, per línies de costa (2001).....	284
Taula 31 Habitatges acabats, per línies de costa (1992-2006).....	285
Taula 32 Habitatges acabats segons la tipologia, per línies de costa (1992-2006)	289
Taula 33 Infraestructura d'allotjament segons el tipus (2006).....	295
Taula 34 Oferta hotelera dels municipis costaners (1996-2006).....	297
Taula 35 Oferta de càmpings dels municipis costaners (1996-2006).....	297
Taula 36 Infraestructura d'allotjament segons el tipus, per línies de costa (2006).....	297
Taula 37 Població, per línies de costa (1991-2001)	300
Taula 38 Població segons el lloc de naixement, per línies de costa (2001).....	306
Taula 39 Població segons el lloc de naixement, per línies de costa (2006).....	306
Taula 40 Població segons el lloc de residència deu anys enrere, per línies de costa (2001).....	308
Taula 41 Persones immigrades en els cinc anys anteriors, segons la procedència (2001).....	308
Taula 42 Persones immigrades en els cinc anys anteriors, de l'interior de Catalunya, segons la procedència (2001).....	308
Taula 43 Població segons la nacionalitat, per línies de costa (2001).....	312
Taula 44 Població segons la nacionalitat, per línies de costa (2006).....	312
Taula 45 Mobilitat obligada. Desplaçaments interns i externs dels diferents municipis, per línies de costa (1996-2001).....	322
Taula 46 Mobilitat obligada. Primeres cinc destinacions dels diferents municipis (2001).....	324
Gràfic 1 Població ocupada per sectors (2001). Alt Empordà i Catalunya	33
Gràfic 2 Valor afegit brut per sectors (1996). Alt Empordà i Catalunya.....	33
Gràfic 3 Superfície urbanitzada segons la distància a la línia de costa (1957-1997).....	158
Gràfic 4 Assentaments segons el tipus de poblament (1957)	162
Gràfic 5 Assentaments segons el tipus d'habitat predominant (1957)	162
Gràfic 6 Assentaments segons el tipus de poblament (1997)	170
Gràfic 7 Tipus de poblament segons la distància a la línia de costa (1997)	172
Gràfic 8 Assentaments segons el tipus d'habitat predominant (1997)	182
Gràfic 9 Tipus del poblament tradicional segons el tipus d'habitat predominant (1997)	183
Gràfic 10 Urbanitzacions turístiques segons el tipus d'habitat predominant (1997).....	183
Gràfic 11 Unifamiliars aïllades segons el tipus de poblament (1997).....	183
Gràfic 12 Àrees residencials baixa densitat segons el tipus d'habitat predominant (1997)	183
Gràfic 13 Tipus d'habitat predominant segons la distància a la costa (1997)	185
Gràfic 14 Superfície urbanitzada, per línies de costa i per municipis (1957-1997)	195
Gràfic 15 Habitatges segons el tipus (1991).....	199
Gràfic 16 Habitatges, per línies de costa i per municipis (1950-1991)	200
Gràfic 17 Infraestructura d'allotjament, incloent les segones residències (1991)	204

Gràfic 18 Població, per línies de costa i per municipis (1950-1996).....	209
Gràfic 19 Població segons el lloc de naixement (1996).....	211
Gràfic 20 Població segons la nacionalitat (1996)	212
Gràfic 21 Territori segons la presència de superfície urbanitzada (1997).....	220
Gràfic 22 Superfície urbanitzada, per línies de costa (1957-1997)	220
Gràfic 23 Territori segons la presència d'espais PEIN (2003).....	223
Gràfic 24 Territori segons el percentatge de pendent (2000).....	223
Gràfic 25 Superfície urbanitzada segons la presència d'espais PEIN (1997).....	223
Gràfic 26 Superfície urbanitzada segons el percentatge de pendent (1997).....	223
Gràfic 27 Superfície urbanitzada segons la presència d'espais PEIN i el percentatge de pendent (1997).....	224
Gràfic 28 Territori no protegit i amb menys del 20% de pendent segons la presència de superfície urbanitzada (1997).....	224
Gràfic 29 Sup. urbanitzada respecte el territori no protegit i amb menys del 20% de pendent, per línies de costa (1997).....	224
Gràfic 30 Espais PEIN, per línies de costa (2003)	224
Gràfic 31 Superfície urbanitzada lligada al turisme, per línies de costa (1957-1997).....	226
Gràfic 32 Densitat de població de la superfície urbanitzada, per línies de costa (1957-1997)	226
Gràfic 33 Habitatges secundaris i vacants, per línies de costa (1960-1991)	228
Gràfic 34 Capacitat màxima d'allotjament, per línies de costa (1991).....	228
Gràfic 35 Superfície urbanitzada en baixa densitat, per línies de costa (1957-1997).....	228
Gràfic 36 Densitat edificatòria de la superfície urbanitzada, per línies de costa (1957-1997)	228
Gràfic 37 Consum d'aigua estimat, segons l'activitat (2001).....	234
Gràfic 38 Subministrament d'aigua, per línies de costa (2001).....	234
Gràfic 39 Empuriabrava: subministrament d'aigua a l'estiu i a l'hivern (1988-2002).....	235
Gràfic 40 Generació de residus, per línies de costa (2001)	237
Gràfic 41 Recollida selectiva, per línies de costa (2001).....	237
Gràfic 42 Creixements urbanístics (1997-2004) segons la distància a la línia de costa	248
Gràfic 43 Tipus de poblament. Creixements (1997-2004).....	253
Gràfic 44 Creixements urbanístics (1997-2004) segons el tipus de poblament	254
Gràfic 45 Creixements urbanístics (1997-2004) segons el tipus de poblament i la distància a la línia de costa	257
Gràfic 46 Tipus d'hàbitat predominant. Creixements (1997-2004).....	267
Gràfic 47 Creixements urbanístics (1997-2004) segons el tipus d'hàbitat predominant	270
Gràfic 48 Baix Grau de consolidació segons el tipus de poblament (2004).....	270
Gràfic 49 Àrees residencials de baixa densitat segons el tipus d'hàbitat predominant (2004)	270
Gràfic 50 Unifamiliars aïllades segons el tipus de poblament (2004).....	270
Gràfic 51 Creixements urbanístics amb hàbitat predominant de baixa densitat (1997-2004), segons la distància a la costa	271
Gràfic 52 Àrees residencials de baixa densitat i urbanitzacions turístiques. Principals cobertes del sòl (1997-2004).....	276
Gràfic 53 Àrees residencials de baixa densitat i urbanitzacions turístiques. Pes de les diferents cobertes del sòl (1997-2004).....	277
Gràfic 54 Habitatges segons el tipus (2001).....	283
Gràfic 55 Habitatges acabats, per línies de costa i per municipis (1992-2006)	286
Gràfic 56 Habitatges acabats, segons la tipologia (1992-2006).....	289
Gràfic 57 Habitatges acabats, segons la tipologia i per línies de costa (1992-2006).....	292
Gràfic 58 Població, per línies de costa i per municipis (1996-2006).....	302
Gràfic 59 Població segons el lloc de naixement (2001-2006)	306
Gràfic 60 Població segons el lloc de residència deu anys enrere (2001).....	308
Gràfic 61 Persones immigrades en els cinc anys anteriors, segons la procedència (2001)	308
Gràfic 62 Població segons la nacionalitat (2001-2006)	312
Gràfic 63 Evolució de la població en nuclis principals, altres nuclis, urbanitzacions i en disseminat (1991-2006).....	314
Gràfic 64 Població en nuclis principals, altres nuclis, urbanitzacions i en disseminat (1991-2006).....	315

Fotografia 1 Entre la Muga i el Fluvià proliferen algunes llacunes i s'hi han recuperat estanys i aiguamolls	38
Fotografia 2 Els espais protegits han acollit conreus tradicionals com ara l'arròs, i un creixent turisme naturalista	38
Fotografia 3 Els conreus herbacis de regadiu, entre d'altres, conformen un paisatge agrícola aparentment força actiu.....	40
Fotografia 4 Determinats conreus intensius han estat prou rendibles com per suposar un cert fre a la urbanització	40
Fotografia 5 El turisme de masses de sol i platja va propiciar un fort consum de territori a la franja costanera.....	42
Fotografia 6 Empuriabrava, amb la seva xarxa de canals, probablement és la icona de les urbanitzacions de la zona	42
Fotografia 7 Els creixements del nucli tradicional sovint incorporen els masos propers.....	159
Fotografia 8 La "força" és la part més antiga dels nuclis tradicionals.....	159
Fotografia 9 En els municipis costaners, el turisme va suposar la substitució de l'arquitectura popular per tipologies foranes	173
Fotografia 10 Les infraestructures agropecuàries es caracteritzen per les grans dimensions i les parets sense arrebossar	173
Fotografia 11 Les urbanitzacions turístiques es van situar a la costa, per l'accessibilitat a la platja o per les vistes al mar	174
Fotografia 12 Algunes de les urbanitzacions situades terra endins gaudeixen d'àmplies vistes sobre el territori dels voltants.....	175
Fotografia 13 Les àrees residencials de baixa densitat es localitzen al límit dels nuclis urbans preexistents.....	177
Fotografia 14 Les zones industrials i comercials de la zona guarden una estreta relació amb el turisme i la segona residència.....	177
Fotografia 15 Els alts edificis d'apartaments es van situar, gairebé sempre, en la immediata línia litoral	184
Fotografia 16 Les urbanitzacions turístiques es van desenvolupar majoritàriament amb habitatges unifamiliars aïllats	184
Fotografia 17 Els estacionaments de caravanes són una de les "externalitats del turisme"	231
Fotografia 18 A Sant Pere Pescador, la localització dels càmpings ocasiona problemes de freqüentació de la platja.....	231
Fotografia 19 Els creixements al rerepaís haurien suposat una gran visualització urbana per a aquests municipis.....	247
Fotografia 20 Les àrees residencials se situen en nuclis on trenquen amb els patrons tradicionals.....	254
Fotografia 21 La implantació de polígons de gran envergadura resulta bastant nova, en aquelles zones més d'interior	254
Fotografia 22 Molts dels creixements a l'any 2004 acabaven d'aparèixer i s'haurien anat consolidant <i>a posteriori</i>	266
Fotografia 23 Una part del creixement dels tipus d'hàbitat de baixa densitat correspon a la consolidació d'àrees ja urbanitzades	275
Fotografia 24 Les noves urbanitzacions presenten característiques que les diferencien dels creixements residencials	335
Fotografia 25 Els habitatges alliberats pel despoblament són rehabilitats com a segona residència.....	340
Fotografia 26 En aquests nuclis, els nous edificis es fan seguint els paràmetres tradicionals	340
Fotografia 27 Les àrees residencials absorbeixen, en primer lloc, la demanda de la població local.....	347
Fotografia 28 Les infraestructures agropecuàries de les zones perimetrals han anat quedant en desús	351
Fotografia 29 Amb el progressiu abandonament dels centres, aquests pateixen processos de degradació	351
Fotografia 30 Les actuacions de millora de l'espai públic poden respondre a la intenció de valoritzar turísticament els recursos.....	353
Fotografia 31 Recursos recentment recuperats i promoguts, com la rehabilitada farinera de Castelló d'Empúries.....	353
Fotografia 32 La població immigrada extracomunitària s'ha localitzat en tipologies que comporten preus més assequibles.....	378
Fotografia 33 En els blocs d'apartaments, aquesta població també hi troba lloguers a preus més ajustats	378
Fotografia 34 A mitjans dels anys noranta, la reactivació econòmica provoca un gran <i>boom</i> de la producció residencial.....	385
Fotografia 35 Cada cop han estat més freqüents les promocions d'habitatge en bloc a les parts centrals dels nuclis urbans.....	393
Fotografia 36 També es comencen a produir creixements basats en l'habitatge plurifamiliar, en alguns nuclis de l'interior	393
Il·lustració 1 Fragment de les fotografies aèries i ortoimatges utilitzades en la fotointerpretació (1957-1997-2004)	131
Il·lustració 2 Estructura de la base de dades: exemple corresponent a Sant Pere Pescador, l'any 1997	133
Il·lustració 3 Peralada i Sant Pere Pescador. Àrees residencials de baixa densitat. Grau de consolidació (1997-2004)	276

0 INTRODUCCIÓ

Amb aquesta tesi doctoral he fet una anàlisi del sistema d'assentaments de l'Alt Empordà i de la seva evolució entre els anys cinquanta del segle xx i mitjans de la primera dècada del segle XXI, tot relacionant-la amb qüestions com les dinàmiques que s'hi despleguen, els factors que hi han incidit i el paper dels agents que hi han intervingut. Com el lector podrà comprovar, aquesta anàlisi l'he volgut abordar a través de diferents aproximacions metodològiques, de manera que en l'estudi s'han combinat mètodes força diversos, com són l'anàlisi cartogràfica i mitjançant els SIG, l'anàlisi estadística i l'anàlisi a partir de la realització d'entrevistes, entre d'altres.

La tesi té l'origen en el treball de recerca del doctorat *Transformacions recents a la ciutat dispersa: noves formes urbanes a la plana de l'Alt Empordà* (Cuadrado, 2005). En aquest treball de recerca vaig dur a terme l'anàlisi del creixement urbà i les transformacions de les tipologies dels assentaments entre els anys cinquanta i els anys noranta del segle xx. Però, tot just començar aquest estudi, l'any 2001, ja em va cridar l'atenció la celeritat d'unes transformacions que aleshores estaven en curs, i que implicaven que els diferents pobles i viles de l'interior de l'àmbit que aquí s'analitza, la plana de l'Alt Empordà, de sobte començaven a créixer, amb unes magnituds i unes tipologies fins a aquell moment inèdites.

És per això que, un cop presentat el treball de recerca, l'any 2005, em vaig decidir a incidir en les transformacions esdevingudes en un període més recent, que correspon aproximadament als anys transcorreguts entre mitjans dels anys noranta del segle xx i la meitat de la primera dècada del segle XXI, tot intentant ampliar l'anàlisi i aproximar-me a qüestions més complexes, com ara els factors i els agents que incideixen en les transformacions.

Així la tesi doctoral, tot i incorporar els materials que en el seu moment es van incloure al treball de recerca, que s'han reelaborat i s'han millorat, s'ha centrat sobretot en l'anàlisi d'un període molt concret, que he intentat encarar amb el màxim de detall, per tal de mesurar, explicar i interpretar, amb la màxima exactitud, les transformacions dels assentaments i les dinàmiques socioeconòmiques amb què aquestes es poden relacionar. Aquest període és el que s'estén entre els anys 1996 i 2006; uns anys caracteritzats per l'important *boom* de la construcció, relacionat amb una forta dinàmica alcista del mercat immobiliari, que en el seu moment va suposar un vertiginós creixement econòmic, i que –com en som ara ben conscients– ha donat pas a una situació de greu crisi econòmica, en la qual encara estem immersos.

Però, com és que em vaig embarcar en l'estudi d'aquesta qüestió, a priori bastant complexa però, en definitiva, realment apassionant? Doncs la resposta s'ha de buscar més de deu anys enrere, cap a la primavera de l'any 2001. En aquells moments jo estava realitzant el primer any dels cursos de doctorat al Departament de Geografia de la UAB, en el qual m'havia llicenciat uns mesos abans (setembre de 2000). Aleshores els meus interessos se centraven, bàsicament, en aspectes com ara les vies de desenvolupament

de les àrees rurals i d'interior, a través de l'aposta per les produccions agrícoles de qualitat o altres formes alternatives d'activitat econòmica, en relació amb les noves demandes turístiques, i cap aquí pensava orientar la meua recerca doctoral, un cop acabat el període docent.

Un bon dia, però, em va arribar una proposta que canviaria la meua trajectòria acadèmica¹, i que va fer que algú com jo, preocupat per les dinàmiques que afecten als espais rurals de l'interior i el sud de Catalunya, amb els característics paisatges de secà de comarques com la Ribera d'Ebre, el Priorat, les Garrigues o la Terra Alta, acabés esmerçant hores i hores estudiant les dinàmiques d'urbanització a la plana de l'Alt Empordà; un territori situat al nord-est de Catalunya, de litoral i amb presència abundant d'aigua, per la presència de nombroses llacunes i aiguamolls. Doncs bé, la proposta consistia en integrar-me en el Grup de Recerca en Recursos Costaners i Paisatge, dirigit per la Dra. Françoise Breton², mitjançant una Beca de formació i suport a la recerca a càrrec del projecte INTERFASE (*Estudio Integrado del Cambio Socioambiental en la franja costera. Una contribución a la gestión sostenible del litoral*; SEC2000-0836-C04-0101), finançat pel *Ministerio de Ciencia y Tecnología*, que s'havia de dur a terme durant el període 2001-2003 per un equip interdisciplinari, format per investigadors i investigadores de diferents universitats i centres de recerca. En el marc d'aquest projecte es treballava en aspectes com, per exemple, la descripció del canvi socioambiental al litoral, la detecció de les forces motores d'aquest canvi, l'estudi integrat dels efectes dels models de desenvolupament urbà, agrícola i turístic i la implementació d'eines de gestió com són els indicadors ambientals o els sistemes d'informació geogràfica. Els grans objectius d'INTERFASE eren realitzar un estudi integrat i interdisciplinari de la franja litoral de dos àrees com són el delta del Llobregat i la plana de l'Alt Empordà, i analitzar-hi els canvis dels usos del sòl i els impactes d'aquests canvis sobre els sistemes costaners, tot identificant, simultàniament, les activitats i usos socials que provoquen aquests impactes.

La beca era per un any a mitja jornada –prorrogable per un segon– i la meua feina havia de consistir en col·laborar en les tasques de recerca dins d'un dels subgrups del projecte, el conformat per personal investigador del Departament de Geografia de la UAB i, a dins d'aquest, en l'equip conformat pels professors Helena Estalella i Antoni Durà, que s'encarregaven de dur a terme l'estudi dels assentaments; amb uns objectius més específics com ara la caracterització dels assentaments a partir de la creació d'una tipologia, l'anàlisi i la quantificació dels canvis esdevinguts entre 1950 i finals del segle XX, el seu lligam amb les dinàmiques demogràfiques i socioeconòmiques i la detecció dels principals impactes ocasionats sobre el medi ambient. Val a dir que, un any més tard (al juliol de 2002), la meua dedicació a la recerca es va

¹ De fet, una fita també clau, que es pot considerar el primer antecedent de l'orientació que finalment acabaria agafant la meua recerca doctoral, va ser la realització, en el marc dels cursos de doctorat, de l'assignatura "Metropolitització dels espais rurals a Catalunya: un nou model territorial", en el transcurs de la qual, a partir de les explicacions de les professores Rosa Ascon i Helena Estalella, i a través de lectures d'autors com Castells o Indovina, em vaig anar introduint en l'estudi dels processos de reestructuració social, econòmica i cultural experimentats per les societats occidentals contemporànies, que tenen a veure amb la internacionalització de l'economia i la generalització de les noves tecnologies de la informació i la comunicació, i que han afectat a la producció i al consum, així com als hàbits i als estils de vida.

² Des de l'any 2005, el grup ha tingut la distinció SGR de Grup Consolidat de Recerca de Qualitat, atorgada per la Direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya: SGR2005-00746 per al període 2005-2008 i SGR 2009-1027 per al període 2009-2013.

complementar amb l'ingrés en un altre grup d'investigació del Departament, l'EGIPP –Equip de Gestió i Projectes de Paisatge–, coordinat per la Dra. Rosa Ascon, amb una altra Beca de formació i suport a la recerca –també de mitja jornada–, per a la realització del projecte *Formulació i elaboració dels materials de base per a la confecció del "Atlas del paisatge de la vinya. El paisatge vitivinícola del Penedès"*, finançat mitjançant un conveni amb la Fundació Castellet de Foix (actualment Fundació Abertis). I, així, vaig anar alternant les dos dedicacions, amb una nova pròrroga d'un any per continuar amb les tasques dins d'INTERFASE. A principis de 2003, es va demanar un segon projecte INTERFASE (REN2003-09193-C03-01) que, amb el títol de *Hacia la gestión integrada y sostenible de la franja costera y la plataforma continental*, i finançat pel *Ministerio de Educación y Ciencia*, suposava la continuació directa de l'anterior, ara per al període 2004-2006. Va ser en el marc d'aquest segon projecte quan va sorgir l'oportunitat de demanar una Beca FPI –*Beca Predoctoral de Formación de Personal Investigador*– del *Ministerio de Educación y Ciencia*, que se'm va concedir al juny de 2004, i que va ser clau per a què tots els esforços realitzats amb anterioritat es poguessin materialitzar, l'any 2005, en forma de treball de recerca del doctorat –un treball de recerca que, com ja he dit abans, va assentar les bases per a la realització d'aquesta tesi doctoral–, realitzat sota la direcció d'aquells que havien seguit el desenvolupament de la recerca des dels seus inicis, els professors Helena Estalella i Antoni Durà.

D'aquesta manera, vaig poder dedicar-me a investigar una sèrie de qüestions que, des de bon principi, em van interessar enormement, com ara, per posar només alguns exemples: les transformacions accelerades de la fesomia pels pobles, mitjançant la proliferació de teixits urbanitzats similars entre si i implantats arreu del territori; l'arribada de les dinàmiques de metropolitanització i la irrupció dels estils de vida urbans en els espais rurals, precisament, a través dels mecanismes del mercat immobiliari i del diferencial de preus de l'habitatge entre unes i unes altres àrees; les paradoxes que semblaven produir-se en la utilització dels assentaments i, més concretament, com els nuclis aparentment més conservats eren, en realitat, pobles de cap de setmana i com en canvi aquells que s'havien mantingut més actius eren els que apareixien més transformats. A més, després, al llarg del desenvolupament de la recerca, l'estudi de les transformacions urbanístiques a la plana de l'Alt Empordà m'ha permès seguir profunditzant en una qüestió, com és la de les dinàmiques desenvolupades a l'entorn de l'habitatge, que ha afectat molt de prop a la meva generació, i que en bona part explica la situació en la qual ens trobem actualment.

Un cop obtinguda la suficiència investigadora –l'any 2006– i inscrita la tesi doctoral, vaig seguir amb la recerca, actualitzant les dades per a allargar l'anàlisi fins a incloure les transformacions esdevingudes de forma més recent, i complementant els resultats quantitativs amb l'anàlisi qualitativa realitzada mitjançant entrevistes en profunditat, per tal d'abordar qüestions com ara els factors que expliquen les transformacions i els agents que hi incideixen. En aquesta línia, hi va haver dos fites també importants. La primera va ser l'estada de dos setmanes que vaig realitzar –a finals de l'any 2006– a la zona d'estudi, per tal de verificar els treballs de l'elaboració cartogràfica i per a dur a terme el gruix de les entrevistes, i que va suposar per a mi una experiència d'allò més enriquidora, en poder experimentar la vivència del que és una estada intensiva de

treball de camp, anant amunt i avall per l'Empordà, i amb el cap centrat en la investigació, pràcticament les vint-i-quatre hores del dia. L'altra fita va ser l'estada de recerca predoctoral que vaig dur a terme entre l'octubre de l'any 2007 i el març de l'any 2008 al *Departament of Human Geography and Urban and Regional Planning* de la *Utrecht University* (Països Baixos), sota la supervisió del professor Rob. van der Vaart, i que em va valdre, a més de per a adquirir nous coneixements teòrics i aproximar-me a experiències pràctiques a diferents nivells –en aquest sentit, em va servir per a conèixer, de primera mà, l'experiència holandesa pel que fa al paper de la planificació territorial i els instruments de gestió del paisatge i de protecció del patrimoni urbà– per a mirar de donar una bona empenta al procés de redacció de la tesi doctoral.

Al maig de 2008, un cop retornat d'Utrecht, se'm va exhaurir el període de la beca FPI i, tot i seguir vinculat al Departament de Geografia com a professor associat³, i que la meua recerca se seguís enquadrant en diferents projectes de recerca del grup⁴, vaig decidir donar un gir a la meua carrera, i buscar nous horitzons professionals, fora de l'àmbit acadèmic. És així com, aplicant el proverbi llatí de *Primum vivere, deinde philosophari* –si es prefereix, podríem també fer referència a allò tan tòpic, però que en el meu cas és totalment cert, de que primer és l'obligació i després la devoció–, igual que havia succeït, en el seu moment, amb la vinculació amb els diferents projectes o amb l'obtenció de la beca FPI, vaig sortir de la universitat per tal de poder seguir treballant en relació amb allò que havia estudiat i que, en el fons, és la meua vocació. Així, vaig entrar a formar part de l'equip d'*Activa Prospect*, empresa que ofereix serveis de recerca aplicada i assistència tècnica en l'àmbit econòmic i social per a organitzacions dels sectors públic i privat. Una etapa que es va estendre fins al juny de 2011, ja que al mes de juliol d'aquell any vaig iniciar una nova experiència professional, incorporant-me, com a tècnic, a l'Observatori de l'Economia Local de l'Ajuntament de Sabadell, on la meua feina ha consistit en donar resposta a les comandes d'informació estadística que es realitzen, dur a terme el manteniment de les bases de dades d'informació, elaborar els productes que –de forma periòdica– es publiquen des de l'Observatori i col·laborar en els projectes d'àmbit supramunicipal en què aquest participa.

I així m'he passat els darrers quatre anys, desenvolupant la meua activitat professional –primer en el món de la consultoria i després a l'Administració local–, combinant-la, durant bona part del període, amb les classes a la universitat. A això s'hi han sumat també altres responsabilitats, com la pertinença a la junta de diverses entitats de l'àmbit específic de la geografia o del món de la cultura en general. Aquest seguit de circumstàncies han fet que, al final, durant bona part d'aquest període, a la tesi sovint no li pogués dedicar més que unes poques hores, els matins dels diumenges, a banda d'algun cap de setmana aïllat i alguns dies esgarrapats, sempre que en tenia oportunitat, als diferents períodes vacacionals. De fet, no ha estat fins a

³ Desenvolupant diferents activitats docents (classes teòriques, pràctiques, tutories i sortides de camp) de les assignatures de Geografia humana, Geografia urbana, Geografia rural i Ordenació el territori, durant tres cursos acadèmics (fins a setembre de 2011).

⁴ El projecte *Evaluación del desarrollo sostenible a través de las políticas de gestión integrada en zonas costeras a escala regional, nacional y europea (INTERFASE III)* (SEJ2006-01817/GEOG), finançat pel *Ministerio de Educación y Ciencia*, durant el període 2007-2009, i el projecte *Servicios de Ecosistemas y Planeamiento Adaptativo: El Caso de estudio de las Zonas Húmedas (WETPLAN) CSO2009-08918 (subprograma GEOG)*, finançat pel *Ministerio de Ciencia e Innovación*, durant el període 2010-2012.

l'estiu del 2011 –coincidint amb el canvi de feina abans esmentat, i aprofitant també que deixava de donar classes a la universitat– que he pogut donar el darrer impuls a la tesi i l'he pogut finalment enllestir. Tot aquest seguit de circumstàncies han fet, doncs, que entre el moment en què s'atura l'anàlisi empírica (l'any 2006) i el tancament de la tesi hagin transcorregut ja sis anys; un període, a més, que no ha estat un període qualsevol, sinó els anys en què s'ha produït la punxada de la bombolla immobiliària i l'esclat de la crisi econòmica. D'aquesta manera, allò que en principi havia de ser l'estudi d'un procés en curs s'ha convertit, finalment, en l'estudi d'una etapa ja acabada, atès que en aquests moments ens trobem en un context diametralment oposat al que en aquest text s'analitza. En aquest sentit, l'anàlisi s'atura quan es començava a albirar que el cicle àlgid de la construcció no es podia estendre massa més, però no s'entreveia encara la magnitud de la crisi que ha vingut després.

Tenint en compte això, la tesi esdevé, per una banda, una anàlisi –precisa i aprofundida– de les complexes dinàmiques demogràfiques, socials, econòmiques, urbanístiques i territorials desenvolupades durant els anys d'embranchada econòmica i puixança del sector de la construcció, i també el testimoni de com aquestes dinàmiques han afectat el territori i al paisatge. Per altra banda, la tesi pretén ser una aportació a la reflexió sobre les recents formes que ha pres la urbanització i les recents dinàmiques que han afectat els espais i als fenòmens urbans, en el marc de la constitució d'una ciutat cada cop més extensa i dispersa, a través de l'anàlisi de les tipologies d'assentament en una àrea concreta com és la plana de l'Alt Empordà, especialment apreciada pels seus valors ambientals i paisatgístics. Una zona que, en suma, sempre s'ha caracteritzat per ser objecte de la preocupació i la reflexió per part dels diferents col·lectius implicats en la dinàmica territorial, com demostren les diferents trobades d'aquesta índole que s'han celebrat al llarg dels anys: la Conferència de la Costa Brava (1935), el Debat Costa Brava (1976), el Debat Urbanístic sobre la Costa Brava (1989) i, finalment, el segon Debat Costa Brava –Congrés: un futur sostenible– l'any 2004.

Cal dir que, tot i que els treballs realitzats al llarg d'aquests anys i en el transcurs dels diferents projectes es presenten ara en format de tesi doctoral, alguns dels resultats obtinguts ja s'han anat difonent de forma parcial, amb motiu de diferents congressos i jornades, i han estat objecte de diverses publicacions en revistes i obres col·lectives. En aquesta línia, s'han dut a terme aportacions que suposen una primera aproximació a l'àrea d'estudi (Cuadrado *et al.*, 2004a, 2005a); d'altres que constitueixen estats de la qüestió (Cuadrado, 2006a; Cuadrado i Romagosa, 2007; Cuadrado, 2008); d'altres, en canvi, més centrades en els aspectes metodològics de la recerca (Cuadrado, 2007, 2009); d'altres que presenten l'anàlisi dels canvis esdevinguts, en relació amb les tipologies dels assentaments, entre els anys cinquanta i els anys noranta del segle xx (Cuadrado *et al.*, 2005b, 2007); d'altres que el que fan és analitzar els processos de transformació socioeconòmica que es poden trobar al darrera d'aquests canvis (Cuadrado *et al.*, 2006; Guirado i Cuadrado, 2008); d'altres que plantegen els impactes generats pel model d'assentaments constituït fins a mitjans dels anys noranta (Cuadrado *et al.*, 2004b; Romagosa i Cuadrado, 2007); i, finalment, aportacions sobre les noves tendències de transformació que, ja a mitjans dels anys noranta, es podien detectar en el patró d'assentaments d'aquesta àrea (Cuadrado, 2006b).

Per acabar aquesta introducció, cal només fer esment a què la tesi doctoral està organitzada en dos blocs, un capítol de resultats i un de conclusions, i que al final inclou la bibliografia, les fonts i els annexos (recollits en un DVD). En el primer bloc –conformat pels capítols que van de l'1 al 5– es realitza una primera aproximació a l'àrea d'estudi, per tal de definir-ne les característiques més generals (capítol 1). A continuació, es planteja el marc teòric en el qual s'insereix la recerca, a través de l'anàlisi de les aportacions realitzades per un nombrós conjunt d'autors, tant en el plànol internacional (capítol 2), com fixant-se en el cas concret del territori català (capítol 3). De la mateixa manera, s'intenten sintetitzar les diferents aportacions científiques que, sobre les dinàmiques territorials i la transformació dels assentaments, s'han realitzat per a l'Alt Empordà (capítol 4). Finalment, amb el bagatge adquirit a partir de totes aquestes lectures, en el capítol 5 s'enumeren els objectius que es volien assolir amb la realització de la tesi, s'expliciten les hipòtesis definides per tal de dur a terme la recerca, i s'explica amb detall la metodologia utilitzada, fent referència tant als mètodes i les tècniques com a les variables d'anàlisi i les fonts d'informació.

En el segon bloc –capítols 6, 7 i 8–, es duu a terme l'anàlisi empírica. En primer lloc s'analitza un primer gran període temporal (capítol 6), que comprèn des de l'inici de la dècada dels anys cinquanta fins a mitjans dels anys noranta del segle xx. És així com es ressegueixen les importants transformacions experimentades pels assentaments en aquest període, els processos que es troben al darrere d'aquests canvis i els impactes ocasionats pel model d'assentaments constituït fins aleshores. Aquestes qüestions, com es veurà, s'aborden a partir d'eines com la cartografia i els SIG, a través de l'anàlisi d'una sèrie de variables estadístiques i mitjançant la construcció d'un seguit d'indicadors de sostenibilitat, elaborats tant amb dades cartogràfiques com estadístiques. En segon terme, l'anàlisi empírica s'allarga per tal de comprendre un segon període temporal, que discorre entre els anys 1996 i 2006; un període molt curt, però caracteritzat per una elevada pressió urbanística i una forta alça constructiva. Així, en un primer moment (capítol 7), els esforços se centren en l'anàlisi de les transformacions d'índole més física experimentades pels assentaments, i dels processos socioeconòmics amb què estarien vinculades aquestes transformacions; una anàlisi duta a terme també a través dels SIG i l'estadística. Posteriorment, en el capítol 8, s'aprofundeix més en aquestes qüestions, de manera que s'examinen aquells factors que incideixen en la transformació dels assentaments ja existents i en l'aparició de nous creixements urbanístics en aquest període més recent. Així mateix, s'estudia el paper adoptat pels diferents agents que han intervingut en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea analitzada. Ambdues qüestions, com es veurà, s'analitzen a través d'una sèrie d'entrevistes en profunditat, realitzades principalment a representants de diferents entitats i col·lectius del territori.

Finalment, en el capítol 9 es discuteixen els resultats a què s'ha arribat mitjançant l'anàlisi empírica –incloent, en aquest punt, la qüestió de l'assoliment dels objectius i la validació de les hipòtesis– i en el capítol 10 s'exposen les conclusions de la tesi i s'aporten una sèrie de consideracions de caire més reflexiu. Darrere de les conclusions, el lector hi trobarà la bibliografia i les fonts que s'han utilitzat i, en el DVD adjunt, l'annex estadístic i la transcripció de la trentena d'entrevistes que s'han realitzat.

1 LA PLANA DE L'ALT EMPORDÀ: ESPAI DE CONJUNCIÓ ENTRE LES ACTIVITATS DE CONSERVACIÓ, AGRICULTURA I TURISME

En aquest capítol es fa una primera aproximació a l'àrea d'estudi, i se'n descriuen les característiques generals, prestant atenció tant al marc natural com al marc socioeconòmic, tot realitzant un breu repàs de les diferents activitats i grans usos del sòl que s'hi conjuguen. En aquest sentit, la plana de l'Alt Empordà constitueix un bon exemple d'aquells territoris on entren en contacte distintes activitats i usos, com són el turisme de masses i la urbanització que aquest va comportar, les activitats de conservació, amb una considerable superfície d'espais naturals protegits, i les activitats agrícoles, que en bona part es caracteritzen pel seu caràcter intensiu i especialitzat. D'aquesta manera, primer es fa una breu esbós de les principals característiques tant naturals com socioeconòmiques d'aquest àmbit, i després es fa una aproximació a les activitats turístiques i les zones urbanitzades, les activitats de conservació i els espais protegits i les activitats agropecuàries i les superfícies agrícoles i forestals.

1.1 L'ÀMBIT D'ESTUDI: LA PLANA DE L'ALT EMPORDÀ

L'Alt Empordà es troba al nord-est de Catalunya, en l'extrem septentrional del litoral de Girona (Costa Brava Nord). L'àmbit analitzat comprèn una part de la comarca: la plana litoral que desemboca al golf de Roses i algunes zones marginals a aquesta, com ara bona part dels terrenys coneguts amb el nom d'aspres, així com dels terraprim⁵, i una part dels contraforts de la serra de Rodes-cap de Creus i del massís del Montgrí. Des d'un punt de vista administratiu, l'àmbit inclou vint-i-un municipis⁶, que ocupen 338,9 quilòmetres quadrats (Mapa 1), i s'emmarca entre les coordenades UTM 495.247, 522.086, 4.660.906 i 4.689.540, del fus 31 de l'hemisferi nord.

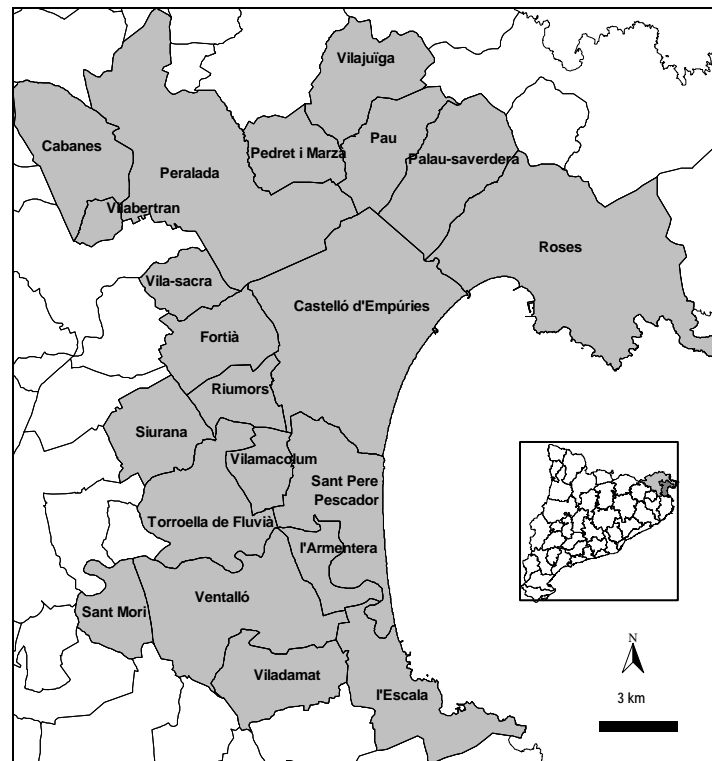
Aquesta plana, envoltada de muntanyes i oberta al mar, és l'espai més característic de la comarca, i s'ha convertit en un dels seus senyals d'identitat, ja que generalment el paisatge empordanès ha estat identificat amb ella (Badia, 1981). Es tracta d'un territori profundament transformat per l'acció humana ja des de temps remots, i sovint ha estat considerat com un territori "sàviament humanitzat", que va arribar al seu "optimum" a les acaballes del segle XIX. Segons Barbaza (1988, Vol. I, p. 487), la situació d'aquest territori a la segona

⁵ Per alguns autors (Bach, 1989; Sargatal, 1989) aquest nom d'aspres designa als materials de peudemont de la serra de Rodes, que es troben suaument inclinats cap a la plana, i que s'estenen des del nord de Roses fins al sud del municipi de Pau, mentre que els terraprim⁵ corresponen als petits relleus, formats per materials d'origen neogen, que se situen a l'oest de la plana. En canvi, en un dels treballs més exhaustius realitzats sobre la comarca (Nogué, 2000), es defineix el terme d'aspres com un terme de connotació paisatgística, que fa referència als terrenys formats per rengleres de pujols arrodonits i terrasses d'erosió, on predominen les terres vermelloses, molt apropiades pels conreus extensius de secà, i que es localitzen a la part occidental de la plana, mentre que els terraprim⁵ equivalen als sòls poc gruixuts ("prim⁵"), secs i àrids, només aptes pels conreus de secà i, per tant, contraposats als fondals de la plana, i que es troben al peudemont de les serres de Rodes i de l'Albera. Per altra banda, encara hi ha altres autors (Badia, 1981; Roset, 2002) que utilitzen els dos termes com a sinònims.

⁶ De fet, aquesta era una de les dos àrees d'estudi del projecte INTERFASE I (l'altra era el delta del Llobregat) en el qual, com s'ha vist anteriorment (veure la introducció), en el seu dia es va emmarcar la recerca. Els criteris que es van utilitzar per a delimitar aquest àmbit van ser de tipus geomorfològic (plana sedimentària), hidrogeològic (aquífers i relleus que els envolten) i administratiu (límits municipals). L'àmbit així delimitat s'estén des de Roses fins a l'Escala i, cap a l'interior, fins als límits del municipi de Figueres.

meitat del segle XIX “palesa un excel·lent equilibri entre les diverses activitats, els ritmes de les quals s’harmonitzen” i, el que és més important, “un acord excepcional, que només s’esdevingué en aquell moment, entre les possibilitats del medi i el nivell de les tècniques”. Malauradament al llarg de la segona meitat del segle XX aquest equilibri es va veure alterat, en molts casos de forma pràcticament irreversible (Fortià, 1993).

Mapa 1 Límits administratius

Font: ICC (1996). Elaboració pròpia.

Abans d'entrar a repassar les diferents activitats que entren en contacte en aquesta zona (turisme, activitats de conservació i agricultura), cal fer una introducció una mica més acurada dels principals trets d'aquest àmbit. Així, tot seguit, se n'analitzaran les principals característiques tant des del punt de vista natural com des del punt de vista socioeconòmic.

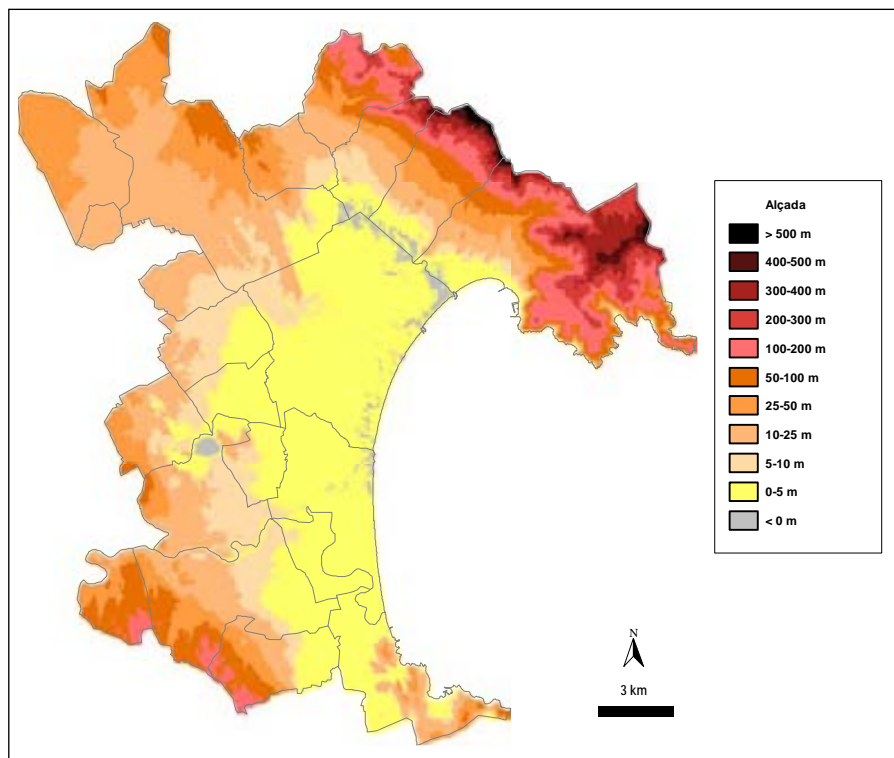
1.1.1 El marc natural

Primer es posarà l'atenció en el marc natural, tant respecte a la seva formació i les seves subunitats, com a les característiques de les zones humides, les condicions climàtiques i les particularitats de la flora i la fauna.

A) Formació i subunitats

La plana es va anar formant progressivament gràcies a l'aportació de sediments per part dels rius al llarg de l'època quaternària. Aquests sediments es van anar anat dipositant sobre una depressió d'origen tectònic, limitada pels massissos de muntanya, conformant un sistema sedimentari de tipus deltaic, amb un relleu molt suau (amb pendents inferiors al 0,2%) i cotes que van des dels deu als quinze metres de l'interior fins als zero del nivell del mar (Mapa 2) (Bach, 1989b; Nogué, 2000).

Mapa 2 Relleu

Font: ICC (2000). Elaboració pròpia.

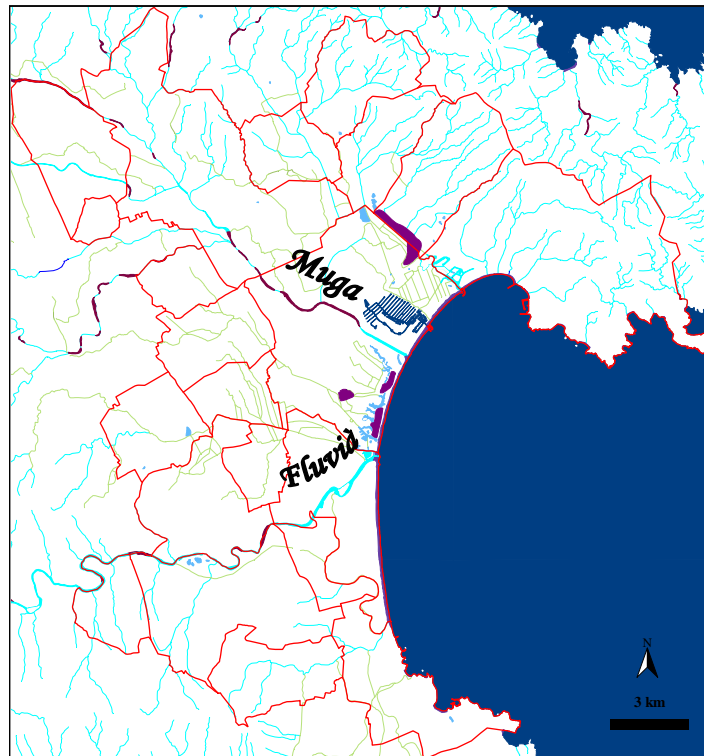
Aquest fet converteix a la xarxa hidrogràfica (Mapa 3) en un element clau per a entendre la configuració d'aquest territori i aquest paisatge, ja que els dos rius principals, la Muga i el Fluvià⁷, als que antigament se sumava el Ter, han estat els principals responsables d'aquesta aportació de sediments i, juntament amb la dinàmica marina, de l'existència d'unes zones humides, que constitueixen l'element més característic de l'àmbit. És així com, amb el temps, s'han anat succeint els canvis en el cursos dels rius, els abandonaments

⁷ Ambdós són rius curts, que pertanyen a les anomenades conques internes de Catalunya. La Muga té un recorregut de 65 quilòmetres, gairebé tots en territori empordanès, que amb una conca de 854 quilòmetres quadrats drena el sector nord de l'Alt Empordà. Entra a la plana a Pont de Molins i desemboca a la platja de Castelló d'Empúries. El Fluvià, per la seva banda, té un recorregut de 97 quilòmetres i una conca de 1.123 quilòmetres quadrats, arriba a la plana a Sant Miquel de Fluvià i desemboca a la platja de Sant Pere Pescador (Bach, 1989; Nogué, 2000).

de braços fluvials, la creació de noves llacunes, la desaparició de zones humides –per processos naturals o induïda pels éssers humans–, etc. (Bach, 1989a, 1989b).

A la plana es poden identificar una sèrie de subunitats, en funció del tipus d'ambient sedimentari en què es van formar –fluvial, palustre o marí– (Bach, 1989b): la *plana al·luvial*, conformada per les valls al·luvials dels rius i per unes franges que constitueixen la plana d'inundació, i que corresponen a un tipus de sedimentació de tipus fluvial i, en algun cas, palustre; la *maresma litoral*, que pertany a un ambient sedimentari de tipus palustre, però se situa més a prop del mar, just al darrera de la línia de costa; i el *cordó litoral* –l'actual, perquè també hi ha els antics cordons litorals, formats per la progració del sistema, i situats més a l'interior–, que comprèn la platja, el cordó de dunes mòbils i la depressió de rereplatja, i que té l'origen en processos de sedimentació de tipus marí, combinats amb l'acció de processos eòlics.

Mapa 3 Xarxa hidrogràfica

Font: ICC (1996). Elaboració pròpia.

B) Les zones humides

Una conseqüència directa del procés de formació de la plana és l'existència de zones permanentment o temporalment inundades. Entre aquestes zones humides es pot diferenciar, segons la seva formació, entre aquelles situades a l'interior, generalment estanys d'aigua dolça que provenen de l'evolució de zones de badia tancada, i aquelles més litorals, llacunes i zones d'aiguamoll, normalment d'aigua salada, que es troben

relacionades amb els processos de formació i progració dels cordons litorals (Bach, 1989a, 1989b). Cal remarcar que aquestes zones humides esdevenen una de les principals singularitats del paisatge d'aquestes àrees, i són un dels elements que més ha influenciat en la configuració dels assentaments des de temps ben remots (Nogué, 2000), i en el desenvolupament de l'agricultura. Avui en dia, en canvi, es troben en el fons del fort impuls en la protecció dels espais naturals i del desenvolupament de les activitats de conservació a la comarca.

La majoria d'aquestes zones humides han estat dessecades per l'acció humana, amb l'objectiu d'augmentar les terres de conreu i disminuir les condicions d'insalubritat, en un procés lent que va començar ja a l'Edat Mitjana, i que va culminar als segles XVIII i XIX, amb la intensificació de l'assecamment d'estanys i aiguamolls (Bach, 1989b; Compte, 1995; Nogué, 2000). D'aquesta manera, tot i que avui es troben molt disminuïdes, es pot conèixer la seva antiga configuració a partir de la cartografia antiga (Romagosa, 2006). Per exemple, en mapes de principis del segle XVIII, es pot constatar la gran extensió que ocupava l'estany de Castelló, i es pot observar la presència de les llacunes litorals i de l'antic estany de Sant Pere, així com les diferències existents amb els cursos fluvials actuals: la Muga desembocava a l'estany de Castelló i el Fluvià transcorria cap al sud, de forma paral·lela a la costa, fins a la seva desembocadura, que es trobava a Sant Martí d'Empúries (Ribas Torres, 2000).

La franja d'aiguamolls que se situa entre les desembocadures de la Muga i el Fluvià conserva un estat d'evolució que, tot i que amb alguns matisos, es podria qualificar com de natural. En aquesta zona encara proliferen algunes llacunes litorals –anomenades “llaunes” al país⁸– d'aigua salabrosa i fondària variable. A la resta del golf de Roses, en canvi, els aiguamolls han anat desapareixent, amb la construcció d'urbanitzacions turístiques, la instal·lació de càmpings o, com succeïa en el passat, per la transformació de les zones inundables en camps de conreu (Fortià, 1993; Breton i Romagosa, 2002b; Romagosa, 2006).

C) Les condicions climàtiques

Les especials condicions climàtiques de la zona –un clima benigne i assolellat, però amb temperatures lleugerament més suaus que en altres llocs de la costa catalana i espanyola– tenen a veure amb el desenvolupament del turisme de sol i platja. Per altra banda, alguns dels fenòmens meteorològics que conformen aquest clima han format part, ja des de temps històrics, d'aquells elements que més han condicionat aquest territori i els seus pobladors.

Cal assenyalar que el clima de la zona és de tipus mediterrani sec-subhúmit amb matisos marítics, caracteritzat pels estius secs i calents, els hiverns suaus i les precipitacions moderades i de caràcter irregular, tot i que són més freqüents a la tardor i a la primavera (Pascual Massaguer i Martinoy, 1989). En

⁸ Les principals llaunes que encara es conserven són la Rogera, la Serpa, la Fonda, la Llarga i la Massona (Sargatal, 1989).

concret, la pressió atmosfèrica mitjana anual és de 1.018 mil·libars, i la temperatura mitjana anual es troba al voltant dels 15 graus centígrads, tot i que diàriament es pot observar una oscil·lació tèrmica considerable (de 7,6° C. a més de 10° C.), més acusada a l'interior que a la costa. Quant a la precipitació, mentre que la pluviositat mitjana a la façana costanera és de 600 mil·límetres, resulta més alta a l'interior (on arriba als 700-750 mm.). La humitat relativa, per la seva banda, és més aviat elevada (d'un 71% de mitjana, aproximadament) però també es modifica, i tendeix a reduir-se cap a l'interior.

Els fenòmens meteorològics que més han influït en el territori i els seus pobladors són: la *tramuntana*, el vent del nord, generalment sec i fred, que es caracteritza per la seva força i intensitat i bufa amb una direcció aproximadament NW-SE (Pascual Massaguer i Martinoy, 1989), i que intervé en la formació de les dunes, mobilitzant-les en direcció a l'Escala i el massís del Montgrí⁹ (Bach, 1989b); les *inundacions*, ocasionades per la irregularitat de les precipitacions i els episodis de pluges torrencials, i que constitueixen el risc natural més important a la comarca (Roset, 2002), accentuat en els darrers cinquanta anys per l'augment de la urbanització¹⁰ (Nogué, 2000); finalment, les *llevantades*, els temporals de mar que sovintegen a l'hivern, durant els mesos de febrer i març (Pascual Massaguer i Martinoy, 1989), i en els quals les ones penetren a les platges i provoquen la inundació de la maresma litoral (Bach, 1989b).

D) La flora i la fauna

Les zones humides constitueixen uns ambients molt característics, tant des del punt de vista de la fauna com des del punt de vista de la flora. Val a dir que l'especial interès que adquireixen aquestes àrees també es troba en l'origen de l'impuls de les activitats de conservació i de la constitució dels espais protegits.

Amb referència a la *flora*, cal subratllar que sota la denominació genèrica d'aiguamolls s'apleguen un bon nombre d'unitats de vegetació diferents, adaptades a unes certes condicions d'humitat (Farràs i Cassayas, 1989). En aquest sentit, les diferents comunitats vegetals es distribueixen en funció de la major o menor presència d'aigua, de les condicions de salinitat i de la composició dels sòls (més o menys sorrencs, més o menys llimosos, etc.), a més d'altres factors com la incidència del vent.

Així, segons Farràs i Cassayas (1989), es poden diferenciar tres tipus de vegetació: la *vegetació dels sorral·ls litorals*, amb algunes gramínies com l'espòrbol (*Sporobolus pungens*) a les platges sorrenques, el característic borró (*Ammophila arenaria subsp. arundinacea*) a la zona de dunes, o les primeres jonqueres,

⁹ Resulta especialment interessant, en aquest sentit, l'explicació que fa Barbaza (1988) del procés de lent declivi de la ciutat d'Empúries, atribuint-lo al cegament del port ocasionat per la mobilització de les sorres per la tramuntana, i refutant altres teories que havien parlat d'una destrucció sobtada i catastròfica: invasió per part dels francs, visigots o àrabs, destrucció per part dels normands, terratrèmols, incendis, etc.

¹⁰ Les zones més vulnerables són aquelles més properes a la Muga i els seus afluents –el Llobregat i el Manol– i al riu Fluvià. Per això s'han realitzat actuacions sobre els seus cursos fluvials que, malauradament, han malmès les condicions naturals de les lleres (Nogué, 2000). En concret, s'han realitzat obres de canalització a la Muga, des del nucli de Castelló fins a la desembocadura, i al Fluvià, amb més del 50% del tram que va des de Navata fins a mar amb alguna mena de canalització (Fortià, 1993). Un bon exemple d'això són les obres hidràuliques realitzades a l'alçada de Torroella de Fluvià, on s'han eliminat meandres i s'han construït dics de contenció (Nogué, 2000).

dominades pel jonc negre (*Schoenus nigricans*), que es poden trobar entre la platja i les llacunes; la *vegetació dels medis salins*, entre la qual es poden distingir les comunitats aquàtiques de les llaunes, els salicornars o salsures, els prats salins, on dominen els joncs, com el jonc marítim (*Juncus maritimus*), i els tamarigars (*Tamarix anglica*), que s'estenen formant fileres al llarg dels camins; i, finalment, la *vegetació hidròfila*, que es troba als estanys, canals i sèquies, on s'hi poden trobar espècies com les lleties d'aigua (*Lemna minor* i *Lemna gibba*), i als marges, on apareixen diferents comunitats en funció de la fondària de l'aigua: els balcars (*Typha angustifolia* i *T. Latifolia*), els canyissars (*Phragmites australis*) i els diversos tipus de càrexs (*Carex riparia* i *C. Otrubae*).

Sobre la *fauna*, destaquen els ocells, amb més de tres-centes espècies diferents. En aquest sentit, els aiguamolls de l'Empordà formen part –des del 1992– del llistat de zones humides d'importància internacional (Conveni de Ramsar). Entre les espècies presents, es poden ressaltar l'ànec collverd (*Anas platyrhynchos*) i l'ànec xarrasclet (*Anas querquedula*). Així mateix, el parc és el refugi anual de milers d'exemplars de diverses espècies (anàtids, limícoles, ardèids, passeriformes, etc.) durant l'època de migració primaveral, però també lloc d'hivernada d'ocells aquàtics (anàtids i fotges). Cal remarcar, a més, que els aiguamolls compten amb dos espècies protegides mitjançant el programa LIFE: el fartet (*Aphanius iberus*) i el bitó (*Botaurus stellaris*), i que s'hi han realitzat projectes per a la recuperació d'espècies com ara la cigonya (*Ciconia ciconia*) o la llúdriga (*Lutra lutra*), i per a la reintroducció d'animals tant domèstics, com són la vaca marinera o l'eguasser de Vic, com silvestres, com la daina (*Dama dama*) (Breton i Romagosa, 2002a).

1.1.2 El marc socioeconòmic

Un cop analitzades les principals característiques del marc natural, cal fer un breu esbós del context socioeconòmic¹¹. S'ha de dir que en part les característiques socioeconòmiques es troben en funció d'algunes de les condicions del marc natural que s'acaben de comentar, al mateix temps que incideixen en la disposició dels principals usos del sòl que serà tractada amb posterioritat.

Les especials condicions climàtiques de la zona han tingut molt a veure amb el desenvolupament del turisme de sol i platja, que s'ha traduït en un predomini dels serveis i en una important presència de la construcció, i que ha portat a l'Alt Empordà a ser una de les comarques més pròsperes de Catalunya. De fet, ho és el conjunt de la demarcació de Girona (Taula 1). Per altra banda, les principals característiques de la plana sedimentària –aportació de sediments per part dels rius i formació dels aqüífers–, juntament amb altres factors, han possibilitat la constitució de l'actual espai agrícola intensiu i la pervivència d'una agricultura que presenta uns valors relativament alts, mentre que la implantació industrial, en canvi, ha estat més moderada. La comarca es caracteritza, doncs, per la forta especialització en el sector serveis en els municipis costaners i la capital comarcal (Figueres), per una activitat agrària consolidada en la majoria dels municipis de l'interior, i

¹¹ Aquests breus apunts sobre el marc socioeconòmic reflecteixen la situació de la comarca en el tombant de segle.

per un sector industrial més aviat feble. Es pot caracteritzar, per tant, com assenyalada Oliver Alonso (1996, p. 144), com “una comarca terciaritzada amb un rerafons agrari molt desenvolupat”.

Taula 1 Producte interior brut (PIB) per habitant (2001). Girona, Catalunya i Espanya

	PIB (milers d'€)	Població (hab)	milers d'€/hab	€/hab
Girona	9.907.475	565.304	17,5	17.526
Catalunya	108.799.497	6.343.110	17,2	17.152
Espanya	589.648.000	40.847.371	14,4	14.435

Font: INE. Elaboració pròpia.

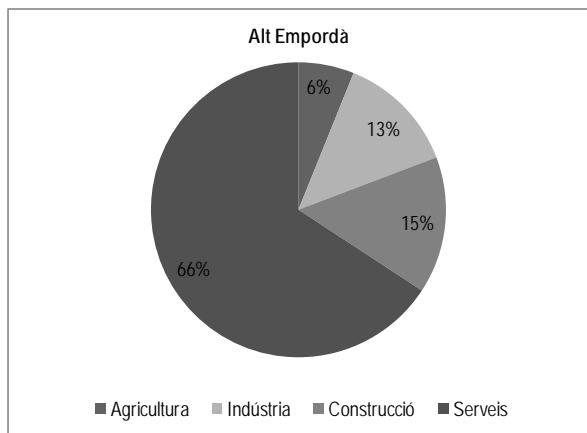
A) L'agricultura i la pesca

El dinamisme que encara conserven les activitats agràries, juntament amb la pesca, fa que el sector primari, tot i la progressiva davallada, mantingui una certa rellevància a la comarca, amb una ocupació i un valor econòmic superiors a la mitjana catalana (Gràfic 1 i Gràfic 2).

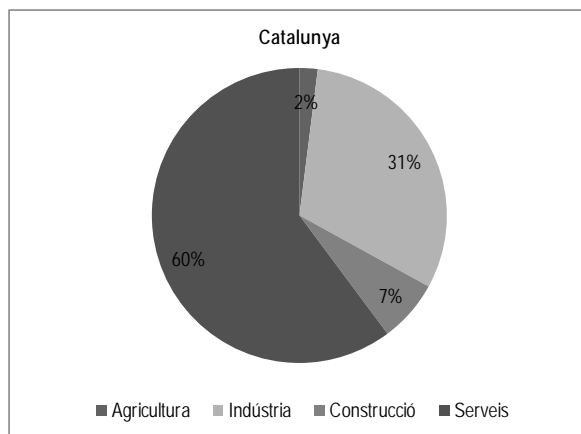
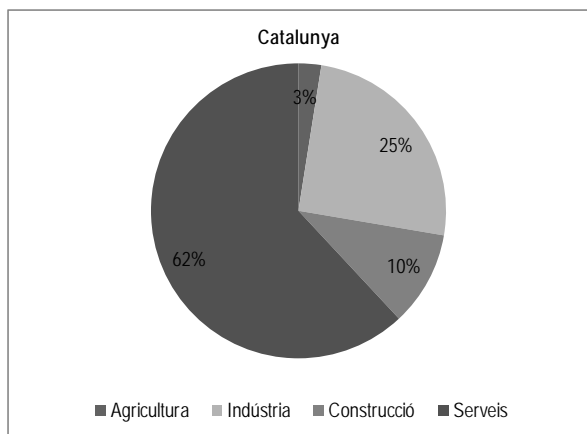
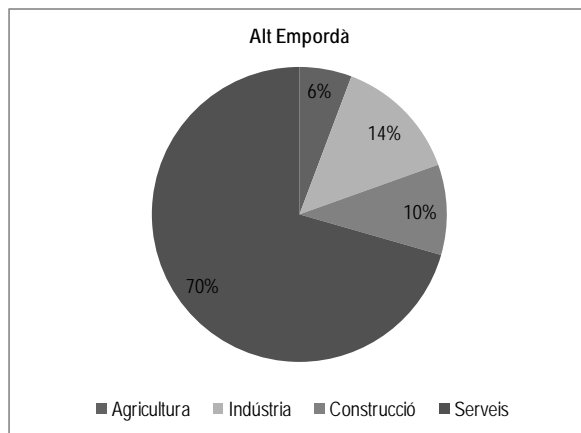
De fet, les activitats agràries han esdevingut en aquesta àrea un sector dinàmic i diversificat, caracteritzat per la combinació dels conreus tradicionals de tipus mediterrani (cereals, vinya i olivera) amb altres produccions introduïdes amb posterioritat, i més rendibles (blat de moro, gira-sol i fruiters), per la convivència entre agricultura i ramaderia (amb força importància de l'engreix de porcs, vedells i aus), i per l'elevat esforç tecnològic realitzat per les explotacions (sistemes de rec, mecanització, tractaments fitosanitaris, etc.) (Nogué, 2000). Així mateix, el sector es caracteritza per la introducció de nous productes i tècniques (embotits ibèrics, vins de qualitat, conreus ecològics, etc.), que cerquen la incorporació d'uns majors valors afegits a les produccions i elaboracions.

De la mateixa manera, l'aprofitament dels recursos marítics a través de la pesca, que també ha tingut tradicionalment una gran influència en alguns dels municipis de la façana litoral (Nogué, 2000), hi presenta una certa importància, tot i que molt disminuïda en termes relatius. Cal destacar que Roses és el primer centre pesquer tant de l'Alt Empordà com del conjunt de les comarques gironines, i un dels més importats del litoral català, per darrere només dels de Barcelona i Tarragona (Oliver Alonso, 1996; Nogué, 2000). L'Escaló, per la seva banda, tot i que es troba molt per sota de Roses, aglutina la tradicional importància de la *salaó* del seitó, protegida amb el distintiu de qualitat “Anxova de l'Escaló” (Nogué, 2000), malgrat els importants problemes de sobreexplotació dels caladors.

Gràfic 1 Població ocupada per sectors (2001). Alt Empordà i Catalunya

Gràfic 2 Valor afegit brut per sectors (1996). Alt Empordà i Catalunya

Font: Idescat. Elaboració pròpia.

Font: Idescat. Elaboració pròpia.

B) La indústria

Pel que fa al sector industrial, cal insistir en què aquest presenta una implantació més aviat moderada, amb valors per sota de la mitjana del Principat (Gràfic 1 i Gràfic 2). A més, la indústria comarcal opera fonamentalment com a suport de la resta de sectors (construcció, turisme i agricultura), i es troba molt concentrada a Figueres i la seva rodalia. L'altre eix industrial està conformat pels municipis costaners (Roses, l'Escala i Castelló d'Empúries) (Oliver Alonso, 1996; Nogué, 2000). El principal subsector industrial a la comarca, des dels anys cinquanta, és la indústria metàl·lica. Per sota es troben la manufactura de productes alimentaris i begudes i la indústria de la fusta, del suro i dels mobles.

C) Els serveis i el turisme

El dels serveis és el sector més important i dinàmic de l'economia comarcal, amb un alt grau d'ocupació i de valor econòmic; unes proporcions que són superiors a les del conjunt de Catalunya (Gràfic 1 i Gràfic 2). Tot i que entre els serveis es comptabilitzen també les activitats de transport i comunicacions, les activitats

financeres i les activitats comercials, entre d'altres, la importància del sector rau, en bona part, en l'especialització de la comarca en el turisme, que es va iniciar als anys cinquanta i que, amb el temps, hi ha ocasionat un gran impacte econòmic, social i demogràfic. Com es veurà més endavant (capítol 4), els primers antecedents d'aquesta activitat a l'Alt Empordà es troben a finals del segle XIX i principis del XX, quan un incipient turisme elitista va començar a freqüentar la zona. Posteriorment, al llarg de la segona meitat del segle XX, es va configurar el model turístic de masses de tipus residencial, que va portar a la Costa Brava a ser la primera destinació turística de Catalunya, i una de les principals destinacions de l'Estat (Cals, 1982; Barbaza, 1988; Fraguell, 1994; Martí Llambrich i Fraguell, 2007), tot i que es va circumscriure pràcticament només a la primera línia de costa, deixant de banda al rerepaís més immediat.

És així com, entre el total dels establiments d'empreses del sector serveis, aquells que tenen més pes són els que pertanyen a l'hostaleria, seguits pels que s'encabeixen dins dels serveis personals, i pels dels serveis immobiliaris. Totes elles, activitats relacionades d'una o una altra manera amb el turisme, amb una implantació que es troba per sobre de la presentada pel conjunt català (Taula 2). Així mateix, des del punt de vista territorial, la implantació dels serveis es caracteritza pel predomini del turisme a la costa i per la dinàmica comercial i cultural de la capital. A la resta de municipis, situats en àmbits interiors, tot i la vinculació que mantenen amb l'agricultura, també ha anat augmentant el pes del sector serveis (Nogué, 2000). Amb tot, en aquest cas, el predomini de persones ocupades en el sector es fonamenta en l'augment de la mobilitat quotidiana laboral, i en els desplaçaments que s'efectuen diàriament a altres municipis, on hi ha una presència més elevada dels serveis (Pavón, 2002).

D) La construcció

Com a conseqüència de la incidència del turisme i la segona residència, la construcció ha assolit una considerable rellevància en la comarca, per sobre de la mitjana catalana (Gràfic 1 i Gràfic 2).

És per això que, a causa de la seva relació amb el turisme, l'activitat de la construcció va experimentar un fort increment a partir dels anys seixanta, molt localitzat en els municipis de la costa. Posteriorment, la població ocupada, des del màxim experimentat als anys setanta, ha anat variant cíclicament. El sector es caracteritza més aviat pel minifundisme empresarial, amb empreses amb menys de deu treballadors. Un element interessant a remarcar és que, tot i que l'activitat s'ha desenvolupat majoritàriament a les poblacions de la costa, el mercat empresarial de la construcció tradicionalment ha operat en un àmbit comarcal, que es desplega a la costa quan convé, però que es localitza en molts altres municipis com, per exemple, a la capital comarcal (Nogué, 2000).

Recollint tot el que s'ha dit, es pot afirmar que el binomi turisme-construcció ha estat, durant les darreres dècades, l'autèntic motor de l'economia comarcal. Efectivament, si es presta atenció als components que incideixen en el creixement econòmic, es pot veure com, a diferència del que passa amb l'ocupació i el valor econòmic –on els serveis sobrepassen amb molta claredat la construcció–, el paper de la construcció en el

creixement econòmic ha estat molt proper al dels serveis. A tall d'exemple, i prenent com a referència les dades de l'any 2003, es pot veure com el creixement del PIB de l'Alt Empordà, que és de 2,42% –per sobre del de la mitjana de les comarques catalanes, que és de l'1,71%–, es fonamenta sobretot en els serveis i en la construcció, que en aquell any van assolir uns valors de creixement del 2,98% i del 2,35%, respectivament (Oliver Alonso, 2004).

Taula 2 Establiments d'empreses de serveis (2001). Alt Empordà i Catalunya

	Comerç engròs	Hostaleria	Transport i comunicacions	Mediació financera	Serveis empresa	Serveis personals	Immobiliària i altres	Total
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	Núm.
Alt Empordà	12	28	11	5	6	24	13	5.743
Catalunya	14	18	19	4	11	25	10	254.655

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Queda definida, d'aquesta manera, l'estructura territorial, social i econòmica de l'Alt Empordà, on l'activitat que ocupa una major proporció del territori és l'agricultura, on la major part dels llocs de treball i de la riquesa econòmica procedeixen –amb una diferència considerable– dels serveis, sobretot d'aquells més relacionats amb el turisme, i on el creixement en la darrera etapa de bonança econòmica (fins ben avançada la dècada dels anys 2000) ha estat induït pels serveis, però també en bona part per la construcció.

1.2 ELS DIFERENTS USOS I ACTIVITATS EN CONTACTE

Un cop assenyalats els trets més característics de l'àmbit d'estudi, tant des del punt de vista natural com des del punt de vista socioeconòmic, en aquest apartat es farà un repàs als grans usos i activitats que es conjuguen en aquesta àrea: les tasques de conservació i els espais protegits, les activitats agropecuàries i els espais agrícoles i forestals, i les zones urbanitzades lligades amb el desenvolupament del turisme de masses.

1.2.1 Els espais protegits

En primer lloc, es farà referència als espais protegits; que són de gran importància en aquesta àrea. Certament, la plana de l'Alt Empordà compta amb una considerable quantitat de superfície situada en espais protegits, per la qual cosa –tot i el desgavell urbanístic– es tracta d'una zona bastant privilegiada en relació amb la protecció del medi ambient.

L'existència de les zones humides, així com de la vegetació i la fauna a aquestes associada, constitueix la raó de ser de bona part dels espais protegits de l'Empordà. Cal tenir en compte, a més, que l'existència

d'aquests ambients humits encara és més remarcable en un context com el de la Mediterrània, caracteritzat més aviat per la sequedat. Aquest fet, tot i la visió negativa que se n'havia tingut tradicionalment (Romagosa, 2001), posteriorment ha propiciat la seva protecció i preservació.

Deixant de banda altres figures de protecció més específiques, es consideren espais protegits aquelles zones incloses dins del Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) de Catalunya, on s'estableixen una sèrie de restriccions a la urbanització, a la construcció d'infraestructures i a l'accés motoritzat. Però en aquesta àrea, a més, es dona la particularitat que els espais d'interès natural estan inclosos dins d'espais de protecció especial, de manera que estan protegits amb la figura de parc natural, com succeeix amb les zones humides del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà i amb el massís rocallós del Parc Natural del Cap de Creus (Mapa 4) (Breton i Romagosa, 2002a).

Així, l'àmbit compta amb 8.748,8 hectàrees d'espais protegits¹², que equivalen al 26% del territori. Cal remarcar, a més, que de la longitud total de la costa (53 km.), gairebé la meitat (25,5 km.) es troba protegida, i que fins a deu municipis tenen part del seu terme dins d'un d'aquests espais. Els municipis que tenen més superfície protegida són Roses (2.880,4 ha.) i Castelló d'Empúries (2.722,3 ha.), seguits dels de Palau-saverdera (838,1 ha.), Vilajuïga (641,9 ha.) i Sant Pere Pescador (599,7 ha.).

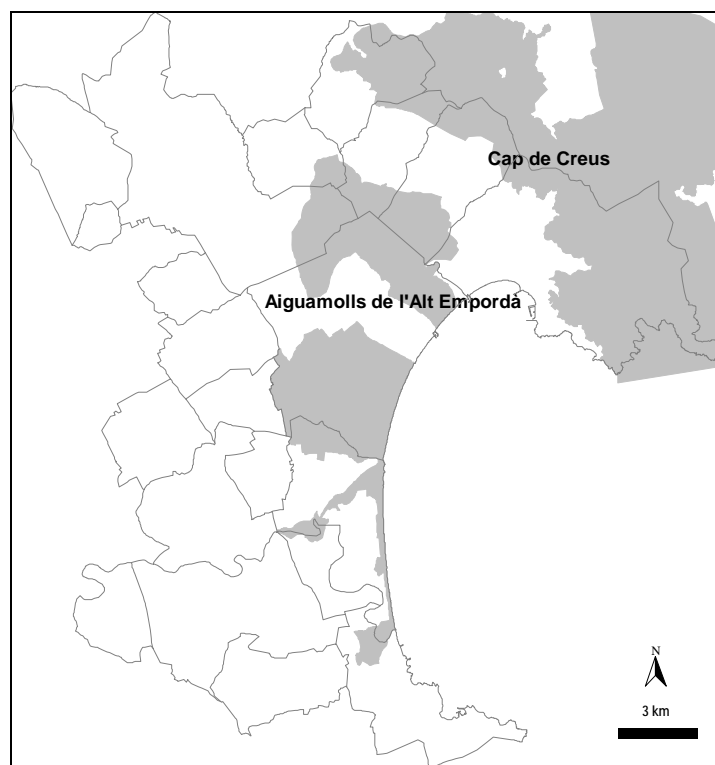
Aquests espais, com ja s'ha assenyalat, es troben repartits entre el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà i el Parc Natural del Cap de Creus. El Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà consta d'una superfície de 4.730,96 hectàrees, distribuïda en nou municipis i en dos polígons separats per Empuriabrava. Mentre que el polígon 1 pràcticament coincideix amb el llit de l'antic estany de Castelló, el polígon 2 s'estén, bàsicament, entre les desembocadures de la Muga i el Fluvià. El parc compta també amb tres reserves integrals, la dels Estanys (RNI 1), la de les Llaunes (RNI 2) i la de l'Illa d'en Caramany (RNI 3), on el grau de protecció és més elevat. Cal ressaltar que el Parc Natural dels Aiguamolls va ser el primer espai protegit a la comarca i un dels primers de Catalunya, per la qual cosa és el més emblemàtic, i el que ha marcat la pauta en el camp de les activitats de conservació (Sargatal, 1989; Breton i Romagosa, 2002a). El Parc Natural del Cap de Creus, per la seva banda, va ser creat l'any 1998. Compta amb 10.781,50 hectàrees de superfície i s'estén sobre vuit municipis. Destaca perquè va ser el primer parc natural marítim-terrestre de Catalunya (Nogué, 2000).

Aquests espais protegits són de vital importància, ja que la seva existència ha suposat un cert fre a la urbanització. En aquesta línia, cal recordar que la declaració del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà va ser la culminació d'una campanya de mobilitzacions iniciada l'any 1976 en contra d'un projecte d'urbanització conegut amb el nom de "Port Llevant"; una proposta similar a la d'Empuriabrava, que s'havia de realitzar entre les desembocadures dels rius Muga i Fluvià, és a dir, en l'actual polígon 2 del Parc

¹² Unes dades obtingudes amb les elaboracions realitzades a partir de la base "Pla d'Espais d'Interès Natural", a escala 1:50.000, procedent de les capes del SIG de l'antic Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat (DMAH).

(Sargatal, 1989; Fortià, 1993; Romagosa, 2001). Igualment, la salvaguarda del sector agrícola de la Rubina (polígon 1), situat entre la urbanització de Santa Margarida (Roses) i Empuriabrava, resulta d'especial importància, ja que la urbanització del lloc significaria la ruptura de l'actual model d'ocupació del litoral, i la instauració d'un continu urbà des de l'extrem oriental del nucli de Roses (urbanització l'Almadrava) fins a Empuriabrava.

Mapa 4 Espais protegits (2003)

Font: : DMAH (2003). Elaboració pròpia

És així com, a la franja que se situa entre les desembocadures de la Muga i el Fluvià, protegida amb la figura de reserva integral, encara hi proliferen algunes llacunes litorals, a més que s'hi han recuperat estanys i aiguamolls (Fotografia 1). Com ja s'ha apuntat abans, aquests aiguamolls constitueixen uns ambients molt interessants, tant des del punt de vista de la fauna, amb una especial riquesa respecte a les aus, com pel que fa a la flora, amb espècies adaptades a diverses condicions d'humitat i salinitat (Farràs i Cassayas, 1989). Aquestes zones han estat l'escenari d'una sèrie d'aprofitaments tradicionals, com la caça i la pesca, el conreu de l'arròs –avui pràcticament desaparegut– o la cria de bestiar en les anomenades “closes”¹³ (Sargatal, 1989;

¹³ Les “closes” són prats de dall, rodejats per canals de desguàs, d'origen antròpic, però on hi creix la vegetació natural –amb espècies com l'om, el freixe, el salze, el vern o el roure martinenc–, i que són considerats d'un gran valor biològic, cultural i paisatgístic (Sargatal, 1989; Fortià, 1993; Compte, 1995; Romagosa, 2001). Aquests espais s'han vist afectats pel procés d'intensificació agrícola, i han estat progressivament substituïts per conreus. Aquest tendència, no obstant això, s'ha vist finalment aturada (Llausàs, 2007), gràcies a la política de gestió del Parc Natural dels Aiguamolls.

Fortià, 1993; Compte, 1995). A més, en aquests espais protegits s'hi desenvolupen interessants activitats d'educació ambiental, al mateix temps que experimenten un creixent turisme de caire naturalista (Fotografia 2) (Romagosa, 2006).

Fotografia 1 Entre la Muga i el Fluvià proliferen algunes llacunes i s'hi han recuperat estanys i aiguamolls

Fotografia de l'autor, PNAE (Castelló d'Empúries), abril de 2007

Fotografia 2 Els espais protegits han acollit conreus tradicionals com ara l'arròs, i un creixent turisme naturalista

Fotografia de l'autor, PNAE (Castelló d'Empúries), abril de 2007

1.2.2 Els espais agraris

Com s'ha vist anteriorment, el procés de formació de la plana ha comportat l'existència d'uns valuosos recursos per l'agricultura, com són els sòls rics i l'aigua abundant. Aquestes característiques, juntament amb el secular procés de desenvolupament agrícola i l'extensió dels espais conreats –duta a terme des de temps dels romans– es troben a l'origen de l'actual paisatge agrícola de tipus mediterrani de la zona que, amb tot, es manté bastant ben conservat.

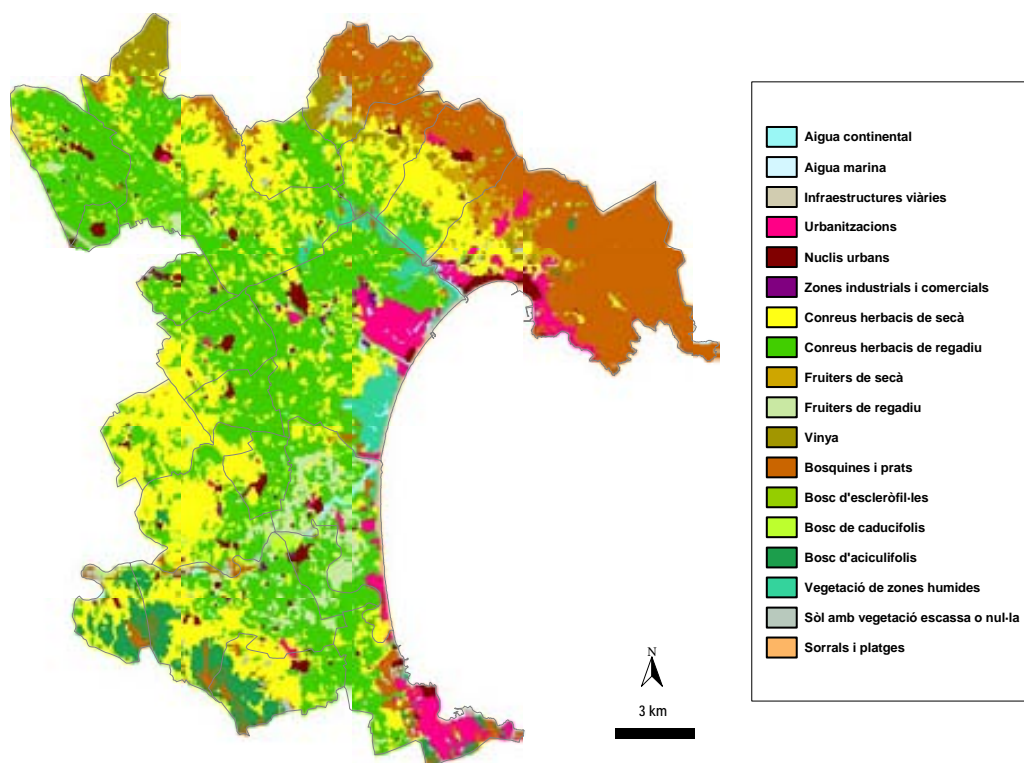
Particularment, les sorres i els llims arrossegats pels rius han conformat sòls gruixuts que, units a l'existència d'abundosos aqüífers¹⁴ (Bach, 1989a, 1989b), han originat unes excel·lents condicions per al conreu, aprofitades per un sector agrícola dinàmic i diversificat que, des dels segles XVIII i XIX, es va anar decantant cap a una agricultura intensiva de regadiu, combinada amb l'explotació ramadera, sobretot de porcí, vaquí i vaquí de llet (Nogué, 2000).

D'aquesta manera, en els espais agrícoles, que conformen la major part del territori (Mapa 5), hi conviuen els conreus extensius de secà de les produccions tradicionals de la trilogia mediterrània (cereals,

¹⁴ En aquest sentit, es pot distingir entre un aqüífer superficial, format per sorres i llims intercalats amb nivells de graves, un segon nivell d'aqüífer, format per materials detrítics grollers, i separat de l'anterior per un nivell de llims argilosos poc permeables, i encara un tercer nivell, força profund i format també per sorres i graves (Bach, 1989a, 1989b).

vinya i olivera), que sovintegen a la zona dels marges de la plana (aspres i terraprims), amb l'agricultura intensiva dels fruiters de regadiu¹⁵ (poma i préssec) i els conreus herbacis de regadiu (cereals com el blat i farratges com l'userda, acompanyats d'altres conreus més específics com, per exemple, el blat de moro, el gira-sol o l'arròs¹⁶), que es desenvolupen a la plana més estricta, així com amb la important producció hortícola d'alguns dels municipis interiors, com ara Cabanes i Vilabertran (Oliver Alonso, 1996; Nogué, 2000; Breton i Romagosa, 2002b; Serra Ruiz, 2006).

Mapa 5 Usos del sòl (1997)

Font: ICC i DMAH (1997). Elaboració pròpia

Tots aquests conreus, conformen un sector agrícola que és manté, aparentment, força actiu (Fotografia 3). Així mateix, determinades àrees de conreus intensius –com són els fruiters de regadiu–, algunes d'elles molt properes a la costa, s'han mantingut prou rendibles com per a conviure amb les activitats turístiques i per haver suposat, si més no fins a les darreries del segle xx, un cert fre a les perspectives immobiliàries

¹⁵ Amb una elevada concentració en municipis com Sant Pere Pescador, l'Armentera o Torroella de Fluvià, on es van introduir a principis dels anys seixanta i, des d'aleshores, van anar augmentant l'extensió a costa dels conreus tradicionals (Roig Simón, 2002).

¹⁶ La història de la presència de l'arròs a la comarca és plena d'alts i baixos. El conreu de l'arròs s'hi va introduir als segles xiv i xv i hi va anar prosperant fins que al segle xviii va viure els moments més àlgids; uns moments que, malgrat això, van durar ben poc, ja que a finals d'aquest mateix segle l'arròs pràcticament havia desaparegut, perquè el seu conreu s'associava a les condicions d'insalubritat (Barbaza, 1988). A principis del segle xx, però, va tornar a aparèixer, per anar declinant després una altra vegada, a causa de la baixa rendibilitat, fins que desapareix als anys seixanta (Badia, 1981). Posteriorment, durant els primers anys del Parc Natural, se'n va recuperar el conreu, amb la intenció d'augmentar els ambients inundats (Sargatal, 1989; Breton i Romagosa, 2002), però als anys noranta es va decidir aturar-ne el conreu, tot i que cal dir que posteriorment ha estat implantat de nou, fruit de la iniciativa privada.

(Fotografia 4) (Fortià, 1993; Nogué, 2000). Es configura, així, un característic paisatge agrícola, on els camps apareixen travessats per sèquies i canals –anomenats “recs” al país–, que distribueixen les aigües dels rius, i que també drenen l'aigua que tendeix a acumular-se en els llocs on es trobaven els antics estanys, i les parcel·les queden delimitades per les característiques fileres de xiprers, que protegeixen els conreus de la Tramuntana, i la densa xarxa de camins, que comunica els camps amb els nombrosos assentaments rurals: pobles, veïnats i masos (Fortià, 1993; Nogué, 2000).

Fotografia 3 Els conreus herbacis de regadiu, entre d'altres, conformen un paisatge agrícola aparentment força actiu

Fotografia de l'autor, Castelló d'Empúries, desembre de 2006

Fotografia 4 Determinats conreus intensius han estat prou rendibles com per suposar un cert fre a la urbanització

Fotografia de l'autor, Sant Pere Pescador, desembre de 2006

Amb tot, l'increment de superfície de les parcel·les agrícoles està fent desaparèixer alguns d'aquests elements tradicionals, com les pantalles d'arbres, mentre que la intensificació agrària, molt centrada en les produccions de regadiu, afavoreix aquells conreus més rendibles (o més subvencionats), com ara el blat de moro, els fruiters o el gira-sol. Es tendeix, d'aquesta manera, cap a la homogeneïtzació paisatgística i a una progressiva pèrdua de la biodiversitat agrària (Fortià, 1993; Nogué, 2000; Breton i Romagosa, 2002b; Serra Ruiz *et al.*, 2004). D'altra banda, la implantació d'explotacions ramaderes de tipus industrial (porcs, vedells i aus) ocasiona forts impactes sobre el medi (Nogué, 2000), per la contaminació de les aigües per nitrats, i sobre el paisatge, per la proliferació de naus amb la seva característica forma estreta i allargada.

Contràriament, la superfície forestal resulta força exigua en aquesta àrea (Mapa 5), a causa del secular procés de desforestació realitzat per guanyar terres pel conreu. És així com els boscos, bàsicament pinedes de pi blanc (*pinus halepensis*) i pi pinyoner (*pinus pinna*), queden reduïts a la zona de les serres de Ventalló i de Garrigoles (Viladamat) i a determinades zones, molt concretes, del sud del terme municipal de l'Escala (Nogué, 2000; Serra Ruiz *et al.*, 2000). D'altra banda, en els pendents de la serra de Rodes hi predomina el matoll. Cal subratllar que aquesta zona, d'antic assentament humà, va patir un progressiu procés

d'arrabassament i de transformació en terres de conreu, normalment vinyes i oliveres¹⁷ que, en ser abandonades, es van anar degradant i suposen un espai amb un elevat risc d'incendis forestals.

1.2.3 Urbanització i turisme

Les zones urbanitzades són el principal objecte d'estudi d'aquest treball i, com a tal, seran analitzades abastament al llarg del text. Per aquest motiu, ara només se n'aportaran uns breus apunts, de caire merament introductori.

La distribució d'aquestes zones urbanitzades es caracteritza per una certa heterogeneïtat dins del context comarcal (Mapa 5), amb tres dinàmiques espacials diferenciades (Nogué, 2000). Per una banda, cal remarcar la importància de la capital comarcal, Figueres –que queda fora de l'àmbit d'estudi– i la seva corona d'influència més propera, per una altra banda, la concentració de la urbanització que es produeix en els municipis de la costa, que han experimentat un important creixement a partir de la segona meitat del segle XX, a causa del desenvolupament del turisme, i finalment, a l'interior, la disposició dels nuclis urbans que es caracteritza per una elevada dispersió, amb pobles petits de menys de mil habitants.

En aquest context, Figueres exerceix les seves funcions de capitalitat, i esdevé el centre administratiu, econòmic, social i cultural del conjunt de la comarca. Però –a més– presenta una forta centralitat, que es deixa sentir per un bon nombre de municipis de la seva rodalia, i que es veu accentuada pel traçat de les principals vies de comunicació (N-II, AP-7, ferrocarril) que travessen la comarca. Es conforma, així, una creixent àrea urbana, reconeguda pel planejament actual (Cantallops i Sagarra, 2006), i que inclou setze municipis de l'entorn de Figueres, entre ells, quatre municipis de l'àmbit d'estudi (Cabanes, Vilabertran, Peralada i Vila-sacra). De fet, les diferents dinàmiques –com són la mobilitat quotidiana o la mobilitat residencial– que s'hi despleguen (Nogué, 2000; Pavón, 2002; Falgueras, 2005; Quer, 2005) fan que aquestes poblacions funcionin d'una forma cada cop més integrada (Gutiérrez Jaramillo i Castañer, 2003).

La magnitud urbana i poblacional dels municipis de la costa, per la seva banda, troba l'origen en el turisme de masses de sol i platja, que va propiciar un fort i caòtic consum de territori, amb una extrema concentració en la franja costanera (Fotografia 5) –amb implantacions tan desmesurades com Empuriabrava, aixecada de nou a l'estil de les marines nord-americanes, i que amb la seva xarxa de canals probablement sigui la icona de les urbanitzacions de la zona (Fotografia 6)–, a més d'una oferta estandarditzada i homogènia i una marcada estacionalitat –amb una temporada molt curta– (Cals, 1982; Barbaza, 1988; Fraguell, 1994; Compte, 1995; Martí Llambrich i Fraguell, 2007), seguint així el model tradicional adoptat en tot el mediterrani espanyol. Malgrat això, cal assenyalar que paulatinament aquestes poblacions també han anat adquirint funcions cada cop més urbanes (Nogué, 2000).

¹⁷ Com demostren la multitud de terrasses sostingudes per parets de pedra seca que s'enfilen gairebé fins al cim de les carenes de la serra de Rodes i que, en el seu moment, van significar un canvi molt notable en el paisatge (Barbaza, 1988).

De fet, es dibuixa –amb referència a l'àrea d'estudi– un esquema segons el qual hi ha, per una banda, els cada cop més potents nuclis del litoral (sobretot Roses i l'Escala), per una altra, l'àrea urbana conformada per Figueres i els nuclis de la seva rodalia i, per l'altra, finalment, una franja central, situada al bell mig d'aquests dos pols d'atracció. És en aquesta franja on hi ha els petits nuclis de la plana, que des dels anys cinquanta han anat experimentant un progressiu decreixement poblacional (Gifre, 2000; Nogué, 2000), però que més recentment, com assenyala Nogué (2000, p. 21), es troben "immersos en el joc de forces que representen la capital comarcal, Figueres, i la costa", que es despleguen mitjançant les vies de comunicació, sobretot la carretera que va de Figueres a Roses i passa per Castelló d'Empúries, que progressivament es converteix en un autèntic corredor urbà.

Fotografia 5 El turisme de masses de sol i platja va propiciar un fort consum de territori a la franja costanera

Fotografia de l'autor, Roses, maig de 2002

Fotografia 6 Empuriabrava, amb la seva xarxa de canals, probablement és la icona de les urbanitzacions de la zona

Fotografia de l'autor, Empuriabrava (Castelló d'Empúries), maig de 2002

En resum, els vint-i-un municipis de l'àrea d'estudi comptaven, segons el cens del 2001, amb una població de 35.017 habitants, el 35% del total comarcal, tot i que la major part (el 74%) es trobava en els quatre municipis costaners (Roses, Castelló d'Empúries, l'Escala i Sant Pere Pescador). No obstant això, l'existència d'una elevada població de caràcter estacional multiplica el nombre de residents de la comarca (Oliver Alonso, 1996; Gifre, 2000), i en bona part justifica la massa urbanitzada costanera, amb la qual cosa es pot intuir l'estreta relació que s'estableix entre el fenomen turístic residencial i l'extensió de la superfície urbanitzada al llarg de la franja costanera.

1.3 RECAPITULACIÓ

En aquest capítol s'ha dut a terme una primera aproximació a l'àrea d'estudi, de manera que s'ha fet un repàs als principals elements que componen el seu perfil, tant des del punt de vista natural, com des del punt de vista socioeconòmic, i de les diferents activitats que entren en contacte en aquesta zona i els grans usos del sòl que s'hi conjuguen.

A través d'aquesta anàlisi, s'ha pogut observar com determinades condicions naturals de l'espai, com la presència de zones humides amb un gran valor des del punt de vista de la biodiversitat, han incidit en què l'àrea es caracteritzi pel notable impuls que hi presenten les activitats de conservació i per la considerable implantació que hi assolixen els espais naturals protegits. Aquests espais es combinen amb uns espais agrícoles que aprofiten les bones condicions de l'espai (sòls rics i l'aigua abundant), i que possibiliten la pervivència d'una agricultura de regadiu, de caràcter intensiu i especialitzat. Tanmateix, a sobre d'aquesta base territorial, a partir dels anys cinquanta del segle XX s'hi estableix el turisme de masses de sol i platja, que ocasiona una important transformació econòmica, social i demogràfica d'aquest territori, amb el decantament de bona part de l'economia cap al sector serveis i cap a la construcció. D'aquesta manera, la irrupció del turisme i de la segona residència va suposar una important font de riquesa, però també va propiciar un fort i caòtic consum del territori, mitjançant el creixement de la urbanització, que es dona especialment en els municipis de la costa, que contrasten així amb els petits nuclis de la plana més estricta, que experimenten un progressiu decreixement poblacional.

Aquests principals trets característics tenen com a resultat la disposició dels principals usos del sòl de la zona, que es pot resumir en la incidència del turisme de masses i la urbanització que aquest va comportar, en la presència destacada de les activitats de conservació, amb una considerable superfície d'espais naturals protegits, i en la persistència d'unes activitats agrícoles, que en bona part es caracteritzen pel seu caràcter intensiu i especialitzat. Queda definida, així, l'estructura territorial, social i econòmica de la plana de l'Alt Empordà, on l'activitat que ocupa una major proporció del territori és l'agricultura, on la major part de l'ocupació laboral i de la riquesa econòmica procedeixen –amb una diferència considerable– dels serveis, sobretot d'aquells més relacionats amb el turisme, i on el creixement en l'etapa de bonança econòmica viscuda en el tombant de segle hauria estat propiciat pels serveis però també, de forma important, per la construcció.

En definitiva, com s'ha pogut constatar al llarg d'aquestes pàgines, l'àmbit d'estudi escollit per a dur a terme la recerca és un territori ple de contrastos, que aplega activitats i usos del sòl de molt diversa índole. Per tant, la plana de l'Alt Empordà constitueix un interessant exemple d'espai on, en una àrea relativament reduïda, es despleguen activitats com el turisme, l'agricultura i les activitats de conservació, i on entren en contacte usos com els espais urbanitzats turístics i no turístics, els espais agrícoles i els espais protegits d'interès natural. Un fet que converteix a aquest territori en un magnífic laboratori per a analitzar les diferents dinàmiques que es donen en relació amb els processos d'urbanització i de transformació dels assentaments, i que afecten tant als espais pròpiament urbans, com a les àrees anomenades rurals, com a les zones turístiques consolidades.

2 ELS PROCESSOS DE CREIXEMENT URBÀ EN EL CONTEXT DE LES DINÀMIQUES URBANES DE LES SOCIETATS OCCIDENTALS

En aquest segon capítol es reflexiona al voltant dels processos de creixement urbà que es poden reconèixer en el context de les dinàmiques urbanes que es desenvolupen a les societats occidentals, a través de l'aportació d'un nombrós conjunt d'autors. Cal tenir en compte que les temàtiques aquí considerades han estat abastament tractades en la literatura científica, i que han estat abordades des de nombroses disciplines. És així com, al llarg del capítol, es resseguiran les transformacions de caràcter global que van portar, en les darreres dècades del segle XX, a l'establiment d'unes noves pautes de desenvolupament socioeconòmic i d'una nova concepció de la ciutat, la metròpolis postmoderna, que compta amb una sèrie de trets i característiques diferenciades. A continuació es posarà l'èmfasi en els processos de dispersió de les activitats i la població pel territori de caire metropolità, que han conduït a la constitució d'una urbanització dispersa i de baixa densitat, i a la dissolució de la frontera entre els espais urbans i els espais rurals. Tot seguit s'analitzarà com, simultàniament, les transformacions d'ordre global, que han difós els estils i els modes de vida urbans per tot el territori, es troben a l'origen de les transformacions que experimenten els espais fins fa poc considerats rurals, i de certs processos d'urbanització de caràcter endogen que es produeixen en aquests àmbits. Finalment, es constatarà com els mateixos processos de reestructuració socioeconòmica de caràcter global són a la base del progressiu canvi de model turístic, que fa que els espais turístics consolidats en èpoques anteriors es vegin sotmesos a noves dinàmiques i experimentin un cert canvi en les seves funcions.

2.1 LES DINÀMIQUES URBANES A LES SOCIETATS OCCIDENTALS

Al llarg del segle XX es va assistir a un intens procés de transformació dels patrons d'assentament de l'ésser humà, que va conduir a la situació actual, en la qual la major part de la població mundial esdevé població urbana. De fet, els processos d'urbanització han esdevinguts tan globals, i la urbanització s'ha estès de tal manera al llarg del planeta, que a començaments del segle XXI es fa molt difícil trobar un lloc que no estigui influenciat, directament o indirectament, pel fet urbà. Una de les principals conseqüències d'aquesta evolució és que, a diferència del que podia passar cinquanta anys enrere, la major part de la població urbana es troba en els anomenats "països del sud", "països del tercer món" o "països subdesenvolupats", ja que són les seves ciutats les que han experimentat una major expansió en les darreres dècades.

Tanmateix, l'anàlisi se centrarà, en aquest capítol, en els processos d'urbanització que s'han desenvolupat en les societats riques i desenvolupades del primer món, com a conseqüència de les importants transformacions socials, econòmiques i culturals que han anat tenint lloc en el darrer quart del segle passat i a principis d'aquest. Cal tenir en compte que la ciutat és el resultat d'una transformació continua, i que cada estadi és el producte de les condicions socioeconòmiques de cada moment determinat.

Per això és tan important analitzar els processos d'urbanització des d'una doble perspectiva: els processos de canvi social i funcional i les transformacions físiques que es produeixen sobre el territori¹⁸.

2.1.1 Les transformacions socioeconòmiques de caràcter global

És a partir de mitjans dels anys setanta del segle XX que se succeeixen una sèrie de transformacions en el model de desenvolupament socioeconòmic establert, que condueixen a una important reestructuració del capitalisme i, en darrer terme, a una profunda reorganització de l'economia, la societat i el territori. Es produeix, així, el pas d'una societat articulada sota un model de producció fordista¹⁹ a una societat caracteritzada per la implantació d'un model d'acumulació amb una organització més flexible. No existeix unanimitat sobre la denominació d'aquesta nova societat. En primer lloc, es fa referència a l'establiment d'un model de desenvolupament de tipus *postindustrial* o *postfordista*, com es pot veure a través de Harvey (1989) o de Soja (1989), i a través d'altres autors (Esser i Hirsch, 1989; Filion, 1996; Goodwin i Painter, 1996; Hall, 1997; Brenner, 1998; Scott, 2001). Per altra banda, són nombroses les aportacions que incidint, a més de les econòmiques, en les transformacions de caire més polític i cultural, qualifiquen la nova societat com de *postmoderna*, en contraposició a la societat moderna industrial. Es pot destacar, en aquest sentit, l'aportació d'autors com –un altre cop– Harvey (1989) i Soja (1989), però també moltes altres, com les de Cooke (1988), Zukin (1988), Hannigan (1995), Filion (1996), Dear i Flusty (1998) i Zukin (1998), per citar-ne només algunes. Finalment, en una altra línia, hi ha treballs que, des de perspectives diverses, posen més l'èmfasi en les conseqüències del desenvolupament de les noves tecnologies de la informació i les comunicacions en la nova forma d'organització social, econòmica, cultural i territorial (Lash, 2001; Audirac, 2002; Urry, 2003; Ascher, 2005; Audirac, 2005), i és des d'aquest punt de vista que Castells (2000) parla d'"*informacionalisme*" o de "*societat informacional*".

¹⁸ Val a dir que en la forma física de la ciutat es poden trobar vestigis de cada etapa de desenvolupament, i de les condicions que en el seu moment van originar una determinada configuració urbana: les ciutats gregues i romanes, les ciutats medievals i les ciutats del renaixement, i així fins a l'inici del capitalisme (Quirós i Tomé, 2001). Les característiques d'aquestes ciutats precapitalistes, tot i l'evolució al llarg del temps, es poden resumir, des del punt de vista físic, per la compacitat i la clara diferenciació de la ciutat amb el camp, des del punt de vista funcional, per ser la ciutat el lloc de l'intercanvi, de la producció i de la creació tant econòmica com cultural i, des del punt de vista social, per ser el lloc de la concentració dels poders polítics i econòmics (Nel-lo i Muñoz, 2004).

¹⁹ El *fordisme* és el tipus de producció i d'organització del treball característic de la societat industrial que s'ha anat implantant des de principis del segle XX. Es basa en la producció en cadena de bens estandarditzats per a un consum de masses, és a dir, sota el principi de la concentració i l'aglomeració pròpies de les economies d'escala. Amb la formació i consolidació d'aquest sistema socioeconòmic, es va produir un extraordinari impuls en els processos d'urbanització a Europa i en altres indrets com els EEUU; un procés que s'havia iniciat amb la Revolució Industrial, i les seves innovacions tecnològiques –com la màquina de vapor i el ferrocarril– i amb els conseqüents processos d'acumulació de capital, d'expansió de l'activitat econòmica, de millora dels transports, d'augment dels intercanvis i, en definitiva, d'articulació dels mercats en els àmbits nacional i internacional. Amb el fordisme, la ciutat comença a experimentar importants transformacions, que es tradueixen tant en processos de reforma interior com en nous creixements per sobre dels espais rurals adjacents. El resultat serà la instauració de la ciutat industrial, que tindrà noves formes de viure i d'entendre el fet urbà, i on es produirà una creixent separació de les activitats i els grups socials. Es consolida, així, la preeminència de la ciutat com a forma d'organització funcional de l'espai. Posteriorment, amb la progressiva industrialització, la pèrdua de pes de les activitats primàries i l'inici de la terciarització de la societat, la ciutat continua el seu creixement, impulsat pels fluxos migratoris procedents del camp. El creixement es trasllada aleshores a les perifèries més immediates, on proliferen els polígons d'habitatge massiu, així com els processos d'extensió no planificats i de densificació dels teixits urbans preexistents. Així mateix, determinades activitats (indústries i equipaments), que ja no tenen cabuda a l'interior de la ciutat, també es traslladen a l'extraradi. Finalment, amb la generalització de l'automòbil i el desenvolupament massiu de les infraestructures de transport, les ciutats es continuen engrandint, configurant extensos continus urbans i àrees metropolitanes cada cop més ampliadades (Nel-lo i Muñoz, 2004).

D'aquesta manera, amb el nou model de desenvolupament, basat en les noves tecnologies de la informació i la comunicació, que permeten la interconnexió de forma instantània i en temps real, el capitalisme es veu immers en un procés de reestructuració profunda que ha permès que el procés històric de progressiva expansió territorial del sistema s'hagi estès ja a tot el planeta. En general, tal com es pot copsar a partir de les aportacions realitzades per un gran nombre d'autors, des de diferents disciplines i contextos territorials (Cooke, 1988; Zukin, 1988; Esser i Hirsch, 1989; Harvey, 1989; Soja, 1989; Goodwin i Painter, 1996; Hall, 1997; Soja, 1997; Brenner, 1998; Dear i Flusty, 1998; Dematteis, 1998; Harvey, 1998; Zukin, 1998; Castells, 2000; Scott, 2001; Audirac, 2002; Sassen, 2002; Capel, 2003; Indovina, 2003; Nel-lo i Muñoz, 2004; Ascher, 2005; Audirac, 2005), s'ha passat a una situació en què les formes d'acumulació i les relacions entre consum i producció es despleguen d'una manera flexible, més descentralitzada, però també més interconnectada i en xarxa. Aquesta reestructuració del sistema socioeconòmic capitalista ha tingut múltiples i variades conseqüències a escala planetària, i ha afectat a diferents esferes de l'organització, les activitats i les maneres de viure de la societat humana:

- *Els fluxos de mobilitat i d'informació:* La millora dels transports i l'aparició de noves tecnologies de la informació i les telecomunicacions (les TIC) han desembocat en l'augment dels fluxos de persones, bens i mercaderies. Les majors possibilitats de comunicació han conduït, també, a una major internacionalització de l'economia, a partir de l'extrema mobilitat que han adquirit els fluxos d'informació i de capitals –sobretot els de tipus financer– i les empreses, amb els creixents processos d'externalització i de deslocalització. Aquests fenòmens han portat a una nova forma de capitalisme i a una nova geografia econòmica mundial caracteritzades, ambdues, pel procés anomenat de la *globalització*. Amb tot, la tendència del sistema capitalista cap a l'acumulació de capital no desapareix amb aquestes transformacions sinó que, ans al contrari, encara es veu incrementada, concentrant-se en certs punts de la xarxa de relacions socioeconòmiques mundials, que es veuen sotmesos a unes condicions de sobrecentralitat.
- *Els modes de producció:* En aquest context, les relacions de producció es transformen social i tècnicament, i els capitals, les informacions i les persones no paren de circular, amb gran celeritat, gràcies a les innovacions tecnològiques en el camp de la informació, les comunicacions i el transport. Aquests canvis han suposat modificacions en l'àmbit de la producció, amb la simplificació, la separació i, en definitiva, la flexibilització dels processos productius, amb l'objectiu d'augmentar la productivitat i la competitivitat. Un fet que ha comportat la crisi d'alguns dels principals sectors del model productiu anterior (siderúrgia, metal·lúrgia, etc.) i, per contra, l'alça d'aquelles produccions més lligades amb la recerca i la innovació i dels llocs de treball qualificats, així com l'afirmació de la petita i la mitjana empresa com a patró més estès entre el teixit productiu. A més, els serveis, gràcies també a la incorporació de les noves tecnologies, han augmentat i s'han diversificat enormement; un element que ha incidit en la definitiva terciarització de l'economia.

- Les condicions de treball: La reestructuració del sistema socioeconòmic, amb la pèrdua de pes específic dels sectors intensius en mà d'obra i la segmentació del procés productiu, ha suposat també una reorganització del treball, amb un pes creixent de les diferents formes de flexibilitat laboral (contractes a temps parcial, contractes temporals, retribucions per incentius, etc.), per tal d'adaptar-se als imperatius de la producció i les demandes dels mercats; un fet que ha desembocat en l'existència d'un cert atur de caràcter estructural, i en una pèrdua dels drets socials i laborals que s'havien assolit en l'etapa anterior, en una estructura en la qual els sindicats perden bona part del seu pes. En aquestes formes d'estructuració social, els treballadors es divideixen entre aquells altament qualificats i remunerats, i que resulten imprescindibles, i aquells treballadors de caire més genèric, i per tant més fàcilment substituïbles. Aquest element, entre d'altres, incideix en un augment de les desigualtats econòmiques i l'exclusió social.
- Les pautes de consum: Les transformacions també han significat una reestructuració en aquest àmbit, amb el pas d'un consum de masses, caracteritzat per una abundant oferta de productes estandarditzats, homogenis i poc diversificats, a un consum molt més fragmentat, amb una àmplia gamma de productes diferenciats, segmentats i produïts en menor quantia per a cobrir les demandes, cada cop més individualitzades, diversificades, específiques i canviants, dels diferents tipus de consumidors, en el context d'un mercat absolutament globalitzat i internacionalitzat.
- Les dinàmiques d'organització social: Es produeix una certa crisi de les grans ideologies que havien predominat al llarg de bona part del segle XX, i el desenvolupament de plantejaments i models alternatius (l'ecologisme, el feminisme, l'interculturalisme, etc.). Això incideix en les formes d'organització i relació col·lectiva, amb un important paper de les tecnologies de la informació i la comunicació, amb la diversificació i la multiplicació de les organitzacions que componen la societat civil, i el creixent pes d'estructures i formes de comunicació, organització i treball en xarxa. Per altra banda, les relacions de poder també es trastocquen, i s'assisteix a una certa crisi del model dels Estats-nació, de manera que les relacions de poder s'estableixen, cada cop més, en funció d'una acció determinada, o en un determinat àmbit d'actuació. Així mateix, es produeix una progressiva desregulació per part dels les institucions polítiques públiques (una desregulació que afecta sobretot als mercats econòmics i financers), i una creixent privatització d'empreses i serveis que abans se situaven dins de l'esfera pública.
- Els estils de vida: Les noves formes d'organització social impliquen també un augment i una diversificació de les "necessitats" de les persones, i es tradueixen en una creixent demanda de serveis, relacionats amb l'oci, el lleure, la salut, el benestar, etc. que reverteix, al seu temps, en una gran diversificació dels estils de vida. Paral·lelament, també es modifica l'estructura familiar, amb una certa entrada en crisi del model patriarcal, i amb l'aparició de formes diferents d'organització de les famílies. Finalment, les persones esdevenen cada cop més individualistes, i la vida de la gent gira

a l'entorn de la seva òrbita única i particular²⁰ tot i que, simultàniament, augmenten la interrelació i les relacions a distància, gràcies a les noves tecnologies de la informació, de manera que l'àmbit de relació de moltes persones esdevé ja el món sencer.

Totes aquestes transformacions han tingut les seves conseqüències sobre el model d'organització del territori i les ciutats. Així, de la mateixa manera que en la societat, també es produeix una reordenació, i una creixent segmentació, fragmentació i especialització del territori, passant d'una situació on les activitats i la població es trobaven molt concentrades en les àrees urbanes, a una altra on cada cop més se separen, es redistribueixen per l'espai i es dispersen pel territori, amb l'aparició de nous territoris i sistemes urbans de caràcter regional (organitzats en xarxes, amb diversos centres i una estructura reticular) i de nous paisatges urbans, tal com han exposat un bon nombre d'autors (Hall, 1997; Soja, 1997; Dematteis, 1998; Harvey, 1998; Monclús, 1998; Nel-lo, 1998; Ramoneda, 1998; Castells, 2000; Muñoz, 2000, 2001; Audirac, 2002; Capel, 2003; Indovina, 2003; Savino, 2003; Secchi, 2003; Font, 2004a; Nel-lo i Muñoz, 2004; Audirac, 2005).

2.1.2 Grans aportacions a l'estudi del fet urbà

Les transformacions experimentades per les ciutats en aquests anys han generat, i segueixen generant, nombroses aproximacions teòriques i conceptuals, juntament amb innumerables recerques aplicades i estudis de cas. En aquesta línia, en les darreres dècades, s'ha assistit a un autèntic procés de renovació en el camp dels estudis urbans, que ha intentat explicar el caràcter canviant de la nova realitat urbana²¹ i els processos d'urbanització.

A continuació, es fa una breu ressenya d'una selecció d'aquestes grans aportacions; unes aportacions que tenen com a comú denominador el fet d'haver gaudit d'una important difusió i impacte en els nostres contextos territorials. D'aquesta manera, entre la vintena d'obres seleccionades²², que van des dels anys seixanta del segle XX fins al canvi de segle, hi ha aportacions de caràcter més general i estrictament

²⁰ En aquest sentit, i posant el focus per un moment en la ciutat, segons Francesco Indovina (1990) s'ha passat d'una fase en què el concepte de l'habitar era entès com un element de relació entre l'interior (la casa i l'individu) i l'exterior (els serveis col·lectius de la ciutat), és a dir, una fase de "protagonisme social", a una fase en la qual el concepte de l'habitar declina, i se centra sobre l'habitatge, mentre es deteriora l'expectativa pels serveis col·lectius, que són substituïts pels serveis del mercat. En la mateixa línia, per Bernardo Secchi (2003), l'individualisme és un dels elements que desemboquen en l'aparició de la ciutat contemporània i els processos de dispersió, difusió, etc. amb la paradoxa que, en realitat, els estils de vida no són la expressió d'una autonomia individual que esdevé inalienable, sinó que, ans al contrari, els comportaments dels diferents individus acaben sent molt estables i homogenis entre si.

²¹ No obstant això, hi ha veus que qualifiquen la situació com d'una certa dispersió terminològica, ja que molts dels conceptes esdevenen parcials, i de vegades són utilitzats de forma equívoca, potser no per aquell o aquella que els va encunyar, però sí per altres autors. En aquesta línia, per exemple, Manuel de Solà Morales (1997) considera que, tot i la proliferació de nous termes, no s'ha fet un esforç comparable al que es va realitzar per a explicar i modelitzar la ciutat moderna industrial, de caràcter compacte, atès que s'han aportat molts conceptes, però aquests sovint es basen més en la imatge i la metàfora que no pas en una descripció acurada de la realitat. Fins i tot hi ha autors, com Josep Ramoneda (1998), que en aquesta mateixa línia es plantegen la validesa del terme "ciutat" per a referir-se al fet urbà actual i que proposen, per tant, que cal buscar un nou nom que substituïeixi al de ciutat.

²² A partir del buidat d'un primer recull de bibliografia, d'unes quaranta referències, triades en base a tres criteris: proximitat geogràfica, proximitat temporal i proximitat temàtica. A partir de la lectura d'aquestes obres, es va realitzar un buidat de possible bibliografia d'interès, amb més de dues-centes referències. Aquesta bibliografia es va organitzar en base a l'impacte que havia tingut entre els autors de les referències inicials i el resultat van ser les vint aportacions que es recullen en aquest subapartat. Per a més detall sobre aquest exercici d'anàlisi bibliogràfica, veure l'apartat 5.2.1, del capítol de metodologia.

teòriques i d'altres que adopten un perfil més aplicat i que fan referència a territoris concrets. Hi ha aportacions realitzades des de la geografia, però també des d'altres disciplines, com són l'arquitectura, l'urbanisme o la sociologia. Finalment, n'hi ha que són realitzades des d'un context territorial més proper (Espanya, França o Itàlia) i d'altres de contextos més diferenciats (Gran Bretanya o els Estats Units).

- a) *Els anys seixanta i els setanta*: En primer lloc, s'han de mencionar els treballs de Gottmann (1961) sobre la realitat urbana de la regió de la costa nord-est dels Estats Units que, tot i que només es refereixen a aquesta àrea urbana concreta, van servir per encunyar el concepte de *megalòpolis*, utilitzat des d'aleshores per a fer referència a aquelles àrees extenses que es configuren a partir de la suma de grans regions urbanes. Dels anys setanta procedeixen les aportacions de Berry (1976), que va encunyar el concepte de *counterurbanization*, per a referir-se als processos de pèrdua de població registrats a les principals àrees metropolitanes, i de guany de població d'altres àrees urbanes de menor orde o fins i tot dels espais rurals intermetropolitans, que fins a aquell moment havien estat perdent població²³.
- b) *Els anys vuitanta*: En aquests anys, per una banda hi ha l'obra de Hall (1984) –inicialment publicada als anys seixanta, però revisada, corregida i augmentada en aquell moment– on es realitza una anàlisi comparativa de vuit de les ciutats més grans del planeta. Aquesta obra va servir per encunyar el concepte de *world cities*, que posteriorment ha estat usat per a designar aquelles ciutats protagonistes de les relacions (econòmiques, polítiques, culturals, etc.) de més alta jerarquia²⁴. De la dècada dels vuitanta, també destaca l'obra del nord-americà Fishman (1987), on es ressegueix l'evolució històrica dels processos de suburbanització als països anglosaxons. L'anàlisi se centra en diferents ciutats (Londres, Manchester, Filadèlfia o Los Angeles), per acabar explicant les transformacions morfològiques i funcionals dels suburbis d'aquestes ciutats, arran del impacte de les noves tecnologies, i proposant un nom per a les noves tipologies sorgides d'aquests processos, el *technoburb*, com a alternativa als típics *suburbs*.
- c) *Entre els vuitanta i els noranta*: S'ha de mencionar, en primer lloc, l'obra del sociòleg Manuel Castells, que analitza les transformacions de la ciutat a partir de la implantació de les noves tecnologies de la informació, en el context de la reestructuració del capitalisme i l'aparició d'un nou model de desenvolupament –i d'una nova ciutat– que l'autor anomena *informacional* (Castells,

²³ El concepte de contraurbanització desenvolupat per Berry en els seus treballs sobre les transformacions urbanes als Estats Units, i que després altres estudiosos han aplicat als seus estudis de la realitat urbana europea –serveixin d'exemple, en aquest sentit, les aportacions de Champion *et al.* (1989)–, amb el temps ha conegut una gran profusió d'aportacions, sobretot en la literatura d'origen anglosaxó, amb un prolífic debat dut a terme tant al voltant del concepte com de les seves aplicacions empíriques (Mitchell, 2004).

²⁴ Amb els treballs de Peter Hall s'inicia un prolífic corrent d'estudis sobre la realitat urbana europea, realitzats a partir de dades estadístiques (Hall i Hay, 1980; Cheshire i Hay, 1989; Cheshire, 1995), on es defineixen uns models amb una sèrie d'etapes de creixement i declivi per les quals es considera que les diferents ciutats han de passar: concentració absoluta, concentració relativa, desconcentració relativa, desconcentració absoluta i, finalment, una nova fase de recentralització. Per a veure una aplicació d'aquests models d'anàlisi a l'evolució del sistema urbà català es poden consultar els treballs d'Elisabet Sau (1995).

1989). Castells segueix posteriorment aquesta línia d'anàlisi, i aborda amb més profunditat l'impacte de les noves tecnologies en l'organització de la societat, que tenen com a conseqüència la configuració d'un nou sistema socioeconòmic global, flexible, descentralitzat i interconnectat²⁵ (Castells, 2000). Aquesta línia es veu enriquida i complementada amb els treballs del geògraf Jordi Borja, tot incidint en les relacions que s'estableixen entre les dinàmiques del nou marc global i les actuacions polítiques i de gestió de caràcter més local (Borja i Castells, 1997). Finalment, aquesta visió de la societat, com un ens condicionat per les noves tecnologies de la informació, és portada a l'extrem en les aportacions del filòsof i matemàtic Echevarría (1994), que encunya el concepte de *Telópolis* per a referir-se a la ciutat entesa com un model urbà i social caracteritzat per la interacció global i el predomini de les relacions a distància.

- d) La primera meitat dels anys noranta: D'aquests anys destaquen les aportacions de l'arquitecte i urbanista italià Francesco Indovina, i el seu model de la *città diffusa*. De l'any 1990 són els seus assaigs "*La città diffusa*", on es realitza la formulació i la descripció del model (Indovina, 1990a) i "*La città possibile*", on s'analitza el fenomen des d'una perspectiva més social i funcional (Indovina, 1990b). Posteriorment, l'autor ha continuat desenvolupant i reelaborant la seva teoria en diversos treballs, que també han gaudit de gran reconeixement en els nostres contextos territorials²⁶ (Indovina, 1998, 1999, 2003). Tanmateix, altres autors italians, com el sociòleg Martinotti (1993), també han tingut una gran difusió en el nostre àmbit. Martinotti fa una divisió entre els diferents tipus de població de la ciutat, en funció de l'ús que en fan els ciutadans residents, els ciutadans pendulars i els visitants ocasionals. Igualment, els treballs de Boeri *et al.* (1993), realitzats amb un enfocament més morfològic, i centrats en els processos de la Regió Metropolitana de Milà, també han obtingut una gran repercussió en el nostre país, sobretot en els camps de l'arquitectura i l'urbanisme. També es poden mencionar les aportacions procedents de contextos territorials més allunyats, concretament dels Estats Units, com els treballs de la sociòloga Saskia Sassen (1991), on s'encunya el concepte de *global city* per a referir-se a aquelles ciutats (Nova York, Londres i Tokio) que esdevenen els punts de major interacció de les xarxes econòmiques, polítiques i culturals d'ordre

²⁵ En la seva obra *La era de la Informació* s'hi realitzen constants referències, però és sobretot en el capítol sisè, "El espacio de los flujos", on es profunditza en els aspectes que aquí són d'interès, com els fluxos globals d'informació i coneixement, les noves dinàmiques dels espais industrials, la incidència de les noves tecnologies de la comunicació en la vida quotidiana o les transformacions de les formes urbanes i suburbanes (Castells, 2000).

²⁶ Com es podrà veure al llarg d'aquest capítol, els treballs d'Indovina s'han tingut especialment en compte a l'hora d'analitzar els processos de dispersió de la urbanització, tant d'aquells associats a les dinàmiques metropolitanes, com d'aquells més lligats a les dinàmiques de creixement pròpies dels espais rurals. Les raons que han portat a fixar-se de forma especial en les aportacions d'Indovina han estat diverses. En primer lloc, per la llarga tradició de relacions entre l'Istituto Universitario di Architettura de Venècia i el Departament de Geografia de la UAB; unes relacions que han contribuït al fet que les aportacions de l'autor italià hagin gaudit d'una gran difusió en el nostre context, tal com es pot veure a través del dossier que, en el marc de la revista Documents d'Anàlisi Geogràfica, es va realitzar sobre el fenomen de la ciutat difusa. En segon lloc, perquè els treballs d'Indovina fan referència a la regió del Veneto, situada al nord d'Itàlia, per tant, un àmbit molt proper a Catalunya, tant geogràficament, com socialment i econòmicament. Finalment, i sobretot, perquè el plantejament d'Indovina és força adequat pel cas que es tracta, el d'un territori no estrictament metropolità, on es donen processos de dispersió en tipologies de baixa densitat que, entre altres qüestions, es generen per uns processos que es poden considerar de caràcter endogen.

global. Finalment, l'obra del periodista Garreau (1992) va servir per popularitzar el concepte d'*edgecity*, que fa referència a aquelles realitats urbanes que constitueixen un nou model social, econòmic i territorial, on predomina molt clarament el caràcter privat, i que sovint es constitueixen al marge d'aspectes com els límits administratius o la seva localització respecte als centres metropolitans.

- e) *La segona meitat dels anys noranta*: Cal mencionar, d'aquest moment, els treballs de l'urbanista francès Ascher (1995), que analitza la construcció de la *metàpolis*, segons ell, la nova ciutat posterior a la metròpolis; una ciutat morfològicament heterogènia i mancada de contigüitat, socialment fragmentada i condicionada per la rapidesa dels actuals mitjans de transport. Per altra banda, es poden destacar també les aportacions de l'arquitecte suís Corboz (1994), que va encunyar, per analogia amb el concepte d'hipertext²⁷, el concepte d'*hiperville*, o *hipercittà*, per a referir-se al mateix fenomen urbà, territorialment i funcionalment fragmentat, i que ha perdut bona part de les relacions topològiques que anteriorment caracteritzaven la ciutat. Així mateix, s'ha de mencionar l'obra del geògraf italià Giuseppe Dematteis, que compta amb una prolífica producció científica, en la qual s'aborden aspectes com ara la difusió en l'àmbit local de les formes i les funcions urbanes sobre el territori i la constitució de les xarxes globals que uneixen les ciutats, que en són els nodes. En aquesta línia, l'assaig "*Globale e locale, reti e nodi*" suposa un bon compendi de moltes de les seves reflexions (Dematteis, 1995). Finalment, de l'altra banda de l'Atlàntic, s'han de mencionar les aportacions del geògraf nord-americà Soja (2000); un autor que desenvolupa, tant amb un enfocament més teòric i general, com en una anàlisi més concreta, centrada en la ciutat de Los Angeles, el que ell anomena els sis discursos sobre la *postmetròpolis*, que fan referència a les noves i variades situacions (la ciutat global, la ciutat dual, la ciutat fragmentada, la ciutat del control i dels tancaments, etc.) que es produeixen en la nova metròpolis postmoderna.

En resum, aquest seguit de conceptes²⁸ –juntament amb d'altres– formen ja un dens corpus teòric, que cal tenir en compte a l'hora d'explicar els actuals processos d'urbanització que estan assolint cada cop unes majors escales territorials i uns més grans nivells de complexitat. Algunes d'aquestes aportacions²⁹, com es veurà al llarg del capítol, s'han analitzat amb més profunditat i, juntament amb d'altres més recents o de caràcter més aplicat i/o local, constitueixen el context teòric en què s'insereix aquesta tesi doctoral.

²⁷ Es coneix per hipertext aquell sistema d'organització de la informació que es caracteritza per la possibilitat de desplaçar-se per un text, així com a textos diferents, a partir d'una sèrie de paraules clau, amb enllaços o links. L'hipertext és un dels conceptes en els quals es fonamenta el funcionament d'Internet.

²⁸ O "mocions", com són anomenats en el volum *L'explosió de la ciutat* editat a cura d'Antonio Font.

²⁹ Per a un repàs més exhaustiu dels conceptes que s'han generat a l'entorn del fenomen urbà es pot recórrer al treball "*¿Nuevas palabras, nuevas ciudades?*", de Joan Vicente (2003a), on es realitza una breu explicació de molts d'aquests conceptes, i se'n fa una interrelació.

2.1.3 Les característiques de la metròpolis postmoderna

Així doncs, els canvis econòmics, socials i culturals esdevinguts durant les darreres dècades del segle xx, que han afectat tant a la producció com al consum, com als hàbits i als estils de vida, han conduït també a una nova organització del territori i, consegüentment, a una nova realitat urbana, la de la ciutat –o metròpolis– anomenada postindustrial o postmoderna, en contraposició a la ciutat industrial o moderna constituïda amb anterioritat. Un nou model de ciutat que, tot i que es presenta desconcentrada sobre el territori, no elimina la concentració. De fet, la nova ciutat és alhora dispersa, concentrada i jerarquitzada de manera que, al mateix temps que es produeixen complexos processos de relocalització i assentament de la població, s'assisteix també a dinàmiques contraposades de descentralització de l'activitat urbana i de concentració dels serveis més qualificats. Entre els trets definitoris d'aquesta nova ciutat, es poden destacar una sèrie d'elements característics, tal com han assenyalat, un cop més, un bon nombre d'autors (Harvey, 1989; Soja, 1989; Hannigan, 1995; Hall, 1997; Soja, 1997; Brenner, 1998; Dear i Flusty, 1998; Dematteis, 1998; Harvey, 1998; López de Lucio, 1998; Monclús, 1998; Nel-lo, 1998; Zukin, 1998; Castells, 2000; Muñoz, 2000, 2001; Scott, 2001; Audirac, 2002; Sassen, 2002; Capel, 2003; Indovina, 2003; Savino, 2003; Secchi, 2003; Font, 2004a; Nel-lo i Muñoz, 2004; Ascher, 2005; Audirac, 2005):

1) Entre la dispersió i la concentració: la creixent especialització funcional de la ciutat. Tradicionalment, les funcions urbanes s'han organitzat segons el mecanisme del preu del sòl. És així com les estructures de poder i les activitats amb més capacitat per a generar riquesa han tendit a localitzar-se en el centre de les ciutats. Avui, aquest patró continua sent essencialment vàlid, amb la diferència que ja no són les activitats productives o de consum aquelles que jerarquitzen l'espai, sinó que són les activitats de major prestigi (directives i de control), i les més relacionades amb la innovació i el coneixement (activitats científiques, tecnològiques o culturals), les que fan aquesta funció. Es produeix, d'aquesta manera, un fort procés de selecció de les activitats de manera que al centre tendeixen a situar-s'hi les activitats de més valor afegit, mentre que la resta d'usos es trasllada a la perifèria, a la recerca de solucions de localització més òptimes, que en permetin disminuir els costos. S'assisteix, per tant, a una creixent especialització funcional del territori, i a una progressiva reducció de la complexitat, pel que fa a usos i activitats, de la ciutat.

2) Creixent terciarització urbana: la ciutat com a espai de consum. La pèrdua de les activitats productives ha conduït a les àrees més centrals de les ciutats a un progressiu procés de terciarització; unes àrees que exerceixen preferentment com a espais de consum. Les administracions locals, generalment, no han dut a terme un control d'aquests processos. Al contrari, els seus responsables, preocupats pel manteniment de l'activitat econòmica, i davant l'elevada mobilitat de les inversions de caràcter privat, sovint han desenvolupat polítiques de màrqueting urbà, cercant la posada en valor dels avantatges competitiu de la ciutat. Molts cops es tracta d'operacions basades en la creació d'una imatge de marca, capaç d'atraure als capitals internacionals. Unes polítiques urbanes que han provocat un canvi

en la concepció urbana: de la ciutat com un conjunt complex e integrat a la ciutat com un valor de canvi, en els mercats de consum global. Aquestes dinàmiques sovint condueixen a una certa simplificació, i als anomenats processos de tematització, amb l'assumpció de característiques més pròpies d'altres estructures, com són els centres comercials o els parcs temàtics³⁰. Així, els centres històrics esdevenen àrees altament especialitzades, on la forma es manté però les funcions canvien, convertint-se en potents centres de consum turístic i cultural.

3) Dispersió de les activitats i aparició de noves formes de centralitat. Tot i que continuen havent-hi dinàmiques de concentració, i algunes funcions segueixen tendint a implantar-se en els centres de les ciutats, simultàniament, determinades àrees centrals es veuen progressivament buidades de contingut. És d'aquesta manera com algunes activitats econòmiques o socials, que abans anaven unides a unes determinades condicions de centralitat i de densitat, també es poden arribar a localitzar de forma dispersa i en situacions de baixa densitat, gràcies a les tecnologies de la informació i la comunicació, i a l'augment de la mobilitat i de l'accessibilitat en termes de temps. Ho fa possible una nova forma de densitat, que no és física sinó social, i que permet que la condició urbana es pugui donar també en zones perifèriques. Apareixen noves formes de centralitat, que ja no tenen perquè situar-se en els territoris tradicionalment considerats urbans, sinó que es poden constituir en llocs que, de vegades, es troben força allunyats d'aquests.

4) Increment de la mobilitat i modificació dels patrons d'ús del territori Metropolità. Amb la rapidesa dels mitjans de transport, i la generalització de les telecomunicacions, els àmbits de les relacions socials i econòmiques s'han ampliat i diversificat enormement. L'antiga estructura de desplaçaments centre-perifèria es transforma, així, en un conjunt cada vegada més dens d'interrelacions entre tots els punts de la xarxa, i els moviments de persones, bens, mercaderies i informació esdevenen cada cop més de caràcter pluridireccional. El resultat és una ciutat on les persones presenten una àmplia gamma de patrons d'ús del territori, que abasten al resident, però també al *commuter*, i als diferents tipus de visitants, intensius o extensius i més o menys especialitzats, com –per exemple– els turistes o el personal directiu en viatge de negocis. Persones, en conclusió, que no viuen a la ciutat de forma permanent, però que hi estableixen pautes d'ús constants³¹. La ciutat esdevé, d'aquesta manera, cada cop menys habitada per una població homogènia i estable, sinó per una població que fluctua, i que té

³⁰ En aquest sentit, Sharon Zukin (1998) ha fet referència a la proliferació de determinants elements, com ara els cafès de disseny (amb cadenes com *Planet Hollywood* o *Hard Rock Cafe* com a model), que es poden relligar amb la generalització de determinades pautes i estils de vida a la ciutat, molt relacionats amb determinats grups socials, d'una certa classe mitjana urbana, que esdevenen comuns arreu, i que resulten així elements arquetípics de l'espai urbà postmodern. Per una altra banda, Zukin fa referència, en aquest mateix sentit, a la implantació en la ciutat de determinades condicions de seguretat, control, neteja, etc. que resulten més pròpies dels parcs temàtics, amb els complexos d'oci de la companyia *Disney* com a paradigma.

³¹ Apareix, així, el concepte de "territoriant", encunyat per Francesc Muñoz (2000) en contraposició al d'habitants. Els territoriants, definits per pautes complexes d'habitació i utilització del territori Metropolità, gràcies als processos de canvi en els transports i les telecomunicacions, poden dur a terme activitats diverses en punts diferents del territori, de forma quotidiana. Els territoriants es converteixen, així, en l'arquetip dels usuaris de la "ciutat multiplicada", una ciutat d'extensió variable, definida en funció del temps, i que es constitueix sobre la base de fragments diferents de territori.

diferents orígens i motivacions. Val a dir que aquestes poblacions flotants sovint se solen concentrar en indrets molt determinats (centres històrics, trames urbanes del segle XIX, etc.), on esdevenen importants agents de canvi en les dinàmiques urbanes.

5) Canvis en l'assentament de les persones i creixent segregació social. Determinades àrees experimenten processos de revalorització, amb la corresponent pujada de preus del sòl, així com l'aparició dels anomenats processos d'elitització³², amb la irrupció de grups amb un major poder adquisitiu, en el context de determinats processos de renovació urbana que desplacen d'aquestes àrees als habitants de menors ingressos econòmics. Hi contribueixen les operacions de millora que es realitzen en els centres històrics, o en antics teixits industrials ja obsolets, que són substituïts per usos residencials, moltes vegades d'alt nivell³³. Per contra, en les àrees més degradades, són els grups amb menys possibilitats els que tendeixen a localitzar-s'hi. Amb l'augment d'aquesta població, i el progressiu buidament d'altres grups socials, s'origina una espiral deflacionista en el preu dels immobles, que encara contribueix més a la concentració de persones amb pocs recursos. Així mateix, les estratègies residencials individualment adoptades pels integrants de determinats grups socials, vers la concentració d'aquests col·lectius, esperonen les dinàmiques de dispersió. Es corre el risc, amb la conjunció d'aquests processos, d'una creixent segregació social³⁴, entre la població d'unes i unes altres àrees, pel fet que la distribució de la població en el territori es realitza sobre la base del preu de l'habitatge. Així, a través del joc de rendes del mercat immobiliari, s'acaben constituint àrees socialment homogènies.

Tots aquests processos fan de la ciutat un ens caracteritzat per una creixent complexitat, en relació amb la unió de dinàmiques i situacions que s'hi produeixen, si es mira des d'un punt de vista prou general, però que presenta una progressiva simplicitat en moltes de les seves parts. És així com, en la ciutat, es constitueixen una sèrie d'àrees amb diferents menes d'especialització, molt homogènies interiorment, però

³² Aquesta és la traducció que proposa García Herrera (2001) per al terme anglès "*gentrification*", que es refereix als processos de transformació de determinats sectors populars del centre de les ciutats, com ara barris de treballadors, en estat de deteriorament i/o abandonament, i que comporten la revitalització funcional d'aquestes àrees, amb la implantació de nous usos econòmics i culturals, així com un canvi en la composició social dels seus habitants, amb l'assentament de determinats grups socials de classe mitjana.

³³ Tal com exposa Neil Smith, molts d'aquests processos s'han produït, en gran mesura, a través dels programes de reforma que s'han emprats en aquests barris, i que han comportat la rehabilitació de l'estoc d'habitatges construït. El concepte de *gentrification* va assolir una gran repercussió a partir d'una sèrie de treballs (Smith, 1979, 1982, per exemple), on aquest autor planteja que, més que les preferències individuals dels consumidors, són els mecanismes de desvalorització d'aquestes àrees del centre de la ciutat, per la manca d'inversió de capital, els que produeixen les condicions econòmiques que porten a l'elitització i, més concretament, la diferència entre la renda potencial del sòl, normalment elevada, per la situació central del lloc, i la renda real, que es deriva de l'estat de deteriorament de la zona i els seus habitatges. Com explica Smith, quan aquesta diferència és prou gran, els promotors poden adquirir peces de sòl a baix preu i, després d'actuar-hi, bé rehabilitant els edificis, bé construint-t'hi de nou, els beneficis encara són prou elevats com per a compensar la inversió realitzada. Així, aquests processos de revitalització urbana, de remodelació o d'elitització formen part, segons aquest autor, dels processos globals de reestructuració de l'economia i en suposen una de les més importants manifestacions espacials en l'àmbit urbà. Cal assenyalar, per altra banda, que sovint aquestes operacions de renovació es porten a terme amb tipologies edificatòries alienes, com és el cas dels gratacels d'oficines i habitatge, que estan conduït a processos de verticalització en algunes ciutats del sud d'Europa (Capel, 2003), i concretament en el cas de Barcelona (Capel, 2005).

³⁴ Com assenyala Oriol Nel·lo (2004), l'alternativa a aquests processos de segregació social passa perquè aquestes àrees urbanes no perdin alguns d'aquells atributs que són intrínsecs a la idea de "ciutat", com, per exemple, la possibilitat de gaudir d'una sèrie de drets (accés a l'habitatge, accés als serveis bàsics, a un espai públic de qualitat, etc.) o l'establiment d'una situació de convivència entre persones diverses, a través de mecanismes de solidaritat.

segregades les unes de les altres: àrees de qualitat terciaritzades, barris reformats amb habitatges d'alt nivell, àrees residencials tradicionals, degradades i marginalitzades, centralitats comercials i de serveis, noves àrees residencials de baixa densitat ubicades a la perifèria, etc. De vegades, aquestes diferents peces urbanes es troben molt allunyades entre si. En altres ocasions, en canvi, se situen molt properes les unes amb les altres, fent així més paleses, si cap, les desigualtats que s'hi estableixen. En tot cas, l'existència de realitats molt diferenciades, i la pèrdua de la mixicitat tan característica de la ciutat compacta tradicional, especialment en les ciutats de l'àmbit mediterrani, fan de la nova ciutat, la metròpolis postmoderna, un espai ple de contrastos, físicament dispers i fragmentat, al mateix temps que funcionalment i socialment segregat.

2.2 ELS PROCESSOS DE CREIXEMENT URBÀ

En aquest punt, un cop desgranades les principals característiques de la ciutat contemporània, es posarà l'èmfasi en els processos de creixement urbà. Més concretament, l'atenció es fixarà en aquells processos que es caracteritzen per estendre les dinàmiques i els estils de vida urbans cada cop per territoris més extensos i allunyats, amb la creixent dissolució de la frontera entre els espais urbans i els rurals, i amb la presència creixent d'elements urbans caracteritzats per la baixa densitat. Uns processos que desemboquen en la constitució d'una ciutat cada cop més dispersa, i que entronquen amb altres fenòmens que es produeixen en el territori, com són les pròpies tendències de desenvolupament de les àrees que fins fa poc presentaven un caràcter més rural, o les dinàmiques de transformació dels espais turístics del litoral que, consolidats en una etapa anterior, són posats en qüestió per les noves tendències socioeconòmiques.

2.2.1 Els processos de dispersió metropolitana

Amb la progressiva dispersió del fet urbà, determinades activitats, objectes i estils de vida s'estenen per la totalitat del territori, fins a arribar a llocs tradicionalment situats al marge de les dinàmiques metropolitanes, tot configurant un nou espai urbà descentralitzat, discontinu, estès al llarg de les vies de comunicació, i organitzat en xarxes de centres i sistemes urbans amb dimensions variables segons la funció o el temps (Hall, 1997; Soja, 1997; Dematteis, 1998; López de Lucio, 1998; Monclús, 1998; Nel-lo, 1998; Muñoz, 2000; Champion, 2001; Muñoz, 2001; Audirac, 2002; Camagni *et al.*, 2002; Capel, 2003; Indovina, 2003; Savino, 2003; Secchi, 2003; Font, 2004a; Nel-lo i Muñoz, 2004; Ascher, 2005; Audirac, 2005).

Aquests processos de dispersió de caire metropolitana, tant per les seves dimensions com per les seves modalitats, han estat considerats per un autor com Francesco Indovina (2003) com una nova "metropolitanització del territori", entesa com la integració en un únic conjunt de diferents àrees i territoris urbans dispersos, entre els quals s'estableixen interrelacions i interdependències des del punt de vista econòmic, social, cultural, etc.; una estructura que s'organitza segons una xarxa de jerarquies variables, i que tendeix a estendre's pel conjunt del territori. A aquest fenomen hi han contribuït, sobretot, elements com la descentralització i la desconcentració de les activitats productives, la dispersió de la població, amb les migracions que es realitzen en funció de les dinàmiques del mercat de l'habitatge, pel diferencial de preus

existent entre unes i unes altres àrees, i l'augment de les mobilitats quotidianes, l'obligada, relacionada amb les dinàmiques del mercat laboral, però també la no obligada i lligada a les activitats de l'àmbit del lleure.

És a partir dels anys setanta, coincidint amb la progressiva transformació del model de concentració fordista i els successius processos de reestructuració socioeconòmica, que es produeix, a les societats occidentals, l'extensió de les dinàmiques de dispersió, la proliferació d'estructures urbanes de baixa densitat i la configuració de grans regions metropolitanes que tendeixen a ser de caràcter policèntric. Unes dinàmiques que encara continuen, almenys en el context territorial europeu, tal com es pot copsar a través de nombrosos estudis (Dieleman i Faludi, 1998; Knapp, 1998; Bontje, 2001; Antrop, 2004; EEA, 2006; Kasanko *et al.*, 2006; Turok i Mykhnenko, 2007, per citar-ne només alguns). Ara bé, aquest fet resulta especialment significatiu, en el tombant de segle, en el cas dels països del sud d'Europa (Dematteis, 1998; Camagni *et al.*, 2002; Durà, 2003; Muñoz, 2003; Font, 2004b; George *et al.*, 2004; Morandi i Pucci, 2004; Brandis, 2007). En aquest sentit, les ciutats mediterrànies es caracteritzen, fins a finals del segle XX, per les seves compacitat, densitat i mixtura d'usos, mentre que en altres contextos territorials, com el dels països anglosaxons, ja s'hauria produït una dispersió anterior, la dels suburbis tan característics de les realitats estatunidenca i britànica (Fishman, 1987), però que es poden trobar també en altres llocs, com els Països Baixos³⁵.

És cert que els canvis experimentats de forma recent per les ciutats del sud d'Europa recorden els esdevinguts de forma prèvia a les ciutats nord-americanes o britàniques, ja que s'hi poden trobar determinades similituds, però també compten amb característiques força diferenciades i amb unes modalitats de producció de ciutat diferents (Dematteis, 1998; Monclús, 1998; Durà, 2003; Savino, 2003; Secchi, 2003; Font, 2004a). La principal diferència d'aquests processos de desconcentració i dispersió urbana de l'Europa meridional, que s'han desenvolupat amb una gran celeritat en les darreres dècades del segle XX, és que s'han produït en un context socioeconòmic diferent, el postindustrial i de la globalització (Dematteis, 1998), tot i que existeixen altres diferències. Per una banda, la posició estratègica de les àrees mediterrànies fa que els fenòmens de dispersió metropolitana hagin coexistit, almenys en una part del període, amb la important arribada dels fluxos migratoris procedents de països del tercer món (Durà, 2003). Per altra banda, els processos de dispersió se sobreposen també sobre una dispersió suburbana anterior, però en aquest cas corresponent al turisme i les urbanitzacions de segona residència (Muñoz, 2005); un fenomen, el de la segona residència, més generalitzat en les regions del sud d'Europa i molt especialment en el context

³⁵ Reflectir la ingent producció científica dedicada a analitzar les dinàmiques de dispersió metropolitana en el context territorial de tots aquests països depassa la finalitat d'aquest capítol. No obstant això, si es fixa per un moment l'atenció en el cas holandès, que el qui escriu ha tingut l'oportunitat de conèixer de primera mà (veure capítol 5), es pot observar com allà la producció científica recent segueix ocupant-se de qüestions que es refereixen a moltes d'aquestes dinàmiques i que, en general, solen anar més enllà del que és l'explicació dels processos de dispersió i de constitució de les àrees suburbanes. En aquest sentit, es poden mencionar, com a exemple, els estudis sobre la relació entre les polítiques d'habitatge que els municipis apliquen en els centres de les ciutats i la diferència entre el nivell de renda de la població de les zones més centrals i les zones suburbials (Dieleman i Wallet, 2003), els estudis sobre els efectes de l'estructura urbana (mononuclear, polinuclear, etc.) en els patrons de mobilitat i els temps de desplaçament de la mobilitat quotidiana de caràcter laboral (Schwanen *et al.*, 2003), així com els estudis sobre la caracterització dels llocs en relació amb l'ús que en fan els residents o els visitants temporals, i en funció de si són espais urbans, suburbans o rurals (Zandvliet i Dijst, 2006).

espanyol, ja que sembla que existeix una relació significativa entre la densitat elevada de l'entorn residencial i la propensió a disposar d'un habitatge secundari (sent Espanya un dels estats europeus amb una major densitat urbanística) (Módenes i López Colas, 2005). Finalment, cal tenir en compte que el procés tant característic de les ciutats nord-americanes, de buidament poblacional de les àrees centrals i de reforçament del *Central Business District*, no s'ha arribat a produir en els centres històrics de les ciutats europees, i molt especialment en les mediterrànies (Dematteis, 1998; Monclús, 1998; Durà, 2003).

Així doncs, es pot observar com els actuals processos de transformació i reestructuració del fenomen urbà són de caràcter global i tenen els seus exponents més clars en les ciutats més desenvolupades dels Estats Units, com Los Angeles (Soja, 1997), però són força diferents les dinàmiques de dispersió que es donen a les ciutats mediterrànies dels processos de reestructuració que experimenten els suburbis americans que, com explica Fishman (1987), estan esdevenint ciutats ja pràcticament autònomes, però en una situació d'absència de concentració. En aquesta línia, Giuseppe Dematteis (1998) assenyala com hi ha hagut uns models tradicionals d'expansió suburbana propis dels països llatins i uns models propis dels països anglosaxons. En l'àmbit llatí, la ciutat física (la *urbs*) s'ha mantingut concentrada i la societat urbana (la *civitas*) ha colonitzat i condicionat el paisatge, a través del fenomen de les segones residències; un paisatge, tanmateix, que ha continuat sent en bona part rural. Es produeix, per tant, una suburbanització mancada d'expansió física. En el model anglosaxó, més tardà, ja que es produeix amb la revolució industrial, en canvi, la *urbs* s'ha dilatat juntament amb la *civitas*, i el paisatge urbà ha arribat a substituir el paisatge rural precedent, amb creixements realitzats en base a habitatges unifamiliars, que són ocupats per les classes populars. Uns creixements que, amb la implantació de l'automòbil, han conegut una gran expansió. Tanmateix, segons l'autor italià, són les transformacions experimentades per aquests dos models, de forma més recent, les que els estan portant a convergir en les seves característiques i manifestacions.

Per tant, és clar que, entre altres raons, l'augment del volum i de l'abast territorial de la mobilitat, propiciat pels nous mitjans i sistemes de transport, ha desembocat en l'extensió de les relacions metropolitanes per territoris cada cop més extensos i allunyats (Dematteis, 1998; López de Lucio, 1998; Monclús, 1998; Nel-lo, 1998; Muñoz, 2000, 2001; Capel, 2003; Indovina, 2003; Savino, 2003; Secchi, 2003; Nel-lo i Muñoz, 2004; Ascher, 2005; Brandis, 2007). Es configuren, d'aquesta manera, noves realitats urbanes i espacials en funció del temps, en les quals la majoria de les persones habiten en determinades àrees urbanes, però en el seu dia a dia realitzen activitats per molts altres territoris, i en diverses ciutats. Paral·lelament, i de forma consubstancial, es produeix un creixement físic continuat, i l'extensió de la urbanització cap a perifèries cada cop més distants. Aquests dos fets contribueixen, de forma decisiva, a configurar el caràcter extraordinàriament urbà de la societat actual, amb la constitució d'uns paisatges i uns comportaments socials que s'instauren, de forma gairebé homogènia, per tots els territoris.

És així com les dinàmiques urbanes s'estenen arribant fins a indrets, *a priori*, no estrictament metropolitanos (Nel-lo, 1998; Muñoz, 2000, 2001; Indovina, 2003; Nel-lo i Muñoz, 2004), en una successió de

diferents graus d'intensitat, i de gran abast, de manera que integren cada cop més, des d'un punt de vista funcional, diferents espais urbanitzats que no tenen perquè tenir contigüitat física amb la resta de la ciutat. Així, l'espai entra en un procés d'articulació progressiva, a través de xarxes cada cop més complexes i més àmplies que fan que, finalment, es desemboqui en una situació en què, com assenyala Nel-lo (1998, p. 49), "las redes de relación abarcan ya la totalidad del territorio y hacen, de todo el territorio, ciudad". Un fet que multiplica i retroalimenta l'efecte expansiu del creixement dispers de l'espai urbà construït. Es constitueixen, d'aquesta manera, territoris metropolitans on augmenten les relacions funcionals, econòmiques i socials, i on els fluxos monodireccionals i de caràcter jeràrquic es veuen acompanyats, cada cop més, per relacions de tipus horitzontal i pluridireccional, generant una nova estructura reticular de tipus policèntric, on els diferents nodes estableixen relacions tant de competició com de cooperació, al mateix temps que participen de processos d'especialització, que porten a l'aparició de nous paisatges urbans, al canvi en les morfologies de creixement i a l'aparició de noves formes de vida i de relació (Dematteis, 1998; Indovina, 2003).

D'una banda, s'assisteix a la *desconcentració de les activitats productives* (Dematteis, 1998; López de Lucio, 1998; Monclús, 1998; Nel-lo, 1998; Capel, 2003; Indovina, 2003; Savino, 2003; Nel-lo i Muñoz, 2004; Ascher, 2005; Brandis, 2007), i proliferen els subcentres perifèrics de producció o de consum, que alguns autors han anomenat "contenedors" (Muñoz, 2000, 2001) o "polaritats" (Font, 1997, 2004b), de tipus tecnològic, infraestructural, directiu, administratiu, logístic, industrial, comercial, esportiu o recreatiu. Es tracta d'implantacions amb una alta densitat d'usos i unes formes comunes arreu, que es disposen de forma autònoma, independentment del lloc on es troben, segons unes lògiques específiques, en les quals juga un paper determinant l'assoliment d'una dimensió econòmicament convenient, en funció del nombre de potencials usuaris. La localització d'aquests diferents tipus de complexos està més relacionada amb les condicions d'accessibilitat o perceptibilitat visual (a través del traçat de la xarxa d'autopistes i els principals punts de connexió i intercanvi), que no pas amb les condicions de densitat o l'existència de nuclis de població properes als llocs on s'ubiquen (López de Lucio, 1998; Capel, 2003; Indovina, 2003; Font, 2004a).

D'altra banda, es produeixen intenses dinàmiques de *dispersió de la població* (Monclús, 1998; Nel-lo, 1998; Muñoz, 2000; Capel, 2003; Indovina, 2003; Nel-lo i Muñoz, 2004; Ascher, 2005). En aquest sentit, la redefinició a escala metropolitana i regional dels mercats laboral i residencial, gràcies a les innovacions tecnològiques en el transport i les comunicacions, i la conseqüent pèrdua d'importància de la distància espacial³⁶, ha tingut un paper preponderant en aquests fenòmens (Muñoz, 2000, 2001; Indovina, 2003). Més concretament, és el diferencial de preus existent entre unes i unes altres àrees el que es troba a l'origen de

³⁶ Fins a la situació extrema que representa la comunicació gairebé simultània, mitjançant les noves tecnologies de la informació. En aquest sentit, als fluxos de mobilitat espacial –i per tant material– entre les diferents parts del territori, s'hi han afegit unes intenses relacions immaterials (fluxos d'informació, dades, etc.), que configuren el que Javier Echevarría (1999) ha anomenat com a tercer entorn (E3); un nou marc espai-temporal per a les relacions socials, amb una estructura molt diferent a la dels altres entorns (E1, el món natural, i E2, el món antròpic o urbà), possibilitada per la tecnologia i caracteritzada per propietats com la distalitat –possibilitat de relació independentment de la distància–, la reticularitat –possibilitat de relació sense necessitat d'estar en un lloc determinat, simplement tenint un punt de connexió a la xarxa– o la representabilitat –possibilitat de relació sense presència física, mitjançant representacions tecnològicament construïdes–.

les migracions que es realitzen en el moment de l'adquisició de l'habitatge, i que habitualment es dirigeixen dels centres a les perifèries i dels nuclis més grans als més petits (Nel-lo, 1998; Muñoz, 2005; Brandis, 2007).

Tot i que sovint s'ha considerat que els protagonistes d'aquestes migracions són, sobretot, parelles joves amb nivells d'ingressos i de formació superiors a la mitjana, que satisfan les seves necessitats d'habitatge fora de les ciutats centrals (Cabré i Módenes, 1997; Módenes, 1997), altres estudis constaten com les particulars condicions de determinades zones, amb dèficits urbanístics, saturació del sòl o baixa qualitat del parc d'habitatge, poden esperonar la marxa d'aquells individus que en tenen la possibilitat (Durà, 1997). Des d'aquest punt de vista, són molt diferents les circumstàncies que fan marxar a la població d'una àrea més acomodada, que les que la fan marxar d'una àrea amb un nivell socioeconòmic més baix. També existeixen diferències respecte a les destinacions de les migracions, entre uns "suburbis rics" i uns "suburbis pobres", i els diferents estils de vida que s'hi desenvolupen (Durà, 2003). Així, sembla que aquests fluxos de població no responen tant a la tria d'un determinat model de vida, com a la impossibilitat de satisfer les necessitats d'habitatge als costos de la ciutat central concentrada (Indovina, 1998). Tanmateix, és cert que la població que es desplaça tampoc no és la de menys recursos, sinó que són determinats segments, que es poden considerar de classe mitjana (Indovina, 2003), mentre que la població més pobre no pot seguir la pauta generalitzada, almenys en els nostres contextos territorials (Módenes, 1997), d'adquirir un habitatge en propietat mitjançant un préstec hipotecari. Per a resumir-ho, i utilitzant paraules d'Oriol Nel-lo (2004b, p. 278-279), "el mercado de la vivienda actúa como motor y como filtro de los movimientos de población sobre el territorio metropolitano. Motor porque obliga a sectores muy importantes de la población a buscar vivienda fuera de su barrio o municipio de origen, ya que allí no encuentran la vivienda que buscan al precio que pueden pagar. Y filtro porque conduce a los diversos grupos sociales, según su nivel de renta, a localizarse en determinadas áreas y a cerrarles el acceso a otras (...) en el tablero de la ciudad unos pueden desplazarse como reinas y otros tienen que hacerlo como peones".

És d'aquesta manera com la dispersió de la població i dels assentaments urbans s'acompanya d'un canvi en el model de producció de l'espai residencial. La mobilització de les localitzacions residencials fins a àrees molt allunyades dels centres principals ha anat acompanyada, molt sovint, pel predomini de tipologies considerades de baixa densitat (habitatges unifamiliars aïllats o adossats) (López de Lucio, 1998; Muñoz, 2000; Capel, 2003; Muñoz, 2003; Brandis, 2007). Es configura, així, un paisatge residencial força inèdit en els processos d'extensió urbana tradicionals i característics de les ciutats compactes de l'Europa mediterrània, realitzat en base a morfologies poc coherents amb el caràcter dels nuclis urbans preexistents (Nogué, 2003; Muñoz, 2005), i estretament lligat al traçat de les vies de comunicació, que condueixen d'una forma ràpida a les ciutats principals, i que són les que n'asseguren el desenvolupament, ja que fan accessible –i per tant urbanitzable– l'espai (Capel, 2003).

Així, de la mateixa manera que a l'interior de la ciutat (veure apartat 2.1.3), on s'hi troben algunes de les seves manifestacions més característiques (transformacions de centres històrics, de fronts portuaris, etc.),

aquests processos suposen una certa indeferenciació del paisatge urbà, ja que les característiques morfològiques d'aquests espais es poden trobar arreu, independentment del lloc on es trobin, i de les seves característiques físiques socials i culturals. Per tant, la implantació d'aquests desenvolupaments residencials es caracteritza per una certa tematització i condueix, conseqüentment, a la urbanització³⁷, atès que aquestes noves àrees de baixa densitat resulten versions tematitzades de les típiques visions de l'*sprawl* de la ciutat nord-americana, extrems del cinema o la televisió. D'aquesta manera, la urbanització es manifesta a través d'una seqüència discontinua d'objectes força específics, com les pròpies cases adossades i aïllades (amb la seva característica variació estandarditzada d'una sèrie d'elements, que s'hi repeteixen, com ara els porxos d'accés, les façanes o les teulades, el jardí, amb la barbacoa i la piscina, sovint també una cistella de bàsquet, així com la cuina americana, la sala d'estar o el garatge), però també els altres objectes que les acompanyen, com són les rotondes, les gasolineres o els hipermercats de carretera. És mitjançant aquesta tematització del paisatge urbà com aquells que Muñoz anomena "paisatges adossats" s'identifiquen en l'imaginari col·lectiu amb l'entorn urbà perfecte per a estar en contacte amb la natura i el camp, sintetitzant les imatges més amables del somni del *suburb* nord-americà (Muñoz, 2003, 2005).

És a partir de l'orientació de bona part de la producció residencial cap a una o una altra tipologia, que s'assisteix a l'aparició d'uns itineraris d'especialització residencial, en base a la capacitat de certes àrees d'acollir un determinat tipus d'habitatge (Muñoz, 2000) i, per tant, un determinat tipus de població. És així com, de l'especialització en uns models residencials concrets (per exemple, l'unifamiliar aïllat) o de la combinació amb d'altres (habitatge adossat, habitatge en bloc, etc.), es desprèn un tipus diferent d'urbanització i de territori residencial (Muñoz, 2005) i, en produir-se una segregació social de l'accés a l'habitatge, també uns tipus diferents de pobladors. S'assisteix per tant a una diferenciació espacial en funció de les diverses estratègies residencials que segueixen els diferents tipus de llars, segons la seva mida i estructura, i en funció també del nivell socioeconòmic de les famílies (Módenes, 1997; Pujades i López Villanueva, 2005), que en les regions metropolitanes del sud d'Europa s'ha donat de forma tardana, però amb molta celeritat. Per tant, l'elecció de l'habitatge, per part d'aquells que l'adquireixen, es troba cada cop menys vinculada a criteris que havien estat bàsics en el passat (Indovina, 2003), com per exemple la proximitat al lloc de treball o a la família i la xarxa de relacions socials, sinó que cada vegada més ve determinada pel càlcul econòmic i, més concretament, per les oportunitats reals que ofereix el mercat de l'habitatge, i per la preferència de la població per l'habitatge unifamiliar que, en certa manera, es converteix en un objectiu social i en la realització d'un determinat estil de vida (Indovina, 1999), amb determinades connotacions mediambientals (reals o percebudes) que les àrees centrals no tenen (Dematteis, 1998; Indovina, 2003), i amb una certa autonomia i sentiment d'independència (amb més tranquil·litat, menys sorolls, més espai lliure,

³⁷ El concepte d'urbanització, definit per Francesc Muñoz, es refereix al nou model d'urbanització "que se significa sobre el territorio a través de la especialización funcional y económica, la segregación morfológica de la forma urbana y la tematización del paisaje", que es dona en diferents escales territorials (Muñoz, 2001; p. 174), i que dona lloc a "tota una galeria de paisatges banals –o banalscapes–" (Muñoz, 2005, p. 116).

etc.). Aquesta llibertat d'elecció, cal insistir-hi, és possible gràcies a les possibilitats que ofereix l'elevada mobilitat, però alhora està condicionada pel sedàs que representen els preus de l'habitatge ja que, al marge de les altres consideracions que poden motivar el canvi de residència (valoracions personals o familiars, necessitats d'ajuda familiar, facilitats d'accés al treball o als serveis, etc.) totes elles es veuen, al cap i a la fi, condicionades per les possibilitats econòmiques (Durà, 1997).

2.2.2 Els processos d'urbanització en els àmbits rurals

Els nous comportaments socials i els nous paisatges urbans no s'instauren només en relació amb el fenomen metropolità, sinó que es desenvolupen en multitud d'àmbits i territoris, arribant fins i tot a aquells que, *a priori*, resten més al marge dels fenòmens de dispersió metropolitana. Com s'ha vist, en el darrer quart del segle xx s'han vingut produint de forma progressiva complexos processos de transformació social, econòmica i productiva que es poden relacionar amb la reestructuració del model d'organització socioeconòmica, amb la transformació del sistema d'acumulació de tipus fordista i el pas cap a un mode de producció més flexible, o postfordista. Doncs bé, aquests processos també han afectat als espais tradicionalment anomenats rurals, propiciant-ne una certa *reestructuració*, una circumstància que ha estat profusament debatuda en la literatura científica (Cloke i Goodwin, 1992; Marsden, 1992; Ward, 1993; González Fernández i Camarero, 1999; Marsden, 1999; Hoggart i Paniagua, 2001; Camarero i González Fernández, 2005).

Per una banda, les transformacions de les àrees rurals tenen a veure amb un cert canvi de la base productiva agrícola i ramadera. En aquest sentit, es posa en qüestió el model agrari productivista, i s'assisteix a una progressiva implantació de noves formes de producció, a les quals sovint s'ha fet referència com a *postproductivisme* (Cloke i Goodwin, 1992; Ward, 1993; González Fernández i Camarero, 1999; Bonnamour, 2001; Evans, 2001; Gómez Mendoza, 2001; Wilson, 2001; Romero González i Farinós, 2004; Armesto, 2005; Camarero i González Fernández, 2005). En aquesta línia, prenen força determinades formes alternatives (agricultura ecològica, agroecologia, etc.), que es relacionen amb aspectes com ara la revalorització de les produccions agrícoles de qualitat i lligades amb l'origen (denominacions d'origen, marques de qualitat, etc.), i la concepció del paper de l'agricultura no només com una activitat productora d'aliments sinó també conservadora del paisatge. Però les transformacions no se circumscriuen únicament al terreny agrari. Es produeix, també, la irrupció en aquests espais de noves activitats econòmiques relacionades amb aspectes com el temps de lleure, les dinàmiques residencials o la valorització del medi ambient, i que redunden en l'expansió del sector serveis, de la construcció o fins i tot de la indústria. S'assisteix, així, a una tendència creixent cap a la diversificació econòmica i la *multifuncionalitat* (González Fernández i Camarero, 1999; Marsden, 1999; Bonnamour, 2001; Gómez Mendoza, 2001; Romero González i Farinós, 2004; Camarero i González Fernández, 2005).

És així com s'esdevé l'extensió de les dinàmiques, les pautes de consum i els estils de vida urbans per indrets de vegades força allunyats de les principals àrees metropolitanes; uns espais que experimenten una implantació creixent de les funcions residencial i turística, i un increment de la població, que condueix a la revifalla demogràfica (Kayser, 1990, 1993), trencant amb la tradicional tendència al despoblament. Hi contribueixen aspectes com ara una nova visió positiva de la ruralitat, que es pot relacionar amb valors com l'ecologisme o la sostenibilitat i la reivindicació del món local i de les tradicions populars, i que es tradueixen en aspectes com la defensa del patrimoni conformat pels espais d'interès natural, o la recuperació dels paisatges culturals del passat (Bonnamour, 2001; Romero González i Farinós, 2004; Camarero i González Fernández, 2005). Aquesta visió probablement no és del tot real, ja que allò que es revaloritza no deixen de ser, sovint, tòpics o estereotips, però sí que és percebuda per àmplies capes de la societat³⁸.

D'aquesta manera, en un context de dispersió de la població i les activitats, cada cop més els antics elements de diferenciació entre l'urbà i el rural deixen de ser operatius, atès que els patrons que abans diferenciaven, tan clarament, els espais urbans i els espais rurals s'arriben a difuminar³⁹, passant a una situació en la qual s'estableix, més aviat, una certa gradació de territoris (Moltó i Hernández Hernández, 2004; Tulla, 2009). Així, cada cop es plantegen més dificultats per delimitar els espais que es poden considerar rurals, tot i l'existència d'amplis territoris amb una baixa densitat de població, on el sòl i els recursos naturals són abundants i s'usen de forma extensiva, a causa d'aspectes com, per exemple, la homogeneïtzació dels valors i els estils de vida, l'existència d'unes mobilitats cada cop més elevades i la pèrdua del caràcter productiu agrícola (amb la qual cosa, territoris que encara es pot considerar que són rurals, no tenen perquè ser necessàriament agrícoles, i a l'inrevés). Es transformen, per tant, les nocions de conceptes com rural i ruralitat, i s'estableix un profund debat al seu voltant (Hoggart, 1990; Cloke i Goodwin, 1992; Halfacree, 1993; Jones, 1995; Frouws, 1998; Mathieu, 1998; González Fernández i Camarero, 1999; Bonnamour, 2001; Perrier-Cornet i Hervieu, 2002), fins al punt que es qüestiona la seva validesa per a referir-se a molts d'aquests espais, per la multiplicitat de dimensions amb què aquests es manifesten.

En aquest seguit de fenòmens hi tenen un paper essencial les dinàmiques del mercat de l'habitatge i l'augment de les mobilitats (Valdovinos, 2000; Moltó i Hernández Hernández, 2004; Romero González i Farinós, 2004; Camarero i González Fernández, 2005; Bustos, 2006; Tulla, 2009); uns elements que han estat possibilitats per la millora de les infraestructures i que han desembocat en un doble procés. Per una banda, la millora infraestructural ha permès a determinades poblacions urbanes traslladar-se de forma

³⁸ Aquesta circumstància porta a plantejar-se, per part de diferents autors, l'oportunitat del concepte d'"idil·li rural", per a fer referència a aquesta nova visió, més aviat idealitzada, que tenen determinats grups socials de l'espai rural (Jones, 1995, Van Dam *et al.*, 2002), al qual s'atribueixen determinades connotacions de caire social (ordre, tranquil·litat, seguretat, etc.) i de caire ambiental (contacte amb la natura, presència predominant d'espais lliures, etc.), i que es pot relacionar amb alguns dels fluxos migratoris que es despleguen sobre aquestes àrees, des de les àrees urbanes.

³⁹ En aquest sentit, factors com l'alt percentatge de població activa agrària, l'existència de rendes baixes i la dificultat d'accedir a determinats serveis, aspectes considerats abans com a indicadors de ruralitat, semblen haver deixat de tenir part de la seva validesa, atès que avui, elements com els nivells de renda i els hàbits i les condicions de vida de les àrees considerades rurals tendeixen a equiparar-se, cada cop més, als de les àrees urbanes (Nel-lo, 1998).

permanent –o durant llargues temporades– a les zones rurals⁴⁰, ja siguin determinats grups de població jove, per tant laboralment activa, que mantenen el lloc de treball a les aglomeracions urbanes principals, i que aleshores protagonitzen moviments diaris, de caràcter pendular, o determinades modalitats de teletreball, ja sigui població jubilada que es trasllada als àmbits rurals per a viure la darrera etapa del seu cicle vital. Per altra banda, les millors condicions d'accessibilitat han fet possible que determinats segments de població dels àmbits rurals ja no es vegin forçats a marxar-ne, i hi puguin residir, tot satisfent les seves necessitats de treball, estudis, compres o oci traslladant-se a altres llocs, a través d'unes elevades mobilitats que es desenvolupen de forma quotidiana. Finalment, les zones rurals també han estat la destinació creixent d'unes formes de mobilitat no obligada, lligada al temps de lleure, i que han suposat, entre altres circumstàncies, un creixent pes de les demandes de segona residència en aquests espais, vinculades amb els atractius naturals, culturals i paisatgístics que aquestes àrees atresoren (Ivars, 2000; Valdovinos, 2000; Gómez Mendoza, 2001; Moltó i Hernández Hernández, 2004; Camarero i González Fernández, 2005; Bustos, 2006), però també pel seu caràcter de reserva de sòl, a uns preus més baixos.

El resultat de tots aquests processos és, a banda d'una certa reorganització de la població i les activitats en el territori, i l'increment de les relacions i intercanvis entre el món urbà i el món rural, l'augment de la complexitat d'aquestes àrees, que experimenten una progressiva recomposició social i econòmica, per l'addició de nous habitants amb perfils formatius, professionals i personals diferents dels predominants només unes dècades enrere, i que redunda sovint en la pèrdua del paper preponderant dels antics grups de poder lligats a la gran propietat agrícola, i en una creixent demanda d'infraestructures i serveis (Romero González i Farinós, 2004; Camarero i González Fernández, 2005; Tulla, 2009).

Com s'ha avançat anteriorment, es produeix l'aparició de noves activitats econòmiques alienes a l'agricultura, que suposen la transformació de l'estructura productiva d'aquestes àrees, ja siguin activitats impulsades per persones, empreses o institucions amb origen a la ciutat, ja siguin iniciatives de caràcter més endogen. Cal destacar el paper desenvolupat per determinats professionals lliures⁴¹, d'origen urbà, que exerceixen en activitats dels àmbits jurídic, financer o l'arquitectura, per posar només alguns exemples, i que

⁴⁰ En relació amb aquest fet, dins de l'ampli debat generat al voltant del concepte de contraurbanització, destaca l'existència d'una sèrie d'aportacions, realitzades sobretot des del món científic anglosaxó, que aborden l'estudi del fenomen des de l'òptica de les transformacions de les àrees rurals (Cloke, 1985; Lewis *et al.*, 1991; Halfacree, 1994). En aquest sentit, aquestes aportacions estableixen una diferenciació entre les dinàmiques de dispersió o de suburbanització que es produeixen en les immediacions de les grans zones urbanes i aquells processos que es desenvolupen en àrees més allunyades, i que tenen a veure més amb una certa recuperació, demogràfica i econòmica, dels espais rurals. Val a dir que aquestes tendències demogràfiques, tot i que probablement en un estat més incipient, sobretot en comparació amb determinats indrets de països com el Regne Unit, i segurament amb una menor profusió d'estudis que ho han analitzat (Ferrás, 2007), també es poden arribar a detectar en determinades zones de l'Europa meridional.

⁴¹ Aquesta mena de dinàmiques han portat també, en el context del debat científic, a parlar del desenvolupament de determinats processos d'elitització que s'estableixen sobre les àrees rurals, pels canvis en la composició social que ocasiona en aquestes àrees l'arribada d'aquests grups de població de classe mitjana (Phillips, 1993; 2004). No s'han de obviar, no obstant això, les diferències que hi ha entre els processos d'elitització, o gentrificació, que es puguin arribar a reconèixer a les àrees rurals amb els plantejats en un context urbà per autors com Smith (1979, 1982), entre moltes altres raons, perquè els processos d'assentament de classes mitjanes en els centres històrics afectats per processos de reforma urbana suposen una certa reversió dels processos de dispersió de la població i, en canvi, l'elitització de les àrees rurals respon, precisament, a la manifestació més extrema d'aquests processos de dispersió.

es traslladen, bé a temps parcial, bé a temps complet, a les zones rurals o, en la mateixa línia, el de nous pobladors que hi posen en marxa determinades formules d'autoocupació o negocis relacionats amb les activitats turístiques i el lleure (González Fernández i Camarero, 1999; Paniagua, 2002; Romero González i Farinós, 2004; Paniagua, 2005). En un altre ordre de magnitud, cal mencionar també el cas d'aquelles empreses que instal·len alguns dels seus departaments en petites ciutats de zones rurals, per les seves condicions ambientals i la percepció de poder oferir una superior qualitat de vida als seus treballadors (Tulla, 2009). Cal dir que dinàmiques com aquestes, tot i les dificultats que encara hi ha amb referència a aquesta qüestió, només han estat possibles gràcies a la implantació de les tecnologies de la informació i les comunicacions, i a l'adopció de determinades modalitats de teletreball (Grimes, 2000).

Però si hi ha un element que fins al moment ha estat clau en el canvi de funcions de determinats espais rurals ha estat el turisme, amb la implantació de les diferents modalitats de turisme rural, que responen a les demandes turístiques cada cop més diversificades de les societats actuals, i que comprenen la valorització dels atractius turístics d'aquestes àrees (López Olivares, 1999; Ivars, 2000; Gómez Mendoza, 2001; Blanco Romero i Cànoves, 2005). Entre aquests valors es poden destacar aquells relacionats amb la presència de les activitats agràries, els recursos històrics i culturals i els recursos de tipus natural i paisatgístic. És d'aquesta manera com s'han desenvolupat diferents fórmules de turisme rural (agroturisme, turisme d'aventura, turisme verd, turisme d'interior, etc.). El turisme ha servit de catalitzador, així, per a altres negocis i activitats (restauració, comerç, artesanía, etc.), tot contribuint a l'increment de la renda i a la generació d'oportunitats laborals en els espais rurals. També, i en la mateixa línia, la renovada funció residencial d'aquests espais hauria tingut la seva incidència en la diversificació econòmica, principalment amb l'expansió del sector de la construcció, però també a través de les sinèrgies que s'estableixen amb altres activitats, com la indústria o els serveis.

Finalment, s'imposa un estat de coses en què, de forma creixent –cal reiterar-ho– ja no és possible contraposar allò que és urbà i allò que és rural, com a dos realitats clarament diferenciades. Els espais rurals esdevenen així realitats amb una major interdependència, integració i cohesió amb la resta del territori. No obstant això, cal tenir en compte que aquest seguit de dinàmiques no s'han produït de la mateixa manera ni amb la mateixa intensitat a totes les àrees rurals, tal com adverteixen alguns autors (Evans, 2001; Hoggart i Panigua, 2001; Wilson, 2001; Romero González i Farinós, 2004; Camarero i González Fernández, 2005), ja que s'ha de tenir en compte que les dinàmiques d'ordre general sempre es conjuguen amb els factors locals de cara àrea, tot desembocant en situacions diferents en cada cas. De fet, fins i tot s'argumenta que les noves tendències estan conduint a una intensificació de la diversitat i a una major complexitat de les àrees rurals (Marsden, 1999). Així, es pot arribar a establir una situació de convivència entre les àrees en què aquests processos s'estan desenvolupant amb més força i les àrees en què, per contra, no s'ha produït la irrupció d'activitats econòmiques diferents de les agràries o encara hi predominen les dinàmiques d'estancament i pèrdua de població.

La importància de les dinàmiques del mercat de l'habitatge i l'augment de les mobilitats com a factors explicatius de les transformacions del medi rural i, més concretament, dels processos d'urbanització que s'hi produeixen fa que, salvant les distàncies, aquests processos es puguin associar al model de la ciutat difusa definit per Francesco Indovina (1990a, 1998). Val la pena, doncs, centrar l'atenció per un moment en aquest concepte de la *città diffusa*, com a model explicatiu dels processos d'urbanització que es produeixen en àmbits no estrictament metropolitans. Aquest concepte, tot i que va ser encunyat per Indovina en referència a un model territorial molt concret, com és el de la regió italiana del *Veneto*, i hi ha certes diferències amb les situacions que es poden trobar per exemple a Catalunya⁴², des de les seves primeres formulacions l'autor expressa una certa voluntat de generalització (Indovina, 1990a). Per tant, si bé el model en el seu conjunt no s'hauria d'inferir directament, sense tenir en compte les particularitats locals de cada àrea, sí que hi ha certs processos o fases del mateix que esdevenen molt útils per a explicar els processos desenvolupats en les nostres realitats territorials i urbanes⁴³. La ciutat difusa d'Indovina es desenvolupa a partir d'una sèrie de passos (camp–camp urbanitzat, camp urbanitzat–urbanització difusa, urbanització difusa–ciutat difusa), però el que és especialment important és que en aquesta successió es pot identificar el pas des d'un conjunt de fenòmens corresponents encara a l'espai rural a un altre tipus de fenòmens caracteritzats ja per les dinàmiques urbanes, i aquest pas és identificable en la ciutat difusa (Indovina, 1998).

Segons el model de la ciutat difusa, les transformacions s'inicien amb la millora de la renda familiar de la població agrícola, relacionada amb l'abandonament de l'activitat agrària i l'ocupació en altres sectors, que es materialitza en la millora de l'habitatge o en la construcció d'un de nou. En aquest estatge no es produeixen

⁴² Val a dir que aquest terme no sempre s'ha usat de la manera més adequada en la literatura. Cal tenir clar, en aquesta línia, que la ciutat difusa "no està constituïda només per residència, a més monofamiliar i isolada, sinó també per diverses formes de residència, fins i tot barris de vivendes econòmiques i populars, per infraestructures i xarxes, per equipaments i serveis (...) per zones d'especialització, per espais públics, etc." (Indovina, 1998, p. 24) i que, per tant, no s'ha de confondre –com s'ha fet de vegades– amb els processos d'urbanització dispersa i de baixa densitat. Per altra banda, una de les principals diferències és que mentre que a la ciutat difusa del Veneto la constitució de la nova urbanització es realitza sovint en base a actuacions individuals (Indovina, 1999), a Catalunya els creixements es realitzen, en la majoria dels casos, en base al planejament urbanístic municipal. En aquest sentit, per tal de salvar la confusió, Francesc Muñoz (2005) planteja la diferenciació entre el parell de conceptes ciutat/urbanització i difusió/dispersió. Així, per una banda, el concepte "ciutat" inclou les esferes social, cultural i política i, en canvi, el terme "urbanització" remet tan sols a la vessant més física o material del creixement. Per altra banda, mentre que el concepte de "difusió" fa referència a aquells processos d'homogeneització territorial que es desenvolupen a partir de la disseminació de determinades característiques de la ciutat, especialment, les relacions econòmiques i socials que la constitueixen, el de "dispersió" es refereix al canvi d'escala de la dimensió física del fet urbà, en tant que entorn construït.

⁴³ En aquest sentit, el model de la ciutat difusa elaborat per Indovina ha estat objecte de múltiples aplicacions, sobretot en el context dels països mediterranis –serveixen d'exemple en aquest sentit, i sense ànim d'anar més enllà, els diferents articles sobre diverses realitats territorials inclosos en el número de la revista *Documents d'Anàlisi Geogràfica* que en el seu moment es va dedicar a la ciutat difusa (Castañer *et al.*, 1998; Domingues, 1998; Ganau, 1998; Vettoretto, 1998)–. A més, el concepte ha estat motiu de múltiples interpretacions. Així, alguns autors han ampliat el ventall de situacions a les quals es pot aplicar. Dematteis (1998), per exemple, en fa al·lusió a l'hora de referir-se a determinats teixits mixtes, residencials i productius (amb usos industrials, terciaris, agroindustrials o turístics), que poden ser originats bé per dinàmiques endògenes, bé per processos de descentralització metropolitana de gran abast. En una altra línia, Secchi (2003) incideix en que la ciutat difusa no es genera al voltant de les grans metròpolis europees, com el seu extrem o extraradi més allunyat, sinó que es tracta d'un procés que té lloc a molts dels pobles i ciutats de mitjana i petita dimensió del continent europeu, i que té l'origen en el canvi de l'estil de vida de bona part de la seva població. Finalment, Monclús (1998) adverteix que cal diferenciar entre els processos de descentralització metropolitana i els processos de dispersió suburbana. Mentre que els primers fan referència a aquells processos més lligats a la dinàmica de les aglomeracions urbanes, els segons es refereixen als propis creixements de les àrees de transició urbano-rurals. Són aquests darrers processos, segons aquest autor, els que es poden associar a la idea de ciutat difusa [l'autor, en realitat, parla de "ciutat dispersa", però en un sentit que es pot associar a la idea de la ciutat difusa], com a resultat dels processos de suburbanització, i que poden donar-se a l'entorn de nuclis urbans de menors dimensions.

encara processos d'immigració exterior, sinó que és la pròpia població rural la que, a causa de la millora de les condicions econòmiques, dóna lloc a un tipus d'assentament diferent a l'interior del propi municipi, abandonant el centre per a instal·lar-se, com diu Indovina (1990a), a la *campagna urbanizzata*. Posteriorment s'inicia ja l'arribada de població procedent de les ciutats limítrofes, sobretot, en aquest moment, estrats socials d'una estabilitat econòmica moderada, que són atrets per les millors condicions que els ofereix el territori del difús. L'assentament d'aquesta població reforça els processos d'urbanització difusa. Poc a poc, el flux d'immigració dels nuclis principals es va fent predominant i comença a estar compostat per estrats socials de tipus mitjà, que es traslladen al territori difús no tant per un factor d'atracció, sinó per un factor de fugida, per la *insoddisfazione per la città*. La població es trasllada al territori difús sobretot pels costos directes de l'habitatge, ja que els preus hi són inferiors. En aquest sentit, les classes mitjanes tenen una determinada concepció de les característiques que ha de tenir l'habitatge, que no troben a la ciutat concentrada, si no és a preus molt elevats. Per altra banda, la residència en el difús es fa possible gràcies al fort augment de la mobilitat. En aquesta fase, en augmentar la població de cultura urbana, s'incrementen també les demandes i estils de vida de tipus més urbà, que a la llarga se satisfaran, i seran així les causants del salt, tant quantitatiu com qualitatiu, que resulta l'esdevenidor de la ciutat difusa. Una ciutat difusa que queda definida, doncs, com "aquella forma d'organització de l'espai en la qual hi són presents elements de la constitució física de la ciutat, però que no presenta els caràcters de densitat, intensitat i solució de continuïtat típics de la ciutat" (Indovina, 1998, p. 24).

Com es pot veure, el model de la ciutat difusa, segons el plantejat per Indovina (1990a), es refereix a un procés de creixement realitzat en un territori originàriament rural i, tot i que parteix d'unes condicions estructurals molt concretes, com poden ser l'escassa rendibilitat d'un territori agrícola de propietat fragmentada, l'existència d'una rica xarxa viària o la presència d'un sistema de petits nuclis urbans, permet veure com els processos de relocalització de la població i de creixement urbà, que es produeixen en relació amb les diferències en el preu del sòl i l'habitatge, també es donen en els territoris tradicionalment situats fora dels àmbits metropolitans. Una ciutat difusa que es diferencia de la noció d'àrea metropolitana en el sentit que, mentre que aquesta fa referència a un territori fortament jerarquitzat (amb l'existència d'un centre i uns subcentres i l'establiment d'unes relacions de tipus vertical), inserit en la xarxa internacional de ciutats, la ciutat difusa respon més aviat a un model d'organització espacial no jerarquitzat, on es produeix una multidireccionalitat dels fluxos de persones, informacions i mercaderies (Indovina, 1998).

2.2.3 La transformació dels espais turístics

Així mateix, les transformacions econòmiques, socials i culturals que han suposat el pas d'un sistema socioeconòmic industrial fordista a un nou sistema postindustrial, anomenat postfordista o informacional,

també han tingut la seva incidència sobre el turisme⁴⁴. De fet, les noves pautes d'organització social i els nous estils de vida postmoderns fan que l'oci i el lleure es converteixin en un element central de les actuals societats occidentals, al mateix temps que transformen el model turístic, i fan de les activitats vinculades amb el turisme unes activitats de caràcter cada cop més global (Urry, 1990).

L'impuls important del turisme es va produir després de la Primera Guerra Mundial i, sobretot, després de la Segona Guerra Mundial, amb el desenvolupament del turisme de masses, que es caracteritza per generar dinàmiques espacialment i temporalment molt concentrades, seguint el paradigma del mode de producció de tipus fordista, basades en la repetitiva combinació d'una sèrie d'infraestructures (d'allotjament, de restauració, etc.), situades majoritàriament a la costa. Un model turístic que va ser possible, entre altres raons, per la millora de la renda i del nivell de vida d'àmplies capes de la societat, per la progressiva desaparició de les traves burocràtiques a l'hora de viatjar i, sobretot, gràcies a una sèrie de canvis tecnològics associats al transport, a les comunicacions i a la informació, com són la creixent motorització, la generalització de les comunicacions aèries, el desenvolupament dels mitjans de comunicació i de la publicitat o la generalització de les agències de viatges i els anomenats *touperadors* (Urry, 1990; López Palomeque, 1994; Ioannides i Debbage, 1997; Anton, 1998; Salvà, 1998; López Olivares *et al.*, 2005).

Aquest model ha propiciat l'especialització turística de determinades àrees i l'aparició d'un tipus d'urbanització –fins i tot de noves ciutats– d'orientació clarament turística. Una urbanització –o una ciutat– turística entesa com un ens particular i diferenciat, que sorgeix en contraposició a la ciutat productiva convencional, i que constitueix un model urbà amb unes característiques pròpies i amb unes premisses d'organització i gestió diferents. Una ciutat que apareix, especialment, amb la finalitat de ser l'espai de la producció, la venda i el consum d'una sèrie de bens i serveis relacionats amb el plaer, la diversió o la relaxació, dels quals gaudeixen aquells que hi resideixen temporalment, a través del desenvolupament d'una sèrie d'activitats lúdiques i del descans. D'aquesta manera, la ciutat turística esdevé una entitat funcionalment i estructuralment diferenciada de la ciutat convencional (Carreras Quilis *et al.*, 1978; Barba Casanovas, 1991; Leira i Quero, 1991; Mullins, 1991; Anton, 1998), on s'hi produeix la proliferació d'equipaments de lleure, i de les diferents modalitats d'hostals, hotels i apartaments; un fet que es deixa sentir en la diferent concepció que en tenen els seus usuaris.

És així com es produeix, especialment a partir dels anys cinquanta del segle XX –almenys en el cas dels països mediterranis–, i relacionada amb el turisme de sol i platja, la generalització dels processos de creació

⁴⁴ Un fet que s'explica perquè, de fet, són els canvis que en el seu moment van conduir a la constitució de la ciutat industrial (processos d'industrialització, millora dels mitjans de transport, etc.) i l'aplicació dels preceptes de l'anomenat Taylorisme, els que es troben a l'origen del desenvolupament i la generalització del turisme, a partir de factors com l'aparició d'una nova societat urbana sedentària, que comportava la fixació de la mà d'obra al territori, o la instauració d'una nova mesura industrial del temps (Nel-lo i Muñoz, 2004). És precisament aquesta organització del temps, determinada per l'horari de les fàbriques, la que condueix a la progressiva separació entre temps de treball i temps de lleure i, en definitiva, a la divisió entre dies laborables i dies festius, que posteriorment, amb els avenços socials, condueix a l'aparició de les vacances pagades (Marchena, 1994; López Palomeque, 1994; Vera Rebollo, 1994; Anton, 1998; Salvà, 1998).

de ciutats –o de parts de ciutats– eminentment turístiques, desenvolupades amb finalitats estrictament recreatives. Així mateix, amb el temps, l'augment de l'accessibilitat a través de les carreteres, la millora de les rendes familiars i el progressiu accés de la població a l'automòbil contribueixen a la proliferació de teixits urbanitzats, que són construïts com a segones residències de persones estrangeres, però també de la població del propi país, ubicats a les zones litorals i de forma paral·lela a la línia de costa, amb uns manifestos dèficits en matèria d'equipaments, serveis i infraestructures (Anton, 2002; Cals, 2003; González Reverté, 2005; Mazón i Aledo, 2005; Salvà, 2005; Valenzuela, 2007; González Reverté, 2008).

És l'eclosió de l'anomenat turisme residencial, un concepte subjecte a diferents interpretacions, ja que aglutina dos termes, "turisme" i "residència", en principi antitètics (Torres Bernier, 2003; García Andreu, 2005; Valenzuela, 2007), però que generalment respon al fenomen d'adquisició d'un habitatge amb una finalitat turística –o si més no d'oci– i que en determinades zones ha arribat a tenir una major preponderància que el turisme desenvolupat a partir de les diferents formes d'allotjament; un fet que ha condicionat el desenvolupament urbanístic d'aquestes zones del litoral. Com han assenyalat un bon nombre d'autors, es tracta d'un model que sovint té més a veure amb el sector immobiliari que no pas amb el pròpiament turístic (Vera Rebollo, 1994; Vera Rebollo i Marchena, 1996; Baños, 1998; Cals, 2003; Anton, 2004b; González Reverté, 2005; López Olivares *et al.*, 2005; Vera Rebollo, 2005; Valenzuela, 2007; González Reverté, 2008), per la qual cosa, de vegades, s'hi fa referència també com a turisme immobiliari (Mazón i Aledo, 2005). Amb la constitució d'aquestes urbanitzacions, s'intensifiquen l'ocupació del territori i les pressions sobre els ecosistemes litorals, de manera que el binomi turisme-urbanització constitueix una de les principals forces inductores del canvi socioambiental a les zones costaneres de l'àmbit mediterrani (Breton, 1996; Saurí i Breton, 1998).

Doncs bé, és a partir de les transformacions econòmiques, socials i culturals experimentades a les darreries del segle xx, que s'assisteix a una sèrie de processos que posen en qüestió les anteriors pautes de comportament turístic, sobretot a partir de principis dels anys noranta, i que indiquen un cert canvi en el model d'implantació i desenvolupament del turisme (Urry, 1990; López Palomeque, 1994; Marchena, 1994; Vera Rebollo, 1994; Ioannides i Debbage, 1997; Anton, 1998; Salvà, 1998; Agarwal, 2002; Anton, 2002; Cals, 2003; López Olivares *et al.*, 2005). D'aquesta manera, es produeixen canvis en les motivacions, hàbits i demandes turístiques que es caracteritzen per comportaments més individualitzats i exigents. Des d'aquest punt de vista, es valoren aspectes com ara la recerca d'experiències singulars, i de llocs amb múltiples possibilitats d'elecció i diversitat d'activitats a realitzar, però també creix la valoració del patrimoni natural, cultural, etnogràfic o paisatgístic, amb la preferència pels entorns ben conservats i poc degradats, o l'interès per conèixer la identitat i la cultura dels llocs que es visiten, tot i que sovint s'accepti, de bon grat, la inautenticitat d'aquest coneixement (Urry, 1990). De fet, la preferència per les experiències singulars i l'interès per conèixer la identitat i la cultura dels llocs fan que, sovint, la història i les tradicions es presentin d'una forma força superficial, amb importants dosis de tematització o teatralització, fins el cas extrem que suposen els anomenats parcs temàtics (Anton, 1996).

Aquesta diversificació de la demanda porta a una situació en la qual el turisme trenca amb els límits tan precisos que l'havien caracteritzat en l'etapa anterior, i s'imbrica amb altres àmbits i activitats com les compres, la cultura, l'educació, els espectacles, els esports, la cura de la salut o el treball i els negocis (Urry, 1990; Salvà, 1998; Donaire i Mundet, 2001; García Sánchez i Albuquerque, 2003; López Olivares *et al.*, 2005; Valenzuela, 2007). En aquesta línia, es fragmenten les vacances i disminueixen els temps d'estada, i es produeix la superació de la concentració geogràfica del turisme de manera que, en la nova situació, qualsevol lloc és susceptible de ser l'escenari d'experiències turístiques. Apareixen, doncs, noves destinacions que qüestionen l'hegemonia dels espais turístics tradicionals, com una sèrie de destinacions emergents, tant del propi Mediterrani com d'altres àrees (Carib, Pacífic, etc.) (Marchena, 1994; Vera Rebollo i Marchena, 1996; Salvà, 1998; López Olivares *et al.*, 2005; Vera Rebollo, 2005), però també nous espais (espais rurals d'interior, determinades zones amb un atractiu natural i paisatgístic, aquelles ciutats amb un important bagatge cultural i/o artístic, etc.) que anteriorment n'havien quedat al marge, i que esdevenen potencialment turístics (Vera Rebollo i Marchena, 1996; Salvà, 1998; Donaire i Mundet, 2001; Anton, 2002; Cals, 2003; García Sánchez i Albuquerque, 2003; López Olivares *et al.*, 2005; Valenzuela, 2007).

També es diversifiquen els productes, amb una creixent alça dels esdeveniments programats (festivals de música, setmanes gastronòmiques, etc.) i es diversifica l'oferta d'allotjament, de la mateixa manera que es produeixen transformacions en l'organització empresarial del turisme, amb una major flexibilitat i especificitat del producte, gràcies a les noves tecnologies de la informació, amb el progressiu desenvolupament dels sistemes integrats d'informació i reserves *on-line* o, des d'un punt de vista de l'organització empresarial, amb la creixent externalització o subcontractació de determinats productes i serveis (Vera Rebollo, 1994; Ioannides i Debbage, 1997; Salvà, 1998; Donaire i Mundet, 2001; Agarwal, 2002). En definitiva, la conjunció d'aquest seguit de dinàmiques condueix a una creixent especialització dels espais turístics, que defineixen estratègies per tal d'aconseguir una major especificitat; un fet que diferencia la nova situació de la uniformització tan característica del turisme de masses (López Olivares *et al.*, 2005).

No obstant això, tot i els canvis experimentats, no s'ha arribat a produir una completa substitució de les formes de producció fordista per unes més flexibles o de caràcter postfordista, ja que el turisme de masses de sol i platja continua sent –cal no oblidar-ho– el predominant (Vera Rebollo i Marchena, 1996; Aguiló *et al.*, 2005; Valenzuela, 2007), perquè els espais on aquest es desenvolupa són aquells que continuen concentrant la major part de la infraestructura turística (García Pascual, 2004). El que succeeix és que, des de principis dels anys noranta, ambdues formes han anat progressivament coexistent. Amb tot, a rel de les noves dinàmiques, les destinacions turístiques tradicionals han intentat adaptar-se, qualificant la seva oferta en funció dels nous paràmetres, a través de la recerca de nous recursos i atraccions, que els ajudin a diferenciar el seu producte, tot ampliant, diversificant i completant la seva oferta turística (Anton, 1996; Baños, 1998; Priestley i Mundet, 1998; Salvà, 1998; Donaire i Mundet, 2001; Anton, 2002; García Sánchez i Albuquerque, 2003; Anton, 2004a, 2004b; López Olivares *et al.*, 2005).

Tot aquest conjunt de dinàmiques estan tenint, com és lògic, les seves repercussions territorials en els diferents llocs on el turisme suposa una activitat prou desenvolupada. No obstant això, entre aquest seguit de fenòmens, que estan actuant a escala planetària, en funció dels diferents estadis en què es troben els diversos espais turístics en l'evolució del seu cicle turístic⁴⁵ (Priestley i Mundet, 1998; Knowles i Curtis, 1999; Agarwal, 2002), resulta d'especial interès per a allò que aquí s'analitza el progressiu canvi de funcions que experimenten alguns d'aquests espais, i que inclouen una creixent vocació residencial.

Així succeiria, per exemple, en alguns dels espais turístics més madurs d'altres contextos territorials, diferents del que aquí s'analitza, com són les ciutats turístiques dels Estats Units (Gladstone, 1998), tot i que el cas més estudiat, i amb una major formulació teòrica al darrera, hagi estat probablement el de les zones turístiques de la costa est d'Austràlia. Val a dir que el desenvolupament de les ciutats turístiques australianes, que guarden més similituds amb les ciutats d'oci de la Florida estatunidenca, amb un important component del turisme residencial, que no pas amb les grans metròpolis turístiques d'aquell país (*Atlantic City, Las Vegas, Orlando i Reno*), més associades a unes atraccions turístiques concretes (proliferació de casinos, implantació de parcs temàtics, etc.), ha estat abordat amb profunditat a través dels treballs d'un autor com Patrick Mullins (1991, 1992), que s'ha interessat pel procés de constitució de la urbanització turística a la *Sunshine Coast*, situada a l'estat de *Queensland*, i a la *Gold Coast*, a cavall entre el sud de *Queensland* i el nord de l'estat de *New South Wales*. Unes àrees que es caracteritzen, segons aquest autor, per una forta dependència vers l'ocupació en el sector privat i un considerable pes del treball per compte propi. Igualment, en altres aportacions, centrades en la zona costanera de *New South Wales*, a banda i banda de *Sidney*, es planteja l'existència de possibles fenòmens de contraurbanització associats a aquestes àrees costaneres (Sant i Simons, 1993; Walmsley *et al.*, 1998), o es fa referència a la progressiva constitució, en la zona nord de l'Estat, de determinades tipologies de paisatges suburbans (Essex i Brown, 1997), amb característiques similars a les de metròpolis com Los Angeles.

S'ha de dir que textos com aquests, tot i la seva llunyania territorial, constitueixen una bona mostra de l'enfocament que aquí es pretén aplicar, que aglutina dos línies d'anàlisi sovint diferenciades: la centrada en les transformacions de la ciutat convencional, amb els seus processos de dispersió de la població i les

⁴⁵ Val la pena recordar, aquí, el concepte del cicle d'evolució de les àrees turístiques encunyat per Richard Butler (1980), i que planteja els sis estades pels quals pot passar una zona turística en el seu desenvolupament: una primera fase, d'*exploració*, caracteritzada per la descoberta de la zona per part d'un petit nombre de turistes; una segona fase, d'*implicació*, quan el nombre de visitants augmenta i es comença a proveir, per part dels propis agents del territori, d'una incipient infraestructura d'equipaments i serveis de caire turístic; una tercera fase, de *desenvolupament*, quan es produeix la constitució efectiva d'un mercat ben definit a la zona turística, que coincideix generalment amb el desembarcament de grans grups empresarials, sovint amb orígens fora de l'àrea; una quarta fase, de *consolidació*, en la qual el ritme de creixement del nombre de visitants comença a disminuir, tot i que el nombre total de visitants encara augmenta, superant amb escreix la magnitud de la població resident, i en la qual la major part de l'economia de l'àrea gira ja a l'entorn del turisme; finalment, una etapa d'*estancament*, quan s'assoleix el nombre màxim de visitants i la capacitat d'acollida de l'àrea es veu clarament sobrepasada, des de diferents punts de vista: ambiental, social i econòmic. Arribada a aquesta fase d'estancament, la zona turística, segons Butler, pot emprendre dos camins, o bé el del *declivi*, amb què la zona no serà capaç d'oferir noves atraccions, i veurà com es redueix el nombre de visitants, perdent progressivament l'interès per als turistes vacacionals, i sent més utilitzada per visitants de cap de setmana o d'un sol dia, o el del *rejuveniment*, que s'aconseguirà canviant els recursos turístics que es troben a la base del producte turístic, i desenvolupament models alternatius que puguin atraure nous turistes.

activitats, i la que s'ocupa de les transformacions dels espais turístics; unes transformacions que impliquen, entre moltes altres coses, un increment de la població d'aquestes àrees.

2.3 RECAPITULACIÓ

En aquest segon capítol s'ha intentat plasmar, com a marc d'anàlisi de la tesi, l'abundant literatura existent sobre la formació de noves realitats urbanes fruit del context de la globalització i la societat de la informació, i sobre els processos de creixement que porten a la constitució d'una urbanització dispersa i de baixa densitat, i a la dissolució de la frontera entre els espais urbans i rurals. Aquestes transformacions han generat un gran nombre d'aproximacions teòriques i conceptuals, que han volgut interpretar la nova realitat.

En primer lloc, s'ha pogut observar com nombrosos autors analitzen la formació de noves realitats urbanes, fruit de les transformacions econòmiques, socials, polítiques i culturals esdevingudes en el darrer quart del segle XX, amb la important reestructuració experimentada pel sistema de desenvolupament socioeconòmic capitalista, articulat fins aleshores sota un model de producció (el fordisme) que potenciava les dinàmiques de concentració. El nou sistema socioeconòmic –anomenat de formes diverses (postindustrial, postmodern o informacional)– es caracteritza, en canvi, per unes pautes d'organització més flexibles i descentralitzades, aplicables gràcies a la generalització de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (les TIC), però també per una major interconnexió des de tots els punts de vista: econòmic, social, polític, etc.

També s'ha constatat com els canvis d'índole socioeconòmica tenen la seva traducció en el plànol espacial, amb la instauració d'unes pautes d'implantació territorial de caràcter més segmentat, fragmentat i especialitzat, i que desemboquen en l'extensió del fet urbà pel conjunt del territori. Una nova realitat urbana que es veu sotmesa a significatius processos de descentralització de la població i les activitats, però també a fortes dinàmiques de concentració d'alguns elements com els serveis més qualificats. Així doncs, la nova ciutat apareix caracteritzada, des d'un punt de vista general, per la seva creixent complexitat, amb la multitud de dinàmiques i situacions que s'hi desenvolupen, però també per la progressiva simplicitat de cada una de les seves parts. Es així com la metròpolis postmoderna, com sovint s'ha anomenat a aquesta ciutat, esdevé un espai ple de contrastos, físicament dispers i fragmentat i alhora segregat funcionalment i socialment.

En segon terme, l'atenció s'ha situat en els processos de creixement urbà que suposen la dispersió de les activitats i la població pel territori. D'aquesta manera, s'ha vist com amb la progressiva extensió de les dinàmiques metropolitanes, determinades activitats, objectes i estils de vida s'estenen per la totalitat del territori fins arribar a llocs que tradicionalment n'havien estat al marge. A aquesta situació haurien contribuït elements com ara la descentralització i la desconcentració de les activitats productives, les migracions residencials lligades amb les dinàmiques del mercat de l'habitatge o l'augment de les mobilitats quotidianes. També s'ha pogut veure com aquestes dinàmiques s'acompanyen d'un canvi en els models de producció residencial, amb la proliferació de les tipologies de baixa densitat en els nous paisatges residencials, que són

repetits arreu, i que suposen una ruptura amb els tipus urbans tradicionals, així com una certa tematització del paisatge urbà.

Així mateix, l'anàlisi bibliogràfica ha permès comprovar com l'extensió de les noves dinàmiques, pautes de consum i estils de vida comporta també l'aparició de complexos processos de transformació social, econòmica i productiva en els *espais tradicionalment considerats rurals*. Es tracta d'uns processos que, tot i que es desenvolupen en territoris originàriament rurals, es caracteritzen perquè sovint també hi adquireixen un paper preponderant les dinàmiques del mercat immobiliari i l'augment de les mobilitats quotidianes; un fet que permet veure com els processos de relocalització de la població i de creixement urbà, en relació amb les diferències del preu del sòl i l'habitatge, també es donen en aquests territoris situats tradicionalment al marge de les dinàmiques metropolitanas.

Finalment, com a conseqüència dels canvis econòmics, socials i culturals de finals del segle xx, també es produeix una progressiva *transformació del model turístic*, i de les pautes de comportament associades. Així, el turisme trenca amb els límits tan precisos que l'havien definit amb anterioritat, i s'embrancha amb altres activitats, com són els negocis, les compres o els esports, a més de superar la seva anterior concentració geogràfica, de manera que pràcticament qualsevol lloc pot ser l'escenari d'usos i experiències turístiques. Davant d'això, els espais urbano-turístics del litoral, consolidats amb anterioritat, es veuen sotmesos a noves dinàmiques, com són la recerca de noves i diferenciades ofertes o un progressiu canvi en les funcions, que inclou la creixent vocació residencial de moltes d'aquestes àrees, que experimenten així un significatiu increment de la població.

Així doncs, mitjançant la reflexió teòrica realitzada a partir de les aportacions dels diferents autors consultats, s'ha pogut veure com, arran de la formació de noves realitats urbanes fruit del context de la globalització i la societat de la informació, els processos de dispersió metropolitana s'estenen cada cop més pel territori, de manera que s'encavalquen amb les dinàmiques pròpies d'altres àmbits, com els processos de transformació dels espais rurals o els processos de transformació dels espais turístics consolidats del litoral. Es produeix, d'aquesta manera, un augment de la complexitat del territori, una *metropolitanització del territori*, que es correspon amb la integració en un únic conjunt d'elements urbans diversos; diferents àrees disperses entre les quals s'estableixen relacions i interdependències, que varien depenent de les funcions i els usos, i on es produeix la conjunció del seguit de processos que al llarg del capítol s'han analitzat.

3 ELS PROCESSOS D'URBANITZACIÓ EN EL CONTEXT CATALÀ

Al llarg de les següents pàgines, es perfila el marc d'anàlisi que constitueixen les aportacions dels diferents autors consultats, que fan aproximacions centrades en el territori català. Així, en primer lloc, es prestarà atenció al desenvolupament del fenomen metropolità a Catalunya, en el qual han tingut una gran importància els processos de dispersió desplegats des de la ciutat de Barcelona. En segon lloc, es farà referència a les dinàmiques de transformació dels espais no estrictament metropolitans de Catalunya que, entre altres qüestions, desemboquen en el trencament de les tendències demogràfiques regressives i en una certa expansió de la urbanització. A continuació, s'abordaran les transformacions dels espais turístics consolidats i se situarà a Catalunya en el context del litoral mediterrani peninsular i de les illes, amb el qual es comparteixen trets característics i dinàmiques de transformació; unes transformacions que, entre altres aspectes, tenen a veure amb el creixent component residencial d'aquestes àrees. Finalment, per acabar, es farà una breu referència a un quart fenomen, com és l'alça del mercat immobiliari, que en el cas català i espanyol ha marcat de forma notable l'evolució de les dinàmiques urbanístiques i territorials en el pas del segle xx al segle XXI.

3.1 EL FENOMEN METROPOLITÀ A CATALUNYA

En el capítol anterior s'han analitzat els processos de dispersió metropolitana des d'un punt de vista general. No cal dir que aquest seguit de consideracions troben la seva concreció en l'àmbit català. En aquest sentit, parlar del fenomen metropolità a Catalunya significa centrar l'atenció, de forma ineludible, en les dinàmiques metropolitanes que es despleguen a partir de la ciutat de Barcelona, protagonista d'un llarg debat sobre la idoneïtat de la concentració de població i activitats que ha arribat a aglutinar –considerada des d'algunes posicions com excessiva, desequilibrada i fins i tot macrocefala–, i sobre la necessitat o no d'un reequilibri territorial a Catalunya (Nel·lo, 2003).

Aquest procés de concentració culmina en el període 1950-1975, quan es produeix l'efectiva industrialització del país i l'assentament de bona part de la població a les ciutats. És en aquest moment quan, a rel dels corrents migratoris interregionals, centrats sobretot en Barcelona i la seva rodalia, es produeix un autèntic *boom* constructiu, amb l'aparició de nous barris perifèrics de caire residencial (fileres suburbanes, polígons d'habitatge, àrees d'urbanització marginals, etc.) i d'àrees industrials (Ferrer i Nel·lo, 1991; Ferrer, 1997; Font, 2004b). Posteriorment, a partir de mitjans dels anys setanta, amb l'aturament dels fluxos migratoris i l'estabilització de la població, la ciutat de Barcelona comença a perdre població. Progressivament, aquesta dinàmica es va estenent cap als municipis més densos i poblats de la rodalia, fins arribar, més tard,

a una situació en la qual el conjunt de la Regió Metropolitana de Barcelona⁴⁶ (RMB) tendeix a perdre pes relatiu sobre el conjunt de Catalunya (Nel·lo, 1995; Cabré i Módenes, 1997; Serra Batiste, 1997; Nel·lo, 2001b). Aquesta evolució reflecteix el canvi de model que s'ha produït a Catalunya, amb el pas d'una situació de concentració a una de desconcentració de la població i les activitats, i que s'ha produït també, de forma anàloga, al voltant de les principals ciutats espanyoles: Madrid, València, Sevilla, Bilbao, Màlaga, Saragossa, etc. (Nel·lo, 2001a, 2004a). El resultat, en el cas barceloní, és la constitució d'una realitat metropolitana que s'estén sobre un territori singular i de caràcter polinuclear, integrada per la ciutat central, pels nuclis connurbats i pels diferents subcentres metropolitans (Sabadell, Terrassa, Mataró, Granollers, Martorell, Vilanova i la Geltrú i Vilafranca del Penedès); en suma, uns territoris amb característiques diverses però que, en el seu conjunt, formen una ciutat heterogènia, discontinua i policèntrica (Font, 2004b).

S'ha escrit molt sobre els factors que han incidit sobre les dinàmiques de dispersió que s'han desplegat en el context metropolità barceloní, amb un bon nombre d'autors que els han treballat des de diverses òptiques i disciplines (Casassas, 1990; Esteban, 1991; Serra Batiste, 1991; Nel·lo, 1995; Clusa Oriach, 1996; Cabré i Módenes, 1997; Clusa Oriach i Roca, 1997; Durà, 1997; Módenes, 1997; Serra Batiste, 1997; Trilla, 1997; Bertran, 1998; Nel·lo, 2001b; Carrera Alpuente, 2002; Carreras Quilis, 2002; Nel·lo, 2002; Solans, 2002; Durà, 2003; Font, 2004b; Nel·lo, 2004b; Herce, 2005; Pujades i López Villanueva, 2005; Miralles *et al.*, 2007). Resseguint a aquests autors, es pot veure com hi han influït, de forma determinant, les dinàmiques del mercat immobiliari, per l'encariment del cost de l'habitatge i el diferencial de preus existent dins la Regió Metropolitana pel que fa al preu dels immobles, en algunes ocasions molt acusat, i que a *grosso modo* han oscil·lat entre els màxims de les àrees més centrals i els més moderats de les zones més allunyades, tot i que també s'ha de tenir en compte el paper del volum poblacional. També n'és causa la creixent terciarització de les àrees més centrals, la ciutat i la primera corona metropolitana, que es tradueix en la progressiva descentralització de l'activitat econòmica, amb el creixement de les àrees industrials en llocs situats més a la perifèria, així com de les grans superfícies comercials, i que incideix en el progressiu augment dels preus del sòl. Un altre element que hi té un paper preponderant és la millora de les infraestructures viàries –no així del ferrocarril–, que ha servit per articular l'espai metropolità i reduir les distàncies en termes de temps. Una altra de les causes a les quals sovint s'ha fet referència és la presència d'elevats contingents de població en edat d'emancipació, a causa de l'arribada a l'edat adulta dels nascuts en el *baby boom* de les dècades de 1960 i 1970 que, a més, han tendit a retardar la seva emancipació i la seva sortida de la llar familiar. Finalment, també cal mencionar la manca, durant molt de temps, d'un planejament de caràcter territorial, i la poca adequació del planejament urbanístic municipal per a gestionar uns fenòmens de caràcter cada cop més global.

⁴⁶ Entesa, aquí, com l'àmbit de planejament definit en el seu dia pel Pla Territorial General de Catalunya, i sobre el qual s'ha dut a terme l'elaboració del Pla Territorial de l'Àmbit Metropolità de Barcelona, és a dir, les set comarques de l'Alt Penedès, el Baix Llobregat, el Barcelonès, el Garraf, el Maresme, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental.

Però, a més, els efectes d'aquests processos de dispersió metropolitana es van sumar als d'una dispersió anterior, constituïda per les urbanitzacions de segona residència (Carreras Quilis, 2002; Font, 2004b; Herce, 2005); unes urbanitzacions que en el seu moment (anys seixanta, setanta i principis dels vuitanta) es van formar en relació amb les necessitats de determinats grups socials, sovint persones recentment immigrades des de zones rurals, davant de les condicions de vida de determinades àrees de les zones més centrals, que s'havien constituït de forma accelerada i caòtica, sense una adequada planificació, i amb unes densitats desproporcionades (González Reverté, 2003). D'aquesta manera, aquestes urbanitzacions, sovint situades a menys d'una hora de la ciutat central, han quedat progressivament integrades en l'espai metropolità i, bé sigui per la utilització de l'estoc d'habitatges disponible, bé sigui per la construcció d'immobles nous en els buits existents⁴⁷, han passat progressivament a ser de primera residència, satisfent part de les necessitats de nou habitatge i esdevenint un factor canalitzador de les migracions intermetropolitanes a Barcelona, en un procés iniciat ja a la segona meitat dels anys vuitanta i principis dels noranta (Pallarès *et al.*, 1991).

Així, amb la conjunció de causes de caràcter general i de factors més particulars s'arriba a una situació, en la qual, l'aparent estabilitat del conjunt, característica de la RMB fins a la intensificació de la immigració internacional al tombant de segle, amaga uns intensos moviments migratoris interns, de tipus intermetropolità, associats principalment als canvis de residència, ja sigui en el moment d'adquirir el primer habitatge o a l'hora de fer un canvi per millora. Uns fluxos que constitueixen, cada cop més, un model migratori complex i multidireccional, amb moviments que es despleguen en tots els àmbits territorials, tot i que es poden establir unes pautes generals o majoritàries (Nel-lo, 1995; Cabré i Módenes, 1997; Serra Batiste, 1997; Nel-lo, 2001b, 2002; Pujades i López Villanueva, 2005; Miralles *et al.*, 2007). Per una banda, aquests fluxos migratoris es caracteritzen, generalment, per anar de les àrees més centrals (Barcelona i els municipis de la primera corona) a les àrees més perifèriques (la segona corona i la resta de la província), amb uns desplaçaments que, a més, han tendit a incrementar-se en distància, a causa de la millora de les infraestructures i l'alça del mercat immobiliari, sent la destinació d'aquestes migracions residencials indrets cada cop més allunyats. Per una altra banda, els moviments migratoris han tendit a desplegar-se dels nuclis més grans als més petits, amb la particularitat que els nuclis més grans, com per exemple les capitals comarcals, alhora que són receptors dels fluxos de les ciutats més grans i centrals, són l'origen de migracions

⁴⁷ En aquest sentit, a les urbanitzacions, per la seva pròpia naturalesa, moltes de les parcel·les que es van adquirir en el seu moment van romandre durant anys sense edificar. De fet, als anys setanta, les urbanitzacions de segona residència a Catalunya en alguns casos presentaven graus realment baixos de consolidació, de l'orde del 20% (Herce, 1975). En aquesta línia, Bertran (1998), respecte a la seva formació, en diferència dos períodes, el 1960-1980, caracteritzat per l'aparició sobre el territori rústic de les urbanitzacions, amb l'obertura dels vials, i el període 1980-1990, quan realment es colmaten les urbanitzacions que havien aparegut en el període anterior. A més, com assenyala Carreras Quilis (2002), bona part d'aquestes urbanitzacions van aparèixer en condicions d'il·legalitat, ja que en moltes ocasions el que es va fer va ser marcar grans extensions preurbanitzades, sovint amb pistes sense pavimentar, i donar l'abastament d'aigua i electricitat. Aquests condicionaments mínims, en aquell moment, ja permetien vendre les parcel·les, amb la promesa que es completarien les obres d'urbanització i es construirien els equipaments. I va ser aquesta urbanització, realitzada de forma tant precària, la que va comprometre el sòl i, per tant, la que va fixar l'assentament, ja que posteriorment aquestes ocupacions no van poder ser més que reconegudes jurídicament pel planejament urbanístic posterior.

cap als nuclis més petits de la seva rodalia. En aquesta línia, s'observa una tendència creixent a què tots els tipus de municipis, grans i petits, esdevinguin, fins a un cert punt, emissors i receptors de població.

Aquests processos de dispersió metropolitana han anat acompanyats, com no podia ser d'una altra manera, ja que es tracta de dos processos consubstancials, del progressiu creixement dels fluxos de mobilitat, l'obligada i de caràcter laboral, ja que generalment el canvi de residència no implica un canvi de lloc de treball, però també la no obligada i lligada a altres qüestions, com l'oci, les compres, etc. Es produeix la reducció general de l'autocontenció laboral i l'augment tant del nombre com de la llargària dels desplaçaments que es realitzen de forma quotidiana. S'assisteix a un cert canvi en les pautes de mobilitat intermunicipal, amb uns fluxos que en primera instància van ser bàsicament de tipus radial, amb una gran preponderància de Barcelona i les ciutats del seu entorn però que, poc a poc, han anat esdevenint també de caràcter reticular i multidireccional, amb l'augment de pes dels diferents subcentres metropolitans i altres poblacions que també adquireixen la seva rellevància (Clusa Oriach, 1995; Nel-lo, 1995; Serra Batiste, 1997; Miralles i Cebollada, 2002; López Redondo, 2003; Ajenjo i Sabater, 2004; Miralles i Oliver Frauca, 2008). Uns fenòmens que redunden en el fet que les xarxes de relacions funcionals metropolitanes es vagin estenent per l'espai, amb la progressiva incorporació de territoris cada cop més allunyats.

Finalment, aquestes modificacions en els patrons de distribució de la població tenen la seva incidència en les dinàmiques de producció residencial. En primer lloc, cal destacar l'important creixement experimentat pel parc d'habitatge des dels anys seixanta (Trilla, 1997; Miralles *et al.*, 2007), tant a les zones més centrals com a les més exteriors de la RMB, en les quals, la construcció de segones residències ha anat sent substituïda per la de primeres residències. De forma paral·lela, s'assisteix al progressiu canvi en el model urbà que suposa el pas d'unes ciutats que fins aleshores s'havien configurat de forma relativament compacta, densa i vertical, a l'aparició d'unes perifèries caracteritzades pel seu grau de dispersió i la baixa densitat, molt connectades amb l'ús del cotxe privat (Font, 2004b; Muñoz, 2005; Miralles *et al.*, 2007). És així com es produeix una forta proliferació del parc de residències unifamiliars (aïllat i adossat), amb una especial preponderància de les ciutats intermèdies, que és on més habitatge aïllat s'ha construït. En relació amb els adossats, aquests apareixen en municipis de diferent mida, però la major aportació la realitzen els municipis mitjans i grans. L'augment de les migracions vinculades amb l'adquisició de l'habitatge i la implantació de les tipologies d'habitatge unifamiliar han esdevingut, així, elements estructurals del procés de metropolitanització a Catalunya (Muñoz, 2005), juntament amb altres factors com ara la mobilitat o la relocalització de les activitats econòmiques. El resultat són uns nous paisatges residencials poc coherents amb els teixits urbans preexistents i amb un fort impacte paisatgístic (Nogué, 2003; Busquets Fàbregas *et al.*, 2004; Muñoz, 2005). Així mateix, aquestes tipologies es caracteritzen per uns elevats costos ambientals, majors que els de la ciutat compacta (Rueda, 2002), entre els quals es pot destacar l'increment del consum d'aigua (Saurí, 2003).

Tanmateix, en el tombant de segle, la pèrdua de població de les principals ciutats, amb el paradigma que suposa la ciutat de Barcelona, es va atenuar i en alguns casos fins i tot es va aturar, produint-se creixements

de població de certa magnitud. El canvi de tendència respon, sobretot, a l'arribada d'importants contingents de població estrangera d'origen extracomunitari (Durà, 2003; Nel-lo, 2004b; Miralles *et al.*, 2007), que en aquest període ha fet créixer extraordinàriament la població del conjunt del país. Aquesta població, tot i que s'ha assentat arreu del territori, tendeix a concentrar-se en els nuclis més grans i desenvolupats, i sobretot en determinades àrees (Bayona i Blanco Cardona, 2004), per exemple, centres històrics o barris d'habitatge massiu dels anys seixanta i setanta, on s'acumulen dèficits urbanístics i els preus de l'habitatge són més baixos, arribant a contrarestar les pèrdues ocasionades per les migracions internes, ja que les dinàmiques de dispersió de la població associades a l'adquisició de l'habitatge, que es despleguen generalment des de les àrees més grans i centrals, han continuat durant aquest període (Durà, 2003; Nel-lo, 2004b). Cal fer notar, per altra banda, que en les destinacions d'aquests fluxos, als augments de població produïts per les migracions residencials, que estan en funció del preu de l'habitatge, s'hi sumen també els corresponents a les migracions internacionals, desembocant per tant en creixements demogràfics força notables en molts d'aquests indrets, i força significatius, sobretot en el cas dels nuclis més petits.

Però, més enllà del territori que habitualment s'identifica com a RMB, i que –com s'ha pogut veure– ha estat objecte d'un gran nombre d'estudis i anàlisis, a Catalunya també es poden reconèixer altres fets metropolitans, on s'hi estableixen fenòmens de desconcentració, dispersió i suburbanització⁴⁸. En aquest sentit, a la regió de Girona s'ha pogut constatar l'existència d'una consolidada àrea urbana al voltant de la capital, amb diferents nivells de relació, però amb uns lligams creixents amb les ciutats de l'entorn (Castañer *et al.*, 1998). Una estructura que ha anat evolucionant des de la situació inicial d'un cert policentrisme a una estructura funcional dinàmica, cada cop més jerarquitzada a l'entorn de la capital, conformant un sistema urbà força consolidat (Vicente, 2003b), i que s'estén a cavall del Gironès, el Pla de l'Estany i un extrem de la Selva (Gutiérrez Jaramillo, 2008). De la mateixa manera, s'estableixen dinàmiques d'integració funcional en l'àmbit del Camp de Tarragona; un àmbit molt determinat per les especials característiques del seu espai central, conformat per l'aglomeració urbana de Tarragona-Reus, i on les relacions més intenses es despleguen entre aquestes dos ciutats i Valls, de manera que s'estableix una àrea metropolitana de caràcter policèntric, estructurada a través dels eixos que uneixen aquestes tres poblacions (González Reverté i Oliveras, 2003; Alberich, 2008). Finalment, es poden identificar processos similars a la regió de Lleida, segurament la zona urbana amb unes característiques més distanciades de les de l'aglomeració barcelonina, però on l'increment de la mobilitat obligada i el canvi en les pautes de localització de la població mostren també com s'ha produït l'extensió del fenomen urbà cap als petits nuclis rurals de la rodalia (Ganau, 1998, 2001). Igualment, altres estudis fan referència a àmbits encara més específics, com són les comarques costaneres que voregen la RMB, des del Baix Camp fins al Baix Empordà, i que poc a poc es consoliden dins

⁴⁸ De la mateixa manera que passaria a la resta de l'Estat, tal com es palesa a través de Mallarach i Vilagrà (2002), ja que els processos de desconcentració s'estarien començant a observar en ciutats de tipus intermedi, situades fora de les principals àrees metropolitanes, on es produeixen processos de dispersió de la població cap a municipis veïns que passarien a exercir, cada cop més, noves funcions de caràcter residencial, a través de l'establiment de fluxos de mobilitat quotidiana entre residència i treball.

del conjunt d'espais residencials que experimenten l'assentament de ciutadans procedents de Barcelona i de la resta de ciutats del seu àmbit metropolità (González Reverté, 2003; Solana, 2005).

En conclusió, amb la intensificació de la pressió urbanística i dels fluxos de mobilitat, relacionada amb la dispersió de les activitats i la població, es pot afirmar que s'ha produït un canvi profund i complex en l'ús social del conjunt del territori català, que ha comportat "l'extensió del fenomen metropolità amb relació al conjunt de Catalunya" (Nel-lo, 2001b, p. 117), de manera que "el territori català s'estructura avui cada vegada més en un únic sistema urbà, (...) en el qual tant els límits exteriors com les subdivisions interiors varien extraordinàriament segons els criteris (...) que utilitzem en la seva definició". Amb tot, com assenyala Nel-lo (2001b, p. 118), no és que "tot Catalunya hagi esdevingut Barcelona, sinó que tot Catalunya esdevé, cada vegada més, ciutat". Un sol conjunt urbà, una ciutat-territori, jerarquitzada, policèntrica i plurifuncional, connectada per complexos fluxos i interrelacions, que es despleguen des de l'àmbit metropolità de Barcelona (que comprèn, a més del conjunt de les set comarques de la RMB, determinades zones de les comarques limítrofes com el Baix Penedès, l'Anoia, el Bages o la Selva), però també a partir de les ciutats grans i mitjanes de la resta del territori: Girona, Tarragona, Reus, Lleida, Manresa, Figueres, etc.

3.2 LA TRANSFORMACIÓ DELS TERRITORIS NO ESTRUCTIVAMENT METROPOLITANS

Després d'abordar l'extensió del fenomen metropolità a Catalunya, ara convé fixar l'atenció en el desplegament d'algunes de les dinàmiques analitzades en el capítol anterior, relacionades amb la transformació dels espais rurals, amb referència a la seva implantació en els territoris no estrictament metropolitans de Catalunya. Des d'aquest punt de vista, cal assenyalar que també en el nostre país s'ha produït una significativa transformació de la realitat socioeconòmica, amb el progressiu canvi de les funcions econòmiques i la creixent pèrdua de pes de les activitats agràries. Un sector, l'agrari, que està sotmès a marcades paradoxes, com el fet d'ocupar una part cada vegada més reduïda de la població, mentre que la majoria del territori continua sent conreat i el paisatge continua sent agrícola, i el sector es troba a la base d'un potent sector agroindustrial, que opera en uns mercats cada cop més globalitzats (Estalella i Carrasco, 1998).

És amb la irrupció de les noves dinàmiques, pel que fa a les pautes residencials i de mobilitat, que han desembocat en la creixent dissociació entre residència i treball, que s'incideix en el procés de reconfiguració del model de comportament espacial del conjunt de la població catalana. Per una banda, les anomenades migracions residencials han provocat canvis en la distribució de la població en el conjunt del territori, i que els espais rurals catalans adquireixin una creixent funció residencial. D'aquesta manera, mentre que els municipis més grans, amb Barcelona al capdavant, passen a perdre població⁴⁹, els municipis mitjans i fins i tot

⁴⁹ Una tendència que, com s'ha vist en l'apartat anterior, finalment s'hauria trencat a principis del segle XXI, amb la important arribada de població estrangera d'origen extracomunitari, que tot i que s'hauria assentat arreu del país, hauria tendit a concentrar-se més en els nuclis més grans i desenvolupats.

els més petits abandonen la tendència al despoblament, tot iniciant una etapa de certa recuperació demogràfica (García Pascual i Larrull, 1998; García Pascual, 2003; García Coll i Sánchez Aguilera, 2005; Solana, 2005). Per una altra banda, la modificació de les pautes de mobilitat obligada de caràcter laboral, detectada a principis dels anys noranta (Castañer, 1994), s'ha anat ampliant i consolidant progressivament arreu de Catalunya, amb la disminució del nombre de persones que resideixen i treballen al mateix municipi i l'increment, cada cop més gran, de les distàncies recorregudes de forma diària, configurant unes àrees urbanes, des del punt de vista de la mobilitat, cada cop més extenses i estructurades sota un ampli conjunt de fluxos diversos (Castañer *et al.*, 2001).

Aquestes migracions de caràcter residencial sovint comporten moviments de curta distància, realitzats entre municipis limítrofs i comarques veïnes. Altres vegades es tracta de fluxos de més llarga distància, amb origen a les principals ciutats del país. Però tots ells es caracteritzen perquè ja no responen a l'antic patró de les migracions camp-ciutat. Aquestes dinàmiques han propiciat una certa expansió de la urbanització, en part induïda des de les àrees metropolitanes, però també a causa de les dinàmiques de creixement dels propis nuclis rurals, al mateix temps que han incidit en la interconnexió i l'elevada mobilitat que es desplega sobre aquestes àrees (García Pascual, 2003; García Coll i Sánchez Aguilera, 2005; Solana, 2005; Aldomà, 2009). En relació amb les transformacions d'índole més física, sovinteja la proliferació de l'habitatge unifamiliar, aïllat o adossat, que s'ha anat imposant com a estàndard en molts dels nous paisatges residencials catalans (Ganau, 2001). En determinats àmbits, l'assentament de la nova població s'absorbeix també a través de la rehabilitació de les antigues cases de poble o masies; un fet que té l'efecte positiu de la recuperació del patrimoni tradicional construït, però que comporta l'encariment del preu de l'habitatge i incideix negativament en les aspiracions de determinats sectors de la població autòctona, com la població més jove, que veu així disminuïda la seva capacitat per a accedir a l'habitatge, i es veu obligada a emigrar cap als principals nuclis de la zona, amb una major oferta d'habitatge, però també amb més equipaments i serveis (Solana, 2006).

Finalment, aquests processos, juntament amb les pròpies dinàmiques de tipus endogen del sector agropecuari (Aldomà, 2009), contribueixen a la transformació de les estructures econòmiques dels espais rurals, i si bé el sector hi continua mantenint una presència notable, una part cada cop més important de la població d'aquests espais ja no viu de les activitats agràries. D'aquesta manera, amb el progressiu canvi de funció d'aquestes àrees, hi prenen una importància creixent altres activitats, com són els serveis i el turisme – amb el paper desenvolupat pel turisme rural (Cànoves *et al.*, 2005)–, en les quals s'ocupa una part cada cop més important de la població d'aquests entorns, en llocs de treball al quals accedeix, moltes vegades ja, gràcies a unes elevades mobilitats quotidianes de caràcter laboral (García Pascual, 2003; García Coll i Sánchez Aguilera, 2005), o gràcies també –tot i que de manera encara incipient– a la implantació del teletreball (Cànoves i Blanco Romero, 2006).

Tot aquest seguit d'aspectes han incidit en una certa reestructuració de les àrees rurals catalanes, i les han conduït a una lenta però progressiva recuperació demogràfica. Així, finalment, aspectes com els estils de

vida i els nivells de renda de les comarques rurals esdevenen cada cop més similars als estàndards de la resta del territori, tot difuminant la frontera entre els espais urbans i els espais rurals, i acabant amb l'antiga dicotomia camp-ciutat. En aquest sentit, l'actual configuració i característiques de les zones tradicionalment anomenades rurals a Catalunya no depèn ja d'aspectes tan determinants en el passat, com la dinàmica econòmica de les activitats agrícoles, ramaderes o forestals (Estalella i Carrasco, 1998; Aldomà, 2009), sinó de les transformacions recents que s'hi han produït, i que es troben més en funció del fort impuls de les funcions residencials i turístiques, entre d'altres. És així com, al costat de determinades inèrcies històriques, que encara es deixen sentir sobre l'estructura poblacional d'aquestes àrees (Aldomà, 2009), com són determinades situacions de despoblament o d'envelliment, la solteria masculina o l'emigració de les persones joves més formades a les principals ciutats del país, apareixen noves dinàmiques com ara l'increment de la mobilitat quotidiana, que s'estructura segons uns patrons cada cop més urbans; la influència d'internet i les noves tecnologies de la comunicació i la informació (Cànoves i Blanco Romero, 2006), que possibiliten la implantació de noves pautes d'organització social; l'augment de les migracions interiors (Solana, 2005), amb l'arribada de poblacions d'origen urbà; i l'arribada de les migracions internacionals (Morén i Solana, 2004), que juntament amb les anteriors incideixen en la transformació social d'aquestes àrees (García Pascual i Larrull, 1998; García Pascual, 2003; García Coll i Sánchez Aguilera, 2005; Aldomà, 2009). Es tracta de dinàmiques que, en primer terme, van afectar a aquells municipis rurals més propers a Barcelona i a la línia costanera, però que finalment han esdevingut, si no generals, força esteses arreu de Catalunya.

3.3 CANVIS EN ELS ESPAIS TURÍSTICS I RESIDENCIALISME

En el capítol anterior s'han abordat les transformacions que posen en qüestió les pautes de comportament turístic establertes, i les seves repercussions territorials, des de diferents punts de vista, per acabar centrant el discurs en el progressiu canvi de funcions que experimenten alguns dels espais on el turisme suposa una activitat prou consolidada. Doncs bé, segurament un dels llocs on més i amb major intensitat es poden observar aquests processos, arran del progressiu canvi de model turístic, són els espais turístics del litoral mediterrani peninsular i de les illes Balears; uns espais turístics consolidats en l'etapa anterior i que en aquests moments es veuen sotmesos a noves dinàmiques (Vera Rebollo, 1994; Vera Rebollo i Marchena, 1996; Salvà, 1998; Cals, 2003; Anton, 2004b; López Olivares *et al.*, 2005; Valenzuela, 2007).

En aquests espais, el progressiu canvi de les funcions ha coincidit amb una renovada pressió immobiliària i urbanística, que es desplega a partir de mitjans dels anys noranta i que, si bé suposa una consolidació del model turístic residencial, ja no es correspon només amb el turisme sinó que també té a veure amb la creixent vocació residencial d'aquestes àrees (Torres Bernier, 2003; Anton, 2004a; López Olivares *et al.*, 2005; Vera Rebollo, 2005; Valenzuela, 2007). Així, aquests espais reben un seguit de fluxos de població que s'hi assenta de forma més o menys permanent, fruit dels processos migratoris de diversa índole, i que condueixen, en no pocs llocs, a la reconfiguració dels sistemes urbans, i a l'aparició d'una nova

jerarquia urbana regional, arran del creixement de les localitats costaneres i l'impuls dels creixements de tipus suburbà (Vera Rebollo, 2005; González Reverté, 2008).

Aquests processos sovint han comportat, en aquesta etapa, l'extensió de la pressió urbanística sobre els espais interiors; uns espais que tradicionalment havien restat al marge del procés immobiliari (Anton, 2004a; Mazón i Aledo, 2005; Vera Rebollo, 2005; Valenzuela, 2007; González Reverté, 2008). Un altre element característic d'aquest període és la proliferació en aquestes àrees de projectes d'urbanització turística que constitueixen nuclis aïllats, disseminats, tancats i segregats, ubicats al marge de l'estructura urbana preexistent, i sense connexió amb els principals nuclis urbans de la zona. En aquestes urbanitzacions hi predominen les tipologies edificatòries de baixa densitat (unifamiliars aïllades i adossades), tot i que s'hi pot trobar una gran varietat tipològica (Valenzuela, 2007). Es tracta dels anomenats *resorts* (o *neoresorts*); uns complexos residencials que sorgeixen amb un caràcter integrat, ja que comprenen tant segones residències com oferta d'allotjament, així com determinats elements d'oferta complementària, de caràcter comercial, de restauració, recreativa o esportiva i de salut, i que ofereixen certes condicions d'aïllament, tranquil·litat o seguretat. La inclusió d'oferta recreativa en les urbanitzacions turístiques és un fet que, tot i que tradicionalment també s'havia donat (Vera Rebollo i Marchena, 1996; Baños, 1998), i que en certa manera les defineix (veure el capítol 5), no s'havia fet sota els paràmetres amb què es fa en aquesta nova etapa, amb una gran proliferació d'elements com per exemple els camps de golf, les marines, els complexos balnearis i d'aigües termals, els centres d'equitació, etc. (Baños, 1998; Salvà, 1998; Anton, 2002; Cals, 2003; Anton, 2004b; López Olivares *et al.*, 2005; Valenzuela, 2007). La inclusió d'aquests elements, més que a un fet turístic, sovint respon a una estratègia dels promotors per tal d'augmentar el valor afegit de l'oferta immobiliària (Mazón i Aledo, 2005; Vera Rebollo, 2005; Valenzuela, 2007). Val a dir que aquests fenòmens s'han donat amb una especial preponderància en algunes zones del litoral espanyol, com la Regió de Múrcia o la Comunitat Valenciana (Vera Rebollo, 2005). En aquest sentit, hi han incidit els diferents graus de desplegament en matèria de legislació urbanística i territorial de les comunitats autònomes espanyoles, com en el cas de Múrcia, on la situació de desregulació en la matèria ha propiciat la major difusió del model *resort* (Valenzuela, 2007).

Tot aquest seguit de fenòmens impliquen una rellevància cada cop més gran d'allò que alguns autors han anomenat *residencialisme*, un concepte al qual se li han atorgat diverses connotacions. Mentre que de vegades s'utilitza com a sinònim del turisme residencial (Mundet, 2000; Martí Llambrich, 2004), d'altres vegades s'utilitza per a referir-se, més específicament, als fluxos de persones –sovint estrangeres i d'edat avançada–, que mantenen una presència més estable en els territoris turístics (Vera Rebollo i Marchena, 1996; Mazón i Aledo, 2005). Finalment, en altres ocasions (Donaire i Mundet, 2001; Fraguell, 2004; Donaire, 2005) es fa servir aquest concepte d'una forma més àmplia, i en certa manera dual. En primer lloc, per a fer referència a una de les estratègies que utilitzen les àrees turístiques de la costa per a fer front al canvi de model turístic: la de la recreació de l'espai urbà. Aquesta estratègia consistiria en l'aposta pel guany poblacional i la reconversió dels nuclis turístics en autèntiques ciutats, amb una sèrie d'actuacions com són la

creació de noves centralitats i la generació de serveis de caràcter urbà. (Donaire i Mundet, 2001). Però també el concepte de residencialisme és utilitzat, en aquest cas, per a descriure el procés de transformació que estan experimentant determinades àrees turístiques, amb la pèrdua del pes relatiu de la segona residència, a causa de la progressiva conversió de les segones en primeres residències (Fraguell, 2004). Aquesta evolució, com assenyala Cals (2003), pot arribar a constituir un element de diferenciació i un valor afegit per a la pròpia activitat turística, en desenvolupar-se en llocs amb la suficient qualitat urbana; un fet que confereix a aquestes destinacions una sèrie d'avantatges competitiu, i que les pot situar per sobre d'altres assentaments més segregats i de tipus *resort*.

En aquests fenòmens hi té un paper important, tot i que no exclusiu, l'assentament de persones procedents de països del nord d'Europa (Regne Unit, Alemanya, Països Baixos, Suècia, Noruega, etc.), atretes per motivacions diferents de les d'índole laboral i més enquadrades dins de l'esfera del consum. Moltes vegades es tracta d'antics turistes que, un cop arribada la jubilació i alliberats de càrregues familiars, fixen la seva residència en aquests espais. Aquest fet s'ha reflectit de manera molt clara en la literatura científica, en la qual aquest fenomen ha generat un bon nombre d'aportacions. Sense ànim de ser exhaustiu, se'n poden mencionar de realitzades tant des dels països emissors (King *et al.*, 1998; Williams i Hall, 2000; Williams *et al.*, 2000; Gustafson, 2002; Haug *et al.*, 2007) com des de les zones receptores, en aquest cas, del litoral espanyol (Lardiés, 2000; Torres Bernier, 2003; Rodríguez Rodríguez, 2004; Salvà, 2005).

Aquestes migracions responen, en gran mesura, al clima més càlid i al major nombre de dies de sol de les nostres latituds, però també es relacionen amb altres factors com ara la qualitat del sistema de salut, les condicions de seguretat, els avantatges fiscals o, sense anar més lluny, la gran quantitat d'oferta disponible d'aquest tipus de producte, en principi, a un preu més ajustat que en els països d'origen (King *et al.*, 1998; Williams i Hall, 2000; Williams *et al.*, 2000; Gustafson, 2002; Torres Bernier, 2003; Rodríguez Rodríguez, 2004; Salvà, 2005; Haug *et al.*, 2007). D'aquesta manera, aquestes persones s'assenten en les àrees del litoral espanyol, bé de forma permanent, bé desplaçant-se amb més o menys freqüència als seus països d'origen. Aquestes dinàmiques, tot i que es van iniciar dècades enrere, en el tombant de segle es van veure esperonades per elements nous, com són la implantació de les línies aèries i l'eclosió dels anomenats vols de baix cost (Salvà, 2005; Haug *et al.*, 2007). Es creen, així, noves formes de residència i oci, a mig camí entre el turisme i la migració definitiva, de manera que aquells que les protagonitzen sovint són identificats en la literatura amb conceptes més aviat ambigus, com ara "turistes residents", "residents temporals", "residents estacionals", "immigrants per jubilació", "expatriats", etc. (Williams *et al.*, 2000; Gustafson, 2002; Rodríguez Rodríguez, 2004; Haug *et al.*, 2007).

Però no sempre són persones jubilades les que es desplacen a aquestes zones, sinó que també s'hi produeix l'assentament de persones encara econòmicament actives (Lardiés, 2000; Williams i Hall, 2000;

Torres Bernier, 2003; Salvà, 2005), ja sigui posant en marxa el seu propi negoci (en el sector turístic⁵⁰, en l'immobiliari o en altres activitats del sector serveis), ja sigui exercint professions liberals, i desenvolupant la seva feina a distància a través del teletreball. No obstant això, les motivacions d'aquestes persones, la major part de les vegades, no són de caràcter econòmic, sinó que responen a motivacions de caràcter més personal, relacionades amb el gaudi d'uns determinats clima, entorn, cultura o estil de vida (Lardiés, 2000). En tot cas, aquestes dinàmiques mostren, una vegada més, fins a quin punt la societat actual es caracteritza per la intensificació d'unes noves formes de mobilitat, que es despleguen fins i tot a escala transnacional (Williams i Hall, 2000).

Cal dir que a aquests fenòmens de fixació de la residència definitiva per part de persones procedents del nord d'Europa s'hi suma l'arribada de població estrangera d'origen extracomunitari per motius laborals, i l'efecte de les dinàmiques lligades amb els fluxos de mobilitat i les migracions residencials que s'estableixen des de les principals àrees metropolitanes. Si se centra l'atenció en el cas de Catalunya, aquestes dinàmiques es despleguen des de Barcelona i la seva rodalia, però també des d'altres ciutats catalanes, grans i mitjanes (Tarragona, Girona, etc.), en un procés que s'ha produït amb molta força en el litoral central barceloní, però que s'ha estès també per la resta del litoral català, tant de la Costa Brava com de la Costa Daurada (Anton, 2004a; Fraguell, 2004; Donaire, 2005). En aquesta línia, es pot veure com aquestes zones turístiques del litoral perimetropolità han jugat un paper rellevant en el procés d'urbanització a Catalunya, quedant cada cop més integrades des del punt de vista funcional i adquirint un creixent component residencial (González Reverté, 2003). Així és com, sobre la base de la seva oferta residencial, fonamentada en un inici en la segona residència, s'ha produït el creixement de població, amb la progressiva conversió en àrees residencials permanents de les urbanitzacions de segona residència, en municipis de primera i segona línia de comarques costaneres com el Baix Penedès (González Reverté, 2004), la Selva (Valdunciel, 2005) o el Baix Empordà (Solana, 2002). Amb aquest increment demogràfic, i amb la progressiva integració en la realitat metropolitana, aquestes àrees experimenten importants transformacions d'índole socioeconòmica, com, per exemple, canvis en la composició social de la població, o en el teixit productiu i l'estructura laboral (González Reverté, 2003, 2005).

D'aquesta manera, aquestes dinàmiques (nova alça del turisme residencial i creixent pes del residencialisme) entronquen amb la creixent dispersió de les activitats i la població de caire metropolità, no només a Catalunya, sinó també –amb major o menor incidència– en altres punts del litoral espanyol, al mateix temps que condueixen a aquestes àrees a una major complexitat en els usos del sòl i a la utilització per part d'una població que, d'una manera creixent, hi estableix la seva residència.

⁵⁰ En aquest sentit, Lardiés (2000) assenyala com aquestes persones sovint impulsen empreses relacionades amb l'hostaleria, la restauració, l'oci i l'entreteniment, perquè això els garanteix una clientela suficientment consolidada, conformada habitualment per les persones procedents dels seus mateixos països d'origen.

3.4 EL PAPER DE L'EVOLUCIÓ DEL SECTOR IMMOBILIARI

Un cop analitzada la implantació, en el cas català, de les diferents modalitats dels processos de dispersió que es despleguen pel territori, tant aquells més relacionats amb les dinàmiques metropolitanes com aquells que tenen a veure amb les transformacions dels espais rurals i els espais turístics, no es pot deixar de fer esment, ni que sigui de forma succinta, a un darrer aspecte que es pot interrelacionar de manera molt significativa amb tot l'analitzat anteriorment: l'alça viscuda pel sector immobiliari en el tombant de segle, que es va erigir en un important factor de desenvolupament urbanístic, tot contribuint, conseqüentment, a impulsar les dinàmiques de dispersió i l'extensió de la urbanització. Es tracta d'una situació que s'ha produït de forma bastant transversal en moltes de les economies avançades, però que ha afectat de forma bastant més acusada a uns països que no pas a uns altres, en funció de diversos paràmetres com ara la legislació, el model econòmic o les pautes de consum respecte a l'habitatge. En aquest sentit, es poden destacar diversos casos, com són els Estats Units, Irlanda, el Regne Unit o Austràlia. En aquestes línies no s'entrarà a fer una anàlisi global sinó que, seguint el fil conductor del capítol, només s'aportaran uns breus apunts pel cas espanyol i català.

Efectivament, diversos són els factors que han incidit en el desenvolupament d'una dinàmica enormement alcista quant al mercat immobiliari, amb una pujada continuada de la demanda d'habitatge, un gran increment en el ritme de la producció residencial, una escalada continuada del preu del sòl i dels immobles i el decantament de bona part de les economies catalana i espanyola cap al sector de la construcció i les activitats amb ell entrelaçades. Aquestes qüestions han estat profusament estudiades en els darrers anys des del món de l'economia, amb aportacions com les de Naredo (2004) i Rodríguez López (2006), centrades en l'evolució dels diferents cicles de l'habitatge a Espanya, especialment en el més recent i en les seves causes i conseqüències, o com els treballs de García Montalvo (2004, 2006, 2007), dedicats a analitzar els factors que es troben al darrera de les importants pujades de preu de l'habitatge d'aquest període i, de manera molt especial, el paper de les expectatives generades al voltant d'aquest fet. Tot profunditzant en aquestes qüestions, es poden mencionar un conjunt d'elements d'índole econòmica, lligats en bona part a l'escenari macroeconòmic que s'ha viscut al llarg d'aquests anys.

En primer lloc, es pot assenyalar la desviació d'una part important dels actius financers des dels mercats borsaris –pels baixos rendiments i la volatilitat de les inversions en borsa– cap al sector immobiliari que, en considerar-se més segur, es va convertir en el refugi de l'estalvi, per una banda, i en l'objectiu de potents grups inversors, per una altra. La conseqüència d'aquest procés va ser l'augment de la consideració de l'habitatge com a valor de canvi (com una inversió, percebuda en general com a molt rentable), front el seu valor d'ús (ja sigui com a primera o com a segona residència), incrementant-se per tant les operacions especulatives vinculades amb el valor dels immobles, i esdevenint el component residencial una part molt important del patrimoni de les economies domèstiques. En segon lloc, el *boom* del sector immobiliari també troba els seus orígens en els baixos tipus d'interès i en el gran volum de crèdit disponible gràcies a l'abundant

liquiditat posada a disposició dels agents econòmics i de les famílies per part de les entitats financeres. Cal assenyalar que en un escenari ja de pujada de tipus d'interès, la pressió alcista dels preus de l'habitatge es va perllongar a causa de la creixent laxitud a l'hora de concedir préstecs hipotecaris per part de bancs i caixes, cada cop amb menys restriccions i garanties, per tal d'aconseguir una major quota en el mercat immobiliari. Aquest fet va possibilitar que una demanda que ja no podia accedir a l'habitatge, per l'elevat preu al que havien arribat els immobles, ho pogués fer, a costa d'endeutar-se per quantitats cada vegada més grans i amb períodes d'amortització cada cop més llargs dels préstecs hipotecaris. Finalment, van ser les pròpies expectatives generades al voltant del mercat immobiliari, basades en l'elevada rendibilitat de les operacions, les que també van esperonar l'escalada de preus, establint-se així una situació de cercle viciós, tot generant, per exemple, la sensació entre els compradors que si no adquirien l'habitatge en un moment determinat ja no podrien fer-ho en un futur immediat. Aquesta situació es perllonga fins que s'arriba a un punt en què, per diferents circumstàncies, com la manca de liquiditat financera, es produeix un reajustament, i els preus comencen a caure de forma significativa (García Montalvo, 2004; Naredo, 2004; García Montalvo, 2006; Rodríguez López, 2006; García Montalvo, 2007).

Però la pujada del preu dels immobles a Espanya també es va produir en relació amb aspectes més específics, més relacionats amb les pròpies característiques de l'accés a l'habitatge i del seu mercat. Aquestes qüestions s'han reflectit tant en alguns dels textos que, de forma més general, han analitzat els processos de creixement i de dispersió de la urbanització, en qualsevol de les seves modalitats (Capel, 2003; Nel·lo, 2004b; Herce, 2005; Brandis, 2007) com, de forma més concreta, en les aportacions centrades en les zones costaneres, on aquestes dinàmiques de tipus immobiliari han trobat un escenari privilegiat; unes àrees sotmeses a més a paràmetres específics, com l'important component inversor estranger, que de vegades ha arribat a difuminar la línia divisòria entre turisme i inversió immobiliària (López Olivares *et al.*, 2005; Mazón i Aledo, 2005; Vera Rebollo, 2005; Valenzuela, 2007). Cal destacar, també, aquelles aportacions que en els darrers anys del període s'han anat realitzant, ja de manera molt més específica, amb referència a les dinàmiques del sector immobiliari i les seves implicacions urbanístiques, territorials i socials, tant des d'una perspectiva general com centrades en zones concretes (Díaz Rodríguez, 2003; Mas i Rodríguez Chumillas, 2003; Tello Robira, 2003; Calderón, 2004; Artigues i Rullan, 2007; Rullan i Artigues, 2007).

En les diferents obres consultades es fa referència a aspectes com ara el predomini gairebé total de la propietat com a règim de tinença i de l'adquisició d'habitatge de nova construcció com a opció preferent per part de la població; unes circumstàncies que s'han vist afavorides per les polítiques d'habitatge impulsades des de les diferents administracions⁵¹, i que es concreten, per exemple, en els incentius fiscals pel que fa a

⁵¹ En relació amb això, Naredo (2004) planteja que, en contra del que se sol argumentar, des de moltes instàncies, en el sentit que la tendència de la ciutadania espanyola ha estat sempre la d'adquirir un habitatge en propietat, haurien estat aquestes polítiques les que, dels anys cinquanta ençà, haurien fomentat aquest fet, ja que, com assenyala l'autor madrileny, amb les dades del cens d'habitatge de 1950 es pot comprovar com els habitatges a les zones urbanes s'ocupaven bàsicament en règim de lloguer, i com ciutats com Barcelona o Madrid presentaven percentatges d'habitatge en propietat de tan sols el 5% o el 6%.

l'habitatge en propietat. A aquest fet s'hi ha de sumar la manca d'un mercat efectiu de lloguer, agreujada per elements com, per exemple, el predomini dels contractes de renda variable o la manca d'incentius al lloguer per part de l'Administració. Un altre factor també assenyalat és el domini aclaparador de la construcció lliure per sobre de la construcció social o protegida, amb una manca de polítiques públiques efectives d'habitatge protegit, i especialment d'habitatge protegit de lloguer, i que a més en els anys del *boom* va tendir, encara, a perdre bona part del seu pes. Un altre element al qual es fa referència és la puixança viscuda per l'obra pública durant aquests anys, impulsada des de les diferents administracions, i que ha contribuït a l'engrossiment del sector de la construcció, i per tant, ni que sigui indirectament, també ha induït en una major construcció d'habitatge, en propiciar l'aparició de noves rendes de situació, en determinades zones, a causa de l'establiment de noves infraestructures. Finalment, altres factors a què s'ha fet referència han estat els relacionats amb l'augment continuat de la demanda d'habitatge, tant per raons demogràfiques (arribada a l'edat d'emancipació dels *babyboomers*, importants fluxos migratoris exteriors tant europeus com d'altres continents, etc.), com sociològiques (reducció de la mida mitjana de les llars, augment de les famílies monoparentals, etc.) (Capel, 2003; Díaz Rodríguez, 2003; Mas i Rodríguez Chumillas, 2003; Tello Robira, 2003; Calderón, 2004; Nel-lo, 2004b; Herce, 2005; López Olivares *et al.*, 2005; Mazón i Aledo, 2005; Vera Rebollo, 2005; Artigues i Rullan, 2007; Brandis, 2007; Rullan i Artigues, 2007; Valenzuela, 2007).

En definitiva, la conjunció de tots aquests elements va desembocar en un creixement exponencial del preu de l'habitatge en tan sols uns pocs anys (tot i el decreixement dels costos reals de la construcció experimentat en aquest mateix període), que va més que compensar l'efecte dels baixos tipus d'interès. Aquest procés va desembocar en la generació d'una situació de bombolla immobiliària, per les elevades perspectives de compradors i inversors vers el creixement ràpid i sostingut dels preus dels immobles en el futur⁵², tot i l'assumpció, per part d'aquests mateixos agents, de la sobrevaloració a la qual estaven sotmesos els preus dels habitatges. En aquest sentit, es pot parlar d'un excés de confiança per part dels diferents agents (promotors, constructors, venedors, compradors, etc.), amb una baixa percepció del risc que en realitat comportaven aquestes operacions. Una situació, al cap i a la fi, amb un elevat component d'inestabilitat i clarament insostenible (García Montalvo, 2004, 2006, 2007).

És així com el sector immobiliari ha subministrat, entre mitjans de la dècada dels noranta del segle xx i els primers anys del segle XXI, una gran quantitat d'habitatge nou, convertint a Espanya en l'estat de la UE on més s'ha construït, i en aquell que té una menor taxa d'habitants per habitatge; una oferta d'habitatge que s'ha fet a unes condicions, amb l'encariment continuat de preus, que ha satisfet les necessitats d'una gran part de la població, però a costa d'un fort endeutament, i de la destinació d'una gran part de la renda familiar a l'amortització de les hipoteques, deixant per tant a les persones que van adquirir un immoble en aquells

⁵² Aquestes expectatives tan optimistes, segons García Montalvo (2007) s'haurien basat en una sèrie de "fal·làcies" assumides popularment, com ara que el preu de l'habitatge no pot baixar (de fet, molta gent tenia el convenciment que a Espanya els preus dels immobles no havien baixat mai), que els preus pujaven per a convergir amb el nivell de preus de l'àmbit europeu o que la importància de la demanda estrangera sostindria el preu de l'habitatge, si arribava a flaquejar la demanda interna.

moments molt exposades a un canvi en el cicle econòmic. Es tracta, principalment, de persones ubicades en els grups d'edat d'adults-joves (entre 25 i 34 anys), que han adquirit un primer habitatge, a l'hora de formar una nova llar, però també d'altra població, de més edat, que al tenir l'habitatge ja molt amortitzat, ha optat per realitzar un canvi per millora, posant al mercat el seu habitatge i comprant-ne un de nou. Però les difícils condicions d'accés a l'habitatge l'han convertit també en un bé pràcticament inaccessible per a sectors força considerables de la població, com és el cas de la població jove, sovint amb situacions de baixos ingressos i d'una gran inestabilitat laboral (sotmesa per tant a unes baixes taxes d'emancipació), però també altres col·lectius com la gent gran, tot produint un desajustament progressiu entre l'increment de la producció residencial i l'accés efectiu a l'habitatge (Díaz Rodríguez, 2003; Mas i Rodríguez Chumillas, 2003; Tello Robira, 2003; Calderón, 2004; Naredo, 2004; Nel·lo, 2004b; Rodríguez López, 2006; Artigues i Rullan, 2007; Brandis, 2007; Miralles *et al.*, 2007; Rullan i Artigues, 2007).

3.5 RECAPITULACIÓ

En aquest capítol s'ha dut a terme una aproximació als processos de dispersió de la urbanització des d'una òptica centrada ja en la realitat catalana. Així, al llarg d'aquestes pàgines s'han abordat qüestions referents al desenvolupament del fenomen metropolità a Catalunya, a la transformació dels espais no estrictament metropolitans del país i als canvis experimentats pels espais turístics consolidats del litoral català (en aquest cas, en el context més ampli del litoral mediterrani peninsular i de les illes). A banda d'això, també s'han realitzat uns apunts sobre l'alça viscuda pel sector immobiliari i de la construcció, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat.

D'aquesta manera, s'ha constatat com, a finals del segle xx i principis del XXI, a Catalunya es produeix un fort increment de la pressió urbanística i l'extensió dels fluxos de mobilitat, relacionada amb les dinàmiques metropolitanes de dispersió de les activitats i de la població pel territori, desplegades inicialment –i principalment– des de Barcelona i la seva rodalia més immediata. Diverses són les circumstàncies que incideixen en aquest fet (creixement dels preus de l'habitatge, terciarització de les àrees més centrals, millora de les infraestructures viàries, arribada a l'edat d'emancipació dels *babyboomers*, etc.). En tot cas, aquests fenòmens s'han desplegat sobre una dispersió anterior, la de les urbanitzacions de segona residència aparegudes als anys seixanta i setanta que, en quedar progressivament integrades a l'espai metropolità, s'han anat transformant en espais de primera residència. Tanmateix, l'augment de les migracions associades a la compra de l'habitatge i de les mobilitats quotidianes, com s'ha pogut veure, ja no es registra només a la Regió Metropolitana de Barcelona, sinó que comença a ser comú al llarg i ample del territori català, podent-se observar també en llocs com la regió de Tarragona, la regió de Lleida o la regió de Girona, així com en algunes de les seves comarques limítrofes.

Per altra banda, les àrees rurals del Principat també assisteixen a una significativa transformació de la seva realitat socioeconòmica, amb la creixent pèrdua del pes de les activitats agràries i la irrupció de noves

dinàmiques, tant en relació amb les noves activitats econòmiques que s'hi introdueixen com respecte a les noves pautes residencials i de mobilitat que s'hi despleguen; unes pautes que esdevenen cada cop més similars a les de la resta del territori, i que fan que les diferències entre aquestes àrees i les zones més urbanes tendeixin a disminuir. Una de les conseqüències més significatives de la irrupció d'aquestes tendències sobre els espais rurals seria una certa recuperació demogràfica, i una certa expansió de la urbanització, en part induïda des de les àrees metropolitanes, però relacionada també amb les dinàmiques de creixement, de caràcter endogen, dels propis nuclis rurals.

Així mateix, arran del progressiu canvi del model turístic, els espais turístics consolidats del litoral mediterrani, i entre ells els de la costa catalana, es veuen sotmesos també a noves tendències, entre les quals destaca una certa modificació en les funcions d'aquests espais, que adquireixen una creixent vocació residencial. Així, les noves dinàmiques comporten un cert procés de conversió dels habitatges secundaris en habitatges principals, que condueix a la pèrdua del pes relatiu de la segona residència i, en suma, al fenomen del residencialisme. D'aquesta manera, amb la conjunció de les diferents corrents migratòries que s'hi despleguen, determinades àrees del litoral català es veuen cada cop més integrades, des d'un punt de vista funcional, amb el conjunt del territori, al mateix temps que presenten un creixent component residencial, exercint, per tant, un paper força rellevant en l'avanç del procés d'urbanització a Catalunya.

Per acabar, l'atenció s'ha centrat també en l'alça viscuda pel sector de la construcció en el tombant del segle, a Catalunya i en el conjunt de l'Estat, que també ha jugat un paper força notable quant a les dinàmiques de dispersió i amb referència a l'extensió de la urbanització. Com s'ha vist, diversos són els factors que contribueixen a aquesta dinàmica tan alcista del mercat immobiliari. Es tracta de factors tant d'índole econòmica (baixos tipus d'interès, facilitats per al crèdit, elevades expectatives de revalorització de l'habitatge, etc.) com lligats amb les circumstàncies que envolten l'accés a l'habitatge en el nostre context (predomini de l'habitatge en propietat i de la promoció lliure, inexistència d'un mercat efectiu de lloguer, etc.). Tots aquests factors, al cap i a la fi, desemboquen en la generació d'una bombolla immobiliària, i en la situació d'endeutament d'una gran part de la societat, aquella que accedeix a l'habitatge durant aquests anys.

En definitiva, s'ha pogut comprovar com a Catalunya s'hauria produït un canvi profund i complex en l'ús del territori, relacionat amb els processos de desconcentració i de dispersió de la urbanització i l'increment de les mobilitats i que, tant en formes com en funcions, s'estén fins a territoris tradicionalment considerats al marge dels processos urbans, i s'encavalca amb les dinàmiques i lògiques pròpies que es produeixen en cada àmbit en concret: processos d'urbanització –de caràcter més o menys endogen– de les àrees rurals, redefinició i canvi d'usos –amb un creixent component residencial– dels espais turístics, etc. Amb la conjunció d'aquestes dinàmiques, doncs, s'ha anat configurant, si es mira des d'un punt de vista prou general, un sol conjunt urbà conformat per peces de diferent índole, de manera que el territori català, cada cop més, s'estructura com una única unitat funcional, una *ciutat de ciutats*, connectada per fluxos i interrelacions de diversa índole, i amb unes mateixes dinàmiques, comportaments i estils de vida.

4 LES TRANSFORMACIONS DELS ASSENTAMENTS A LA PLANA DE L'ALT EMPORDÀ

En aquest capítol s'intenten sintetitzar les aportacions científiques que s'han realitzat sobre les dinàmiques territorials i les transformacions dels assentaments a la plana de l'Alt Empordà. En aquest sentit, l'àrea estudiada es caracteritza precisament per l'existència d'una rica literatura científica sobre aquests aspectes, que s'ha resseguit, i que està constituïda per un gran nombre d'aportacions. Així doncs, en les següents pàgines, es fixa l'atenció en l'evolució dels assentaments tradicionals, en el desenvolupament a partir dels anys cinquanta del segle XX del turisme de masses de sol i platja, que va originar un model de creixement urbanístic basat en un gran consum del territori, i en les noves tendències que irrompen amb posterioritat, tant aquelles més lligades amb la renovació del model turístic, com aquelles que tenen a veure, més aviat, amb els canvis en la dinàmica territorial general. Aquestes tendències, com es veurà, han desembocat, en el tombant de segle, en un nou augment de la pressió, que ha provocat la resposta tant de la societat civil com de l'Administració.

4.1 L'EVOLUCIÓ DELS ASSENTAMENTS FINS A LA IRRUPCIÓ DEL TURISME

L'evolució dels assentaments en aquesta àrea fins a la irrupció del turisme es pot resseguir a través dels treballs d'una sèrie d'autors que es poden considerar clàssics, com Blasi (1954), Iglésies (1958), Llobet (1958), Compte (1963-64), Badia (1981) i Barbaza (1988). Segons les aportacions d'aquests autors, l'inici dels actuals assentaments cal buscar-lo en les dos colònies gregues: *Rodhe*, localitzada a la ciutadella de Roses, i *Emporion*, situada entre l'Escala i Sant Martí d'Empúries (Iglésies, 1958; Barbaza, 1988). Posteriorment, amb el procés de romanització, van aparèixer les anomenades *villae*; unes explotacions agrícoles que se situen com a antecedent de molts dels actuals pobles amb noms que comencen per "vila": Vilabertran, Viladamat, Vilamacolum, Vilajuiga, etc. (Clua Mercadal, 1986). Ja en el període medieval, es va produir la fixació definitiva dels assentaments, amb la pervivència d'alguns dels pobles d'origen romà, però també amb l'aparició de nous nuclis de població, a recer dels castells, les sagreres i els monestirs (Compte, 1963-64; Barbaza, 1988). En aquest moment, Castelló d'Empúries i Peralada van agafar una especial preponderància, com a centres polítics i administratius, que es va reflectir en els seus nuclis, que van adoptar un caràcter menestral i en general més urbà⁵³. Els factors que més van influir en la situació d'aquests assentaments, segons Compte (1963-64), es poden resumir en els següents:

⁵³ En el cas de Castelló, es pot copsar la situació del nucli urbà al segle XIV a través d'una investigació realitzada per Albert Compte (2001) i publicada a la revista *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, amb el títol de "La Canònica gironina i la geografia urbana de Castelló d'Empúries en la baixa edat mitjana". En aquest text, a partir de dos capbreus (anomenats per l'autor "de 1332" i "de 1383") conservats a l'arxiu capitular de Girona, es fa una exhaustiva anàlisi dels diferents aspectes urbanístics de la vila i, més concretament, d'aquells referents al tram urbà d'espais viaris i habitatges, i a les dades censals de població. Aquest treball es veu complementat per un altre estudi, publicat un any més tard a la mateixa revista, amb el títol de "L'entorn rural de Castelló d'Empúries en la baixa edat mitjana a través de l'administració de la Canònica de Girona". En aquest segon text, com el seu títol indica, es posa l'èmfasi en l'anàlisi de l'entorn rural de la vila castellanina, en la mateixa època (Compte, 2002).

- La topografia: ja que molts nuclis es van establir a les petites elevacions dels turons, a les terrasses més altes dels rius o als límits de les antigues zones lacustres⁵⁴.
- La hidrografia: per l'elevada fertilitat de les terres properes als rius, tot i el risc que suposaven les avingudes.
- Les vies de comunicació: que des del temps dels romans han estat un factor decisiu en l'evolució dels nuclis.

Fins a aquell moment, els assentaments s'havien disposat separats de la costa. Per autors com Blasi (1954) o Badia (1981), per la inseguretat dels episodis bèl·lics i la pirateria. En canvi, per Barbaza (1988), la causa hauria estat la situació de la franja d'aiguamolls, que comportava inundacions freqüents i malalties infeccioses. A partir del segle XV es va produir una primera dispersió dels assentaments a la franja costanera, amb l'establiment dels cortals⁵⁵; uns masos que es troben relacionats amb l'assecamment dels aiguamolls i la seva transformació en prats de pastura, i que sovint apareixen fortificats i amb torres de defensa (Llobet, 1958). El procés de dessecació va culminar als segles XVIII i XIX, amb l'ampliació de la superfície conreada i la introducció de noves tècniques i conreus (Compte, 1963-64; Barbaza, 1988). Així és com, amb l'avanç dels treballs d'assecamment⁵⁶, però també amb la pacificació de la costa i l'autorització als catalans pel comerç amb Amèrica, els assentaments es van atansar novament a la primera línia de costa. D'aquesta manera, es va produir l'aparició d'un bon nombre de masos, però també de nous barris, que van créixer adoptant la configuració típica de les poblacions costaneres catalanes: carrers estrets i rectilinis i modestes cases de pescadors⁵⁷ i que, en certa manera, responen a la duplicitat de pobles tan característica de la costa catalana (Vila, 1963). En aquesta línia, Roses i l'Escala són barris de pescadors sorgits entre els segles XVI i XVII, que van experimentar un gran desenvolupament al XVIII, i que van acabar sobrepassant als nuclis originals: Sant Martí d'Empúries, en el cas de l'Escala (Badia, 1981) i l'antic nucli dins la ciutadella –avui desaparegut– en el cas de Roses (Díaz Capmany *et al.*, 1998).

⁵⁴ En aquest sentit, el nucli històric de Castelló d'Empúries es troba situat a l'esquerra de la Muga, sobre una elevació del terreny de 17 m. sobre la plana al·luvial. En la mateixa línia, Peralada es troba enlairada en un petit turó, a l'esquerra del Llobregat i de l'Orlina. Sant Pere Pescador i l'Armentera, al seu torn, s'aixequen en terrasses enlairades del Fluvià. Així mateix, pobles com Vilajuïga, Pau i Palau-saverdera es disposen a les elevacions del peudemont de la serra de Rodes, dominant l'antiga zona lacustre; una posició que els permetia aprofitar els recursos d'un i un altre ambient (Compte, 1963-64; Badia, 1981).

⁵⁵ Els cortals són masos ramaders molt característics, que consten d'una sèrie d'edificacions –amb la planta baixa pels animals i la superior per les persones– situades al voltant d'un pati, a més de terres de conreu i closes (Planas, 1987; Vaqué *et al.*, 1989).

⁵⁶ Per a una visió de conjunt sobre els processos d'assecamment dels estanys, les tècniques i la cronologia, amb un èmfasi especial sobre l'estany de Castelló, es pot veure el llibre *Els estanys eixuts*, de Matas (1986). Alguns d'aquests processos, en relació amb la desamortització dels bens eclesiàstics i comunals, van desembocar en la repartició i la subhasta entre els veïns de parcel·les petites i allargades, d'una vessana o una vessana i quart, limitades per recs i vores de vegetació, que eren cedides a perpetuïtat a canvi del pagament d'un cens anual (Compte, 1964, 1976). Aquestes peces (Castelló d'Empúries) o feixes (Sant Pere Pescador) han esdevingut un dels elements més singulars del paisatge de la plana. Una vessana equival a 2.197 metres quadrats (Compte, 1995).

⁵⁷ Exemplificada en el cas de Roses: "con dos ejes principales, uno paralelo a la costa, la calle del mar, donde se hallan las casas de recreo y los cafés; otro perpendicular al anterior, señalado por la riera, a cuyos lados se extienden las cuadrículas de las modestas casas de los pescadores, separadas por estrechas calles" (Compte, 1963-64, p. 239).

Durant el segle XIX i principis del XX, la bonança econòmica pels canvis en l'estructura agrària va repercutir en l'evolució demogràfica. És d'aquesta manera com els diferents nuclis van experimentar creixements de la trama urbana preexistent, seguint els camins d'accés i integrant les masies properes. Així mateix, les dinàmiques del sector agrari també van introduir canvis en la disposició i la forma de les edificacions. Les noves cases es fan més grans, amb l'addició d'edificacions complementàries, per les noves necessitats de l'explotació agrària: coberts i magatzems pels fruits, garatges per a la maquinària i quadres pels animals (Compte, 1963-64).

El resultat d'aquests processos és la tradicional disposició dels assentaments de la zona en base a nombrosos pobles petits –de 300 a 1.000 habitants–, no massa allunyats els uns dels altres⁵⁸. Per contra, el poblament aïllat (amb l'excepció dels cortals) ha estat tradicionalment poc representat, tot i l'augment des de principis del segle XX⁵⁹. Dins d'aquest esquema general, a partir de Compte (1963-64), es poden distingir fins a tres tipus de pobles:

- Un poble més tancat: apinyat al voltant del castell o l'església i situat damunt d'una petita elevació del terreny. Sant Mori i Siurana en són bons exemples.
- Un poble amb una disposició més oberta: que en alguns casos sembla més aviat una agrupació de masos que un nucli urbà completament definit. Per exemple: Vilamacolum, Fortià o Riumors.
- Els pobles amb un caràcter més urbà: relacionat amb la seva història (Castelló d'Empúries o Peralada), o perquè la seva evolució es troba marcada per activitats al marge de les agropecuàries, com la pesca o la navegació (Roses i l'Escala).

⁵⁸ Tal com diu la cançó d'en Lluís Llach, *País petit* (1980): "El meu país és tan petit, que des de dalt d'un campanar, sempre es pot veure el campanar veí".

⁵⁹ Segons Compte (1963-64), aquest tipus de poblament es trobaria inclòs –tot i que amb matisos– dins de l'anomenat per Pau Vila com a tipus de poblament "llevantí", per a distingir-lo del poblament de les terres més de ponent: una distinció que es pot trobar, per exemple, a *La fesomia geogràfica de Catalunya*: "D'aquests fenòmens de dispersió i concentració del poblament en resulten dos tipus de paisatge humanitzat. Les esteses de conreus sempre verds de les comarques de llevant, apareixen com esquitxades per la blancor de masies i veinats, abundosos, mentre que a les comarques de ponent, de panorames terrosos, presenten grossos caserius pobletans, molt escampats, que es confonen sovint amb la gleva" (Vila, 1977, p. 24 i 26). En aquest sentit, resulta interessant veure com la tradicional correlació establerta entre tipus de poblament i zones de pluviositat a Catalunya i, més específicament, entre un tipus de poblament dispers per a la Catalunya humida i un tipus de poblament concentrat per a la Catalunya seca, es pot debatre segons Vila, precisament, si es té en compte –entre d'altres– el tipus de poblament de "la plana de l'Alt Empordà, entre les isohietes de 700 i 600 mm, on les masies són rares si bé hi abunden els llogarets. En canvi, al Baix Empordà, (...) terres amb igual pluviositat que la plana empordanesa, hi abunden les masies. És possible que el motiu d'aquesta diferència sigui una qüestió de terrenys; la plana de l'Empordà, d'hidrografia deficient, aiguamollenc fins ara, ha hagut d'aplegar les cases per a l'aprofitament agropecuari en els llocs lleugerament enlairats. En canvi, el Baix Empordà, de relleu granític, el rocam del qual es descompon en terres lleugeres i fèrtils, té una gran abundor de cases pageses" (Vila, 1978, p. 326). Aquest tipus de consideracions porten a l'autor sabadellenc, impulsor de la geografia catalana, a conjeturar que "la diferenciació [entre el poblament concentrat i el poblament dispers] podria explicar-se per les formes d'explotació de la terra" (Vila, 1978, p. 331) però, finalment, algunes evidències trobades al llarg del territori el porten a concloure que "a part dels efectes de la pluviositat i de les influències agropecuàries en la fixació i les formes del poblament, a la Catalunya seca hi ha una tendència a la concentració, mentre que a la Catalunya humida la tendència és vers el manteniment de la difusió. L'aigua, (...) a Catalunya, per bé que ho sembli, no és el factor decisiu del poblament" (Vila, 1978, p. 331-332).

En aquells moments, l'estructura territorial⁶⁰ de la plana era l'expressió d'un mode d'organització altament estabilitzat, basat en una agricultura rica i dinàmica, i amb una evolució demogràfica molt regular. Els marges de la plana, en canvi, mostraven un cert estancament, segons Barbaza (1988), ocasionat per la pèrdua de l'equilibri entre l'evolució de les tècniques i les possibilitats del medi, que havia portat al moment òptim del segle XIX. Com a exemple es pot prendre el cas de Roses, on el declivi de la navegació i la crisi del conreu de la vinya –arrossegada des de la plaga de la fil·loxera– es podien relacionar amb els progressos de les comunicacions i els canvis en l'agricultura, i van comportar una forta davallada demogràfica.

4.2 ECLOSÍO I DESENVOLUPAMENT DEL FENOMEN TURÍSTIC

El desenvolupament del turisme ha estat tractat amb profunditat per un bon nombre d'autors (Badia, 1981; Cals, 1982, 1987; Barbaza, 1988; Mundet, 2000; Nogué, 2000; Martí Llambrich i Fraguell, 2007). Els primers antecedents del turisme es troben a finals del segle XIX i principis del XX, quan artistes i intel·lectuals conformaven una certa aflluència turística⁶¹ d'un nivell cultural alt, que es dirigia a indrets com els jaciments arqueològics d'Empúries, declarats el 1914 Monument d'Interès Nacional (Badia, 1981). Paral·lelament, les classes acomodades comarcal i regional es dirigien a les platges de Roses i l'Escala. L'any 1883 ja es té constància de l'existència a Roses d'una vintena de "casetes de bany"; unes construccions temporals fetes de canya i fusta que s'usaven en relació amb el gaudi de la platja (Barbaza, 1988). Durant els anys vint es van començar a construir luxoses residències, fora dels nuclis urbans i generalment en llocs elevats, amb bones vistes. No obstant això, aquest incipient turisme residencial va ser molt reduït –a Roses es van aixecar algunes torres al camí del Far– i es va aturar amb la Guerra Civil del 1936.

Als anys cinquanta es va iniciar l'arribada dels turistes estrangers, i a finals de la dècada, tot i que amb un cert retard respecte al centre i el sud de la Costa Brava (Compte, 1963-64), es va començar a implantar el model turístic de masses. També hi van haver diferències a l'interior de l'àmbit, entre les costes rocalloses dels extrems i la costa baixa de la part central del golf de Roses: a principis dels seixanta, Castelló

⁶⁰ Per copsar amb més detall aquella situació es poden consultar les entrades dels diferents municipis dins el volum de Girona de la *Geografia General de Catalunya*, publicada a principis del segle XX. Així, es pot veure com uns són una "població industriosa", altres compten amb "lo terror (sic) de bona qualitat", alguns són considerats com un vila "regularment urbanisada (sic), ab bon caseriu (sic)" mentre que altres no passen de ser considerats com un poble "exclusivament rural". Són especialment il·lustratives, en aquest sentit, les fotografies que acompanyen el text (Botet Sisó, 1909?).

⁶¹ Amb la qual es poden relacionar les descripcions de Josep Pla (1948) a la seva *Guia de la Costa Brava*, una de les primeres "guies turístiques" d'aquest territori. S'hi pot copsar l'estat de la costa, lliure d'edificacions, i els diferents components del paisatge de la plana: les dunes fixades pels pins, les closes, els recs –amb abundància de peixos i resseguits pels boscos de ribera–, els grans cortals situats una mica a l'interior i a la costa les zones d'aiguamoll, de les quals s'aixequen grans estols d'ocells. Val a dir, en aquest sentit, que l'Empordà és un tema recurrent en l'obra de Pla; un escriptor que, com assenyala Tort (1992, p. 60), "ha contribuït a donar a conèixer l'Empordà (...) en una mesura més considerable que no pas determinats autors o estudiosos del territori dedicats específicament a l'estudi de temes empordanesos". Segons aquest mateix autor, en l'obra de Pla es poden trobar referències a multitud d'aspectes geogràfics: els límits i el sentit de la comarca, la terra i el clima, els pobles i els mercats, el paisatge, el turisme, etc. En el mateix estil, literari i evocador, es poden circumscriure, també, les descripcions del paisatge empordanès de Carles Pi Sunyer (1976), incloses a l'obra *Una interpretació de l'Empordà*.

d'Empúries i Sant Pere Pescador encara es mantenien, essencialment, com uns pobles agrícoles⁶² (Barbaza, 1988). Durant els anys seixanta es va anar consolidant un model turístic caracteritzat per la concentració dels equipaments a la franja costanera, per la primacia de l'oferta de sol i platja, per la marcada estacionalitat i pel fort i caòtic consum de territori. Al començament, la infraestructura d'allotjament es va desenvolupar precipitadament, a partir de la reconversió de les antigues fondes o l'aprofitament d'habitatges en desús. Com assenyala Barbaza (1988, Vol. II, p. 271), els turistes "van venir espontàniament, quan no hi havia res previst per al seu allotjament"⁶³.

Amb la intensificació del fenomen, es va anar fent una creixent infraestructura hotelera i es va desenvolupar l'oferta d'oci i entreteniment⁶⁴. Així, les senzilles tavernes de pescadors i els vells casinos es van substituir per bars, restaurants i sales de ball (Barbaza, 1988). Sovint els establiments s'omplien d'ícones relacionades amb els aspectes més tòpics del tipisme espanyol, de gran èxit entre els turistes estrangers. En aquests anys, també es va configurar l'oferta comercial, amb les cada cop més nombroses botigues de *souvenirs*, que se situaven a les artèries més concorregudes. A aquest procés van contribuir elements com ara l'obertura de l'aeroport de Girona⁶⁵, el traçat de l'autopista i l'acció dels *touropersadors*, que van incidir en l'augment del flux de turistes i de la capacitat d'allotjament. D'aquesta manera, el model turístic serà, cada cop més, un model estandarditzat i homogeneïtzat (Cals, 1982), sense cap mena de personalitat, massificat pel que fa a xifres, però també en relació amb els comportaments, i molt centrat en els segments més baixos de la demanda.

A partir de la dècada dels setanta, l'allotjament hoteler va perdre part del seu pes, i van augmentar altres formes d'allotjament com són els càmpings i les urbanitzacions de segona residència, conformades per alts blocs d'apartaments o bé per les popularment anomenades "torres" (Barbaza, 1988). Amb la millora de les comunicacions i l'augment del nivell de motorització, van créixer les demandes de segona residència dels catalans, que en aquesta àrea es van anar superposant al turisme (Cals, 1982). Es produeix, doncs, el pas d'una situació dominada pel turisme internacional a una altra on predomina el turisme residencial de la població del país, amb la qual cosa es va configurant un model econòmic fonamentat en els serveis i la construcció (Cals, 1987). Així mateix, la pèrdua de preponderància de les activitats primàries i la progressiva

⁶² De l'inicial retard enfront del centre i el sud de la Costa Brava en són ben il·lustratives les paraules de Compte (1963-64, p. 221): "Si bien la zona más atractiva tiene como centro de gravedad el litoral bajoampurdanés de las Gabarras, el alud de veraneantes es tan arrollador que se ha extendido también a las costas del Alto Ampurdán, primero al sector rocoso del cabo de Creus, ahora poco a poco también hacia la extensa playa del golfo de Rosas, para la cual se trazan proyectos de una envergadura rayana con la utopía". El caràcter agrícola de Castelló i Sant Pere es demostra amb les paraules de Barbaza (1988, Vol. II, p. 313): "En el sector central, la situació dels pobles darrere la zona fins fa poc pantanosa els ha mantingut al marge del turisme fins ara. (...) Ni Sant Pere Pescador, ni Castelló d'Empúries han entrat encara en la via de l'equipament turístic".

⁶³ Martí Llambrich i Fraguell (2007), en aquest sentit, distingeixen entre una etapa de "turisme artesanal", iniciada a finals dels anys cinquanta i al llarg dels anys seixanta, i una etapa de "turisme industrial", desenvolupada ja als anys setanta.

⁶⁴ En relació amb aquest procés, es pot veure el llibre d'Esteve Fàbregas (1970), *Vint anys de turisme a la costa Brava (1950-1970). Cara i creu d'una època divertida*, un compendi de relats curts, realitzats des d'un punt de vista costumista, i ple d'ironia, on es descriuen aquells anys d'efervescència del turisme. El text va acompanyat, a més, per uns dibuixos –d'allò més divertits– d'en Cesc.

⁶⁵ Que tot i que en el seu primer any (1967) va rebre poc més de 106.000 passatgers, en sis anys havia multiplicat per deu aquesta xifra (Llurdés, 2002). Al tombant de segle, aquestes xifres encara s'havien vist incrementades per l'elecció de l'aeroport de Girona com a seu per part de la companyia aèria de baix cost *Ryanair* (Sabrià, 2006).

terciarització de l'economia provoquen la millora de les condicions socioeconòmiques, i s'inicia un accelerat creixement demogràfic. Hi va tenir molt a veure el fort corrent immigratori procedent d'altres indrets de l'Estat⁶⁶, que es va estendre al llarg del període 1950-1980, i que va implicar el rejuveniment de la població i l'augment de les taxes de natalitat (Cals, 1987; Gifre, 2000; Nogué, 2000; Pavón, 2002).

4.3 LA TRANSFORMACIÓ DELS ASSENTAMENTS A PARTIR DE LES DINÀMIQUES TURÍSTIQUES (1950-1990)

L'ocupació del territori litoral en aquests anys va anar, doncs, estretament lligada al desenvolupament del turisme i la segona residència, que és la que en major mesura ha acabat donant forma al paisatge urbanitzat de la costa i, en definitiva, la que més ha contribuït a malmetre'n els valors. En paraules de Barbaza (1988, Vol. II, p. 415), el turisme va comportar tant "l'expansió i la transformació de l'hàbitat" com "la degradació dels més bells paisatges de la costa".

4.3.1 Etapes de transformació dels assentaments en relació amb el turisme

Un nombrós conjunt d'autors han analitzat els processos de transformació dels assentaments i d'expansió de la superfície urbanitzada a partir del turisme (Carreras Quilis *et al.*, 1978; Cervera i Alonso de Medina, 1978; Esteban, 1978; Cals, 1982, 1987; Barbaza, 1988; Fraguell, 1994; ICC, 1994). En aquest procés s'hi poden distingir dos etapes.

En un primer moment, es produeix la densificació dels teixits urbans preexistents, amb la realització de noves construccions als solaris no utilitzats o en el lloc d'edificacions en desús i amb l'addició de plantes a les edificacions ja existents. Així, els nuclis van experimentar una transformació important tant des del punt de vista físic com des del punt de vista funcional (Cals, 1982; Fraguell, 1994; ICC, 1994). En aquest sentit, les antigues cases de pagesos o de pescadors, de dos o tres plantes i amb una tipologia arquitectònica senzilla, es van substituir per edificis de quatre o més pisos, amb una barreja total d'estils i de tipologies, mentre que els baixos de les cases i els petits tallers i obradors es convertien en bars, restaurants o comerços. Posteriorment, la congestió dels nuclis i l'encariment dels preus del sòl van traslladar la construcció a les afores, amb nous creixements urbanístics que es van estendre per sobre d'antics camps de conreu i de les masses forestals (Esteban, 1978; Cals, 1982; Barbaza, 1988; Fraguell, 1994; ICC, 1994). Aquests creixements es van situar o bé als límits del nucli (Roses i l'Escala) o bé en terrenys aïllats (Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador).

En el primer cas, es tracta de fenòmens d'urbanització, sovint espontània o semiespontània, que es caracteritzen perquè la nova construcció va ampliant el nucli urbà en dos direccions, de forma paral·lela a la

⁶⁶ Fins al punt que, de vegades, es produeix el trasllat a l'Empordà de pobles pràcticament sencers, com en el cas de la localitat andalusa de Beas de Segura, els habitants del qual s'instal·laren molt majoritàriament a Roses (Gifre, 2000).

línia de costa. Es dona lloc, en paraules de Fraguell (1994, p. 150), “a un plànol estrellat i dispers, amb profunds espais intersticials quasi arran d’aigua”⁶⁷. En el segon cas es tracta d’urbanitzacions situades fora del nucli urbà, realitzades de cop a partir d’una promoció unitària, on predominen formes que suposen una degeneració del model de “ciutat-jardí” (Esteban, 1978). Tant unes com les altres presenten els següents trets característics:

- Heterogeneïtat de l’edificació: amb la combinació de grans blocs d’apartaments –els anomenats edificis pantalla–, situats gairebé sempre a primera línia de mar, i d’habitatges unifamiliars –generalment cases aïllades–, situats més a l’interior i molt sovint barrejats amb la superfície arbrada.
- Combinació dels usos residencials amb altres usos: tot i que després no sempre va ser així, en un principi els creixements turístics es caracteritzaven per la combinació de diferents usos: residencial, allotjament i restauració, serveis destinats al lleure, etc. En aquesta línia, Barbaza (1988, Vol. II, p. 330) descriu la típica urbanització turística com “una zona residencial, una zona hotelera, amb diversos serveis, i una zona verda generalment amb terrenys esportius i piscina”.
- Mala qualitat dels materials constructius: per ser objectes produïts per al consum de masses. Com assenyala Barbaza (1988, Vol. II, p. 327), “es pot plasmar el gran nombre de construccions fetes a corre-cuita, instal·lacions rudimentàries ben bé”.

Davant d’això, les autoritats franquistes van instaurar un model preocupat només per forçar el màxim creixement a curt termini. La debilitat i la negligència de les administracions locals va generalitzar, d’aquesta manera, una pràctica urbanística fonamentada en el *laissez-faire* (Cervera i Alonso de Medina, 1978). Els

⁶⁷ En aquest sentit, es pot veure la descripció que fa Barbaza (1988, Vol. II, p. 337) d’aquest procés de creixement de la urbanització a llevant del nucli tradicional de Roses: “Entre el far de Roses i el cap Norfeu, hi ha algunes platges delicioses: Canyelles Petites, Canyelles Grosses, cala Juncol, cala Montjoi... L’any 1958 encara eren desertes; a penes es veien dues o tres cabanyes de pescadors a la platja de Canyelles Grosses, el clos de l’Almadrava, darrer testimoni d’aquella antiga forma de pesca. No obstant això, la cala de Canyelles Petites, la més propera a Roses, ben arrecerada de la tramuntana, amb les seves aigües límpides i la bonica platja de sorra neta i fina, atreïa cada cop més turistes. L’Ajuntament va prendre la iniciativa de fer-hi arribar el camí del far –tot prolongant-lo– i de fer-hi construir un passeig al llarg de la platja. L’any 1959 es va construir una primera torre (feta per un francès d’Algèria) als pendissos pelats que envolten la platja (l’aigua provenia d’un pou, però no hi havia electricitat). Poc després, les sol·licituds de permís de construcció es multiplicaren. Per tal de prevenir l’anarquia, els serveis municipals van redactar un pla d’urbanisme, i de les parcel·lacions se n’encarregà una sola empresa; però les compres de terreny i les construccions continuaren a escala individual i independentment les unes de les altres. En tres o quatre anys, es van cobrir tots els pendissos de torres, a les quals s’afegiren blocs d’apartaments, bars, restaurants, snackbars i night-clubs instal·lats tots ells prop de la platja. S’hi va construir un hotel de primera A, l’Hotel Vista Bella. La platja de Canyelles Petites, completament transformada, només conserva del seu paisatge anterior el marc de muntanyes pelades, la bonica platja i les aigües clares. La carretera que s’aturava a Canyelles Petites, es prolongà fa dos o tres anys, i arriba fins a la punta de l’Almadrava, que tanca pel cantó nord la platja de Canyelles Grosses. Aquesta segona cala s’ha fet accessible, doncs, i de seguida les construccions se n’han apoderat. Aquí, s’han construït bungalows en una oliveda preciosa que baixa fins a la platja; la vella casa de l’Almadrava s’ha convertit en casa de vacances. S’han rebut nombroses sol·licituds de permís d’obres i hi ha grans probabilitats que, en dos o tres anys, torres i accessos hagin arribat als pendissos de la rodalia i a Canyelles Petites. Després, arribarà el torn de la cala Montjoi”.

plans urbanístics de l'època⁶⁸ van ser constantment vulnerats pels anomenats plans parcials d'iniciativa privada⁶⁹, i la planificació més que per ordenar el creixement, va servir per legalitzar a *posteriori* una realitat urbanística ja existent (Carreras Quilis *et al.*, 1978; Cervera i Alonso de Medina, 1978; Esteban, 1978; ICC, 1994).

4.3.2 Les urbanitzacions turístiques: principals factors de localització

Les urbanitzacions turístiques van comptar amb factors de localització diferents dels de les zones urbanes convencionals; uns factors que, en el seu moment, van determinar –i molt– la seva implantació. Per una banda, resulta força determinant la proximitat a la costa ja que, segons autors com Carreras Quilis *et al.* (1978), Cals (1982), Barbaza (1988) i Fraguell (1994), aquests tipus d'assentaments, o bé se situaven al costat mateix de la platja, perquè els usuaris poguessin gaudir del bany i practicar els esports nàutics amb facilitat, o bé s'enfilaven pels sectors rocallosos, a causa de l'important paper de les vistes al mar. Resulten clarificadores, com en tantes ocasions, les paraules de Barbaza (1988, Vol. II, p. 333): "la majoria de les urbanitzacions són al costat immediat del mar, a les mateixes platges, o bé als primers pendissos dels massissos costaners". La importància de la proximitat al mar es veu incrementada, encara, quant als càmpings, ja que "han de comptar amb enormes espais oberts, amb arbres, si es pot, i cal que estiguin situats tan a prop del mar com sigui possible" (Barbaza, 1988, Vol. II, p. 323).

Per una altra banda, l'estructura agrària (propietat i parcel·lari) preexistent també va tenir un paper molt important, atès que aquestes conversions del sòl rústic en sòl urbà, generalment, es van fer en grans propietats, que eren comprades pel promotor o promogudes directament pels mateixos propietaris. Sobre aquesta qüestió, resulta molt il·lustrativa l'explicació de Fraguell (1994) sobre el procés d'implantació de la urbanització turística al municipi de Roses, on es pot veure com cada operació respon a l'estratègia especuladora de propietaris de la terra i de promotors immobiliaris, que pràcticament no són mai del municipi sinó que gairebé sempre són forans, de ciutat o estrangers⁷⁰. El resultat d'aquest procés d'implantació va ser

⁶⁸ La redacció dels plans era responsabilitat de la *Comisión Provincial de Urbanismo y Arquitectura* i es va desenvolupar, sobretot, al llarg dels anys seixanta (Cervera i Alonso de Medina, 1978). El primer Pla General d'Urbanisme aprovat a l'Alt Empordà va ser el de Cadaqués, a l'any 1956. El següent els de Figueres i Portbou, al 1961. Més tard arribarien els de Roses, Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador i l'Escala (Gifre, 2000). Així mateix, segons Pié (2005), la posterior generació de plans, la dels anys setanta, també va ser "absolutament devastadora", ja que és la que aposta pel model conformat per altes edificacions davant de mar i extenses urbanitzacions de baixa densitat a l'interior, emmirallant-se "en l'urbanisme turístic de Montecarlo i la Costa Brava".

⁶⁹ En tot l'àmbit de la Costa Brava es van aprovar un gran nombre de plans parcials durant el període 1964-1974, amb dos moments especialment àlgids: el de 1964-67 i el de 1972-73 (Cervera i Alonso de Medina, 1978; Esteban, 1978; Pié, 2005). Pel que fa a l'Alt Empordà, entre 1956 i 1974 es van aprovar 85 plans parcials, que van afectar un total de 2.802 ha. (Cals, 1982, 1987). El 61% de les actuacions i el 91% de les hectàrees de la comarca i el 25% de les actuacions i el 35% de les hectàrees del total de la Costa Brava van correspondre als quatre municipis costaners de l'àrea estudiada, que destaquen per la magnitud de les actuacions, sent Roses i Castelló d'Empúries (amb Empuriabrava) de les poblacions amb més superfície afectada (Esteban, 1978; Pié, 2005).

⁷⁰ En aquest sentit, a l'estudi d'Estalella (1982) es pot veure com els grans propietaris de la terra d'aquesta àrea eren, a finals dels anys seixanta, majoritàriament propietaris absentistes. Per una banda, hi havia els propietaris residents a la zona, que en moltes ocasions realitzaven una explotació indirecta de la terra, ja que els qui menaven els camps eren pagesos grans, petits o mitjans, però sense terres en propietat. Per una altra banda, i sobretot a l'àrea de la costa, bona part de la terra estava en mans de propietaris barcelonins, que podien conformar grans propietats però també propietats petites, com a resultat de l'emigració de petits camperols, i també una petita i mitjana propietat originada per la compra de terres per part de la burgesia industrial i comercial urbana.

una localització erràtica, realitzada d'una forma deslligada de la resta del territori, i on l'únic punt de relació és l'accés a la carretera més propera (Esteban, 1978).

4.3.3 Diversitat d'adaptacions a la costa i a l'interior

No obstant això, aquest procés de transformació dels assentaments arran del turisme no es va produir de la mateixa manera als municipis de la costa i als municipis de l'interior, de manera que els més afectats pel turisme van ser, indubtablement, els quatre municipis costaners: Roses, Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador i l'Escala.

- Roses: on l'espai urbà es va estendre seguint l'arc de la badia. Cap al sud-oest es troba la urbanització Santa Margarida, on proliferen els blocs d'apartaments. Cap a l'est, el continu urbà s'estén amb edificacions unifamiliars que s'enfilen pels sectors rocallosos del Puig-rom, la cala Canyelles, l'Almadrava, etc. (Fraguell, 1994).
- Castelló d'Empúries: com s'assenyala a Cals (1987), Castelló d'Empúries, turísticament parlant, és sobretot Empuriabrava. Aixecada a l'estil de les marines nord-americanes, amb una xarxa de carrers i canals encreuats, és una de les urbanitzacions de més envergadura de tot el litoral català. A l'estiu aconsegueix fàcilment els 35.000 residents, tot i que hi ha fonts que parlen d'ocupacions de fins a 50.000 i 60.000 persones (Compte, 1976; Planas, 1987). Realitzada en terrenys propietat del marquès de Sant Mori, un dels integrants de la promotora *Ampuriabrava SA*, el projecte d'urbanització es va aprovar l'any 1966, i va sorgir amb l'ambició de convertir-se en una urbanització d'elit (Gasch, 1972). Durant els anys setanta i vuitanta s'hi va produir un accelerat procés de construcció i venda, que no va ser controlat ni per l'Ajuntament ni per la promotora. El resultat va ser "un desenvolupament irregular i discontinu dels diversos sectors, amb l'existència d'espais buits al costat de blocs de pisos i apartaments" (Planas, 1987, p. 69).
- Sant Pere Pescador: tot i que es podria pensar que és menys turístic, compta amb una notable capacitat d'allotjament (Cals, 1987), ja que el turisme s'hi va desenvolupar principalment en forma de càmpings. Els càmpings es van començar a materialitzar a principis dels anys seixanta: l'any 1960 s'hi van instal·lar *La Àmfora* i *La Gaviota*, al 1962 el càmping *El Rio* i al 1968 el càmping *Las Dunas*. El municipi arribarà a comptar amb set establiments d'aquesta mena (Roig Simón, 2002).
- L'Escala: comptava amb una singularitat paisatgística molt remarcable, fonamentada en l'emplaçament i en el marcat caràcter de poble de pescadors; una singularitat paisatgística que ha desaparegut pràcticament per complet, amb la proliferació de la urbanització, que hi ha conformat un extens teixit urbà de tipus continu, amb edificis pantalla a primera línia i cases aïllades barrejades amb la superfície arbrada a l'interior (Badia, 1981).

Per la seva banda, els nuclis situats més a l'interior, lligats a l'activitat agrícola, es van mantenir pràcticament al marge del turisme, i van seguir la seva tendència a la despoblació (Gifre, 2000; Nogué, 2000). Com ja assenyalava en el seu moment Barbaza (1988, Vol. II, p. 421): "n'hi ha prou amb apartar-se tres o quatre quilòmetres, de vegades fins i tot menys, per trobar les formes i el ritme d'expansió normals de l'hàbitat tradicional". El que sí que es va produir en aquests nuclis va ser la presència de segones residències. És tracta d'un tipus "alternatiu" de turisme residencial basat, en bona part, en la rehabilitació dels habitatges situats dins el propi nucli urbà o dels masos propers, amb la qual cosa es produeix un canvi d'ús dels pobles i llogarets, del residencial principal al residencial secundari (Fraguell, 1994; Donaire *et al.*, 1997).

4.3.4 Els resultats del procés i els primers moviments d'oposició

Tots aquests processos van generar una sèrie d'impactes per a la societat, el territori i el medi ambient, que han estat objecte d'anàlisi, també, per part d'un grup molt nombrós d'autors (Carreras Quilis *et al.*, 1978; Cervera i Alonso de Medina, 1978; Esteban, 1978; Cals, 1982, 1987; Barbaza, 1988; Fraguell, 1994; ICC, 1994; Mundet, 2000; Nogué, 2000, 2005; Pié, 2005; Martí Llambrich i Fraguell, 2007).

El principal resultat va ser la constitució d'un model territorial, al qual han fet referència autors com Cals (1982), Barbaza (1988) i Fraguell (1994), caracteritzat per dos tipus d'ocupació dels municipis costaners: per una banda, una ocupació de tipus continu, paral·lela a la línia de costa (Roses i l'Escala) i, per una altra, una ocupació en base a implantacions isolades, en forma d'urbanitzacions o càmpings (Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador). Mentrestant, a l'interior, algunes urbanitzacions s'intercalen de forma esporàdica amb els assentaments de tipus tradicional (Cals, 1987). Aquest model territorial és el fruit d'un creixement turístic residencial que, únicament amb les expectatives dels nuclis tradicionals, no s'hauria arribat a produir (Esteban, 1978). Les conseqüències perjudicials de l'aparició d'aquesta gran massa urbanitzada a primera línia de mar es poden resumir en la destrucció i l'alteració del paisatge i l'equilibri ecològic, la transformació de l'estructura territorial, l'ocupació i la privatització del territori⁷¹ i la introducció de models arquitectònics forans, amb la conseqüent substitució i pèrdua de les formes arquitectòniques tradicionals.

Una de les principals conseqüències prové de la diferenciació temporal amb què, molt sovint, es van produir els diferents estadis de la promoció: la parcel·lació, la urbanització⁷² i la construcció. Aquesta diferenciació, unida a la lògica especuladora, va fer que un nombre relativament elevat de parcel·les no s'arribessin a edificar, generant una sèrie de buits intersticials, que contribueixen al caràcter dispers d'aquest paisatge urbà. Especialment greu pels municipis és el fet de tenir uns teixits urbans sense articular, i molt

⁷¹ A més, en aquestes urbanitzacions els espais públics queden reduïts a "carrers concebuts com simples canals d'accés (...) que no tenen cap utilitat ni sentit per als ciutadans que no siguin propietaris de parcel·les en aquella urbanització (Esteban, 1978, p. 22).

⁷² Unes obres d'urbanització que no sempre s'arribaven a fer, ja que de vegades només es feien les actuacions mínimes (obertura i explanació dels carrers) (Carreras Quilis *et al.*, 1978; Fraguell, 1994; ICC, 1994). En aquest sentit, les corporacions municipals no imputaven els costos de les obres d'urbanització als promotors (ICC, 1994) i moltes vegades acaben suposant un sobrecost per als compradors (Esteban, 1978).

sovint degradats –per les dificultats de gestió i finançament⁷³–, ocupats per una elevada població flotant durant la temporada alta, i amb habitatges que romanen buits la major part de l'any, configurant, com assenyala Nogué (2005, p. 115), “uns paisatges urbans desolats i de persianes baixades durant tres quartes parts de l'any”. Es tracta, a més, d'una estructura sovint desproveïda dels equipaments més bàsics, que acaba depenent dels nuclis urbans principals, la qual cosa obliga als que s'hi estan a realitzar quotidians desplaçaments cap al centre urbà. Com argumenta Esteban (1978, p. 22), “s'urbanitza –en algun cas fins i tot això es fa correctament– però no es fa ciutat”, ja que no hi ha darrera cap projecte d'organització col·lectiva i racional de l'espai, i “la juxtaposició dels assentaments residencials” es realitza en base a l'individualisme i la privatització.

L'evolució i la importància d'aquestes dinàmiques en la segona meitat del segle xx han estat recollides en diferents estudis que han analitzat els canvis en els usos i cobertes del sòl que van comportar aquests processos d'urbanització arran del turisme. Un primer treball sobre l'evolució dels usos del sòl a la zona –els resultats del qual es poden consultar, per exemple, a Breton i Romagosa (2002b)– aporta una anàlisi dels canvis ocorreguts durant la segona meitat del segle xx a la plana de l'Alt Empordà. Com s'hi pot comprovar, els assentaments i els equipaments turístics van passar de no estar representats l'any 1957 a significar el 5,4% de la superfície l'any 1994. Aquests assentaments, generalment, es van establir sobre espais que havien estat anteriorment agraris. Un altre treball a tenir en compte és el realitzat per Nuell (2005), que analitza l'evolució experimentada entre 1957 i 1993 sobre trenta-dos municipis de la Costa Brava, tots els de primera línia i alguns de segona. Segons les dades aportades per aquest treball, el procés de creixement urbanístic s'inicia al període 1956-1974 i experimenta un fort increment durant el període 1974-1993; un increment molt lligat al turisme, ja que són els municipis més turístics els que experimenten un major creixement. En la mateixa línia, segons els estudis de Serra Ruiz *et al.* (2000, 2004), entre 1977 i 1993 la superfície urbanitzada a la plana de l'Alt Empordà pràcticament es va doblar, a costa principalment de les pastures i els conreus herbacis. Per acabar, en la recerca realitzada per Martí Llambrich (2005), que es basa en la fotointerpretació de les fotografies aèries de 1956-57, 1977-80 i 2001-03, per a tota la Costa Brava –els vint-i-dos municipis de la costa de Girona–, es pot comprovar com l'espai artificialitzat es va incrementar exponencialment, ja que l'any 1957 ocupava un 1,74% del territori, l'any 1980 havia crescut fins al 7,94% i a principis de segle XXI ocupava el 13,28%. El creixement d'aquests sectors s'ha produït, sobretot, a sobre de l'espai agrícola i les àrees de vegetació espontània.

Com a reacció contra els efectes del procés d'urbanització van aparèixer, a mitjans dels anys setanta, una sèrie de moviments populars que reclamaven la protecció de territoris considerats emblemàtics, com són

⁷³ Si es pren com a exemple el cas d'Empuriabrava, que és realment paradigmàtic, es pot veure com l'Ajuntament, que en el moment del lliurament de la urbanització al municipi (any 1976) comptava amb una infraestructura i uns serveis dimensionats per a un poble camperol de no més de 2.000 habitants, ha hagut d'afrontar la gestió de 54 quilòmetres de xarxa viària pública, amb les seves senyalitzacions, de 45 ha. de zona verda i de 1.250 punts d'enllumenat públic, així com el manteniment de 7 quilòmetres de platja i d'uns 7.000 arbres plantats a la vora dels vials. A més d'haver d'assumir els serveis de recollida d'escombreries, de canalització d'aigües i desguassos, de policia municipal, d'assistència sanitària i d'informació i comunicacions (Planas, 1987).

les Gavarres, el cap de Creus, el Montgrí, el massís de Cadiretes o els aiguamolls de l'Empordà (Boada i Sargatal, 1978; Cals i Cervera, 1978). Dins d'aquest impuls reivindicatiu, s'insereix el primer *Debat Costa Brava*, celebrat durant el 1976. L'esdeveniment havia de reunir a representants d'un gran nombre de col·lectius, entitats i organismes. Els objectius eren fer-se ressò de la inquietud popular pels problemes de la costa, analitzar les causes i els processos que havien portat al seu estat i recollir aportacions per a un desenvolupament més racional. A les conclusions del Debat es van enumerar una sèrie de problemàtiques detectades i es va aportar un conjunt de propostes (AAVV, 1978). No obstant això, problemes com ara la degradació dels nuclis històrics, la manca de serveis i infraestructures, els greus costos de l'excés de vials i l'abús de la fórmula de "ciutat-jardí", anys més tard, seguien plenament vigents.

4.4 TRANSFORMACIONS ENTRE 1990 I 2006 I LA RESPOSTA DE LA SOCIETAT CIVIL I L'ADMINISTRACIÓ

Diversos autors han posat l'èmfasi en les tendències que s'han desenvolupat de forma més recent a l'àrea –tant les associades a la redefinició del model turístic, com les relacionades amb els canvis en la dinàmica territorial: creixent dispersió de les activitats i la població, augment dels fluxos de mobilitat, etc.–, que en el tombant de segle van desembocar en una nova intensificació de la pressió urbanística i de la construcció. Aquestes transformacions han suscitat el debat i la posició en contra de bona part de la societat civil, i també la resposta de l'Administració, en aquest cas de la Generalitat de Catalunya, que ha impulsat una sèrie de lleis, així com una sèrie de figures de planejament territorial i urbanístic.

4.4.1 L'augment de la pressió a la segona línia de costa

En primer lloc, cal posar l'èmfasi en l'augment de la pressió que s'ha experimentat en aquest període, fixant-se en la redefinició del model turístic i en els canvis en la dinàmica general del territori; uns processos que han desembocat en una nova etapa d'expansió de l'habitatge, que ha arribat a les més elevades cotes de períodes anteriors, i que ha portat a alguns autors a parlar del salt de l'ocupació cap a la segona línia de costa. Aquests processos i dinàmiques han estat abordats, un altre cop, per un gran nombre d'autors (Donaire *et al.*, 1997; Nogué, 2000; Fraguell, 2004; Vicente i Gutiérrez Jaramillo, 2004; Donaire, 2005; Nogué, 2005; Oliver Alonso, 2005; Pié, 2005; Sabrià, 2005; Martí Llambrich i Fraguell, 2007; Molleví i González Rodríguez, 2007).

Val a dir que als anys vuitanta, amb l'arribada dels ajuntaments democràtics i la restauració de la Generalitat, es va intentar reconduir la situació mitjançant la revisió del planejament urbanístic (ICC, 1994). Malgrat això, la dinàmica urbanística va continuar amb un intens ritme de la construcció i un elevat consum de sòl⁷⁴. Si bé amb l'actuació dels ajuntaments es van introduir millores a l'interior dels nuclis consolidats, el

⁷⁴ Segons Pié (2005), les promocions aprovades mitjançant plans parcials a l'època anterior van ser decisives en les revisions del planejament dels vuitanta, ja que els plans es van veure obligats a recollir aquestes promocions perquè, gràcies als processos de parcel·lació i venda, suposaven una multitud de "possibles afectats" als quals s'havia d'indemnitzar o oferir alguna altra contrapartida.

procés de creixement urbanístic va continuar perjudicant la relació equilibrada entre l'ús del territori i la preservació del medi i el paisatge, i la construcció de segones residències als municipis costaners va continuar amb la seva elevada implantació (Nogué, 2005; Martí Llambrich i Fraguell, 2007). També es va produir, en aquests anys, un cert avanç de les urbanitzacions de segona residència en alguns dels municipis de la segona línia (Cals, 1987).

A principis dels anys noranta, es produeix una certa ruptura, i el model turístic de masses comença a mostrar símptomes d'una certa saturació, patent per exemple pel que fa a la disminució del nombre d'hotels, al manteniment del nombre de càmpings i a l'estancament de la construcció de les segones residències (Donaire *et al.*, 1997; Mundet, 2000), tot i que amb els anys s'ha pogut comprovar com l'estancament de la construcció era només temporal (Donaire, 2005; Oliver Alonso, 2005). Les causes més immediates d'aquesta situació es poden trobar en l'aparició de noves destinacions turístiques –amb un major grau d'exotisme i una millor relació qualitat-preu–, en l'obsolescència d'alguns dels equipaments turístics i en la dificultat de satisfer una demanda cada cop més exigent amb referència a l'oferta complementària.

Deixant de banda aquests aspectes més específics, aquests processos s'han d'inserir en les transformacions d'ordre general experimentades pel turisme, i que configuren un cert canvi del model turístic, que arriba a posar en qüestió al turisme més "tradicional". Davant del turisme massiu i estandarditzat de tipus fordista, les noves formes es caracteritzen, *a priori*, per la recerca de la singularitat i d'una major qualitat, i per un major respecte pel paisatge i el patrimoni tradicionals (Donaire *et al.*, 1997). És així com es dona més valor a aspectes com, per exemple les festes, les tradicions, els monuments, la gastronomia o l'artesania típiques, que a partir d'aleshores és converteixen en creixents atractius. Davant d'aquesta situació, els municipis de la Costa Brava –i entre ells els de l'Alt Empordà– comencen a desenvolupar estratègies per intentar adaptar-se als canvis de la demanda, mirant de singularitzar l'oferta i aprofitar les seves particularitats, per tal d'oferir un producte el més diferenciat possible, i així disminuir l'estacionalitat. Es comença a apostar per elements que tradicionalment havien estat en un segon pla, com els valors naturals representats pel Parc Natural dels Aiguamolls (Romagosa, 2001, 2006), el patrimoni històric, artístic i cultural –amb els recursos monumentals de Figueres, les ruïnes d'Empúries i, molt especialment, els espais relacionats amb la figura de Dalí–, i els esdeveniments gastronòmics⁷⁵, esportius o musicals (Donaire *et al.*, 1997; Llurdés, 2002; Calabuig, 2004; Donaire, 2005; Sabrià, 2006).

En aquest context, els esdeveniments lligats a la cultura i les tradicions adquireixen una especial preponderància, sobretot aquells que es basen en la teatralització i la conversió de l'espai urbà en un espai temàtic com ara el Festival *Terra de Trobadors* (Castelló d'Empúries). En la mateixa línia es troben els diferents tipus d'itineraris tematitzats, les visites guiades amb representacions i la tematització del propi espai

⁷⁵ La gastronomia és un element molt important a l'Empordà. Cal tenir en compte, en aquest sentit, que hi ha una sèrie de restaurants i cuiners de gran volada (Sabrià, 2006; Martí Llambrich i Fraguell, 2007), entre els quals destaquen el restaurant *El Bullí*, ubicat fins al moment del seu tancament a la cala Montjoi, a Roses, i el cuiner Ferran Adrià, que n'ha estat el cap de cuina des del 1984.

urbà, amb la inserció de nous elements decoratius i noves menes de mobiliari urbà. També ha estat molt important el desenvolupament del turisme rural, que "ha inclòs en el mapa turístic (...) els pobles i masos de l'Empordà" (Sabrià, 2005, p. 285). Així mateix, ha anat agafant cada cop més preponderància la realització de diferents activitats turístiques, com el golf, el senderisme o el cicloturisme, entre moltes altres (Sabrià, 2006). Tot i que la incorporació d'aquests recursos abans no considerats, més o menys propers a la costa, no ha arribat a substituir l'atractiu de les platges, sí que ha esdevingut una oferta complementària. Malauradament, aquest esforç per millorar i singularitzar l'oferta turística no s'ha fet sota una acció coordinada entre els diferents municipis. Com assenyala Calabuig (2004, p. 35), "es multipliquen els esdeveniments gastronòmics, musicals, tradicionals i el que volia ser una singularitat d'un lloc es converteix en habitual".

Coincidint amb aquest relatiu estancament del model turístic del litoral⁷⁶, i l'inici d'aquests processos de reconversió de l'activitat, la comarca de l'Alt Empordà comença a experimentar també alguns canvis en les tendències demogràfiques (Nogué, 2000; Pavón, 2002; Quer, 2005; Molleví i González Rodríguez, 2007), amb la reducció dels fluxos migratoris procedents de la resta de l'Estat, i amb l'augment de la mobilitat interna, molt relacionada amb l'evolució dels mercats de treball i de l'habitatge. D'aquesta manera, els municipis del litoral continuen amb un fort saldo migratori positiu, però alguns municipis de l'interior comencen, també, a experimentar creixements de població significatius, entre altres qüestions, pel dinamisme en la producció residencial de baixa densitat (Vicente i Gutiérrez Jaramillo, 2004; Falgueras, 2005), relacionat amb l'evolució dels preus de l'habitatge. Es poden destacar quatre processos que han tingut una intensa incidència territorial durant aquest període:

- 1) *Redefinició de la base econòmica*: l'agricultura perd encara més pes i els serveis i la construcció augmenten de forma continuada. Per alguns autors, aquests canvis són fruit de l'accentuació de la dependència econòmica vers el turisme (Oliver Alonso, 2005). Altres, en canvi, hi volen veure una especialització en formes cada cop més allunyades del turisme "tradicional", i més lligades amb la modificació dels patrons de centralitat del territori, que facilita l'aparició de nous espais de consum en llocs anteriorment considerats perifèrics (Nogué, 2005; Valdunciel, 2005).
- 2) *Increment de la mobilitat quotidiana*: augmenten els fluxos de mobilitat obligada de caràcter laboral entre els diferents municipis (Nogué, 2000; Pavón, 2002); uns fluxos que es dirigeixen a la costa o a

⁷⁶ No obstant això, per Oliver Alonso (2005), l'evolució des de meitat dels anys noranta del segle xx s'hauria desenvolupat en el context d'una demanda de serveis turístics que encara hauria augmentat, tant pel conjunt de Catalunya com pel cas de la Costa Brava; un augment que s'hauria traduït en un increment dels visitants, sobretot dels estrangers, tot i que alguns dels efectes de la reestructuració del turisme s'haurien materialitzat en aspectes com la reducció de l'estada i de la despesa mitjana per turista. Mentrestant, l'oferta a la Costa Brava hauria presentat una reducció de les places hoteleres i un manteniment de les de càmping, amb la qual cosa la situació de forta demanda s'hauria resolt mitjançant la pujada de preus de l'alojament o mitjançant l'ampliació de l'oferta d'apartaments i segones residències. La causa de l'augment de la demanda, per a aquest autor, es trobaria en factors conjunturals, com aquells relacionats amb la política monetària (caiguda dels tipus d'interès, entre altres) i la inestabilitat geopolítica dels competidors més propers (països de l'est d'Europa i del nord d'Àfrica). El resultat d'aquesta conjuntura hauria estat una accentuació i un perllongament del model turístic de masses de tipus fordista que, a més, s'hauria estès geogràficament cap a l'interior. Finalment, segons aquest autor, seria en els primers anys del segle xxi quan s'estarien reproduint els símptomes d'esgotament que s'havien plantejat a principis dels noranta.

la capital comarcal i la seva rodalia, però que es produeixen també a l'inrevés, des d'aquestes àrees més centrals cap a les localitats més perifèriques, per la qual cosa, un nombre cada cop major de municipis funciona com una autèntica àrea urbana (Gutiérrez Jaramillo i Castañer, 2003; Vicente, 2003b). Mentrestant, els municipis amb un percentatge d'autocontenció laboral més alt són aquells amb un caràcter més agrícola.

- 3) Augment de la població flotant: es produeix la presència cada cop més destacada de poblacions d'origen estranger i assentament més o menys estable (Gifre, 2000; Nogué, 2000; Fraguell, 2004; Quer, 2005; Sabrià, 2005; Martí Llambrich i Fraguell, 2007; Molleví i González Rodríguez, 2007). Per una banda, persones immigrades de països del nord d'Europa, majoritàriament jubilades, que hi fixen la residència atretes pel clima o els avantatges fiscals. Per altra banda, augmenten els fluxos migratoris per motius econòmics, formats per població procedent de països subdesenvolupats, que s'ocupen en els sectors agrícola, turístic i de la construcció.
- 4) Canvi de funció dels espais turístics: que adquireixen una creixent vocació residencial, amb la conversió de les segones en primeres residències, sovint esperonada pels ajuntaments, amb la qual cosa, el turisme es va transformant en *residencialisme* (Fraguell, 2004; Donaire, 2005; Martí Llambrich i Fraguell, 2007). Una tendència en la qual sembla que podrien incidir elements com ara les operacions de Ryanair a l'aeroport de Girona o, de cara al futur, el desdoblament de la N-II o la posada en marxa del TGV.

En aquest context, s'emmarca la nova etapa d'expansió de l'habitatge desenvolupada a cavall dels darrers anys del segle xx i els primers del xxi (Saló, 2004; Vicente i Gutiérrez Jaramillo, 2004; Nogué, 2005; Oliver Alonso, 2005; Pié, 2005; Sabrià, 2005). Aquesta alça, per alguns autors, es troba molt relacionada amb la segona residència, a causa del decantament de la major part de l'oferta turística cap a aquesta forma d'allotjament (Oliver Alonso, 2005). En canvi, altres autors matisen aquesta idea i, tot i que reconeixen que la puixança de la segona residència es manté, sobretot a la costa, defensen també l'augment de la construcció dedicada al "joc del mercat immobiliari" ja que, com assenyala Pié (2005, p. 66), el mercat de l'habitatge d'aquestes àrees funciona segons unes lògiques cada cop "més semblants a les de les àrees metropolitanes".

Aquest augment de la pressió fa témer el salt de la urbanització cap a la segona línia de costa. No obstant això, mentre que per uns autors (Saló, 2004; Oliver Alonso, 2005; Sabrià, 2005) s'estaria produint una clara extensió de la construcció de segones residències, per altres (Vicente i Gutiérrez Jaramillo, 2004), tot i que també s'hi construeixen segones residències, l'augment de la construcció als municipis de segona línia no es pot inferir d'un creixement turístic que, per saturació de la costa, es desvia cap a l'interior, ja que es construeix més que abans a l'interior, però es continua construint encara més a la costa. La barreja és especialment patent en el cas de l'Alt Empordà, on el creixement econòmic ha comportat un clar augment

demogràfic (Vicente, 2003b), i on es pot observar com “una segona línia costanera emergeix amb força, influïda tant per la segona residència com (...) per l'estructuració d'una incipient urbanització difusa” (Vicente i Gutiérrez Jaramillo, 2004, p. 25)⁷⁷.

4.4.2 Les mobilitzacions ciutadanes i la resposta de l'Administració

La conjunció d'aquests processos va desembocar en el que ha estat qualificat per Nogué (2005, p. 115) com “un dels períodes més negres de la nostra història pel que fa a l'esquarterament del territori i a la degradació del paisatge”, més quan “s'han detectat [pressions urbanístiques] en poblets de l'Alt i el Baix Empordà (...) situats a pocs quilòmetres de la costa –i que han disparat totes les alarmes–”. Així, aquestes pressions es van sumar a les ja tradicionals del turisme de masses, fent encara més de l'Empordà el paradigma d'un espai on entren en contacte activitats molt diverses, com són la urbanització turística i no turística, les activitats de conservació i l'activitat agrícola de caràcter intensiu i especialitzat.

Doncs bé, la intensificació de la pressió urbanística i constructiva va anar comportant, des del canvi de segle, l'aparició d'una sèrie de projectes d'urbanització, molts d'ells d'una considerable envergadura. Potser els més coneguts, per la seva difusió en els mitjans de premsa escrita –veure Esteban i Tarroja (2004), Tarroja (2005) i Tarroja *et al.* (2006, 2007)–, han estat els següents:

- *El projecte de realització d'un camp de golf*, acompanyat d'una urbanització, en el sector de Vilanera (interior del terme municipal de l'Escala), en uns espais amb importants valors patrimonials – jaciments arqueològics de primer orde–, ambientals i paisatgístics –un dels últims espais agrícoles del municipi–.
- *La represa del projecte d'una urbanització de tipus marina*, conegut pel nom de Fluvià Nàutic (a Sant Pere Pescador), que havia estat abandonat als anys vuitanta⁷⁸, i que pretenia omplir amb més de cinc-cents apartaments la desembocadura del riu Fluvià, just en els límits del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.
- *La realització d'un polígon industrial* a l'interior del terme municipal de Roses, a mig camí entre els nuclis de Roses i de Palau-saverdera, en uns terrenys que suposen un connector ecològic entre els parcs naturals dels Aiguamolls de l'Empordà i del Cap de Creus.

⁷⁷ Es poden destacar, en aquesta mateixa línia, les aportacions de Valdunciel (2011), que en la seva tesi doctoral –elaborada durant el mateix període que aquesta– ha analitzat els canvis esdevinguts en el model urbanístic de les comarques gironines, en un període que abasta des de 1979 –amb la constitució dels ajuntaments democràtics– fins a mitjans de la primera dècada del segle XXI, a partir de l'anàlisi dels 522 plans parcials aprovats al llarg d'aquest període. Valdunciel planteja com es produeix la consolidació del fenomen de la ciutat dispersa en aquestes comarques; un fenomen que es desplega a través de l'explosió de l'espai urbanitzat, la difusió de la urbanització sobre el territori al voltant de les grans ciutats, a segona línia de costa i al llarg de les carreteres, i la implantació de tres grans tipologies d'espais urbanitzats: els eixamples, les urbanitzacions i els polígons d'activitat econòmica.

⁷⁸ La història d'aquest projecte és ben singular, ja que es va iniciar al 1981 per una de les empreses de Rumasa i va quedar aturat l'any 1982, amb l'expropiació de les empreses del *holding* per part del Govern de l'Estat. No obstant això, la revisió de 1984 del pla general de Sant Pere n'havia legitimat les propostes, i només la conjuntura econòmica l'havia mantingut aturat (Fortià, 1993).

- L'ampliació del nucli urbà de l'Armentera, a través d'un pla parcial que, amb quasi dos-cents nous habitatges, possibilitaria doblar la seva població a un municipi que no arriba als vuit-cents habitants.
- El procés de tramitació del nou planejament municipal de Castelló d'Empúries, el municipi on es troba Empuriabrava; un POUM (Pla d'Ordenació Urbana Municipal) que en les seves primeres formulacions preveia tres mil dos-cents nous habitatges, i trenta noves hectàrees de sòl industrial.

A més d'aquests, també es van plantejar projectes en molts altres municipis –com Peralada, Palau-saverdera, Pau, Sant Mori, Vilajuïga, Ventalló o Vilabertran– (Pascual Manich i Albó, 2007) moltes vegades situats ja no en la immediata franja costanera, sinó en llocs més d'interior, que fins aleshores s'havien mantingut a l'expectativa.

Aquestes pressions van generar un esclat de la conflictivitat territorial i una intensa mobilització ciutadana, que es va materialitzar en l'aparició de les denominades "plataformes ciutadanes en defensa del territori"; uns moviments que es caracteritzen per tenir una base social molt àmplia, i per mantenir un discurs basat en la defensa de la qualitat ambiental i paisatgística, i de la sostenibilitat (Nogué, 2005). El cas més conegut i emblemàtic ha estat el de la Plataforma Salvem l'Empordà que, de vegades, ha vist recompensats els seus esforços, amb la paralització d'alguns projectes (camp de golf de Vilanera, projecte de Fluvià Nàutic) mentre que d'altres, en canvi, van aconseguir prosperar (polígon industrial de Roses, ampliació del nucli de l'Armentera).

Salvem l'Empordà sorgeix l'any 2002, a partir de la crida realitzada per la IAEDEN (Institució Alt Empordanesa per a la Defensa i l'Estudi de la Natura) (Pascual Manich i Albó, 2007). El seu funcionament s'estructura en base a tres comissions: la tècnica-legal, que prepara les accions administratives i jurídiques en contra dels projectes, la de difusió, que intenta fer arribar els plantejaments al conjunt de la ciutadania, i la d'acció directa, que denuncia els projectes per mitjà d'accions espectaculars, que busquen captar l'atenció dels mitjans (Alfama *et al.*, 2007). Entre les accions amb més repercussió es poden citar el "Tren de l'Empordà", que va consistir en llogar un tren per a desplaçar-se a Barcelona a manifestar-se, la "Consulta Popular de l'Empordà", que es va fer coincidint amb les eleccions europees de l'any 2004, perquè els ciutadans poguessin expressar la seva voluntat en relació amb el futur de la comarca, i la "Marxa de l'Empordà", que va suposar una caminada de dos dies per diverses poblacions i amb arribada a la capital comarcal, Figueres. Moltes d'aquestes accions responien a la principal reivindicació de la Plataforma –a banda del posicionament individual contra cada projecte en concret–, que era la redacció d'un pla director per a la comarca (Pascual Manich i Albó, 2007), i que havia de servir per a controlar el creixement i l'ocupació del territori, a causa de la constatada ineficàcia de la planificació urbanística, feta amb una visió estrictament municipal. Mentre durés la redacció del pla, la Plataforma demanava que s'havia de promulgar una moratòria urbanística.

En aquest context de resposta social davant de l'augment de la transformació cal destacar la celebració l'any 2004 d'un nou "Debat Costa Brava" –a l'estil d'aquell que s'havia celebrat quasi trenta anys enrere– que va reunir professionals, polítics i entitats, i en el qual es va posar en dubte el model de desenvolupament en curs i es van intentar buscar alternatives de futur. En les conclusions generals, elaborades per Cals (2005), es constata la permanència i l'agreujament d'alguns dels problemes detectats als anys setanta, i l'aparició d'altres de nous i diferents. D'aquesta manera, es fa referència a la forta pressió urbanitzadora, que s'ha de confrontar amb un urbanisme de contenció i restitució. Així mateix, preocupa la pèrdua de qualitat del paisatge exterior als nuclis, per la qual cosa es necessita una gestió paisatgística del conjunt del territori. El Debat va concloure amb la demanda de la realització d'un pla director per a l'Empordà.

4.4.3 El paper de la Generalitat: aprovació de lleis i impuls de la planificació territorial

Aquestes demandes i mobilitzacions per part de la societat civil sembla que van incidir en la posterior actuació de les administracions, i més concretament en la de la Generalitat de Catalunya, que com es veurà a continuació ha tingut un paper molt rellevant, sobretot des de l'any 2003, quan es va produir l'alternança en el Govern després de vint-i-tres anys, amb la posada en marxa d'un ambiciós programa de planificació d'àmbit supramunicipal.

El canvi de govern esdevingut el 2003, quan després dels diferents governs de CiU es va passar a un govern d'esquerres (PSC+ERC+ICV-EUA), que es va conèixer popularment com a "tripartit", va significar un canvi en la política territorial a Catalunya, així com en les relacions amb les plataformes com Salvem l'Empordà. En aquesta línia, els propis membres de l'organització han reconegut que des d'aleshores les relacions van ser més fluides i els contactes més regulars, com es pot veure en Alfama *et al.* (2007). Aquest canvi de rumb, al marge de consideracions de caire polític, respon, d'una banda, a l'intent d'ordenar i reconduir la intensificació de la pressió i la dispersió urbanística sobre el territori experimentada en aquest període (Nel-lo, 2006b) i, per una altra banda, en el cas concret de l'Empordà, respon també, en certa manera, als efectes de la pressió de la ciutadania i a la tasca exercida per les plataformes. De fet, les mobilitzacions de Salvem l'Empordà van contribuir a l'acceleració dels treballs de redacció del Pla Director Territorial –iniciat pel govern de CiU i reprès després pel tripartit– i van influir en aspectes com l'ampliació del període de consulta de l'avantprojecte del pla, de forma prèvia a la fase de presentació d'al·legacions (Alfama *et al.*, 2007).

Segons els seus impulsors, aquesta "nova política territorial de Catalunya" sorgeix amb l'objectiu d'aconseguir un model d'ordenació del territori basat en "una xarxa articulada de ciutats i viles raonablement denses, riques en funcions diverses i en convivència cívica" (Nel-lo, 2006b, p. 3). Per tal d'aconseguir aquest objectiu, en primer lloc, es comença a desenvolupar un nou marc normatiu, amb una sèrie de lleis referents a matèries amb implicacions territorials diverses: sòl i habitatge, arquitectura i paisatge, rehabilitació urbana, coneixement i informació geogràfica, etc. Així és com en aquests anys, com es pot veure a Nel-lo (2006a,

2006b), es van aprovant una sèrie de lleis referents a aquestes matèries, com són la Llei de barris⁷⁹, la modificació de la Llei d'urbanisme⁸⁰, la Llei de paisatge⁸¹, la Llei de la informació geogràfica⁸², la Llei de l'Institut Geològic de Catalunya⁸³, la Llei de l'habitatge⁸⁴ i la Llei d'urbanitzacions⁸⁵.

En segon lloc, s'impulsa un ambiciós programa de planejament territorial, que pretén ordenar aquelles dinàmiques que responen a processos de clar caràcter supralocal, i a través del qual s'aborda la redacció (o la revisió en el cas dels aprovats amb anterioritat) de les diferents figures de planificació territorial, a saber, el Pla Territorial General de Catalunya (aprovat el 1995) i els set plans territorials parcials, un per a cada una de les set regions definides per aquell, dels quals només se n'havia arribat a aprovar un, el corresponent a les Terres de l'Ebre (l'any 2001). Així mateix, el desplegament d'aquest programa de planificació territorial es complementa amb un fort impuls de la planificació urbanística i més concretament de la de caràcter supramunicipal, a través de la figura dels plans directores urbanístics. Aquests plans constitueixen un instrument innovador, i tenen com a objectiu orientar i ordenar el desenvolupament, servint de marc al planejament dels municipis (Esteban, 2006b; Nel·lo, 2006a). Aquest impuls de la planificació supramunicipal dona com a fruit diverses figures de planejament, algunes de les quals, de gran transcendència per a l'àrea que s'està analitzant.

4.4.4 Els nous plans directores i la seva incidència a l'àmbit d'estudi

En aquesta estructura, tant els plans territorials com els plans directores urbanístics es caracteritzen pel seu caràcter supramunicipal, i pel fet d'afrontar la planificació del territori des d'una òptica integrada, no sectorial. Els primers, els plans territorials –que tenen el seu origen a la Llei de política territorial de 1983–, són els encarregats d'establir les estratègies generals que han d'ordenar les actuacions públiques en el conjunt d'un territori (Esteban, 2006b). La redacció d'aquests nous plans territorials s'empren sobre la base de quinze criteris, que vénen a concretar els principis de compacitat, complexitat i cohesió que inspiren la política territorial del Govern en aquell moment, i que fan referència a aspectes com: afavorir la diversitat del territori, preservar el paisatge, moderar el consum de sòl, evitar la segregació de les àrees urbanes, propiciar la convivència de població i activitats, regular la implantació de les segones residències i vetllar pel caràcter continu i compacte dels nuclis, entre d'altres (Esteban, 2006a).

En canvi, els plans directores urbanístics –que emanen del text refós de la Llei d'urbanisme de 2005–, han de coordinar el planejament municipal, definint els elements bàsics d'ordenació urbanística en un espai supramunicipal (Esteban, 2006b). Per això, pel seu major nivell de concreció, aquests plans es realitzen en

⁷⁹ LLEI 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial.

⁸⁰ DECRET LEGISLATIU 1/2005, de 26 de juliol, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'urbanisme.

⁸¹ LLEI 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge.

⁸² LLEI 16/2005, de 27 de desembre, de la informació geogràfica i de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

⁸³ LLEI 19/2005, de 27 de desembre, de l'Institut Geològic de Catalunya.

⁸⁴ LLEI 18/2007, de 28 de desembre, del dret a l'habitatge.

⁸⁵ LLEI 3/2009, de 10 de març, de regularització i millora d'urbanitzacions amb dèficits urbanístics.

àrees considerades com d'actuació prioritària (Nel·lo, 2006a). És el cas de les àrees conformades per les ciutats mitjanes i la seva rodalia –entre elles, l'àrea urbana de Figueres–, que es creu que en un mig termini hauran d'acollir uns creixements molt significatius. També el d'aquelles àrees especialment sensibles, i que compten amb uns destacats valors patrimonials, ambientals o paisatgístics –com l'àrea de la serra de Rodes, considerada com un connector biològic de gran importància entre els espais naturals de l'Albera, del Cap de Creus i dels Aiguamolls de l'Empordà–. És el cas, així mateix, dels municipis del litoral, i de les comarques dels Pirineus, percebudes com àrees sotmeses a una forta pressió urbanística i turística –en aquest supòsit s'emmarca el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II)–. Finalment, també es va emprendre la planificació en aquells territoris que havien de rebre l'arribada de grans infraestructures de mobilitat.

Una tercera figura, els plans directors territorials –amb origen en una modificació de la Llei de política territorial realitzada l'any 2002– han de tenir, com a mínim, un dels tipus de determinacions propis dels plans territorials, podent arribar a tenir la totalitat del contingut d'aquests. Per això, com en el cas del Pla Director Territorial de l'Empordà, aquesta figura s'utilitza per a fraccionar els àmbits dels plans territorials, i per a fer un avanç d'aquests, per motius d'urgència o per la demanda de la població del territori en qüestió (Esteban, 2006b), com hauria succeït en el cas de l'Empordà.

A) Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II)

El Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (PDUSC I i II) sorgeix per “la necessitat d'ordenar el desenvolupament urbanístic de tal manera que l'assentament de l'activitat immobiliària no posi en risc recursos que són essencials per a la salut econòmica, la conservació del patrimoni i el benestar col·lectiu” (Nel·lo, 2006c, p. 31-32). D'aquesta manera, l'objectiu és el de protegir i valorar el litoral, ordenant el creixement urbanístic i preservant les parts que encara no havien estat ocupades.

El PDUSC I (DPTOP, 2005a) considera els setanta-cinc municipis del litoral català, i hi protegeix els llocs sense una transformació urbanística significativa, això és, aquells espais classificats com a “sòl no urbanitzable” i com a “sòl urbanitzable no delimitat”, dins d'una franja de cinc cents metres des de la costa (d'acord amb la zona d'influència definida per la Llei de costes). No obstant això, també inclou els terrenys contigus a aquests –amb el mateix règim del sòl– fins a un màxim de dos quilòmetres. Amb aquest objectiu, el pla classifica aquests espais com a “sòl no urbanitzable costaner”, amb la qual cosa es fa incompatible la seva transformació urbanística. Amb tot, hi ha determinats espais que per la seva configuració (normalment sòls destinats a equipaments) es deixa als ajuntaments la possibilitat d'urbanitzar-los, i es classifiquen com a “sòl costaner especial”. En total, per a tot el litoral català, el pla classifica com a sòl no urbanitzable costaner 23.552 hectàrees, mentre que els sòls considerats com a sòl costaner especial sumen un total de 1.070 hectàrees

Quant a la plana de l'Alt Empordà, es consideren diversos sectors: dotze classificats com a sòl no urbanitzable costaner, que sumen 1.030,32 hectàrees, quatre classificats com a sòl costaner especial (53,44

ha.) i un que té part de les dos classificacions –encara que la majoria de l'espai correspon al sòl no urbanitzable costaner–, amb 215,34 hectàrees. Aquests espais, que serveixen per a donar continuïtat als espais protegits de l'àrea (Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà i Parc Natural del Cap de Creus), es troben distribuïts pels municipis de Roses, l'Escala i Sant Pere Pescador. Castelló d'Empúries no compta amb cap espai protegit pel pla perquè la totalitat del seu litoral ja està protegit o urbanitzat. El mateix ve a passar amb Roses, que només compta amb dos espais relativament petits, que a més han estat classificats com de sòl costaner especial.

Tanmateix, al llarg del procés d'elaboració del pla es va fer evident la importància de preservar més espais del litoral, sobretot en comparar la situació existent amb les previsions del planejament (Llort, 2006), i això va portar a la redacció d'un PDSUC II (DPTOP, 2005b) que actua, aquest cop, sobre els sòls urbanitzables delimitats però sense pla parcial aprovat. Així, el nou pla classifica com a sòl no urbanitzable costaner vint-i-quatre sectors més (vint-i-tres d'ells de forma total i un de forma parcial) i introdueix directrius de protecció en altres vint sectors, que mantenen el règim de sòl urbanitzable delimitat. En termes de superfície, això es tradueix en 327 hectàrees de sòl no urbanitzable costaner. Respecte a la plana de l'Alt Empordà, es consideren quatre sectors (tots ells dins el municipi de Sant Pere Pescador), que passen a estar classificats com a sòl no urbanitzable costaner, encara que en aquest cas tots ells es troben ocupats per càmpings per la qual cosa, depenent del punt de vista, es poden considerar com ja ocupats.

B) Pla Director Territorial de l'Empordà (PDTE)

El Pla Director Territorial de l'Empordà (DPTOP, 2006a), iniciat amb el govern de CiU i reprès pel tripartit és, per la seva extensió territorial (les dos comarques empordaneses) el que pot arribar a tenir més incidència en l'àrea. Com s'ha dit anteriorment, la figura dels plans directors territorials s'ha utilitzat per a realitzar avenços dels plans territorials parcials en aquelles zones sobre les quals es considerava que s'havia d'actuar amb especial celeritat o en zones en les quals hi havia hagut una forta demanda per part de la població. Aquest seria el cas de l'Empordà ja que, com també s'ha dit, la redacció d'un pla director per a la comarca va ser el principal "cavall de batalla" de la Plataforma Salvem l'Empordà (Pascual Manich i Albó, 2007). A més, en ser un dels primers plans territorials realitzats en la nova etapa, va assolir gran transcendència, ja que va ser com una prova pilot, tant pel que fa a la normativa com al procés d'elaboració i d'aprovació.

Mitjançant aquest pla es pretenien regular els creixements urbanístics i d'infraestructures en el territori de les dos comarques per a les pròximes dècades. D'aquesta manera, el pla proposa reforçar les ciutats i nuclis urbans principals –a l'Alt Empordà, bàsicament la capital comarcal, que s'ha de convertir en una important ciutat de serveis–; preservar el territori no urbanitzat pel seu valor com a patrimoni ambiental, cultural i econòmic, tot enllaçant els espais naturals protegits amb una xarxa de connectors, i preservant el patrimoni territorial tradicional (espais agrícoles, pobles rurals, etc.); fomentar la diversificació econòmica i la mixtura d'usos, potenciant indústria i serveis per davant de la construcció de segones residències; racionalitzar la

xarxa viària, i millorar l'accessibilitat i la vertebració del territori, reforçant les comunicacions amb els diferents punts de la costa; finalment, limitar la dispersió d'usos i edificacions pel territori i regular el creixement de les segones residències, potenciant els creixements residencials que garanteixin la continuïtat i l'articulació amb els nuclis urbans consolidats, amb una configuració que faciliti la compacitat i la convivència d'usos.

Per a aconseguir tot això, seguint la metodologia implantada després en tots els plans territorials elaborats en aquesta etapa (Esteban, 2006b), es defineixen els tres sistemes (d'assentaments, d'espais oberts i d'infraestructures de mobilitat), a través dels quals el pla desenvolupa les seves determinacions. El sistema d'espais oberts defineix tres tipus de sòl, segons el grau de protecció: sòls de protecció especial –de valor natural o de valor agrícola–, sòls de protecció territorial i sòls de protecció preventiva. Amb aquesta classificació es pretén protegir, per exemple, els connectors ecològics i els sòls d'interès agrícola de la plana, considerats de gran valor paisatgístic. Amb referència al sistema d'assentaments, el pla distingeix entre els “nuclis històrics i les seves extensions”, que són aquells assentaments de naturalesa complexa, formats per continuïtat a partir dels nuclis històrics, i les “àrees especialitzades”, que són el resultat d'implantacions aïllades i que serveixen a usos específics, ja siguin residencials, industrials, terciaris o d'equipaments.

Així mateix, el pla marca unes estratègies de desenvolupament per a aquestes distintes àrees urbanes, més o menys restrictives segons la seva configuració i característiques, tant morfològiques com funcionals, que tindran caràcter de directrius per al futur planejament urbanístic municipal: creixement potenciat, creixement moderat, creixement de reequilibri, canvi d'ús i reforma, millora i complexió i caràcter rural. Així, per exemple, es limita el creixement en les àrees més saturades de la costa, que hauran de sotmetre's a operacions de canvi d'usos i reforma interior, i se circumscriu el creixement de molts dels nuclis urbans de l'interior només a aquells generats per les seves necessitats internes, evitant creixements generats pel turisme residencial.

Seguint aquesta classificació, dels trenta-quatre assentaments de l'àmbit d'estudi de la tesi considerats com “nuclis històrics i les seves extensions”, a dos (Roses i l'Escala) se'ls assigna l'estratègia de “canvi d'ús i reforma”, a set se'ls hi assigna l'estratègia de “creixement moderat” (els nuclis més grans i desenvolupats al marge dels dos de la costa: Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador, Peralada, Palau-saverdera, Vilabertran, Vilajuïga i Vila-sacra), a quinze se'ls hi assigna l'estratègia de “creixement de reequilibri” (entre ells, la resta de caps de municipi: l'Armentera, Torroella de Fluvià, Vilamacolum, etc.), i a deu (els més petits i rurals, que no són cap de municipi) se'ls hi assigna l'estratègia de “millora i complexió”. S'ha de dir que el Pla Director Territorial de l'Empordà, com la resta de plans directors territorials, es va elaborar com un avenç del futur pla territorial parcial corresponent, en aquest cas, el Pla Territorial de les Comarques Gironines. És així com, amb l'entrada en vigor d'aquest, (setembre de 2010), el Pla Director Territorial de l'Empordà queda sense efecte, i els seus preceptes són incorporats al nou pla.

C) Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes

Entre les disposicions del Pla Director Territorial de l'Empordà es trobava la proposta de redacció del Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes (DPTOP, 2006b), que sorgeix amb l'objectiu de garantir les connexions ecològiques entre els parcs naturals dels Aiguamolls i del Cap de Creus, a més de preservar un dels paisatges més característics de la comarca. El pla, aprovat definitivament el novembre de 2006, s'estén pels municipis de Garriguella, Palau-saverdera, Pau, Pedret i Marzà, Vilajuïga i Roses (encara que en aquest últim només parcialment). El mode d'actuació es desenvolupa a través de la desclassificació d'una sèrie de sòls, que passen a ser protegits per mitjà de la figura de "sòl no urbanitzable de protecció especial". Així, dels diferents sectors de sòl urbanitzable existents en els diferents municipis de l'àmbit d'estudi d'aquesta tesi, quatre passen a ser no urbanitzables (tres a Palau-saverdera i un a Pedret i Marzà) i sis més es modifiquen en la seva delimitació i/o ordenació (tres a Palau-saverdera, dos a Roses i un a Pau).

D) Pla Director Urbanístic del Sistema Urbà de Figueres

El Pla Director Urbanístic del Sistema Urbà de Figueres, que inclou en el seu àmbit d'aplicació la capital comarcal i setze municipis del seu entorn –entre ells, quatre municipis de l'àrea aquí estudiada (Cabanès, Vilabertran, Peralada i Vila-sacra)–, també és una proposta del Pla Director Territorial de l'Empordà. Segons els seus directors (Cantallops i Sagarra, 2006), el pla es redacta per a fer front als reptes i exigències que li confereix a la zona la seva posició geogràfica, en un encreuament de comunicacions d'àmbit continental, concretant les pautes del Pla Director Territorial en un planejament urbanístic de conjunt per als municipis de l'àrea urbana. Segons això, el pla director ha de formular les bases per a la futura redacció dels POUM (plans d'ordenació urbanística municipal) dels diferents municipis, fent especial èmfasi en l'apartat de les infraestructures, ja que es preveu que per la zona han de passar diferents xarxes (ferroviàries, viàries, energètiques, etc.) que s'uniran a les ja existents, creant un important nus de comunicacions. El pla s'aprova, finalment, al setembre de 2010.

4.5 RECAPITULACIÓ

En aquest capítol s'ha resseguit l'evolució dels assentaments a l'àrea estudiada a partir de la consulta d'un bon nombre d'estudis. Així doncs, com s'ha pogut constatar, existeix una rica literatura científica, conformada per les aportacions de diversos autors, realitzades en distintes èpoques, que ha servit per a aproximar-se als processos de transformació territorial i urbanística tant del conjunt de la Costa Brava com de la comarca de l'Alt Empordà, i dels municipis que integren la plana. És d'aquesta manera com, a través de les diverses aportacions analitzades, s'ha pogut resseguir l'evolució tradicional dels assentaments, molt condicionada pels accidents físics del territori, i molt paral·lela als avenços de les activitats agràries, excepte quan es van donar altres condicions més específiques, com la importància de la pesca o la navegació.

També s'ha pogut veure com als anys cinquanta del segle XX apareix el fenomen del turisme, que va transformar profundament tant les activitats com els estils de vida preexistents, i que va modificar la configuració del territori i la fesomia del paisatge. Des d'aquest punt de vista, s'ha constatat com aquells municipis més afectats per les dinàmiques turístiques eren els quatre de la costa, mentre que la resta de poblacions, situades més a l'interior, en quedaven aparentment al marge. El resultat de tot plegat va ser la instauració d'una estructura territorial caracteritzada per dos tipus d'ocupació dels municipis costaners: una de tipus continu i paral·lela a la línia de costa i una altra conformada per implantacions més aïllades, tot i que això no exclou que, com succeeix en alguns casos, aquestes assoleixin una magnitud certament desmesurada. Aquesta situació va ser motiu, ja a finals dels anys setanta, de l'aixecament de no poques veus en contra d'aquest procés d'urbanització del territori –amb motiu, per exemple, del Debat Costa Brava– que, a més de ser responsable de tota una sèrie d'impactes (sobre el medi, sobre l'estructura territorial i sobre el paisatge), com han assenyalat alguns autors, urbanitzava però no feia ciutat.

Finalment, s'ha vist com amb posterioritat seguia el procés d'ocupació del territori pel turisme i la segona residència, però també com apareixien noves dinàmiques, com ara l'augment de les migracions vinculades amb l'adquisició de l'habitatge, dels fluxos de mobilitat obligada de caràcter laboral i de la presència de poblacions flotants amb diversos orígens i motivacions, que es poden relacionar amb les noves pautes socioeconòmiques que s'estenen pel territori, i que s'uneixen al procés de canvi de funcions dels espais turístics, en relació amb la relativa posada en qüestió del model turístic de masses de sol i platja. Per acabar, també s'ha constatat com la renovada pressió urbanística que es produeix amb el canvi de segle provoca la resposta de la societat, amb l'aparició de tota una sèrie de moviments cívics, anomenats sovint plataformes de defensa, que protagonitzen un fort esclat de la conflictivitat territorial, a la qual segueix l'actuació de l'Administració, en aquest cas de la Generalitat, tot posant en marxa un seguit d'iniciatives per tal de planificar i ordenar els creixements, en forma d'una sèrie de figures de planejament territorial: Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II), Pla Director Territorial de l'Empordà, etc.

En definitiva, el seguiment dels estudis sobre la transformació territorial i urbanística a la plana de l'Alt Empordà ha servit per a conèixer aspectes com l'evolució tradicional dels assentaments, la irrupció del turisme i la seva empremta sobre el territori, o les darreres dinàmiques territorials, que han comportat un nou augment de la pressió urbanitzadora. Posteriorment, amb l'anàlisi de les diferents figures de planejament desenvolupades en els darrers anys s'ha pogut constatar com des de l'Administració s'intenten afrontar les noves dinàmiques de transformació. Tots aquests treballs constitueixen, al cap i a la fi, una excel·lent base per a abordar la posterior anàlisi empírica de la tesi sobre els canvis dels assentaments, els processos de transformació que es troben al darrera d'aquests canvis, els factors que els expliquen i els agents que hi incideixen.

5 OBJECTIUS, HIPÒTESIS I METODOLOGIA

Al llarg d'aquest capítol es farà esment, en primer lloc, dels objectius que s'han volgut assolir amb la realització de la tesi doctoral i de les hipòtesis que s'han definit per tal de dur a terme la recerca i acomplir els objectius marcats a l'inici. En segon lloc, s'explicarà la metodologia, fent referència tant als mètodes i les tècniques emprades com a les variables d'anàlisi utilitzades, i a les fonts d'informació consultades. Al llarg de l'explicació de la metodologia, entre altres aspectes, es posarà especial èmfasi en la definició de la tipologia dels assentaments i la seva aplicació a l'àmbit d'estudi mitjançant la cartografia i els SIG, així com en la realització de les entrevistes en profunditat i la posterior confecció de l'inventari d'aquells agents que més incideixen en els processos de creixement urbanístic a l'àrea estudiada.

5.1 OBJECTIUS I HIPÒTESIS

A) Els objectius

L'objectiu principal de la tesi doctoral ha estat analitzar l'evolució del model urbà i territorial, i dels diferents tipus d'assentaments que el conformen, en una àrea litoral com és la plana de l'Alt Empordà, entre els anys cinquanta del segle XX i fins a mitjans de la primera dècada del segle XXI, tot relacionant-la amb les dinàmiques de transformació socioeconòmica, detectant-ne els principals impactes sobre el medi, i profunditzant en aspectes com els factors que expliquen les transformacions i el paper que adopten els diferents agents implicats en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea.

Tanmateix, per tal d'assolir aquest objectiu principal, es van definir una sèrie d'objectius específics, que han constituït una sèrie de fites que ha calgut anar acomplint a mesura que s'avançava en la recerca, i que són els cinc que es relacionen a continuació:

- 1) Caracteritzar, des d'un punt de vista urbanístic i territorial, els sistemes d'assentaments existents als anys cinquanta i als anys noranta del segle XX, i analitzar i quantificar els canvis ocorreguts entre una i una altra data, a partir de la definició i la posterior aplicació a l'àmbit d'estudi d'una tipologia dels assentaments, basada en els conceptes de poblament i hàbitat.
- 2) Relacionar els canvis experimentats en aquest període pels assentaments amb els processos de transformació socioeconòmica esdevinguts en aquest territori, per tal de poder comprendre el perquè de la dinàmica urbana i territorial i del tipus d'assentament resultant.
- 3) Detectar els principals impactes ocasionats sobre el territori i el medi ambient pel sistema d'assentaments constituït fins a mitjans dels anys noranta del segle XX, i mesurar els seus efectes a partir del càlcul d'una sèrie d'indicadors de sostenibilitat.

- 4) Allargar el període estudiat fins a incloure les darreres transformacions, esdevingudes entre els anys 1996 i 2006. Analitzar de forma específica les transformacions més recents esdevingudes en aquest període més recent, i que fan pensar en un canvi de model territorial en relació amb l'etapa anterior. L'anàlisi es dirigeix tant a les modificacions experimentades pel sistema d'assentaments, com als processos de caire socioeconòmic als que han anat lligades les transformacions experimentades pels assentaments en aquest període més acotat.
- 5) Complementar els resultats per a aquest darrer període, tot profunditzant en l'anàlisi d'aspectes més complexos, com són els diferents factors que expliquen els processos de creixement urbanístic i els processos de transformació dels assentaments ja existents que s'han produït en aquest període més recent, i el paper que exerceixen els diferents agents implicats en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea analitzada, i el rol que cadascun d'ells ha adoptat en relació amb els processos de creixement urbanístic. És aquesta visió més complexa la que ha de permetre, en definitiva, avaluar un possible canvi en el model urbanístic i territorial.

B) Les hipòtesis

Per tal d'assolir aquests objectius es van plantejar les hipòtesis que han orientat la recerca. Aquestes hipòtesis estan basades en la reflexió teòrica de les aportacions científiques, analitzades en els capítols anteriors, sobre els processos d'urbanització que se succeeixen, en general, a les societats occidentals i, en particular, en el context català.

Així, en primer lloc, es va formular una *hipòtesi principal* que és la que ha guiat la investigació en el seu conjunt. Aquesta hipòtesi ha estat la següent:

En el període més recent analitzat, després de les transformacions ocasionades per les dinàmiques turístiques, es produiria un canvi en el model de desenvolupament urbanístic i territorial, així com en el sistema d'assentaments de l'àrea d'estudi, amb la consolidació d'uns nous patrons d'implantació urbanística, lligats amb un conjunt complex de dinàmiques, que actuen de forma encavalcada. Aquest conjunt de dinàmiques comprèn fenòmens diversos, fruit del context de la globalització i la societat de la informació, com són els processos de dispersió metropolitana, els processos de creixement urbanístic de caràcter endogen relacionats amb la transformació dels espais rurals i els processos derivats de la reestructuració i el canvi de funcions dels espais turístics consolidats del litoral.

Aquesta hipòtesi principal es desplega, al seu torn, a través de tres *hipòtesis específiques*:

- 1) En una primera etapa (entre els anys cinquanta i els anys noranta del segle xx) assistim a un procés d'intensa transformació urbanística i territorial, a l'àmbit d'estudi, caracteritzat per grans creixements urbans i lligat a les dinàmiques del turisme de masses de sol i platja. Posteriorment, amb els canvis

experimentats per les activitats turístiques, les transformacions més recents no es limitarien als creixement urbanístics de segona residència, sinó també a canvis en els usos i funcions dels espais turístics consolidats, en especial, la creixent vocació residencial d'aquests espais.

- 2) El creixement de la urbanització de la major part del territori estudiat, més enllà de la primera línia de costa, i sobretot en el període més recent (1996-2006), caracteritzat per una nova alça de l'activitat constructiva i l'augment de la urbanització, no s'explicaria únicament per l'expansió del turisme, sinó que respon a una interrelació complexa de dinàmiques molt diverses, moltes d'elles semblants a les que es poden donar en molts altres llocs de l'àmbit català, com passa en la resta de territoris de l'Estat, o fins i tot de l'Europa meridional, tant aquells de caràcter més metropolità com altres més rurals.
- 3) El paper dels diferents agents o col·lectius (sector immobiliari, sector hotelier, pagesia, administracions locals, Administració autonòmica, plataformes de defensa, etc.) que intervenen en el territori resulta determinant en la dinàmica urbanística i territorial del mateix, i la conjunció de les actuacions d'aquest agents, que responen a interessos particulars en cada cas, incidiria en la constitució d'un determinat model urbà i territorial.

5.2 MÈTODES QUALITATIUS I QUANTITATIUS PER A L'ESTUDI DE LA TRANSFORMACIÓ DELS ASSENTAMENTS

En aquest punt cal explicar les principals línies metodològiques que es troben en el rerafons de la tesi. Es tracta d'una metodologia complexa, que ha combinat mètodes molt diversos, com l'anàlisi bibliogràfica, l'anàlisi documental, l'anàlisi cartogràfica, l'anàlisi estadística, el treball de camp, el recull de premsa i l'anàlisi a partir d'entrevistes en profunditat. Així doncs, la recerca ha conjugat mètodes qualitius i quantitius; un fet que era necessari per a abordar amb profunditat una qüestió tan complexa i transversal com és l'anàlisi de les característiques del model territorial i urbanístic i dels diferents tipus d'assentaments que el conformen, i de les dinàmiques de transformació, les seves causes i els agents que les protagonitzen.

5.2.1 L'anàlisi bibliogràfica

L'anàlisi bibliogràfica és, segurament, la primera tasca a realitzar a l'inici d'un projecte de recerca, per la qual cosa, en el seu moment, va constituir el punt de partida d'aquest treball. Tanmateix, s'ha utilitzat de forma transversal al llarg de totes les fases de la investigació: per tal de conèixer les principals característiques de l'àmbit d'estudi, per tal de configurar el context teòric en què s'insereix la recerca, per tal de definir la metodologia i com a justificació de la mateixa i com a complement de l'anàlisi empírica.

Com s'ha pogut observar, els treballs dels diferents autors consultats sobre les dinàmiques urbanes i els processos d'urbanització desenvolupats a les societats riques i desenvolupades del primer món han servit per

a contextualitzar la recerca. En aquest sentit, s'ha revisat l'abundant literatura existent, tant en el pla internacional com respecte als àmbits regional i local. Quant a l'àmbit internacional, nombrosos autors han reflexionat sobre la formació de noves realitats urbanes, fruit del context de la globalització i la societat de la informació i, més concretament, sobre els processos de creixement que porten a la constitució d'una urbanització dispersa –i de baixa densitat–, a la dissolució de la frontera entre els espais urbans i rurals i, finalment, en determinats espais, a la interacció d'aquests processos amb les dinàmiques turístiques (veure capítol 2). De la mateixa manera, com s'ha pogut veure en el capítol 3, també hi ha un bon nombre d'autors que s'han preocupat d'analitzar les manifestacions d'aquestes dinàmiques a Catalunya. Finalment, s'ha d'assenyalar que també existeix una rica literatura sobre la transformació territorial i urbanística a l'Alt Empordà⁸⁶, que s'ha resseguit, i que s'ha intentat reflectir en el capítol 4.

Amb referència a les dinàmiques més generals, s'han consultat tant obres sobre els processos d'urbanització en un sentit ampli com obres de caràcter més concret, sobre els processos de dispersió metropolitana, els processos de creixement de les àrees rurals i els processos de transformació dels espais turístics. Per tal d'abastar aquestes dinàmiques, s'ha fet una selecció i una anàlisi de diversa bibliografia, tal com es detalla a continuació:

- En primer lloc, es va partir d'una selecció de bibliografia realitzada en base a tres criteris (proximitat geogràfica, proximitat temporal i proximitat temàtica), a partir de la qual es va dur a terme un buidat d'altra possible bibliografia d'interès, en base al ressò que havien tingut els diferents autors entre el grup de referències primerament seleccionades. Aquest exercici va servir per a identificar aquelles obres que es poden considerar com les grans aportacions sobre el fet urbà i els processos d'urbanització⁸⁷, des dels anys seixanta fins al tombant de segle.
- Posteriorment, i amb el coneixement adquirit fins aleshores, es va fer una segona recerca bibliogràfica de més magnitud, tant des d'un punt de vista temàtic com cercant referències d'autors

⁸⁶ Cal assenyalar que aquest fet, és a dir, l'existència d'un bon nombre d'aportacions va incidir, en certa manera, en la tria de l'àmbit d'estudi, en tractar-se l'Alt Empordà en particular i la Costa Brava en general d'unes zones amb una abundant bibliografia sobre els processos de transformació territorial i urbanística.

⁸⁷ Per a més detalls sobre aquest exercici d'anàlisi bibliogràfica, es pot consultar el treball de recerca de tercer cicle, que va ser la base i el punt de partida d'aquesta tesi doctoral (Cuadrado, 2005).

en concret. Aquest segon exercici de recerca bibliogràfica⁸⁸ es va dur a terme amb l'ànim d'obtenir referències més recents, i sobretot per tal d'aprofundir en la reflexió teòrica al voltant de l'impacte dels nous processos d'urbanització sobre els diferents assentaments de la geografia metropolitana – en particular els de les zones litorals–, i contextualitzar els resultats obtinguts amb altres experiències realitzades en àrees de similars característiques. Cal dir que aquesta tasca resulta molt més senzilla, gràcies a la utilització de les noves tecnologies, que fan que l'autèntica dificultat en aquests moments sigui la d'acotar amb precisió el camp d'estudi i discriminar les obres realment adients, entre el gran volum de bibliografia a la qual es té accés. La recerca es va fer amb la utilització d'una sèrie de cercadors de bibliografia per internet⁸⁹ (*RACO, DIALNET, ISI Web of Knowledge, Google Scholar, etc.*).

Sobre els estudis de caràcter més regional i local, s'han presentat i sintetitzat un bon nombre d'estudis que al llarg dels anys, d'una manera o altra, han analitzat les dinàmiques territorials i les transformacions dels assentaments, tant pel que fa al conjunt de Catalunya com en el cas de l'Empordà.

- En relació amb Catalunya, l'esquema d'anàlisi ha estat bàsicament el mateix que l'utilitzat per a les dinàmiques més generals. D'aquesta manera, s'han consultat aportacions sobre els processos de dispersió metropolitana i les dinàmiques de transformació de les àrees rurals i els espais turístics, però centrades en el territori català. Només quant als espais turístics, el cas de Catalunya s'ha posat en el context de la resta d'espais del litoral mediterrani peninsular; un àmbit amb el qual es comparteixen molts trets característics i dinàmiques de transformació comunes. L'anàlisi ha finalitzat amb uns breus apunts al voltant del paper de les tendències del sector de l'habitatge, que en el tombant de segle s'ha convertit, amb referència al context espanyol i català, en un important factor de desenvolupament urbanístic.

⁸⁸ Una tasca que, en bona part, es va dur a terme durant l'estada de recerca que es va realitzar entre l'octubre de 2007 i el març de 2008, al *Departament of Human Geography and Urban and Regional Planning* de la *Faculty of Geosciences* de la *Utrecht University*, sota la supervisió del professor Rob van der Vaart. Aquesta estada va servir per a conèixer diverses experiències en l'àmbit holandès, en relació amb aspectes com l'augment de les mobilitats quotidianes i residencials i les seves conseqüències, així com el paper de la planificació territorial i els instruments de gestió del transport, de manteniment del patrimoni urbà, de localització de l'activitat econòmica i comercial, etc.; uns aspectes en els quals Holanda té una llarga i reeixida tradició, reconeguda internacionalment. En aquest sentit, sembla que les diferents polítiques de planificació territorial desenvolupades al país des dels anys seixanta (la descentralització concentrada dels setanta i vuitanta i el foment del creixement urbà compacte dels anys vuitanta i noranta, però també les polítiques de renovació de l'estoc d'habitatge construït i de regulació de la ubicació de la venda al detall, de les companyies de serveis, etc.) han obtingut bons resultats pel que fa a la contenció de les dinàmiques de dispersió i suburbanització; una circumstància que es constata en moure's pel territori, especialment en l'anomenat *Groene Hart* (cor verd), una àrea de prats humits i zones d'aiguamoll, i d'usos predominantment agrícoles, al voltant de la qual es localitzen les ciutats més grans del Randstat: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag (La Haia) i Utrecht. Però també en relació amb altres aspectes, com el bon estat de conservació del parc d'habitatge històric o el manteniment de l'activitat comercial als centres urbans, que es poden copsar tan sols passejant-se per moltes de les seves ciutats. En canvi, sembla que aquestes polítiques no haurien reeixit tant pel que fa a la gestió de la mobilitat, i que no han servit per a reduir el temps dels desplaçaments de la mobilitat quotidiana i la utilització del vehicle privat i, en la mateixa línia, pel que fa a la ubicació de les noves àrees d'activitat econòmica en zones ben comunicades pel transport públic, i fàcilment accessibles a peu o en bicicleta (Dieleman i Faludi, 1999; Bontje, 2001; Schwanen *et al.*, 2004).

⁸⁹ El recull, l'emmagatzematge i la gestió del conjunt de referències bibliogràfiques utilitzades s'ha realitzat mitjançant el programa *ReWorks* –software administrador de bases de dades bibliogràfiques i aplicatiu *online* recomanat pel Servei de Biblioteques de la UAB– que ha estat de gran utilitat, tant en l'organització de la bibliografia com a l'hora de redactar el present document.

- En el cas de l'Empordà, s'han consultat obres que es consideren bàsiques per a tres talls temporals: a finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta del segle xx, amb les monografies pròpies de la geografia regional; entre finals dels setanta i principis dels vuitanta, quan apareixen treballs que analitzen les conseqüències del model turístic de masses implantat en aquells anys, i que es poden relacionar amb el primer Debat Costa Brava; entre les acaballes dels anys noranta i principis del segle xx, quan hi ha una nova eclosió de literatura sobre l'àrea d'estudi, que es pot relacionar amb la preocupació pel nou increment de la pressió sobre el territori, i que culmina amb les ponències i comunicacions d'un nou Debat Costa Brava. Tots aquests treballs constitueixen un bon conjunt d'aportacions, de gran utilitat per a tots aquells que s'aproximen a l'estudi d'aquest àmbit territorial.

5.2.2 L'Anàlisi documental

L'anàlisi documental s'ha circumscrit, bàsicament, a l'estudi dels documents de planejament urbanístic i territorial. El planejament urbanístic dels diferents municipis s'ha utilitzat com a base –conjuntament amb altres elements– per a la definició de la tipologia dels assentaments i la seva aplicació a l'àmbit d'estudi. Sobre el planejament territorial, s'han consultat els textos de les diferents lleis i la documentació dels diferents plans directors, per tal de conèixer el marc normatiu desplegat per la Generalitat, atès que l'Empordà esdevé un cas molt rellevant, gairebé paradigmàtic, de l'actuació de l'Administració catalana en aquesta matèria, sobretot a partir de l'any 2003. Aquesta aproximació metodològica es desplega al llarg de dos fases:

- Una primera fase, duta a terme l'any 2003, i que va consistir en una anàlisi aprofundida de la documentació de les diferents figures de planejament urbanístic municipal vigents en aquells moments a l'àmbit d'estudi⁹⁰. És així com es van consultar els Plans Generals d'Ordenació Urbana (PGOU), les Normes Subsidiàries (NNSS) o les Delimitacions de Sòl Urbà (DSU) dels vint-i-un municipis. Val a dir que en aquella data quatre municipis (els de la costa) comptaven amb un Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU⁹¹) i tres més (Cabanes, Vilabertran i Vila-sacra) es trobaven inclosos dins l'àmbit del Pla General d'Ordenació Urbana de la zona de Figueres⁹². La resta de municipis comptaven amb Normes Subsidiàries (NNSS), excepte Riumors i Vilamacolum, que només tenien Delimitació del Sol Urbà (DSU) (veure Mapa 6).
- En una segona fase, duta a terme principalment durant l'any 2007⁹³, es va realitzar l'anàlisi del marc normatiu desplegat en aquells anys, amb una sèrie de lleis referents a matèries territorials diverses, i de les diferents figures de planejament territorial i urbanístic supramunicipal –amb implicacions per a

⁹⁰ Aquests documents es van consultar en paper, a través d'una sèrie de visites a la seu dels Serveis Territorials de Girona, de la Direcció General d'Urbanisme de la Generalitat, realitzades al mes de març de 2003. Les referències d'aquesta documentació es poden trobar al final de la tesi, en el capítol de Bibliografia i Fonts.

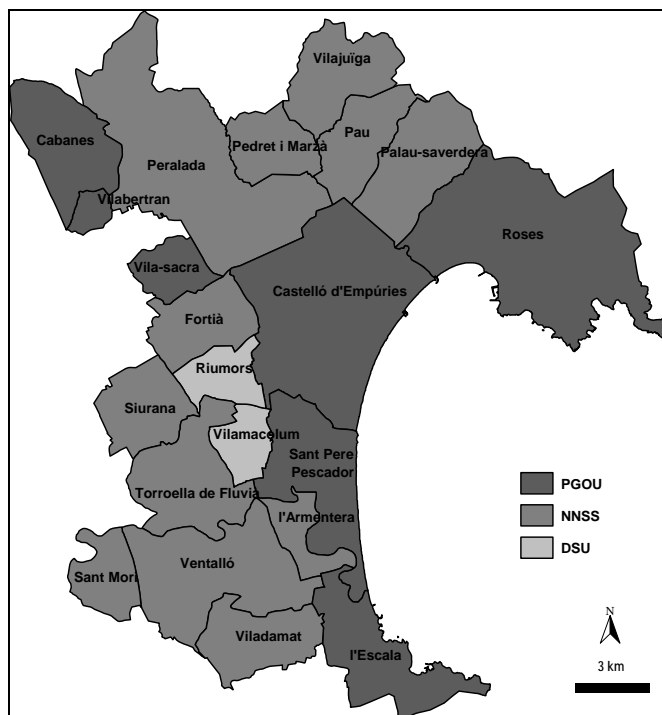
⁹¹ No es tractava encara, en cap cas, de POUM.

⁹² Impulsat, en el seu moment, per la Diputació de Girona i aprovat definitivament el 12 d'abril de 1983.

⁹³ Tot i que després se n'ha anat resseguint l'evolució.

l'àrea estudiada– sorgides de l'impuls donat al programa de planejament territorial de la Generalitat en aquest període. D'aquesta manera, s'han consultat textos legislatius com són la Llei de barris, la Llei d'urbanisme, la Llei de protecció del paisatge, etc. i la documentació del Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II), del Pla Director Territorial de l'Empordà, del Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes i del Pla Director Urbanístic del Sistema Urbà de Figueres⁹⁴.

Mapa 6 Figures de planejament urbanístic municipal (2003)

Font: Elaboració pròpia

5.2.3 L'anàlisi cartogràfica i mitjançant els SIG

L'elaboració cartogràfica i la utilització dels SIG han permès l'anàlisi dels diferents models de desenvolupament urbà, mitjançant la mesura i la caracterització dels canvis en la superfície urbanitzada i la tipologia dels assentaments, a través de la generació d'una nova cartografia, que s'ha obtingut expressament per a aquesta investigació. A banda d'això, la cartografia també s'ha utilitzat per a il·lustrar la distribució territorial d'altres variables de diversa índole, mitjançant altres elaboracions cartogràfiques. Cal indicar, primer de tot, que els treballs cartogràfics, per la seva laboriositat, probablement han estat, juntament amb les

⁹⁴ Aquest seguit de Lleis i plans directores territorials i urbanístics s'han consultat a través del *web* del Departament de Política Territorial i Obres Públiques (actualment, Departament de Territori i Sostenibilitat) o del cercador del DOGC (Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya).

entrevistes, aquells als quals s'ha dedicat més temps i esforç al llarg de la recerca. Un fet que, òbviament, es reflecteix en l'extensió i la profunditat de l'explicació inclosa en aquest capítol metodològic.

El primer pas que es va realitzar, pel que fa a l'elaboració cartogràfica, va ser una recerca i selecció de material entre les diferents bases cartogràfiques existents, preferentment en format digital i georeferenciades⁹⁵ (però sense excloure aquelles no georeferenciades o en format analògic), per tal de valorar la seva utilitat com a cartografia de base i/o de referència. S'ha de dir que entre les bases finalment utilitzades n'hi ha tant en format ràster com de tipus vectorial⁹⁶. El fet d'estar treballant amb mapes georeferenciats i en format SIG permet la superposició de diferents capes gràfiques, amb la característica essencial que aquestes capes es troben associades a unes bases de dades alfanumèriques. Tots els treballs s'han realitzat amb el programa MiraMon (Pons, 2004), un Sistema d'Informació Geogràfica (SIG o GIS) que permet la generació i manipulació de cartografia diversa i de diferents tipus d'imatges⁹⁷. Com que algunes de les bases cartogràfiques reunides no es trobaven en els formats propis de MiraMon, es va realitzar un procés de conversió de formats i adequació de les dades cartogràfiques. En el cas de la cartografia en format paper, es va procedir al seu escanejat i correcció geomètrica⁹⁸. Així, tots els mapes generats es troben en el mateix sistema de referència, un fet que és imprescindible a l'hora de poder combinar i superposar les diferents informacions. El sistema de projecció utilitzat és el de la projecció *Universal Transversal Mercator (UTM)*, que es caracteritza per mantenir la forma dels objectes representats i per mantenir, gairebé al cent per cent, les àrees i les distàncies (Robinson, 1987).

En relació amb la cartografia realitzada a partir de bases cartogràfiques preexistents, l'elaboració cartogràfica va consistir, segons els casos, en la realització d'una sèrie d'operacions d'organització espacial (retalls i/o mosaics) o en la selecció d'un subconjunt d'entitats segons un o diversos atributs temàtics. En altres casos, en canvi, es va precisar de processos més complexos i específics, com ara operacions de combinació analítica de capes, d'interpolació i anàlisi del terreny, de reclassificació (convertint variables de tipus continu en variables de tipus categòric) o de canvis en la resolució espacial. Finalment, es va realitzar tota una tasca de disseny i de simbolització necessària per tal que els mapes tinguessin l'aspecte final amb què s'han presentat. Respecte a la generació de noves dades cartogràfiques, bàsicament les referents a la urbanització, els treballs s'han basat en la fotointerpretació i la digitalització en pantalla sobre ortoimatges, amb la utilització d'altres capes d'informació de suport. Aquesta tasca ha ocupat una considerable quantitat

⁹⁵ Es considera que una base cartogràfica es troba georeferenciada quan els elements territorials representats estan posicionats en un determinat sistema de referència, mitjançant unes coordenades de posició, i amb una determinada precisió (Chubieco, 1996; Gutiérrez Puebla i Gould, 2000).

⁹⁶ Els formats de tipus ràster s'estructuren a partir d'una successió de valors numèrics, de manera que cada un d'ells correspon a un píxel o cel·la de la imatge. Els formats vectorials, en canvi, estan conformats per una sèrie d'objectes geomètrics, definits en base a una estructura de punts, línies i polígons (Gutiérrez Puebla i Gould, 2000).

⁹⁷ El MiraMon s'ha desenvolupat des del 1994 al Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals (CREAF) de la Universitat Autònoma de Barcelona i periòdicament és objecte d'actualitzacions que milloren i amplien el sistema.

⁹⁸ Modificació de la posició dels píxels o dels objectes vectorials, mitjançant l'aplicació d'unes funcions matemàtiques, per tal de transferir-los a la seva posició en una determinada projecció cartogràfica (Chubieco, 1996; Gutiérrez Puebla i Gould, 2000).

de temps, a causa del detall i la precisió amb què s'han realitzat els treballs, i de l'elevada complexitat que comporta la discriminació cartogràfica dels diferents patrons urbanístics, com es podrà veure més endavant, quan s'expliqui amb més profunditat el procés de definició de la tipologia dels assentaments i la seva aplicació mitjançant la cartografia i els SIG.

5.2.3.1 La superfície urbanitzada com a variable explicativa

La superfície urbanitzada és la variable al voltant de la qual gira en bona part la tesi doctoral. Això justifica el fet que les dades que fan referència a la superfície urbanitzada siguin dades noves, que s'han obtingut expressament per a aquesta investigació, ja que l'anàlisi del creixement de la superfície urbanitzada esdevé un fet cabdal per a l'estudi de l'evolució dels assentaments, i per això l'anàlisi cartogràfica i la utilització dels SIG eren tan necessaris. A través d'aquestes tècniques, s'ha pogut mesurar l'extensió i el creixement de la urbanització o valorar aspectes com, per exemple, la seva localització en funció de la distància a la costa o la proximitat a les vies de comunicació. Així doncs, les dades de superfície urbanitzada s'han generat a partir de la fotointerpretació i la digitalització sobre ortoimatges. El resultat ha estat l'obtenció d'unes capes d'informació georeferenciada que possibiliten l'anàlisi dels canvis en la superfície i la localització dels assentaments.

En un inici es va valorar la possibilitat de partir d'altres representacions cartogràfiques de la superfície urbanitzada ja realitzades, com la *Superfície Urbanitzada a Catalunya. 1:250.000*, realitzada per l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC i DMAH, 1991), la *Classificació dels usos del sòl a Catalunya*, realitzada també per l'ICC (1997), la *Base topogràfica 1:50.000* de l'ICC (1996) o el *Mapa de cobertes del sòl de Catalunya. 1:25.000*, elaborat pel Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals (CREAF, 1993). No obstant això, en tots els casos, diferents motius relacionats amb aspectes com la precisió i la resolució, el nivell de generalització, la representació dels objectes geogràfics o l'atenció prestada a les tipologies del sòl urbanitzat⁹⁹ van aconsellar desestimar la utilització d'aquestes cartografies com a base de l'elaboració cartogràfica, tot i que van ser útils com a cartografia de referència. Així és com, finalment, es va optar per generar una cartografia nova que representés amb la màxima exactitud possible la magnitud de la superfície urbanitzada i dels diferents patrons urbanístics; una tasca per a la qual es va haver de definir, en primer lloc, una tipologia dels assentaments.

⁹⁹ Com succeïa en el cas del *Mapa de cobertes del sòl de Catalunya*, elaborat pel CREAF que, tot i la seva elevada precisió i la seva detallada escala de representació, es va haver de desestimar, perquè el criteri amb el qual estava realitzat prestava molta més atenció al territori no urbanitzat (sobretot a les cobertes vegetals, que es trobaven diferenciades en diverses categories), mentre que la representació de la superfície urbanitzada es revelava molt menys precisa, en ser inclosa dins d'una sola categoria, així com pel fet que s'hi van detectar algunes particularitats que no el feien apte per als objectius que es perseguïen, com el fet de no discriminar la superfície urbanitzada i les construccions aïllades, fora de nucli urbà. Val a dir, en aquest sentit, que aquestes circumstàncies es produïen en la primera versió del mapa de cobertes, corresponent a l'any 1993, i que han estat subsanades en les següents edicions: a la segona, corresponent als anys 2000-2003, i a la tercera que fa referència als anys 2005-2007. Ambdós edicions ja incorporen, amb molt més detall, la distinció dels diferents patrons urbanístics i usos del sòl urbans, i són de molta més utilitat per a un tipus d'anàlisi com el que aquí es presenta.

5.2.3.2 La definició de la tipologia dels assentaments

L'anàlisi dels usos i cobertes del sòl és una de les aplicacions més àmpliament esteses dels SIG, i existeix una ingent quantitat d'aportacions que van en aquesta línia, fins al punt que –fins i tot– es poden trobar un bon nombre de treballs (Serra Ruiz, 2002; Mora, 2004; Martí Llambrich, 2005; Nuell, 2005; Romero Vargas, 2005; Serra Llobet, 2011) realitzats –almenys en alguna de les seves parts– amb tècniques similars i per a àrees pròximes i en part coincidents amb l'àmbit objecte d'estudi. La diferència entre aquests treballs i el que aquí es presenta és que, en tractar-se, en aquells casos, d'estudis del conjunt dels usos del sòl, sovint es presta una menor atenció als diferents patrons o tipus de configuracions urbanes¹⁰⁰. Tot i això, cada cop més han anat sorgint, també, nombroses aportacions que mitjançant la utilització dels SIG analitzen els diferents modes d'urbanització i de teixits urbans, amb enfocaments, metodologies i nivells de detall diversos, i entre les quals es poden trobar exemples tant en contextos més propers (Nasarre i Badia, 2006; Ojeda i Villar, 2006; Valera *et al.*, 2007; Catalán *et al.*, 2008), com en contextos, de vegades, molt més allunyats (Antrop i Van Eetvelde, 2000; Akbari *et al.*, 2003; Herold *et al.*, 2005; Huang *et al.*, 2007).

En aquest cas, per a realitzar la caracterització dels assentaments, es va definir una tipologia que posteriorment s'ha aplicat al territori a través dels SIG. Prèviament, es va dur a terme l'anàlisi d'una selecció de bibliografia sobre la qüestió dels teixits urbans i les tipologies de creixement de les ciutats, que es va fer tenint en compte aportacions tant des de la geografia com des d'altres disciplines –com l'arquitectura i l'urbanisme–. Aquesta selecció, volgutament, es va limitar a l'àmbit català, per tal de resseguir experiències realitzades sobre el mateix context territorial que aquí s'analitza, de manera que es van descartar, per exemple, els interessants treballs sobre la morfologia urbana de les ciutats i les zones suburbials del Regne Unit (Whitehand i Carr, 1999; Whitehand, 2001; per citar només alguns exemples d'aquesta línia d'anàlisi).

D'aquesta manera, els treballs clàssics d'autors com Iglésies (1958) i Llobet (1958) van ser útils per l'anàlisi i la comprensió dels assentaments d'origen tradicional. En canvi, les aportacions realitzades als anys setanta des de la geografia, per un autor com Capel (1975), van servir per comprovar com es pot caracteritzar la trama urbana, descomposant-la en una sèrie d'elements que responen a diferents fases de la seva evolució¹⁰¹. De la mateixa dècada dels anys setanta del segle passat cal destacar els treballs realitzats des de l'arquitectura, concretament pel Laboratori d'Urbanisme de Barcelona, en els quals cada peça urbana

¹⁰⁰ A més que hi ha diferències en el nivell de detall, les dates considerades en l'anàlisi, l'àmbit tingut en compte (sovint només els municipis de la costa) i, en alguna ocasió, el tipus d'anàlisi cartogràfica (de tipus ràster en comptes de vectorial).

¹⁰¹ Uns conceptes que el mateix autor, anys més tard, ampliaria en el primer volum de *La morfología de las ciudades*, subtitulat amb l'epígraf de *Sociedad, cultura y paisaje*. En aquest llibre, Capel (2002) aborda amb profunditat la qüestió dels canvis físics que es produeixen en el si de la ciutat, així com les seves causes i derivacions, tot fixant-se en elements com ara el plànol, la trama i el parcel·lari. Així, al llarg de l'obra, Capel fa un repàs tant de les formes tradicionals del creixement com de les noves formes de creixement que, a partir del segle XIX i principis del XX, amb la industrialització, es deriven de les formulacions teòriques de la ciutat jardí i l'urbanisme racionalista. Resulta d'especial interès el darrer capítol "La morfología como reflejo de la complejidad histórica i funcional", on l'autor, a partir de tot l'exposat anteriorment, identifica els teixits urbans que es corresponen amb les diferents fases de transformació de la ciutat.

es classifica en base a la seva forma de creixement, definida a partir de la distribució en el temps dels processos de parcel·lació, d'urbanització i d'edificació (Solà Morales, 1993).

A principis dels anys vuitanta, també des de l'arquitectura, destaca l'aportació de Barba Casanovas (1981) on, des d'una visió global de la ciutat, i posant l'èmfasi en el plànol, s'analitza la forma de les ciutats i la relació que mantenen els nous creixements amb el nucli històric, amb les condicions topogràfiques i amb la infraestructura del territori. En una altra línia es troben els treballs del geògraf lleidatà Joan Vilagrà (1984, 1991), inscrits dins els estudis de morfologia urbana, i que aporten un esquema general d'interpretació dels canvis morfològics als nuclis urbans, amb la intenció de donar algunes pistes sobre els processos de transformació de la ciutat, de la seva estructura i del seu paisatge¹⁰². S'hi incideix, per exemple, en l'alternança d'etapes d'extensió horitzontal i etapes de densificació i creixement vertical.

Per acabar, es van analitzar aportacions més recents, gairebé sempre realitzades des de l'arquitectura, però sovint amb la participació de geògrafs, que consisteixen en treballs aplicats, moltes vegades en forma d'atlas, i que constitueixen bons exemples de la definició i l'aplicació d'una classificació que pretén caracteritzar les diferents tipologies d'urbanització. En aquesta línia, es van consultar els treballs de Juan (1995), els de Guàrdia *et al.* (1996), realitzats des d'un punt de vista més historicista, i els de Serratosa (1999), que en el seu moment havien de servir de base per al Pla Territorial Metropolità. Entre aquest conjunt de treballs destaquen els d'Antonio Font, Carles Llop i Josep Maria Vilanova, que es poden trobar, per exemple, en el volum titulat *La construcció del territori metropolità. Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona* (Font *et al.*, 1999). En aquests treballs es defineixen una sèrie de categories (agregats, filaments, difusions, urbanitzacions, etc.) que pretenen tipificar les noves tipologies d'expansió en els territoris metropolitans i que, en certa manera, suposen una actualització de les ja definides als anys setanta pel grup d'arquitectes encapçalat per Manuel de Solà Morales. En aquesta mateixa línia, també han estat molt valuoses les aportacions més recents que, també basant-se en les tipologies de creixement del Laboratori d'Urbanisme de Barcelona, han introduït el component turístic a l'anàlisi de les formes de creixement urbà (Busquets Raventós *et al.*, 2003). Finalment, el llibre de Barba Encarnación i Mercadé (2006) constitueix un pas més en aquest esforç, però –a diferència d'altres treballs– l'estudi se centra exclusivament en les formes de creixement de baixa densitat. Així, s'hi distingeix entre els processos d'ocupació del sòl que popularment són coneguts per urbanitzacions i els creixements en baixa densitat que, tot i ser dispersos i presentar una forma similar, plantegen una problemàtica diferent. Cal dir que, tot i que el volum se centra en les primeres, en les urbanitzacions, aquesta diferenciació conceptual, és a dir, aquest criteri emprat a l'hora d'analitzar els

¹⁰² En aquesta línia se circumscriu l'estudi de Valdunciel (2001), sobre la forma urbana de quatre "nuclis menors" de la regió de Lleida (Mollerussa, les Borges Blanques, Almacelles i Alpicat) que, tot i la relativa llunyania geogràfica, es troben en un context en el qual es podrien trobar analogies –es troben en una zona planera, amb importància encara de les activitats agràries i la presència d'una agricultura de regadiu, etc.– amb els municipis de l'Empordà. A través d'aquest treball es pot observar com aquests municipis, tot i ser relativament poc poblats (entre 3.000 i 10.000 habitants) i mantenir unes característiques encara força "rurals" (potser amb l'excepció de Mollerussa), experimenten processos de canvi morfològic molt similars als que es poden reconèixer en entitats més "urbanes", com, les darreres transformacions associades a l'arribada de nous pobladors que es localitzen en nous paquets unitaris d'habitatges unifamiliars aïllats i adossats, i que configuren nous paisatges residencials de baixa densitat.

teixits de baixa densitat, i de discriminar-los¹⁰³, és un dels seus principals punts forts. També cal mencionar els treballs de Muñoz (2005), i el seu estudi de la producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona, entre els anys 1985 i 2001, on es diferencia entre les diverses tipologies d'habitatge: habitatge unifamiliar (aïllat o adossat) i habitatge plurifamiliar o en bloc. Finalment, s'han consultat diferents manuals sobre urbanisme i arquitectura (Esteban, 1980; Navarro i Vilanova, 2000; Esteban, 2001).

No obstant això, tot i que aquests treballs conformen ja un extens banc d'experiències quant a la classificació dels teixits urbans i les tipologies del creixement urbà, i tot i la seva voluntat més o menys innovadora, hi ha autors –com Capel (2003)– que han assenyalat que, en el fons, continuen tenint com a base les tipologies ja definides als anys setanta. Una altra crítica que sovint s'ha fet d'aquesta mena d'estudis –i que es compleix en alguns dels casos, mentre que en altres no tant– és que, en bona part, es fonamenten en el component gràfic, i no aporten dades numèriques prou desagregades (Ferrer, 2003).

És d'aquesta manera, a partir de la consulta de diverses obres sobre l'estructura dels teixits urbans i els tipus de creixement de les ciutats, que s'ha complementat amb l'anàlisi dels documents del planejament urbanístic (veure apartat 5.2.2) i el treball de camp (apartat 5.2.5) –imprescindible per copsar algunes de les característiques més específiques dels elements urbanitzats–, com es va definir una tipologia dels assentaments, per tal d'aplicar-la a l'àmbit d'estudi. Per a la construcció d'aquesta tipologia es van utilitzar els conceptes de *poblament* i *habitat*. Per *poblament*, es va entendre el tipus d'estructura interna de les àrees urbanes, tant des del punt de vista morfològic (en funció de la disposició dels carrers i la resta d'espais públics i els espais parcel·lats o edificats) com des del punt de vista funcional. Així mateix, amb referència a l'*habitat*, es va fixar l'atenció en les característiques que prenen els habitatges en funció de la seva configuració física, la seva disposició dins la parcel·la i el seu ús¹⁰⁴.

En certa manera s'ha recollit el repte que llançava a principis dels anys noranta Enric Mendizàbal (1991), quan apuntava que, tot i que els geògrafs s'havien ocupat de "les noves tendències del poblament", no s'havia recuperat el propi terme de "poblament". Així, a més dels treballs més clàssics, emmarcats dins la geografia regional (Iglésies, 1958; Llobet, 1958; Compte, 1963-64; Barbaza, 1988), els treballs del Laboratori d'Urbanisme de Barcelona (Solà Morales, 1993) i les aportacions de Capel (1975) van ser especialment aclaridores sobre el tipus de poblament. Al seu torn, la classificació utilitzada pel Col·legi d'Aparelladors i

¹⁰³ Seguint aquest criteri, en parlar d'urbanitzacions es faria referència a un element urbà "aïllat morfològicament i funcionalment, on la tipologia dominant és la residencial unifamiliar aïllada", que es caracteritzen perquè "són diferenciables del nucli de població, ja que n'estan separats i no són fàcilment accessibles a peu" (Barba Encarnación i Mercadé, 2006, p. 22). Una altra característica que defineix les urbanitzacions és que són "aparegudes en un moment d'escàs control urbanístic i legítimades a *posteriori* pel planejament" (Barba Encarnación i Mercadé, 2006, p. 23). En canvi, altres formes de "creixements en baixa densitat (adossades o com a expansió del nucli)" són "resultat d'un planejament i gestió municipals determinats", en el benentès que les diferències entre aquests i les urbanitzacions "no són només tipològiques entre aïllades i adossades" (Barba Encarnación i Mercadé, 2006, p. 23).

¹⁰⁴ Tot i que finalment la tipologia, pel que fa a l'habitat, a efectes de representació cartogràfica i posterior anàlisi estadística de les dades obtingudes s'ha fixat més en la forma, mentre que a la qüestió de l'ús de l'habitatge i a la manera d'habitar-lo s'hi ha fet una aproximació més qualitativa, abordada principalment a través del treball de camp i les entrevistes.

Arquitectes Tècnics de Catalunya, que s'ha vist reflectida en els treballs de Muñoz (2005), ha estat la més seguida pel que fa a l'hàbitat.

5.2.3.3 La descripció de la tipologia

Així doncs, partint d'aquest treball previ de documentació, i intentant conjugar l'anàlisi dels tipus de poblament i d'hàbitat, es va definir una tipologia dels assentaments segons la qual, *a priori*, es pot diferenciar entre dos grans tipus d'assentaments:

- Els assentaments de tipus tradicional, que es caracteritzen pel seu caràcter compacte i la seva més alta densitat, així com per la seva diversitat quant a usos i activitats, i pel fet d'haver-se configurat d'una forma lenta i integrada.
- Els nous tipus d'assentaments que, per la seva banda, venen determinats pel seu caràcter extensiu, la seva baixa densitat, per ser altament especialitzats en relació amb el seu ús –en moltes ocasions bàsicament residencial– i per haver aparegut en un període molt curt de temps.

S'és conscient que aquesta distinció en base al concepte de "tradicional", entre els assentaments amb un origen antic i unes característiques, tant morfològiques com funcionals, diferents a les dels assentaments apareguts de forma més recent, que responen a dinàmiques com són el turisme, la indústria o les noves dinàmiques residencials, pot ser motiu d'incertesa o fins i tot de confusió. Val a dir, no obstant això, que aquesta és una terminologia comunament utilitzada en un bon nombre d'aportacions de diferents èpoques, realitzades des de diferents disciplines i tant en obres centrades en l'àrea estudiada com en aquelles referències de caràcter més general. Potser les paraules de Barbaza (1988, p. 422, vol. II) poden ser il·lustratives de la diferenciació que es tracta d'establir: "Abans, l'aparició dels llogarets i dels masos no alterava el paisatge perquè era progressiva, i sobretot perquè les construccions rurals s'adaptaven espontàniament a les condicions del medi (...). Avui en dia, la implantació d'una urbanització turística és sobtada i brutal (...). El mal prové del fet que la majoria d'urbanitzacions ja no es fan a la mesura del paisatge on s'instal·len sinó que l'esquincen".

A més, la metodologia aplicada en el desplegament del Programa de planificació territorial de la Generalitat, que es basa en la regulació de tres sistemes bàsics –el sistema d'espais oberts, el sistema d'assentaments i el sistema d'infraestructures de mobilitat– i que es pot trobar, sense anar més lluny, en el Pla Director Territorial de l'Empordà (DPTOP, 2006a)– ha vingut a confirmar, en bona mesura, aquesta diferenciació. D'aquesta manera, sobre el sistema d'assentaments, els plans distingeixen entre els "nuclis històrics i les seves extensions" que són el resultat d'un llarg procés de formació i les "àrees especialitzades", que provenen d'actuacions concretes, i que poden ser polígons, urbanitzacions, equipaments, etc.

Així mateix, entrant en més detall, per tal d'aprofundir en l'anàlisi i realitzar distincions entre uns i altres assentaments, es pot parlar de les categories que es descriuen a continuació. Pel que fa als tipus de poblament, es pot distingir entre:

- Nucli tradicional: correspon a les parts més antigues dels pobles que es caracteritzen pel seu alt grau de compactació. Als municipis més grans i dinàmics aquestes àrees apareixen molt transformades, tant en l'aspecte físic com en el funcional.
- Creixement del nucli tradicional: es tracta de creixements que en el seu moment es van realitzar de forma espontània, partint de l'evolució que seguia l'activitat agrícola. Són teixits que es van materialitzar per continuïtat de la trama urbana preexistent, aprofitant els eixos d'accés a la població i que sovint integraven les masies disperses properes al casc urbà. Es caracteritzen per la menor compacitat respecte al nucli tradicional, i per la seva heterogeneïtat tant des del punt de vista físic com funcional.
- Exemple: són aquelles zones del nucli urbà que es van desenvolupar a partir de la iniciativa de l'Administració i d'una forma unitària, en base a unes normes d'ordenació marcades per l'Ajuntament. Es caracteritzen per disposar-se a partir d'una malla regular de peces més o menys geomètriques. S'hi combinen usos residencials, comercials i industrials.
- Urbanització de tipus turístic: es caracteritzen perquè la seva aparició i la seva localització van anar lligades amb el turisme i la segona residència. Per aquest fet, es troben al marge de l'estructura territorial i urbanística anterior. Es poden situar sense solució de continuïtat amb el nucli preexistent o en terrenys urbanitzats lluny d'aquest. Es caracteritzen, *a priori*, per la combinació d'usos residencials, d'allotjament, de restauració, usos comercials i lúdics, etc.
- Càmping: els càmpings tenen la seva raó de ser única i exclusivament en el turisme. Sovint són considerats com una infraestructura d'allotjament però també es poden considerar com a part de la superfície urbanitzada. Tot i que es caracteritzen per l'absència d'edificació, sí que presenten un cert grau d'urbanització, ja que compten amb un traçat de carrers (tot i que sovint sense pavimentar) i la provisió d'alguns serveis (enllumenat, provisió d'aigua i electricitat, etc.).
- Àrees residencials de baixa densitat: són àrees de creixement que se situen a continuació dels nuclis urbans preexistents o en els buits intersticials d'aquests, i que suposen un trencament amb les formes del poblament tradicional. Es caracteritzen pel seu traçat de nou, realitzat a partir de l'acció del planejament, pel seu caràcter extens i per la seva baixa densitat, amb un menor nombre d'habitatges per hectàrea urbanitzada. Es troben ocupats bàsicament per usos residencials i, en

general, tenen a veure amb la recerca de les millors condicions de l'habitatge al preu comparativament més ajustat¹⁰⁵.

- Zones industrials, comercials i d'equipaments: inclouen les grans àrees corresponents a aquest tipus d'instal·lacions, que són fàcilment identificables i que es caracteritzen per localitzar-se en relació amb les condicions de visibilitat i accessibilitat. Són molt característiques les instal·lacions de tipus aparador, situades al llarg de les carreteres. L'ús és pràcticament sempre diferent del residencial.

No s'ha definit, per la seva difícil diferenciació mitjançant la fotografia aèria, o fins i tot amb l'anàlisi del planejament, una categoria corresponent als anomenats *polígons d'habitatge*, a saber, aquelles peces urbanes que van aparèixer en un moment determinat, sobretot als anys seixanta i setanta, que es van basar en una actuació unitària de promoció pública (o privada amb alguna mena de subvenció), que se solien situar en unes localitzacions generalment allunyades o perifèriques, i que es caracteritzaven per estar constituïdes en base a l'edificació en bloc o en base a cases unifamiliars aïllades o adossades (popularment conegudes amb el nom de "cases barates") (Capel, 1975; Solà Morales, 1993; Ferrer, 1997). Cal assenyalar que la seva presència a l'àmbit d'estudi és molt limitada¹⁰⁶, i en aquells llocs on s'ha trobat s'ha assimilat a altres categories, com els creixement del nucli tradicional o les àrees residencials de baixa densitat, en funció de les seves característiques morfològiques.

Al seu torn, entre els diferents tipus d'hàbitat, se'n poden diferenciar els següents:

- Edificis entre mitgeres: són aquelles edificacions que, com el seu nom indica, es disposen entre dues parets mitgeres, o sigui, aquells murs comuns a dos edificis contigus. Es tracta d'edificacions que ocupen tota la façana de la parcel·la i que, generalment, es troben alineades als vials, formant files d'edificacions o bé illes tancades amb pati interior. Poden ser de caràcter unifamiliar, de manera que sovintegen en els nuclis tradicionals dels pobles més petits, o comptar amb diferents habitatges plurifamiliars, i aleshores són més habituals en aquells nuclis més grans i desenvolupats. Tant en una com en l'altra situació, a la planta baixa poden presentar usos diferents del residencial.

¹⁰⁵ En el seu moment no es va identificar en aquesta àrea la contrapartida a les àrees residencials de baixa densitat, representada pels creixements residencials d'alta densitat, conformats per blocs d'habitatge plurifamiliar, i que sí que es podien trobar, per exemple, a molts municipis de la Regió Metropolitana de Barcelona. En aquest sentit, es va constatar com als llocs on el planejament marcava aquest tipus de creixement, no s'hi havia arribat a construir (Peralada) i com, fins i tot, en alguns llocs (Sant Pere Pescador) s'havia produït un canvi de la zonificació en el moment de la revisió del planejament, per tal de substituir aquests creixements més densos per models de baixa densitat. No obstant això, com es veurà en l'apartat 8.1, realitzat a partir de l'anàlisi de les entrevistes, cap a finals del període analitzat es comencen a produir creixements basats en blocs que responen, entre altres raons, a l'augment del cost de l'habitatge, i que fan que, finalment, s'hagin constituït algunes peces amb creixements residencials d'alta densitat, pel que sí es perllongués l'estudi a dates més recents, probablement s'hauria de valorar la inclusió d'aquesta categoria.

¹⁰⁶ El que hi ha són implantacions molt concretes, de les quals s'ha tingut constància mitjançant la bibliografia o el treball de camp, com ara les vivendes del Patronat a l'Armentera (Badia, 1981), els barris del Roser o del Botxí a Castelló d'Empúries (Compte, 1976) o el grup d'habitatges "Quatre vents" a Sant Pere Pescador.

- Edificació en bloc: Es tracta d'una edificació constituïda per habitatges de caràcter plurifamiliar però, a diferència de l'anterior, en aquest cas es tracta de blocs aïllats que exteriorment presenten una forma regular i unitària. Generalment, els usos són residencials, tot i que de vegades, als baixos, també s'hi poden trobar d'altres. A l'àmbit d'estudi, els blocs se situen sobretot a les urbanitzacions de tipus turístic, com els característics edificis pantalla, situats a primera línia de mar.
- Unifamiliars adossades: Es tracta d'edificacions amb un ús exclusiu d'habitatge, i que corresponen, com el seu nom indica, a una única família. La denominació d'adossades fa referència a la seva disposició arreglerada –o en filera– amb altres habitatges de les mateixes característiques. Generalment es tracta de promocions unitàries i la seva ordenació es fa en funció d'uns determinats paràmetres d'ocupació de la parcel·la, deixant espais lliures d'ús privat al davant, al darrera o al davant i al darrera.
- Unifamiliars aïllades: Són també edificacions exclusivament residencials, amb un ús d'habitatge unifamiliar, però els paràmetres d'ordenació, que també es fa en funció de l'ocupació de la parcel·la, defineixen el manteniment d'unes distàncies de separació amb les parcel·les veïnes, pels quatre costats. Prolifereixen, sobretot, en les urbanitzacions de tipus turístic, on sovint apareixen acompanyades de jardí i piscina, tot i que també són molt presents a les noves àrees residencials de baixa densitat. Dins d'aquesta categoria s'inclouen, tanmateix, les tradicionals cases de pagès, que en el seu origen combinaven els usos residencials i els usos agrícoles, i que se solen situar en els creixements dels nuclis tradicionals.
- Tendes, caravanes i bungalows: Es tracta dels tipus d'hàbitat propis dels càmpings, que es caracteritzen per l'absència d'edificació, ja que es troben ocupats per instal·lacions de caràcter mòbil, com les tendes de campanya i les caravanes o, en el cas que hi hagi edificacions, aquestes són de caràcter molt provisional, com en el cas dels anomenats *bungalows*.
- Divers: És el tipus d'hàbitat que s'ha assignat a les zones industrials, comercials o d'equipaments, on les edificacions són de tipus molt variable (naus industrials, magatzems, etc.) –d'aquí el nom de divers–, i que rarament compten amb un ús residencial, ja que allò que les defineix és, precisament, el seu ús productiu.
- Zones amb baix grau de consolidació: corresponen a aquelles zones ja urbanitzades (amb el traçat dels carrers, la provisió dels serveis, etc.) però que en la seva majoria encara no han estat construïdes, i per tant resten encara per consolidar. Gairebé sempre corresponen a les zones de més recent urbanització, tot i que en algun casos, com succeeix amb algunes urbanitzacions turístiques, poden romandre un bon nombre d'anys sense consolidar.

Com es pot veure, amb aquesta tipologia es pot diferenciar entre uns *tipus tradicionals del poblament* i uns *nous tipus del poblament* i, de forma paral·lela, entre uns *tipus d'hàbitat d'alta densitat* i uns *tipus d'hàbitat de baixa densitat*. Així mateix, la tipologia permet una classificació jeràrquica (veure Taula 3), ja que les diferents categories que la componen es poden estructurar de la següent manera:

- Per una banda, els *tipus tradicionals del poblament* comprenen els nuclis tradicionals i les seves extensions, els creixements del nucli tradicional i les zones d'eixample, mentre que els *nous tipus del poblament* inclouen els tipus lligats al turisme (urbanitzacions i càmpings), les àrees residencials de baixa densitat, i les zones industrials, comercials o d'equipaments.
- Per l'altra banda, els *tipus d'hàbitat d'alta densitat* comprenen els edificis entre mitgeres i l'edificació en bloc, mentre que els *tipus d'hàbitat de baixa densitat* engloben els habitatges unifamiliars adossats i els unifamiliars aïllats. Al marge resten els *altres tipus d'hàbitat*, com els que es poden trobar en els càmpings (tendes, caravanes i bungalows), aquells corresponents a les zones industrials, comercials o d'equipaments, categoritzats amb un tipus d'hàbitat divers, a més de les zones amb un baix grau de consolidació.

Taula 3 Tipologia dels assentaments, segons els tipus de poblament i els tipus d'hàbitat

Poblament	Hàbitat
Tipus tradicionals del poblament	Alta densitat
Nucli tradicional	Edificis entre mitgeres
Creixement del nucli tradicional	Edificació en bloc
Eixample	Baixa densitat
Tipus lligats al turisme	Unifamiliars adossades
Urbanització de tipus turístic	Unifamiliars aïllades
Càmping	Altres
Àrees residencials de baixa densitat	Tendes, caravanes i bungalows
Zones industrials, comercials i d'equipaments	Divers
	Zones amb baix grau de consolidació

Font: Elaboració pròpia

5.2.3.4L'aplicació de la tipologia a l'àmbit d'estudi

Un cop definida, la tipologia es va aplicar al territori estudiat mitjançant la fotointerpretació i la digitalització en pantalla sobre ortoimatges, amb el recolzament de material addicional (bàsicament els documents de planejament de la zona però també altra cartografia de referència¹⁰⁷) i la verificació mitjançant el treball de camp.

L'anàlisi ha inclòs tres fites temporals (l'any 1957, l'any 1997 i l'any 2004), per a les quals s'ha comptat amb tres sèries de fotografies aèries i ortoimatges, amb diferents característiques. Tot i això, els treballs de digitalització per a tots els moments es van realitzar sobre les imatges corresponents a la darrera data, a saber, la versió 4 de les ortoimatges 1:5.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC)¹⁰⁸. Així és com les fotografies del vol americà de 1957 –en blanc i negre i amb una escala aproximada d'1:32.000– i les ortofotografies del SIG Oleícola del *Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación (MAPA)* –que corresponen a l'any 1997, també són en blanc i negre i tenen una escala d'1:10.000¹⁰⁹– es van usar només com a referència visual (veure Il·lustració 1). Aquest fet, el d'usar per a la digitalització una única base cartogràfica, va ser possible gràcies a les especials característiques –el caràcter pràcticament irreversible– de la superfície urbanitzada, ja que, a diferència del que succeeix amb altres usos i cobertes del sòl, com assenyala Martí Llambrich (2005), un cop uns terrenys han estat urbanitzats és difícil –i realment poc freqüent– que aquests s'alliberin i es tornin a renaturalitzar¹¹⁰. Es va procedir d'aquesta manera per la problemàtica derivada de les diferències mètriques i de resolució existents entre les tres sèries d'imatges (veure Taula 4), evitant les variacions en el RMS¹¹¹, i que una part de les diferències atribuïdes a l'evolució de les àrees urbanitzades en realitat fossin causades, senzillament, per les divergències mètriques entre les diferents sèries d'imatges usades com a cartografia de base.

¹⁰⁷ En aquest sentit es poden mencionar, per exemple, els fulls del *Mapa de planejament urbanístic i usos del sòl del sistema urbà de Figueres* (DGU, 1995), els fulls del *Mapa de planejament urbanístic i usos del sòl Costa Brava 2* (DGOTU, 1998), o alguns fulls del *Mapa topogràfic 1:25.000* (ICC, 1997, 1999), corresponents a la *Col·lecció Espais Naturals Protegits*.

¹⁰⁸ Aquestes eren les imatges més recents disponibles quan es van realitzar els treballs de digitalització. Es van obtenir a través de la pàgina *web* de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC), des d'on –des de fa uns anys– es poden aconseguir els diferents productes digitals de l'Institut, que es poden descarregar sense cost i en un format (MrSid) fàcilment convertible al MiraMon.

¹⁰⁹ Les fotografies de 1957 es van escanejar i corregir geomètricament; uns treballs que es van realitzar en el si del grup de recerca INTERFASE. En canvi, les ortofotografies del MAPA, de les quals es va haver de sol·licitar la cessió d'ús, ja es trobaven en format digital i corregides, cosa que va facilitar el seu tractament i utilització.

¹¹⁰ Aquest fet, el de la desaparició de la superfície urbanitzada i la conseqüent renaturalització, pot ser més habitual en àrees de muntanya, com els Pirineus, on els processos d'abandonament per part de la població poden portar, en situacions extremes, al progressiu enrunament i fins i tot a la desaparició de l'assentament (Guirado, 2008). No obstant això, en aquesta àrea només s'han donat uns pocs casos de processos de desurbanització, per altra banda emblemàtics, com el de la urbanització La Pletera de Torroella de Montgrí (Baix Empordà) (Romagosa, 2001) o la del Club Mediterranée a Cadaqués, que no ha estat exempta de polèmica, ja que hi ha hagut veus crítiques, en considerar-la un obra ben feta, que es va realitzar tenint en compte les especials característiques de l'indret (Musquera, 2004).

¹¹¹ *El RMS (Root Mean Square)* o arrel quadrada del quadrat de la mitjana és l'estadístic que s'utilitza per conèixer l'error amb què s'ha realitzat la correcció de les fotografies, és a dir, la diferència entre el valor estimat i el valor observat per a cada un dels punts mostrals utilitzats en el procés (Chubieco, 1996; Pons, 2004). En aquest sentit, el RMS era molt més elevat en les fotografies de 1957, que no pas en les altres dos.

Il·lustració 1 Fragment de les fotografies aèries i ortoimatges utilitzades en la fotointerpretació (1957-1997-2004)

Font: Elaboració pròpia¹¹²

Tots els treballs de digitalització es van fer, doncs, sobre les ortoimatges de l'ICC, que són en color i tenen una elevada resolució (0,5 m. per píxel), la qual cosa va permetre digitalitzar amb una escala de treball força detallada (1:1.000 aproximadament). La digitalització es va iniciar en la data més recent, per a després anar cartografiant els canvis endarrere, mitjançant operacions de sostracció. Les causes de procedir en un ordre invers al cronològic van ser diverses: major detall i qualitat de les imatges de base, major disponibilitat d'informació i facilitat d'anar al camp a comprovar els resultats. El criteri emprat per a discriminar la superfície urbanitzada va ser, seguint –per exemple– a Carreras Quilis (2002), que els terrenys estiguessin “urbanitzats”, independentment del grau de consolidació, és a dir, que s’hi hagués realitzat l’obertura dels carrers i la provisió dels serveis (pavimentació, enllumenat, clavegueram, etc.). Segons aquest autor, com que el consum de sòl es produeix quan s’urbanitza, “per elaborar mapes de consum de sòl cal delimitar els territoris que estan dotats d’alguna fase d’urbanització (...), tant si estan edificats com si no ho estan.” (Carreras Quilis, 2002, p. 29). Per tant, dins de la superfície urbanitzada també s’inclouen els vials, els buits intersticials i els espais verds tant públics com privats¹¹³. Això és important perquè, en funció del criteri emprat en la delimitació, a l’hora de la digitalització, els resultats numèrics obtinguts poden ser diferents. A més, en el

¹¹² Sobre les imatges de fons, s’hi inclou el vector corresponent a la superfície urbanitzada de l’any 1997.

¹¹³ Per això no s’han considerat com a part de la superfície urbanitzada aquelles edificacions que s’aixequen de forma aïllada en el territori, sense que es produeixi la urbanització, i que es troben dins d’un règim de sòl no urbà, o en zones de sòl urbanitzable encara per desenvolupar, i que s’han considerat com a construccions aïllades fora de nucli urbà. Aquestes construccions aïllades es van digitalitzar, a mode d’experiment, per l’any 1997 i, tal com es veurà a l’apartat 6.3, ajuden a comprendre l’ocupació que es produeix del territori, més enllà de la urbanització. Contràriament, i en la mateixa línia, sí que s’ha inclòs dins de la superfície urbanitzada el terreny ocupat pels càmpings, ja que tot i que en aquests no s’hi produeix una edificació, sí que hi ha un cert grau d’urbanització i la provisió d’alguns serveis. Aquesta decisió d’incloure els càmpings dins la superfície urbanitzada es veu refermada, a més, pel Pla General d’Ordenació Urbana Municipal de Sant Pere Pescador, on hi ha hagut una gran profusió d’aquest tipus d’implantacions i on el càmping és considerat com una categoria més dins la zonificació del sòl urbà (Ajuntament de Sant Pere Pescador, 2000).

cas concret de la superfície urbanitzada, aquesta qüestió també pot influir, per exemple, en l'assignació cronològica dels creixements urbanístics, a causa de la diferenciació temporal que moltes vegades hi ha entre les operacions de parcel·lació, urbanització i edificació del sòl (Carreras Quilis, 2002), i que pot portar, en confondre els conceptes de consolidació de l'edificació i d'ocupació del sòl, a adjudicar a etapes més recents ocupacions de sòl que ja havien estat compromeses en moments anteriors (Carreras Quilis, 2002; Solans, 2002; Ferrer, 2003).

Taula 4 Fotografies aèries i ortoimatges utilitzades en la fotointerpretació, i les seves característiques

Bases usades com a referència visual		Base usada en la digitalització
Fotografies del vol americà	Ortofotografies del SIG oleícola	Ortoimatge 5M ICC
Data del vol: 1957 Producció: Exèrcit americà Escala del producte (aproximada): 1:32.000 B/N Format: Paper Escaneig i correcció: Grup de recerca INTERFASE Resolució: 1 m.	Data del vol: 1997 Producció: MAPA Escala del vol: 1:40.000 Escala del producte: 1:10.000 B/N Format: Digital Correcció: En origen Resolució: 1 m.	Data del vol: 2004 Producció: ICC Escala del vol: 1:37.500 Escala del producte: 1:5.000 Color natural Format: Digital Correcció: En origen Resolució: 0,5 m.

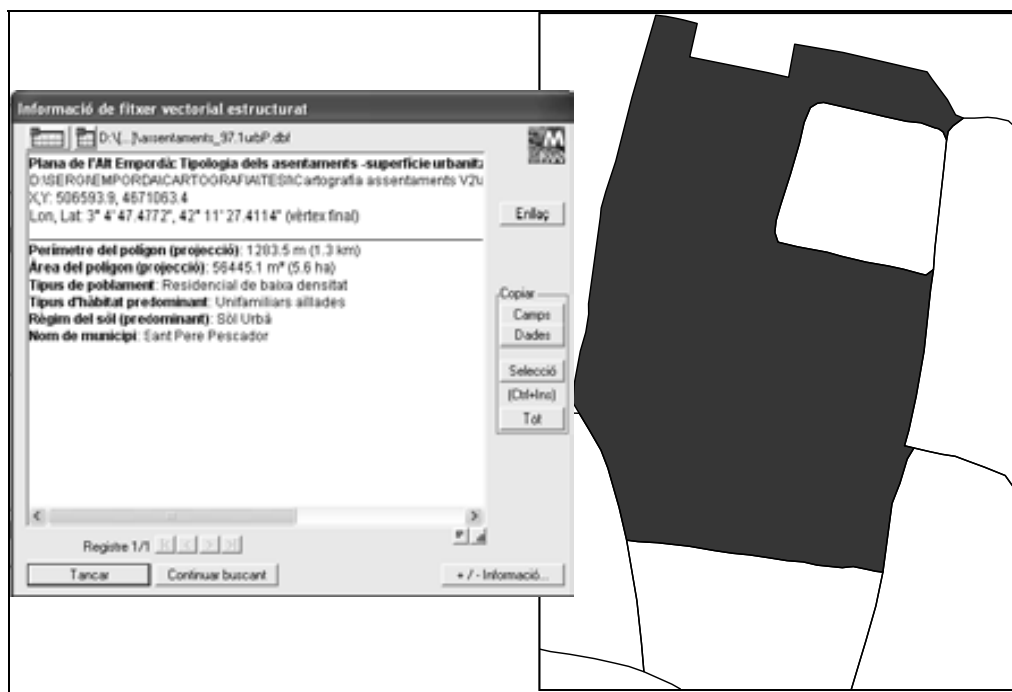
Font: Elaboració pròpia

La mida mínima dels polígons delimitats, i dels canvis entre les diferents dates reflectits, va ser de 500 metres quadrats, seguint el criteri usat en el *Mapa de cobertes del sòl de Catalunya* (Ibàñez *et al.*, 2002). Els límits de les àrees urbanes es van traçar, sempre que era possible, resseguint els carrers. Quan no ho era, la delimitació es va fer bé resseguint els límits de les edificacions, bé resseguint els límits de les parcel·les ja consolidades. En el cas de la presència de parcel·les encara per consolidar, no es van considerar, a efectes de canvis en els límits de la superfície urbanitzada, aquelles distàncies lineals inferiors a 30 metres.

Respecte a l'assignació de les diferents categories de la tipologia, s'ha d'assenyalar que primer es van cartografiar les peces urbanes segons els diferents tipus del poblament, i que posteriorment s'hi va assignar el tipus d'hàbitat més representatiu –per això, sempre es farà referència al tipus d'hàbitat predominant– tot i que això no exclou que n'hi pugui haver d'altres, per exemple, unifamiliars aïllades en una zona que s'hagi catalogat com a predomini dels edificis entre mitgeres o edificació en bloc en una zona d'unifamiliars aïllades.

Aquesta informació, en anar digitalitzant, es va anar enregistrant en la base de dades associada a la capa gràfica, tal com es pot veure en la Il·lustració 2.

Il·lustració 2 Estructura de la base de dades: exemple corresponent a Sant Pere Pescador, l'any 1997

Font: Elaboració pròpia

L'assignació només de l'hàbitat predominant en una peça urbana amb un determinat tipus del poblament prové del fet que la variable cartografiada va ser la superfície urbanitzada i no la superfície construïda, ja que no es va arribar a discriminar edificació per edificació. Aquesta operació, que requeria molt més detall, i que sobrepassava els objectius de la recerca, només es va realitzar en una mostra, que es va considerar prou representativa, conformada per les àrees residencials de baixa densitat i les urbanitzacions turístiques amb una extensió d'entre una i quinze hectàrees, per tal d'analitzar els processos de consolidació que han tingut lloc entre els anys 1997 i 2004, en aquestes dos categories del poblament, que es va considerar que eren, juntament amb les zones industrials, comercials o d'equipaments, les més susceptibles d'experimentar aquests processos. Així, per tal de fer una aproximació al recent procés d'ocupació d'aquestes àrees, es van cartografiar les diferents cobertes del sòl que es poden trobar dins de les zones urbanitzades, o sigui, edificacions, espais viaris, espais verds (públics o privats) i espais buits, de vint-i-dos àrees residencials de baixa densitat i de vint-i-nou urbanitzacions turístiques, corresponents a deu i a dotze municipis, respectivament. En aquest cas, la superfície mínima de digitalització va ser menor: de 50 metres quadrats.

5.2.3.5 Altres elaboracions cartogràfiques

La fotointerpretació i digitalització sobre ortoimatges, un cop finalitzat el procés, va permetre l'obtenció d'unes capes d'informació georeferenciada, que possibiliten l'anàlisi mitjançant els SIG dels canvis en la superfície i la localització dels diferents tipus d'assentaments. Així es van poder realitzar una sèrie d'exercicis més complexos, que van aportar elements d'anàlisi addicionals.

Per exemple, es va procedir a l'anàlisi de la relació de la superfície urbanitzada amb altres elements territorials com són la línia de costa o les carreteres, mitjançant una operació de combinació analítica de capes¹¹⁴ realitzada entre la superfície urbanitzada i un mapa de distàncies, traçades en base a una sèrie de *buffers*¹¹⁵, definits en intervals d'un quilòmetre des de la línia de costa¹¹⁶ i la xarxa de carreteres catalogades¹¹⁷. De la mateixa manera, es van realitzar operacions de combinació analítica de capes entre la superfície urbanitzada, els espais PEIN¹¹⁸ i els espais amb més d'un 20% de pendent¹¹⁹, per tal de discriminar-los, i veure la implantació d'uns sobre els altres: per exemple, àrees urbanitzades a l'interior d'espais PEIN o disposades sobre zones amb forts pendents.

Finalment, altres exercicis d'anàlisi cartogràfica es van centrar en uns tipus de poblament concrets, com va succeir en el cas de l'anàlisi de rutes¹²⁰, que es va realitzar per tal d'obtenir les relacions distància / temps entre les diferents poblacions, amb l'objectiu de comprovar la relació existent entre un major desenvolupament de les àrees residencials de baixa densitat i les facilitats de comunicació a les localitats que són les principals destinacions dels fluxos de mobilitat obligada¹²¹. L'anàlisi de la visibilitat¹²², per la seva banda, es va dur a terme per tal de valorar el paper de les vistes al mar en la localització de les

¹¹⁴ La combinació analítica de capes consisteix en l'encreuament espacial de dues capes cartogràfiques i dels seus valors o categories (Pons, 2004).

¹¹⁵ Els *buffers* són zones d'influència que es tracen a una certa distància al voltant d'unes entitats predefinides que s'anomenen "entitats diana" (Pons, 2004).

¹¹⁶ La línia de costa utilitzada en el procés de generació del mapa de distàncies es va extreure de la base municipal 1:50.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC).

¹¹⁷ És a dir, aquelles que estan codificades com a autopistes, autovies, carreteres nacionals, carreteres comarcals o carreteres locals, i que conformen la xarxa bàsica de carreteres. Al marge d'aquestes, hi han altres vials asfaltats sense codificació. Aquesta xarxa de carreteres es va obtenir de la base topogràfica 1:50.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC).

¹¹⁸ Obtinguts a partir de les elaboracions realitzades amb la base "Pla de Espais d'Interès Natural", a escala 1:50.000, del SIG de l'antic Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat (DMAH).

¹¹⁹ Calculades amb el mapa de pendents realitzat a partir del Model Digital d'Elevacions 30x30 m. de l'ICC.

¹²⁰ Aquesta anàlisi es va realitzar mitjançant un mòdul de MiraMon que determina les rutes òptimes entre un conjunt de localitzacions origen i un conjunt de possibles localitzacions destinació. La ruta òptima entre un parell de localitzacions origen – destinació és aquella que minimitza el desplaçament (en termes de distància o temps) per anar de l'origen a la destinació (Pons, 2004).

¹²¹ La xarxa de carreteres utilitzada va ser la mateixa que s'havia fet servir en l'elaboració del mapa de distàncies, la xarxa de carreteres catalogades, a la qual es van afegir les carreteres que es dirigeixen a les poblacions destinació situades fora de l'àmbit d'estudi. Calia comprovar, a més, que les localitzacions origen i les possibles localitzacions destinació estiguessin connectades a la xarxa, per tal de poder definir les possibles rutes.

¹²² O sigui, determinar les àrees que són visibles i les que no ho són des d'un observador o punt de vista (Pons, 2004).

urbanitzacions de tipus turístic que es troben a l'interior, i es va realitzar a partir de la definició de les conques visuals¹²³ de les diferents urbanitzacions situades a més d'un quilòmetre de distància de la línia costanera.

Totes aquestes elaboracions cartogràfiques van donar com a resultat una sèrie de mapes, dels quals es poden trobar nombroses exemples al llarg de la tesi. No obstant això, com s'ha dit anteriorment, el fet d'estar treballant amb bases cartogràfiques georeferenciades i en format SIG permetia la posterior explotació estadística de totes aquestes dades de superfície, que es van analitzar juntament amb la resta de dades, que feien referència a altres variables.

5.2.4 L'anàlisi estadística

Com s'acaba de constatar, l'anàlisi cartogràfica, que ha comportat la generació d'una nova cartografia, ha suposat un esforç important. Però això no ha estat motiu per a què els resultats obtinguts s'hagin relacionat amb les dades i informacions obtingudes mitjançant altres mètodes d'anàlisi. La decisió d'utilitzar altres mètodes, a banda de la cartografia, es va prendre perquè no es volia dur a terme l'anàlisi de les transformacions només des del punt de vista físic, fent referència únicament a aspectes com la magnitud o la localització dels assentaments, sinó que els resultats obtinguts es volien relacionar amb les diferents dinàmiques socioeconòmiques. D'aquesta manera, l'anàlisi estadística ha servit per a relacionar els resultats numèrics obtinguts amb l'elaboració cartogràfica amb altres variables demogràfiques i socioeconòmiques, com són la població, els habitatges, la infraestructura d'allotjament o els fluxos de mobilitat.

5.2.4.1 Les variables d'anàlisi

Entre el conjunt de possibles variables s'han triat, pel seu caràcter explicatiu en relació amb els objectius marcats, aquelles que fan referència als cinc aspectes següents: la superfície urbanitzada, els habitatges, la infraestructura d'allotjament, la població i la mobilitat obligada.

Ja s'ha comentat la importància de la superfície urbanitzada com a variable explicativa en aquest treball; un fet que ha justificat que les seves dades s'obtinguessin expressament per a la recerca. Així mateix, respecte al paper de les dades referents a les altres variables, que s'han obtingut a través de fonts estadístiques ja existents, es poden realitzar les següents consideracions:

- L'anàlisi de l'evolució dels habitatges permet observar les dinàmiques de canvi –relacionades o no amb el turisme– a què estan sotmeses determinades àrees urbanes i, des d'aquest punt de vista, és un bon complement a l'anàlisi de la superfície urbanitzada. També la condició de principals, secundaris o vacants dels habitatges permet veure si la superfície urbanitzada es troba lligada al

¹²³ Per a calcular les conques visuals, el mòdul d'anàlisi de visibilitat de MiraMon utilitza el Model Digital d'Elevacions. Per a determinar si un punt (o píxel) és visible des d'un observador, el programa calcula el perfil topogràfic de la línia que l'uneix amb l'observador. Així, el punt serà visible des de l'observador si cap de les alçades del perfil sobrepassa la línia visual que uneix l'alçada del punt amb la de l'observador (Pons, 2004).

turisme i la segona residència. L'evolució dels habitatges acabats, al seu torn, permet resseguir l'evolució de la pressió constructiva i el procés de consolidació de les noves àrees de creixement dels nuclis urbans.

- L'anàlisi de la infraestructura d'allotjament, per la seva banda, permet comprovar el caràcter més o menys turístic dels municipis i veure quin tipus d'especialització turística –més centrada en els hotels o més centrada en el turisme de càmping– s'ha produït en cada cas. També serveix per acabar de confirmar el caràcter turístic de la superfície urbanitzada. Finalment, comparant la magnitud de la infraestructura d'allotjament i del parc d'habitatges secundaris es pot veure quin paper juga el turisme residencial a l'àrea d'estudi.
- Quant a la població, la seva evolució també es troba clarament lligada a la dinàmica dels nuclis urbans. En aquest sentit, la diferència de magnitud amb la superfície urbanitzada o amb els habitatges permet constatar el paper del turisme residencial en la configuració de la urbanització. A més, aspectes com la naturalesa o la procedència de la població, que són molt diverses, ajuden a entendre els processos de creixement urbanístic o, per contra, del manteniment de la superfície urbanitzada. Les dades de població per nuclis, al seu torn, permeten concretar encara més l'anàlisi, i constatar processos com la transformació funcional de les urbanitzacions de tipus turístic.
- Finalment, l'anàlisi de la mobilitat obligada de caràcter laboral permet comprovar l'augment de la complexitat en la utilització del territori, de manera que, cada cop més, les persones que viuen en un lloc treballen en un altre i es dirigeixen a un altre a realitzar les seves compres o per motius d'oci.

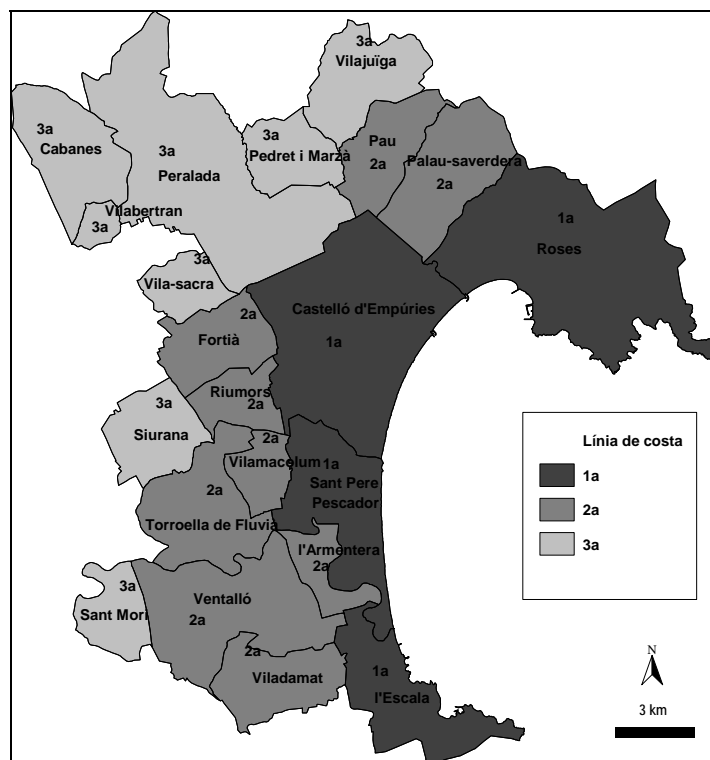
L'anàlisi de les dades referents a aquestes variables s'ha realitzat fixant-se en el conjunt i també de forma separada per municipis. Però, a més, les dades s'han agregat sobre la base de tres conjunts territorials diferenciats –la primera, la segona i la tercera línies de costa– en els quals les diferents variables han presentat diferències força significatives al llarg dels anys (veure Mapa 7). El criteri emprat per a distribuir els diferents municipis en aquests tres conjunts territorials¹²⁴ ha estat el que es detalla a continuació:

- Com a municipis de la primera línia s'han considerat els quatre que tenen front marítim: Roses, Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador i l'Escala.
- Els municipis de la segona línia, en canvi, són aquells que tenen el nucli urbà principal situat a menys de 8 quilòmetres de la línia costanera: Palau-saverdera, Pau, Fortià, Riumors, Vilamacolum, Torroella de Fluvià, l'Armentera, Ventalló i Viladamat.

¹²⁴ No s'ha de confondre aquesta anàlisi amb la que s'ha comentat anteriorment, i que es basa en la definició d'un mapa de distàncies a la costa. Aquest tipus d'anàlisi, amb el mapa de distàncies, no es pot utilitzar amb les dades procedents dels reculls estadístics perquè, a diferència de les dades generades mitjançant la cartografia, aquestes es troben generalment només per a l'àmbit municipal.

- Finalment, com a municipis de la tercera línia, s'han inclòs la resta de municipis de l'àmbit d'estudi, amb el nucli urbà principal situat a més de 8 quilòmetres de la costa: Vilajuïga, Pedret i Marzà, Peralada, Cabanes, Vilabertran, Vila-sacra, Siurana i Sant Mori.

Mapa 7 Municipis segons la línia de costa

Font: Elaboració pròpia

5.2.4.2 Les fonts estadístiques

Com ja s'ha comentat, les dades corresponents a aquest seguit de variables provenen de reculls estadístics ja existents. Així, la major part de les dades s'han extret dels censos, padrons i nomenclàtors de l'*Instituto Nacional de Estadística*, i fan referència a aspectes com ara la població, els habitatges i la mobilitat.

Les dades de població i habitatges dels anys 1950, 1960 i 1970 s'han extret dels nomenclàtors i, entre els anys 1981 i 2001, les dades utilitzades provenen dels censos de població i habitatges, que es fan cada deu anys, i de les renovacions padronals, realitzades cada cinc, de manera que cobreixen els períodes intercensals. D'aquesta manera, es disposa de dades sistematitzades i de fàcil accés per a tots els municipis de l'àmbit, amb referència a la població, els habitatges i la mobilitat, per als anys 1981, 1991 i 2001, a través del cens, i dades de població i mobilitat dels anys 1986 i 1996, mitjançant les renovacions padronals. A partir del 1996 es van deixar de fer les renovacions padronals quinquennals i el padró d'habitants va esdevenir

continu. És per això que les dades de població de l'any 2006 provenen ja d'aquest padró continu¹²⁵. En canvi, en desaparèixer les renovacions padronals, que es realitzaven mitjançant la distribució d'un qüestionari, de manera similar a com es fa amb les operacions censals (García Coll i Sánchez Aguilera, 2001), no es disposa de dades de mobilitat obligada per raons de treball per a l'any 2006, i per tant només es disposa de les dades del cens de 2001¹²⁶. El mateix succeeix amb el nombre d'habitatges, que només hi ha dades del cens del 2001. Els nomenclàtors de l'INE també s'han utilitzat per tal d'aproximar-se al creixement de població de les urbanitzacions, atès que s'hi poden trobar les dades de població de les entitats i els nuclis de població de cada municipi. Per a fer-ho, s'ha analitzat les xifres de població dels nuclis principals, dels altres nuclis, de les entitats catalogades amb l'epígraf d'urbanització i de la població que es troba en disseminat¹²⁷, entre els anys 1991 i 2006. Fins l'any 1996, el nomenclàtor es feia coincidint amb els censos o les renovacions padronals, però a partir d'aquella data, igual que el padró, el nomenclàtor ha esdevingut continu, de manera que des de l'any 2002¹²⁸ aquestes dades es poden obtenir de forma anual.

Altres dades, en canvi, s'han obtingut d'altres fonts, diferents de les de l'INE. És el cas de les dades que fan referència a la infraestructura turística, la font de les quals va ser fins l'any 1994 la *Dirección General de Empresas y Actividades Turísticas* de l'Administració de l'Estat, i des del 1995 la Direcció General de Turisme de la Generalitat de Catalunya¹²⁹. El mateix succeeix amb les dades dels habitatges acabats, que tenen l'origen en els certificats finals d'obra emesos pel Col·legi d'Aparelladors de Catalunya.

La major part de les dades s'han obtingut a través d'internet, a través dels webs dels instituts d'estadística (INE, Idescat). Les úniques dades que s'han consultat en paper són les dades de població i habitatges dels anys 1950, 1980 i 1970 (INE, s.d., 1963, 1973) i les dades de població dels nuclis dels anys 1981, 1986, 1991 i 1996 (INE, 1984, 1990, 1993, 1997). Com es pot observar, en gairebé tots els casos, les dades utilitzades en l'anàlisi són dades públiques, procedents de fonts d'abast general. En algun cas concret, les dades han estat facilitades directament per la institució que les genera, com succeeix amb les dades d'habitatges acabats per tipologia, que han estat cedides pel Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers de l'Edificació de Girona.

¹²⁵ Tanmateix, a efectes de comparació, per a l'any 2001 s'han utilitzat simultàniament les dades del cens i del padró.

¹²⁶ Hi ha l'*Enquesta sobre la mobilitat quotidiana de la població de Catalunya 2006*, impulsada pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques i l'Autoritat del Transport Metropolità, i realitzada mitjançant una enquesta telefònica a una mostra de més de cent mil persones en tot l'àmbit de Catalunya, que analitza els hàbits respecte al conjunt de desplaçaments –no només en relació amb la mobilitat obligada–. No obstant això, els resultats d'aquesta enquesta no garanteixen la significació estadística per a municipis de menys de 50.000 habitants, i només es difonen per al conjunt de Catalunya i els set àmbits del planejament territorial.

¹²⁷ L'INE considera que es troben en disseminat les edificacions que no es poden incloure en el concepte de nucli. Es considera nucli de població a un conjunt d'almenys deu edificacions, que formen carrers, places o altres vies urbanes. No obstant això, si el nombre d'edificacions es inferior a deu, però hi viuen més de cinquanta persones, també constituïran nucli de població. A més, s'inclouen dins d'un nucli aquelles edificacions que, tot i estar aïllades, es troben a menys de 200 metres dels seus límits exteriors.

¹²⁸ Segons es pot llegir al *web* de l'INE, fins aquell any aquest organisme no va disposar dels fitxers padronals d'alguns municipis, per la qual cosa no es va poder obtenir la informació per a àmbits inferiors al municipal.

¹²⁹ Excepte les dades de la capacitat hotelera de l'any 1950, que es van obtenir a partir de Cals (1982).

5.2.4.3 Consideracions metodològiques al voltant de les dades

Un aspecte força important, que cal tenir en compte, és la qualitat que presenten les dades estadístiques, ja que en alguns casos poden no ajustar-se exactament a la realitat, o fins i tot contenir certes imperfeccions. Tot i això, aquestes dades són, en definitiva, les que es troben disponibles, i aquelles que són proveïdes pels diferents organismes oficials (INE, Idescat, etc.), i per tant són les que s'han utilitzat en la recerca, tot i que tenint en compte la prudència que cal mostrar a l'hora de valorar-les, en funció de les consideracions que es fan a continuació.

En el cas de les dades de població, per exemple, tot i que els recomptes estan cada vegada més ben realitzats, a causa de les majors disponibilitats tècniques, també s'han d'enfrontar a una realitat cada cop més complexa, amb situacions molt diverses, i més en un àrea com aquesta, sotmesa a elevats contingents de població flotant de diversa índole. Però, per una altra banda, també és veritat que aquesta mena de desajustos han estat un fet recurrent en les estadístiques espanyoles, sobretot en el cas del padró que, en tractar-se d'un registre administratiu, es troba subjecte als successius canvis en les disposicions normatives, que poden veure's reflectides en el recompte de la població, presentant per tant les dades certes inconsistències (García Coll i Sánchez Aguilera, 2001; Goerlich, 2007)¹³⁰.

Sobre la qüestió concreta de la quantificació de la població flotant, que tradicionalment ha tingut tanta rellevància en aquesta àrea, però que cada cop més es converteix en un dels elements claus per entendre la utilització del conjunt del territori, s'ha d'assenyalar que aquesta és una població difícil de quantificar, tot i que existeixen estudis que aporten estimacions de població estacional. En aquesta línia, destaquen els treballs realitzats als anys noranta per Mendizàbal *et al.* (1993), en els quals es determinava la població estacional per a tots els municipis de Catalunya, i com aquesta anava variant al llarg de l'any, en funció dels fluxos de mobilitat de tipus laboral, escolar, vacacional, etc. Una altra experiència, en la mateixa línia, és el càlcul de la "Població ETCA" (Població Equivalent a Temps Complet Any), realitzat per l'Institut d'Estadística de Catalunya, i que és una estimació que es fa, en termes d'equivalència a temps complet anual, tant de la població total (els veïns residents d'aquell territori més la població estacional), com de la població estacional (la diferència entre les entrades de població no resident menys les sortides de la població resident). Aquesta estimació, que s'ha realitzat a través de les xifres de població resident, de les dades de mobilitat obligada i de la capacitat de la infraestructura d'allotjament per als anys 1998 i 2003 (Módenes, 2007), només es troba disponible pels municipis de més de cinc mil habitants o les capitals comarcals.

¹³⁰ En aquest sentit, segons García Coll i Sánchez Aguilera (2001), quan el padró es renovava cada cinc anys, en els períodes interpadronals sovintejaven les anomalies, ja que les dades anuals del padró procedien d'una rectificació que s'anava fent cada any de les xifres de les renovacions padronals, a partir del còmput de les altes i les baixes, però les alteracions que es produïen –per exemple, la tendència al sobredimensionament dels habitants– se subsanaven en el moment de la següent renovació padronal. Per això, la substitució des de l'any 1996 de les renovacions padronals per un padró continu fa sospitar a aquestes autores que aquestes errades poden seguir vigents.

En el mateix sentit, pel que fa al recompte d'aquesta població, es pot destacar una de les aportacions del cens de 2001, com és el concepte de la "població vinculada", que vol ser una aproximació a la població que realment utilitza el territori. La població vinculada es defineix com el conjunt de persones censables, és a dir, amb residència habitual a l'Estat, que tenen alguna mena de vinculació amb el municipi en qüestió, perquè hi treballen, perquè hi estudien o perquè hi tenen una segona residència (Alberich, 2006). A la pràctica, la introducció d'aquest nou concepte suposa l'abandonament del concepte de "població de fet", i pretén estimar d'una forma més eficaç la carrega real de població que suporta un municipi. La incorporació de la població vinculada ha estat considerada de gran interès, perquè obra noves perspectives i possibilitats als estudis de localització espacial de la població¹³¹, tot i les mancances que es deriven de la indefinició temporal de les preguntes, o del fet de no comptabilitzar els ciutadans estrangers que no tenen una residència habitual a Espanya (Roquer i Blay, 2002; Vinuesa, 2005; Alberich, 2006). Tal com es veurà més endavant (apartat 7.2.3), tot i que en el marc d'aquest treball no hi ha lloc per a un tractament més aprofundit de la població vinculada, sí que es tractarà de veure –molt succintament– les línies d'anàlisi que es poden establir amb l'ús d'aquest nou concepte, aprofitant que, a diferència del que succeïa amb altres aproximacions –com la població ETCA–, les dades es troben disponibles per a tots i cada un dels municipis de l'àmbit d'estudi.

Les mateixes cauteles s'han de prendre en el cas de la mesura del nombre d'habitatges. Com s'ha assenyalat, les dades d'habitatge s'han extret dels recomptes de l'INE, entre 1950 i 1970 del nomenclàtor, i entre els anys 1981 i 2001 dels diferents censos d'habitatge. En relació amb la qualitat d'aquestes dades, cal advertir que en analitzar l'evolució del número d'habitatges, de vegades s'observa com s'experimenten descensos, que si bé poden respondre a la desaparició d'habitatges, per abandonament i ruïna, cal tenir present que també es poden originar en errors en el registre. És en aquest mateix sentit, centrant però l'atenció en la consideració dels habitatges com a principals, secundaris o vacants, que cal assenyalar que –tal i com apunten López Colas i Módenes (2005)– les dades d'habitatges secundaris dels censos s'han d'interpretar amb certa cautela, atès que les xifres de secundaris i vacants poden oscil·lar en els diferents recomptes, per exemple, pel fet que una part dels habitatges vacants, en el fons, també són segones residències. Per una altra banda, en l'anàlisi dels habitatges per tipus només s'inclouen els habitatges familiars, siguin principals, secundaris o vacants. No s'inclouen, per contra, aquells altres tipus d'habitatges com els establiments col·lectius o els allotjaments que, tanmateix, són molt minoritaris. Finalment, i respecte a aquestes mateixes dades, també cal fer palès que tot i que en els nomenclàtors de 1960 i 1970 la categoria d'habitatges per tipus encara no apareixia, les xifres de les llars o les famílies permeten fer una estimació dels habitatges principals i dels no principals (secundaris i vacants). No succeeix així amb el nomenclàtor de

¹³¹ A banda d'aportacions de caràcter més metodològic i conceptual (Roquer i Blay, 2002; Vinuesa, 2005; Módenes, 2007), ha donat lloc a treballs de caràcter aplicat, com la tesi doctoral d'Alberich (2007), que utilitza aquestes dades per a realitzar un acurat anàlisi de la relació que s'estableix entre la població i el territori per a tota Catalunya.

1950, on no apareixen dades ni de llars ni de famílies¹³². És d'aquesta manera com aquesta estimació, realitzada a partir de les dades de llars i famílies dels nomenclàtors, tot i les mancances i la cautela amb què cal interpretar aquestes dades, permet disposar d'una sèrie continuada amb referència als habitatges per tipus, que enllaça amb les dades del cens d'habitatges de 1981.

Quant a les estadístiques que fan referència a la infraestructura d'allotjament, com s'ha comentat, la font de les dades han estat la *Dirección General de Empresas y Actividades Turísticas* de l'Administració de l'Estat i la Direcció General de Turisme de la Generalitat de Catalunya, i s'han obtingut a través del *web* de l'Idescat. No ha estat així en el cas de les places corresponents a la segona residència, de les quals no es disposa d'informació. Per tant, la capacitat d'allotjament de les segones residències s'ha hagut d'estimar, seguint l'estudi de Fraguell sobre les segones residències a la província de Girona, on s'assenyala que "el perfil del turisme residencial de Roses és el familiar, d'estructura tradicional, composta per matrimoni amb fills, i de nucli familiar reduït, sent dos el nombre de fills per família¹³³" (Fraguell, 1994, p. 161). Si es fa una generalització a partir d'aquest còmput, i es multiplica el nombre d'habitatges secundaris per aquest valor de quatre persones, es poden arribar a estimar les places de turisme residencial.

Finalment, com ja s'ha vist abans, només es disposa de dades de mobilitat obligada entre els anys 1986 i 2001. A banda d'això, la principal precaució que s'ha de tenir amb aquestes dades és la qüestió dels "empadronaments atípics", que es pot observar quan s'analitzen les dades de mobilitat obligada i entre les principals destinacions d'un municipi apareixen localitats importants (Barcelona i Girona) força allunyades. Cal tenir en compte que, tot i que una part d'aquests desplaçaments pot reflectir situacions reals, de persones que s'hi desplacen cada dia per anar a treballar, o d'altres que treballen des de casa, i hi van només un o dos dies per setmana, una altra part pot ocultar situacions en què la persona no viu realment en el municipi d'origen, tot i estar-hi empadronada. Aquests són els anomenats "empadronaments atípics", que es donen quan l'adreça on es consta com a resident no coincideix amb l'habitatge que habitualment s'ocupa. Molt sovint són motivacions de caire econòmic i fiscal les que porten a algunes persones a empadronar-se en aquella que realment és la seva segona residència; un fet pel qual aquest fenomen es dona amb una certa rellevància en àrees turístiques com aquesta (Ajenjo, 2005; Sabater i Ajenjo, 2005).

5.2.4.4 Detecció i mesura dels impactes generats pel model d'assentament

Com es veurà a l'apartat 6.3, mitjançant l'anàlisi estadística també s'ha dut a terme la detecció i mesura dels principals impactes generats pel model d'assentament a la plana de l'Alt Empordà, a través d'una sèrie

¹³² Per a una informació més detallada sobre les característiques formals dels nomenclàtors i la seva aplicació per l'estudi del poblament a Catalunya, es pot recórrer als treballs d'Esteve (2003).

¹³³ L'autora arriba a aquesta conclusió a partir de les dades obtingudes mitjançant una enquesta realitzada a l'agost de 1992, entre una mostra de 692 usuaris de les segones residències de Roses.

d'indicadors¹³⁴, que posen l'èmfasi en aspectes com, per exemple, l'ocupació del territori, el consum d'aigua i la generació de residus.

Per al càlcul d'aquests indicadors es van utilitzar les dades obtingudes amb la cartografia, a partir de l'aplicació de la tipologia dels assentaments i altres exercicis cartogràfics –com són l'encreuament entre els espais urbanitzats, els espais protegits i els espais amb un fort pendent–, i dades procedents d'estadístiques de tipus socioeconòmic (població, edificis i habitatges, infraestructura d'allotjament, etc.) i estadístiques ambientals (subministrament d'aigua, generació de residus, cabals de sanejament), obtingudes a partir de fonts primàries i de fonts secundàries. Els resultats d'aquests indicadors s'han analitzat, com la resta de variables, pel conjunt de l'àmbit d'estudi, de forma separada per municipis, i en base als tres conjunts territorials (primera, segona i tercera línies de costa), als quals ja s'ha fet referència amb anterioritat.

Ja s'ha comentat amb detall el procés d'elaboració de les dades procedents de la cartografia (veure apartat 5.2.3). Pel que fa a les dades procedents de fonts estadístiques ja existents, en la majoria de casos provenen de fonts primàries¹³⁵, però també en va haver que es van obtenir a partir de fonts secundàries, concretament, les que fan referència al subministrament d'aigua i a la generació d'aigües residuals, que es van obtenir a partir dels estudis realitzats per Bach i Baradad (2004) i Baradad (2004).

No obstant això, cal assenyalar, en la línia del manifestat per Vera Rebollo i Baños (2004), la dificultat que encara hi ha, tot i la progressiva millora dels sistemes d'informació, per a obtenir informació estadística i elaborar indicadors que permetin realitzar diagnòstics precisos sobre aquestes qüestions de caire ambiental. En aquest sentit, es pot assenyalar la dificultat per a l'obtenció d'informació veritablement representativa, especialment per a àmbits territorials petits –com el municipal– per a l'actualització de les informacions i per a la comparació entre els diferents àmbits territorials i les diferents escales de treball.

5.2.5 El treball de camp

El treball de camp es va realitzar per tal de conèixer de primera mà la realitat tant de l'àrea analitzada –la plana de l'Alt Empordà– com de l'objecte d'estudi –el sistema d'assentaments–, així com les complexes dinàmiques que es desenvolupen en aquell territori. Al llarg dels diferents viatges i estades a la zona, els treballs realitzats han inclòs la visita dels diferents municipis, l'observació directa de la disposició i la tipologia dels assentaments, la presa de fotografies d'aquells elements considerats d'interès, les converses informals mantingudes amb veïns i transeünts de les diverses poblacions, la verificació de la cartografia elaborada i la

¹³⁴ Uns indicadors que, en bona part, es van plantejar a partir de la consulta d'algunes propostes sobre la construcció d'indicadors de sostenibilitat, realitzades des de diferents perspectives i per a diverses escales territorials (Sureda, 1998; Romagosa i Cuetara, 2001; Belfiore *et al.*, 2003; Pickaver *et al.*, 2004; Breton, 2004; Vera Rebollo i Baños, 2004; Martí Ragué *et al.*, 2007).

¹³⁵ De la gran majoria, ja se n'ha assenyalat l'origen. Pel que fa a aquelles que no s'ha fet, les dades d'edificis són del nomenclator de 1950 i del cens d'edificis de 1991, de l'INE, i les dades de producció de residus municipals s'han obtingut a partir del *web* de l'Agència de Residus de Catalunya.

realització de les entrevistes, de la qual posteriorment s'aportaran més detalls (veure apartat 5.2.7). En concret, el treball de camp es va desenvolupar a través de dos fases, tal com s'assenyala a continuació:

- En una *primera fase*, el treball de camp va servir de base, juntament amb altres mètodes com les anàlisis bibliogràfica i documental, per a la definició de la tipologia dels assentaments. Com ja s'ha apuntat, va ser especialment útil a l'hora de copsar algunes de les característiques més concretes dels assentaments de la plana altempordanesa. Així mateix, recolzat tant per la lectura de bibliografia sobre l'àrea d'estudi com pel recull de premsa, el treball de camp va contribuir a la selecció dels col·lectius que posteriorment es van entrevistar. Aquesta primera fase es va complir a través d'una sèrie de desplaçaments a l'àrea d'estudi, d'un dia o d'un cap de setmana, que de forma reiterada es van anar realitzant entre els anys 2001 i 2005.
- En una *segona fase*, el treball de camp va consistir, per una banda, en la realització de les entrevistes als agents amb localització a la comarca i, per una altra, en un sistemàtic reconeixement sobre el terreny, un cop realitzada la cartografia, per tal de comprovar els elements dubtosos i poder així corregir possibles incorreccions de la mateixa. Aquests treballs es van dur a terme mitjançant una estada més llarga, de dos setmanes, realitzada al desembre de 2006, al llarg de la qual es va efectuar el gruix de les entrevistes. La resta de les entrevistes, ja en altres llocs (Girona, Barcelona, etc.), es van dur a terme al llarg de la primera meitat de 2007.

5.2.6 El recull de premsa

Una altra aproximació metodològica, que també es va utilitzar, va consistir en la realització d'un recull de premsa, amb la selecció d'aquells articles de possible interès sobre la zona d'estudi en general i sobre els processos que són objecte d'anàlisi en particular. D'aquesta manera, el recull de premsa va servir per tal de tenir un coneixement més directe i immediat de les dinàmiques que s'estaven desenvolupant en els municipis estudiats i, juntament amb el treball de camp, va ajudar a identificar els col·lectius amb una major influència en l'evolució del territori. Per tant, també es troba en l'origen de la selecció de les entitats i organismes que posteriorment es van entrevistar.

En primera instància, entre els anys 2001 i 2005, el recull de premsa es va realitzar de forma exhaustiva, mitjançant el seguiment diari de la premsa i la selecció dels articles i notícies aparegudes sobre l'àrea i les seves dinàmiques. Val a dir que l'aparició i posterior consolidació, al llarg d'aquests anys, de les edicions digitals dels diferents diaris d'informació general va facilitar molt aquesta tasca. A més, es va comptar amb la ajuda del dossier de premsa sobre qüestions territorials realitzat i tramès diàriament a través de la llista de

correu electrònic [Territori] de la SCOT¹³⁶, que va ser d'especial utilitat, ja que suposava un primer filtre, que ajudava a discriminar els articles d'interès. L'anàlisi del dossier recopilat en aquesta primera etapa es va recollir, com a suport explícit del text, en el treball de recerca del doctorat (Cuadrado, 2005), on la informació extreta de les notícies de premsa es va fer servir com a complement dels resultats obtinguts amb les anàlisis bibliogràfica, cartogràfica i estadística.

Posteriorment, el seguiment de les notícies de premsa s'ha seguit realitzant, tot i que ja no de forma tan sistemàtica, a més que no s'ha reflectit en el text de la tesi, perquè es considera que, aquest cop, amb la aproximació directa que suposa la realització de les entrevistes i la gran quantitat d'informació que se'n va poder extreure, ja hi havia prou elements per a aportar aquest coneixement més proper i immediat.

5.2.7 Les entrevistes

Finalment, els resultats de tipus quantitatiu –obtinguts a través de l'anàlisi cartogràfica i l'anàlisi estadística– es van completar amb la informació més qualitativa extreta a partir de la realització d'una sèrie d'entrevistes en profunditat. Així, les entrevistes han permès obtenir una informació més directa i concreta, ajudant a aclarir les incerteses o interrogants que no s'acabaven de solucionar només amb el tractament de les dades numèriques, però també han servit per profunditzar en aspectes més complexos, com són els diferents factors que es troben al darrere de les transformacions experimentades pels assentaments i el paper que tenen els diferents agents implicats en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea analitzada.

5.2.7.1 La realització de les entrevistes

Per a la realització de les entrevistes es va partir d'un treball previ, que va consistir en la consulta de manuals sobre anàlisi qualitativa (García Ferrando *et al.*, 1986; Ruiz Olabuénaga, 1996), i l'anàlisi d'algunes investigacions aplicades sobre temes similars i que s'han caracteritzat –igual que la recerca que aquí es presenta– per combinar mètodes quantitatius i qualitatius (Durà, 1997; Sempere, 2004; Solana, 2006).

Amb el bagatge obtingut a partir d'aquests materials, es va optar per realitzar una sèrie d'entrevistes en profunditat, amb un guió obert, a una sèrie d'informants clau, que fossin portaveus acreditats de diferents col·lectius i organitzacions, que es consideressin prou representatius, descartant per tant les entrevistes a persones individuals, que només poguessin parlar de la seva experiència en particular. Així és com, a partir del treball previ (anàlisi de la bibliografia recent sobre l'àrea d'estudi, treball de camp i recull de premsa) es va confeccionar una selecció dels col·lectius a entrevistar, amb el qual es va mirar d'abastar els diferents sectors implicats en la dinàmica territorial de l'àrea, tractant de copsar les diferents òptiques possibles. Des d'un punt de vista territorial, es va mirar d'entrevistar a persones que poguessin parlar del conjunt del territori analitzat, i

¹³⁶ Que, amb el temps, ha servit com a font de base per a la realització de les diferents edicions de *l'Anuari Territorial de Catalunya* (Esteban i Tarroja, 2004; Tarroja, 2005; Tarroja *et al.*, 2006; Tarroja *et al.*, 2007) així com per a la construcció de l'espai *web Territori. Observatori de projectes i debats territorials de Catalunya*, des d'on es pot accedir al material generat.

no només de municipis en concret, tot i que, simultàniament, es va intentar contactar amb persones de llocs on es donessin diferents dinàmiques, d'entre aquelles considerades d'interès (migracions de curt abast lligades amb la compra de l'habitatge, residencialisme, tematització dels centres històrics, etc.).

Un cop elaborada la llista, es va contactar amb les persones seleccionades. En la major part dels casos, les persones amb qui es va contactar van mostrar una molt bona predisposició, i es va poder concertar una cita per a fer l'entrevista. En alguns pocs casos, en canvi, no va ser així, i es va haver de buscar una alternativa, per tal de comptar amb el perfil que es buscava. Així mateix, en algunes ocasions, les persones contactades van suggerir altres noms, alguns dels quals finalment també van entrar a formar part de la llista definitiva. Per això, tot i que no es va emprar la tècnica de "bola de neu", sí que es pot dir que es va comptar amb la implicació d'alguns dels entrevistats i entrevistades i que hi va haver un cert treball en xarxa.

Finalment, es va entrevistar a una trentena de persones vinculades a diferents institucions, organitzacions i col·lectius: administracions, col·legis professionals i gremis, associacions sectorials i d'empresaris, sindicats, associacions i altres entitats de tipus cívic. Al marge d'aquests col·lectius, també es va entrevistar a diverses personalitats del món acadèmic que, a més, es caracteritzaven per combinar aquesta condició amb la planificació i la gestió de les dinàmiques territorials, urbanístiques i paisatgístiques des de l'àmbit de l'Administració (Oriol Nel·lo i Jaume Busquets¹³⁷), o per la seva participació en comissions on, precisament, es dirimeix sobre aquestes qüestions (Salvador Anton¹³⁸) o, com és el cas de Joan Cals, per haver tingut un important paper en un procés de gran rellevància per a l'àrea estudiada, com va ser la celebració, a mitjans dels anys setanta, de l'anomenat Debat Costa Brava (veure capítol 4). En concret, el conjunt de les entrevistes realitzades és el que es relaciona a la Taula 5¹³⁹. Cal assenyalar que els agents amb els quals s'ha treballat són bàsicament aquells que actuen en uns contextos més locals i regionals (gremis, patronals, col·legis professionals, etc.), que són els que es troben més a l'abast, a més de l'Administració, que també és directament accessible, i de les entitats, que tenen molt d'interès en donar a conèixer la seva tasca. En canvi, no formen part d'aquesta llista els agents més grans i allunyats del territori, als quals difícilment es pot accedir, com ara les grans promotores que operen en àmbits internacionals, els grans grups d'inversors o els grans propietaris absentistes de terres agrícoles.

La realització de les entrevistes va consistir en uns diàlegs oberts, al llarg dels quals les persones entrevistades van aportar la seva particular visió sobre una diversitat d'aspectes com, per exemple, la idoneïtat dels creixements urbanístics, les causes d'aquests creixements, les motivacions dels diversos fluxos migratoris que es despleguen sobre l'àrea, l'efecte del paper dels diferents agents implicats en els creixements, l'evolució de les dinàmiques territorials i les previsions de cara al futur, etc. Les entrevistes es

¹³⁷ Oriol Nel·lo i Jaume Busquets en aquell moment eren, respectivament, Secretari per a la Planificació Territorial i Subdirector General de Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

¹³⁸ Salvador Anton formava part de la Ponència Tècnica de la Comissió d'Urbanisme de Tarragona.

¹³⁹ Excepte en el cas de les persones entrevistades del món acadèmic, a la taula només es detallen els organismes i, a mode de codi, les inicials de la persona entrevistada. Per a obtenir més detalls de les entrevistes es pot veure l'Annex (en el DVD adjunt).

van dur a terme en diferents poblacions de l'àmbit d'estudi, i en altres punts de la geografia catalana (Figueres, Girona, Barcelona, etc.). El gruix d'entrevistes, aquelles que es van realitzar a l'Empordà, es van dur a terme en el transcurs de l'estada de dos setmanes, realitzada a finals de 2006, a la qual s'ha fet referència anteriorment en parlar del treball de camp. Posteriorment, es van anar realitzant la resta d'entrevistes, de forma ja més puntual, en un període que abasta des de gener fins a setembre de l'any 2007.

Taula 5 Relació de les entrevistes realitzades

Entitat / Organisme	Persona entrevistada (codi)
Administracions	
Ajuntament de Castelló d'Empúries	AC
Ajuntament de Sant Pere Pescador	CV
Ajuntament de Torroella de Fluvià	PM
Ajuntament de Viladamat	JB
Ajuntament de Vilajuïga	PT
Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà	JE
Patronat de Turisme Costa Brava Girona	FL
Serveis Territorials d'Urbanisme de Girona	JD
Associacions sectorials i d'empresaris	
Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà	LF
Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries	VL
Cambrà de Comerç, Indústria i Navegació de Girona	ET
Comunitat de Regants de la Muga Dreta	AQ
Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona	JD
Col·legis professionals	
Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província	RB
Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona	EO
Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà.	JT
Sindicats	
Comissions Obreres. Delegació de l'Alt Empordà	EF
Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà	CF
Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà	JG
Associacions i entitats civiques	
Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax	JT
	AB
Associació <i>Al-Jamaa</i> (Sant Pere Pescador)	PP
Associació de Veïns de Palau-saverdera	MA
Associació de veïns del Barri El Temple	ME
Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries	PI
Plataforma Salvem l'Empordà	MP
Món acadèmic	
Oriol Nel·lo i Colom	ON
Jaume Busquets i Fàbregas	JB
Salvador Anton i Clavé	SA
Joan Cals i Guell	JC

Font: Elaboració pròpia

Gairebé totes les entrevistes es van enregistrar mitjançant una gravadora digital¹⁴⁰ i posteriorment es va procedir a la seva transcripció. En primera instància, se'n va fer una primera versió, molt literal, per tal de no

¹⁴⁰ En aquest sentit, primer es va demanar el consentiment a la persona entrevistada. Val a dir que només en un únic cas, la persona no va donar la seva conformitat, i l'entrevista no es va poder enregistrar.

perdre cap detall de les informacions aportades. Aquesta primera transcripció es va enviar a les persones entrevistades, per a què en validessin el contingut. Posteriorment, els textos transcrits es van refinar, arranjan-ne els aspectes formals (eliminant crosses i repeticions, suprimint les expressions de caràcter més col·loquial, etc.), per tal de donar-los un format d'entrevista informativa, que facilités la seva lectura i posterior anàlisi. També s'han eliminat les referències directes a persones o a empreses, deixant només les idees de fons. Així, després d'aquest tractament, les entrevistes es van utilitzar com a font d'informació, a partir de l'anàlisi del contingut de les respostes, sense entrar a fer anàlisis més aprofundides, mitjançant la selecció de paraules clau, o analitzant altres qüestions més complexes com la manera d'abordar els diferents temes o la manera d'expressar-se de la persona entrevistada. Posteriorment, dels textos de les diferents entrevistes es van extreure nombrosos fragments que s'han inserit al llarg del capítol que aborda aquestes qüestions (capítol 8) i que, com es podrà constatar, serveixen per a fonamentar, reforçar o exemplificar el discurs¹⁴¹.

En conclusió, des d'un punt de vista valoratiu, es pot afirmar que les entrevistes van ser una eina útil, ja que van permetre obtenir, de primera mà, una ingent quantitat d'informació sobre els processos que es desenvolupen a l'àrea d'estudi, que va complementar els resultats de les anàlisis més quantitatives, i que ha permès analitzar qüestions més complexes com les causes de les transformacions que s'han produït en el període més recent, així com el paper dels diferents agents o col·lectius implicats en la dinàmica urbana i territorial. Amb tot, és cert que determinats aspectes més complexos, o més delicats, van ser tractats amb força cautela per bona part de les persones entrevistades, de manera que, en relació amb alguna d'aquestes qüestions, com el paper d'alguns dels col·lectius implicats en la dinàmica urbanística i territorial, generalment no es va obtenir un posicionament clar i rotund, almenys no tant com *a priori* s'esperava. Al cap i a la fi, el que s'ha recollit a les entrevistes no és la visió última de les persones entrevistades, sinó més aviat els diferents arguments que defensen els col·lectius a què representen, i de vegades les seves justificacions; uns arguments i justificacions que, en definitiva, estan en funció d'uns interessos determinats.

Finalment, per tal d'abordar el paper que exerceixen els diferents col·lectius implicats en la dinàmica urbanística i territorial, abans d'encarar l'anàlisi, encara es va haver de fer una tasca prèvia, per tal d'estructurar-la, com és la realització d'un inventari dels agents urbanístics i territorials, això és, de tots aquells sectors que, d'una manera o altra, intervenen en els processos de creixement urbanístic que s'han produït en els darrers anys.

5.2.7.2L'inventari dels agents

L'inventari dels agents es va confeccionar a partir de tot el bagatge prèviament adquirit, mitjançant la lectura de bibliografia sobre l'àrea d'estudi, la realització del treball de camp i el recull de premsa, i a través de l'anàlisi de bibliografia i documentació específica i del propi contingut de les entrevistes.

¹⁴¹ Les transcripcions completes de les entrevistes, en les seves versions finals, es poden trobar als annexos (en el DVD adjunt).

Així doncs, el primer pas, i probablement un dels més importants, va ser l'anàlisi d'una selecció de bibliografia, amb aportacions realitzades des de la geografia, però també des d'altres disciplines, com l'urbanisme o l'economia. Com en el cas de la definició de la tipologia dels assentaments, la selecció bibliogràfica es va circumscriure al context català. En aquest sentit es van consultar una sèrie d'obres, que es poden considerar clàssiques, que es caracteritzen per entendre la ciutat –i l'espai en general– com un producte social, i que han servit per a fonamentar un bon nombre d'investigacions sobre els processos de creixement urbà al nostre país.

Es tracta, per exemple, dels treballs de Capel (1974), per a qui la producció de l'espai urbà és el resultat de les pràctiques d'uns agents que actuen dins del sistema capitalista, en principi, utilitzant els mecanismes legals a la seva disposició, tot i que també en poden actuar al marge, i aleshores corren el risc de rebre la sanció legal corresponent. D'aquesta manera, són aquests agents els que, amb els seus interessos –de vegades contraposats–, modelen el creixement urbà i les seves característiques. Capel identifica, com a agents, els propietaris dels mitjans de producció, els propietaris del sòl, els promotors immobiliaris i les empreses de construcció i, finalment, els organismes públics. En la mateixa línia, Roca Rossell i Massana (1972), analitzen el paper de les classes hegemòniques i els factors dominants en el procés d'urbanització. Per a aquests autors, els agents que amb la seva actuació configuren la realitat urbana són els grans propietaris urbans, les grans empreses, l'Estat i els agents públics locals. Altres obres de la mateixa època, tot i no fer un repàs exhaustiu dels diferents tipus d'agents, es poden enquadrar en el mateix marc d'anàlisi. Aquest seria el cas dels treballs de Tatjer (1979), que analitza el paper dels propietaris de bens immobles en l'organització del espai urbà, tenint en compte la diversitat de formes de la propietat urbana i les progressives transformacions experimentades per aquesta. En una línia semblant, Solà Morales (1974) se centra en els propietaris del sòl i l'apropiació de les plusvàlues per part d'aquest col·lectiu en el cas concret de les àrees d'urbanització marginal que van aparèixer a Barcelona als anys seixanta i setanta del segle XX.

Dins de tot aquest corrent hi ha una altra aportació, també dels anys setanta, que resulta d'especial interès per al treball que aquí es presenta. Es tracta de la comunicació presentada per Teixidor (1978), en el marc del primer *Debat Costa Brava*, on s'analitza el paper dels agents que van intervenir en el procés d'urbanització de la costa, i que queden tipificats com els propietaris de sòl, els promotors privats, els constructors, els tècnics i gestors, els usuaris, l'Administració pública i la població en general. En aquest text és ressegueix l'actuació –activa o passiva– desenvolupada per tot aquests agents, i es pot veure com va resultar definitiva en la constitució dels desequilibris territorials i ecològics, i en l'aparició d'uns costos socials molt superiors als beneficis; uns elements que, segons aquest autor, caracteritzen el fenomen urbanitzador de la Costa Brava. D'uns anys més tard, als anys vuitanta, cal destacar la figura de Vilagrasa (1984), amb els seus treballs sobre la ciutat de Lleida, en els quals, a més de la morfologia dels creixements urbans, s'analitza amb profunditat la qüestió dels agents que intervenen en el procés de producció de l'espai, tant els agents privats que s'apropien de les rendes territorials, i que haurien experimentat una evolució des del

propietari tradicional del sòl fins al promotor immobiliari professional, com les institucions, que són les que han d'orientar el procés d'acumulació derivat de la producció de l'espai urbà.

Finalment, després d'un cert parèntesi, a partir de l'any 2000 sembla haver-hi una certa represa de l'estudi dels agents urbans al nostre país. En primer lloc, Capel reprèn aquesta línia de treball, tal com es pot copsar en una de les seves darreres obres, *El modelo Barcelona*, on a través d'un discurs aplicat i valoratiu s'aborda el joc que s'estableix entre les diferents instàncies administratives i la iniciativa privada, al mateix temps que s'introdueix la figura dels tècnics, que també exerceixen un paper rellevant, influenciats pels paradigmes imperants en cada moment (Capel, 2005). Aquesta introducció d'elements en certa manera allunyats de l'anàlisi més clàssica, que situa l'èmfasi en la lògica del sistema de producció capitalista, és una de les novetats d'aquesta etapa, en la qual adquireix un paper rellevant l'anàlisi del paper de tècnics i professionals, associacions i entitats o mitjans de comunicació. Tot i això, no s'oblida l'important paper dels agents econòmics, com els promotors, que a més en aquesta època experimenten importants canvis, amb la progressiva infiltració del capital estranger, la creixent vinculació amb el sistema financer, les sovintejades fusions entre les empreses –per tal de guanyar massa crítica–, la diversificació de les àrees de negoci i la implantació en altres territoris, diferents del seu d'origen, incloent, de forma creixent, l'àmbit internacional (Sánchez Pérez, 2003; Calderón, 2004).

Així, en els darrers anys es poden trobar aportacions on el component econòmic encara té força importància, com és el cas de Boixader (2005), que en estudiar les dinàmiques de renovació del barri del Poblenou a Barcelona –amb la constitució del districte del 22@– identifica els agents que intervenen en el procés com l'Administració pública, les empreses industrials i de serveis, els agents promotors i immobiliaris, els propietaris de sòl, els propietaris de sostre¹⁴² i els ciutadans en general. En la mateixa línia, González Reverté (2004) es fixa en el sector immobiliari, l'Administració local i els grups conservacionistes quan analitza la percepció sobre el procés d'urbanització del Baix Penedès per part dels diferents actors socioeconòmics. Altres estudis, en canvi, se centren menys en les relacions econòmiques i situen més el focus en altres agents, com els tècnics i les entitats. És el cas de Cruz (2006), que es fixa en la qüestió concreta dels conflictes urbanístics, la resolució dels quals acaba incidint en el planejament i, per tant, en la construcció de ciutat. Els actors que protagonitzen aquests conflictes són les plataformes de ciutadans, les associacions de veïns, els grups de defensa del territori, els experts independents, els mitjans de comunicació i les administracions locals. Cal dir que el seguiment d'aquests treballs teòrics i més analítics es va complementar amb la consulta de diversos manuals d'urbanisme (Esteban, 1980; Navarro i Vilanova, 2000; Esteban, 2001), on també s'introdueixen algunes indicacions sobre la identificació dels agents

¹⁴² Que, a diferència dels propietaris de sòl, formen part dels consumidors de l'espai urbà, per motius residencials, no merament productius. De fet, els propietaris de sostre constitueixen un grup de transició, entre propietaris i ciutadans (Boixader, 2005).

urbanístics i territorials, i amb l'anàlisi de la llei d'urbanisme¹⁴³ on, per exemple, es defineixen les competències en la matèria de les diferents administracions.

En resum, va ser a partir de tots aquests treballs, amb l'aportació definitiva que van suposar les entrevistes, que es va confeccionar l'inventari dels principals agents que intervenen en la dinàmica territorial i urbanística de l'àrea analitzada. Aquests agents són les administracions públiques (ajuntaments i Generalitat), les plataformes de defensa i els moviments veïnals que, juntament amb altres col·lectius, conformen l'anomenada societat civil –o societat “organitzada”–, aquells agents, de naturalesa privada, que intervenen en el sector de la construcció i l'habitatge (propietaris de sòl, promotors i constructors) i, finalment, el teixit empresarial dels principals sectors econòmics de l'àrea, que tradicionalment han estat les activitats agropecuàries i el turisme. A continuació s'inclou una breu descripció de cada un d'ells:

- Les administracions públiques, la local i l'autònoma, que són les que exerceixen les competències urbanístiques a Catalunya. Els ajuntaments són els encarregats de definir els futurs creixements, i de vetllar per a què les actuacions empreses per propietaris i promotors s'ajustin a la normativa urbanística. La Generalitat, per la seva banda, té competències sobre l'ordenació territorial i de caràcter supramunicipal, exerceix el control dels planejaments urbanístics municipals i presta assistència tècnica i jurídica als municipis més petits, que no tenen els recursos necessaris. Així doncs, les administracions són les que estableixen la normativa que regula l'actuació dels privats i que ha de salvaguardar els interessos de la ciutadania, corregint les possibles deficiències de l'actuació privada.
- Les plataformes de defensa i els moviments veïnals, que juntament amb altres col·lectius conformen l'anomenada societat civil, fan de contrapunt a les administracions, i amb les seves accions i reivindicacions les pressionen per tal d'aconseguir allò que, des del seu punt de vista, suposa unes millors condicions de vida per a la ciutadania. Es tracta d'un conjunt complex, amb diferents menes d'entitats (plataformes de ciutadans, associacions de veïns, grups de defensa del territori, etc.), que interaccionen i col·laboren entre elles, i amb altres actors, com els mitjans de comunicació, compartint informacions i recursos o dissenyant estratègies, tot i que també, de vegades, poden mantenir posicions divergents.
- Els agents privats vinculats a l'activitat urbanística, conformats pel seguit de col·lectius que intervenen en el sector de la construcció i l'habitatge, amb l'objectiu d'aconseguir una rendibilitat econòmica. Tot i que aquests agents privats s'havien associat sovint als propietaris de sòl, que cerquen maximitzar el valor del sòl, venent-lo o especulant-hi, i, en segona instància, als constructors, que tiren endavant l'edificació, cada cop han pres major preponderància els promotors,

¹⁴³ Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'urbanisme.

és a dir, aquells que impulsen i financen les obres d'edificació, generalment per a la seva venda. D'aquesta manera, els promotors serien els responsables –juntament amb l'empresa constructora, que és qui executa l'obra– de la producció física de l'espai urbà i de la manera com aquest es constitueix. Així, aquests agents proposen a l'Administració local projectes de desenvolupament urbanístic, en base a les possibilitats que els ofereix l'ordenació urbanística vigent.

- *Els principals sectors econòmics:* en moltes aportacions bibliogràfiques, entre els agents que intervenen en la producció de la ciutat es fa referència als propietaris dels mitjans de producció, ja siguin empreses industrials o de serveis, que necessiten sòl per a desenvolupar les seves activitats i que entren en conflicte amb altres possibles usuaris del mateix. És des d'aquest punt de vista que s'ha cregut convenient realitzar una aproximació al paper que desenvolupen, respecte als creixements, els dos sectors econòmics tradicionalment més importants a la zona d'estudi: les activitats turístiques i les activitats agropecuàries.

Al marge d'aquests agents principals, n'hi ha d'altres que també desenvolupen un paper important. És el cas dels tècnics i professionals de l'urbanisme, que poden prestar els seus serveis a les administracions, elaborant els plans d'ordenació, o treballar per als agents privats, realitzant els projectes d'urbanització i/o d'edificació. També es pot parlar, en la mateixa línia, dels professionals que fan d'intermediaris en les transaccions, tant de sòl com d'edificis i immobles. Per una altra banda, hi hauria les entitats financeres (bancs i caixes d'estalvi), que financen les accions tant dels promotors com dels compradors. Un altre element que també juga el seu paper són els mitjans de comunicació, que actuen d'amplificador de les accions de les plataformes de defensa i els moviments veïnals. No obstant això, aquest seguit d'agents, en aparèixer referenciats amb menys profusió en la bibliografia analitzada i en no haver estat mencionats en tantes ocasions al llarg de les entrevistes no s'han inclòs en l'inventari. Finalment, al marge dels agents que intervenen en la generació de l'oferta, hi hauria els agents que conformen la demanda, o sigui, els ciutadans que, a títol individual, esdevenen consumidors o usuaris. S'ha de dir que les conseqüències de l'actuació d'aquest col·lectiu, en tant que compradors o llogaters –tot i que de vegades també són part de l'oferta, en tant que venedors d'habitatge– es tracten abastament en l'apartat 8.1, dedicat a l'anàlisi dels factors que expliquen els canvis i els processos de transformació dels assentaments.

5.3 RECAPITULACIÓ

En aquest capítol s'han assenyalat els principals trets metodològics en els quals s'ha fonamentat la tesi. Com s'ha pogut veure, al llarg de la investigació s'han emprat mètodes i tècniques de molt diversa naturalesa –anàlisi bibliogràfica i documental, anàlisi cartogràfica i mitjançant SIG, anàlisi estadística, treball de camp, recull de premsa i realització d'entrevistes–, tant de tipus quantitatiu com d'índole més qualitativa.

Com és lògic, *l'anàlisi bibliogràfica* va constituir el punt de partida del treball, tot i que després s'ha seguit utilitzant al llarg del desenvolupament de la investigació. En aquesta línia, com a marc d'anàlisi, s'ha revisat el

notable volum d'aproximacions existents, tant en el plànol internacional com en relació amb els àmbits local i regional, que conformen un dens corpus teòric i una munió de treballs aplicats que han servit tant per a contextualitzar la recerca, com per a enfrontar l'anàlisi de les complexes transformacions que es produeixen en aquest territori. Cal assenyalar que l'anàlisi bibliogràfica resulta molt menys costosa gràcies a les noves tecnologies, de manera que l'autèntica dificultat, avui, probablement sigui la necessitat d'acotar amb precisió el camp d'estudi i de seleccionar aquelles obres realment adequades, entre el gran volum de bibliografia, d'arreu del món, a la qual es pot tenir accés a través d'internet. Per la seva banda, *l'anàlisi documental* s'ha centrat, bàsicament, en els documents de les diferents figures de planificació urbanística i territorial desenvolupades amb referència a l'àrea estudiada. L'estudi del planejament urbanístic dels diferents municipis va servir de base, juntament amb altres elements, per a la definició de la tipologia dels assentaments i la seva posterior aplicació a l'àmbit d'estudi. En un segon moment, es van consultar els textos de les diferents lleis i els diferents plans directores (territorials i urbanístics), per tal de conèixer el marc normatiu desplegat per la Generalitat en els darrers anys del període analitzat, en el qual l'Empordà hauria constituït un cas molt rellevant, i força paradigmàtic.

Així mateix, la utilització de *la cartografia i els SIG* ha resultat molt útil per a l'anàlisi dels diferents sistemes d'assentaments. Aquesta anàlisi s'ha dut a terme a través de la quantificació i la caracterització dels canvis en la superfície i la localització tant de la superfície urbanitzada com dels diferents tipus d'assentaments, a través d'una aportació metodològica pròpia, com és la definició d'una tipologia dels assentaments, basada en els conceptes de poblament i hàbitat. Aquesta tipologia posteriorment s'ha aplicat al territori a través dels SIG, obtenint com a resultat la generació d'una nova cartografia, elaborada expressament per a la recerca, a través de la fotointerpretació i la digitalització sobre ortoimatges. Tot i la laboriositat que impliquen aquests treballs cartogràfics –a causa del detall i la precisió amb què s'han realitzat, per tal de representar amb la màxima exactitud possible la magnitud de la superfície urbanitzada, i de l'elevada complexitat que comporta la discriminació cartogràfica dels diferents patrons urbanístics–, que fa que s'hagi hagut d'esmerçar un considerable temps i esforç en la seva realització, la utilització de l'anàlisi cartogràfica i dels SIG era del tot necessària, ja que la superfície urbanitzada és la variable al voltant de la qual gira en bona part la tesi doctoral, de manera que l'anàlisi de l'evolució d'aquesta variable esdevé un fet cabdal per a l'estudi dels canvis en la disposició dels diferents tipus d'assentaments. A través d'aquestes tècniques, que han permès obtenir unes capes d'informació georeferenciada, s'han pogut mesurar aspectes com l'extensió i el creixement de la urbanització o valorar la seva localització en funció d'elements com la distància a la costa o la proximitat a les vies de comunicació.

L'anàlisi estadística ha servit per a complementar els resultats sobre les transformacions d'índole més física, obtinguts amb la cartografia. Aquests resultats s'han relacionat amb l'evolució de les diferents variables socioeconòmiques –població, habitatges, infraestructura d'allotjament o fluxos de mobilitat– que ajuden a explicar els processos de transformació que han afectat als assentaments, i que han permès avaluar aspectes com el caràcter (turístic o no turístic) de les àrees urbanes, l'ús que se'n fa, les dinàmiques de canvi

que les afecten o alguns dels impactes que aquestes generen. Les dades que es refereixen a aquestes variables s'han obtingut, en la majoria de casos, a través de reculls estadístics ja existents (censos, padrons i nomenclàtors) proveïts pels diferents organismes oficials. En aquest sentit, s'ha tingut en compte la qualitat que presenten les dades estadístiques, i la prudència que cal mostrar a l'hora de valorar-les i interpretar-les, ja que de vegades poden contenir certes inconsistències o imperfeccions; en alguns casos, pel fet de provenir de registres administratius que estan condicionats per la funció amb la qual es realitzen –al marge de la seva posterior explotació estadística–, a més d'estar subjectes als successius canvis en les disposicions normatives. Els desajustos també poden venir, com succeeix per exemple en el cas de les dades de població, pel fet que els reculls estadístics (com els censos), tot i les majors disponibilitats tècniques, s'han d'enfrontar a una realitat cada cop més complexa, amb situacions molt diverses, i més en una àrea com la que aquí s'analitza, sotmesa a elevats contingents de població flotant de diversa índole.

El treball de camp ha servit de base, juntament amb altres elements, per a la definició de la tipologia dels assentaments i també, amb el recolzament d'altres mètodes, ha contribuït a la selecció dels col·lectius que posteriorment van ser entrevistats. El treball de camp també va servir per a la validació dels resultats de la cartografia elaborada, i ha de ser valorat especialment per la seva utilitat a l'hora d'adquirir un coneixement directe i més vivencial de la realitat tant de l'àrea analitzada com de l'objecte d'estudi, donat que s'ha fet servir de forma transversal al llarg de tota la recerca, com a suport d'altres mètodes com l'elaboració cartogràfica o l'anàlisi mitjançant entrevistes. El recull de premsa, per la seva banda, també s'ha utilitzat per a tenir un coneixement més directe i immediat dels processos que s'estaven desenvolupant a l'àrea estudiada, i en el seu moment va ajudar a identificar els col·lectius amb major incidència en la dinàmica urbanística i territorial, alguns dels quals posteriorment van ser entrevistats. En una primera etapa, es va realitzar d'una forma exhaustiva, de manera que l'anàlisi del dossier així recopilat es va recollir, com a suport explícit, en el text del treball de recerca del doctorat, del qual parteix aquesta tesi. Posteriorment, el seguiment de les notícies de premsa s'ha seguit realitzant, tot i que de forma no tan sistemàtica, a més que no s'ha reflectit en el text de la tesi, en disposar ja de la informació més directa de les entrevistes.

Finalment, les entrevistes han servit per a obtenir una gran quantitat d'informació, d'índole més qualitativa, que complementa els resultats obtinguts amb l'anàlisi cartogràfica i estadística. Les entrevistes es van realitzar a una sèrie d'informants clau, portaveus de diferents col·lectius implicats en la dinàmica territorial de l'àrea, tractant així de copsar les diferents òptiques existents. És així com es va entrevistar a una sèrie de persones vinculades a diferents institucions, organitzacions i col·lectius, així com a algunes personalitats del món acadèmic. No obstant això, cal indicar, des d'un punt de vista valoratiu, que la majoria d'aquestes institucions o organitzacions es caracteritzen per desenvolupar la seva activitat en uns contextos més locals i regionals, ja que són aquelles que es troben més a l'abast, a més de l'Administració, que és directament accessible. Per contra, no es va entrevistar a aquells agents més grans i allunyats del territori, com ara les grans promotores o els grans grups d'inversors, als quals realment resulta molt difícil d'arribar-hi. Les entrevistes es van utilitzar com a font d'una informació, més directa i concreta, i van ser una eina molt

útil, per tal d'aprofundir en l'anàlisi d'aspectes més complexos, com són les causes de les transformacions que s'han produït en el període més recent, i el paper dels diferents agents o col·lectius implicats en la dinàmica urbanística i territorial; un aspecte abordat a partir de la confecció d'un inventari dels agents urbanístics i territorials. Amb tot, cal assenyalar que determinades qüestions més delicades –com pot ser el paper d'alguns dels agents–, van ser tractades amb força cautela a la majoria de les entrevistes. Per tant, s'ha d'assenyalar que el que s'ha recollit no han estat tant els pensaments últims de les persones entrevistades –cosa que, per altra banda, ni es pretenia, ni s'esperava– sinó els arguments i les justificacions dels col·lectius a què representen i que estan en funció d'uns interessos determinats.

En resum, la tesi s'ha fonamentat en un enfocament metodològic de caràcter múltiple. Aquesta aproximació metodològica, tot i els costos que podia comportar –en termes de temps i esforç–, es va considerar del tot necessària, ja que ofería les suficients garanties per tal d'encarar l'estudi, amb prou profunditat, d'una qüestió tan ampla, tan complexa i tan transversal com és aquesta. Així doncs, la recerca ha combinat mètodes d'anàlisi diversos, quantitatius i qualitatius, cada un dels quals ha aportat elements i matisos diferents, però alhora complementaris. Per tant, el punt fort de la tesi, des del punt de vista de la metodologia, ha estat precisament aquesta combinació de mètodes, ja que ha permès dur a terme una anàlisi completa i detallada de les complexes dinàmiques que es produeixen en aquest territori. Així, amb l'avantatge que suposa aquest enfocament metodològic, i a través dels diferents mètodes utilitzats, és com –amb les successives anàlisis– s'han pogut anar consolidant els resultats obtinguts, entrant cada vegada més en detall, amb diferents nivells de profunditat: des de l'estudi més macro i amb un abast temporal més llarg, fins a l'estudi més micro i en un període de temps curt.

D'entre els diferents treballs realitzats, cal destacar la utilització de la cartografia i els SIG, que han resultat molt útils per a l'estudi dels canvis en el sistema d'assentaments, i que han permès localitzar, quantificar i categoritzar la superfície urbanitzada i els diferents tipus d'assentaments, a través d'una aportació metodològica pròpia, com és la definició d'una tipologia dels assentaments, basada en dos conceptes de la geografia clàssica com els de poblament i hàbitat, que s'han recuperat per a l'anàlisi territorial. Tanmateix, la recerca no s'ha quedat únicament en l'anàlisi de les transformacions d'índole més física, sinó que els resultats obtinguts amb la cartografia posteriorment s'han complementat amb informacions obtingudes mitjançant altres mètodes, com l'anàlisi estadística, que ha permès relacionar l'evolució dels assentaments amb diverses variables socioeconòmiques (població, habitatge, mobilitat, etc.), que ajuden a explicar els processos de transformació que han afectat als assentaments. Finalment, les informacions de tipus numèric posteriorment s'han contrastat i ampliat amb altres informacions més qualitatives, obtingudes a través de la realització de les entrevistes, que han permès aprofundir en aspectes com els factors que expliquen les transformacions dels assentaments i el paper dels diferents agents en la dinàmica urbanística i territorial. Aquest darrer aspecte s'ha abordat a partir d'una aproximació metodològica com l'inventari dels agents urbanístics i territorials, que entronca amb una línia d'anàlisi que, com s'ha vist, al nostre país es remunta, com a mínim, fins als treballs realitzats per geògrafs i urbanistes als anys setanta del segle passat.

6 ANÀLISI DELS CANVIS, DELS PROCESSOS DE TRANSFORMACIÓ I DELS IMPACTES DELS ASSENTAMENTS EN EL PERÍODE 1950-1996

La vessant empírica de la tesi s'inicia amb l'anàlisi de l'evolució dels assentaments, dels processos que els afecten i dels impactes que aquests ocasionen, en un període temporal que abasta des del començament de la dècada dels anys cinquanta fins a mitjans dels anys noranta del segle xx. D'aquesta manera, en un primer apartat, i mitjançant la utilització de la cartografia i els SIG, s'analitzen els sistemes d'assentaments existents als anys cinquanta i als anys noranta, i els canvis ocorreguts entre una i una altra data. A continuació, en un segon apartat, es fixa l'atenció en els processos de transformació que es troben al darrere d'aquests canvis, i que van portar d'una a una altra situació, a través de l'anàlisi de l'evolució d'una sèrie de variables estadístiques. Finalment, en un tercer apartat, es tracta la qüestió dels impactes sobre el medi ambient, i s'intenten avaluar els impactes ocasionats pel sistema d'assentaments constituït fins a mitjans dels anys noranta, a partir del càlcul d'una sèrie d'indicadors, elaborats amb dades cartogràfiques i estadístiques.

6.1 ANÀLISI DELS ASSENTAMENTS ALS ANYS CINQUANTA I ALS ANYS NORANTA DEL SEGLE XX

En aquest primer apartat es fixa l'atenció en els sistemes d'assentaments existents als anys cinquanta i als anys noranta del segle xx, a partir de les dades obtingudes a través de la cartografia i mitjançant els SIG. Així, en aquest apartat s'examinen aquells aspectes relacionats amb la superfície urbanitzada i les característiques dels assentaments, segons els resultats obtinguts amb l'aplicació de la tipologia que s'ha definit (capítol 5), en base als conceptes de poblament i hàbitat, i relacionant-los amb altres aspectes com la proximitat a la costa o a les vies de comunicació. Al llarg d'aquestes pàgines, per tant, s'analitzen tant la magnitud com la disposició de la superfície urbanitzada i dels diferents tipus de poblament i d'hàbitat. Primer s'analitza la situació dels anys cinquanta i posteriorment el discurs se centra en la dels anys noranta.

6.1.1 Els sistema d'assentaments als anys cinquanta

L'anàlisi de la situació dels assentaments als anys cinquanta s'ha realitzat utilitzant la cartografia elaborada a partir de les fotografies aèries de 1957.

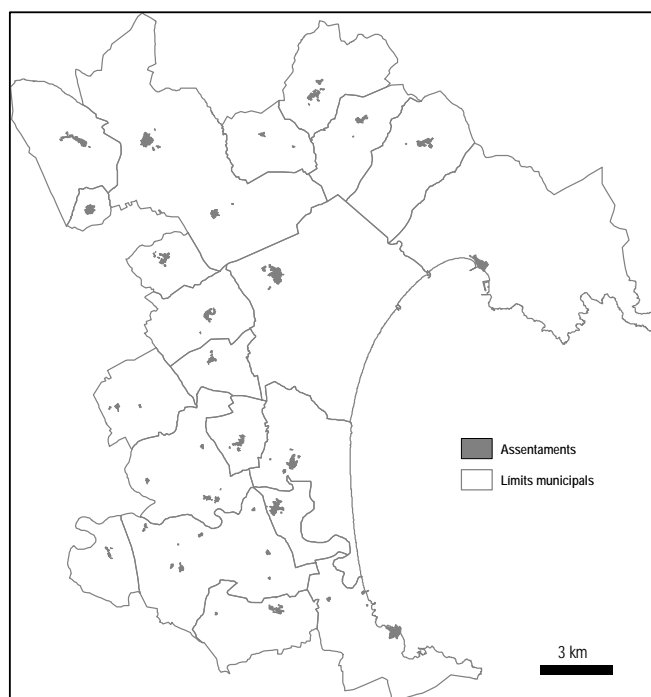
A) La superfície urbanitzada

En aquell moment, els anys cinquanta del segle xx, l'àrea estudiada estava formada per vint-i-dos municipis¹⁴⁴, que ocupaven 33.890,4 hectàrees La superfície es repartia, molt clarament, entre la superfície urbanitzada i la resta del territori (Nogué, 2005; Martí Llambrich i Fraguell, 2007), que estava ocupat, bàsicament, per conreus –tant de secà com de regadiu–, per àrees de boscos, matolls i prats, per zones

¹⁴⁴ Vilanova de la Muga, actualment agregat de Peralada, era el vint-i-dosè municipi. En aquest text, per facilitar l'anàlisi i la comparació, es tractaran les dades d'ambdós de forma conjunta.

d'aiguamoll i per closes (Saurí *et al.*, 2000; Breton i Romagosa, 2002b; Pavón *et al.*, 2003; Martí Llambrich, 2005; Nuell, 2005). Aquesta distribució dels usos del sòl era la materialització territorial d'una estructura socioeconòmica ja comentada (capítol 4), en la qual la plana de l'Alt Empordà es caracteritzava per una rica agricultura basada en els cereals, i els extrems del golf de Roses, en canvi, per una agricultura de secà, basada en la vinya i l'olivera, que es combinava amb altres activitats com la pesca.

Mapa 8 Superfície urbanitzada (1957)

Font: Elaboració pròpia

Taula 6 Superfície urbanitzada (1957-1997)

	1957		1997	
	ha.	%	ha.	%
Superfície urbanitzada	247,4	0,73	2.349,9	6,93
Total	33.890,4	100	33.890,4	100

Font: Elaboració pròpia

La superfície urbanitzada era bastant limitada, ja que només constava de 247,4 hectàrees que representaven el 0,73% del territori (Mapa 8 i Taula 6), i es trobava repartida de forma bastant regular al llarg de l'àrea estudiada. Entre els diferents municipis, els que comptaven amb més superfície urbanitzada eren aquells que ja tenien un paper destacat abans del desenvolupament del turisme (Compte, 1963-64; Barbaza, 1988). En alguns casos, la importància d'aquestes poblacions provenia dels temps medievals, com en el cas

de Peralada¹⁴⁵ (27,1 ha.) i Castelló d'Empúries (26,1 ha.), o altres nuclis com l'Armentera (15,4 ha.), Sant Pere Pescador (15,0 ha.), Cabanes (13,1 ha.), Palau-saverdera (11,4 ha.) o Vilabertran (10,9 ha.), mentre que en altres la preponderància va ser posterior, com en el cas de l'Escala (20,6 ha.) i Roses (17,5 ha.), que en els segles XVIII i XIX van esdevenir pròsperes poblacions marineres. En altres casos, encara, la magnitud de la superfície urbanitzada responia al fet de comptar amb més d'un nucli urbà dins el terme municipal, com succeïa amb Vilajuïga (12,7 ha.) i Ventalló (10,9 ha.). Als anys cinquanta, doncs, la proximitat a la costa no semblava un factor massa rellevant ja que entre els municipis amb més superfície urbanitzada es trobaven els municipis de la costa però també d'altres més interiors.

Si es combinen les dades de la superfície urbanitzada amb el mapa de distàncies elaborat amb una sèrie de *buffers* traçats en intervals d'un quilòmetre de distància a la línia de costa (Mapa 9), es pot veure com la superfície urbanitzada mostrava una distribució molt repartida pel territori. Fins a setze dels dinou intervals comptaven amb algun percentatge de superfície urbanitzada, amb valors que oscil·laven al voltant del 5% (Gràfic 3). És més, excepte en el primer quilòmetre –on es localitzen Roses i l'Escala–, es podia observar un cert buit en les zones més properes a la costa (km. 2). Aquest fet respon a la situació enretirada de la línia costanera de poblacions prou desenvolupades com ara Castelló d'Empúries, l'Armentera i Sant Pere Pescador, i per la localització d'una segona línia de pobles i viles (Fortià, Riumors, Vilamacolum, Torroella de Fluvià i Viladamat), en l'emplaçament dels quals va influir la presència de la franja d'aiguamolls (veure capítol 4). Per tot plegat, es pot deduir que la localització i l'extensió dels assentaments als anys cinquanta no estaven directament relacionades amb la proximitat a la costa, sinó amb altres factors com són la topografia, la hidrografia o les vies de comunicació¹⁴⁶. A més, aquests resultats venen a confirmar el que s'ha considerat com la disposició tradicional dels assentaments (capítol 4), en base a nombrosos pobles petits i situats no massa allunyats els uns dels altres.

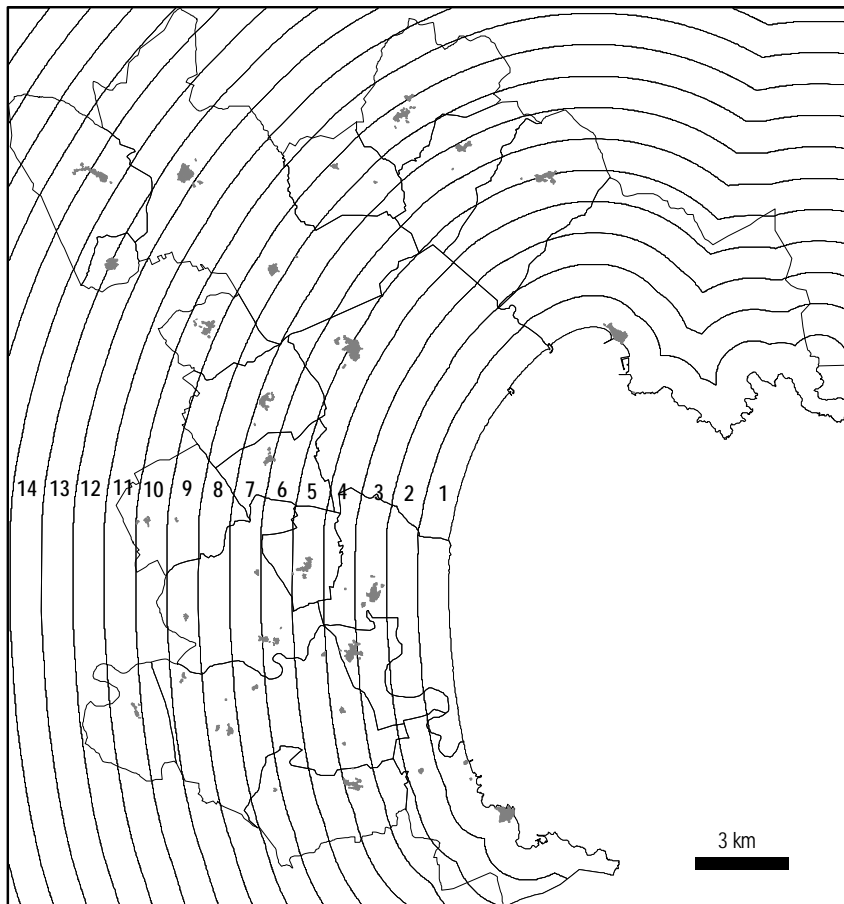
B) Els tipus de poblament

El primer fet a destacar quant al poblament és l'absència d'aquells tipus que, com es veurà més endavant, conformaran els nous tipus del poblament, i que suposen un trencament amb els tipus tradicionals. En aquest sentit, encara no hi havia hagut una incidència del turisme, ni en forma d'urbanitzacions, ni en forma de càmpings, i tampoc s'havia produït el desenvolupament de grans àrees industrials, comercials o d'equipaments, ni de les àrees residencials de baixa densitat.

¹⁴⁵ Peralada apareix en primer lloc del rànquing, entre altres raons, perquè incorpora la superfície corresponent a Vilanova de la Muga, que comptava amb 7,1 ha. (el 26% del total).

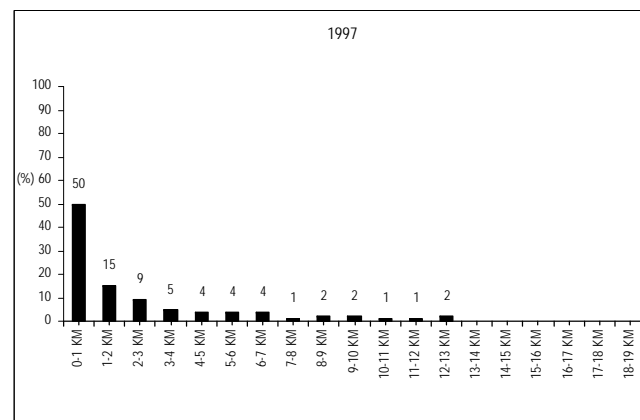
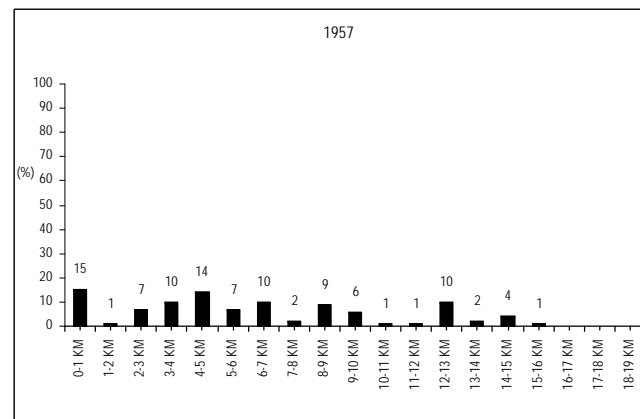
¹⁴⁶ No es disposen de dades cartogràfiques pel que fa al traçat de les carreteres, pel que no es pot confeccionar el mapa de distàncies, com sí es farà pels moments temporals posteriors.

Mapa 9 Superfície urbanitzada (1957) i distància a la línia de costa

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 3 Superfície urbanitzada segons la distància a la línia de costa (1957-1997)

Font: Elaboració pròpia

Efectivament, com es pot veure en el Mapa 10, els assentaments de l'any 1957 estaven composts, pràcticament en la seva totalitat, pels tipus tradicionals del poblament, amb 233,1 hectàrees, equivalents al 94% de la superfície urbanitzada (Taula 7 i Gràfic 4). Aquests tipus eren presents en una proporció bastant similar, i comprenien tant els nuclis tradicionals, que comptaven amb una extensió de 95,4 hectàrees (el 38% de la superfície urbanitzada), com els creixements d'aquests nuclis, que ocupaven 137,7 hectàrees (el 56%). Mentre que els primers corresponien a les parts més antigues dels pobles, situades normalment al bell mig del nucli urbà, i que en la majoria dels casos van estar emmurallades, els segons comprenien les extensions originades a partir del segle XVIII, durant tot el XIX i principis del XX, en relació amb les dinàmiques del sector agrari, caracteritzades per l'alternança de residències i d'edificacions agrícoles¹⁴⁷, i que sovint incorporaven els masos propers¹⁴⁸ (veure Fotografia 7).

Fotografia 7 Els creixements del nucli tradicional sovint incorporen els masos propers

Fotografia de l'autor, Fortià, juny de 2005

Fotografia 8 La "força" és la part més antiga dels nuclis tradicionals

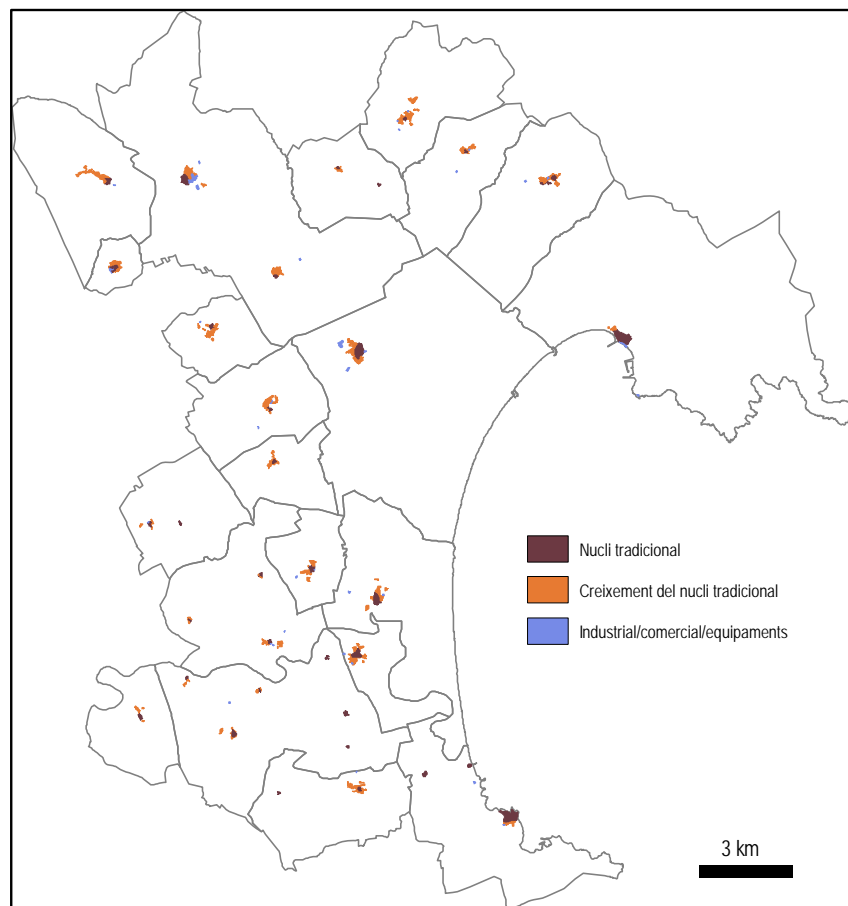
Fotografia de l'autor, Sant Pere Pescador, maig de 2002

En general, les poblacions que tenien més superfície ocupada pels nuclis tradicionals eren aquelles de més entitat i amb més superfície urbanitzada: l'Escala (17,9 ha.), Roses (14,6 ha.), Castelló d'Empúries (12,6 ha.), Sant Pere Pescador (6,7 ha.), Peralada (6,3 ha.) i l'Armentera (4,7 ha.). També el municipi de Ventalló (6,4 ha.) es trobava entre els que tenien més superfície ocupada per aquesta categoria ja que, com s'ha comentat, comptava amb diversos nuclis, cada un d'ells amb el seu propi nucli tradicional.

¹⁴⁷ Així va succeir, per exemple, en el cas de Castelló d'Empúries, on es van produir de forma espontània creixements al llarg dels camins, que sortien de la vila medieval per diverses portes, i que van ser l'origen d'àrees com el barri de Sant Domènec –situat a ponent del nucli tradicional, el barri de Toribi Duran –situat a l'extrem nord-oest– i el barri de Ca l'Anton –situat al llarg de l'antic traçat de la carretera Figueres-Roses– (Compte, 1963-64).

¹⁴⁸ Com en el cas de Fortià: "Hi ha masos, tant al poble com repartits pel seu terme". (...) A l'interior del poble en trobem exemples prou interessants com Can Brugués (...), Ca l'Amorós, el Mas Eres (...) o Can Castanyer" (Serna i Serra Perals, 2003, p. 52).

Mapa 10 Tipus de poblament (1957)

Font: Elaboració pròpia

Taula 7 Tipus de poblament (1957-1997)

Poblament	1957		1997	
	ha.	%	ha.	%
Tipus tradicionals del poblament	233,1	94	395,9	17
Nucli tradicional	95,4	38	103,6	4
Creixement del nucli tradicional	137,7	56	257,9	11
Eixample	-	-	34,4	2
Tipus lligats al turisme	-	-	1.622,8	69
Urbanització de tipus turístic	-	-	1.432,2	61
Càmping	-	-	190,6	8
Àrees residencials de baixa densitat	-	-	87,1	4
Zones industrials, comercials i d'equipaments	14,3	6	244,0	10
Superfície urbanitzada	247,4	100	2.349,9	100

Font: Elaboració pròpia

A l'interior d'aquests nuclis es podien distingir dos parts diferenciades, que en alguns indrets encara avui es poden identificar mitjançant la fotografia aèria: per una banda, la "força", la part més antiga, de dimensions reduïdes, carrers estrets i límits molt ben definits¹⁴⁹ (Fotografia 8), i per l'altra les expansions exteriors a aquest primer recinte que, a la llarga, s'acabaven encerclant amb una nova muralla¹⁵⁰. Un tipus especial de nucli tradicional és el de les poblacions de Roses i l'Escala que, com s'ha vist anteriorment (capítol 4), en el seu moment (segles XVI i XVII), van sorgir com a creixements extramurs d'un nucli anterior. Avui aquests nuclis originaris, o bé han desaparegut, com és el cas de Roses (Díaz Capmany *et al.*, 1998), o bé es mantenen molt reduïts, com succeeix amb el poble de Sant Martí d'Empúries, en el cas de l'Escala¹⁵¹. En la categoria de nucli tradicional també es troben molts dels petits llogarrets, intercalats entre els pobles, i que compten amb unes poques edificacions situades al voltant d'una església o, si més no, d'una capella (Barbaza, 1988). Els municipis on aquests nuclis, diferents del cap de municipi, aportaven percentatges més significatius al total de la categoria de nuclis tradicionals eren Ventalló (69%), Torroella de Fluvià (67%) i Pedret i Marçà (53%).

Els creixements dels nuclis, òbviament, també havien tingut una major implantació en els pobles amb més superfície urbanitzada, com Peralada (16,4 ha.), Vilajuïga (11,6 ha.), Castelló d'Empúries (10,6 ha.), l'Armentera (10,3 ha.), Cabanes (9,2 ha.), Sant Pere Pescador (7,9 ha.), Palau-saverdera (7,8 ha.) i Vilabertran (7,3 ha.). La majoria d'ells es trobaven situats a la plana més estricta¹⁵², i a més se'ls unien altres poblacions amb menys superfície urbanitzada: Vila-sacra (7,8 ha.), Fortià (7,2 ha.), Viladamat (6,6 ha.) i Vilamacolum (6,3 ha.). Eren poblacions amb una agricultura rendible, basada en els cereals de regadiu, que es caracteritzaven per una configuració extensa i molt oberta, amb una alternança de construccions i espais buits, de residències i edificis agrícoles que en alguns casos semblaven més una "agrupació de masos" que no pas un nucli urbà pròpiament definit (Compte, 1963-64)¹⁵³.

¹⁴⁹ Veure els exemples de Sant Pere Pescador (Roig Simón, 2002), Siurana d'Empordà (Egea i Pujol, 1998), Cabanes (Bernils, 2001), Viladamat (Casas, 2004) o Castelló d'Empúries (Compte, 1976).

¹⁵⁰ Per exemple, en el cas de Sant Pere Pescador, es coneixen documents que fan referència als fossars o "valls" adjacents a les muralles, i que parlen dels "valls antics o del fort" i dels "valls forans". Aquests segons formaven un recinte emmurallat (envoltat per una via de circumval·lació), a l'interior del qual els documents distingien dos barris: la "vilademont" i la "viladevall" (Roig Simón, 2002).

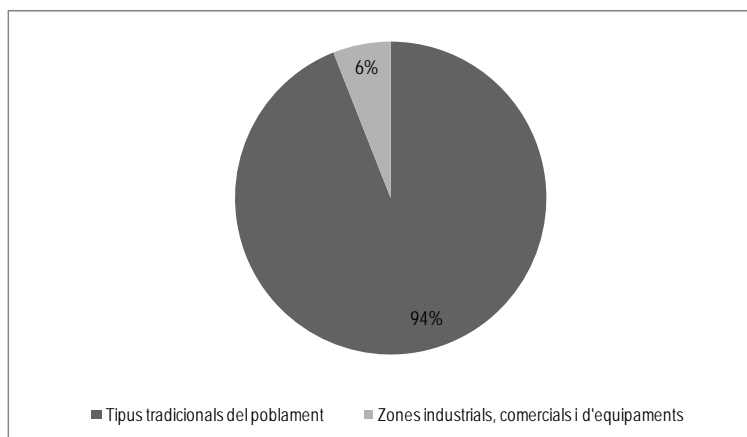
¹⁵¹ Per això s'han inclòs dins la categoria de nuclis tradicionals aquests creixements que, de fet, actualment són els barris més antics d'aquestes dos localitats i que, com s'ha vist (capítol 4), presentaven la disposició típica de les poblacions costaneres catalanes.

¹⁵² Tractant-se d'uns creixements lligats a l'expansió del sector agrari, i tenint en compte les especials característiques de l'origen de Roses i l'Escala, s'entén que aquests increments hi fossin molt reduïts. Aquestes dos poblacions es caracteritzaven l'any 1957 per tenir uns nuclis relativament grans i molt compactes, que no havien experimentat aquests creixements perquè l'agricultura era més aviat una activitat complementària. Seguien, en aquest sentit, el model al qual feia referència Barbaza en parlar del "pescador-pagès", que combinava l'activitat principal de la pesca amb una activitat secundària, com ara el conreu de la vinya o l'horta (Barbaza, 1988).

¹⁵³ Hi ha diversos exemples, en aquest sentit: Vilamacolum té "un nucli força extens, sense un urbanisme ben definit", on "les cases s'allarguen per carrers i camins amb espais buits entremig" (Badia, 1981, p. 123); Fortià "ha presentat des de sempre un agrupament poc compacte, format per cases i diverses masies esparses" (Serna i Serra Peral, 2003, p. 52); Riumors compta amb "un nucli aglomerat però d'urbanisme desgavellat", on es disposen "les cases i masies, algunes de molt grans" (Badia, 1981, p. 117); Viladamat, on "aquests tipus de creixement deixava buits grans espais dins el nucli" i feia que "el poble tingués l'aspecte poc compacte, amb un nucli antic atapeït i els carrers del voltant poc consolidats, amb molts espais per edificar entre les cases ja construïdes" (Casas, 2004, p. 92).

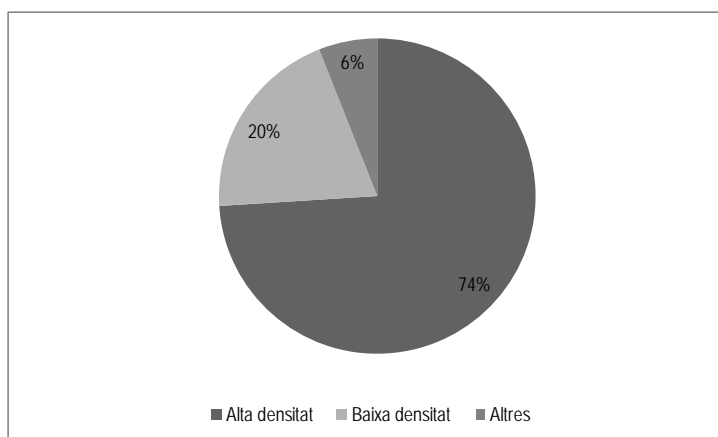
D'altra banda, encara no s'havien desenvolupat grans àrees industrials, comercials o d'equipaments¹⁵⁴ i al marge d'aquests tipus del poblament tradicional, només hi havien petits equipaments que prestaven servei a les poblacions on es localitzaven (escoles, cementiris, etc.) o petites manufactures lligades amb l'agricultura. Aquestes zones sumaven 14,3 hectàrees que suposaven el restant 6% de la superfície urbanitzada.

Gràfic 4 Assentaments segons el tipus de poblament (1957)

Font: Elaboració pròpia

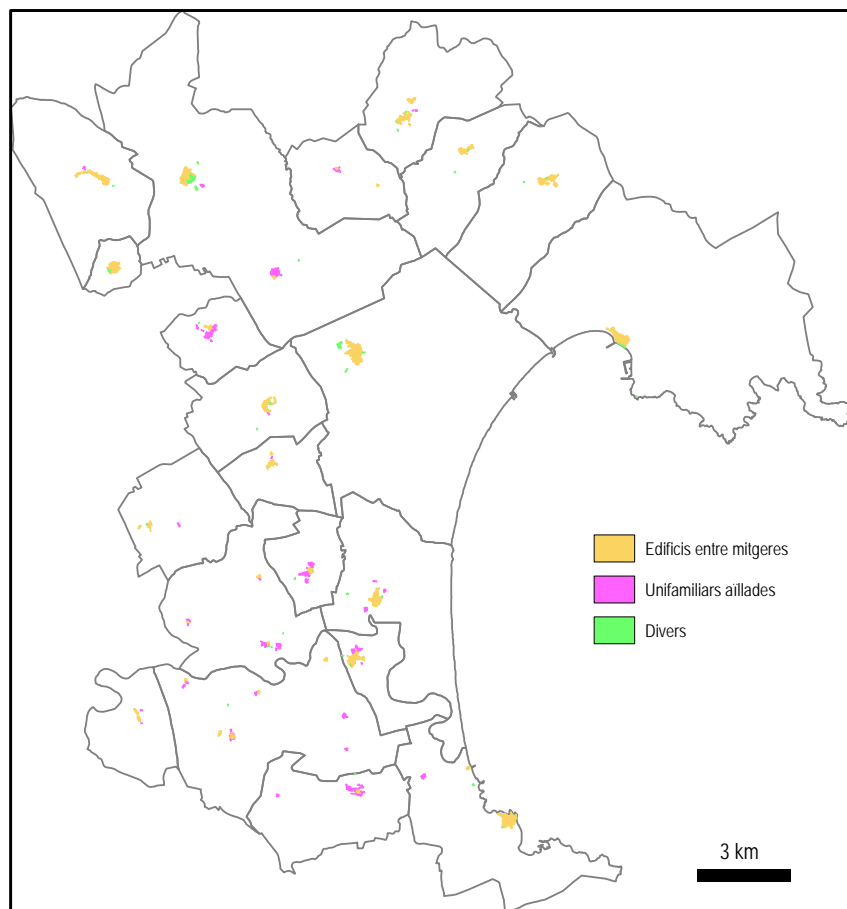
Gràfic 5 Assentaments segons el tipus d'hàbitat predominant (1957)

Font: Elaboració pròpia

¹⁵⁴ No s'havien produït, encara, les implantacions realitzades *ex novo* i al marge de l'estructura urbana anterior, com succeeix en els casos dels polígons industrials, de les grans superfícies comercials o dels grans equipaments de caràcter lúdic, esportiu o recreatiu.

Mapa 11 Tipus d'hàbitat predominant (1957)

Font: Elaboració pròpia

Taula 8 Tipus d'hàbitat predominant (1957-1997)

Hàbitat predominant	1957		1997	
	ha.	%	ha.	%
Alta densitat	182,9	74	430,5	18
Edificis entre mitgeres	182,9	74	298,4	13
Edificació en bloc	-	-	132,1	5
Baixa densitat	50,2	20	1.431,9	61
Unifamiliars adossades	-	-	30,0	1
Unifamiliars aïllades	50,2	20	1.401,9	60
Altres	14,3	6	487,5	21
Tendes, caravanes i bungalows	-	-	190,6	8
Divers	14,3	6	242,3	10
Zones amb baix grau de consolidació	-	-	54,6	3
Superfície urbanitzada	247,4	100	2.349,9	100

Font: Elaboració pròpia

C) Els tipus d'hàbitat

Pel que fa a l'hàbitat predominant (Mapa 11), els tipus d'alta densitat, conformats únicament per edificis entre mitgeres –encara no s'havia desenvolupat l'edificació en bloc–, eren aleshores els més comuns, amb una extensió de 182,9 hectàrees (el 74% de la superfície urbanitzada). Els tipus de baixa densitat, constituïts en aquell moment només per cases unifamiliars aïllades –no hi havia adossades–, arribaven a les 50,2 hectàrees (el 20%) (Taula 8 i Gràfic 5). Finalment, es trobava el tipus d'hàbitat divers, de les zones industrials, comercials o d'equipaments, amb 14,3 hectàrees (el 6%). Els edificis entre mitgeres encara presentaven les característiques de la típica casa de poble catalana¹⁵⁵, i eren molt presents als nuclis més grans i desenvolupats: Castelló d'Empúries (23,1 ha.), l'Escala (18,4 ha.), Roses (16,5 ha.), Peralada (15,5 ha.), Cabanes (12,4 ha.), Sant Pere Pescador (12,2 ha.), Vilajuïga (11,8 ha.) i l'Armentera (11,2 ha.).

Per la seva banda, les cases unifamiliars aïllades eren, com indica Compte (1963-64, p. 242), "espaciosas casas de payés (sic) en las que raramente falta un gran patio y muchas veces un huerto trasero o lateral". Per aquest motiu, i per la multitud de cossos d'edificació destinats a diferents usos (coberts, magatzems, graners, quadres, etc.), aquest autor les defineix com "el tipo de vivienda múltiple con patio". Com que els nuclis tradicionals estaven constituïts, bàsicament, per edificis entre mitgeres, les cases unifamiliars aïllades sovintejaven més aviat a les zones de creixement dels nuclis (el 33% d'aquests estaven constituïts majoritàriament per unifamiliars aïllades), i per això les zones amb aquest hàbitat eren majoritàries en municipis amb força implantació d'aquest tipus de poblament: Viladamat (76%), Vila-sacra (71%), Vilamacolum (66%), Pedret i Marçà (64%) i Torroella de Fluvià (61%).

D) Principals resultats

- a) La superfície urbanitzada era bastant limitada (247,4 ha. que suposaven el 0,73% del territori). Els municipis que en tenien més eren aquells que ja tenien una especial preponderància abans del turisme, medieval (Peralada, Castelló d'Empúries, etc.) o posterior (l'Escala i Roses), però, en qualsevol cas, eren municipis de la costa i també municipis de l'interior. En conseqüència, la superfície urbanitzada es trobava bastant repartida pel territori: fins a setze dels dinou intervals definits en funció de la distància a la costa comptaven amb algun percentatge de superfície urbanitzada.
- b) Els tipus tradicionals del poblament, amb 233,1 hectàrees (el 94% de la superfície urbanitzada), constituïen pràcticament la totalitat dels assentaments. Aquests tipus eren presents en una proporció

¹⁵⁵ Amb l'entrada per a les eines, el carro i la llenya, la resta de la planta baixa per a les dependències dels animals, l'habitatge en el primer pis, amb les habitacions i la cuina-menjador, i la part de dalt per a guardar els fruits, en un últim pis de sostre alt –que a l'Empordà s'anomena "sobresala"–, sovint amb obertures en forma de galeria (Compte, 1963-64; Llobet, 1958). Als pobles costaners (Roses i l'Escala), les cases presentaven la particularitat de les "façanes emblanquinades" (Iglésies, 1958).

bastant similar, i comprenien tant els nuclis tradicionals, amb una extensió de 95,4 hectàrees (el 38%), com els creixements d'aquests nuclis, amb 137,7 hectàrees (el 56%). En general, les poblacions que tenien més superfície en els nuclis tradicionals eren aquelles de més entitat (l'Escala, Roses, Castelló d'Empúries, etc.), mentre que els creixements dels nuclis sovintejaven, a més, en pobles més petits, situats a la plana, i que comptaven amb una agricultura rendible basada en els cereals: Vila-sacra, Fortià, Viladamat, etc. No s'havia produït, encara, el desenvolupament de grans àrees industrials, comercials o d'equipaments, i només existien petits serveis i manufactures agrícoles, que sumaven 14,3 hectàrees (el 6% de la superfície urbanitzada).

- c) En relació amb l'hàbitat, els tipus d'alta densitat, conformats únicament per edificis entre mitgeres, que presentaven les característiques de la típica casa de poble catalana, eren els més comuns, amb 182,9 hectàrees (el 74% de la superfície urbanitzada), mentre que els tipus de baixa densitat, constituïts per cases unifamiliars aïllades, arribaven a les 50,2 hectàrees (el 20%). Aquestes unifamiliars aïllades combinaven els usos residencials i els agrícoles, per la qual cosa eren majoritàries en municipis amb força implantació dels creixements dels nuclis.

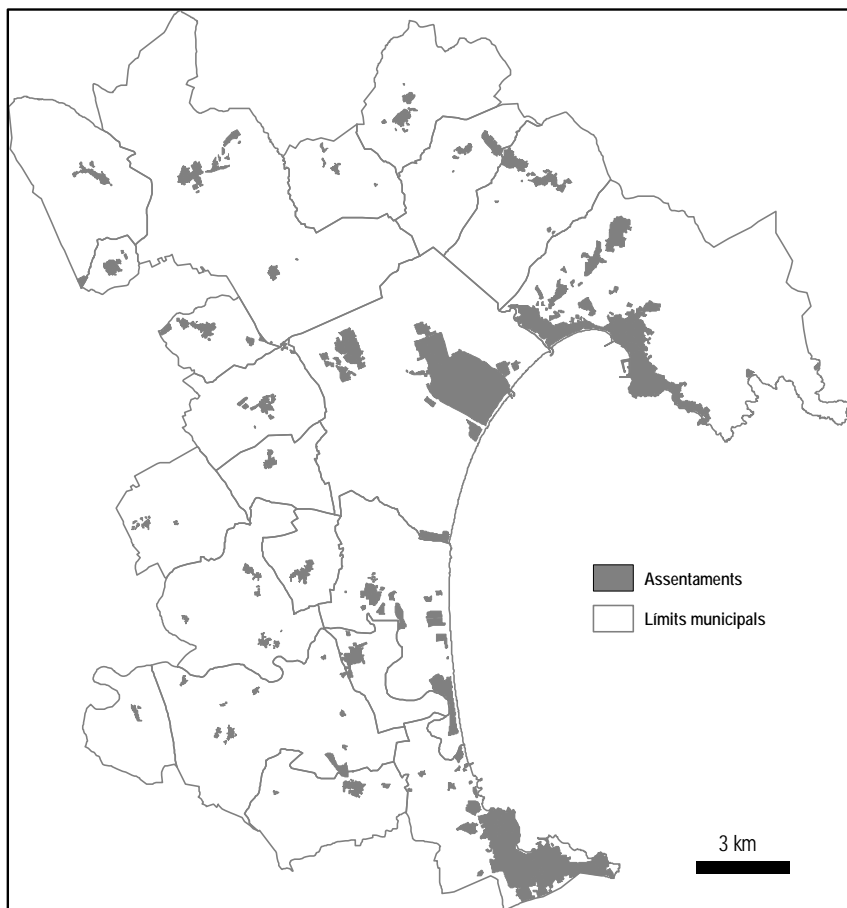
6.1.2 El sistema d'assentaments als anys noranta

Un cop realitzada l'anàlisi per als anys cinquanta, es farà el mateix per als anys noranta. En aquest cas, mitjançant la cartografia elaborada a partir de les ortofotografies del SIG oleícola del MAPA, corresponents a l'any 1997.

6.1.2.1 La superfície urbanitzada

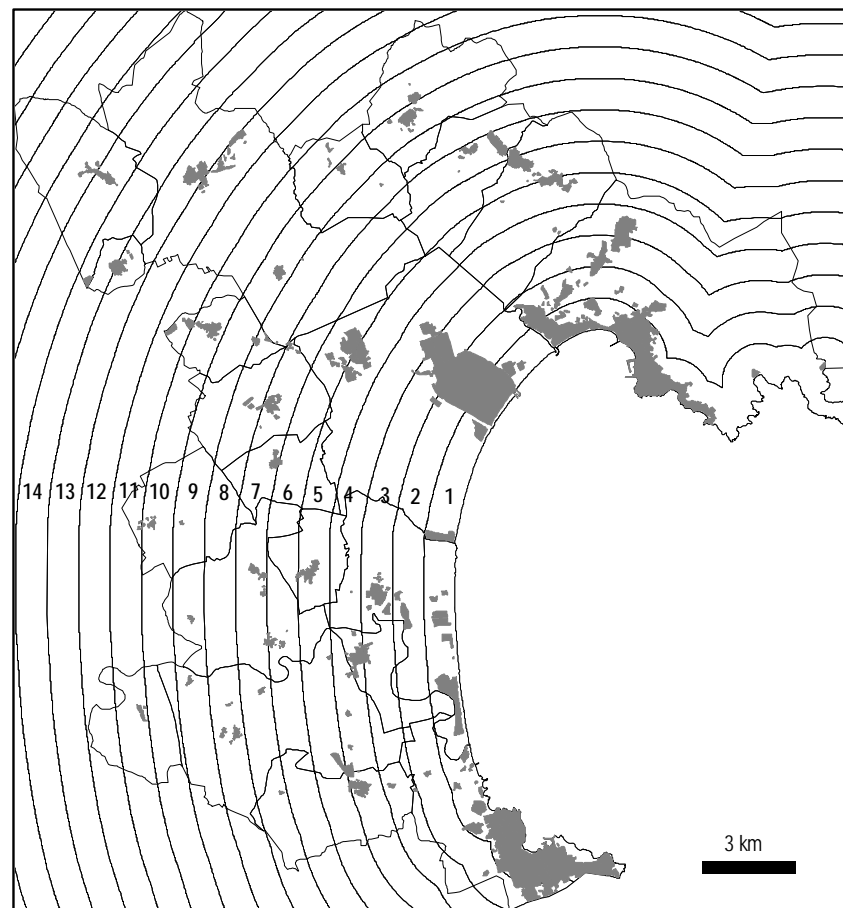
L'anàlisi es continua fent sobre les 33.890,4 hectàrees que ocupen els termes dels vint-i-un municipis que formen l'àmbit d'estudi. El conjunt de la superfície es repartia, en aquell moment (mitjans dels anys noranta), entre la superfície urbanitzada, els espais protegits i la resta del territori, ni urbanitzat ni protegit, ocupat per l'espai agrícola (encara la superfície més estesa entre els diferents usos del sòl), les àrees de vegetació espontània (tant les reduïdes taques de bosc com les més extenses de matolls), i els usos subsidiaris del turisme, entre altres implantacions de tipus periurbà (Serra Ruiz *et al.*, 2000; Breton i Romagosa, 2002b; Pavón *et al.*, 2003; Serra Ruiz *et al.*, 2004; Abadía *et al.*, 2005; Martí Llambrich, 2005; Nuell, 2005).

Mapa 12 Superfície urbanitzada (1997)

Font: Elaboració pròpia

Mapa 13 Superfície urbanitzada (1997) i distància a la línia de costa

Font: Elaboració pròpia

L'any 1997, l'àrea d'estudi comptava amb 2.349,9 hectàrees de superfície urbanitzada, que representaven el 6,93% del total del territori (Mapa 12 i Taula 6). La major part d'aquesta urbanització es concentrava en llocs propers a la costa, i els municipis que en tenien més eren, precisament, els quatre de primera línia de mar, on el desenvolupament de les activitats turístiques i la proliferació de segones residències havia tingut una major incidència (Cals, 1987; Nogué, 2000): Castelló d'Empúries (626,2 ha.), Roses (579,3 ha.), l'Escala (522,0 ha.) i, ja a una certa distància, Sant Pere Pescador (145,3 ha.). Amb menys superfície urbanitzada hi havia un conjunt de municipis de segona línia de costa: Palau-saverdera (62,6 ha.), Ventalló (36,9 ha.), l'Armentera (35,1 ha.), Pau (30,6 ha.), Viladamat (28,5 ha.), Fortià (26,9 ha.) i Torroella de Fluvià (23,1 ha.). Més a l'interior es trobaven municipis com ara Peralada (69,4 ha.), Vila-sacra (37,8 ha.), Vilajuïga (29,3 ha.) i Cabanes (25,2 ha.), afectats per dinàmiques de diversa índole: proximitat a Figueres, pas de les carreteres principals, etc.

La localització de la superfície urbanitzada es pot analitzar amb més profunditat, com s'ha fet per als anys cinquanta, si es combinen les dades amb el mapa de distàncies a la costa (Mapa 13). És així com es pot comprovar que, en aquell moment, fins el 50% de la superfície urbanitzada es trobava ja en el primer quilòmetre de distància a la costa, i com en els cinc primers es localitzava el 83% (Gràfic 3). La resta de la superfície urbanitzada es repartia entre vuit intervals, amb valors que oscil·laven entre el 4% i l'1%. Aquests resultats ja indiquen l'estreta relació entre el fenomen turístic i l'extensió de la superfície urbanitzada, per la concentració en zones pròximes a la costa, mentre que els territoris de l'interior, amb l'excepció d'alguna urbanització esporàdica, sembla que s'havien mantingut fins a aquell moment bastant al marge de la pressió del turisme.

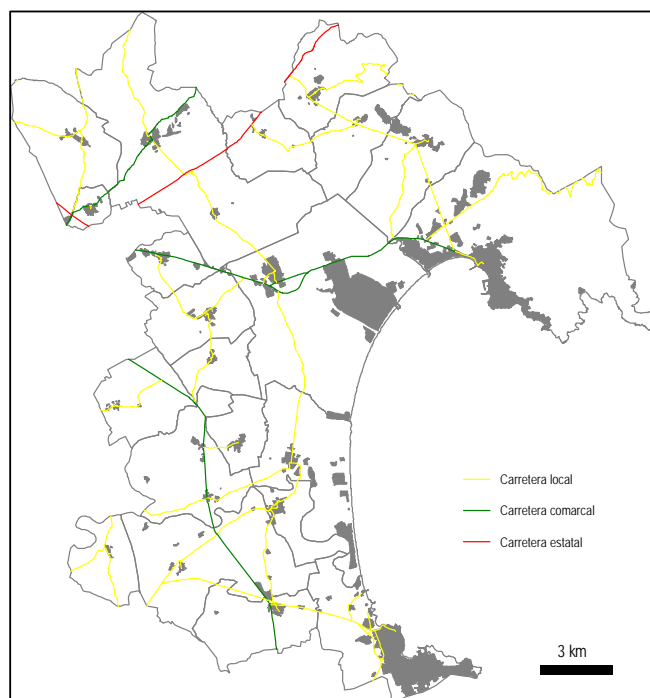
No obstant això, si la superfície urbanitzada de mitjans dels anys noranta s'havia localitzat en zones molt properes a la costa, també es caracteritzava per estar molt propera a les vies de comunicació. Així doncs, si es repeteix l'anàlisi, però el mapa de distàncies s'estableix en funció del traçat de les carreteres catalogades¹⁵⁶ (Mapa 14), els resultats també resulten força eloqüents. Així, es pot observar com dins del primer quilòmetre de distància a les carreteres es trobava el 60% del total de la superfície urbanitzada, i com pràcticament tota (el 97%) es trobava a menys de tres quilòmetres de distància a la xarxa viària. Aquests resultats donen una idea de la forta correlació existent entre el traçat de les carreteres i els processos d'urbanització.

Així mateix, si es prenen en consideració només les carreteres principals, que dins l'àmbit d'estudi serien les carreteres nacionals i comarcals, es pot veure com la distribució resultava més matisada, però també

¹⁵⁶ Com s'ha dit anteriorment (capítol 5), es tracta d'aquelles carreteres que estan codificades com a autopistes, autovies, carreteres nacionals, carreteres comarcals o carreteres locals, i que conformen la xarxa bàsica de carreteres, ja que si l'anàlisi es realitzés considerant també les carreteres sense catalogar, els resultats serien encara més contundents, atès que generalment tota àrea urbanitzada, per aïllada que es trobi, sempre està comunicada mitjançant un vial d'accés.

força significativa. Tot i que en el primer quilòmetre de distància a les carreteres principals hi havia el 25% de la superfície urbanitzada, en el tercer quilòmetre ja se n'inclouia la majoria (el 62%), i als set quilòmetres hi havia pràcticament tota la superfície urbanitzada (un 97%). Es pot comprovar, per tant, com les zones urbanitzades també es troben relativament a prop de les principals vies de comunicació.

Mapa 14 Superfície urbanitzada (1997) i xarxa de carreteres catalogades

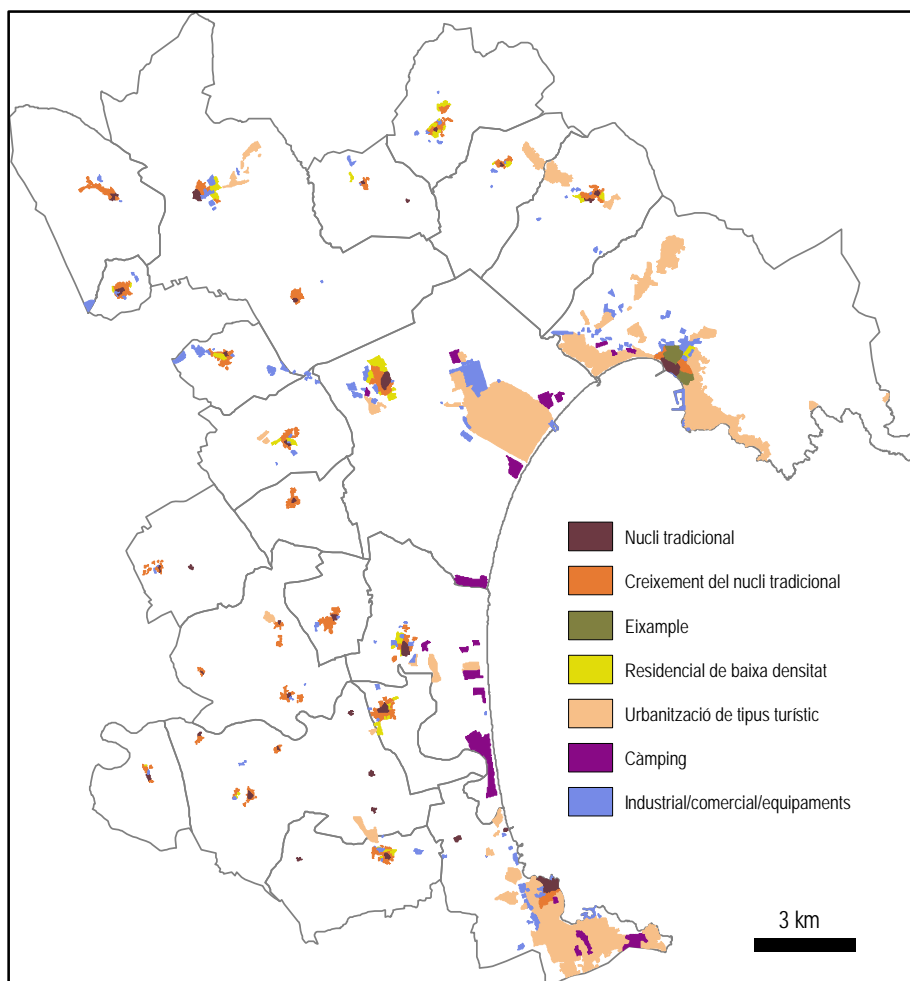
Font: Elaboració pròpia

6.1.2.2 Els tipus de poblament

Transcorreguts quaranta anys, als tipus tradicionals del poblament se'ls hi havien unit una sèrie de noves categories, uns nous tipus del poblament, que havien assolit una magnitud molt més elevada que no pas la d'aquells primers.

Efectivament, a mitjans dels anys noranta, els tipus de poblament que tenien l'origen en el turisme eren aquells que adquirien una major extensió (Mapa 15), de manera que urbanitzacions i càmings ocupaven 1.622,8 hectàrees (el 69% de la superfície urbanitzada). Per contra, els tipus tradicionals del poblament (nucli tradicional, creixement del nucli tradicional i eixample) només ocupaven 395,9 hectàrees (el 17%). Finalment, les zones industrials, comercials o d'equipaments s'estenien per 244,0 hectàrees (el 10%) i les àrees residencials de baixa densitat per 87,1 hectàrees (el 4%) (Taula 7 i Gràfic 6). A continuació, s'analitzaran les característiques i particularitats de cada un d'ells.

Mapa 15 Tipus de poblament (1997)

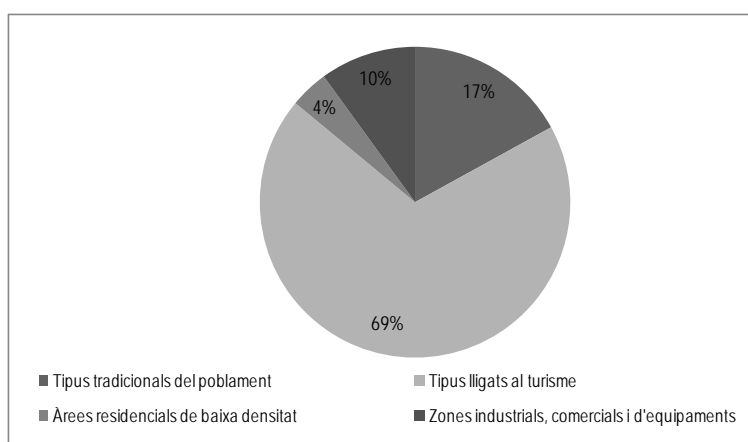
Font: Elaboració pròpia

A) Poblament de tipus tradicional

Els tipus tradicionals del poblament representaven la continuació dels assentaments existents al 1957 i, en conseqüència, els municipis amb un nucli urbà més desenvolupat eren també els que tenien més superfície ocupada per aquests tipus: Roses (66,3 ha.), que amb això confirmava el caràcter de ciutat mitjana, segona de la comarca per sota de Figueres, l'Escala (34,6 ha.), Castelló d'Empúries (31,8 ha.), Peralada (26,1 ha.), l'Armentera (25,0 ha.) i Sant Pere Pescador (18,6 ha.). Però resulten molt més significatius aquells municipis on els tipus tradicionals encara representaven, en aquella data, un major percentatge: Riumors (100%), Vilamacolum (92%), Siurana (89%), Sant Mori (87%), Vilabertran (77%) i Cabanes (72%). Aquests són els municipis on no s'havia produït una ruptura significativa amb els patrons urbans preexistents.

Dins d'aquests tipus, com ja succeïa al 1957, però ara de forma encara més clara, els nuclis tradicionals, amb 103,6 hectàrees (el 4% del total de la superfície urbanitzada), resultaven bastant menys presents que els creixements d'aquests nuclis, amb 257,9 hectàrees (l'11% de la superfície urbanitzada), a causa del caràcter més extens i la menor densitat edificatòria dels segons però, sobretot, pel fet que els nuclis tradicionals representen en molts llocs un patró de creixement ja esgotat, i sovint materialment encerclat pels creixements dels nuclis, per la qual cosa, en els quaranta anys transcorreguts, s'havien mantingut pràcticament estables (havien crescut menys de 10 ha.), mentre que els creixements dels nuclis gairebé havien duplicat la seva extensió.

Gràfic 6 Assentaments segons el tipus de poblament (1997)

Font: Elaboració pròpia

Els municipis on els nuclis tradicionals adquirien uns percentatges mínimament elevats respecte el total de la superfície urbanitzada eren, precisament, els més petits, això és, Siurana (27%) i Sant Mori (25%), acompanyats d'un municipi com Ventalló (21%) que, com ja s'ha comentat en diverses ocasions, compta amb diversos pobles i llogarrets, cada un d'ells amb el seu propi nucli tradicional. En canvi, els municipis on predominaven els creixements del nucli eren aquells de la plana més estricta, que fins fa ben poc haurien conservat el seu caràcter eminentment agrícola, o sigui, Riumors (93%), Vilamacolum (77%), Vilabertran¹⁵⁷ (68%), Torroella de Fluvià (59%), l'Armentera (56%) i Cabanes (56%), tot i que també apareixien, una altra vegada, els dos municipis amb nuclis menys desenvolupats: Siurana (62%) i Sant Mori (62%). Els eixamples, per la seva banda, són poc freqüents a l'àrea d'estudi. De fet, Roses és l'únic municipi on s'ha pogut detectar

¹⁵⁷ Vilabertran constitueix un cas ben singular, ja que tot i limitar amb Figueres, no hauria registrat uns creixements urbans de gran magnitud. Aquesta circumstància es podria relacionar amb la tradicional importància del sector agrícola al municipi (igual que al veí poble de Cabanes), reflectida per Compte (1963-64), quan s'hi referia com "el huerto de Figueras". Val a dir que aquesta importància va ser reconeguda pel Pla General d'Ordenació Urbana de la zona de Figueres (Diputació de Girona, 1982), on la major part del terme municipal era qualificat com a "Sòl no urbanitzable protegit d'interès agrícola", i més recentment pel Pla Director Territorial de l'Empordà, on bona part del municipi ha estat considerada com a "Sòl d'alt valor agrícola" (DPTOP, 2006a). Aquestes especials característiques haurien pogut ajudar a frenar els processos de creixement que, en canvi, haurien experimentat altres municipis també limítrofs de Figueres, com Vilafant, Vilamalla o Llers (Gifre, 2000; Nogué, 2000; Pavón, 2002).

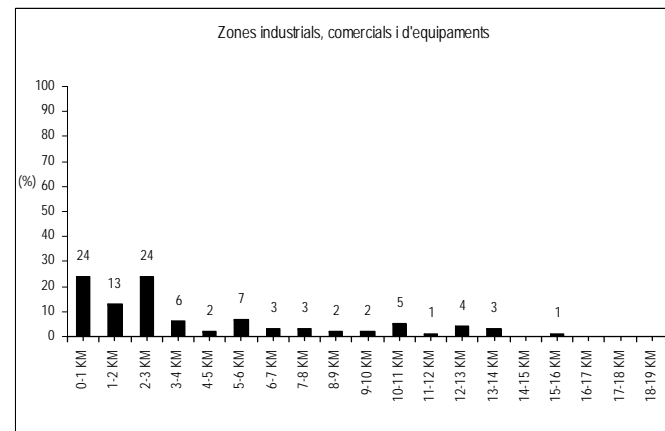
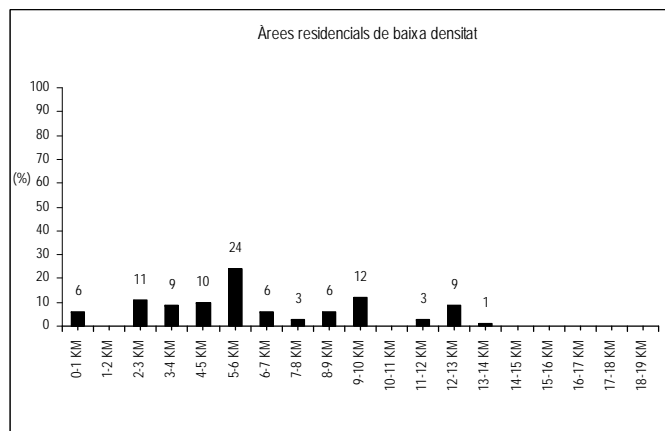
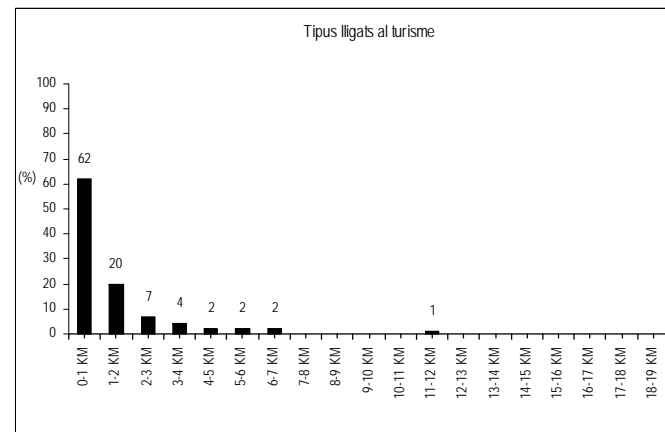
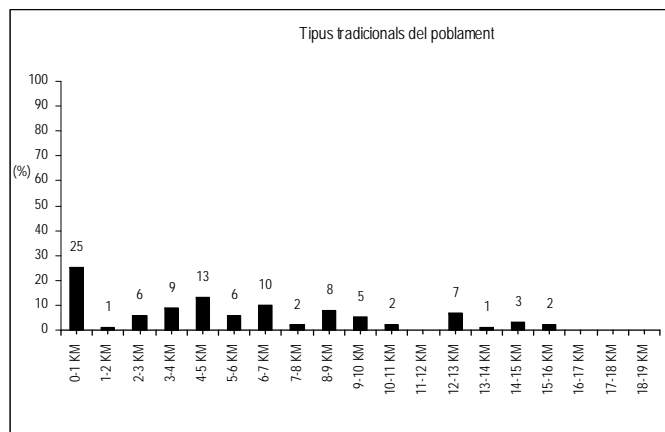
una àrea d'eixample clarament definida dins del nucli urbà; una àrea que l'any 1997 tenia una extensió de 34,4 hectàrees, un 6% de la superfície urbanitzada del municipi¹⁵⁸ i tan sols un 2% del total de la superfície urbanitzada de l'àmbit d'estudi.

Respecte a la localització, els tipus del poblament tradicional, tot i els creixements experimentats des del 1957, continuaven mostrant una disposició bastant repartida pel territori, per la qual cosa continuaven sense poder-se relacionar fàcilment amb la distància a la costa. Si es creuen les seves dades amb el mapa de distàncies es pot veure com, tot i que dins del primer quilòmetre hi havia el 25% del total de la superfície ocupada per aquestes categories –per la presència dels nuclis de Roses i l'Escala, que són els nuclis més grans i desenvolupats, i de caràcter més urbà–, més enllà la distribució es mostrava bastant regular. Així doncs, un gran nombre d'interval·ls (15 de 19) comptaven amb aquests tipus de poblament, amb valors al voltant del 5% (Gràfic 7). En canvi, no succeeix el mateix amb les carreteres, ja que aquests tipus de poblament es localitzaven, pràcticament en la seva totalitat (el 99%), dins del primer quilòmetre de distància a la xarxa de carreteres catalogades. Quant a les carreteres principals, els tipus tradicionals del poblament també hi guardaven una estreta relació, ja que es trobaven pràcticament tots (el 98%) dins dels primers cinc quilòmetres de distància a aquestes carreteres.

Cal assenyalar que en els municipis costaners els nuclis tradicionals havien experimentat, al llarg del període 1957-1997, un fort procés de transformació relacionat amb el turisme que els havia portat a una major densificació (amb l'augment del número de plantes, l'ocupació de solars i la substitució d'edificacions), i que significava una important pèrdua del patrimoni arquitectònic popular i la seva substitució, en bona part dels casos, per tipologies foranes (veure Fotografia 9). També en altres nuclis de l'interior, sobretot en aquells més grans i dinàmics, es va produir una tendència a la densificació del teixit urbà, amb l'ocupació dels buits i la substitució de les edificacions preexistents. Paral·lelament, els creixements dels nuclis, realitzats dins dels paràmetres tradicionals que, com s'ha vist abans, s'havien incrementat, ho havien fet en bona part a causa de l'addició de més infraestructures agropecuàries, caracteritzades per una major dimensió de les edificacions i per les tonalitats vermelles de les parets de totxana, que sovint s'hi deixen sense arrebossar (Fotografia 10).

¹⁵⁸ Aquesta zona apareix assenyalada com a "eixample" de forma explícita al planejament (Ajuntament de Roses, 1993). No obstant això, cal assenyalar que es va desenvolupar a partir dels anys cinquanta, i la seva aparició també està relacionada, tot i que indirectament, amb el desenvolupament del turisme. Es tracta, per exemple, de la part nord del nucli, que no compta amb vistes al mar, i que als anys seixanta va ser urbanitzada per l'Ajuntament, per tal de fomentar les construccions que haurien d'absorbir la població immigrada que anava arribant, procedent d'altres punts de l'Estat, atreta pel dinamisme que estava experimentant la localitat (Fraguell, 1994).

Gràfic 7 Tipus de poblament segons la distància a la línia de costa (1997)

Font: Elaboració pròpia

Fotografia 9 En els municipis costaners, el turisme va suposar la substitució de l'arquitectura popular per tipologies foranes

Fotografia de l'autor, Roses, juny de 2005

Fotografia 10 Les infraestructures agropecuàries es caracteritzen per les grans dimensions i les parets sense arrebossar

Fotografia de l'autor, Viladamat, juny de 2005

B) Tipus de poblament lligats al turisme

La primera novetat respecte al 1957 era la presència d'una sèrie de tipus de poblament lligats al turisme que responen a uns creixements que únicament amb les expectatives dels nuclis tradicionals no s'haurien arribat a produir, i que amb els anys han esdevingut àmpliament majoritaris a l'àrea d'estudi. Dins d'aquests tipus lligats al turisme, les urbanitzacions, amb 1.432,2 hectàrees (el 61% de la superfície urbanitzada), tenien molta més presència que no pas els càmpings, amb 190,6 hectàrees (el 8%).

Fins a onze municipis comptaven amb urbanitzacions de tipus turístic al 1997: els quatre de la costa, Roses (444,0 ha.) i l'Escala (423,1 ha.), amb teixits urbans que s'estenen de forma paral·lela a la línia de costa i s'enfilen pels contraforts del cap de Creus i el massís del Montgrí, Castelló d'Empúries (425,2 ha.), amb Empuriabrava, una de les urbanitzacions de més envergadura de la costa catalana, aixecada a l'estil de les marines nord-americanes, i Sant Pere Pescador (28,4 ha.), amb algunes urbanitzacions esporàdiques; els de segona línia, com Palau-saverdera (38,0 ha.), Pau (20,9 ha.), Ventalló (17,0 ha.), Torroella de Fluvià (6,2 ha.), Fortià (4,9 ha.) i Viladamat (3,5 ha.), on s'havia produït la implantació d'urbanitzacions de diferent grandària; i finalment el municipi de Peralada (21,0 ha.), situat més a l'interior, on s'havia desenvolupat una urbanització associada a un camp de golf. En canvi, només hi havia càmpings en els quatre municipis de la costa, i a Sant Pere Pescador (83,8 ha.) –que per això mostra una menor implantació d'urbanitzacions– és on havien tingut més incidència. Per sota es trobaven Castelló d'Empúries (65,3 ha.), l'Escala (34,4 ha.) i Roses (7,1 ha.).

Així doncs, la suma d'urbanitzacions i càmpings situava als quatre municipis costaners, d'una manera o altra, com els més transformats pel turisme, l'Escala (88%), Castelló d'Empúries (78%), Roses (78%) i Sant Pere Pescador (77%), mentre que, en segon grau, es trobaven alguns dels de segona línia: Pau (68%) i Palau-saverdera (61%). Aquests resultats denoten com, tot i que la major part dels assentaments de l'àrea d'estudi es va desenvolupar en relació amb el turisme, aquesta part majoritària va tenir una implantació territorial molt concreta, fins al punt que els assentaments lligats al turisme només arriben a ser preponderants en sis dels vint-i-un municipis de l'àmbit d'estudi. Com ja s'ha afirmat anteriorment (capítol 4), les urbanitzacions turístiques van ser el resultat de processos d'urbanització molt determinats, amb factors específics de localització diferents dels de les zones urbanes convencionals, com –per exemple– la propietat de la terra i la parcel·lació agrícola preexistent¹⁵⁹, així com la proximitat a la costa, bé per l'accessibilitat a la platja, que permet gaudir del bany o practicar els esports nàutics amb facilitat, bé per les vistes al mar que s'obtenen des dels sectors rocallosos més elevats (Fotografia 11).

Fotografia 11 Les urbanitzacions turístiques es van situar a la costa, per l'accessibilitat a la platja o per les vistes al mar

Fotografia de l'autor, Roses, juny de 2005

Com la proximitat a la costa és un factor de primer ordre en la localització, aquests tipus lligats al turisme mostraven, a mitjans dels anys noranta, una clara tendència a reduir la seva implantació a mesura que augmentava la distància a la línia de costa. D'aquesta manera, si es creuen les dades d'aquestes tipologies amb el mapa de distàncies a la costa, els resultats són realment definitoris: fins el 62% es trobava en el primer quilòmetre i el 89% en els tres primers. Tan sols vuit intervals comptaven amb aquesta categoria, i pràcticament tots estaven concentrats en els primers set quilòmetres de distància a la línia de costa (Gràfic 7).

¹⁵⁹ La importància de la propietat i de l'origen agrícola de la terra es pot comprovar, per exemple, posant atenció als noms de moltes de les urbanitzacions, que palesen molt clarament el seus orígens: Olivar d'en Muní, Mas Isaac, Els Olivars de Pau, Mas Oliva, Mas Fumats, Mas Boscà, Mas Nou, La Garriga, Can Jordi o Mas Gros.

Així mateix, per valorar el paper de les vistes al mar en la localització de les urbanitzacions, es pot realitzar l'anàlisi de la visibilitat que es té des d'aquestes. Així, amb la definició de les conques visuals, tal com s'ha explicat a la metodologia (capítol 5), deixant de banda les urbanitzacions que es troben a la mateixa costa (fins a un quilòmetre del front marítim), i que tenen accés directe al mar, es pot comprovar com algunes de les urbanitzacions de terra endins gaudeixen d'àmplies vistes sobre el territori dels voltants (Fotografia 12). Es tracta, sobretot, de les urbanitzacions que es troben a la serra de Verdera (municipis de Pau i Palau-saverdera) i algunes de les de Roses, situades en els vessants de la serra de Rodes, des d'on es pot veure bona part del golf de Roses i de la plana altempordanesa. Vuit són les urbanitzacions amb una major visibilitat sobre l'àmbit d'estudi, amb percentatges que oscil·len entre el 60% i el 20%, aproximadament (Mapa 16). Les urbanitzacions amb una major visibilitat són les dels municipis de Palau-saverdera i Pau: Olivars d'en Muní, Mas Isaac i els Olivars de Pau, amb el 59%, el 52% i el 46%, respectivament.

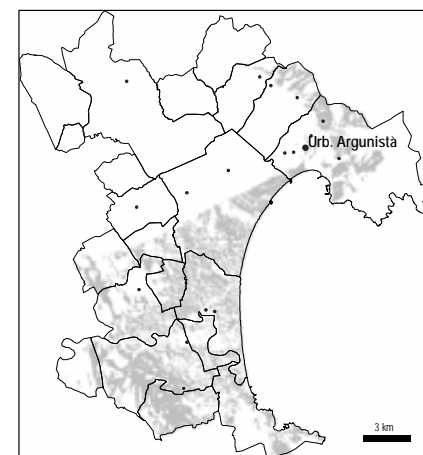
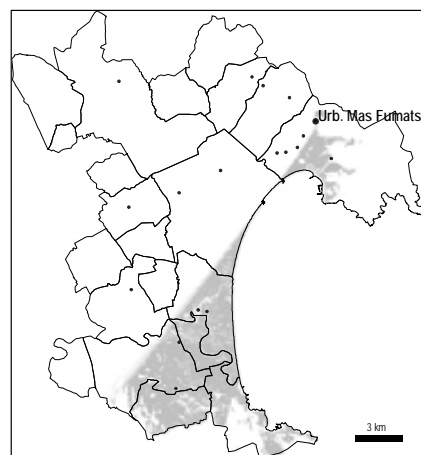
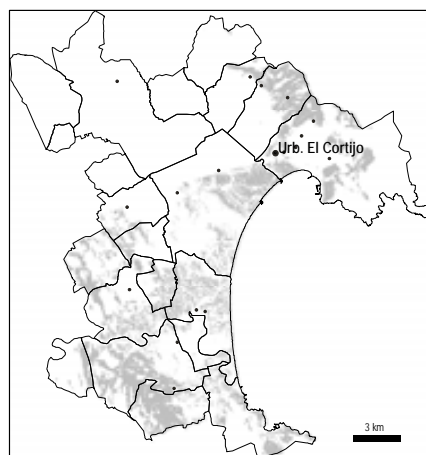
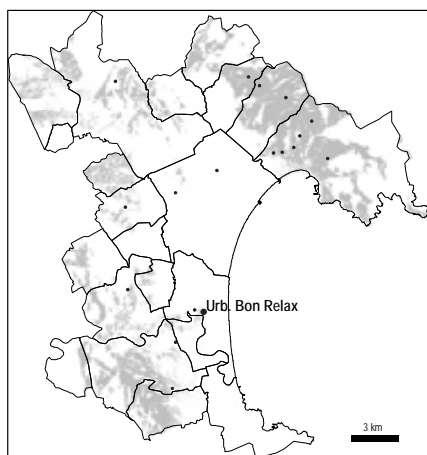
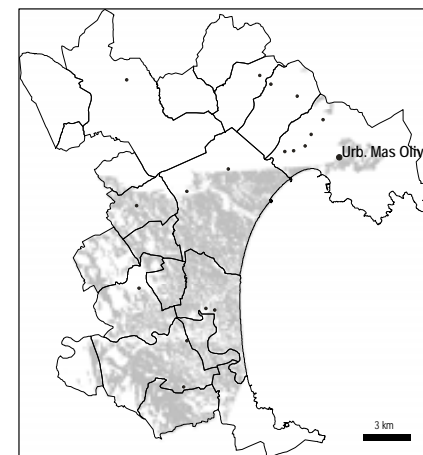
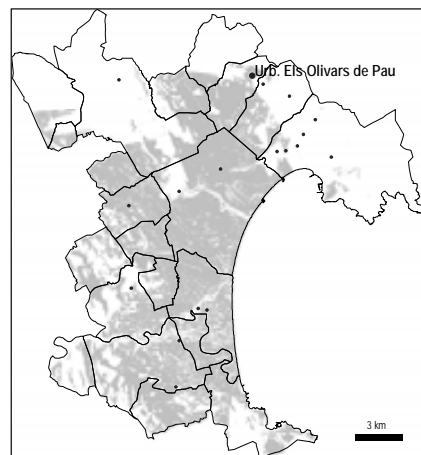
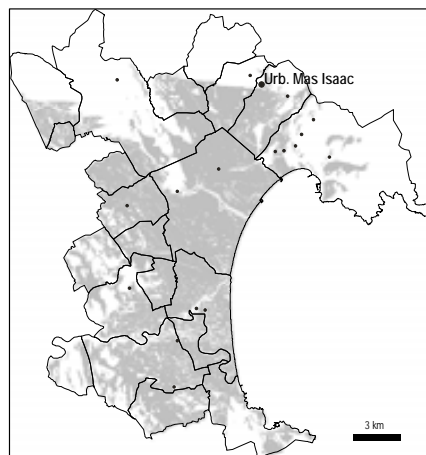
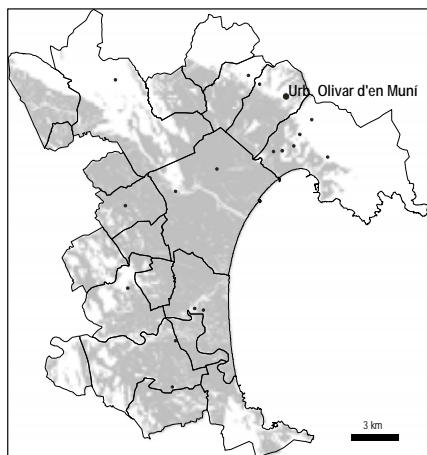
Fotografia 12 Algunes de les urbanitzacions situades terra endins gaudeixen d'àmplies vistes sobre el territori dels voltants

Fotografia de l'autor, urbanització Mas Isaac (Palau-saverdera), juny de 2005

Per contra, la proximitat a les carreteres es revela com un factor menys determinant en el cas dels tipus lligats al turisme. Si s'analiza la seva relació amb la xarxa de carreteres catalogades, mitjançant l'encreuament amb el mapa de distàncies, a diferència del que succeïa amb les altres categories, en el primer quilòmetre només s'hi acumula el 43% i als dos quilòmetres el 77%. Més enllà, la tendència s'alenteix i no és fins als quatre quilòmetres de distància a la xarxa de carreteres quan es pot afirmar que hi ha gairebé el 100% de la superfície urbanitzada lligada al turisme. És més, si es repeteix l'operació considerant només les carreteres principals es pot veure com, a diferència de les altres categories, fins els vuit quilòmetres de distància a aquestes carreteres no se n'inclou la pràctica totalitat (el 99%). Es demostra, així, com la lògica a què responen aquests tipus del poblament no és el traçat de les vies de comunicació, sinó la proximitat a la costa i la presència del mar.

Mapa 16 Conques visuals definides des d'algunes de les urbanitzacions situades a més d'un quilòmetre del front marítim

Font: Elaboració pròpia

C) Àrees residencials de baixa densitat

Una altra novetat que es podia trobar l'any 1997 era la representada per les àrees residencials de baixa densitat. Tot i la implantació moderada (el 4% de la superfície urbanitzada), aquestes àrees resulten especialment significatives, perquè suposen un trencament amb les pautes urbanes tradicionals que es produeix, generalment, en llocs on fins a aquell moment (anys noranta) no s'havia arribat a produir. Com s'ha vist anteriorment (capítol 5), es tracta de trames urbanes localitzades al límit dels nuclis urbans preexistents (Fotografia 13), que es caracteritzen pel seu traçat planificat i la seva disposició extensiva. Es troben ocupades bàsicament per usos residencials, i hi proliferen les tipologies edificatòries de baixa densitat: unifamiliars aïllades i adossades. Tot i que poden contenir segones residències, sobretot en aquells municipis més propers a la costa, sembla que, majoritàriament, es tracta d'habitatges que s'adquireixen per a viure-hi.

Fotografia 13 Les àrees residencials de baixa densitat es localitzen al límit dels nuclis urbans preexistents

Fotografia de l'autor, Vilajuïga, juny de 2005

Fotografia 14 Les zones industrials i comercials de la zona guarden una estreta relació amb el turisme i la segona residència

Fotografia de l'autor, Santa Margarida (Roses), desembre de 2006

El paisatge urbà que resulta de la constitució d'aquestes àrees és un paisatge estandarditzat, uniformitzat i indiferenciat, repetit arreu independentment de factors com les formes tradicionals, la grandària dels pobles o l'activitat econòmica predominant, que reflecteix les dinàmiques que s'han pogut observar en altres contextos territorials, com són la Regió Metropolitana de Barcelona o la regió de Girona, i que suposen una mostra més dels processos de tematització i banalització del paisatge urbà que han estat àmpliament tractats per Muñoz (2005)¹⁶⁰.

¹⁶⁰ Aquestes noves àrees de baixa densitat, com s'ha apuntat anteriorment (capítol 2), i seguint a Muñoz (2003), es caracteritzen per la repetició seqüenciada d'elements com les teulades a dos o quatre aigües, els porxos d'accés, la forma de les façanes i la presència d'elements com ara el garatge i el jardí amb barbacoa, de vegades amb piscina, una cistella de bàsquet i figures decoratives, com ara els típics nans de jardí, etc.

Els que tenien més superfície ocupada per aquests tipus, a mitjans dels anys noranta, eren els municipis més grans i desenvolupats, com ara Castelló d'Empúries (25,6 ha.), Peralada (10,6 ha.), Vilajuïga (10,5 ha.), l'Armentera (7,9 ha.), Sant Pere Pescador (6,6 ha.) i Roses (5,2 ha.), però aquells que en tenien un major percentatge i, per tant, els que començaven a estar més transformats per aquests creixements eren municipis com Vilajuïga (36%), l'Armentera (23%), Fortià (18%), Pedret i Marzà (16%), Peralada (15%) Vila-sacra (10%) i Viladamat (10%), a saber, municipis propers a la costa però també altres de més allunyats i d'interior.

Els municipis més turístics, tot i que alguns es trobaven entre aquells en què aquestes àrees residencials havien assolit una major magnitud, en xifres absolutes, obtenien uns percentatges més baixos, ja que hi ocupaven poca superfície en comparació amb la gran massa urbanitzada de tipus turístic: Roses (un 1%), Castelló d'Empúries (un 4%) i Sant Pere Pescador (un 5%). Aquesta circumstància es fa especialment patent en el cas de Roses i l'Escala, els dos municipis en els quals el creixement turístic es va localitzar sense solució de continuïtat amb els nuclis preexistents (veure capítol 4), originant una extensa massa urbanitzada que ja suposava un trencament amb els tipus tradicionals del poblament i, per tant, les àrees residencials de baixa densitat s'hi situen a continuació de les urbanitzacions turístiques, de manera que sovint es confonen amb elles¹⁶¹.

Per tant, aquests creixements presentaven una localització que semblava deslligada de la distància a la costa; un factor que, fins i tot, es podria considerar contraproduent, ja que gran part de la primera línia urbanitzada ja està ocupada per tipus lligats al turisme. En aquest sentit, fins a dotze intervals comptaven amb àrees residencials de baixa densitat, i que presentaven percentatges al voltant del 5% (Gràfic 7). S'observava, en canvi, una important acumulació entre els quilòmetres tercer i sisè (el 54% de la superfície ocupada per la categoria), a causa de la presència de Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador, l'Armentera, Palau-saverdera o Viladamat, i al desè i al tretzè (el 21%), per la de Vilajuïga i Peralada; tots ells, municipis on als anys noranta s'estaven implantant de forma significativa aquests tipus de creixements.

Per contra, la distància a les carreteres semblava un factor més significatiu per a la localització d'aquestes àrees. Si es creuen les dades amb el mapa de distàncies a la xarxa de carreteres es pot observar, com ja succeïa amb els tipus tradicionals, que tota la superfície de la categoria es troba a menys d'un quilòmetre d'aquesta xarxa. I si es consideren només les carreteres principals, els resultats esdevenen encara més eloqüents, ja que gairebé tota la superfície corresponent a les àrees residencials de baixa densitat (el 98%) es trobava en els primers quatre quilòmetres de distància a les carreteres principals, un

¹⁶¹ En aquest sentit, resulta significatiu el cas de l'Escala, on l'absència d'un àrea d'extensió residencial de baixa densitat deslligada de la massa turística de segona residència es veu reafirmada pels estudis de Busquets Raventós *et al.* (2003), que marquen tota la urbanització situada a continuació de les formes tradicionals com a "formes de creixement turístic". Les àrees residencials de baixa densitat de Roses, per la seva banda, s'explicarien per una circumstància molt concreta, com és l'existència d'una àrea situada al nord del nucli urbà, que sembla que no hauria estat atractiva pel creixement turístic, a causa de l'absència de vistes al mar (Fraguell, 1994), i que no s'hauria desenvolupat fins a temps ben recents. La seva identificació, a més, es veu reflectida al planejament (Ajuntament de Roses, 1993).

quilòmetre menys que en el cas dels tipus del poblament tradicional. Això podria fer pensar que, tot i que per definició les àrees residencials de baixa densitat se situen a continuació dels tipus tradicionals del poblament i, en conseqüència, ambdós presenten una localització força similar, s'haurien anat situant en llocs molt ben comunicats i, per tant, propers als principals eixos de comunicació del territori.

D) Zones industrials, comercials o d'equipaments

Les zones industrials, comercials i d'equipaments ja no eren les reduïdes implantacions de 1957 sinó que, sovint, havien conformat extenses àrees separades de la resta dels assentaments, per la qual cosa representaven el 10% de la superfície urbanitzada. Els municipis que acumulaven més zones d'aquest tipus eren, una altra vegada, els més grans i desenvolupats: Castelló d'Empúries (78,2 ha.), Roses (56,7 ha.), l'Escala (30,0 ha.) i Peralada (11,6 ha.). En aquesta ocasió se'ls unia Vila-sacra (19,7 ha.), el municipi amb un desenvolupament urbà més condicionat per aquest tipus d'instal·lacions, tal com ho demostra l'alt percentatge (un 52%) que hi pren la categoria. Altres municipis amb percentatges relativament elevats eren Pedret i Marçà i Cabanes (ambdós amb un 28%).

Aquestes zones industrials, comercials i d'equipaments també mostraven una certa tendència a localitzar-se en zones properes a la costa. Com es pot observar mitjançant la combinació amb el mapa de distàncies, el 61% de la superfície ocupada per aquesta categoria s'acumulava dins dels tres primers quilòmetres de distància a la línia de costa, tot i que després la distribució és mostrava molt més regular, i gairebé tots els intervals (15 de 19) comptaven amb algun percentatge, al voltant del 5%. La localització de bona part d'aquestes àrees en indrets propers a la costa respon, en primer lloc, al fet que són precisament els municipis costaners (Roses, Castelló d'Empúries i l'Escala), els més poblats, els més urbanitzats i els més dinàmics econòmicament i, en segon lloc, al fet que moltes d'aquestes implantacions guarden una estreta relació amb el turisme, ja que es tracta o bé de zones comercials (grans superfícies) i de lleure (discoteques i sales de ball, parcs aquàtics, etc.), o bé d'indústries relacionades amb l'activitat turística com, per exemple, la construcció i reparació d'embarcacions o la fabricació i comercialització de materials per a la construcció i la llar (Fotografia 14).

Així mateix, les zones industrials, comercials o d'equipaments presenten un fort lligam amb les vies de comunicació, per les condicions d'accessibilitat i visibilitat que aquestes les hi confereixen. En aquesta línia, al 1997 se'n podia observar una especial implantació al llarg de la C-260, als municipis de Vila-sacra, Fortià, Castelló d'Empúries i Roses. No obstant això, si es creuen les dades d'aquesta categoria amb el mapa de distàncies a la xarxa de carreteres catalogades, es pot veure com la relació és lleugerament menor que la que mostraven els tipus tradicionals o les àrees residencials de baixa densitat: en el primer quilòmetre s'hi localitza el 91% de la superfície de la categoria. Aquesta lleugera diferència podria respondre al fet que normalment les zones industrials i comercials, i fins i tot de vegades els equipaments, se solen localitzar en situacions una mica excèntriques respecte a les parts més centrals dels nuclis urbans. Tanmateix, si es

repeteix l'operació només amb les carreteres principals, es pot observar com la relació sembla ser més clara, ja que els percentatges resulten similars als obtinguts pels tipus tradicionals del poblament, i el 98% de la superfície de la categoria es troba a menys de cinc quilòmetres de les carreteres principals.

E) Tipus de municipis, en funció del poblament

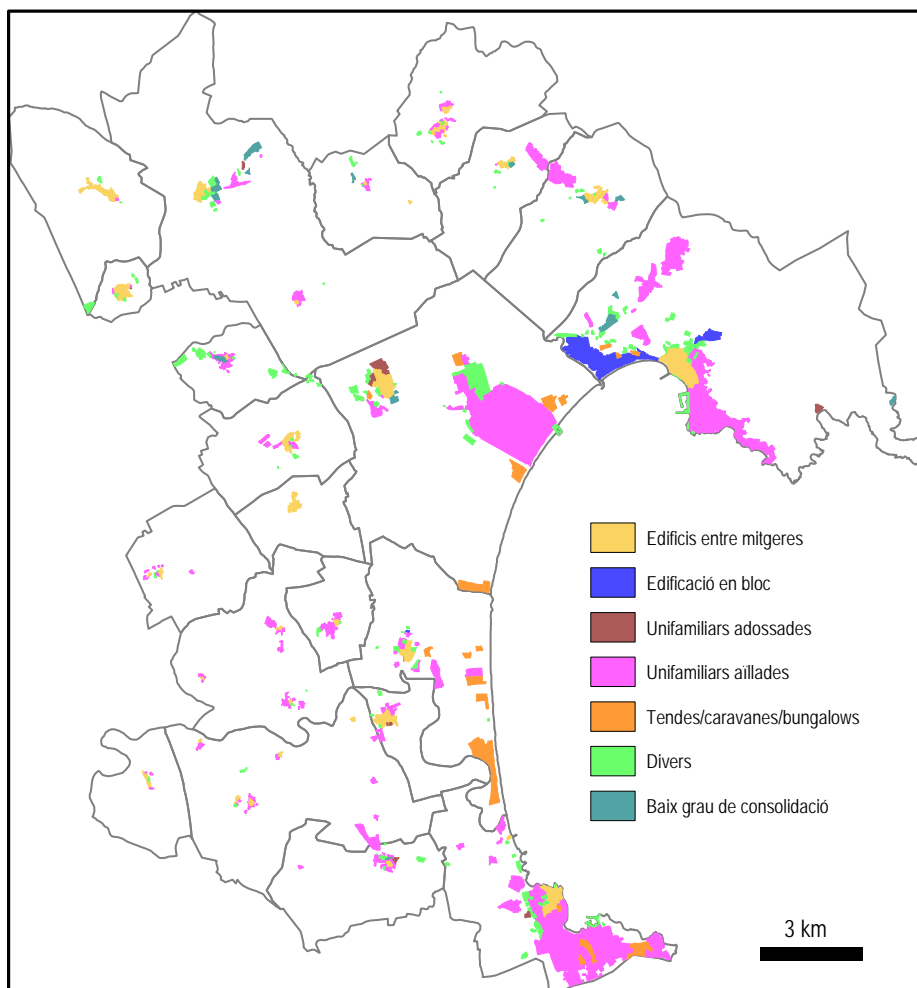
- Els municipis on predominaven els nous tipus del poblament (tipus lligats al turisme, àrees residencials de baixa densitat i zones industrials, comercials i d'equipaments) eren els quatre de la costa: Castelló d'Empúries (95%), l'Escala (93%), Roses (89%) i Sant Pere Pescador (87%). Per sota es trobaven alguns municipis de la segona línia, com són Pau (79%), Palau-saverdera (74%), Fortià (53%) i Ventalló (52%), i altres municipis més interiors com ara Vila-sacra i Peralada (ambdós amb un 62%). En general, aquests municipis es caracteritzen per haver experimentat una ruptura en els patrons urbans que, generalment, havia anat acompanyada d'una extensió de la urbanització, ja sigui per la implantació de tipus del poblament lligats al turisme i la segona residència (Castelló d'Empúries, l'Escala, Roses, Sant Pere Pescador, Pau, Palau-saverdera i Ventalló), ja sigui relacionada amb altres dinàmiques, com les àrees residencials (Peralada i Fortià) o els creixements industrials (Vila-sacra).
- Els tipus del poblament tradicional presentaven un major percentatge en municipis com Riumors (100%), Vilamacolum (92%), Siurana (89%), Sant Mori (87%) i Vilabertran (77%). Aquests eren els municipis on aquests tipus tradicionals encara predominaven molt clarament i, per tant, els municipis on no s'havia produït un trencament amb les pautes urbanes preexistents ni s'havia registrat un creixement urbà significatiu.
- En una situació intermèdia es trobaven municipis com Cabanes (72%), Torroella de Fluvià (71%), l'Armentera (71%), Viladamat (59%), Pedret i Marçà (55%) i Vilajuïga (52%) que, tot que havien patit transformacions d'una certa entitat (de caràcter turístic, residencial o industrial), aquestes no hi arribaven encara a ocupar la meitat de la superfície urbanitzada, per la qual cosa es pot dir que es trobaven encara en transició.

6.1.2.3 Els tipus d'hàbitat

A mitjans dels anys noranta, i a diferència del que succeïa quaranta anys abans, els tipus d'hàbitat predominants més habituals eren els de baixa densitat (conformats per habitatges unifamiliars aïllats i adossats) (Mapa 17), que acumulaven 1.431,9 hectàrees (el 61% de la superfície urbanitzada). Molt per sota es trobaven els tipus d'alta densitat (els edificis entre mitgeres i l'edificació en bloc), que ocupaven 430,5 hectàrees (el 18%). Finalment, en la categoria d'altres –on s'inclouen els tipus d'hàbitat propis dels càmpings (tendes, caravanes i *bungalows*), les zones industrials, comercials i d'equipaments (amb les seves naus

industrials, magatzems logístics, etc.) i les zones amb un baix grau de consolidació– s'encabien fins a 487,5 hectàrees (el 21%) (Taula 8 i Gràfic 8).

Mapa 17 Tipus d'hàbitat predominant (1997)

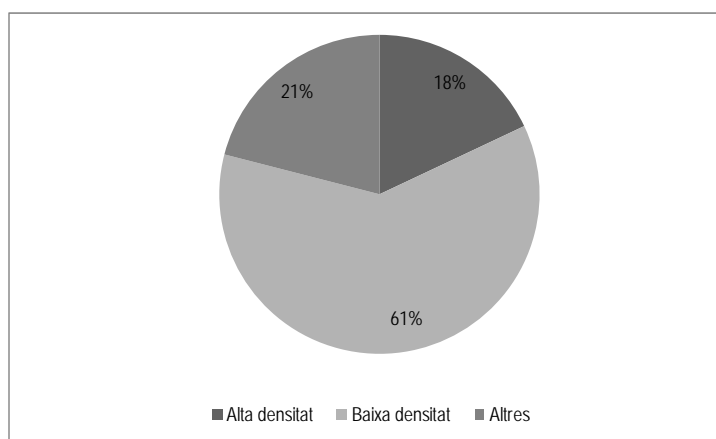
Font: Elaboració pròpia

A) Tipus d'hàbitat d'alta densitat

Entre els tipus d'hàbitat d'alta densitat s'observa un predomini dels edificis entre mitgeres, amb 298,4 hectàrees (el 13% de la superfície urbanitzada), sobre l'altra forma que havia aparegut: l'edificació en bloc, amb 132,1 hectàrees (el 5%). Tot i que, com s'ha pogut veure (capítol 4), en els anys de desenvolupament del turisme va proliferar la construcció d'alts edificis d'apartaments, aquests es van situar, gairebé sempre, en la immediata línia litoral (Fotografia 15). Així, tot i que també hi havia edificació en bloc al front marítim de l'Escala, en molts llocs d'Empuriabrava (Castelló d'Empúries) i en algunes zones de Sant Pere Pescador, aquesta només arribava a ser majoritària en algunes de les urbanitzacions de Roses (Santa Margarida i Mas Oliva).

Els municipis amb més presència d'aquests tipus eren, un altre cop, aquells més grans i desenvolupats, amb Roses clarament destacada (197,9 ha.), ja que comptava tant amb zones desenvolupades en base a edificis entre mitgeres com amb zones amb predomini de l'edificació en bloc, seguida de l'Escala (32,2 ha.), Castelló d'Empúries (31,8 ha.), l'Armentera (19,3 ha.), Peralada (16,5 ha.), Palau-saverdera (16,0 ha.) i Sant Pere Pescador (15,2 ha.), tot i que ja apareixien, també entre els primers llocs, alguns dels municipis amb un menor desenvolupament de l'hàbitat de baixa densitat: Cabanes (17,6 ha.) i Vilabertran (15,3 ha.). En canvi, des d'un punt de vista relatiu, els municipis on predominaven aquests tipus d'alta densitat, Riumors (100%), Vilabertran (77%), Cabanes (70%) i Sant Mori (65%), eren aquells on pràcticament no hi havia hagut implantació ni d'urbanitzacions turístiques ni d'àrees residencials de baixa densitat.

Gràfic 8 Assentaments segons el tipus d'hàbitat predominant (1997)

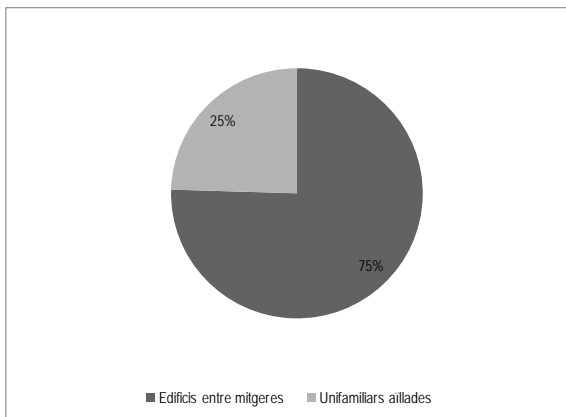
Font: Elaboració pròpia

Amb referència a la localització de les zones amb predomini dels tipus d'hàbitat d'alta densitat respecte a la costa, val a dir que aquestes es distribuïen de forma bastant constant, de manera que 15 dels 19 intervals comptaven amb algun percentatge (veure Gràfic 13), pel fet que els tipus tradicionals del poblament estaven constituïts majoritàriament en base a edificis entre mitgeres (Gràfic 9). Amb tot, resultava molt rellevant l'acumulació que n'hi havia en el primer quilòmetre (el 43%), que responia al desenvolupament d'una part de la urbanització turística en base a l'edificació en bloc (Gràfic 10).

B) Tipus d'hàbitat de baixa densitat

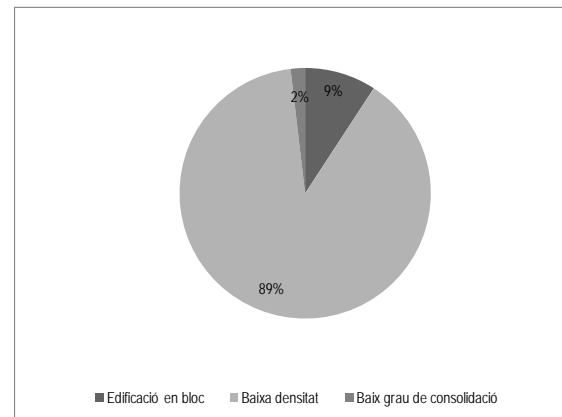
Entre els tipus d'hàbitat de baixa densitat predominava molt àmpliament l'unifamiliar aïllat, amb 1.401,9 hectàrees (el 60% de la superfície urbanitzada), ja que les urbanitzacions turístiques s'havien desenvolupat majoritàriament amb aquests habitatges (Gràfic 10), moltes vegades acompanyats de jardí i piscina (Fotografia 16). De fet, la contribució d'aquestes urbanitzacions al còmput total de les unifamiliars aïllades era aclaparador, tal com es pot veure en el Gràfic 11.

Gràfic 9 Tipus del poblament tradicional segons el tipus d'hàbitat predominant (1997)

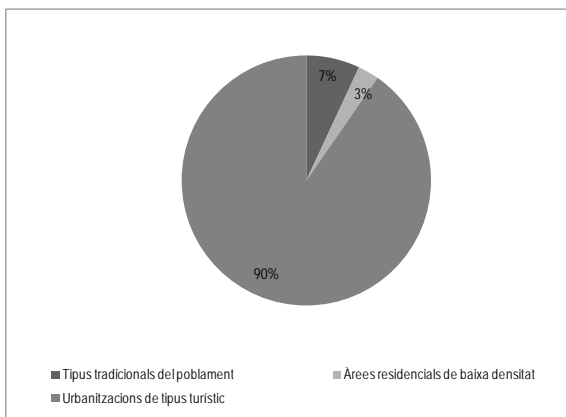
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 10 Urbanitzacions turístiques segons el tipus d'hàbitat predominant (1997)

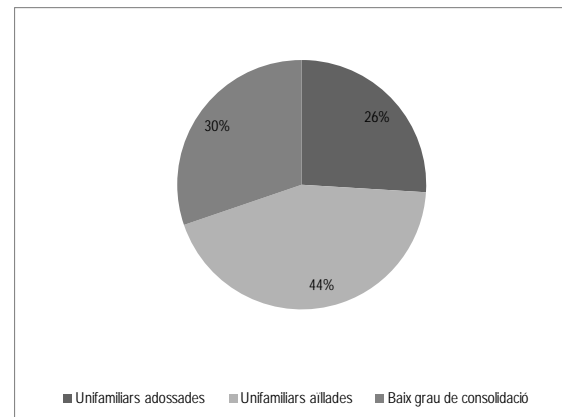
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 11 Unifamiliars aïllades segons el tipus de poblament (1997)

Font: Elaboració pròpia

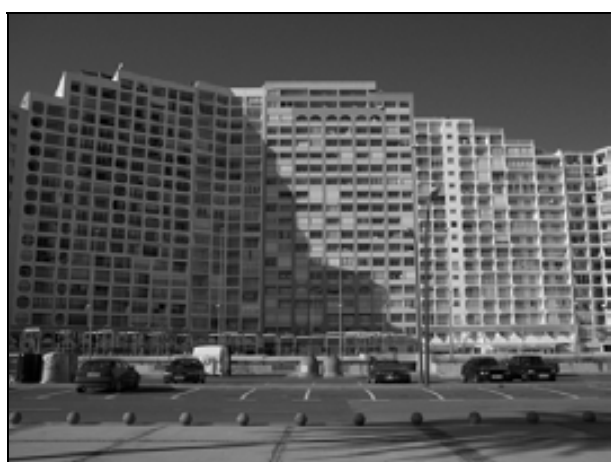
Gràfic 12 Àrees residencials baixa densitat segons el tipus d'hàbitat predominant (1997)

Font: Elaboració pròpia

Les unifamiliars adossades, per la seva banda, només ocupaven 30,0 hectàrees (l'1% de la superfície urbanitzada). En aquest sentit, les àrees residencials de baixa densitat, a diferència del que succeïa en altres àmbits, com a la Regió Metropolitana de Barcelona, on hi ha indrets amb una proporció més alta d'adossats (Muñoz, 2005), que se solen situar en municipis més grans i poblats, es van constituir sobretot en base a unifamiliars aïllades, mentre que les adossades hi tenien una menor presència, fins i tot per sota de les zones encara per consolidar (Gràfic 12).

Fotografia 15 Els alts edificis d'apartaments es van situar, gairebé sempre, en la immediata línia litoral

Fotografia de l'autor, Empuriabrava (Castelló d'Empúries), desembre de 2006

Fotografia 16 Les urbanitzacions turístiques es van desenvolupar majoritàriament amb habitatges unifamiliars aïllats

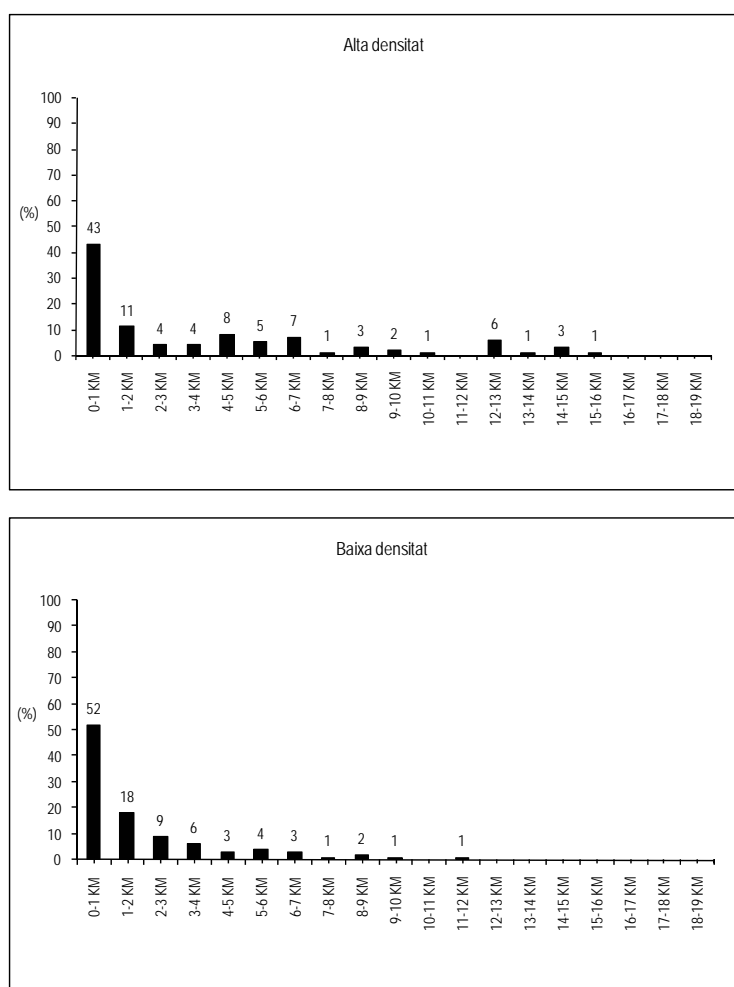
Fotografia de l'autor, urbanització Bon Relax (Sant Pere Pescador), juny de 2005

Tot això feia, en suma, que els municipis on els tipus d'hàbitat de baixa densitat resultaven més presents fossin els municipis on hi havia hagut una major proliferació de la urbanització turística, tant de primera com de segona línia de costa: Castelló d'Empúries (445,8 ha.), l'Escala (425,4 ha.), Roses (304,4 ha.), Sant Pere Pescador (38,4 ha.), Palau-saverdera (37,1 ha.), Ventalló (27,9 ha.) i Pau (21,1 ha.). En canvi, entre els que tenien un major percentatge de superfície ocupada pels tipus de baixa densitat, als municipis amb una major implantació de les urbanitzacions –l'Escala (81%), Castelló d'Empúries (71%), Ventalló (76%), Pau (69%), Palau-saverdera (59%) i Roses (53%)– s'hi unien aquells municipis on els tipus del poblament tradicional s'havien desenvolupat de forma menys compacta: Torroella de Fluvià (83%), Vilamacolum (77%), Viladamat (70%) i Siurana (50%).

Finalment, la gran contribució de les urbanitzacions de tipus turístic a les zones amb hàbitat de baixa densitat també feia que aquestes es trobessin majoritàriament localitzades en zones costaneres. Com es pot constatar, si es creuen les dades d'aquesta categoria amb el mapa de distàncies, els tipus de baixa densitat es concentraven molt a prop de la costa, tot i que la seva distribució resultava més matisada (ni que sigui lleugerament) que la dels tipus de poblament lligats al turisme. El 52% es trobava en el primer quilòmetre i el

88% en els primers cinc quilòmetres de distància a la costa (Gràfic 13), mentre que onze intervals comptaven amb algun percentatge de la categoria. Aquest fet respon a què els tipus lligats al turisme incloïen els càmpings i les zones amb edificació en bloc, molt properes a la costa, mentre que les zones amb predomini dels tipus de baixa densitat comptaven amb les unifamiliars aïllades situades en zones amb tipus tradicionals del poblament i a les àrees residencials de baixa densitat, que tenien una distribució més repartida pel territori que no pas la urbanització lligada al turisme.

Gràfic 13 Tipus d'hàbitat predominant segons la distància a la costa (1997)

Font: Elaboració pròpia

C) Tipus de municipis, en funció de l'hàbitat

- Els tipus de baixa densitat eren majoritaris en aquells municipis que havien experimentat una major implantació dels tipus de poblament lligats al turisme –l'Escala (81%), Castelló d'Empúries (71%), Pau (69%), Palau-saverdera (59%) i Roses (53%)–, en els municipis on els tipus del poblament tradicional s'havien desenvolupat, majoritàriament, amb unifamiliars aïllades –Vilamacolum (77%),

Viladamat (70%) i Siurana (50%)– i, finalment, en aquells municipis on es combinaven les dos circumstàncies (poblament tradicional de baixa densitat i presència de la urbanització turística): Torroella de Fluvià (83%) i Ventalló (76%).

- Els tipus d'alta densitat predominaven, en canvi, en municipis com Riumors (100%), Vilabertran (77%), Cabanes (70%) i Sant Mori (65%), que eren aquells on pràcticament no hi havia hagut implantació d'urbanitzacions turístiques ni d'àrees residencials de baixa densitat, acompanyats de municipis com l'Armentera (55%), Vilajuïga i Fortià (ambdós amb un 47%) on, tot i els creixements turístics o residencials que s'hi havien produït, els tipus tradicionals del poblament –conformats sobretot en base a edificis entre mitgeres– encara resultaven força majoritaris.
- Finalment, la categoria d'altres era majoritària en una sèrie de municipis, per diverses raons: Sant Pere Pescador (63%), per l'elevada presència del càmping, Vila-sacra (62%), per la forta implantació de les zones industrials, i Peralada (48%) i Pedret i Marzà (44%), per la localització de zones industrials i de zones urbanes encara per consolidar.

6.1.2.4 Principals resultats

- a) A mitjans dels anys noranta la superfície urbanitzada de l'àrea d'estudi ocupava 2.349,9 hectàrees (el 6,93% del territori) i la seva localització es caracteritzava de la següent manera:
 - Els municipis amb una superfície urbanitzada de major magnitud eren els de la façana costanera, on el desenvolupament del turisme havia tingut una major incidència. En conseqüència, la major part de la urbanització es concentrava en llocs propers a la costa: fins el 50% en el primer quilòmetre de distància a la costa.
 - No obstant això, la superfície urbanitzada també estava molt propera a les carreteres –en el primer quilòmetre a la xarxa de carreteres n'hi havia més del 60%– i relativament a prop de les carreteres principals (nacionals i comarcals): tot i que en el primer quilòmetre n'hi havia el 25%, en el tercer quilòmetre ja se n'inclouia la majoria (el 62%).
- b) Entre els tipus de poblament, aquells lligats al turisme eren els que adquirien una major extensió: urbanitzacions turístiques i càmpings ocupaven 1.622,8 hectàrees (el 69% de la superfície urbanitzada). Per contra, els tipus tradicionals (nucli tradicional, creixement del nucli tradicional i eixample) només ocupaven 395,9 hectàrees (el 17%). Finalment, les zones industrials, comercials o d'equipaments s'estenien per 244,0 hectàrees (el 10%) i les àrees residencials de baixa densitat per 87,1 hectàrees (el 4%). La implantació de cada una d'aquestes tipologies es podria definir pels següents trets característics:

- *Els tipus tradicionals del poblament* suposaven la continuació dels assentaments existents al 1957. Els nuclis tradicionals, amb 103,6 hectàrees (el 4% de la superfície urbanitzada), eren menys presents que els creixements d'aquests nuclis, amb 257,9 hectàrees (l'11%), que pràcticament van duplicar la seva extensió. Els eixamples eren poc freqüents, i només a Roses se n'havia desenvolupat una zona. Els tipus tradicionals continuaven mostrant una disposició bastant repartida pel territori: tot i que en el primer quilòmetre n'hi havia el 25%, per la presència de Roses i l'Escala, més enllà la distribució es mostrava bastant regular: quinze dels dinou intervals comptaven amb aquests tipus del poblament. Aquestes tipologies, per altra banda, es concentraven a menys d'un quilòmetre de distància a la xarxa viària i en els cinc primers quilòmetres de distància a les carreteres principals.

- *Els tipus lligats al turisme* esdevenien àmpliament majoritaris a l'àrea d'estudi. Tanmateix, les urbanitzacions, amb 1.432,2 hectàrees (el 61% de la superfície urbanitzada), tenien molta més presència que no pas els càmings, amb 190,6 hectàrees (el 8%). La implantació d'aquestes tipologies turístiques es podria sintetitzar de la següent manera:
 - Fins a onze municipis comptaven amb urbanitzacions: els quatre de la costa (Roses, l'Escala, Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador), alguns dels de segona línia (Palau-saverdera, Pau, Ventalló, etc.) i el municipi de Peralada (amb una urbanització lligada al golf). En canvi, només hi havia càmings en els quatre municipis costaners.

 - Els tipus lligats al turisme presentaven una implantació territorial molt específica, en la qual la proximitat a la costa seria un factor de primer ordre: tan sols vuit intervals comptaven amb aquesta categoria, i fins el 62% es trobava en el primer quilòmetre de distància a la costa. Així mateix, entre les urbanitzacions interiors, algunes gaudien d'àmplies vistes de la plana i del golf de Roses; una qüestió que va tenir molt a veure en la seva localització.

 - Per contra, la proximitat a les carreteres es revela com un factor no tan determinant en aquest cas: en el primer quilòmetre de distància només n'hi havia el 43%, i no era fins als quatre quilòmetres quan s'arribava gairebé el 100% de la superfície urbanitzada amb aquestes tipologies. Pel que fa a les carreteres

principals, no era fins als vuit quilòmetres de distància quan se n'inclouïa la pràctica totalitat.

- Les àrees residencials de baixa densitat, tot i la seva implantació encara bastant moderada, resultaven especialment significatives, perquè suposaven una ruptura en llocs on no s'havia arribat a produir anteriorment. Sobre la seva localització, es pot veure com:
 - Entre els municipis que tenien més superfície ocupada per aquests creixements, alguns eren municipis propers a la costa però altres n'estaven més allunyats, per la qual cosa, la seva localització semblava estar deslligada de la distància a la costa: fins a dotze intervals comptaven amb aquests tipus de creixements, amb acumulacions importants entre els quilòmetres tercer i sisè (el 54%), i al desè i al tretzè (el 21%) de distància a la costa.
 - Per contra, la proximitat a les carreteres sí que semblava un factor força significatiu, ja que aquests creixements s'estaven situant –majoritàriament– en llocs molt ben comunicats: a menys d'un quilòmetre de la xarxa de carreteres, i en els primers quatre quilòmetres de distància a les carreteres principals.
- Finalment, les zones industrials, comercials i d'equipaments sovint havien conformat extenses àrees separades dels altres assentaments. Unes àrees que es caracteritzaven perquè:
 - Mostraven una certa tendència a localitzar-se en zones properes a la costa, ja que molts cops es tractaria de zones comercials i de lleure o d'indústries relacionades amb el turisme: en els tres primers quilòmetres de distància s'hi acumulava el 61%. Després, la distribució és mostrava més regular i gairebé tots els intervals (15 de 19) comptaven amb algun percentatge d'aquesta categoria.
 - Així mateix, presentaven un fort lligam amb el traçat de les carreteres (el 91% es trobava a menys d'un quilòmetre de distància) i, sobretot, amb les carreteres principals (el 98% es trobava en els cinc primers quilòmetres de distància).

c) Els tipus d'hàbitat més habituals a mitjans dels anys noranta eren els de baixa densitat (unifamiliars aïllades i adossades), que acumulaven 1.431,9 hectàrees (el 61% de la superfície urbanitzada). Molt per sota es trobaven els tipus d'alta densitat (edificis entre mitgeres i edificació en bloc), que sumaven 430,5 hectàrees (el 18%). Finalment, en la categoria d'altres (tipus propis dels càmtings, i de les zones industrials, comercials i d'equipaments, així com les zones amb un baix grau de consolidació) s'inclouien 487,5 hectàrees (el 21%). Els paràmetres d'implantació d'aquestes tipologies eren els que es relacionen tot seguit:

- o Entre els tipus d'alta densitat predominaven els edificis entre mitgeres, amb 298,4 hectàrees (el 13% de la superfície urbanitzada), sobre l'edificació en bloc, amb 132,1 hectàrees (el 5%), ja que els alts edificis d'apartaments, que van proliferar en els anys de desenvolupament del turisme, es van situar gairebé sempre en l'immediat front marítim. La seva localització es pot sintetitzar de la següent manera:

- Aquestes tipologies es distribuïen de forma bastant constant pel territori (quinze dels dinou intervals en tenien), pel fet que la majoria dels tipus tradicionals (el 75%) estaven constituïts amb edificis entre mitgeres. Tot i això, era molt rellevant el percentatge del primer quilòmetre de distància a la costa (43%), que responia a què una part significativa (el 9%) de la urbanització turística s'havia desenvolupat predominantment en base a l'edificació en bloc.

- o Entre els tipus de baixa densitat predominava l'unifamiliar aïllat, amb 1.401,9 hectàrees (el 60% de la superfície urbanitzada), de manera que les unifamiliars adossades només ocupaven 30,0 hectàrees (l'1% de la superfície urbanitzada). La seva implantació es podria definir a partir dels següents trets característics:

- Les urbanitzacions turístiques s'havien constituït bàsicament (el 89%) amb unifamiliars aïllades. De fet, el 90% de la superfície ocupada per aquests habitatges es trobava en urbanitzacions de tipus turístic. Les àrees residencials de baixa densitat, al seu torn, també s'havien constituït sobretot en base a unifamiliars aïllades (un 44%), mentre que les adossades tenien una presència menor (un 26%).

- La important contribució de les urbanitzacions turístiques a les zones amb predomini de la baixa densitat feia que aquestes es

trobessin majoritàriament localitzades en zones properes a la costa (el 52% s'acumulava en el primer quilòmetre de distància).

En resum, es podrien distingir *tres grups de municipis*, en funció de la major o menor implantació de *les diferents tipologies de poblament i d'hàbitat*:

- 1) Uns municipis que tenien un major percentatge de superfície ocupada per nous tipus del poblament i que, per tant, havien experimentat un trencament amb els patrons urbans tradicionals. Serien, per una banda, els quatre de la costa (Castelló d'Empúries, l'Escala, Roses i Sant Pere Pescador), i alguns de la segona línia (Pau, Palau-saverdera, Ventalló), amb una significativa implantació dels tipus de poblament lligats al turisme. La majoria d'aquests municipis també es caracteritzaven per tenir la major part de la seva superfície urbanitzada desenvolupada amb tipus d'hàbitat de baixa densitat. Per una altra banda, hi ha municipis més interiors, on la ruptura havia estat relacionada, més aviat, amb la implantació de noves àrees residencials (Peralada i Fortià) i amb la proliferació de zones industrials (Vila-sacra).
- 2) Els municipis amb un major percentatge de tipus tradicionals del poblament (Riumors, Vilamacolum, Sant Mori, Siurana i Vilabertran) es caracteritzaven per no haver experimentat aquesta ruptura amb les pautes tradicionals ni haver registrat uns creixements urbans significatius. En alguns d'aquests municipis predominaven els tipus d'alta densitat (Riumors, Vilabertran i Sant Mori), mentre que en altres, en canvi, el poblament tradicional s'hi havia desenvolupat en major mesura en base a tipologies de baixa densitat (bàsicament, unifamiliars aïllades): Vilamacolum i Siurana.
- 3) Finalment, en una posició intermèdia quedaven la resta de municipis (Cabanès, Torroella de Fluvià, l'Armentera, Viladamat, Pedret i Marçà i Vilajuïga); uns municipis on les transformacions de certa entitat, de caràcter turístic, industrial o residencial, no havien arribat a ser majoritàries. En alguns casos (Torroella de Fluvià i Viladamat), els nous tipus de poblament, desenvolupats amb tipologies d'hàbitat de baixa densitat, s'havien sumat al poblament tradicional, també desenvolupat amb tipus de baixa densitat. En d'altres (l'Armentera i Vilajuïga), en canvi, tot i la irrupció dels creixements residencials de baixa densitat, el caràcter més compacte dels tipus tradicionals del poblament, constituïts majoritàriament per edificis entre mitgeres, feia que l'hàbitat d'alta densitat encara fos el majoritari.

6.1.3 Recapitulació

En aquest apartat l'atenció s'ha fixat en els canvis experimentats pel sistema d'assentaments entre els anys cinquanta i els anys noranta del segle xx, a partir de les dades obtingudes a través de l'aplicació de la tipologia dels assentaments –definida en base als conceptes de poblament i hàbitat–, que s'ha dut a terme mitjançant la cartografia i els SIG.

- Als anys cinquanta la superfície urbanitzada resultava bastant restringida, i els municipis amb més urbanització eren els que ja havien tingut un paper rellevant des de temps antics, en alguns casos fins i tot medievals, tant de la costa com de l'interior. La superfície urbanitzada es disposava de forma bastant regular pel territori, de manera que no estava directament relacionada amb la proximitat a la costa, sinó amb altres factors, com són el relleu, la hidrografia o les vies de comunicació.
- Els assentaments estaven constituïts, gairebé per complet, pels tipus tradicionals del poblament. Encara no s'havien desenvolupat grans àrees industrials, comercials o d'equipaments, i només hi havia petits equipaments i petites manufactures lligades amb l'activitat agrícola. Tampoc hi havia hagut una incidència del turisme, ni s'havia produït el desenvolupament de les àrees residencials de baixa densitat. Per altra banda, els tipus d'hàbitat d'alta densitat, compostats aleshores només per edificis entre mitgeres, eren els més habituals, tot i que en alguna zona es podien combinar amb les tipologies de baixa densitat, conformades per cases unifamiliars aïllades –encara no hi havia adossades–.
- A mitjans dels anys noranta, en canvi, la urbanització s'havia desenvolupat enormement, i els municipis que comptaven amb més superfície urbanitzada eren els quatre de la costa, on les activitats turístiques i la proliferació de segones residències havien adquirit un pes més gran. La majoria de la urbanització es localitzava en zones properes a la costa, tot i que també presentava una forta correlació amb la xarxa viària.
- En relació amb el poblament, transcorreguts quaranta anys, als tipus tradicionals s'havien unit una sèrie de noves tipologies, que havien transformat la disposició i la magnitud dels diferents tipus de poblament d'una forma molt considerable, de manera que els tipus lligats al turisme resultaven amb diferència els més extensos.
- Com que van ser el resultat de processos d'urbanització amb uns factors específics de localització, aquests tipus de poblament havien tingut una implantació força determinada, en llocs ubicats de forma molt majoritària a prop de la costa. En canvi, els territoris més d'interior es van mantenir, fins a aquell moment, bastant al marge de la pressió del turisme. Per altra banda, la proximitat a les vies de comunicació semblava una qüestió menys significativa en la seva implantació.
- Els tipus tradicionals del poblament, que suposaven una continuïtat amb els assentaments dels anys cinquanta, seguien mantenint una implantació més aviat moderada, i una distribució bastant regular pel territori, per la qual cosa, no es podien relacionar fàcilment amb la distància a la costa mentre que, per contra, sí guardaven una estreta relació amb les carreteres.

- Tot i la implantació encara moderada, les àrees residencials de baixa densitat suposaven una ruptura amb les pautes urbanes tradicionals en aquelles poblacions que no l'havien experimentat anteriorment. La seva localització semblava no estar relacionada amb la costa, mentre que la distància a les carreteres resultava més determinant, ja que es localitzaven en indrets molt pròxims a les principals carreteres.
- Les implantacions industrials, comercials i d'equipaments, a diferència del que succeïa als anys cinquanta, havien arribat a formar grans configuracions aïllades de la resta de zones urbanes, i havien tendit a situar-se en zones pròximes a la costa, però també amb una estreta relació amb les principals carreteres.
- Respecte a l'hàbitat, les tipologies que resultaven més habituals eren les de baixa densitat, situades en gran mesura a prop de la costa, atès que les urbanitzacions turístiques s'havien conformat majoritàriament amb aquests tipus d'habitatges, moltes vegades acompanyats de jardí i piscina. Molt per darrere es trobaven les tipologies d'alta densitat –localitzades de forma bastant regular pel territori, tot i l'acumulació en el primer quilòmetre, per l'edificació en bloc de les urbanitzacions turístiques– i la categoria d'altres (tipus d'hàbitat propis dels càmpings, de les zones industrials, comercials i d'equipaments, juntament amb les zones amb un baix grau de consolidació).

En conclusió, en els quaranta anys transcorreguts, la plana de l'Alt Empordà havia experimentat una radical transformació en el sistema d'assentaments, i havia passat de tenir una superfície urbanitzada força limitada i disposada al llarg del territori, conformada bàsicament per tipus del poblament tradicional i tipus d'hàbitat d'alta densitat, a comptar amb una extensa massa urbanitzada, majoritàriament constituïda per tipus de poblament lligats al turisme, i desenvolupada sota el predomini dels tipus d'hàbitat de baixa densitat. Aquesta massa urbanitzada es trobava, no obstant això, molt concentrada en llocs propers a la costa, i també a prop de les vies de comunicació. Tanmateix, l'aparició recent de noves tipologies, com les àrees residencials de baixa densitat, suposava una ruptura amb els patrons urbans tradicionals en llocs on no s'havia arribat a produir amb anterioritat.

6.2 ANÀLISI DELS PROCESSOS DE TRANSFORMACIÓ DELS ASSENTAMENTS EN EL PERÍODE 1950-1996

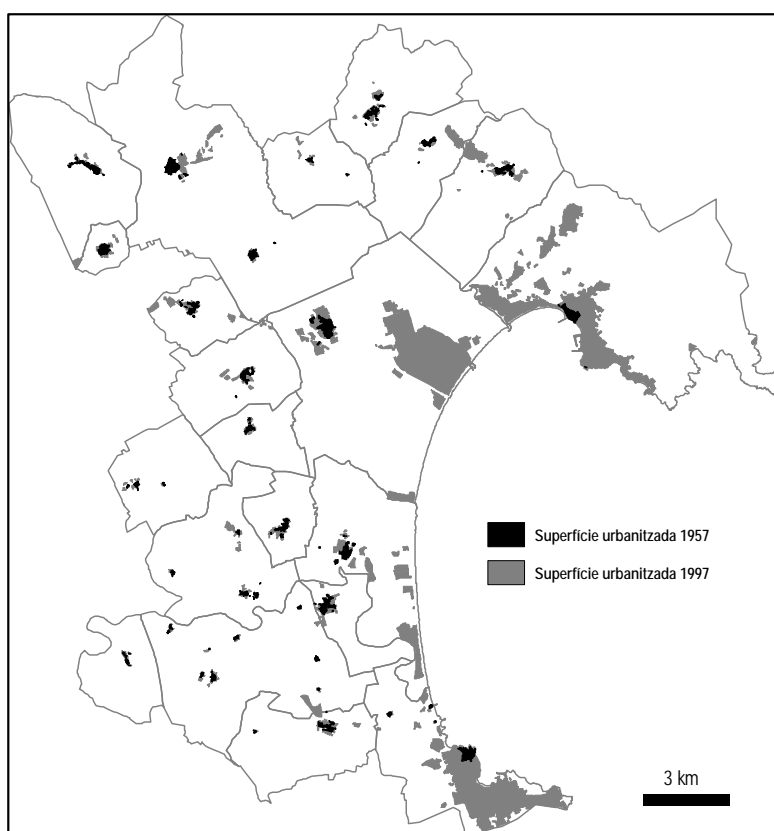
Un cop analitzada la situació dels assentaments als anys cinquanta i als anys noranta, cal resseguir l'evolució que, al llarg de la segona meitat del segle xx, va desembocar en la constitució d'un sistema d'assentaments caracteritzat per haver-se originat, en la seva major part, en el turisme i la segona residència, i per haver-se constituït, majoritàriament, amb tipologies de baixa densitat. D'aquesta manera, en aquest apartat s'analitzen els processos i dinàmiques que hi va haver al darrera de la transformació dels assentaments, des de la irrupció del turisme als anys cinquanta del segle xx, mitjançant l'anàlisi estadística d'una sèrie de variables: superfície urbanitzada, habitatge, infraestructura d'allotjament, població i mobilitat.

Per tal de facilitar l'anàlisi, com s'ha vist en el capítol 5, aquestes variables s'han tractat fixant-se en el conjunt i de forma separada per municipis però, a més, les dades també s'han agregat sobre la base de tres conjunts territorials diferenciats: la primera, la segona i la tercera línies de costa.

6.2.1 Increment de la superfície urbanitzada

Com s'ha pogut veure en l'apartat anterior, a la plana de l'Alt Empordà es va produir, durant la segona meitat del segle xx, una radical transformació de la superfície urbanitzada, tant en termes de magnitud com en termes de localització, i una significativa reorganització del model urbà i territorial. En aquest sentit, entre 1957 i 1997, es va passar d'una situació en la qual la superfície urbanitzada era bastant reduïda i es trobava repartida al llarg del territori, a una altra en la qual hi havia hagut una espectacular expansió de la urbanització, que s'havia anat concentrant en espais molt propers a la costa (Mapa 18).

Mapa 18 Superfície urbanitzada (1957-1997)

Font: Elaboració pròpia

Aquest canvi implica que, mentre que a l'any 1957 la superfície urbanitzada ocupava 247,4 hectàrees, al 1997 la urbanització pràcticament s'havia multiplicat per deu, i s'estenia per 2.349,9 hectàrees. L'augment

havia estat de 2.102,5 hectàrees, la qual cosa suposava una taxa de creixement acumulatiu¹⁶² del 849,9% (Taula 9). Així mateix, mentre que als anys cinquanta les tres línies de costa comptaven amb una superfície urbanitzada bastant similar (79,1 ha., 85,8 ha. i 82,5 ha.), i fins i tot la primera era la menys urbanitzada (Gràfic 14), als anys noranta, en canvi, la primera línia s'havia urbanitzat enormement (amb 1.793,6 noves ha., que suposaven un creixement del 2.267,4%). La segona i la tercera línies, per la seva banda, tot i que s'havien mantingut estables en comparació, també havien crescut de forma significativa: 188,1 hectàrees i un 219,2% i 120,8 hectàrees i un 146,4%, respectivament. Com es pot observar, la segona línia s'havia avançat lleugerament –però de forma decidida– sobre la tercera.

Taula 9 Superfície urbanitzada, per municipis i per línies de costa (1957-1997)

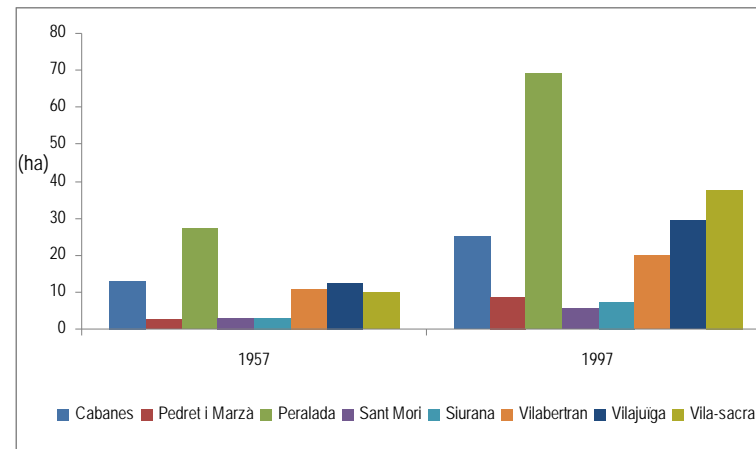
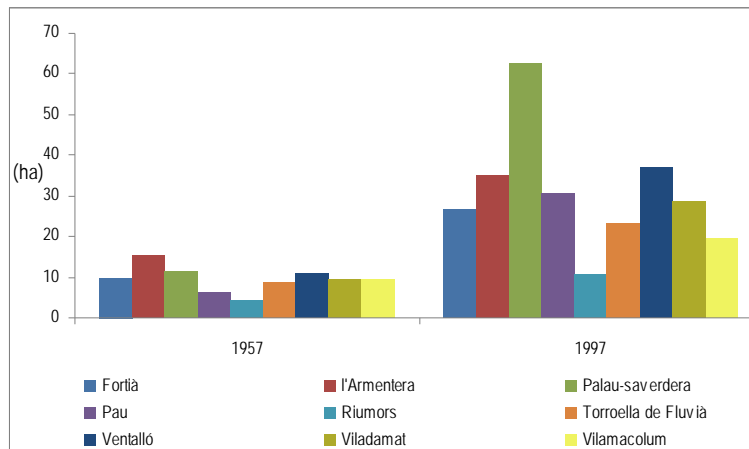
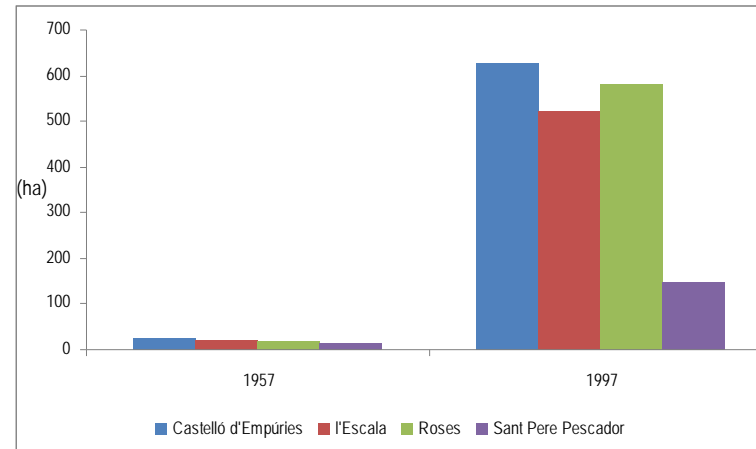
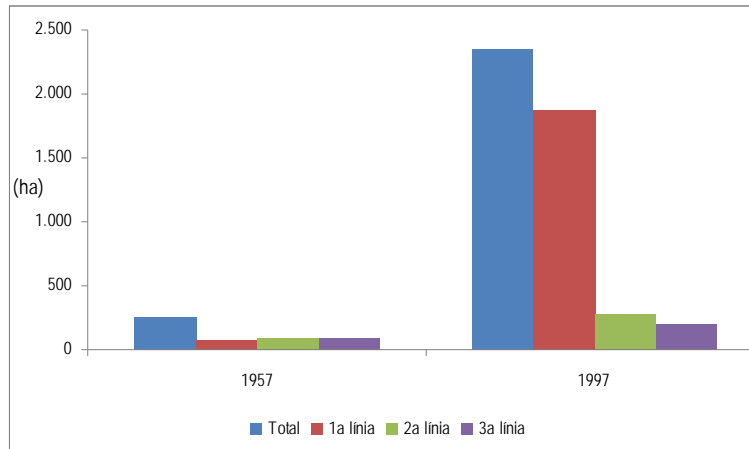
	1957	1997	1957-1997	
	ha.	ha.	ha.	%*
Castelló d'Empúries	26,1	626,2	600,1	2.303,3
l'Escala	20,6	522,0	501,4	2.439,3
Roses	17,5	579,3	561,8	3.217,3
Sant Pere Pescador	15,0	145,3	130,2	866,4
1a línia de costa	79,1	1.872,7	1.793,6	2.267,4
Fortià	9,9	26,9	16,9	170,5
l'Armentera	15,4	35,1	19,6	127,1
Palau-saverdera	11,4	62,6	51,1	447,5
Pau	6,3	30,6	24,4	387,8
Riumors	4,4	10,6	6,2	141,1
Torroella de Fluvià	8,6	23,1	14,5	169,4
Ventalló	10,9	36,9	26,0	239,6
Viladamat	9,4	28,5	19,1	202,9
Vilamacolum	9,5	19,7	10,2	107,6
2a línia de costa	85,8	273,9	188,1	219,2
Cabanes	13,1	25,2	12,1	92,8
Pedret i Marzà	2,5	8,8	6,3	251,1
Peralada	27,1	69,4	42,2	155,6
Sant Mori	3,1	5,5	2,4	78,0
Siurana	3,2	7,5	4,3	136,6
Vilabertran	10,9	19,8	9,0	82,4
Vilajuïga	12,7	29,3	16,6	130,9
Vila-sacra	10,0	37,8	27,8	279,3
3a línia de costa	82,5	203,3	120,8	146,4
Total	247,4	2.349,9	2.102,5	849,9

* Taxa de creixement acumulatiu

Font: Elaboració pròpia

¹⁶² D'ara endavant, quan s'indiquin creixements expressats en forma de percentatge, s'estarà fent referència sempre a la taxa de creixement acumulatiu, és a dir, $((B-A)/A)*100$.

Gràfic 14 Superfície urbanitzada, per línies de costa i per municipis (1957-1997)

Font: Elaboració pròpia

Com s'ha constatat (apartat 6.1), aquests creixements s'havien fonamentat en l'aparició de nous tipus del poblament lligats amb el turisme i la segona residència, que majoritàriament s'havien desenvolupat en base a tipologies d'hàbitat de baixa densitat. Tot i això, en els temps més recents havien començat a aparèixer unes noves àrees residencials de baixa densitat que, juntament amb les àrees industrials, comercials i d'equipaments, havien contribuït a engrandir la superfície urbanitzada de la segona i la tercera línies. Si es fa una anàlisi més pormenoritzada dels diferents municipis, per línies de costa, es pot comprovar com:

- a) Els municipis de la primera línia de costa són els que experimenten els majors creixements, tant en termes absoluts com en termes relatius:
 - o L'any 1957 el municipi que tenia més superfície urbanitzada, al marge de Peralada (27,1 ha., entre altres raons, pel fet d'incorporar la superfície de Vilanova de la Muga), era Castelló d'Empúries (amb 26,1 ha.), i ho continuava sent als anys noranta (amb 626,2 ha.). La seva expansió es xifra en 600,1 hectàrees, amb una taxa de creixement del 2.303,3%, que respon a l'aparició de la urbanització turística –i més concretament d'Empuriabrava–, i més recentment a la implantació de les àrees residencials de baixa densitat.
 - o L'Escala i Roses, per la seva banda, intercanvien les seves posicions en el rànquing de municipis més urbanitzats. Mentre que al 1957 l'Escala era la segona població amb més superfície urbanitzada (20,6 ha.), al 1997, el fort creixement registrat per Roses (561,8 ha. i una taxa del 3.217,3%) l'havia dut a superar a l'Escala (amb 501,4 ha. i un 2.439,3% de creixement).
 - o Finalment, Sant Pere Pescador experimenta creixements més moderats, basats sobretot en els cànpiings (130,2 ha., amb una taxa del 866,4%).
- b) La segona línia, per la seva banda, triplica la superfície urbanitzada entre els anys 1957 i 1997, i això es reflecteix en els creixements registrats pels seus municipis, ja que alguns n'havien experimentat de prou rellevants –tot i que de menor magnitud que els de la primera línia–. En alguns casos (Pau, Ventalló i Torroella de Fluvià), per la presència de la urbanització turística i en altres casos, en canvi, per la combinació d'aquesta amb els recents creixements de caràcter residencial (Viladamat i Fortià). Sobresurten pel seu creixement els municipis de Palau-saverdera (amb 51,1 ha. i un 447,5%) i Pau (24,4 ha. i un 387,8%), ocasionat sobretot per la implantació de la urbanització turística en llocs que, com s'ha constatat anteriorment (apartat 6.1), gaudeixen d'unes visuals realment privilegiades.
- c) Finalment, els municipis de la tercera línia, que doblen la superfície urbanitzada, experimenten un creixement encara més diversificat, i molt condicionat pels valors de Peralada i Vila-sacra. En

aquests dos municipis es produeixen increments considerables, de 42,2 hectàrees en el cas de Peralada¹⁶³, tant per la implantació d'àrees residencials com per la urbanització turística lligada al golf, i de 27,8 hectàrees (un 279,3%) en el cas de Vila-sacra, sobretot, pels creixements industrials desenvolupats al llarg de la carretera Figueres-Roses. Entre la resta de municipis de la tercera línia, altres que també experimenten creixements prou destacats –tot i que menors que els de la segona línia– són els de Cabanes (basats en les zones industrials), Vilajuïga (en les zones residencials) i Pedret i Marzà (en totes dues).

6.2.2 Creixement del parc d'habitatges

L'anàlisi de l'evolució del nombre d'habitatges que, com s'ha assenyalat (capítol 5), s'ha realitzat a través de l'anàlisi de les estadístiques obtingudes de censos i nomenclàtors (INE, diversos anys), permet constatar com també s'havia donat un canvi radical quant a la magnitud i la distribució del parc d'habitatges.

S'havia produït un augment de 43.614 habitatges, la qual cosa suposa una taxa de creixement del 820,9% (Taula 10), bastant similar a la presentada per la superfície urbanitzada. La causa de l'increment dels habitatges, en la seva gran majoria, es pot trobar en la irrupció del turisme i la instauració del model turístic residencial, que va comportar l'aparició d'un bon nombre d'urbanitzacions de segona residència, amb la qual cosa gran part dels habitatges de l'àrea van acabar esdevenint habitatges secundaris o vacants.

Així, l'any 1960 la majoria dels habitatges (el 93%) eren principals, i els habitatges secundaris i vacants no assolien un percentatge significatiu en cap dels municipis de l'àmbit d'estudi. En canvi, a partir d'aquesta data, aquests tipus d'habitatges van anar creixent progressivament, assolint percentatges cada cop més elevats, primer en els municipis de la costa i posteriorment en alguns municipis de l'interior¹⁶⁴ (Mapa 19). Finalment, al 1991, els habitatges principals només representaven el 19% (Gràfic 15). Per tant, es pot dir que la gran majoria dels habitatges familiars de l'àrea romanien buits bona part del temps, sent ocupats, en molts casos, només unes poques setmanes a l'any.

¹⁶³ Tot i ser el que més havia crescut a la tercera línia, no es trobava entre els municipis que tenien una taxa de creixement més elevada (un 155,6%), perquè al 1957 ja comptava amb una considerable superfície urbanitzada, en bona part, per la inclusió de Vilanova de la Muga.

¹⁶⁴ Per exemple a Sant Mori, que hauria experimentat un intens procés de rehabilitació dels seus immobles per a ser utilitzats com a segones residències. Aquesta tendència, la presència de segones residències malgrat l'absència d'urbanitzacions turístiques en els municipis d'interior, ha estat assenyalada per diversos autors, com s'ha pogut veure anteriorment (capítol 4).

Mapa 19 Habitatges secundaris i vacants (1960-1991)

Font: INE. Elaboració pròpia

Tanmateix, en l'evolució del parc d'habitatges es poden observar tres moments diferenciats: un primer moment, en els anys cinquanta, en què el nombre d'habitatges es manté bastant regular¹⁶⁵; un segon moment, entre 1960 i 1970, quan s'experimenta un creixement de 8.778 habitatges, amb una taxa del 158,2%; i un tercer moment, entre 1970 i 1991, en el qual segueix produint-se un increment en termes absoluts (34.599 habt.), tot i que les taxes de creixement es redueixen¹⁶⁶ (111,4% per al període 1970-1981 i 61,5% per al 1981-1991).

¹⁶⁵ A diversos municipis fins i tot s'experimenten descensos que poden respondre a la desaparició d'habitatges per abandó i ruïna, tot i que –com s'ha assenyalat anteriorment (capítol 5)– també poden veure's originats en errors en el registre.

¹⁶⁶ Les taxes sempre són més elevades en els primers moments del creixement, pel baix nombre d'elements preexistents. Posteriorment, tot i que els increments prossegueixen en termes absoluts, i fins i tot s'aguditzen, les taxes tendeixen a moderar-se.

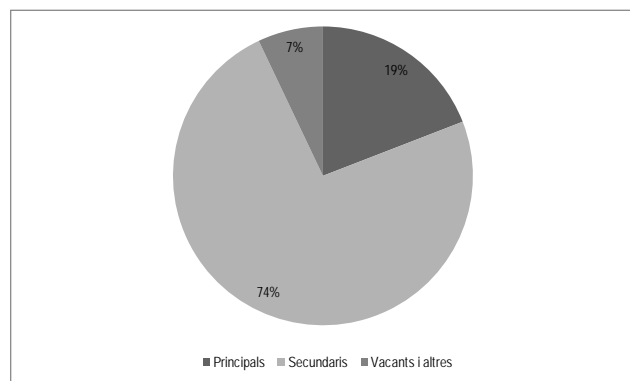
Taula 10 Habitatges per línies de costa (1950-1991)

	1950	1960	1970	1981	1991	50-60		60-70		70-81		81-91		50-91	
	habt.	habt.	habt.	habt.	habt.	habt.	%*	habt.	%*	habt.	%*	habt.	%*	habt.	%*
1a línia	2.486	2.650	11.044	26.612	44.752	164	6,6	8.394	316,8	15.568	141,0	18.140	68,2	42.266	1.700,2
2a línia	1.442	1.418	1.554	1.858	2.359	-24	-1,7	136	9,6	304	19,6	501	27,0	917	63,6
3a línia	1.385	1.482	1.730	1.824	1.816	97	7,0	248	16,7	94	5,4	-8	-0,4	431	31,1
Total	5.313	5.550	14.328	30.294	48.927	237	4,5	8.778	158,2	15.966	111,4	18.633	61,5	43.614	820,9

* Taxa de creixement acumulatiu

Font: INE. Elaboració pròpia

Gràfic 15 Habitatges segons el tipus (1991)

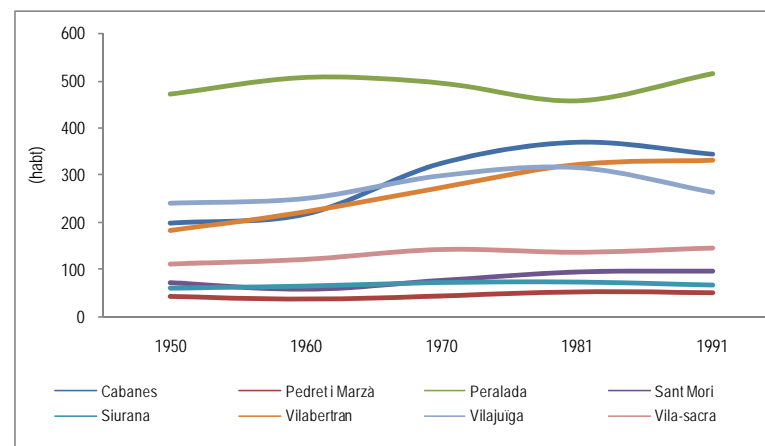
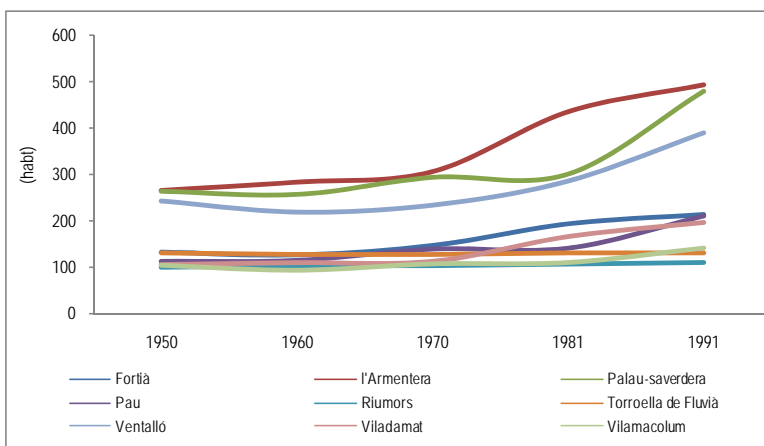
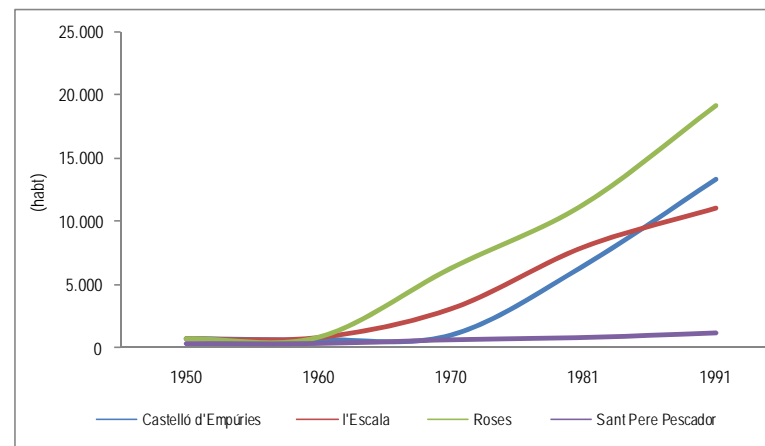
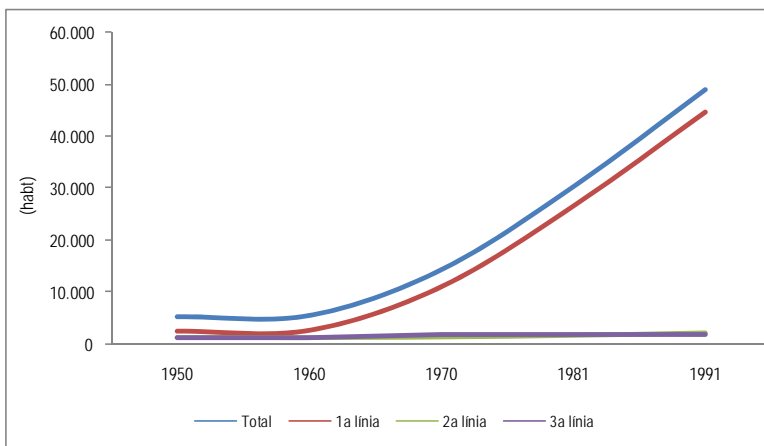
Font: INE. Elaboració pròpia

Taula 11 Habitatges segons el tipus, per línies de costa (1991)

	Principals		Secundaris		Vacants i altres		Total	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
1a línia	6.660	71	35.210	97	2.882	84	44.752	91
2a línia	1.351	15	692	2	316	9	2.359	5
3a línia	1.342	14	220	1	254	7	1.816	4
Total	9.353	100	36.122	100	3.452	100	48.927	100

Font: INE. Elaboració pròpia

Gràfic 16 Habitatges, per línies de costa i per municipis (1950-1991)

Font: INE. Elaboració pròpia

La primera línia de costa és la que presenta una evolució més similar a la del conjunt del territori (Gràfic 16). Entre 1950 i 1991 el seu parc es va incrementar en 42.266 habitatges, amb una taxa de creixement del 1.700,2%. El resultat és que aquesta primera línia, que al 1950 es trobava molt pròxima a les altres dos (2.486 hab.), a principis dels anys noranta se n'havia distanciat enormement –gairebé multiplicava per deu la suma dels seus valors (44.752 hab. front 2.359 hab. i 1.816 hab.)– i concentrava la gran majoria dels habitatges de l'àmbit d'estudi (el 91%). El creixement hi comença a la dècada dels seixanta, amb 8.394 habitatges més i una taxa de creixement del 316,8%, i encara es perllonga per les dels setanta i vuitanta (amb 15.568 i 18.140 hab. més), tot i que amb unes taxes de creixement més baixes (141,0% i 68,2%). La segona i la tercera línia, al seu torn, es mostraven estables en comparació amb la primera, tot i que també havien registrat alguns creixements –més rellevants a la segona que no pas a la tercera–, amb increments de 917 i 431 habitatges, i taxes del 63,6% i del 31,1%, respectivament.

Com que el creixement en la primera línia es troba molt relacionat amb el turisme, és en aquesta on s'acaben concentrant la major part dels habitatges secundaris i vacants. Al 1991, el 97% dels habitatges secundaris i el 84% dels vacants es trobaven a la primera línia. Per contra, la distribució dels habitatges principals era, ni que fos lleugerament, més matisada, de manera que els de la segona i la tercera línia en suposaven el 15% i el 14%, respectivament (Taula 11). Posant l'atenció en l'evolució dels municipis de les tres línies es pot veure com:

- a) *Els municipis costaners* presenten una evolució molt marcada pel turisme, i a més que són els que tenen un major predomini de les segones residències, són els que experimenten uns majors creixements:
 - o El municipi que va experimentar uns increments més incipients i acusats és el de Roses, que a partir de 1960 es veu sotmès a forts creixements, amb una taxa molt elevada (del 619,2%) i 5.455 habitatges més. A partir de 1970, tot i que les taxes s'hi moderen (79,3% als anys setanta i 68,8% als anys vuitanta), els augments continuen sent considerables, en termes absoluts: 5.026 habitatges i 7.817 habitatges, respectivament.
 - o L'Escala també inicia els creixements l'any 1960, tot i que sembla mostrar un ritme relativament més pausat. Entre 1960 i 1970 augmenta en 2.274 habitatges, amb una taxa de creixement del 268,2%. Posteriorment, als anys setanta, el creixement s'hi accentua en termes absoluts (4.886 hab.), tot i que la taxa esdevé menor (156,5%), i en la dècada dels vuitanta sembla atenuar-se: 3.092 habitatges més i una taxa del 38,6%.
 - o Castelló d'Empúries mostra una evolució localitzada en un període molt determinat, el període 1970-1991, que correspon als anys en què, en gran mesura, es va

consolidar Empuriabrava: amb 5.473 habitatges més i una taxa del 561,9% als anys setanta i 6.853 habitatges i una taxa del 106,3% als anys vuitanta.

- o Sant Pere Pescador, en canvi, mostra una evolució més estable, i sempre presenta creixements més baixos.

b) La segona línia de costa també registra uns certs creixements en el seu parc d'habitatges, tot i que molt més moderats que els de la primera línia. En general, la majoria de municipis es mantenen estables fins el 1970 (alguns fins i tot presenten descensos). A partir d'aquella data, hi ha municipis que experimenten increments d'una magnitud moderada, en alguns casos lligats a un cert augment de la segona residència, com a Viladamat (54 habt. i un 49,1%), i en altres a causes més específiques, com en el cas de Fortià (46 habt. i un 31,7%), per la urbanització turística però també pels creixements de població ocasionats pels fluxos migratoris, o com en el cas de l'Armentera (131 habt. i un 43,1%), per la construcció d'un polígon d'habitatge protegit¹⁶⁷. En canvi, hi ha altres municipis en què els augments s'inicien –o s'acceleren– més tard, als anys vuitanta. És el cas de Palau-saverdera (179 habt. i un 59,7%), Pau (71 habt. i un 51,1%) i Ventalló (104 habt. i un 36,5%), on l'increment del parc d'habitatge respon, sobretot, al desenvolupament d'urbanitzacions de segona residència.

c) Els municipis de la tercera línia, per la seva banda, mostren una evolució més estable –fins i tot regressiva en alguns casos– que els de la segona línia. Peralada sobresurt per la magnitud del seu parc d'habitatges –en part, pel fet d'incloure les dades de Vilanova de la Muga–, tot i que presenta una evolució més aviat constant. D'altra banda, hi ha municipis com Cabanes i Vilabertran, que a partir dels anys seixanta experimenten creixements moderats (107 habt. i un 49,3% i 51 habt. i un 22,9%), que no es van basar en la segona residència, sinó en l'arribada de població immigrada, i que van suposar bé la densificació, bé l'extensió dels tipus tradicionals del poblament. Finalment, cal destacar el cas de Vila-sacra on no s'observa un increment important dels habitatges, tot i haver experimentat un significatiu augment de la superfície urbanitzada, perquè aquest creixement correspon bàsicament a les zones industrials, comercials i d'equipaments.

¹⁶⁷ Es tracta d'un polígon d'habitatge realitzat en base a cases unifamiliars aïllades, i que es coneix com "les cases del Patronat".

Taula 12 Infraestructura d'allotjament segons el tipus, per línies de costa (1996)

	Hotels				Càmpings				Total			
	Establiments	%	Places	%	Establiments	%	Places	%	Establiments	%	Places	%
1a línia	93	96	9.643	98	24	100	28.694	100	117	96	38.337	100
2a línia	2	2	77	1	0	0	0	0	2	2	77	0
3a línia	2	2	74	1	0	0	0	0	2	2	74	0
Total	97	100	9.794	100	24	100	28.694	100	121	100	38.488	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 13 Oferta hotelera dels municipis costaners (1956-1996)

	1956		1975		1996	
	Places	%	Places	%	Places	%
Castelló d'Empúries	0	0	131	2	1.400	15
l'Escala	133	50	983	14	900	9
Roses	135	50	5.735	82	7.140	74
Sant Pere Pescador	0	0	138	2	203	2
Total	268	100	6.987	100	9.643	100

Font: Cals (1982) i Idescat. Elaboració pròpia

Taula 14 Oferta de càmpings dels municipis costaners (1975-1996)

	1975		1985		1996	
	Places	%	Places	%	Places	%
Castelló d'Empúries	4.774	27	3.970	23	9.757	34
l'Escala	4.618	26	4.828	27	4.640	16
Roses	5.375	31	2.228	13	2.726	10
Sant Pere Pescador	2.813	16	6.442	37	11.571	40
Total	17.580	100	17.468	100	28.694	100

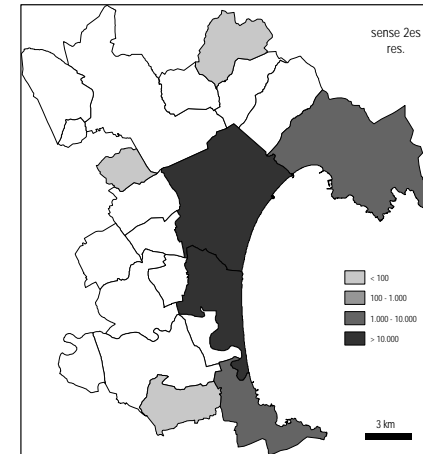
Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 15 Estimació de les places de segona residència, per línies de costa (1991)

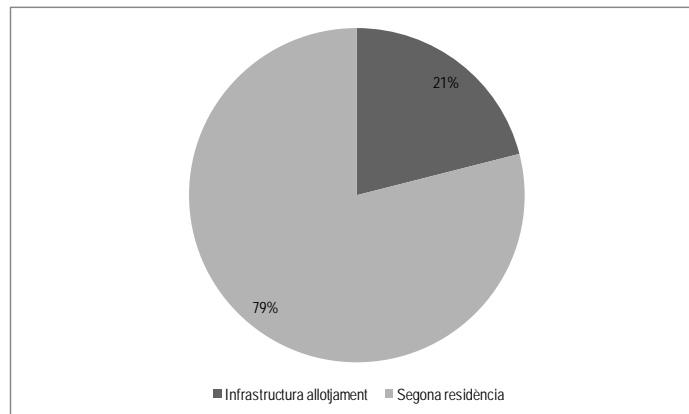
	Segona residència			
	Habitatges	Multiplicador	Places	%
1a línia	35.210	4	140.840	97
2a línia	692	4	2.768	2
3a línia	220	4	880	1
Total	36.122	4	144.488	100

Font: Elaboració pròpia

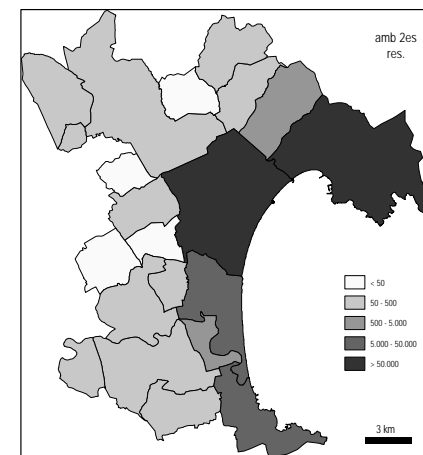
Mapa 20 Infraestructura d'allotjament: nombre de places amb i sense segones residències (1996)

Gràfic 17 Infraestructura d'allotjament, incloent les segones residències (1991)

Font: Elaboració pròpia

Font: Elaboració pròpia

6.2.3 Evolució de la infraestructura d'allotjament

Una altra de les variables a tenir en compte a l'hora d'analitzar els canvis que s'han produït en el territori i els assentaments de la plana altempordanesa és la infraestructura d'allotjament, que inclou càmperings i hotels. A diferència del que succeïa amb les anteriors variables, aquesta es caracteritza per la seva major variabilitat al llarg del temps, amb increments però també amb descensos, que responen a la diferent conjuntura del sector en cada moment. Com ja s'ha assenyalat (capítol 5), la infraestructura d'allotjament ajuda a comprovar la importància del turisme en els municipis més propers a la costa, ja que se sol caracteritzar per la seva concentració en la franja costanera. Efectivament, a mitjans dels anys noranta l'àmbit comptava amb 121 establiments d'allotjament turístic (97 hotels i 24 càmperings), que suposaven un total de 38.488 places (Taula 16); una oferta que es trobava circumscrita, pràcticament, a la primera línia de costa (Taula 12 i Mapa 20). Tot i que amb referència al nombre d'establiments resultaven majoritaris els hotels, en nombre de places predominava el càmping, que aglutinava 28.694 places (el 75% del total). És d'aquesta manera com es produïa la paradoxa que Sant Pere Pescador, a priori el municipi menys turístic dels quatre de la costa, era el que disposava d'una major infraestructura d'allotjament¹⁶⁸ (amb un total de 11.774 places), seguit molt de prop per Castelló d'Empúries (amb 11.157 places), de Roses (amb 9.866) i, ja a una certa distància, per l'Escala (amb 5.540) (veure Taula 13 i Taula 14).

Taula 16 Infraestructura d'allotjament segons el tipus (1996)

Tipus	Establiments	%	Places	%
Hotels	97	80	9.794	25
Càmperings	24	20	28.694	75
Total	121	100	38.488	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

No obstant això, com s'ha pogut veure anteriorment, els forts creixements registrats per la superfície urbanitzada i pel parc d'habitatges van correspondre, en bona part, a la implantació d'urbanitzacions de segona residència. Es pot estimar¹⁶⁹ que al 1996 a l'àrea estudiada hi havia prop de 150.000 places de segona residència, i que la gran majoria estaven localitzades a la primera línia de costa (Taula 15). Per tant, si s'afegeix l'oferta turística que suposen aquestes segones residències, es pot veure com les proporcions canvien ostensiblement, i com tornen a ser Roses, Castelló d'Empúries i l'Escala els municipis amb una

¹⁶⁸ En aquest sentit, segons Cals (1987), el càmping ha estat sempre un sector subestimat, ja que la seva singularitat ha afavorit l'ocultació de la seva veritable capacitat, però molt sovint les places de càmping són molt més nombroses que les places hoteleres.

¹⁶⁹ Seguint el mètode ja explicat a la metodologia (capítol 5), adoptat a partir de la lectura de Fraguell (1994), i que consisteix en multiplicar per quatre el nombre d'habitatges secundaris, considerant que cada un d'ells té capacitat per a quatre persones (matrimoni i dos fills).

major capacitat d'allotjament, per sobre de Sant Pere Pescador (Mapa 20). Així mateix, es pot constatar la gran preponderància del turisme residencial, per sobre de la resta de modalitats: la capacitat de la infraestructura d'allotjament convencional només arribava al 21%, si es té en compte la segona residència (Gràfic 17). Així, profunditzant una mica en aquesta qüestió es pot veure com:

a) La infraestructura hotelera de la primera línia de costa, al llarg dels quaranta anys transcorreguts, registra un fort però desigual creixement:

- L'any 1956 només hi havia hotels a Roses i l'Escala, amb cinc establiments a cada població; uns establiments de reduïdes dimensions, ja que entre tots només sumaven 268 places.
- En un primer moment, l'increment de la planta hotelera va ser molt accelerat: l'any 1975 el nombre de places havia augmentat fins a les 6.987. En aquella data, la major part de l'oferta es concentrava a Roses (5.735 places, el 82% del total). L'Escala, per la seva banda, es mantenia en un segon pla, amb 983 places (que suposaven el 14%), mentre que Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador presentaven una capacitat hotelera molt reduïda.
- Posteriorment, entre 1975 i 1996, el creixement resulta inferior, i només s'incrementen 2.656 places. Tot i que Roses havia continuat augmentant la seva infraestructura hotelera, ho havia fet a un ritme menor: al 1996 aglutinava 7.140 places (el 74% de l'oferta de la primera línia). L'Escala, per la seva banda, no només no havia engrandit la seva capacitat, sinó que fins i tot l'havia reduït, fins a situar-se en tercera posició, amb només 900 places (el 9% del total de la primera línia). Castelló d'Empúries, per la seva banda, havia experimentat un fort creixement, relacionat amb el desenvolupament d'Empuriabrava, i s'havia situat en la segona posició del rànquing, amb 1.400 places (el 15%). El municipi de Sant Pere Pescador, per la seva banda, seguia estant molt per sota, amb només 203 places (el 2%).

b) Pel que fa als càmpings, tot i que només es disposa de dades des de 1975, es pot veure com aquests presenten una evolució encara més dispar:

- En el període 1975-1985, les variacions dels municipis van ser molt significatives, però el còmput global pràcticament no es va modificar. En canvi, entre 1985 i 1996, els canvis es van traduir en un increment de més de 10.000 places en total. L'any 1975 el municipi que comptava amb una major capacitat de places de càmping era Roses, amb 5.375 places (el 31% del conjunt de l'oferta d'acampada). Per sota se

situaven Castelló d'Empúries i l'Escala, amb 4.774 i 4.618 places, i Sant Pere Pescador, amb només 2.813 places.

- o En canvi, l'any 1985 s'havien invertit les posicions: mentre que Roses havia patit un notable descens (fins a arribar a les 2.228 places), i Castelló d'Empúries també havia vist reduïda la seva capacitat (fins a les 3.970 places), l'Escala havia incrementat la seva capacitat d'una forma moderada (4.828), i Sant Pere Pescador havia experimentat una accentuada especialització en aquesta modalitat d'allotjament, que l'havia dut fins a les 6.442 places de càmping (el 37% del total).
 - o Finalment, l'any 1996, s'havien confirmat les tendències del període anterior. Sant Pere Pescador havia continuat amb el seu creixement, consolidant-se com el municipi amb més capacitat d'acampada (11.571 places, que suposaven el 40% del total). Els càmpings de l'Escala i Roses havien experimentat certes variacions, però seguien en el mateix nivell de places, aproximadament. En canvi, Castelló d'Empúries havia registrat un fort creixement (amb 5.787 places més), que l'havia situat com a segona població de l'àmbit d'estudi, amb 9.757 places de càmping (el 34%).
- c) *En relació amb la resta del territori*, la infraestructura d'allotjament a l'any 1975 era inexistent, i el 1996 continuava sent molt reduïda. No hi havia càmpings més enllà de la primera línia de costa, i només hi havia quatre establiments hotelers (el 4% del total), situats en tres municipis (Viladamat, Vilajuïga i Vila-sacra), que sumaven només 151 places: el 2% de l'oferta hotelera de l'àrea estudiada.

6.2.4 Creixement de la població resident

De l'anàlisi realitzada a través de les estadístiques de censos i nomenclàtors (INE, diversos anys), es desprèn que a l'àmbit d'estudi també es va produir un considerable creixement de la població, entre els anys seixanta i els anys noranta del segle xx, tot i que amb certes variacions respecte a la localització geogràfica. Cal tenir present, no obstant això, que aquestes dades corresponen només a la població resident, i que per tant no recullen la situació de les diferents modalitats de població flotant com, per exemple, la conformada pels turistes residencials d'estiu o de cap de setmana¹⁷⁰.

¹⁷⁰ No es disposava, encara, de les dades de "població vinculada" que, com s'ha vist anteriorment (capítol 5) constitueixen una de les novetats del cens de 2001, pel que fa al recompte de la població.

Taula 17 Població, per línies de costa (1950-1996)

	1950	1960	1970	1981	1986	1991	1996	50-60		60-70		70-81		81-86		86-91		91-96		50-96	
	hab.	hab.	hab.	hab.	hab.	hab.	hab.	hab.	%*	hab.	%*	hab.	%*	hab.	%*	hab.	%*	hab.	%*	hab.	%*
1a línia	8.335	8.783	12.307	15.796	18.453	20.317	22.909	448	5,4	3.524	40,1	3.489	28,3	2.657	16,8	1.864	28,6	2.592	12,8	14.574	174,9
2a línia	5.293	4.900	4.436	3.920	3.807	3.910	4.094	-393	-7,4	-464	-9,5	-516	-11,6	-113	-2,9	103	-0,3	184	4,7	-1.199	-22,7
3a línia	4.897	5.176	5.117	4.537	4.399	4.145	4.326	279	5,7	-59	-1,1	-580	-11,3	-138	-3,0	-254	-8,6	181	4,4	-571	-11,7
Total	18.525	18.859	21.860	24.253	26.659	28.372	31.329	334	1,8	3.001	15,9	2.393	10,9	2.406	9,9	1.713	6,4	2.957	10,4	12.804	69,1

* Taxa de creixement acumulatiu

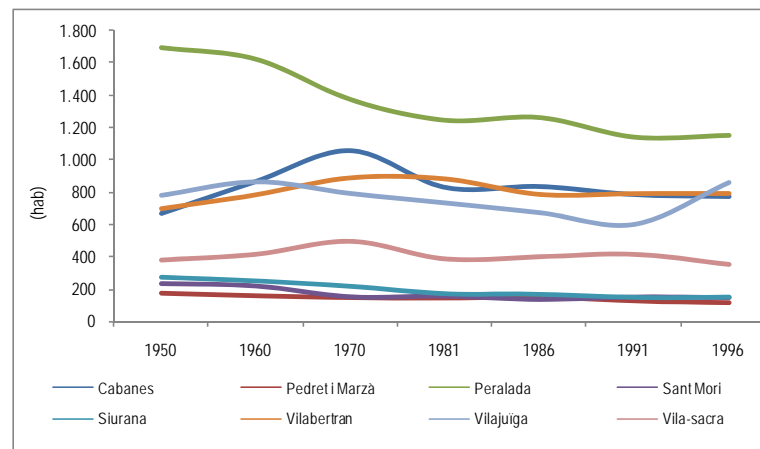
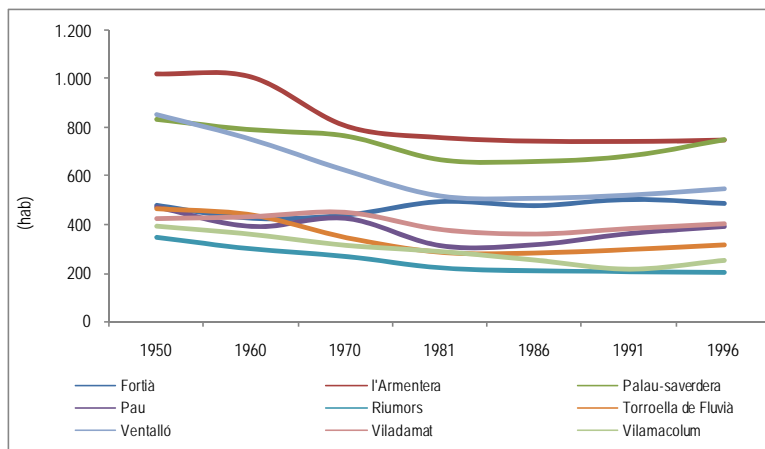
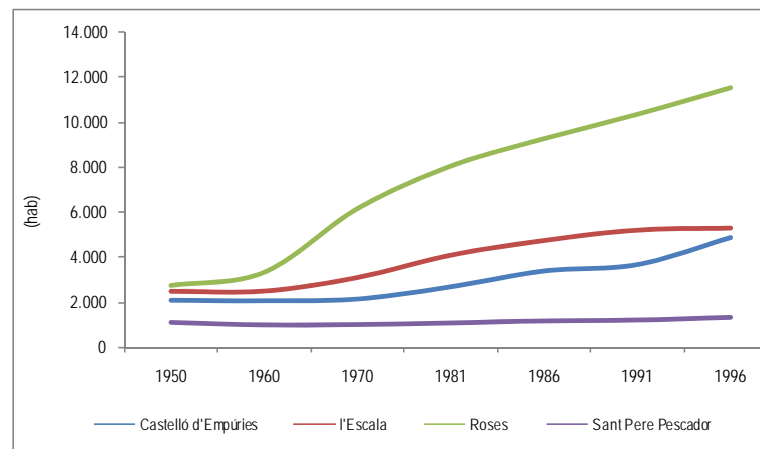
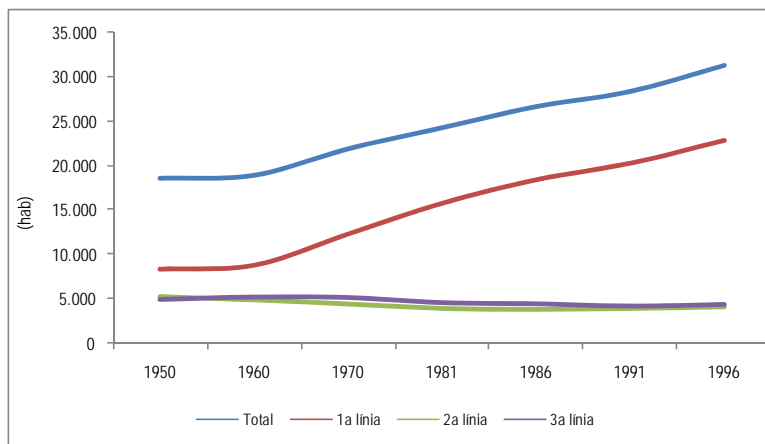
Font: INE. Elaboració pròpia

Taula 18 Població per habitatge, per línies de costa (1950-1991)

	1950			1991		
	Població	Habitatges	hab./habt.	Població	Habitatges	hab./habt.
1a línia	8.335	2.486	3,4	20.317	44.752	0,5
2a línia	5.293	1.442	3,7	3.910	2.359	1,7
3a línia	4.897	1.385	3,5	4.145	1.816	2,3
Total	18.525	5.313	3,5	28.372	48.927	0,6

Font: INE. Elaboració pròpia

Gràfic 18 Població, per línies de costa i per municipis (1950-1996)

Font: INE. Elaboració pròpia

Al 1950 el conjunt de l'àrea comptava amb 18.525 habitants. Tot i que els municipis més poblats eren els de la costa, la població es trobava distribuïda de forma més equilibrada a com ho està en l'actualitat, ja que els quatre municipis costaners no arribaven a aglutinar a la meitat de la població. A mitjans dels anys noranta, en canvi, la majoria dels 31.329 habitants de l'àmbit d'estudi (el 73%) es localitzava en aquests quatre municipis. Així mateix, durant la segona meitat del segle xx, la població va registrar un creixement de 12.804 persones, la qual cosa implica una taxa de creixement del 69,1% (Taula 17).

Mapa 21 Població per habitatge (1960-1991)

Font: INE. Elaboració pròpia

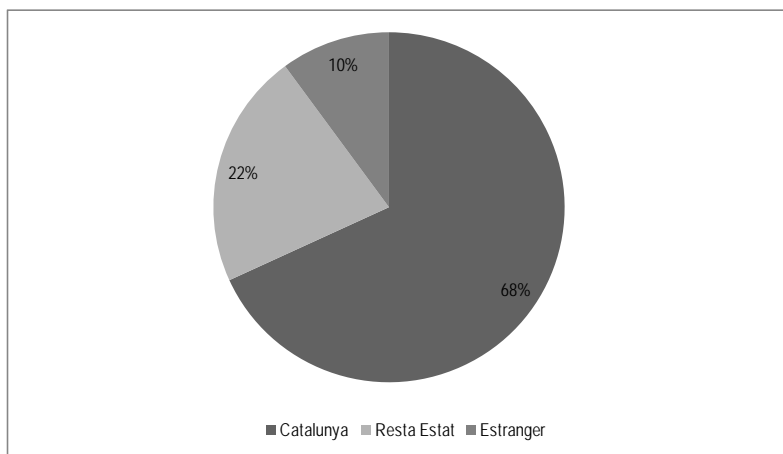
Com es pot observar, la magnitud del creixement de la població, tot i ser també important, va ser molt menor que el de la superfície urbanitzada o el dels habitatges, ja que aquestes variables van augmentar, com ja s'ha dit, sobretot a causa del turisme i la segona residència. A l'any 1950 l'àrea d'estudi només comptava amb un total de 5.313 habitatges, per la qual cosa, es pot constatar que hi havia una mitjana de més de tres persones per cada habitatge. En canvi, a l'any 1991, el parc havia crescut fins a un total de 48.927 habitatges, la qual cosa significava que, en el conjunt de l'àrea estudiada, hi havia més habitatges que

persones (Taula 18). Amb tot, el pas d'una a una altra situació va ser progressiu i va afectar primer, i de forma més pronunciada, als municipis costaners (Mapa 21).

Tanmateix, es poden observar tres moments força diferenciats en l'evolució demogràfica del conjunt de l'àrea d'estudi (Gràfic 18): un primer moment, entre 1950 i 1960, en què la població es manté més aviat estable; un segon període, entre 1960 i 1991, en què augmenta el nombre d'habitants amb un ritme sostingut (amb increments que oscil·len entre els 2.000 i els 4.000 hab., i taxes de creixement que se situen entre el 10% i el 20%, cada deu anys); i un tercer moment, a partir de 1991, en què sembla que els creixements encara s'acceleren: en cinc anys la població s'incrementa prop de 3.000 habitants, amb una taxa del 10,4%.

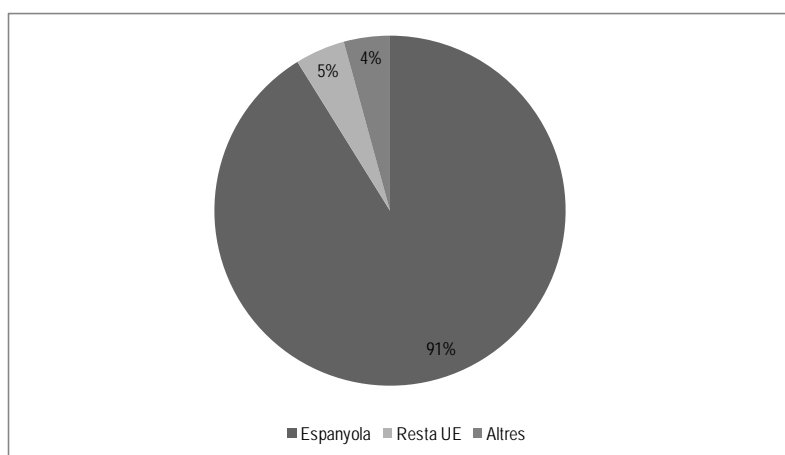
En general, la causa d'aquests creixements, tot i que d'una forma més indirecta, també s'ha de buscar en la irrupció del turisme de masses en el litoral, pel dinamisme econòmic i la conseqüent aflluència migratòria que aquest va comportar. Per això, la primera línia de costa és la que passa a experimentar creixements sostinguts des de l'any 1960, amb taxes d'entre el 20% i el 40%, que suposen una diferència de 14.574 habitants. Com es pot veure, és en aquesta primera línia on, tot i els importants creixements poblacionals, hi ha una menor proporció d'habitants per habitatge. Per contra, els creixements demogràfics de principis dels anys noranta semblen indicar una incipient influència de les noves dinàmiques socioeconòmiques, com l'augment de la mobilitat residencial i l'arribada de nous contingents de població de diferents procedències i amb diverses motivacions, i que fan que la població estrangera assoleixi percentatges que comencen a ser significatius (Gràfic 19 i Gràfic 20).

Gràfic 19 Població segons el lloc de naixement (1996)

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Gràfic 20 Població segons la nacionalitat (1996)

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Cal observar que la segona i la tercera línies de costa, tot i que en el còmput global del període veuen com la seva població es redueix (en 1.199 i en 571 hab. respectivament, i amb taxes que en algun moment superen el -10%), en els primers anys de la dècada dels noranta abandonen aquesta tendència regressiva, i passen a registrar un cert repunt de la població (del 4,7% i el 4,4%, respectivament). Si s'analitza amb més detall l'evolució dels diferents municipis es pot veure com:

- a) Els municipis de primera línia de costa són els que experimenten els majors creixements demogràfics en aquest període:
- Roses és el que presenta uns increments més primerencs, més accelerats i de major magnitud. A la dècada dels anys seixanta experimenta un fort creixement demogràfic (2.828 hab. i una taxa del 86,0%), que s'estén pels anys setanta i els anys vuitanta (amb increments al voltant dels 2.000 hab. i taxes properes al 30%, cada deu anys).
 - L'Escala també comença a créixer l'any 1960, però ho fa amb un ritme més contingut: entre 1960 i 1991 registra creixements d'entre 500 i 1.000 habitants, cada deu anys, amb taxes que se situen al voltant del 30%. A més, a principis dels anys noranta, mentre que a Roses els creixements continuen, a l'Escala semblen moderar-se.
 - El municipi de Castelló d'Empúries, en canvi, experimenta un creixement relativament més tardà. Als anys setanta i vuitanta registra alguns increments, d'entre 500 i 1.000 habitants i amb unes taxes d'entre el 25,7% i el 36,9%, cada deu anys. Però l'any 1991 el creixement s'hi s'accelera, i en només cinc anys creix

gairebé en 1.200 habitants, amb una taxa del 32,8%. La causa s'hauria de buscar, probablement, en el procés de fixació de la residència a Empuriabrava per part de població estrangera, així com en els recents creixements de caràcter residencial.

- o El quart municipi de la costa, Sant Pere Pescador, es caracteritza per una evolució demogràfica molt menys expansionista que, tanmateix, sembla accelerar-se entre 1991 i 1996 (131 hab. i un 10,9%), en relació amb l'arribada de fluxos migratoris internacionals, sobretot d'origen africà.
- b) Els municipis de segona línia mostren una evolució bastant homogènia, que es pot resumir en decreixements entre 1950 i 1991 i repunt de la població a partir d'aquella data. Aquest canvi de tendència respon a les noves dinàmiques socioeconòmiques (increment de les mobilitats, nous fluxos migratoris, etc.) que es comencen a imposar. No obstant això, fent una anàlisi més detallada, es poden observar algunes particularitats. Alguns municipis, com Fortià (57 hab. i un 13,1%), experimenten moderats creixements als anys setanta relacionats, probablement, amb l'assentament de població procedent d'altres regions de l'Estat. Per altra banda, als anys noranta, a municipis com Pau (47 hab. i un 14,8%) primer, i com Palau-saverdera (67 hab. i un 9,8%) després, la població s'incrementa pel procés de fixació de la residència de persones procedents sobretot de països de la UE. Altres municipis en canvi, com Vilamacolum (37 hab. i un 17,2%), registren l'arribada de població d'origen extracomunitari, majoritàriament africana, que s'hi instal·la per l'oferta laboral lligada a l'agricultura.
- c) La tercera línia es torna a caracteritzar per la diversitat de situacions entre els seus municipis. Així, s'hi poden trobar municipis poc poblats que han experimentat un moderat però constant decreixement, com Pedret i Marzà o Sant Mori, que fins i tot perden població en el període 1991-1996: -12 hab. i un -9,7% i -4 hab. i un -2,7%, respectivament. N'hi ha d'altres, per altra banda, que són límitrofs amb Figueres i que als anys cinquanta i sobretot als anys seixanta van experimentar creixements prou destacats, que podrien relacionar-se amb l'arribada de població immigrada des d'altres regions de l'Estat. És el cas de Cabanes (201 hab. i un 30,3% i 193 hab. i un 22,3%), Vilabertran (87 hab. i un 12,4% i 106 hab. i un 13,5%) i Vila-sacra (36 hab. i un 9,5% i 80 hab. i un 19,3%). Altres municipis, en canvi, després d'una persistent regressió, l'any 1991 inicien períodes de creixement relacionats amb l'arribada de població, que s'hi instal·la en les noves àrees residencials de baixa densitat, com és el cas de Vilajuïga (258 hab. i un 43,1%).

6.2.5 Augment de la mobilitat quotidiana

Com s'ha vist anteriorment (capítol 5), a diferència del que succeïa amb els habitatges, la població o la infraestructura d'allotjament, no existeixen dades de mobilitat dels anys cinquanta, seixanta i setanta. De totes maneres, aspectes com el predomini de les activitats agràries o les majors dificultats en les

comunicacions fan suposar que als anys cinquanta la mobilitat entre municipis era molt reduïda, probablement amb l'excepció dels desplaçaments que es feien –de forma generalment setmanal– als mercats que se celebraven en les diferents localitats¹⁷¹. Cal suposar que posteriorment, al llarg dels anys seixanta i setanta, amb la irrupció del turisme i la progressiva organització del territori que va comportar (Barbaza, 1988), amb el traçat de noves carreteres i l'ampliació de les ja existents, i l'augment del grau de motorització de la població, la mobilitat s'hauria anat incrementant de forma progressiva.

Es disposa de dades de mobilitat des de 1986, concretament de mobilitat obligada per raons de treball, i des d'aquella data aquesta presenta una clara tendència a l'augment. No obstant això, contràriament al que succeïa amb les altres variables, la segona i la tercera línies són les que experimenten els increments més significatius, almenys en termes relatius. Efectivament, si es tenen en compte els percentatges de desplaçaments externs (realitzats a altres municipis), respecte el total dels desplaçaments per motius laborals del conjunt de l'àrea estudiada, es pot veure com aquest còmput va anar augmentant de forma continuada, fins al punt que en tan sols deu anys pràcticament es va duplicar (Taula 19). Aquesta dada resulta especialment significativa, ja que indica l'augment que es va produir, en molts pocs anys, de la complexitat en l'ús del territori d'aquestes àrees, i té a veure, per exemple, amb els creixements demogràfics registrats en relació amb els fluxos migratoris lligats a l'adquisició de l'habitatge.

Com es pot comprovar, els percentatges obtinguts per la segona i la tercera línies de costa són més elevats que els de la primera. L'any 1986 aquestes dues línies presentaven valors per sobre del 30% i, deu anys més tard, ja havien superat el 50%; un fet que suposa que l'any 1996 ja hi havia en aquests municipis més gent que es desplaçava diàriament fora de la seva localitat per anar a treballar, que la que s'hi quedava. En la primera línia, tot i que el pes dels desplaçaments externs també havia augmentat, els percentatges eren més reduïts, a causa de la major entitat urbana de les seves poblacions, i la conseqüent major capacitat d'autocontenció laboral, de manera que la majoria de la població s'ocupava en el mateix municipi en el qual residia. Cal tenir present que tot i que els percentatges assolits pels municipis costaners eren més baixos, el nombre de desplaçaments en termes absoluts resultava més elevat, a causa de la major mida poblacional. Així, sumant els desplaçament de la primera línia (2.216), els de la segona (772) i els de la tercera (913), es pot veure com gairebé hi havia 4.000 persones desplaçant-se diàriament al llarg d'aquest territori i fent-ne un ús diferent en funció de l'hora del dia, del dia de la setmana o de l'època de l'any.

A aquesta xifra caldria afegir-hi, encara, la mobilitat obligada per raons no laborals, per exemple la dels estudiants, o les diverses modalitats de mobilitat no obligada (pel lleure, per anar a comprar, etc.), que cada cop són més importants. Aquestes xifres, com s'ha dit, donen una idea de la complexitat de l'ús que es fa

¹⁷¹ El més important era el de Figueres, que se celebrava els dijous, i al qual acudien persones de tots els pobles de l'Alt Empordà, i fins i tot de poblacions de comarques veïnes (Compte, 1964). En un segon ordre es trobaria el mercat de Castelló d'Empúries, que se celebrava els dimarts, i al qual feien cap els vilatans de Fortià, Riumors o Vilanova de la Muga (Compte, 1976). Juntament amb els mercats, l'activitat comercial se centrava en les fires, de caràcter anual, com les de Figueres: la de la Santa Creu, la de Sant Bertomeu, la de Sant Lluç i la de Sant Tomàs (Compte, 1963-64).

d'aquest territori. Una idea que es veu reafirmada, encara, si es presta atenció a les destinacions. Si s'agafen les cinc primeres destinacions dels vint-i-un municipis de l'àrea estudiada, apareixen gairebé trenta poblacions diferents, tant de dins com de fora de l'àmbit (Taula 20). Com es pot observar, les destinacions més habituals són Figueres (que sobresurt molt clarament per sobre de la resta), els quatre municipis costaners, Girona i Barcelona –més allunyades però amb una forta capacitat d'atracció¹⁷²– i una població com Vilamalla, que compta amb la presència d'un gran polígon industrial (Empordà Internacional), al qual es desplacen cada dia un gran nombre de treballadors. Fixant-se en els resultats concrets de cada municipi, es constata que:

- a) *Als quatre municipis costaners*, l'any 1986, la mobilitat obligada de caràcter laboral era realment baixa. Al 1996 havia augmentat moderadament, i eren precisament els dos municipis amb característiques més similars a les dels pobles d'interior, Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador, aquells que n'assolien uns percentatges més elevats (del 29% i el 39%, respectivament). En canvi, les altres dos localitats, Roses i l'Escala, amb un caràcter més urbà, mostraven una major capacitat d'autocontenció laboral, amb només un 19% i un 24% de desplaçaments externs, respectivament.
- b) *Els municipis de segona línia*, al seu torn, mostraven l'any 1986 uns percentatges lleugerament inferiors als de la tercera: el percentatge dels municipis de la segona línia era del 31%, mentre que el dels municipis de la tercera era del 36%. Aquesta menor mobilitat dels municipis de segona línia es podria originar en la presència d'una agricultura més activa (amb els característics conreus de regadiu), ja que el predomini dels ocupats agrícoles normalment implica una menor mobilitat quotidiana.
- c) La major mobilitat *dels municipis de tercera línia*, per contra, es pot relacionar amb la proximitat de la capital comarcal –Figueres– i la bona connexió per carretera amb la costa. No obstant això, al 1996, els valors de la segona i la tercera línia tendien a igualar-se: el percentatge dels municipis de la segona línia era del 49% i el dels municipis de la tercera era del 51%; un fet que indica com el canvi en el mode d'ús del territori estava sent cada cop més general en aquesta àrea.

¹⁷² Tot i que s'hagi de tenir en compte, en aquest sentit, la qüestió dels empadronaments atípics, ja assenyalada en el capítol 5, i que té a veure amb les persones que declaren residir en un habitatge que no és el que habitualment ocupen, i que es dona amb una certa rellevància en àrees turístiques com aquesta.

Taula 19 Mobilitat obligada. Desplaçaments interns i externs dels diferents municipis, per línies de costa (1986-1996)

	Desplaç. Interns		Desplaç. Externs	
	Núm.	%	Núm.	%
1986				
1a línia	6.192	91	578	9
2a línia	873	69	390	31
3a línia	991	66	516	34
Total	8.056	84	1.484	16
1991				
1a línia	6.239	82	1.340	18
2a línia	863	58	624	42
3a línia	932	54	797	46
Total	8.034	74	2.761	26
1996				
1a línia	7.181	76	2.216	24
2a línia	742	49	772	51
3a línia	844	48	913	52
Total	8.767	69	3.901	31

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 20 Mobilitat obligada. Primeres cinc destinacions dels diferents municipis (1996)

	Destinació				
	1a	2a	3a	4a	5a
Figueres	(x15)	(x4)	(x2)	(x0)	(x0)
Roses	(x2)	(x3)	(x0)	(x3)	(x1)
l'Escala	(x2)	(x1)	(x0)	(x2)	(x0)
Girona	(x1)	(x5)	(x3)	(x2)	(x5)
Sant Pere Pescador	(x1)	(x0)	(x1)	(x1)	(x0)
Castelló d'Empúries	(x0)	(x2)	(x5)	(x2)	(x1)
Barcelona	(x0)	(x2)	(x3)	(x3)	(x2)
Vilamallà	(x0)	(x1)	(x3)	(x3)	(x2)
Fortià	(x0)	(x1)	(x0)	(x1)	(x0)
Saus	(x0)	(x1)	(x0)	(x0)	(x0)
Torroella de Fluvià	(x0)	(x1)	(x0)	(x0)	(x0)
Llançà	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)	(x1)
Vilamacolum	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)	(x0)
Peralada	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)	(x0)
Manresa	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)	(x0)
Pau	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)
Torroella de Montgrí	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)
Palafugell	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)
Mollet del Vallès	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)
Vila-sacra	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Ventalló	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
l'Armentera	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Pont de Molins	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Bellcaire d'Empordà	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Montcada i Reixac	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Albons	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
la Bisbal d'Empordà	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Sant Miquel de Fluvià	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)

(xn) Vegades que un municipi és destinació dels diferents municipis de l'àmbit d'estudi

Font: Idescat. Elaboració pròpia

6.2.6 Recapitulació

Al llarg d'aquestes pàgines s'han analitzat els processos de transformació experimentats pels assentaments, a partir de l'evolució d'una sèrie de variables (superfície urbanitzada, habitatges, infraestructura d'allotjament, població i mobilitat), durant la segona meitat del segle XX. Com s'ha pogut constatar, aquesta anàlisi s'ha efectuat tant per al conjunt dels municipis, com agregats aquests per línies de costa, com de forma individual per a cada un d'ells.

- a) La superfície urbanitzada registra un espectacular creixement en aquest període, que es va concentrant en àrees pròximes a la costa. Mentre que als anys cinquanta les tres línies de costa comptaven amb una superfície urbanitzada bastant similar, als anys noranta la primera línia s'havia urbanitzat enormement. Per la seva banda, la segona i la tercera línies, tot i que s'havien mantingut més estables, també havien crescut de forma significativa, i la segona s'havia avançat a la tercera. La principal raó d'aquestes transformacions havia estat l'aparició d'assentaments amb origen en el turisme i la segona residència, que majoritàriament s'havien desenvolupat amb tipologies de baixa densitat. Tot i això, recentment haurien començat a aparèixer creixements també de baixa densitat, però no directament lligats al turisme; uns creixements que, juntament amb les àrees industrials, comercials i d'equipaments contribueixen a l'increment urbanístic de la segona i la tercera línies.
- b) Els habitatges també registren un fort creixement durant aquests anys, similar a l'experimentat per la superfície urbanitzada. La causa es troba, sobretot, en la irrupció del turisme, que va comportar l'aparició d'un bon nombre d'urbanitzacions de segona residència, amb la qual cosa la majoria dels habitatges acabarien sent secundaris o vacants. Per això, la primera línia de costa és la que mostra una evolució més similar a la del conjunt. Mentre que al 1950 es trobava molt pròxima a les altres dos línies, quant a la magnitud del seu parc d'habitatge, al 1991 se n'havia distanciat enormement, i concentrava la major part dels habitatges, molts d'ells secundaris i vacants. Les línies segona i tercera, per contra, s'havien mostrat estables en comparació amb la primera, tot i que també experimenten certs creixements, més rellevants a la segona que a la tercera.
- c) Amb la infraestructura d'allotjament, òbviament, també es dona el mateix procés de creixement arran del turisme, durant la segona meitat del segle XX, tot i que amb significatives variacions al llarg dels anys, que responen a la situació conjuntural del sector en cada moment. La implantació d'aquesta infraestructura pràcticament se circumscriu a la primera línia de costa i, tot i que en nombre d'establiments serien majoritaris els hotels, en nombre de places el predomini és per al càmping. No obstant això, com que els forts creixements de la superfície urbanitzada i del parc d'habitatges es corresponen, en bona part, amb les urbanitzacions de segona residència, si es té en compte l'oferta turística conformada per aquestes, es pot veure com hi ha una gran preponderància del turisme residencial, que se situa, així, molt per sobre de la infraestructura d'allotjament convencional.

- d) El creixement de la població, tot i ser també important en aquest període, se situaria per sota del registrat per la urbanització i els habitatges. Al 1950 la població es disposava de forma bastant distribuïda al llarg del territori. En canvi, als anys noranta, la majoria dels habitants residia en els municipis costaners. L'origen dels creixements demogràfics dels anys seixanta, setanta i vuitanta, tot i que d'una forma més indirecta, també s'ha de buscar en el turisme. Per això a la primera línia de costa la població va créixer, mentre que a la segona i la tercera línies disminuïa. En canvi, els creixements dels anys noranta responen a una incipient influència de dinàmiques com, per exemple, l'increment de les migracions residencials o l'arribada de població estrangera per motius laborals o per motius d'oci. Aquestes noves dinàmiques contribueixen a què les línies segona i tercera abandonin la tendència regressiva, i comencin a registrar un cert increment de la seva població.
- e) Finalment, amb referència a la mobilitat, tot i no tenir dades dels anys cinquanta, el predomini de les activitats agràries o les majors dificultats en les comunicacions fan suposar que aquesta seria molt reduïda i que posteriorment, amb la irrupció del turisme, s'hauria anat incrementant. Des de 1986 la mobilitat obligada de caràcter laboral augmenta de forma decidida. Les línies segona i tercera línies són les que experimenten els creixements més significatius, almenys en termes relatius. Al 1996 ja hi havia més gent que es desplaçava de forma diària a fora del seu municipi per anar a treballar que la que s'hi quedava. En la primera línia, tot i que els desplaçaments també s'incrementen, els percentatges resulten més reduïts, a causa de la major autocontenció laboral. Aquestes dades donen una idea de l'augment que s'hauria produït en la complexitat de l'ús d'aquest territori.

Es pot comprovar, doncs, com es produeix una primera fase en la transformació territorial i urbanística, molt lligada al turisme, que es va estendre al llarg de les dècades dels anys seixanta, setanta i vuitanta del segle XX, i com posteriorment, a principis dels anys noranta, es comencen a produir certes variacions, que porten a un etapa diferent, lligada a noves dinàmiques socioeconòmiques i demogràfiques. Per tant, es pot començar a parlar de dos models relativament diferenciats:

- En primer lloc, existeix un model de creixement lligat al turisme, desenvolupat al llarg dels anys seixanta, setanta i vuitanta, que va suposar la transformació de l'estructura territorial existent, mitjançant l'expansió de la superfície urbanitzada, i la significativa reorganització del sistema d'assentaments –amb uns creixements concentrats sobretot a la primera línia de costa–, la massiva construcció d'habitatges –sobretot segones residències–, el desenvolupament de la infraestructura d'allotjament –únicament en la primera línia de costa–, i un considerable creixement de la població, tot i que de menor magnitud que els creixements de la superfície urbanitzada o del parc d'habitatges. Unes transformacions, totes elles, que es troben relacionades amb la irrupció del turisme de masses de sol i platja, que es va començar a desenvolupar a l'àmbit d'estudi a partir dels anys cinquanta del segle XX.

- En segon lloc, es pot distingir una nova etapa, iniciada a finals dels anys vuitanta i principis dels noranta, en la qual comencen a aparèixer alguns fenòmens que indiquen un trencament amb el model constituït en l'etapa anterior, com ara la implantació en zones interiors de noves àrees residencials de baixa densitat, l'acceleració dels increments demogràfics a la costa però també en molts dels nuclis del rerepaís i l'augment de la mobilitat, proporcionalment més intens a l'interior que no pas a la costa. Aquest seguit de canvis semblen estar relacionats, més que amb el turisme, amb les noves dinàmiques socioeconòmiques que es despleguen sobre el territori, com són l'augment de les migracions residencials, de la mobilitat quotidiana de caràcter laboral o dels nous fluxos de persones immigrades des d'altres països, amb diferents procedències i motivacions.

En definitiva, la majoria de les transformacions ocorregudes al llarg de la segona meitat del segle XX tenen a veure amb el desenvolupament del model turístic de masses, fonamentat en el sol i platja, tot i que més recentment, des de principis dels anys noranta, alguns fenòmens comencen a indicar un canvi, i la instauració d'un nou model, més lligat a les noves dinàmiques socioeconòmiques, que es trobaria encara, en aquests anys, en fase de consolidació.

6.3 ANÀLISI DELS IMPACTES DELS ASSENTAMENTS A FINALS DEL SEGLE XX

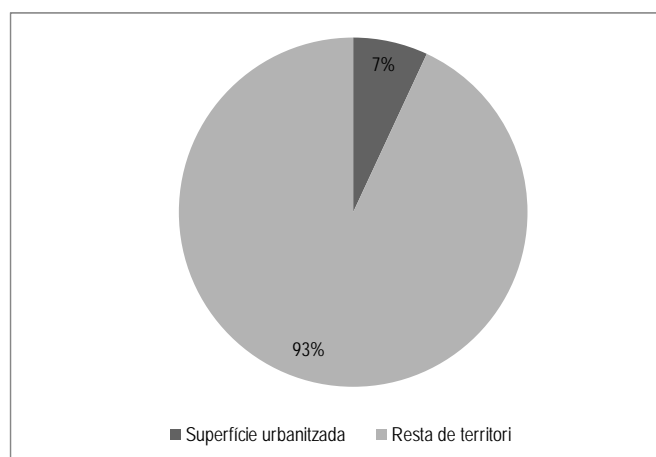
Les activitats turístiques van ser, doncs, les responsables del gran creixement de la superfície urbanitzada en llocs propers a la costa, de l'elevada construcció d'habitatges, sobretot en els municipis costaners, de la progressiva concentració de la població a la franja costanera i dels importants contingents de població estacional. Efectivament, el model de desenvolupament lligat al turisme constitueix un dels factors més significatius del canvi socioambiental d'aquesta zona (Saurí *et al.*, 2000) i, com a tal, tot i que va comportar dinamisme i riquesa, també va generar uns clars impactes sobre el territori, el paisatge i el medi ambient, com són el consum de sòl, l'ocupació del territori, el consum d'aigua i la generació de residus.

Partint d'aquestes premisses, en aquest apartat s'intenten avaluar els principals impactes del sistema d'assentaments desenvolupat entre els anys cinquanta i els anys noranta del segle XX, com s'ha assenyalat anteriorment (capítol 5), a través de les dades obtingudes amb l'aplicació de la tipologia dels assentaments (apartat 6.1), a més d'altres exercicis cartogràfics, com ara la discriminació dels espais urbanitzats, els espais protegits i les zones de més pendent. També s'utilitzaran dades procedents d'estadístiques de caire socioeconòmic (població, habitatges, etc.) i de tipus ambiental (subministrament d'aigua, generació de residus, etc.), provinents tant de fonts primàries com de fonts secundàries. Així mateix, l'anàlisi d'aquestes variables es realitzarà pel conjunt, per municipis i en base als tres conjunts territorials (primera, segona i tercera línies de costa), als quals ja s'ha fet referència amb anterioritat (capítol 5 i apartat 6.2).

6.3.1 El consum de sòl

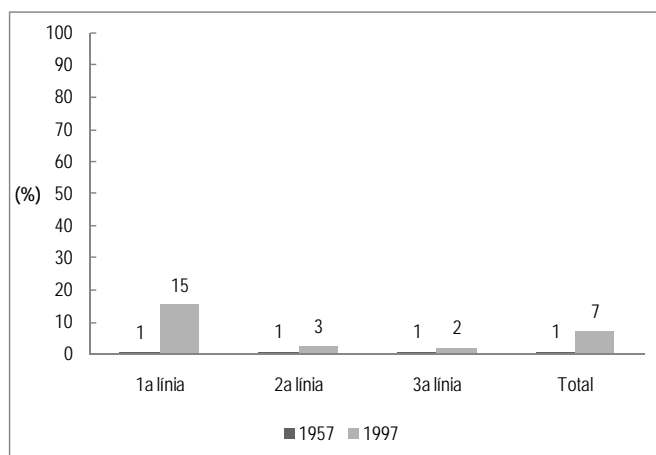
La irrupció i l'important desenvolupament assolit pels assentaments lligats al turisme va comportar un gran consum de sòl, especialment elevat en els municipis de la costa, és a dir, en llocs molt sensibles des del punt de vista ecològic.

Gràfic 21 Territori segons la presència de superfície urbanitzada (1997)

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 22 Superfície urbanitzada, per línies de costa (1957-1997)

Font: Elaboració pròpia

Com s'ha vist a l'apartat 6.1, el total de la superfície de l'àrea estudiada es repartia l'any 1997 entre la superfície urbanitzada (el 7%) i la resta del territori (Gràfic 21), que incloïa, entre altres usos i cobertes del sòl, la superfície agrícola, la vegetació espontània i el sòl artificialitzat no urbà. Això implica que, com s'ha pogut observar també, des dels anys cinquanta es va produir un fort increment de la superfície urbanitzada (apartat 6.2), que en aquella data només ocupava l'1%. Així mateix, els municipis de la primera línia de costa eren aquells en els quals el procés d'urbanització havia consumit una part més gran del terme municipal:

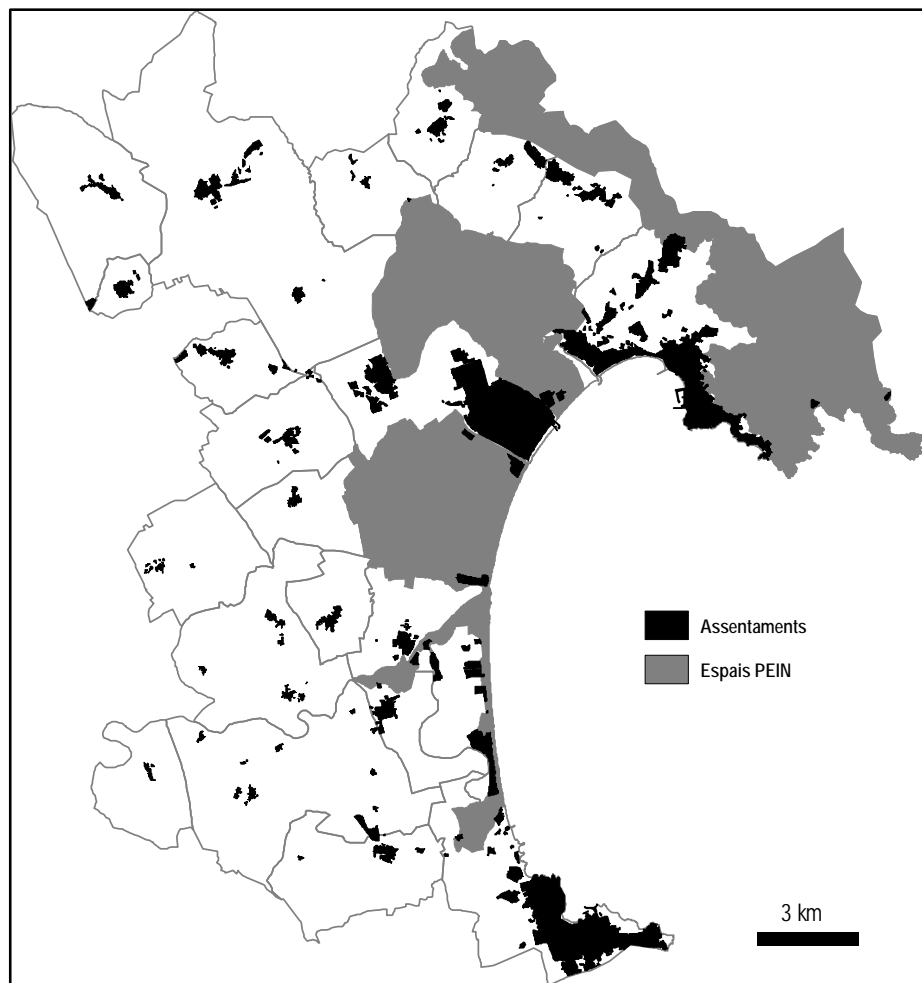
l'Escala (32%), Castelló d'Empúries (15%), Roses (13%) i Sant Pere Pescador (8%)¹⁷³. De la mateixa manera, si es calcula el percentatge per línies de costa, es pot veure com el conjunt dels municipis de la primera línia estaven ocupats en un 15%, els de la segona línia ho estaven en un 3% i els de la tercera en un 2% (Gràfic 22).

No obstant això, si es prenen en consideració també altres elements, com els espais inclosos dins del Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN), que representen el 26% del territori (Mapa 22 i Gràfic 23), o les zones situades en llocs amb pendents de més del 20%, que arriben a l'11% (Mapa 23 i Gràfic 24), i que en principi no serien aptes per a la urbanització, aquests percentatges varien ostensiblement. En primer lloc, el 3% de la superfície urbanitzada (Gràfic 25) s'estén sobre zones protegides. Es tracta bàsicament de càmpings (el 33% de la categoria) dels municipis de Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador, que es troben totalment, o en part, a l'interior del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà, i que fan que aquests dos municipis siguin els que assoleixin percentatges més significatius d'urbanització dins d'espais PEIN: un 10% i un 6%, respectivament. Més elevada, el 8%, és la quantitat de superfície urbanitzada que es troba en terrenys amb pendents elevats (Gràfic 26), cosa que no succeïa al 1957, quan només l'1% de la urbanització es trobava en zones amb aquestes característiques. Es tracta, gairebé sempre, d'urbanitzacions turístiques desenvolupades en base a habitatges unifamiliars aïllats, com succeeix per exemple a bona part de la superfície urbanitzada de Roses (el 28%), en indrets com les urbanitzacions de Santa Rosa de Puig Rom, Canyelles petites, l'Almadrava i Mas Fumats, i a una part (el 16%) de la urbanització de Palau-saverdera: a la urbanització Mas Isaac.

Així doncs, fins a un 11% de la superfície urbanitzada (Gràfic 27), es troba en llocs on *a priori* no hi hauria de ser, bé per l'elevat pendent, bé per la condició d'espai protegit de l'indret. D'aquesta manera, si el càlcul del percentatge que suposa la superfície urbanitzada es fa respecte a la superfície que s'obté si no es consideren els espais protegits i les zones amb més del 20% de pendent, es pot veure com la proporció de territori compromès per la urbanització augmenta fins el 10% (Gràfic 28). Però el que és més significatiu és que el grau d'ocupació del territori als municipis de la primera línia es duplica i passa a ser del 32%, mentre que el de les altres dos línies no experimenta cap variació. (Gràfic 29). Així, els graus d'ocupació dels municipis de la primera línia de costa arriben, ara sí, en tres dels quatre casos, fins a un terç del territori (disponible): Castelló d'Empúries (40%), Roses (36%) i l'Escala (35%). El valor de Sant Pere Pescador, per la seva banda, augmenta fins al 12%.

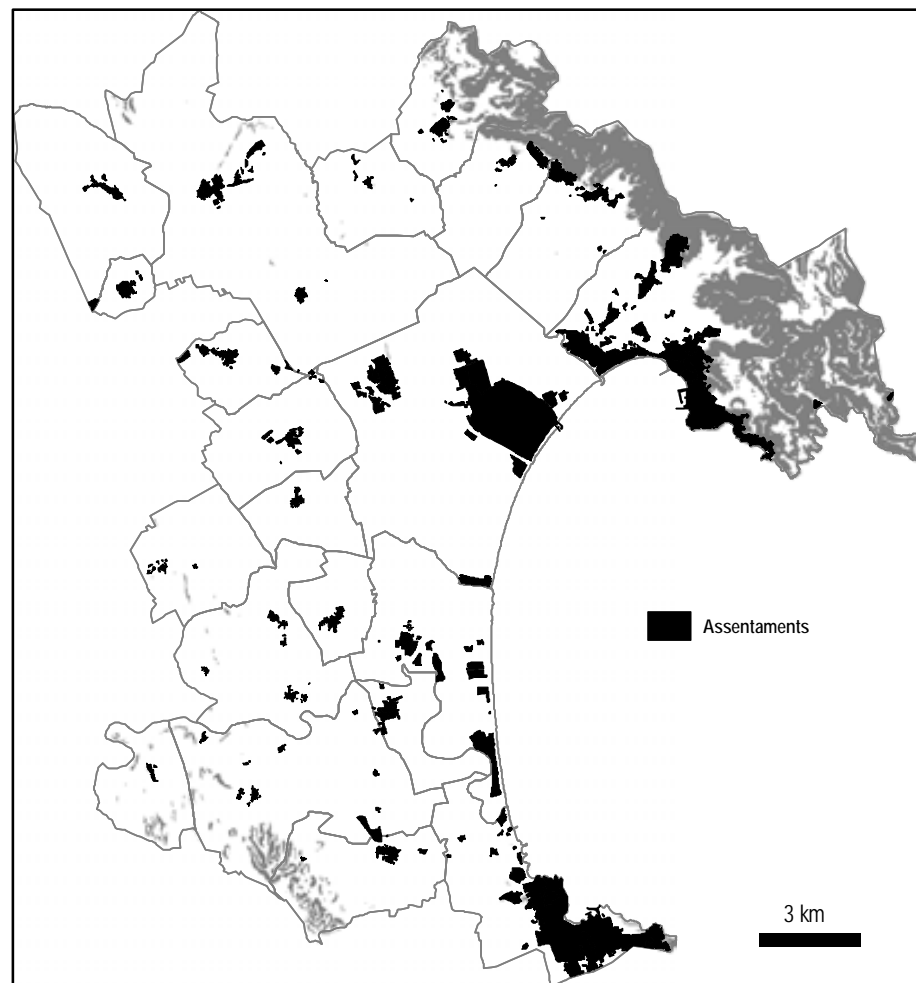
¹⁷³ Acompanyats, no obstant això, per un municipi com Vilabertran (9%), que es caracteritza per tenir un terme municipal molt reduït. De fet, Vilabertran és el desè municipi amb menys extensió de tota Catalunya.

Mapa 22 Superfície urbanitzada i espais PEIN (1997)

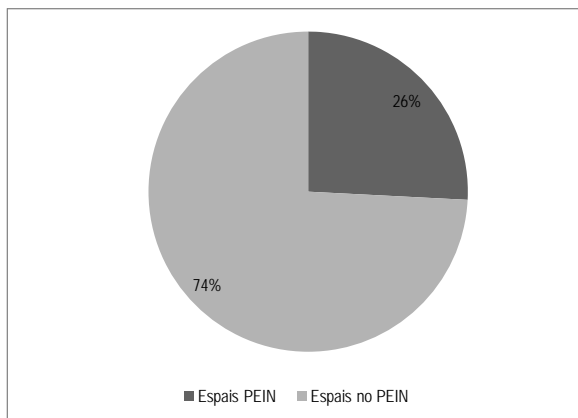
Font: Elaboració pròpia

Mapa 23 Superfície urbanitzada i espais amb > 20% de pendent (1997)

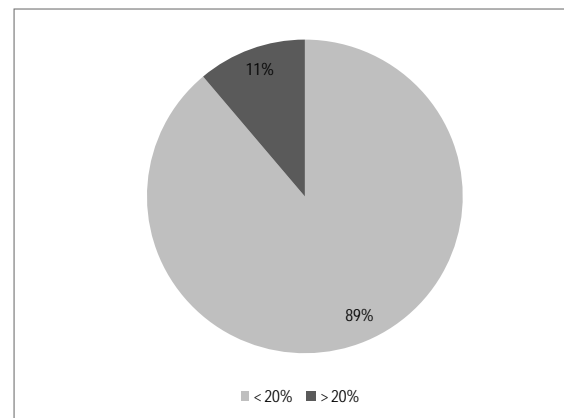
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 23 Territori segons la presència d'espais PEIN (2003)

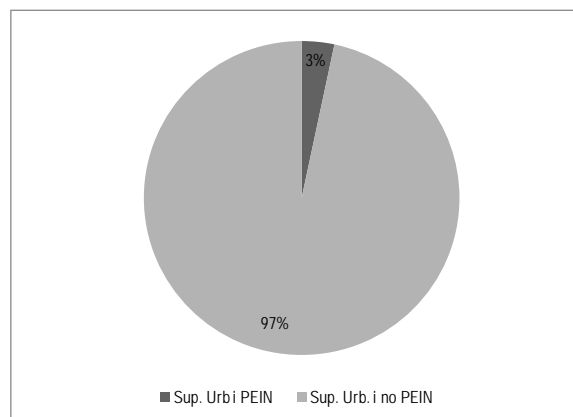
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 24 Territori segons el percentatge de pendent (2000)

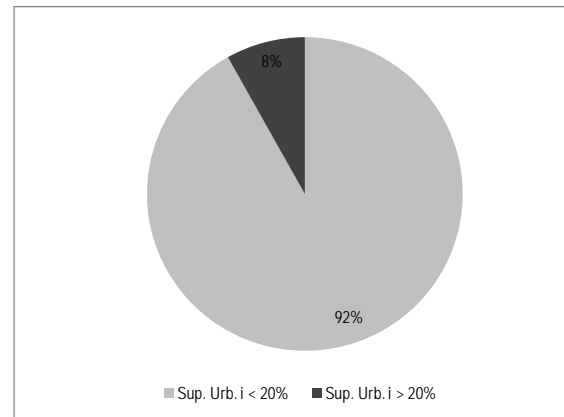
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 25 Superfície urbanitzada segons la presència d'espais PEIN (1997)

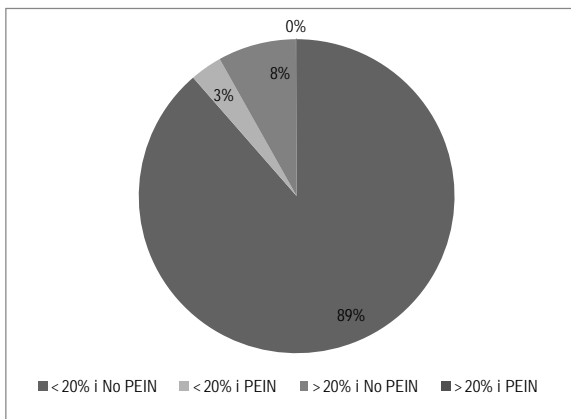
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 26 Superfície urbanitzada segons el percentatge de pendent (1997)

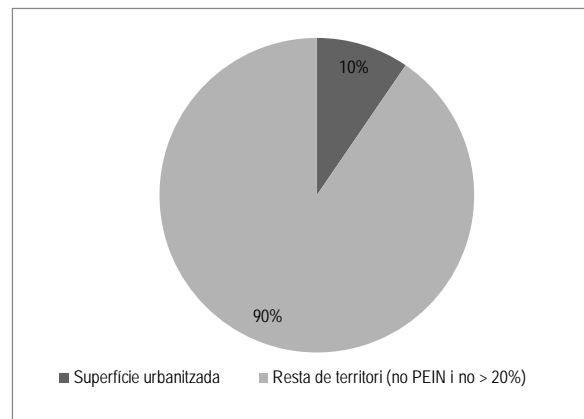
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 27 Superfície urbanitzada segons la presència d'espais PEIN i el percentatge de pendent (1997)

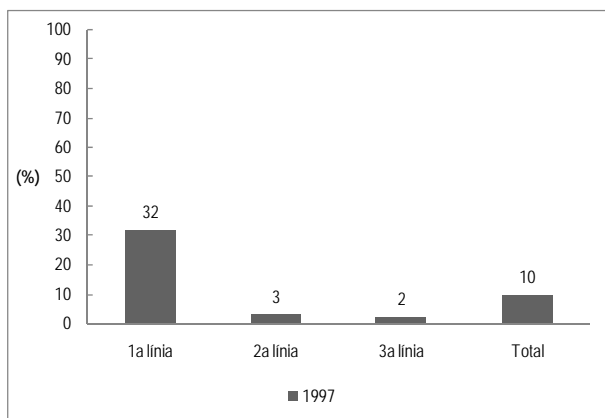
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 28 Territori no protegit i amb menys del 20% de pendent segons la presència de superfície urbanitzada (1997)

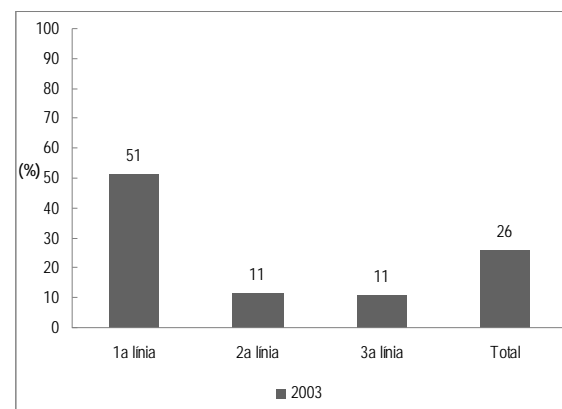
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 29 Sup. urbanitzada respecte el territori no protegit i amb menys del 20% de pendent, per línies de costa (1997)

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 30 Espais PEIN, per línies de costa (2003)

Font: Elaboració pròpia

Això dona una idea més ajustada del grau d'ocupació d'aquests municipis, on la major part de la superfície, o està urbanitzada o està protegida, ja que –igual que la urbanització– els espais protegits també es troben molt propers a la línia costanera¹⁷⁴. Mentre que als municipis de primera línia més de la meitat del territori està protegit, els percentatges assolits pels municipis de la segona i la tercera línia són menors (Gràfic 30). Paradoxalment, els dos municipis que tenen més superfície urbanitzada són els dos que tenen una major part del territori protegit: Castelló d'Empúries (64%) i Roses (63%). Altres municipis amb percentatges molt significatius de superfície en espais d'interès natural són Palau-saverdera (el 51%), Vilajuïga (el 49%), Pau (el 36%) i Sant Pere Pescador (el 32%). Aquests resultats venen a reafirmar la idea ja assenyalada (capítol 1) que, tot i el desgavell urbanístic, es tracta d'una zona relativament privilegiada pel que fa a protecció del medi, amb uns espais protegits que han estat de vital importància, perquè han suposat un fre a la urbanització (Fortià, 1993), i han evitat el continu urbà des del cap de Creus fins el Montgrí¹⁷⁵.

L'augment de la urbanització en aquells indrets més propers a la costa, a banda de provocar la disminució del sòl com a recurs –sovint la urbanització es fa en detriment d'antics camps de conreu, amb la qual cosa es produeix la pèrdua de sòl fèrtil de qualitat (Breton i Romagosa, 2002b)–, implica la impermeabilització de parts molt extenses del territori, i l'increment considerable tant del risc d'inundacions com dels danys provocats per aquestes. Aquest fet és més greu si es té en compte la manca d'una planificació efectiva durant l'etapa de desenvolupament turístic, que va ocasionar que la major part d'aquests assentaments ocupessin terres potencialment inundables (Romagosa, 2001); uns àmbits que avui pateixen problemes crònics d'inundacions, que gairebé sempre es pretenen solucionar mitjançant obres d'enginyeria. Així és com l'expansió urbanística, unida a les actuacions d'obra dura per a fer front a les dinàmiques marines i el risc d'inundació (Saurí *et al.*, 2001), incideixen en l'augment de la rigidesa de la façana costanera, i contribueixen a la reducció i la desaparició de dos dels paisatges més característics de les costes baixes, presents en aquesta zona: els paisatges dunars i el paisatge de les maresmes.

6.3.2 L'ocupació del territori

La baixa densitat predominant i el caràcter turístic de la urbanització, així com un seguit d'implantacions més difuses, com les de tipus periurbà, es tradueixen en una ocupació força extensiva de l'espai, però molt intensiva amb referència al temps, la qual cosa desemboca en la intensificació d'alguns dels impactes, com els problemes derivats de la freqüentació.

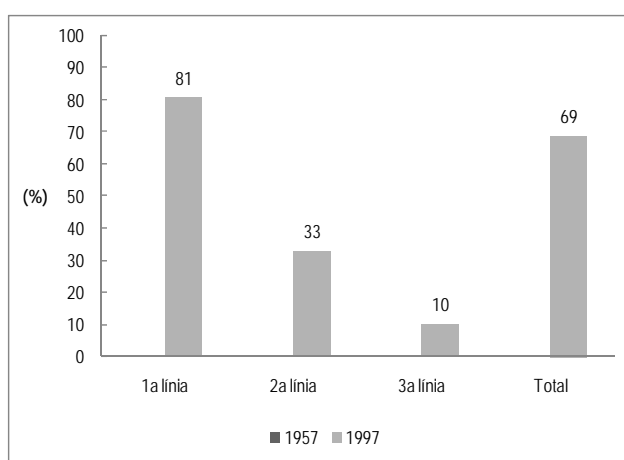
¹⁷⁴ En el seu moment, els valors intrínsecs del litoral (presència del mar i de les platges) van ser l'origen d'un ús abusiu per part de l'ésser humà, amb l'engorgament d'una urbanització indiscriminada. Posteriorment, en canvi, els valors d'aquests espais (biodiversitat d'ambients i d'espècies) van originar una actuació positiva, amb la protecció de les zones d'aiguamoll i altres ecosistemes costaners.

¹⁷⁵ Grau de protecció que, com s'ha vist anteriorment (capítol 4), encara s'hauria vist incrementat amb l'aprovació de figures de planejament supramunicipal com el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II) (DPTOP, 2005a, 2005b) i el Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes (DPTOP, 2006b), que amb les desclassificacions de sòl que fan haurien augmentat el percentatge d'espais, a *priori*, salvaguardats de la urbanització d'alguns d'aquests municipis, al mateix temps que haurien fet augmentar, encara més, el percentatge de la superfície compromesa respecte al territori amb possibilitats de ser urbanitzat.

A) Una ocupació extensiva en l'espai però intensiva en el temps

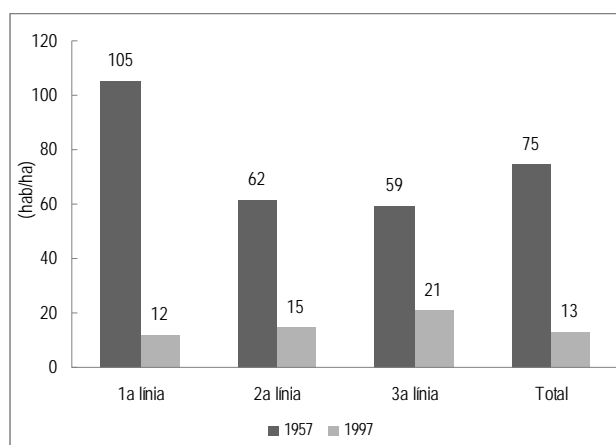
Com s'ha pogut constatar (apartat 6.1), tot i que als anys cinquanta encara eren inexistents, a mitjans dels anys noranta la major part dels assentaments urbans de l'àrea d'estudi (el 69%) tenien l'origen en el turisme i la segona residència. Igualment, s'ha pogut constatar com els municipis amb més superfície urbanitzada lligada al turisme eren els de la costa, l'Escala (un 88%), Castelló d'Empúries (un 78%), Roses (un 78%) i Sant Pere Pescador (un 77%), i alguns de segona línia: Pau (un 68%) i Palau-saverdera (un 61%). D'aquesta manera, mentre que a la primera línia de costa la urbanització lligada al turisme arribava al 81%, a la segona línia suposava el 33% i a la tercera només el 10% (Gràfic 31).

Gràfic 31 Superfície urbanitzada lligada al turisme, per línies de costa (1957-1997)

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 32 Densitat de població de la superfície urbanitzada, per línies de costa (1957-1997)

Font: Elaboració pròpia

La relació entre la població resident i la superfície urbanitzada recolza l'afirmació que la major part de la superfície urbanitzada de l'àmbit d'estudi correspon al turisme residencial¹⁷⁶. Al 1957 la densitat de població era de 75 habitants per hectàrea urbanitzada; una densitat bastant elevada –si es té en compte que s'està fent referència a un context rural, on les densitats solen ser inferiors a les de les ciutats– i els municipis amb més densitat de població eren els de la primera línia, amb 105 habitants per hectàrea de mitjana; una xifra que gairebé duplicava les de la segona i la tercera línies (Gràfic 32).

En canvi, l'any 1997 la situació havia canviat enormement, i la densitat de població de la superfície urbanitzada era només de 13 habitants per hectàrea; una xifra que es troba molt per sota de les dades aportades per alguns estudis, de 59 habitants per hectàrea urbanitzada pel conjunt de Catalunya i de 96 habitants per hectàrea urbanitzada a la Regió Metropolitana de Barcelona (Serratos, 1999). Els municipis que tenien els valors més baixos eren els més turístics, com ara Castelló d'Empúries (8 hab./ha.), Sant Pere Pescador (9 hab./ha.) i l'Escala (10 hab./ha.), amb una gran part de la superfície urbanitzada dedicada a usos turístics residencials o als càmpings¹⁷⁷. En conseqüència, la densitat de població de la superfície urbanitzada de la primera línia de costa l'any 1997 era menor (12 hab./ha.), que la de la segona (15 hab./ha.) i que la de la tercera (21 hab./ha.).

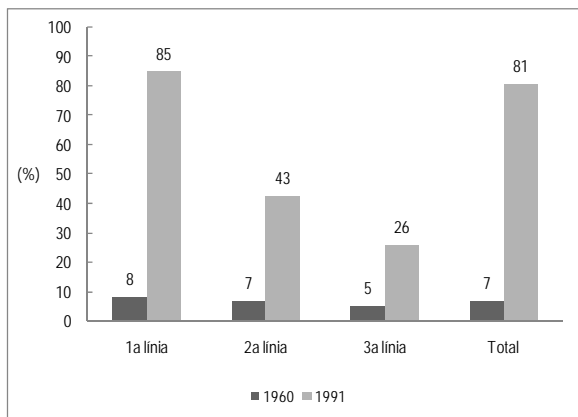
Un altre indicador –al qual ja s'ha fet referència amb anterioritat (apartat 6.2), tot i que aquí es pot incidir en el seu caràcter explicatiu– que demostra que la major part de la superfície urbanitzada correspon al turisme és la classificació dels habitatges segons la seva condició de principals, secundaris o vacants. L'any 1960, els habitatges secundaris i vacants només representaven el 7%, i la diferència entre la primera, la segona i la tercera línies era molt reduïda (Gràfic 33). Als anys noranta, en canvi, el 81% dels habitatges de l'àrea estudiada esdevenien secundaris o vacants, o sigui, eren habitatges que –en principi– romanien buits la major part de l'any. Als municipis de la primera línia de costa fins el 85% dels habitatges resultaven ser secundaris o vacants, mentre que als de la segona línia ho eren el 43%, i en els de la tercera només el 26%. Els municipis que en tenien més eren, òbviament, aquells més turístics i de primera línia, Castelló d'Empúries (92%), l'Escala (84%), Roses (82%) i Sant Pere Pescador (65%), i alguns dels de segona línia, Palau-saverdera i Ventalló (tots dos amb un 51% dels habitatges secundaris o vacants)¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Tot i que es tracta d'una qüestió complexa, en la qual poden influir altres factors, com el caràcter més compacte o més dispers dels nuclis urbans, el grau d'edificació o la presència d'altres usos, diferents del residencial.

¹⁷⁷ Roses, en canvi, assoleix una xifra més elevada (de 20 hab./ha.) perquè, tot i que té la major part de la superfície urbanitzada lligada al turisme, i compta amb un gran nombre de places d'allotjament i de segona residència, també és el municipi més poblat de l'àmbit i el de caràcter més "ciudadà"; una circumstància assenyalada per autors com Cals (1987) o Nogué (2000).

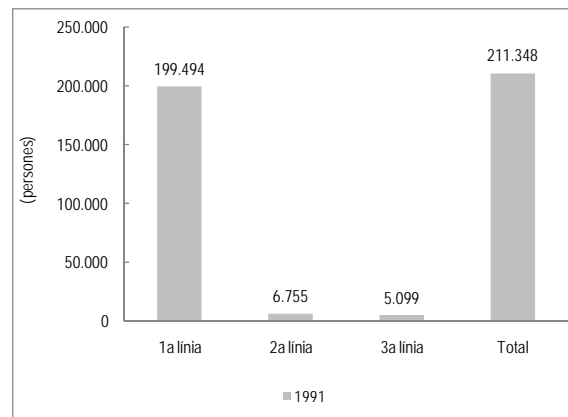
¹⁷⁸ També hi hauria un municipi de la tercera línia, Sant Mori (amb un 53%) que, com ja s'ha comentat anteriorment (apartat 6.2), seria l'exponent de la presència de segones residències en nuclis de l'interior, tot i l'absència de la urbanització turística.

Gràfic 33 Habitatges secundaris i vacants, per línies de costa (1960-1991)

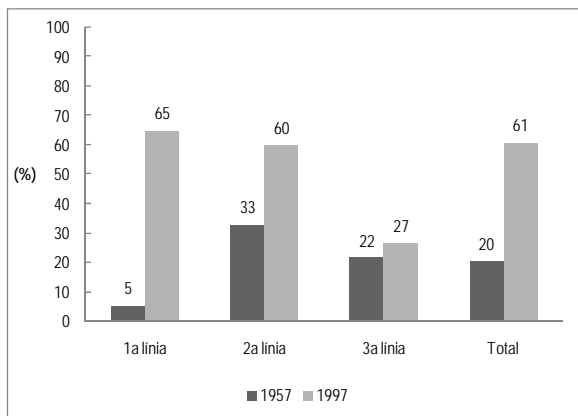
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 34 Capacitat màxima d'allotjament, per línies de costa (1991)

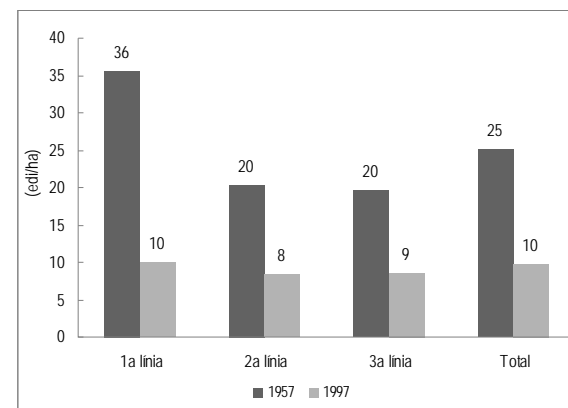
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 35 Superfície urbanitzada en baixa densitat, per línies de costa (1957-1997)

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 36 Densitat edificatòria de la superfície urbanitzada, per línies de costa (1957-1997)

Font: Elaboració pròpia

Queda clar, doncs, que la principal causa de l'extensió de la major part de la superfície urbanitzada a l'àrea d'estudi, especialment a la primera línia de costa, fins als anys noranta del segle XX, s'ha de buscar en els grans contingents de població flotant que hi acudeixen per les vacances i els caps de setmana, en el marc d'uns fluxos de mobilitat per motius de lleure d'abast regional i internacional. Així, en les zones on els assentaments lligats al turisme són predominants, es dona la paradoxa que existeix un elevat contingent de població present en èpoques molt determinades, que produeix una intensificació de la pressió sobre el medi ambient de l'àrea (augment de la freqüentació, del consum d'aigua i de la generació de residus), mentre que la resta de l'any aquestes zones resten més buides.

En aquest sentit, els estudis amb estimacions de població estacional dels anys noranta (Mendizàbal *et al.*, 1993), aporten xifres d'entre 10.000 i 50.000 persones per l'Escala i Sant Pere Pescador, de més de 50.000 per Castelló d'Empúries i de més de 100.000 per Roses, durant els mesos d'estiu. Però, a més, seguint el mètode utilitzat per aquests autors¹⁷⁹, es pot calcular la capacitat màxima d'allotjament del territori, xifrada en 211.348 persones per al conjunt de l'àmbit d'estudi (Gràfic 34). Els municipis amb valors més alts resulten ser, un altre cop, els quatre de la costa, Roses (72.925), Castelló d'Empúries (63.010), l'Escala (48.078) i Sant Pere Pescador (15.481), que se situen molt per sobre de la resta: de fet, la primera línia compta amb una capacitat d'allotjament de 199.494, mentre que la segona línia i la tercera només arriben a 6.755 i 5.099, respectivament.

Aquesta massa urbanitzada, que és la causa d'una utilització molt intensa del territori en uns moments determinats, es desenvolupa d'una forma molt extensiva i, com s'ha pogut veure, sota el predomini de les tipologies de baixa densitat: l'any 1997, el 61% de la superfície ocupada pels assentaments urbans corresponia a zones amb predomini dels habitatges unifamiliars aïllats i adossats (Gràfic 35). Els municipis amb un major percentatge de zones amb predomini de la baixa densitat eren aquells amb un major desenvolupament de les urbanitzacions de tipus turístic. En conseqüència, si a l'any 1957 només el 20% dels assentaments eren de baixa densitat, amb una presència més significativa a la segona línia (el 33%) i a la tercera (el 22%), al 1997 els municipis de la primera línia de costa eren aquells on més predominava la baixa densitat (el 65%). A la segona línia, la superfície urbanitzada de baixa densitat també era força rellevant (el 60%), però s'ha de tenir en compte que, en aquesta, una part significativa de les tipologies de baixa densitat corresponia als tipus tradicionals del poblament¹⁸⁰. A la tercera línia, en canvi, només el 27% de la superfície urbanitzada resultava ser de baixa densitat.

¹⁷⁹ Que consisteix en multiplicar el nombre de segones residències per un valor de 4 i sumar al resultat les dades d'infraestructura d'allotjament i les de població censada (Mendizàbal *et al.*, 1993). En aquest cas, les dades de població i habitatges secundaris utilitzades en el càlcul són de l'any 1991, mentre que les dades d'infraestructura d'allotjament són del 1996.

¹⁸⁰ Això fa que, pel que fa a la incidència d'aquest indicador, es barregin municipis amb una forta presència de la urbanització turística, com l'Escala (81%), Castelló d'Empúries (71%), Pau (69%), Palau-saverdera (59%) i Roses (53%), amb d'altres on aquesta no és tan important, com Torroella de Fluvià (83%), Ventalló (76%) i Viladamat (70%), i fins i tot inexistent: Vilamacolum (77%).

Un altre indicador que pot ajudar a explicar aquesta transformació¹⁸¹, que hauria desembocat en un major predomini de les tipologies de baixa densitat, és el càlcul de la densitat edificatòria de la superfície urbanitzada. Entre 1957 i 1997 es va produir una reducció generalitzada del nombre d'edificis per hectàrea urbanitzada (Gràfic 36), tot i que va ser més important a la primera línia (de 36 a 10), que a la segona i la tercera. Els municipis que van registrar reduccions més notables van ser aquells on va haver-hi un desenvolupament d'urbanitzacions turístiques –conformades majoritàriament per cases unifamiliars aïllades– i de càmpings, tant de la primera com de la segona línies de costa: l'Escala (de 48 a 13), Roses (de 34 a 9), Palau-saverdera (de 29 a 7), Castelló d'Empúries (de 32 a 10), Ventalló (de 31 a 11) i Sant Pere Pescador (de 26 a 6).

B) Altres formes d'ocupació del territori

Però l'ocupació del territori no es materialitza només mitjançant la urbanització, sinó que hi ha altres formes d'utilització que també ocasionen impactes. Per un costat, hi ha les implantacions de tipus periurbà que, deixant de banda l'ocupació de sòl que representen, contribueixen a la fragmentació de l'espai agrari, ocasionen impactes sobre el paisatge i incrementen la freqüentació dels espais naturals. Es tracta, per exemple, d'aquelles que es podrien denominar "externalitats del turisme", i que són activitats periurbanes que s'expliquen per trobar-se en un àmbit territorial determinat, en aquest cas, influït pel turisme. La seva localització respon a la gran disponibilitat de sòl a un preu més baix. És el cas de grans implantacions, com són l'abocador de Pedret i Marzá¹⁸² o el camp de golf de Peralada¹⁸³, però també de moltes altres de menys extensió, com per exemple estacionaments de caravanes (Fotografia 17) i embarcacions (Vilamacolum, Torroella de Fluvià, Ventalló, Pedret i Marzá, Pau, etc.), petits aeròdroms (Viladamat) i comerços de terrissa (al llarg de la carretera C-260, de Figueres a Roses, i de la GI-623, que porta des de l'AP-7 fins a l'Escala); unes instal·lacions que conviuen amb altres implantacions periurbanes que s'expliquen per lògiques de caràcter més general, com ara les pedreres que es poden trobar a municipis com Viladamat, Ventalló, Torroella de Fluvià, Vilajuïga o Sant Mori.

Una modalitat específica d'aquestes implantacions situades fora del sòl urbà i, per tant, de caràcter periurbà, és la formada per la munió de construccions aïllades (Mapa 24) que, com s'ha vist a la metodologia (capítol 5), s'ha considerat que són aquelles edificacions que s'aixequen de forma isolada en el territori, sense que arribi a produir-se la urbanització. La suma d'aquestes construccions –que es disposen de forma bastant regular pel territori– l'any 1997 era de 93,7 hectàrees, la qual cosa significa el 0,3% de la superfície

¹⁸¹ Tot i que també hi poden influir altres aspectes: grau de consolidació de la superfície urbanitzada, predomini de les zones industrials, etc.

¹⁸² L'abocador de Pedret i Marzá, que es troba situat en un indret conegut com els camps del Caganell, es va inaugurar l'any 1989, és gestionat pel Consell Comarcal i l'utilitzen els 68 municipis de l'Alt Empordà (Nogué, 2000).

¹⁸³ Situat sobre una superfície de 145 ha. que antigament havia estat ocupada per conreus de secà i petites taques de brolles i alzinars (Fortià, 1993), la seva constitució va significar, a més de la privatització i la transformació del sector, com s'ha pogut veure anteriorment (apartat 6.1), l'engorgament d'una urbanització associada.

de l'àmbit d'estudi. Els municipis que comptaven amb més construccions d'aquest tipus eren aquells amb una orografia més o menys planera i una certa rellevància de les activitats agràries, com Peralada (12,7 ha.), Cabanes (11,0 ha.), Castelló d'Empúries (10,8 ha.) o Ventalló (10,8 ha.), ja que sovint aquestes construccions van lligades amb l'activitat agrària.

Fotografia 17 Els estacionaments de caravanes són una de les "externalitats del turisme"

Fotografia de l'autor: Pedret i Marzá, desembre de 2006

Fotografia 18 A Sant Pere Pescador, la localització dels càmpings ocasiona problemes de freqüentació de la platja

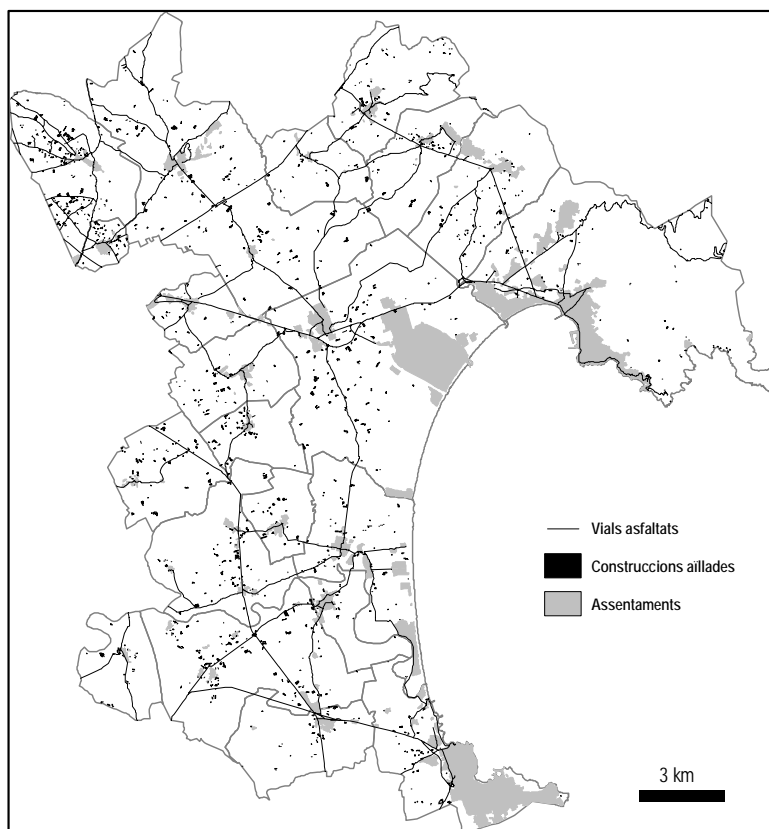
Fotografia de l'autor: Sant Pere Pescador, maig de 2002

Tot i que el poblament dispers a la plana havia estat tradicionalment poc representat, al marge de la presència dels cortals a la zona més propera a la costa (veure capítol 4), amb els canvis ocasionats pel procés de modernització de l'agricultura experimentat durant la segona meitat del segle XX, van anar apareixent un gran nombre de construccions: magatzems i sitges pel gra, garatges per la maquinària i coberts de diferents menes. De fet, hi ha municipis on la profusió d'aquest tipus de construccions és tan important que arriben a assolir percentatges força significatius respecte a la superfície urbanitzada. Tot i que alguns són municipis amb nuclis urbans petits, com Siurana (39%), Riumors (27%) o Sant Mori (24%), també n'hi ha d'altres amb una major superfície urbanitzada: Cabanes (30%), Ventalló (23%) o Torroella de Fluvià (20%).

Una especial atenció mereixen les explotacions ramaderes de tipus industrial, sobretot de porcí, vaquí i vaquí de llet, que es caracteritzen per la seva forma estreta i allargada, i que produeixen un gran impacte sobre el medi ambient, per la contaminació de les aigües subterrànies per nitrats (Baradad, 2004). També hi ha edificacions dedicades a altres usos, com és el cas de molts xalets construïts en terrenys rústics, aprofitant que de vegades el planejament permet aixecar una edificació aïllada amb un ús residencial, si s'acredita que es té una propietat d'una certa mida, amb unes restriccions quant a grandària i condicions de la casa, i sense que es pugui arribar a formar nucli urbà. No obstant això, l'augment de les construccions aïllades, a la llarga, pot desembocar en un increment de l'ocupació, amb la proliferació de construccions al

costat de les carreteres i altres implantacions de tipus periurbà que amb el temps, i amb una revisió del planejament, poden arribar a ser reconegudes com a nucli urbà¹⁸⁴.

Mapa 24 Construccions aïllades, vials asfaltats i superfície urbanitzada (1997)

Font: Elaboració pròpia

Els problemes ocasionats per la freqüentació són un altre dels impactes derivats de la utilització del territori, potser menys evident, però també força perjudicial. Com assenyala Fortià (1993), tot i que la declaració del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà, en el seu moment, va aturar els processos d'urbanització, no va aconseguir evitar altres formes d'alteració més subtils, sobretot aquelles vinculades amb el lleure dels estiuejants. És d'aquesta manera com la localització de les urbanitzacions turístiques i els càmpings enmig dels espais protegits esperona aquests problemes de freqüentació.

Uns problemes especialment acusats en el cas dels càmpings, que gairebé sempre se situen a primera línia de mar –fins i tot s'instal·len damunt de la zona de dunes (Breton i Romagosa, 2002a)–, i que aguditzen la freqüentació del seu entorn. Entre els càmpings de Castelló d'Empúries resulta especialment impactant,

¹⁸⁴ Com hauria succeït, per exemple, a Torroella de Fluvià, amb el reguitzell de construccions aïllades que s'estenen al llarg de la carretera, entre el nucli de Torroella i el poble de Vilacolum, i que en la darrera revisió del planejament van ser qualificades com a sòl urbà (Ajuntament de Torroella de Fluvià, 2000).

per la seva grandària i la seva delicada localització, el càmping Almatà, que potencia la freqüentació de la reserva integral de les Llaunes i possibilita la navegació per l'estany Sirvent i el curs baix del Fluvià (Fortià, 1993). A Sant Pere Pescador, a més, la llarga platja de sorra, les característiques climàtiques (sobretot en relació amb el vent), l'absència de grans taques urbanitzades i la immediata localització dels càmpings són reclam per als practicants d'esports nàutics com el *windsurf* o el *flysurf*, unes pràctiques expressament prohibides pel parc, però que hi sovintegen, juntament amb altres problemes de freqüentació de la platja (Fotografia 18), que no es poden evitar per la manca de capacitat de gestió per part del parc, a causa d'incompatibilitats amb les competències administratives (Breton i Romagosa, 2002a).

6.3.3 El consum d'aigua

L'extensa ocupació territorial, així com l'elevada intensitat d'ús localitzada en uns mesos molt determinats, derivades de la preponderància de les activitats turístiques i del domini de la baixa densitat, tenen com a conseqüència un elevat consum d'aigua¹⁸⁵.

Segons els estudis de Bach i Baradad (2004) i de Baradad (2004), en els quals es van realitzar estimacions de la despesa hídrica de l'any 2001, el consum d'aigua a la plana litoral de l'Alt Empordà¹⁸⁶ era, en aquella data, de gairebé 40 hectòmetres cúbics. El sector que ocasionava un major consum d'aigua era l'agrícola (72%), seguit pel urbano-turístic (25%) i, ja a molta distància, pel ramader (2%) i l'industrial (1%) (Gràfic 37). Per tant, agricultura, urbanització i turisme eren els principals responsables del consum hídric a l'àrea d'estudi.

Respecte al sector urbano-turístic, a més del volum d'aigua estimat, els estudis mencionats aporten dades de volums d'aigua subministrats en els abastaments municipals. Segons aquestes dades¹⁸⁷, el volum total d'aigua subministrada als vint-i-un municipis de l'àmbit d'estudi l'any 2001 va ser de 8,4 hectòmetres cúbics. Un altre cop, les diferències entre la despesa d'aigua d'uns i uns altres municipis reflecteixen la incidència del turisme i la segona residència. Els municipis amb una major despesa eren, en general, aquells on hi havia hagut una major implantació del turisme i les urbanitzacions, que sovint van acompanyades per instal·lacions recreatives –col·lectives o individuals– que requereixen una gran despesa d'aigua: Roses (2,7 Hm³), l'Escala (2,5 Hm³) i Castelló d'Empúries (2,2, Hm³). També destacava, tot i que ja en un altre nivell, el municipi de Peralada, amb 0,3 hectòmetres cúbics, que es podrien atribuir a la presència del golf i la

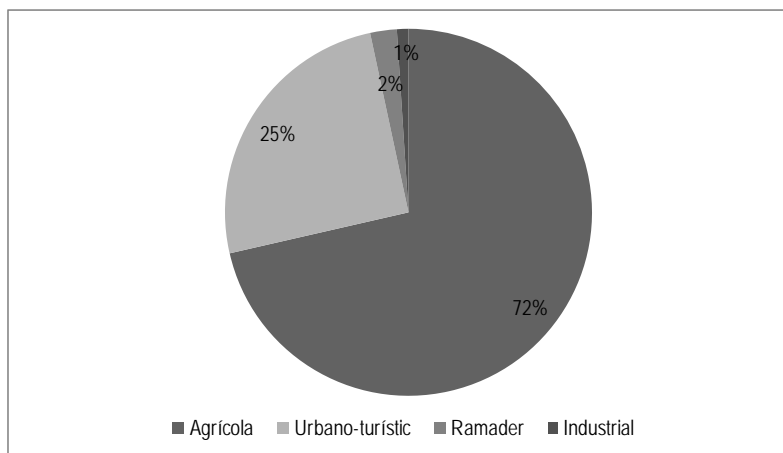
¹⁸⁵ De fet, l'elevada proporció de segones residències i places turístiques i el predomini de trames urbanes disperses són els factors que, segons Tello Aragay (2004), "disparen" els consums d'aigua en els municipis de Catalunya. La casa unifamiliar aïllada comporta un major consum d'aigua perquè, sovint, s'acompanya d'usos externs que n'augmenten el consum, com són el jardí i la piscina.

¹⁸⁶ Els estudis de Bach i Baradad es desenvolupen sobre un àmbit coincident amb el d'aquesta recerca, és a dir, els vint-i-un municipis que s'ha considerat que conformen la plana de l'Alt Empordà. No en va, els treballs d'aquests investigadors es van realitzar també en el si del grup de recerca INTERFASE, i en el mateix projecte de recerca en el qual, en el seu moment, es va inserir aquesta tesi. És per això que l'àmbit d'estudi d'ambdós investigacions és el mateix.

¹⁸⁷ Segons explica Baradad (2004), les dades corresponen als volums d'aigua subministrada proporcionats per alguns dels ajuntaments i les empreses subministradores de la zona, que es van complementar, per a alguns municipis, amb dades del Cànon de l'aigua, que és l'impost que es grava sobre el consum d'aigua a Catalunya.

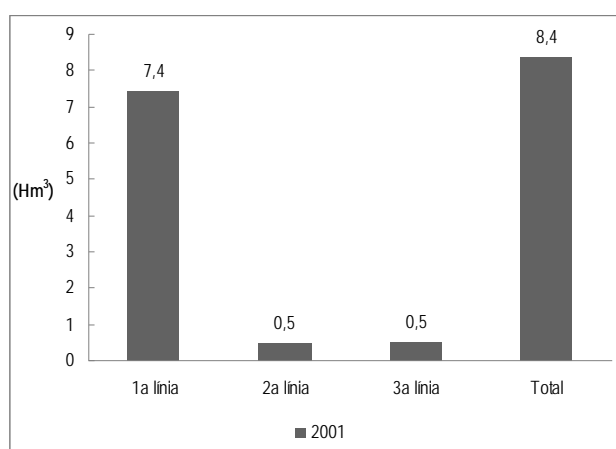
urbanització que hi va associada; un equipament –el golf– que es caracteritza, precisament, per la seva gran despesa hídrica (Ventura *et al.*, 2000). Així doncs, als municipis de la primera línia de costa el consum d'aigua va ser de 7,4 hectòmetres cúbics, xifra realment allunyada dels valors de la segona i la tercera línies: 0,5 hectòmetres cúbics (Gràfic 38).

Gràfic 37 Consum d'aigua estimat, segons l'activitat (2001)

Font: Baradad (2004). Elaboració pròpia

Gràfic 38 Subministrament d'aigua, per línies de costa (2001)

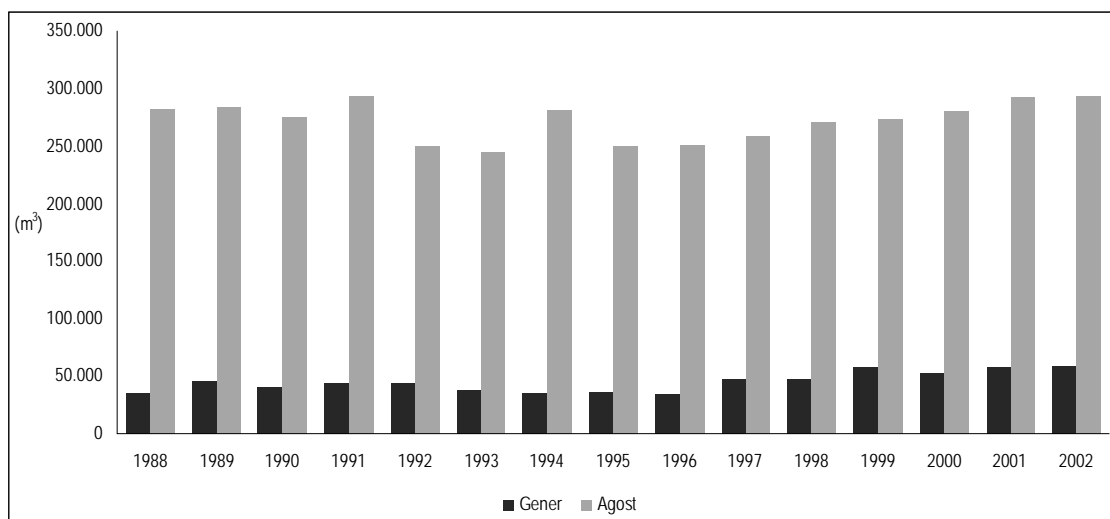
Font: Baradad (2004). Elaboració pròpia

Aquests consums només tenen en compte el subministrament, ja que no es tenen dades que facin referència a l'aigua pròpia, extreta directament dels aquífers mitjançant pous de propietat particular; un element que resulta especialment important a municipis com Sant Pere Pescador, que per això assoleix uns valors molt baixos de subministrament, ja que no s'hi contempla una part important del consum, molt probablement el dels càmpings¹⁸⁸. És evident, doncs, que el consum d'aigua a la zona està molt relacionat

¹⁸⁸ En aquest sentit, cal destacar que en les estimacions realitzades per Bach i Baradad (2004) i Baradad (2004), Sant Pere Pescador apareix entre els municipis de més consum, precisament, per la combinació que s'hi produeix entre càmpings i agricultura.

amb els elevats contingents de població estacional presents en determinats moments de l'any. Aquest fet es reflecteix en l'evolució dels consums d'aigua mensuals dels nuclis més turístics de la costa (Baradad, 2004). N'és bona mostra el cas d'Empuriabrava, on es pot observar, al llarg dels anys, una gran variabilitat en el subministrament d'aigua en funció de l'estació, per exemple, entre els valors del mes de gener i els valors del mes d'agost (Gràfic 39).

Gràfic 39 Empuriabrava: subministrament d'aigua a l'estiu i a l'hivern (1988-2002)

Font: Baradad (2004). Elaboració pròpia

Aquesta forta pressió sobre els recursos hídrics de la zona ha dut a la següent paradoxa: en un espai tradicionalment excedentari d'aigua, s'han produït problemes d'abastament, amb la conseqüent aparició de conflictes entre els diferents sectors implicats (agrari, urbano-turístic i conservacionista) i entre els diferents municipis (Ventura *et al.*, 2000). Aquests conflictes s'agreugen en els períodes de demanda més elevada, sobretot durant els mesos d'estiu, quan la temporada turística coincideix amb la intensificació del rec als conreus. És en aquests moments quan es registren els nivells piezomètrics més baixos, tant en l'aqüífer superficial com en l'aqüífer profund (Baradad, 2004).

A més, el descens en els nivells piezomètrics comporta la pèrdua de qualitat de les reserves hídriques i, molt particularment, l'augment de la salinitat. La conductivitat de l'aigua és un indicador de la salinitat dels aqüífers. En general, es detecta una elevada conductivitat en els punts de sondeig situats a menys de set quilòmetres de la costa, però els valors més alts es troben a l'extrem nord de la plana, a prop de les urbanitzacions d'Empuriabrava i Santa Margarida, i a l'extrem sud, als voltants de l'Escala, mentre que la zona central (desembocadura del Fluvià) presenta uns valors més moderats (Baradad, 2004).

Amb tot, la situació en el tombant de segle era millor que la que hi havia a finals dels anys vuitanta, quan l'elevada concentració i sobreexplotació dels pous d'abastament municipal a la zona del marge dret de la

Muga (on hi havia els pous de Castelló d'Empúries i Empuriabrava, Roses, Cadaqués i Llançà) va conduir a greus problemes de subministrament, i a l'empitjorament de la qualitat de les aigües, amb l'augment de la salinitat (Baradad, 2004). L'any 1984 va començar el que es va conèixer com "la guerra dels pous", amb greus enfrontaments entre els diferents municipis implicats (Ventura *et al.*, 2000).

Així, a partir del 1987 els pous de subministrament municipal van quedar en desús¹⁸⁹, amb la qual cosa es va produir un cert canvi en el sistema d'abastament de l'aigua a l'àrea d'estudi, i es va passar de la situació dels anys seixanta i setanta, quan el subministrament es feia totalment a partir d'aigües subterrànies, a una situació en què les aigües subterrànies es combinen amb aigües superficials, procedents en la seva major part de l'embassament de Boadella¹⁹⁰ (Nogué, 2000). D'aquesta manera, els municipis de Roses i Vilasacra s'abasteixen completament d'aigües superficials, i els de Castelló d'Empúries i Peralada combinen l'abastament a partir d'aigües superficials i d'aigües subterrànies, mentre que la resta de municipis encara s'abasteixen completament amb aigües subterrànies (Baradad, 2004).

6.3.4 La generació de residus

Les elevades puntes de població flotant experimentades als mesos d'estiu, ocasionades pel turisme, també tenen com a conseqüència una forta generació de residus urbans, tant de residus sòlids com d'aigües residuals.

A l'àrea d'estudi es produeix una forta generació de residus sòlids urbans. L'any 2001 es van generar 46.166 tones de residus, comptabilitzant tant el rebuig (el 96%), com la recollida selectiva: paper, vidre i envasos¹⁹¹. Els municipis que mostraven una major generació de residus eren els quatre de la costa, Roses (16.858 Tn.), l'Escala (10.908 Tn.), Castelló d'Empúries (10.756 Tn.) i Sant Pere Pescador (2.406 Tn.), que es trobaven molt per sobre de la resta, potser amb l'excepció de Peralada (1.033 Tn.). Això feia que, un altre cop, els valors de la primera línia (40.929 Tn.) es distanciessin enormement dels de la segona línia (2.870 Tn.) i els de la tercera (2.366 Tn.) (Gràfic 40).

Una altra dada molt rellevant és que els dos municipis on la recollida selectiva constituïa una menor proporció respecte al conjunt de la generació de residus eren els dos més turístics, Roses i l'Escala, amb un 2% cada un d'ells, mentre que els municipis amb percentatges més alts arribaven fins al 13% (Riumors), a l'11% (Viladamat i Vilajuïga) o al 10% (Siurana). Aquest fet, que no era tan acusat als altres dos municipis costaners, Sant Pere Pescador i Castelló d'Empúries (tots dos amb un 7%), es pot relacionar amb la major

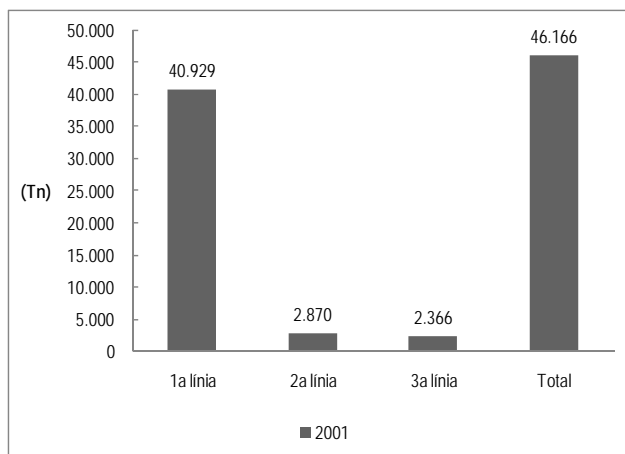
¹⁸⁹ De manera que només s'utilitzen com a mesura d'emergència, per tal de garantir l'abastament en períodes de forta demanda, generalment a la temporada estival (Ventura *et al.*, 2000).

¹⁹⁰ Construit l'any 1969 per satisfer el subministrament d'aigua a la ciutat de Figueres i dur a terme un pla de regadiu (Nogué, 2000).

¹⁹¹ No hi hauria, per a aquella data, dades de recollida selectiva de la matèria orgànica. Aquestes xifres no inclouen, tampoc, el volum de residus portats a la deixalleria, perquè en aquell moment només tres municipis disposaven d'aquestes instal·lacions (Castelló d'Empúries, l'Escala i Roses), de manera que les dades d'aquestes deixalleries, en cas d'incloure-les, apareixien computades només en aquests tres municipis, la qual cosa desvirtuaria l'anàlisi, així com els resultats.

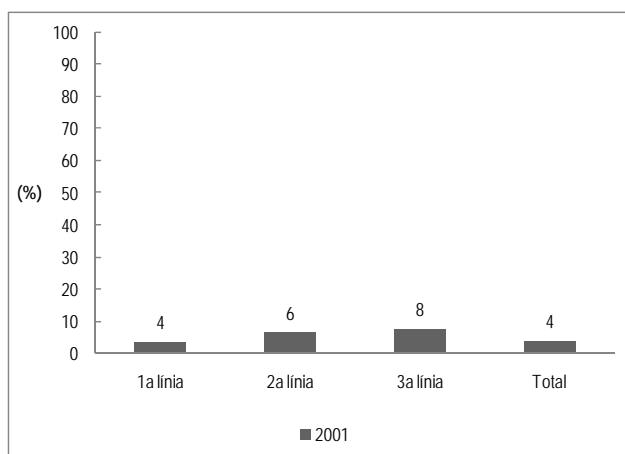
presència de l'habitatge en bloc i d'edificis d'apartaments i, per tant, amb un major nombre de segones residències en règim de lloguer o, si més no, amb un ús més esporàdic i puntual, concentrat en uns pocs períodes de l'any.

Gràfic 40 Generació de residus, per línies de costa (2001)

Font: Agència Catalana de Residus. Elaboració pròpia

Gràfic 41 Recollida selectiva, per línies de costa (2001)

Font: Agència Catalana de Residus. Elaboració pròpia

Com assenyala Fraguell (1994) pel cas de Roses, el lloguer predomina entre els apartaments, mentre que les segones residències de tipus unifamiliar (aïllat o adossat) solen ser de propietat. Segons aquesta autora, els apartaments impliquen una estança de tipus ocasional, més reduïda, amb menys implicació amb el lloc, i més interessada en l'oferta de lleure, sobretot nocturn: discoteques, *pubs*, etc. Es pot pensar, atesos els menors percentatges de recollida selectiva, que també implica una menor disciplina davant d'aquest fet, tot i que també es podria relacionar amb la major oferta d'equipaments d'atenció al turista (bars, restaurants, etc.). De fet, el percentatge de recollida selectiva d'aquell any mostrava una evolució inversa a la generació de residus: només era del 4% a la primera línia de costa, mentre que a la segona era ja del 6% i a la tercera arribava fins al 8% (Gràfic 41).

L'abocament de les aigües residuals també pot ser una important font de contaminació, tant dels aqüífers com dels ecosistemes marins. A finals dels anys noranta, la majoria dels municipis encara no depuraven les seves aigües residuals ja que, si bé els de la costa disposaven d'infraestructures de sanejament, els municipis de l'interior encara presentaven mancances en aquesta matèria. En aquell moment es trobaven en funcionament cinc depuradores: Castelló d'Empúries (vila), Empuriabrava¹⁹², Palau-saverdera, Roses i Ventalló, la qual cosa significa que només quatre dels vint-i-un municipis de l'àmbit depuraven les seves aigües residuals (Baradad, 2004).

Tanmateix, era prevista la construcció de quatre depuradores més, localitzades a Sant Pere Pescador (per tal de sanejar les aigües d'aquest municipi i del veí poble de l'Armentera), Peralada, Vilajuïga i l'Escala. L'Escala, en aquell moment, només comptava amb un sistema de pretractament d'aigües residuals. El volum d'aigua depurat per quatre de les cinc depuradores que es trobaven en servei¹⁹³ oscil·lava al voltant dels 4,5 hectòmetres cúbics anuals (Baradad, 2004). La depuradora de Roses sobresortia en volum d'aigua tractada, amb més de 3 hectòmetres cúbics a l'any. En segon lloc, es trobava la d'Empuriabrava, que estava al voltant dels 800.000 metres cúbics (Taula 21). El sistema de pretractament de l'Escala, per la seva banda, tractava al voltant dels 2,5 hectòmetres cúbics a l'any.

Taula 21 Cabals depurats per les EDAR (2000-2002)

	2000	2001	2002
EDAR	m ³	m ³	m ³
Roses	3.150.690	3.341.904	3.224.535
Empuriabrava	627.123	760.903	969.664
Castelló d'Empúries	264.042	281.570	109.307
Palau-saverdera	84.743	126.108	109.307
Ventalló	-	-	-
Total	4.126.598	4.510.485	4.412.813

Font: Baradad (2004). Elaboració pròpia

Però no solament no tots els municipis depuraven les seves aigües residuals, sinó que en alguns casos es podien detectar diferències substancials entre els volums d'aigua subministrats i els cabals d'aigua depurats (Baradad, 2004). Al tombant del segle, l'únic municipi que depurava la totalitat de les seves aigües

¹⁹² La depuradora d'Empuriabrava destaca perquè reutilitza l'aigua tractada per a usos ambientals: ajuda al control dels nivells d'aigua de les zones humides ja existents i a la creació de noves zones humides, concretament, de l'estany Europa (Romagosa, 2001).

¹⁹³ En l'estudi de Baradad (2004) no s'aporten dades per a la cinquena depuradora en servei, la del municipi de Ventalló.

residuals era Roses¹⁹⁴. Castelló d'Empúries en depurava al voltant del 50% i Palau-saverdera només al voltant d'un 20% (Taula 22). Això significa que la resta de l'aigua subministrada es perdia i no arribava a les depuradores. Amb aquestes mateixes xifres, i comparant les dades de subministrament pel conjunt de l'àrea d'estudi i l'aigua tractada per les depuradores en servei, es pot veure com del total de l'aigua subministrada a la plana de l'Alt Empordà a finals del segle xx, poc més del 50% arribava a ser sanejada (Baradad, 2004).

Taula 22 Aigua subministrada i aigua depurada (2000-2002)

EDAR	aigua subministrada*	agua depurada*	diferència	
	m ³	m ³	m ³	%
Roses	2.675.826	3.239.043	-563.217	121,0
Castelló d'Empúries i Empuriabrava	2.137.505	1.063.982	1.073.523	49,8
Palau-Saverdera	499.082	106.719	392.363	21,4
Ventalló	-	-	-	-

* Mitjana dels anys 2000, 2001 i 2002

Font: Baradad (2004). Elaboració pròpia

Taula 23 Habitants equivalents de les EDAR previstes i en funcionament (2001)

Municipi	Habitants equivalents
Castelló d'Empúries i Empuriabrava	37.750
l'Escala	70.000
Palau-saverdera	5.000
Peralada	3.429
Roses	114.583
Sant Pere Pescador i l'Armentera	19.975
Ventalló	1.866
Vilajuïga	1.484
Total	254.087

Font: Baradad (2004). Elaboració pròpia

Un altre aspecte interessant que aporten aquestes dades referents a les depuradores és la diferència entre la població dels municipis a què aquestes instal·lacions presten servei i la seva capacitat de sanejament, mesurada en habitants equivalents. Aquesta diferència demostra que la major part de les aigües

¹⁹⁴ De fet, arribava més aigua a la depuradora que no pas la que se subministrava, la qual cosa indicava, pel que semblaria, que hi havia un bon nombre de consums d'aigua que no eren comptabilitzats en aquest subministrament (Baradad, 2004).

residuals que es generen no es corresponen amb la població que hi resideix habitualment, sinó amb els elevats contingents de població flotant. Mentre que el total de la població dels municipis que disposaven d'una depuradora, en funcionament o en previsió, era de 26.961 habitants¹⁹⁵, la xifra d'habitants equivalents de les depuradores era de 254.087 (Baradad, 2004). Com es pot constatar, hi ha una gran diferència entre la població censada als municipis més turístics i els habitants equivalents de les estacions depuradores (Taula 23); un fet que denota el paper del turisme en aquests municipis.

6.3.5 Recapitulació

En aquest apartat s'han intentat avaluar els impactes ocasionats pel model d'assentaments instaurat a la plana de l'Alt Empordà a finals dels anys noranta del segle xx. És així com s'ha pogut veure com el turisme i la segona residència eren els principals causants del consum de sòl, de l'ocupació del territori, del consum d'aigua i de la generació de residus.

- a) El consum de sòl es produeix majoritàriament pel creixement de la urbanització ocasionat per la irrupció del turisme i el fort desenvolupament dels assentaments lligats a aquesta activitat. En el conjunt de l'àmbit d'estudi s'havia consumit una desena part del territori, si no es consideren els llocs on a priori no es pot urbanitzar, bé per l'elevat pendent, bé per la condició de ser espai protegit, tot i que una part significativa –una mica més del 10%– de la superfície urbanitzada es localitzava precisament en àrees amb aquestes característiques. El consum de sòl, especialment accentuat en la primera línia de costa, hauria provocat la pèrdua del sòl fèrtil de qualitat dels antics camps de conreu, l'augment del risc d'inundacions i la desaparició d'alguns dels paisatges litorals més característics, com són el de les dunes i el de les maresmes.
- b) També s'ocasiona una extensiva ocupació territorial, a causa de la implantació d'una urbanització majoritàriament lligada al turisme i desenvolupada amb una baixa densitat, sobretot a la primera línia de costa. Més a l'interior s'hi uneixen les implantacions periurbanes i, entre elles, les externalitats del turisme i la munió de construccions aïllades, que contribueixen a la fragmentació del territori. Així mateix, el caràcter turístic de la urbanització es troba a l'origen d'una utilització molt intensiva quant al temps, amb la qual cosa es registra una intensificació dels impactes, com aquells que es deriven de la freqüentació, especialment en les zones protegides properes als cànpiings i les urbanitzacions.
- c) L'elevat consum d'aigua també troba el seu origen en l'extensa ocupació territorial i l'elevada intensitat d'ús en moments molt determinats, sobretot en els mesos d'estiu, derivades de la baixa densitat de la major part de la superfície urbanitzada i del caràcter turístic de la mateixa. En aquest sentit, les estimacions assenyalen que una quarta part del consum d'aigua a la zona correspondria al

¹⁹⁵ Dades de població corresponents a l'any 1996.

component urbano-turístic. Seguint amb aquesta línia, les mesures dels volums d'aigua subministrats constaten com sobresurten, amb diferència, els municipis de la primera línia de costa. També les fortes demandes hídriques del sector, juntament amb les de l'agricultura, haurien desembocat en problemes d'abastament, i en la pèrdua de qualitat de les reserves hídriques, amb l'augment de la salinitat, sobretot en aquelles zones properes a la costa i als assentaments turístics.

- d) Finalment, es detecta també una elevada generació de residus sòlids i d'aigües residuals, ocasionada per les elevades puntes de població flotant ocasionades pel turisme. La generació de residus urbans de l'àrea se situaria per sobre de les quaranta mil tones i la major part correspondria al rebuig. De totes maneres, els valors de la primera línia de costa es distancien, una vegada més, dels de la resta de l'àmbit d'estudi. També als municipis més turístics és on la recollida selectiva assoleix unes proporcions menys significatives, concretament a Roses i l'Escala, on una part més petita de la generació de residus es correspon amb la recollida selectiva. Per altra banda, la majoria dels municipis de l'àmbit, a mitjans dels anys noranta, encara no depuraven les aigües residuals. Només es trobaven en funcionament cinc depuradores i a més es detectaven diferències entre els volums d'aigua subministrats i els cabals d'aigua depurats.

En resum, el turisme i la segona residència –i els assentaments que s'hi relacionen– serien els responsables de la majoria dels impactes que es produeixen. En primer lloc, en incidir en l'elevat consum de sòl, especialment en els municipis de la primera línia de costa, on l'augment de la urbanització hauria significat la desaparició de sòl agrícola de qualitat, l'increment del risc d'inundacions i la pèrdua d'alguns dels paisatges litorals més característics. Així mateix, la urbanització lligada al turisme i de baixa densitat hauria ocasionat una ocupació extensiva en l'espai, a la qual contribueixen també les diferents implantacions periurbanes, però fortament intensiva en el temps, ja que una gran part de la superfície urbanitzada és utilitzada en moments força puntuals, la qual cosa augmenta la pressió sobre el medi i els impactes, com succeeix amb els problemes de freqüentació de la platja i els espais naturals intercalats entre els càmpings i les urbanitzacions. En els mesos d'estiu també es produeix la intensificació del consum d'aigua, amb lo qual els usos urbans entrarien en competència amb els usos agrícoles. L'elevada despesa hídrica incideix, a més, en el descens de la qualitat de les reserves, sobretot en aquelles zones més pròximes a la costa i als assentaments turístics. Finalment, les puntes de població flotant també es corresponen amb una elevada generació de residus sòlids urbans i amb una menor recollida selectiva. L'altra conseqüència seria l'abocament d'aigües residuals, ja que la majoria dels municipis, als anys noranta del segle xx, encara no depuraven les seves aigües, i els que sí que ho feien no arribaven a sanejar tota l'aigua subministrada.

7 ANÀLISI DELS CANVIS I DELS PROCESSOS DE TRANSFORMACIÓ: 1996-2006

En aquest capítol es realitza l'anàlisi de les transformacions en un període més recent i acotat, entre 1996 i 2006, tant pel que fa als canvis dels assentaments com als processos que es troben al darrere d'aquests canvis. Així, en el primer apartat s'abordan les modificacions experimentades en aquests anys pel sistema d'assentaments, un cop més, a partir de les dades obtingudes amb la cartografia i mitjançant els SIG. Posteriorment, en un segon apartat, s'examinaran els processos de transformació que han afectat aquests assentaments, com ja s'havia fet per al període anterior, a través de l'anàlisi d'una sèrie de variables estadístiques: habitatge, infraestructura d'allotjament, població i mobilitat.

7.1 ANÀLISI DELS CANVIS EN ELS ASSENTAMENTS

Així doncs, en aquest primer apartat s'analitzen les transformacions dels assentaments ocorregudes al llarg del període 1997-2004¹⁹⁶, a partir de les dades obtingudes a través de la cartografia i els SIG. Com ja s'havia fet anteriorment, per al període anterior (apartat 6.1), l'anàlisi dels canvis en la magnitud de la superfície urbanitzada i les característiques dels assentaments s'abordarà a partir de l'aplicació d'una tipologia, definida en base als conceptes de poblament i hàbitat, i relacionant-la amb altres aspectes com ara la proximitat a la costa o a les vies de comunicació. Per tant, al llarg de les següents pàgines s'abordan qüestions com el creixement de la superfície urbanitzada, els canvis en els tipus de poblament i l'evolució dels tipus d'hàbitat predominant. Finalment, el focus es dirigirà cap als processos de reompliment i consolidació dels assentaments, experimentats també en aquest període.

7.1.1 Evolució de la superfície urbanitzada

Com s'acaba d'assenyalar, l'atenció es fixarà primer en els creixements experimentats per la superfície urbanitzada durant aquests anys. En aquest cas, l'anàlisi es realitzarà a partir de les ortofotografies del SIG oleícola del MAPA –corresponents al 1997– i a través de les ortoimatges 1:5.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC), de l'any 2004.

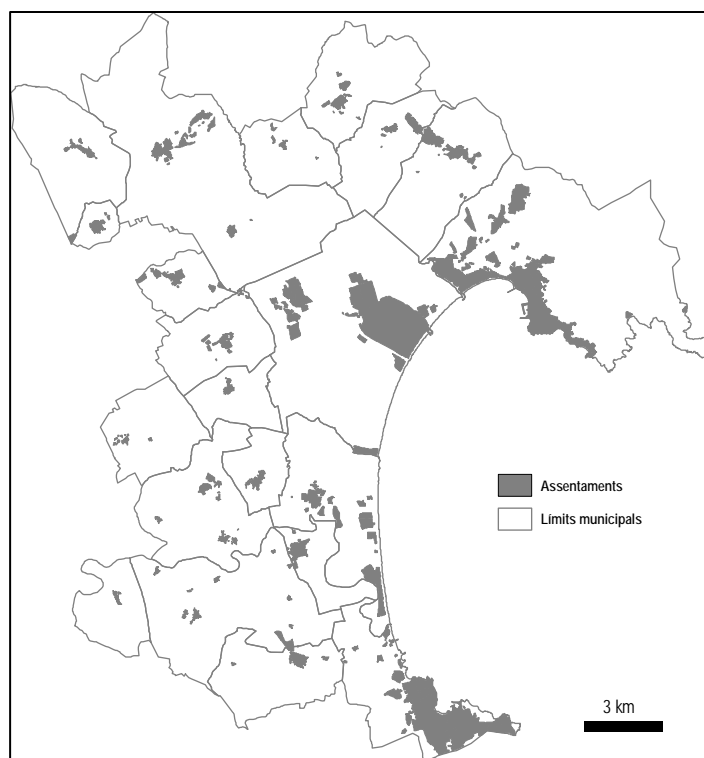
Tal com s'ha pogut veure en el capítol anterior, durant la segona meitat del segle xx, a la plana de l'Alt Empordà es va produir una radical transformació del sistema d'assentaments, passant d'una situació en la qual la superfície urbanitzada era bastant reduïda i es trobava distribuïda de forma bastant repartida al llarg del territori, a una altra en la qual s'havia produït un espectacular increment de la urbanització, que s'havia concentrat de forma molt majoritària en espais propers a la línia costanera. Caldrà veure, ara, quins són els canvis que s'han produït en aquest període més proper. Val a dir que l'anàlisi d'aquest nou moment temporal

¹⁹⁶ Com s'ha dit anteriorment (capítol 5), l'anàlisi cartogràfica s'atura l'any 2004 perquè aquesta era la data de les ortoimatges més recents disponibles quan es van realitzar els treballs de digitalització.

respon a la voluntat d'actualitzar les dades, però també a l'interès de constatar les transformacions ocorregudes en uns anys, com aquests, caracteritzats per un fort dinamisme de la construcció i del mercat immobiliari.

Com es pot comprovar a través de les elaboracions cartogràfiques que s'han realitzat, que han permès obtenir –com s'havia fet amb les dates anteriors– el mapa de la superfície urbanitzada de l'any 2004 (Mapa 25), en el període 1997-2004 es va produir un increment de la urbanització que es podria qualificar de moderat, sobretot si es compara amb el fort creixement experimentat en el període anteriorment analitzat, en el qual les magnituds van ser molt superiors. Efectivament, si entre 1957 i 1997 la urbanització havia augmentat en 2.102,5 hectàrees, amb una taxa de creixement acumulatiu¹⁹⁷ del 849,9%, en el període ara analitzat l'increment va ser de 186,1 hectàrees¹⁹⁸, amb una taxa de creixement del 7,9%. D'aquesta manera, l'any 2004 la superfície urbanitzada assolí la xifra de 2.536,0 hectàrees, que equivalien al 7,5% del territori (Taula 24).

Mapa 25 Superfície urbanitzada (2004)

Font: Elaboració pròpia

¹⁹⁷ Com ja succeïa en el capítol anterior, d'ara endavant, quan s'indiquin creixements expressats en forma de percentatge, s'estarà fent referència sempre a la taxa de creixement acumulatiu.

¹⁹⁸ En realitat les noves àrees urbanitzades s'estenen al llarg de 188,1 ha.; una xifra que no coincideix exactament amb el càlcul del creixement perquè, al llarg dels set anys transcorreguts, de forma paral·lela a l'increment de les hectàrees urbanitzades, s'ha produït la desaparició de dues hectàrees, que estaven ocupades l'any 1997 i ja no ho estaven l'any 2004. Es tracta d'una part del càmping Almatà, situat a dins del Parc Natural dels Aiguamolls, que es va fer enretirar perquè afectava una part de la reserva integral de Les Llaunes, i de l'antiga depuradora d'Empuriabrava, que un cop es va retirar del servei es va desmantellar.

Taula 24 Superfície urbanitzada (1997-2004)

	1997		2004		1997-2004	
	ha.	%	ha.	%	ha.	%*
Superfície urbanitzada	2.349,9	6,93	2.536,0	7,48	186,1	7,92
Total	33.890,4	100	33.890,4	100	0,0	0,00

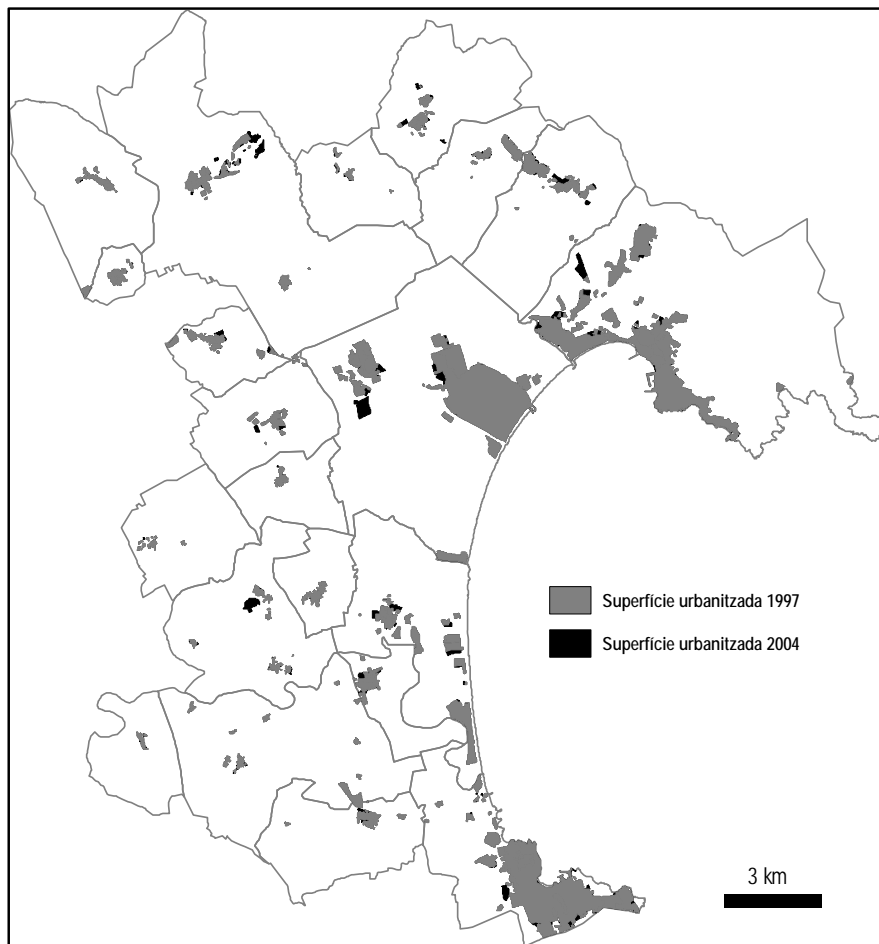
* Taxa de creixement acumulatiu

Font: Elaboració pròpia

Tal com mostren les dades, els canvis experimentats en aquest període són relativament poc importants, si se situen en el context més ampli de tot el període analitzat, en el seu conjunt: 1950-2006. Cal dir, no obstant això, que aquest fet era força previsible, ja que en bona part es deriva de l'amplia divergència temporal que hi ha entre els dos períodes analitzats: mentre que el primer s'estén al llarg de quaranta anys, el segon tan sols n'ocupa set. Amb tot, si les xifres es deslliguen de l'altre període, i s'analitzen per elles mateixes, es pot veure com la magnitud del creixement experimentat no és gens menyspreable, ja que es va créixer amb un ritme de l'1,3% anual, que equivaldria a unes 26,5 hectàrees a l'any. En qualsevol cas, més que les xifres de creixement global, el que pot resultar més significatiu és analitzar quina ha estat la localització de la nova urbanització, i quins han estat els municipis més afectats pels nous creixements.

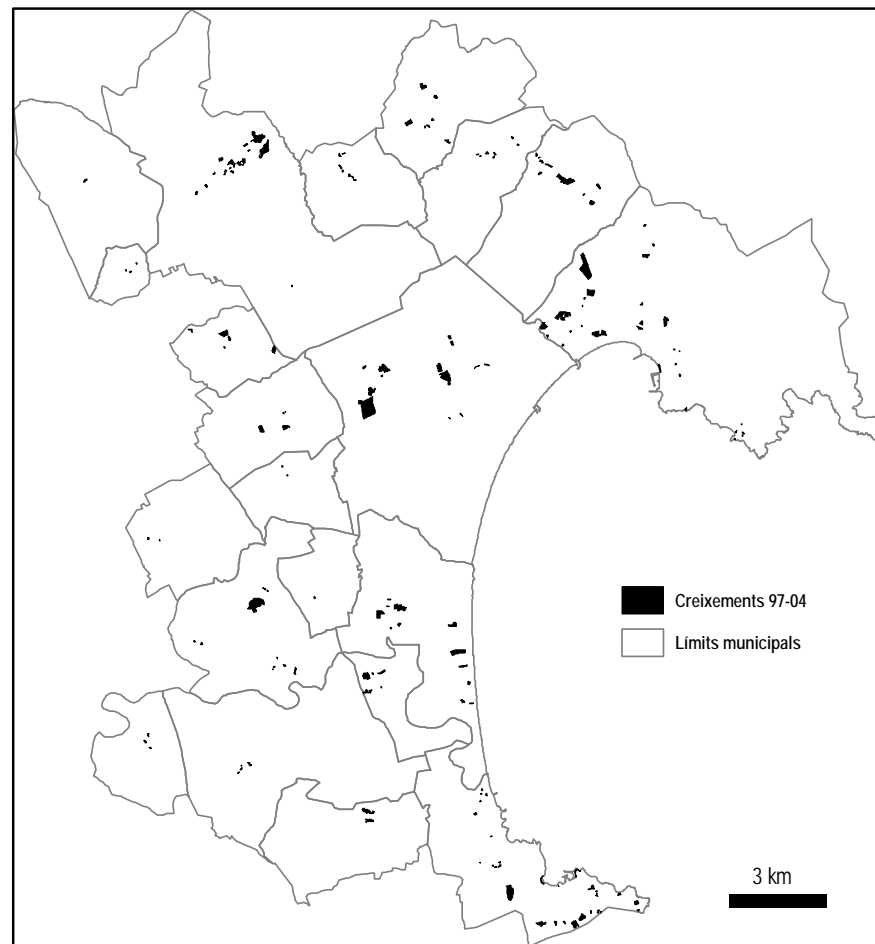
Com es pot observar en el Mapa 26 i el Mapa 27, en aquest període més recent els creixements es localitzen en municipis de primera línia, però també en alguns dels de segona línia, i dels de tercera, per la qual cosa, *a priori* es pot afirmar que presenten una disposició més distribuïda pel territori. Analitzant-ho amb més detall, i prestant atenció als canvis experimentats per les tres línies de costa, i pels diferents municipis que les conformen, es pot veure com la primera línia continua sent la que creix més en termes absoluts, amb 112,8 hectàrees, i com els municipis de Roses (37,4 h.) i Castelló d'Empúries (36,4 h.) se situen com a clars capdavanters, en relació amb els creixements urbanístics (Taula 25), mentre que les altres dos poblacions costaneres, l'Escala (21,2 ha.) i Sant Pere Pescador (17,7 ha.), se situen més en un segon pla. No obstant això, també es produeix un cert creixement a l'interior, i la segona i tercera línies presenten uns increments de 39,9 hectàrees i 33,4 hectàrees, respectivament. Entre els municipis de segona línia sobresurten els augments de Torroella de Fluvià (13,4 ha.) i Palau-saverdera (10,4 ha.), i entre els municipis de tercera destaquen els forts creixements experimentats per Peralada (18,8 h.).

Mapa 26 Superfície urbanitzada (1997-2004)

Font: Elaboració pròpia

Mapa 27 Creixements urbanístics (1997-2004)

Font: Elaboració pròpia

Taula 25 Superfície urbanitzada, per municipis i per línies de costa (1997-2004)

	1997	2004	1997-2004	
	ha.	ha.	ha.	%*
Castelló d'Empúries	626,2	662,6	36,4	5,8
l'Escala	522,0	543,2	21,2	4,1
Roses	579,3	616,7	37,4	6,5
Sant Pere Pescador	145,3	163,0	17,7	12,2
1a línia de costa	1.872,7	1.985,5	112,8	6,0
Fortià	26,9	30,9	4,0	14,9
l'Arnera	35,1	40,7	5,7	16,1
Palau-saverdera	62,6	72,9	10,4	16,6
Pau	30,6	32,2	1,5	4,9
Riumors	10,6	10,9	0,3	2,8
Torroella de Fluvia	23,1	36,5	13,4	57,9
Ventalló	36,9	37,5	0,6	1,7
Viladamat	28,5	32,4	3,9	13,5
Vilamacolum	19,7	19,9	0,2	1,1
2a línia de costa	273,9	313,9	39,9	14,6
Cabanes	25,2	25,6	0,5	1,9
Pedret i Marzà	8,8	10,3	1,5	17,4
Peralada	69,4	88,2	18,8	27,1
Sant Mori	5,5	6,0	0,5	9,1
Siurana	7,5	7,8	0,3	3,6
Vilabertran	19,8	20,3	0,5	2,3
Vilajuiga	29,3	35,0	5,7	19,3
Vila-sacra	37,8	43,5	5,7	15,0
3a línia de costa	203,3	236,6	33,4	16,4
Total	2.349,9	2.536,0	186,1	7,9

* Taxa de creixement acumulatiu

Font: Elaboració pròpia

No obstant això, si s'analitzen les dades des d'un punt de vista relatiu, l'esquema que s'acaba de plantejar canvia substancialment. Mentre que la primera línia experimenta una taxa de creixement comparativament més moderada (del 6,0%), per sota de la presentada pel conjunt del territori, les altres dos línies assoleixen taxes del 14,6% i del 16,4%, respectivament. No es pot obviar que aquesta divergència en les taxes prové, en bona part, de les diferents situacions de partida, amb una primera línia que arribava a multiplicar per deu i per quinze la superfície de les altres dos. Però el fet que el creixement de la segona i la tercera línia se situï, en termes relatius, per sobre de l'experimentat pel conjunt del territori, amb uns valors que superen amb escreix els de la primera línia, resulta força significatiu, perquè denota el canvi que s'ha produït en aquests indrets més d'interior, durant aquests anys. En aquest sentit, els creixements han suposat

una gran transformació per a alguns dels petits pobles de l'interior, que es fa molt palesa quan es transita pel territori, ja que aquests processos d'urbanització, en aquests nuclis, han comportat una gran visualització urbana, fins a aquell moment pràcticament inèdita (Fotografia 19).

Fotografia 19 Els creixements al rerepaís haurien suposat una gran visualització urbana per a aquests municipis

Fotografies de l'autor: Pedret i Marzà, Torroella de Fluvià, Palau-saverdera i Vila-sacra, octubre i desembre de 2006

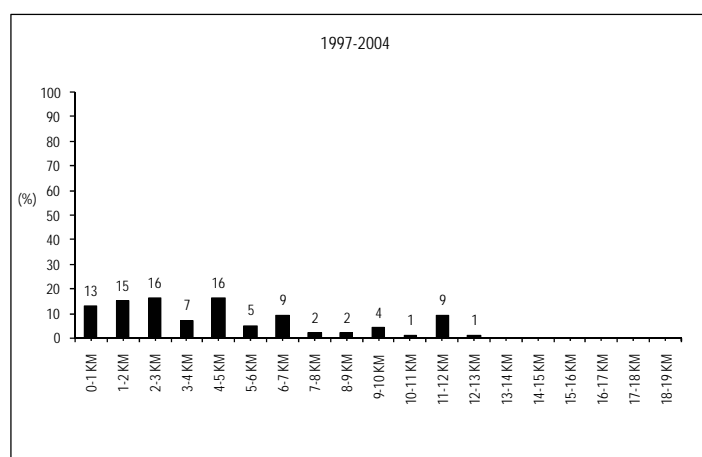
L'esquema d'una façana costanera que experimenta un major creixement urbanístic en termes absoluts i d'un rerepaís que creix més en termes relatius –i on, per tant, els creixements hi suposen una major incidència– es repeteix a l'hora d'analitzar les dades dels diferents municipis, de forma individual. Així, els de primera línia, tot i créixer més en xifres absolutes, assoleixen unes taxes de variació més aviat moderades, i el que presenta una taxa més elevada és el de Sant Pere Pescador (del 12,2%), precisament el municipi menys urbanitzat i el que té unes característiques més semblants a les dels municipis de l'interior.

En canvi, la majoria dels municipis de segona i tercera línia, tot i créixer menys en termes absoluts, presenten unes taxes de variació més elevades. En aquesta línia, destaquen els increments de Torroella de Fluvià (del 57,9%), Peralada (del 27,1%) i Palau-saverdera (del 16,6%), als quals s'uneixen altres municipis, tant de primera com de segona línia: Vilajuïga (amb un 19,3%), Pedret i Marzà (amb un 17,4%), l'Armentera

(amb un 16,1%), Vila-sacra (amb un 15,0%), Fortià (amb un 14,9%) i Viladamat (amb un 13,5%), tots ells amb creixements que se situen per sobre de l'experimentat pel conjunt de l'àmbit d'estudi.

En principi, la relació de la superfície urbanitzada amb la distància a la costa es pot analitzar amb més exactitud mitjançant el mapa de distàncies a la línia de costa. No obstant això, els resultats de la combinació entre la superfície urbanitzada de l'any 2004 i el mapa de distàncies només presenten variacions mínimes en alguns dels intervals, respecte als obtinguts amb la superfície urbanitzada de 1997. Per exemple, es redueix lleugerament la proporció de zones urbanitzades localitzades en el primer quilòmetre (del 50% al 47%) i augmenta també lleugerament el pes d'algun dels intervals de l'interior. Però en general els canvis no resulten massa significatius, i la superfície urbanitzada –en el seu conjunt– segueix mantenint un fort lligam amb la costa, tal com succeïa l'any 1997. La poca variabilitat té a veure –un cop més– amb el poc temps transcorregut entre les dos dates analitzades, però al mateix temps incideix en la idea ja plantejada (apartats 6.1 i 6.3) del fort condicionant que suposa la gran massa urbanitzada que es va desenvolupar a partir dels anys seixanta del segle XX en relació amb el turisme, i que es va situar de forma molt majoritària prop de la costa. Si es repeteix l'operació, però l'encreuament es realitza només amb els creixements urbanístics apareguts en aquest període (Mapa 28), es pot veure com la distribució que s'obté resulta una mica més matisada. Bona part dels creixements s'haurien desenvolupat en llocs propers a la costa, ja que el 67% se situa en els primers cinc quilòmetres de distància a la costa, però la distribució dins d'aquests primers cinc quilòmetres esdevé força homogènia, i a més, com es pot constatar, els creixements en zones més de l'interior també són prou notables¹⁹⁹ (Gràfic 42).

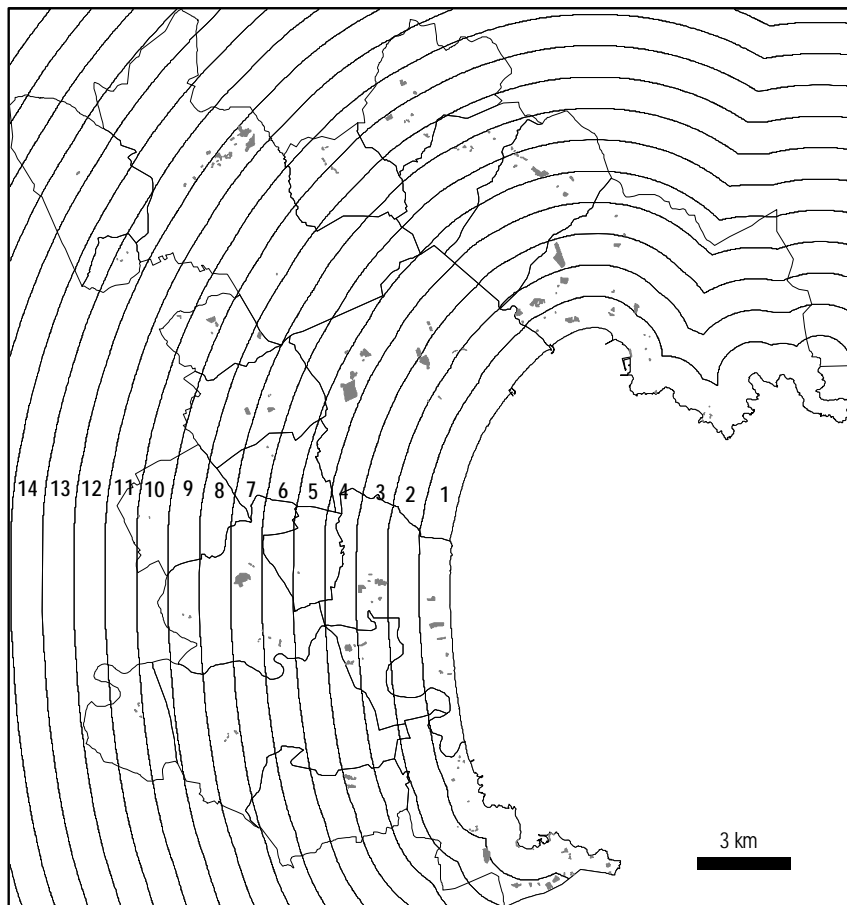
Gràfic 42 Creixements urbanístics (1997-2004) segons la distància a la línia de costa

Font: Elaboració pròpia

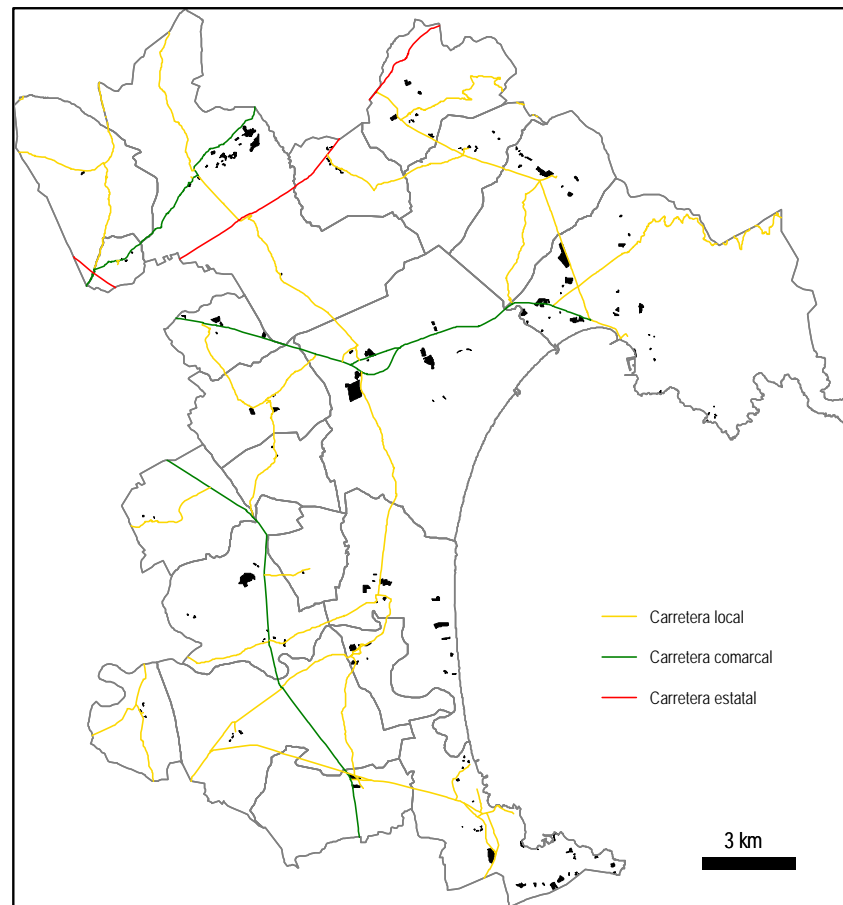
¹⁹⁹ Cal tenir en compte, en aquest sentit, que a partir de l'onzè quilòmetre de distància a la costa disminueix molt la superfície inclosa dins l'àmbit d'estudi (veure Mapa 28) i per això, en aquest tipus d'anàlisi, els valors dels darrers intervals tendeixen a ser molt baixos, o fins i tot de zero.

Mapa 28 Distàncies a la línia de costa i creixements urbanístics (1997-2004)

Font: Elaboració pròpia

Mapa 29 Xarxa de carreteres catalogades i creixements urbanístics (1997-2004)

Font: Elaboració pròpia

El mateix succeeix amb la distància a la xarxa viària. Els canvis experimentats pels assentaments en aquests anys no haurien estat suficients per a variar la disposició del conjunt de la superfície urbanitzada en funció del traçat de les vies de comunicació i, tot i que s'observen mínimes modificacions, a grans trets, la disposició esdevé la mateixa. En canvi, si l'encreuament es realitza tenint en compte només els creixements urbanístics (Mapa 29), es pot comprovar com aquests creixements s'han situat, bàsicament, en les zones millor comunicades. Així, tot i que per abastar la totalitat dels creixements s'ha de retrocedir fins als quatre quilòmetres de distància a les carreteres catalogades, el 87% dels desenvolupaments urbanístics s'haurien produït a menys d'un quilòmetre de la xarxa de carreteres, i pràcticament tots (el 94%) es localitzarien en els dos primers quilòmetres de distància a les carreteres. El mateix succeiria amb les carreteres principals: més de la meitat (el 54%) dels creixements d'aquest període se situen a menys d'un quilòmetre d'aquestes carreteres, i gairebé tres quartes parts (el 72%) es troben a menys de tres. Aquest fet permetria veure com la lògica en aquest darrer període comença a ser una altra, en la qual la proximitat a la costa resulta menys determinant.

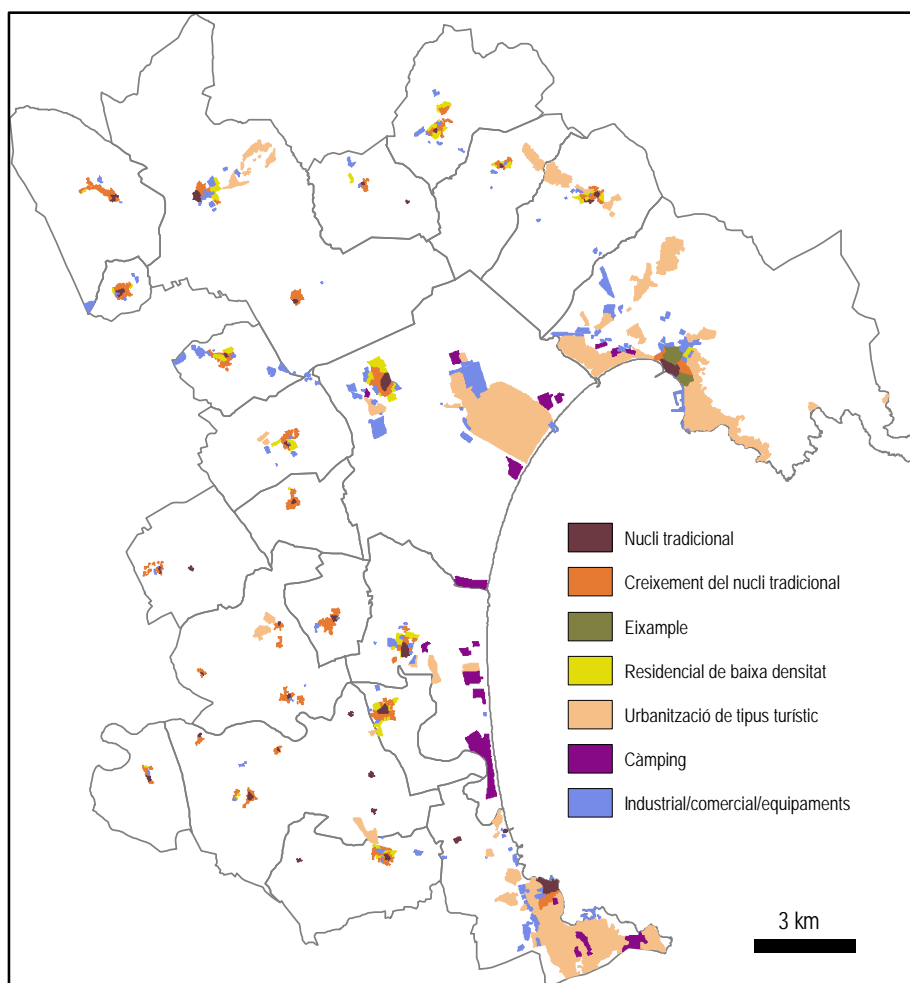
- *Principals resultats*

- Entre 1997 i 2004 l'increment de la urbanització va ser relativament moderat, sobretot si es compara amb l'experimentat en el període 1957-1997. Amb tot, la superfície urbanitzada assolida, l'any 2004, 2.536 hectàrees (el 7,58% del territori), la qual cosa significa que el creixement havia estat de 186,1 hectàrees, amb una taxa de variació del 7,9% o, el que és el mateix, de l'1,3% anual, i de 26,5 hectàrees a l'any.
- La primera línia de costa segueix situant-se com la que més creix en termes absoluts (112,8 ha.), tot i que també es produeixen creixements a la segona (39,9 ha.) i a la tercera (33,4 ha.) línies. En canvi, des d'un punt de vista relatiu, la primera línia experimenta un creixement menor, amb una taxa del 6,0%, que se situa per sota del de les altres dos: del 14,6% i del 16,4%, respectivament.
- Tot i que la superfície urbanitzada, en el seu conjunt, segueix mantenint un fort lligam amb la costa, els creixements urbanístics d'aquests anys presenten una distribució més matisada: la majoria es desenvolupa en els primers cinc quilòmetres de distància a la costa, però una altra part, també important (el 33%), es localitza en zones més d'interior.
- Finalment, els creixements d'aquests període s'han situat en zones molt ben comunicades: el 87% en el primer quilòmetre de distància a les carreteres catalogades i més de la meitat (el 54%) a menys d'un quilòmetre de la xarxa viària principal.

7.1.2 Canvis en els tipus de poblament

Amb l'objectiu d'analitzar amb profunditat les característiques que presenten els assentaments, com s'havia fet anteriorment per als anys 1957 i 1997, s'ha elaborat també el mapa de la superfície urbanitzada segons el tipus de poblament per a l'any 2004 (Mapa 30). Es tracta, doncs, d'examinar les distintes configuracions que han adoptat, amb referència al poblament, els creixements urbanístics desenvolupats en aquest període més recent i quina incidència hauria tingut això en el conjunt dels assentaments.

Mapa 30 Tipus de poblament (2004)

Font: Elaboració pròpia

A) L'evolució dels tipus de poblament

Val a dir, en primer lloc, que els creixements urbanístics experimentats en aquest període no haurien trastocat massa la disposició del poblament de l'any 1997. Com es pot veure a la Taula 26, transcorreguts aquest set anys, els tipus de poblament lligats al turisme, amb 1.703,0 hectàrees, continuaven sent els més presents, tot i que havien disminuït lleugerament el seu pes proporcional (fins al 67%), pel descens del

percentatge assolit per les urbanitzacions turístiques (del 61% al 59%). A continuació es trobaven els tipus tradicionals del poblament, que s'havien mantingut molt estables (comptaven amb 400,3 ha.; el 16% de la superfície urbanitzada). Finalment, se situaven les zones industrials, comercials i d'equipaments que, amb les seves 321,3 hectàrees, representaven el 13% de la superfície urbanitzada (front el 10% que assolien al 1997), i les àrees residencials de baixa densitat que, tot i que havien crescut fins a les 111,4 hectàrees, no aconseguien incrementar el seu percentatge, del 4% de la superfície urbanitzada.

Però més que la disposició del poblament, que –com s'ha vist– no hauria experimentat massa canvis, el que resulta més significatiu és el creixement experimentat per les diferents categories²⁰⁰. Des d'aquest punt de vista, un altre cop es pot observar una certa dicotomia entre uns tipus de poblament que experimenten un major augment en termes absoluts i uns altres que creixen més en termes relatius. Efectivament, durant aquests anys, els tipus de poblament lligats al turisme haurien continuat protagonitzant els increments de més magnitud: 80,2 hectàrees –69,7 hectàrees corresponents a urbanitzacions turístiques i 10,4 hectàrees a càmpings– (Taula 26). No obstant això, aquests creixements només impliquen un augment, en termes relatius, del 4,9% (Gràfic 43). En canvi, tant les zones industrials, comercials i d'equipaments com les àrees residencials de baixa densitat, tot i el seu menor increment en nombre d'hectàrees (77,3 ha. i 24,3 ha., respectivament), presenten unes taxes de creixement força més elevades (del 31,7% i del 27,9%). Un cop més, aquest fet s'origina, en part, en la disparitat de les situacions de partida.

Però les majors taxes de variació registrades per aquests dos tipus del poblament també denoten el canvi en els patrons de creixement d'aquestes àrees que s'hauria produït en aquests anys, de manera que, tot i que els tipus lligats al turisme segueixen creixent, aquestes dos tipologies, que fins a aquell moment havien estat menys presents, també es desenvolupen amb una força considerable en aquest període. D'aquesta manera, les àrees residencials de baixa densitat, de les quals se n'havia detectat l'aparició a mitjans dels anys noranta, s'haurien continuat desenvolupant d'una forma moderada respecte a altres categories, però molt significativa, perquè se situen en nuclis d'interior, de vegades molt petits, on trenquen amb els patrons tradicionals (veure Fotografia 20). Per altra banda, la magnitud adquirida pels creixements de tipus industrial i comercial, de vegades amb la implantació de polígons de gran envergadura (Fotografia 21), també resulta bastant nova, sobretot en les zones més d'interior, i indica una certa voluntat de diversificació econòmica per part d'aquests municipis, a més de respondre, com en el cas de les àrees residencials, a les facilitats de comunicació i als mecanismes del preu del sòl.

²⁰⁰ Val a dir que, com ja succeïa amb el conjunt de la superfície urbanitzada, les xifres obtingudes a partir del càlcul dels creixements no es corresponen, de manera exacta, amb la superfície urbanitzada constituïda de nou amb uns o uns altres tipus de poblament. Aquest fet respon a què, en algun cas, s'han produït canvis a l'interior de les zones ja urbanitzades, que fan que en algunes categories, a més de creixements, s'hagin registrat també alguns decreixements. Val a dir que aquesta circumstància, pel que fa als tipus de poblament, es dona en molts pocs casos i afecta a un nombre força reduït d'hectàrees. En aquest sentit, per exemple, es poden mencionar casos d'àrees que formaven part dels creixements del nucli, però que han estat objecte d'operacions de reordenament i substitució per noves àrees residencials, o zones incloses en àrees de creixements residencials de baixa densitat encara per consolidar, en les quals, al desenvolupar-s'hi la edificació, s'hi han acabat instal·lant equipaments.

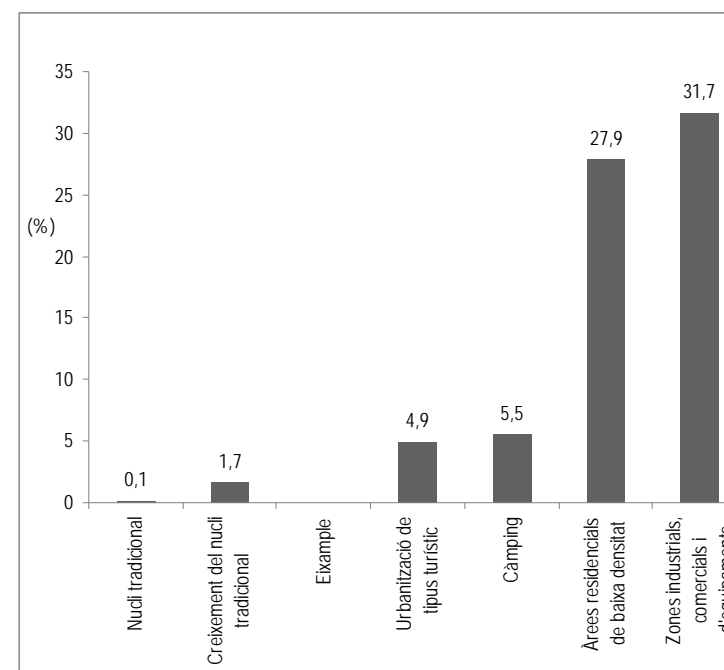
Taula 26 Tipus de poblament (1997-2004)

Poblament	1997		2004		1997-2004	
	ha.	%	ha.	%	ha.	%*
Tipus tradicionals del poblament	395,9	17	400,3	16	4,3	1,1
Nucli tradicional	103,6	4	103,7	4	0,1	0,1
Creixement del nucli tradicional	257,9	11	262,2	10	4,3	1,7
Eixample	34,4	2	34,4	2	0,0	0,0
Tipus lligats al turisme	1.622,8	69	1.703,0	67	80,2	4,9
Urbanització de tipus turístic	1.432,2	61	1.502,0	59	69,7	4,9
Càmping	190,6	8	201,0	8	10,4	5,5
Àrees residencials de baixa densitat	87,1	4	111,4	4	24,3	27,9
Zones industrials, comercials i d'equipaments	244,0	10	321,3	13	77,3	31,7
Superfície urbanitzada	2.349,9	100	2.536,0	100	186,1	7,9

* Taxa de creixement acumulatiu

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 43 Tipus de poblament. Creixements (1997-2004)

Font: Elaboració pròpia

Fotografia 20 Les àrees residencials se situen en nuclis on trenquen amb els patrons tradicionals

Fotografia de l'autor, Vila-sacra, octubre de 2006

Fotografia 21 La implantació de polígons de gran envergadura resulta bastant nova, en aquelles zones més d'interior

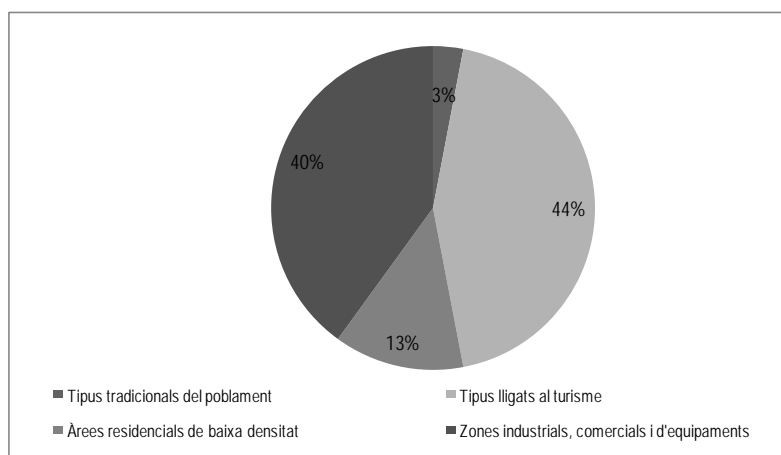

Fotografia de l'autor, Castelló d'Empúries, octubre de 2006

B) Els tipus de poblament dels nous desenvolupaments urbanístics

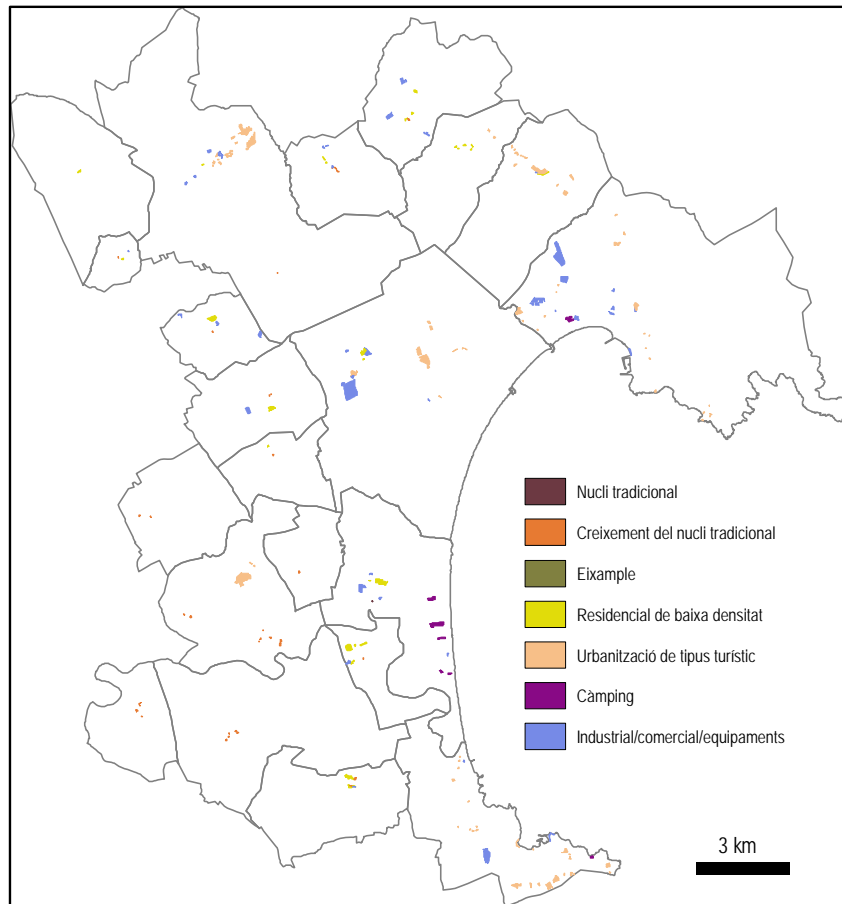
Així mateix, si es prenen en consideració només els creixements urbanístics materialitzats en el període 1997-2004, i es fixa l'atenció en els tipus de poblament que han adoptat (Mapa 31), es pot veure com en bona mesura han correspost als tipus lligats al turisme (el 44%) però també a les zones industrials, comercials i d'equipaments (el 40%) i, ja a més distància, a les àrees residencials de baixa densitat (el 13%) (Gràfic 44).

Gràfic 44 Creixements urbanístics (1997-2004) segons el tipus de poblament

Font: Elaboració pròpia

Mapa 31 Creixements urbanístics (1997-2004). Tipus de poblament

Respecte a la relació que s'estableix entre aquests creixements i la distància a la línia de costa, es poden observar les següents tendències:

- *Els creixements realitzats amb tipus lligats al turisme* es continuen localitzant en zones properes a la costa, però de forma menys acusada que en el passat (Gràfic 45). Tot i que en el primer quilòmetre de distància a la costa encara s'hi situa el 23%, majoritàriament càmpings, i sobretot a Sant Pere Pescador, la resta es disposa de forma més repartida. En primer lloc, un 58% es troba entre els quilòmetres segon i setè, tot englobant les darreres extensions de les masses urbanitzades de Roses, l'Escala i d'Empuriabrava, però també els creixements de les urbanitzacions situades més a l'interior, a Palau-saverdera i Torroella de Fluvià. Així mateix, se'n pot observar una important acumulació (del 19%) més endins, i que correspon al fort creixement del complex urbanístic lligat al golf de Peralada.
- *Els desenvolupaments urbanístics en forma d'àrees residencials de baixa densitat* presenten una localització més erràtica, i bastant distribuïda pel territori (Gràfic 45), tot i que se'n constata una certa

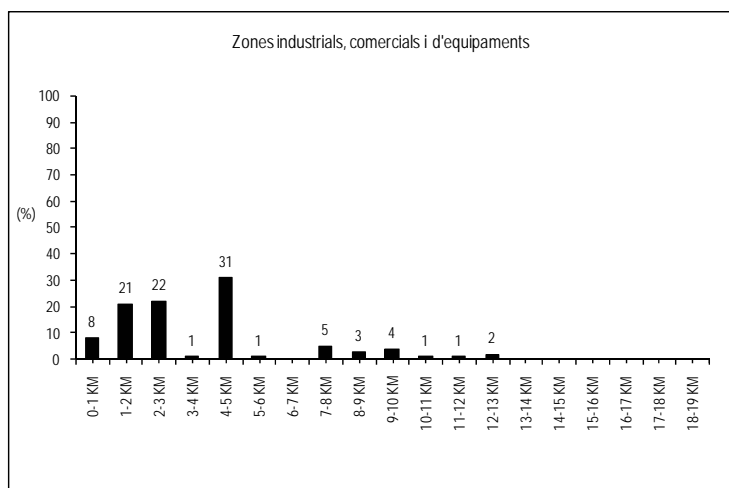
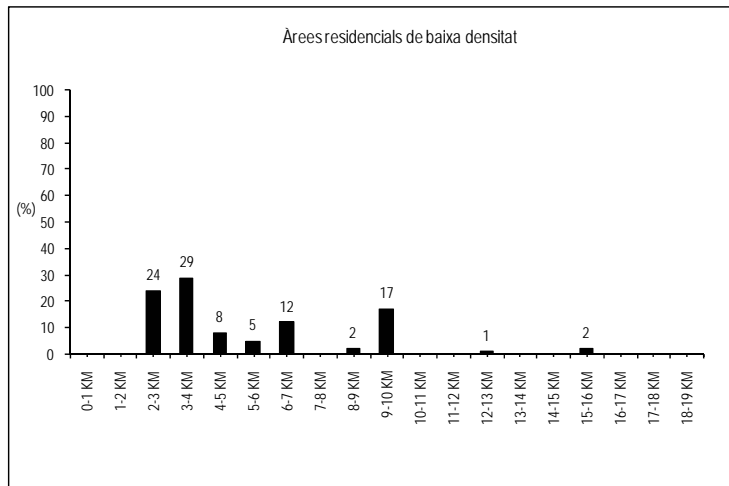
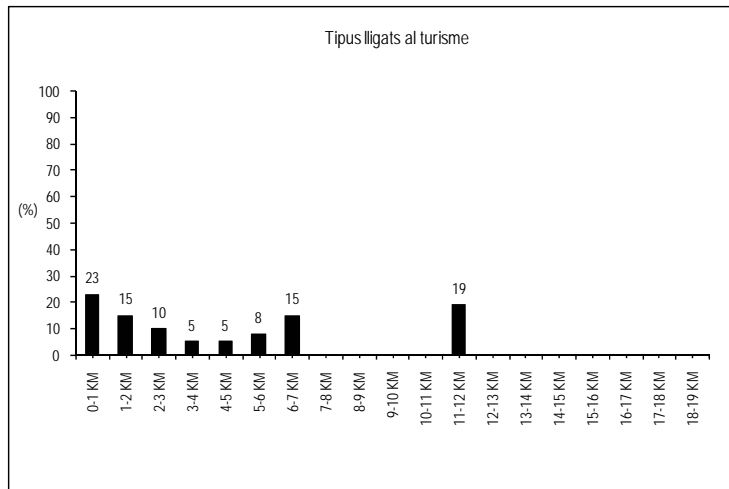
concentració entre els quilòmetres tercer i setè (el 78%), que correspon als creixements dels nuclis de Sant Pere Pescador, l'Armentera, Viladamat, Castelló d'Empúries, Palau-saverdera, Fortià i Pau; unes poblacions –totes elles– on en aquest període es continuen implantant, amb força, aquestes àrees residencials. També es pot destacar una altra acumulació de certa importància (el 17%) ubicada en un únic quilòmetre, el desè, que està formada pels desenvolupaments residencials de municipis com Vila-sacra i Pedret i Marzà.

- Les zones industrials, comercials i d'equipaments mostren una certa tendència a implantar-se en zones properes al litoral (Gràfic 45), ja que assoleixen una forta concentració (el 51%) en els tres primers quilòmetres de distància a la costa, on es disposen els creixements d'aquesta tipologia dels municipis de Roses, l'Escala, Sant Pere Pescador i l'Armentera. Després se'n pot observar una altra acumulació important (el 31%), en el cinquè quilòmetre, que correspon a una única implantació: l'extens polígon industrial (20 ha.) que s'ha desenvolupat a Castelló d'Empúries, just al límit del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà. Finalment, hi ha una altra implantació també significativa (el 16%), situada més endins, entre el vuitè i el tretzè quilòmetre, que correspon als polígons industrials i zones d'equipaments de pobles com ara Fortià, Vilajuïga, Vila-sacra, Pedret i Marzà i Peralada.

Per altra banda, els resultats obtinguts amb l'encreuament dels creixements urbanístics d'aquest període, segons el tipus del poblament, amb el mapa de distàncies a les vies de comunicació continuen reafirmant la tendència general de la superfície urbanitzada a localitzar-se en zones força properes a la xarxa viària. Així succeeix, de forma molt clara, amb les expansions experimentades per les àrees residencials de baixa densitat i les zones industrials, comercials i d'equipaments. En ambdós casos, els creixements urbanístics s'han produït, pràcticament en la seva totalitat, a menys d'un quilòmetre de distància a la xarxa de carreteres. Però fins i tot els creixements lligats al turisme –i això constitueix una novetat– s'han situat relativament a prop de la xarxa viària, amb gairebé tres tercers parts ubicades a menys d'un quilòmetre de les carreteres catalogades, quan aquests tipus del poblament s'havien caracteritzat, com s'ha vist anteriorment (apartat 6.1), per localitzar-se més en funció de la proximitat a la costa que no pas del traçat de les carreteres. Aquesta circumstància, al marge d'altres consideracions, es pot relacionar amb el fet que les urbanitzacions turístiques que en aquest període se situen en alguns indrets d'interior, i que suposen les implantacions de més magnitud, responen a paràmetres diferents als de les urbanitzacions de la costa, com el fet de gaudir d'una bona comunicació per carretera.

Quant a la relació amb les carreteres principals, s'observen més o menys les mateixes tendències: el 55% dels creixements urbanístics lligats al turisme i el 60% de les noves zones industrials, comercials i d'equipaments es localitzen a menys d'un quilòmetre de distància a aquestes carreteres. Per contra, només el 37% de les àrees residencials de baixa densitat desenvolupades en aquests anys es localitzen en el primer quilòmetre de distància a les carreteres principals, tot i que aquesta categoria, en principi, es caracteritzaria per ubicar-se en llocs molt ben comunicats, amb una connexió ràpida als principals centres urbans.

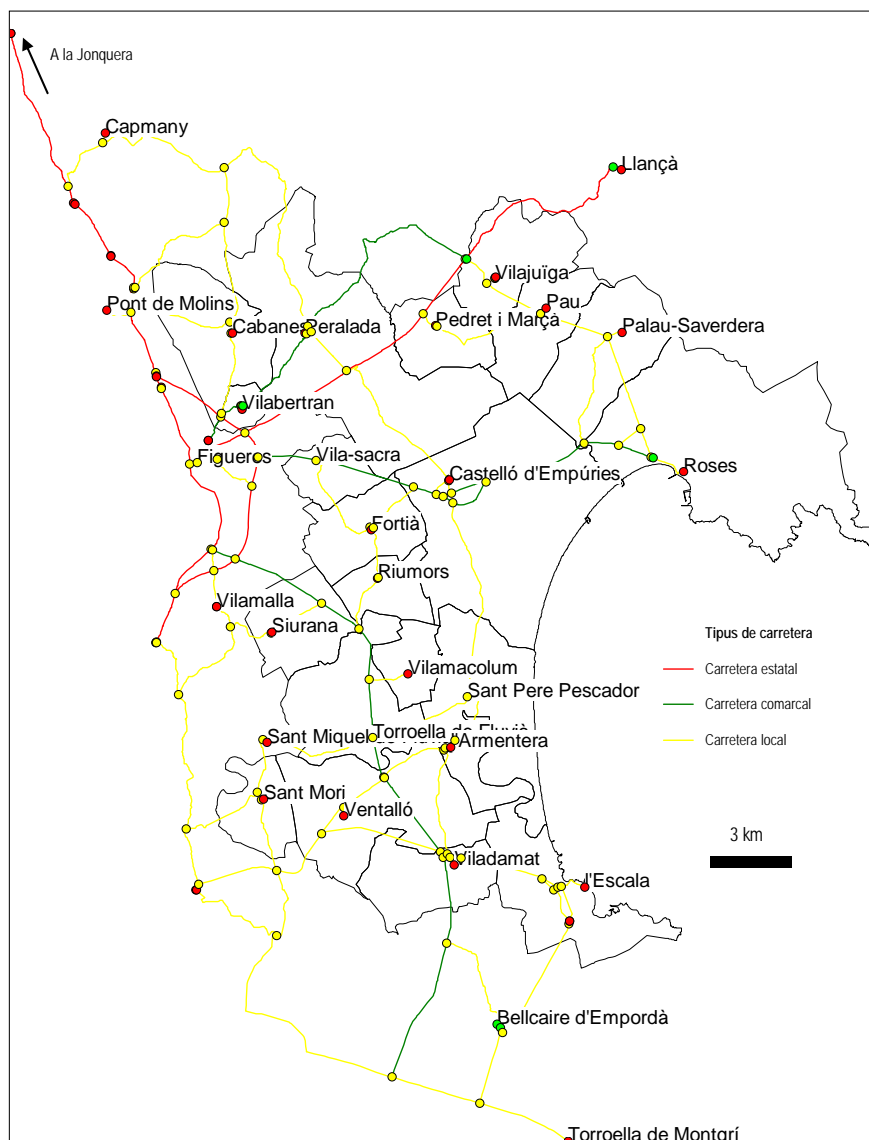
Gràfic 45 Creixements urbanístics (1997-2004) segons el tipus de poblament i la distància a la línia de costa

Font: Elaboració pròpia

Aquesta circumstància es pot explicar, en certa manera, pel fet que les distàncies en aquesta àrea són relativament curtes i perquè, en tractar-se d'una zona molt planera, els desplaçaments s'hi realitzen amb molta celeritat. En aquest sentit, si s'agafen els municipis de l'Armentera, Sant Pere Pescador, Viladamat i Vila-sacra, que són els municipis on més s'havien desenvolupat les àrees residencials durant aquest període, i es realitza una anàlisi de rutes –mitjançant la xarxa de carreteres (Mapa 32)– per tal de relacionar aquestes quatre poblacions amb les principals destinacions de la mobilitat obligada de caràcter laboral de l'àrea d'estudi, es pot comprovar com les distàncies i –sobretot– els temps que les separen són realment reduïts. Efectivament, si es tenen en compte els desplaçaments a les sis principals destinacions, els temps òptims de desplaçament oscil·len entre els tres minuts dels més curts (Vila-sacra – Figueres i l'Armentera – Sant Pere Pescador) i els vint-i-un minuts del més llarg (Viladamat – Roses) (Taula 27).

Mapa 32 Xarxa de carreteres, orígens i principals destinacions (1996)

Font: Elaboració pròpia

Taula 27 Distància / temps entre les poblacions amb més CRBD i les principals destinacions de la mobilitat obligada

A Figueres	Distància	Temps
	Km	m
l'Armentera	19	13
Sant Pere Pescador	18	13
Viladamat	20	13
Vila-sacra	4	3

A Sant Pere Pescador	Distància	Temps
	Km	m
l'Armentera	3	3
Sant Pere Pescador	0	0
Viladamat	8	8
Vila-sacra	13	11

A Roses	Distància	Temps
	Km	m
l'Armentera	20	17
Sant Pere Pescador	17	14
Viladamat	27	21
Vila-sacra	15	10

A Castelló d'Empúries	Distància	Temps
	Km	m
l'Armentera	12	11
Sant Pere Pescador	9	9
Viladamat	18	15
Vila-sacra	5	4

A l'Escala	Distància	Temps
	Km	m
l'Armentera	10	10
Sant Pere Pescador	13	13
Viladamat	6	6
Vila-sacra	26	19

A Vilamalla	Distància	Temps
	Km	m
l'Armentera	16	12
Sant Pere Pescador	16	12
Viladamat	17	12
Vila-sacra	8	6

Font: Elaboració pròpia

C) L'evolució dels tipus del poblament en els diferents municipis

a) Els creixements experimentats pels tipus lligats al turisme, tot i presentar una major magnitud que la de les altres categories, han tingut una localització força concentrada, i només s'han produït en vuit dels vint-i-un municipis de l'àmbit d'estudi. Si s'aprofundeix una mica en aquesta qüestió, es pot veure com:

- o Aquests municipis són, bàsicament, els quatre de la costa –Castelló d'Empúries (11,5 ha. i una taxa de variació del 2,3%), Roses (11,4 ha. i una taxa del 2,5%), l'Escala (11,0 ha. i un 2,4%) i Sant Pere Pescador (8,9 ha. i un 7,9%)–; dos municipis de segona línia com són Torroella de Fluvià (amb un increment de 12,0 ha. i una taxa de creixement del 192,9%), i Palau-saverdera (amb 9,0 ha. i una taxa del 23,6%); i finalment Peralada, situada a la tercera línia, que és el municipi on els tipus lligats al turisme creixen més en termes absoluts (amb 16,0 ha.), a més que la taxa de variació també hi esdevé força elevada (del 76,0%).

- Com es pot observar, mentre que als diferents municipis costaners les tipologies lligades amb el turisme augmenten al voltant de les 11 hectàrees, però assoleixen unes taxes de creixement més aviat moderades, els tres municipis que protagonitzen el major creixement lligat al turisme –en termes relatius– però amb rellevància també pel que fa a les xifres absolutes són tres municipis d'interior: dos de segona línia (Torroella de Fluvià i Palau-saverdera) i un de tercera (Peralada).
 - Aquest fet denota com el model turístic de masses hauria quedat bastant circumscrit a les zones costaneres, i com els tipus de poblament turístic, en comptes d'experimentar una extensió de tipus continu, des de la primera línia, haurien tendit més aviat a saltar cap a ubicacions força concretes. Es conformen, d'aquesta manera, uns creixements turístics més dispersos, condicionats per factors de localització diferents, i que comporten noves fórmules d'urbanització, com per exemple els complexos lligats al golf, que adopten característiques pròpies de les urbanitzacions de primera línia, però també patrons anteriorment no presents en aquestes àrees.
- b) Els augments de les àrees residencials de baixa densitat que, com ja s'ha vist, haurien estat comparativament més moderats, presenten una localització més repartida pel territori, atès que fins a catorze municipis registren implantacions urbanístiques que es poden encabir dins d'aquesta categoria. Entre aquests municipis es pot observar el següent:
- Les vuit localitats amb una major implantació de les àrees residencials de baixa densitat, amb uns increments, però, generalment més significatius en termes relatius que no pas en xifres absolutes, serien les de l'Armentera (4,8 ha. i un 60,5%), Sant Pere Pescador (4,6 ha. i un 69,8%), Viladamat (3,1 i un 111,6%), Vilasacra (2,9 ha. i un 75,6%), Castelló d'Empúries (1,9 ha. i un 7,4%), Fortià (1,8 ha. i un 38,1%), Palau-saverdera (1,7 ha. i un 37,2%) i Vilajuïga (1,1 ha. i un 10,1%).
 - Es pot veure que en aquest grup hi ha municipis tant de la costa com de l'interior, i tant de primera com de segona com de tercera línia. Així mateix, hi ha municipis (Sant Pere Pescador o l'Armentera) que, tot i que anteriorment ja havien experimentat una certa incidència d'aquestes àrees residencials, en aquest període aquestes s'hi haurien continuat desenvolupant amb prou força. Per contra, hi ha altres municipis (Castelló d'Empúries i Vilajuïga) on aquestes tipologies ja havien proliferat molt en l'anterior període, mentre que en aquest, en canvi, han experimentat uns creixements força més moderats.

- En altres municipis (Viladamat i Vila-sacra), tot i que al 1997 les àrees residencials de baixa densitat ja hi havien aparegut, ha estat en aquest període més recent quan més s'hi han desenvolupat, assolint elevades taxes de creixement.
 - Finalment, es pot mencionar també el cas de Peralada, que a l'any 1997 ja havia experimentat una forta implantació d'aquestes àrees, que no s'ha repetit en aquest període més recent, perquè aquestes àrees, aparegudes de forma immediatament anterior, durant aquests anys s'han anat consolidant interiorment.
 - En tot cas, la principal característica d'aquestes àrees residencials, en relació amb la seva localització, és el fet que es constitueixen a partir d'implantacions d'una magnitud sovint moderada, de vegades fins i tot reduïda, però amb una disposició bastant dispersa pel territori, i per tant més generalitzada, tot afectant un bon nombre de nuclis del rerepaís.
- c) Per acabar, es pot assenyalar que els increments de les zones industrials, comercials i d'equipaments assoleixen en aquest període una magnitud considerable, equiparable a la dels tipus lligats al turisme, però amb una implantació tan disseminada com la de les zones residencials de baixa densitat; atès que fins a catorze municipis experimenten un augment de les seves zones industrials, comercials i d'equipaments. Sobre aquest grup de municipis, es pot destacar el següent:
- Vuit municipis registren creixements d'una certa entitat: Roses (26,0 ha. i un 45,9%), Castelló d'Empúries (23,1 ha. i un 29,5%), l'Escala (10,2 ha. i un 34,1%), Vilajuïga (4,4 ha. i un 119,9%), Sant Pere Pescador (4,2 ha. i un 53,4%), Vila-sacra (2,6 ha. i un 13,2%), Peralada (2,6 ha. i un 22,3%) i Fortià (2,0 ha. i un 43,3%). Entre aquests municipis destaquen els quatre de la costa, perquè en molts casos aquestes àrees segueixen guardant una forta relació amb el turisme i la segona residència, però també perquè les poblacions del litoral són, en definitiva, les més grans i desenvolupades, i segurament també les més dinàmiques econòmicament.
 - Els municipis d'interior amb creixements significatius d'aquesta categoria són, o bé poblacions que en els darrers anys haurien tirat endavant polígons industrials (Vilajuïga i Fortià), quan abans no en tenien, o bé municipis que ja comptaven amb una elevada presència de zones industrials, comercials o d'equipaments, i que en aquest període les haurien continuat desenvolupant (Vila-sacra i Peralada).
 - La implantació de polígons industrials en pobles d'interior, on suposarien una novetat, es pot relacionar amb l'intent de diversificar l'economia o, senzillament, de generar nova activitat econòmica, per part d'alguns d'aquests municipis.

Tots aquests canvis experimentats pels tipus de poblament en aquest període més recent han aguditzat la situació, ja detectada l'any 1997, de ruptura amb els patrons urbans tradicionals. Un fet que es pot comprovar si es fixa l'atenció en les tipologies de poblament que predominen en els diferents municipis.

- Els nous tipus del poblament resulten majoritaris en un major nombre de municipis que set anys endarrera:
 - Així, es produeix la incorporació a aquest grup de dos nous municipis: Vilajuïga, on els nous tipus del poblament augmenten fins al 56%, per l'addició de noves zones industrials, comercials i d'equipaments, que s'afegeixen a la forta presència d'àrees residencials que ja s'hi havien desenvolupat amb anterioritat, i Torroella de Fluvià, on la superfície urbanitzada desenvolupada al marge dels patrons urbans tradicionals hauria arribat al 51%, pel creixement experimentat per la urbanització turística.
 - Entre la resta de municipis més transformats, n'hi ha d'altres que també experimenten canvis força significatius, que fan augmentar, encara més, el pes de les noves tipologies del poblament: Palau-saverdera (79%) i Peralada (70%), per la implantació dels tipus lligats al turisme, i Vila-sacra (67%) i Fortià (59%), pel creixement de les àrees residencials de baixa densitat i de les zones industrials, comercials i d'equipaments.
 - Per contra, els municipis costaners (Castelló d'Empúries, l'Escala, Roses i Sant Pere Pescador) pràcticament no registren canvis amb referència al pes dels nous tipus del poblament, que ja hi era molt elevat, a causa de l'elevada magnitud de les transformacions anteriors, per la qual cosa els canvis d'aquest període més recent no hi tenen tanta incidència.
- Una altra sèrie de municipis –ara menor– es continuava trobant en una situació intermèdia, i tot i les transformacions, en alguns casos d'una certa entitat, que fan augmentar la incidència dels nous tipus del poblament, es pot concloure que encara es trobarien en transició. Seria el cas de Pedret i Marzà (49%), afectat tant pels creixements de les zones residencials com de les zones industrials,

comercials i d'equipaments, i de Viladamat (46%) i l'Armentera²⁰¹ (38%), a causa sobretot dels creixements de caràcter residencial.

- Finalment, els *tipus tradicionals del poblament* continuen predominant de forma molt clara a cinc municipis (Riumors, Vilamacolum, Siurana, Sant Mori i Vilabertran); uns municipis on, per tant, no s'hi hauria arribat a produir un trencament amb el model urbà preexistent.

D) Principals resultats

- En aquest període (1997-2004), els tipus de poblament lligats al turisme experimenten els creixements de major magnitud (80,2 ha.), tot i presentar una taxa de només el 4,9%. En canvi, tant les zones industrials, comercials i d'equipaments com les àrees residencials de baixa densitat, amb uns increments menors (77,3 ha. i 24,3 ha.), assolixen taxes més elevades: 31,7% i 27,9%.
- Els creixements dels tipus lligats al turisme haurien tingut una localització bastant concentrada (només en vuit municipis) i, a diferència del període anterior, són tres poblacions d'interior (Torroella de Fluvià, Peralada i Palau-saverdera), les que presenten els majors creixements, en termes relatius.
- Per contra, els creixements de les àrees residencials –més moderats– adopten una localització bastant més repartida. Fins a catorze municipis registren increments d'aquesta categoria. A més, entre les vuit poblacions amb més creixements d'aquest tipus, se'n poden trobar tant de la costa com de l'interior.
- Finalment, els augments de les zones industrials, comercials i d'equipaments són d'una magnitud comparable a la dels lligats al turisme, però la seva implantació esdevé tan repartida com la de les àrees residencials: catorze municipis experimenten creixements d'aquestes zones i entre els municipis on més s'incrementen hi ha els quatre de la costa, però també alguns altres de l'interior.
- Per altra banda, els creixements urbanístics d'aquests anys es desenvolupen com a tipus lligats al turisme (el 44%), però també com a zones industrials, comercials i d'equipaments (el 40%) i com a àrees residencials de baixa densitat (el 13%).

²⁰¹ Tot i això, poc després de la data a què corresponen les ortoimatges utilitzades en l'anàlisi (2004), a l'Armentera s'hi desenvolupa una urbanització de força magnitud (unes 12 hectàrees aproximadament) que fa créixer la superfície urbanitzada del municipi en un 28%, i que comporta que els nous tipus del poblament hi superin el 50%. Altres municipis en què es detecten creixements significatius, posteriors al moment temporal aquí analitzat, serien Fortià, Vila-sacra, Palau-saverdera, Peralada, Vilajuïga i l'Escala, tot i que en aquest darrer cas amb menys incidència, per la gran magnitud de la seva superfície urbanitzada. Uns creixements que, per altra banda, a hores d'ara encara presenten un baix grau de consolidació.

- Els desenvolupaments urbanístics lligats al turisme s'haurien localitzat en zones properes a la costa, però de forma menys acusada que en el passat. Tot i que el 58% es troba entre els quilòmetres dos i tres, també se n'acumula un 19% al dotzè.
- Les noves àrees residencials, en canvi, haurien tingut una localització força més erràtica: el 78% es concentra entre els quilòmetres tercer i setè, i més endins, en el quilòmetre desè, s'hi acumula el 17%.
- Finalment, les noves zones industrials, comercials i d'equipaments tendeixen a implantar-se en zones properes al litoral. El 51% se situa en els tres primers quilòmetres de distància a la costa i el 31% en el quilòmetre cinquè. Després, entre els quilòmetres vuitè i tretzè se'n localitza el 16%.
- Pel que fa a la distància a la xarxa viària, les noves àrees residencials i les noves zones industrials, comercials i d'equipaments s'ubiquen, gairebé al 100%, a menys d'un quilòmetre de les carreteres catalogades, però també les expansions dels tipus lligats al turisme s'hi localitzen bastant a prop: pràcticament el 75% a menys d'un quilòmetre.

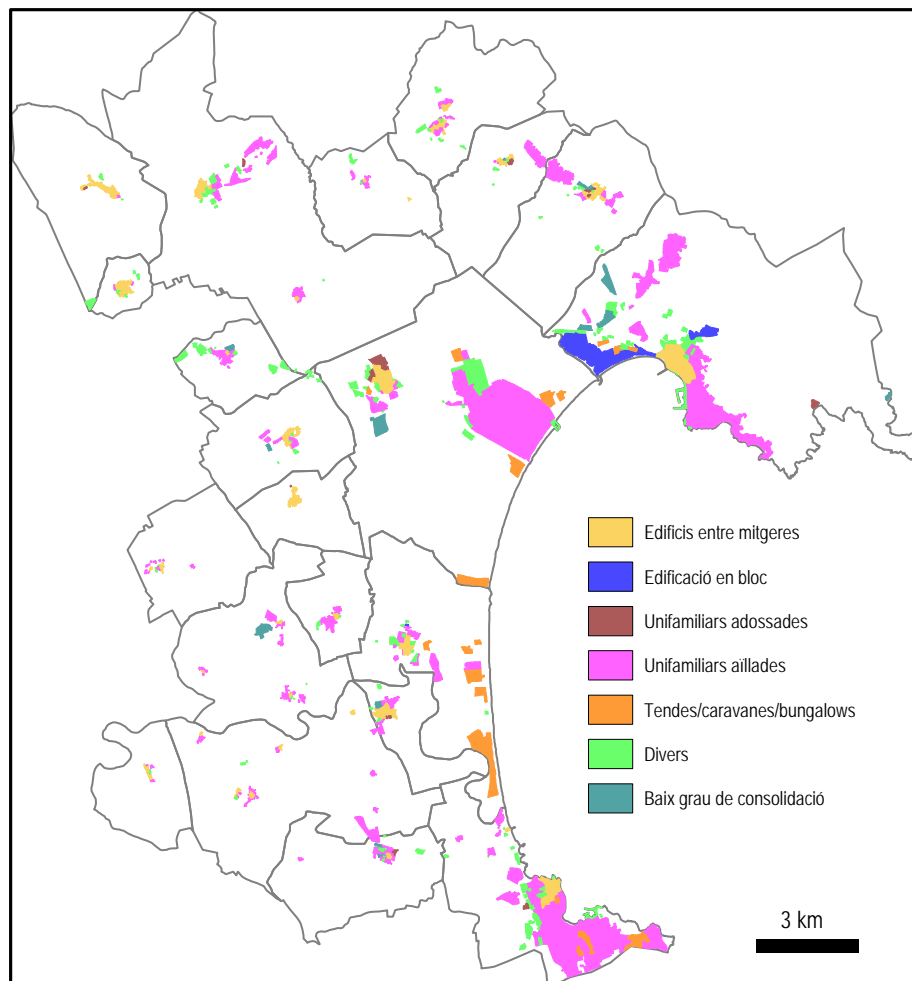
7.1.3 Canvis en els tipus d'hàbitat

De la mateixa manera que s'ha elaborat el mapa dels tipus de poblament, s'ha realitzat la cartografia dels tipus d'hàbitat predominant (Mapa 33), per tal de seguir analitzant amb detall les transformacions experimentades en aquest període més recent pels assentaments de l'àrea d'estudi. Així, a continuació, l'atenció se centrarà en l'evolució de les diferents tipologies d'hàbitat, amb les quals estan conformats aquests assentaments.

A) L'evolució dels tipus d'hàbitat predominant

Com succeïa amb els tipus de poblament, tot i els canvis esdevinguts en aquests darrers anys, la distribució dels tipus d'hàbitat del conjunt de l'àrea estudiada no va variar massa entre el 1997 i el 2004 (Taula 28). Per tant, igual que set anys abans, els tipus de baixa densitat continuaven sent els més habituals, ja que s'estenien per 1.537,5 hectàrees (el 61% de la superfície urbanitzada). Molt per sota es trobaven els tipus d'alta densitat, que sumaven 436,3 hectàrees (el 17%), mentre que la superfície ocupada per la categoria d'altres (en la qual s'inclouen els tipus d'hàbitat propis dels càmpings, de les zones industrials, comercials i d'equipaments i les zones amb un baix grau de consolidació) arribava fins a les 562,2 hectàrees (el 22%).

Mapa 33 Tipus d'hàbitat predominant (2004)

Font: Elaboració pròpia

En relació amb els creixements experimentats per aquestes categories, hi torna a haver una diferenciació, entre els increments en xifres absolutes²⁰² i en termes relatius. Tot i que el major augment en termes absoluts correspon als tipus d'hàbitat de baixa densitat, amb 105,6 hectàrees, aquestes tipologies registren una taxa de creixement més aviat baixa (del 7,4%). En canvi, la categoria d'altres, tot i incrementar-se menys en termes absoluts (74,8 ha.), assolix una taxa de creixement més elevada (del 15,3%). Aquesta

²⁰² Com ja s'ha comentat per a la superfície urbanitzada i pels tipus de poblament, les xifres de creixement de les diferents tipologies d'hàbitat no coincideixen amb la dimensió dels desenvolupaments urbanístics materialitzats al llarg d'aquests anys, a causa dels transvasaments que hi pot haver entre categories, i que de vegades impliquen decreixements en algunes d'elles. En el cas dels tipus d'hàbitat, aquestes diferències són més grans perquè el tipus d'hàbitat assignat és el tipus predominant en una peça amb un determinat tipus de poblament. Per tant, si la peça experimenta un creixement, això pot fer que canviï l'hàbitat que esdevé predominant en el nou conjunt. Però, a més, aquestes diferències responen a la consideració de les zones amb un baix grau de consolidació que, per lògica, estan destinades a desaparèixer i, per tant, experimenten creixements però també decreixements. Aquest procés hauria fet, per exemple, que 38,1 ha. que al 1997 s'havien catalogat com a zones amb un baix grau de consolidació, al 2004 apareguin catalogades com a àrees amb predomini de les unifamiliars aïllades. En conseqüència, aquestes 38,1 ha. impliquen un fort decreixement d'aquestes zones amb un baix grau de consolidació, i es resten de les hectàrees urbanitzades de nou al llarg del període 1997-2004, amb aquesta mateixa categoria.

dicotomia es correspon, en bona part, amb les diferents magnituds de partida, molt divergents, ja que la presència de les tipologies de baixa densitat era molt més elevada. Els tipus d'alta densitat, per la seva banda, experimenten uns creixements molt moderats, tant en termes absoluts com en termes relatius: 5,8 hectàrees, que només es tradueixen en una taxa de creixement de l'1,3%. Aquesta circumstància resulta prou significativa, i indicativa de com en aquests anys les tipologies d'alta densitat han estat pràcticament absents en els creixements urbanístics d'aquestes àrees. Per tant, la construcció d'habitatges plurifamiliars que hi ha hagut –com es veurà més endavant (apartat 7.2)– s'hauria produït, sobretot, en zones ja anteriorment urbanitzades.

Però la diferenciació entre la magnitud de les xifres absolutes i les taxes de variació també s'observa a l'interior d'aquestes grans tipologies d'hàbitat. Així, entre els tipus de baixa densitat, tot i que els increments de les unifamiliars aïllades (101,7 ha.) esdevenen de més magnitud que els de les unifamiliars adossades (3,9 ha.), són aquestes segones les que registren una taxa de variació més elevada (d'un 12,8%). Igualment, dins de la categoria d'altres, les zones catalogades amb un tipus d'hàbitat divers (que correspondrien a les zones industrials, comercials i d'equipaments) creixerien més en termes absoluts (37,6 ha.) que no pas les zones amb un baix grau de consolidació (26 ha.) que, per contra, assoleixen una taxa de creixement molt superior (49,0%). Aquesta taxa –amb diferència la més elevada de totes (Gràfic 46)– respon, a banda d'altres consideracions –com la menor presència inicial de la categoria–, al fet que molts dels creixements desenvolupats en aquest període de set anys són molt recents, de manera que a l'any 2004 tot just acabaven d'aparèixer (Fotografia 22), i només s'haurien anat consolidant posteriorment, en un procés que s'hauria estès al llarg de diversos anys, si és que encara no continua obert, a hores d'ara.

Fotografia 22 Molts dels creixements a l'any 2004 acabaven d'aparèixer i s'haurien anat consolidant *a posteriori*

Fotografia de l'autor, Vilabertran, desembre de 2006

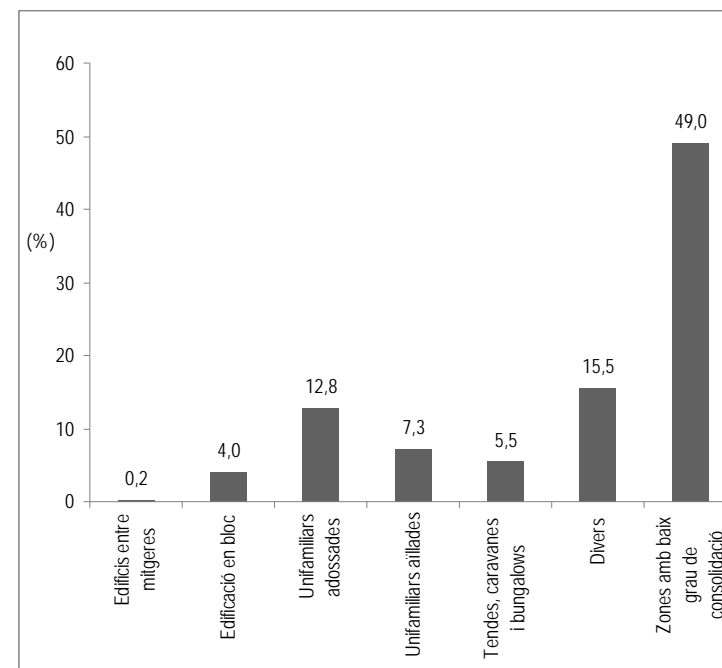
Taula 28 Tipus d'hàbitat predominant (1997-2004)

Hàbitat predominant	1997		2004		1997-2004*	
	ha.	%	ha.	%	ha.	%
Alta densitat	430,5	18	436,3	17	5,8	1,3
Edificis entre mitgeres	298,4	13	298,9	12	0,5	0,2
Edificació en bloc	132,1	5	137,3	5	5,2	4,0
Baixa densitat	1.431,9	61	1.537,5	61	105,6	7,4
Unifamiliars adossades	30,0	1	33,9	2	3,9	12,8
Unifamiliars aïllades	1.401,9	60	1.503,6	59	101,7	7,3
Altres	487,5	21	562,2	22	74,8	15,3
Tendes, caravanes i bungalows	190,6	8	201,0	8	10,4	5,5
Divers	242,3	10	279,9	11	37,6	15,5
Zones amb baix grau de consolidació	54,6	3	81,3	3	26,7	49,0
Superfície urbanitzada	2.349,9	100	2.536,0	100	186,1	7,9

* Taxa de creixement acumulatiu

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 46 Tipus d'hàbitat predominant. Creixements (1997-2004)

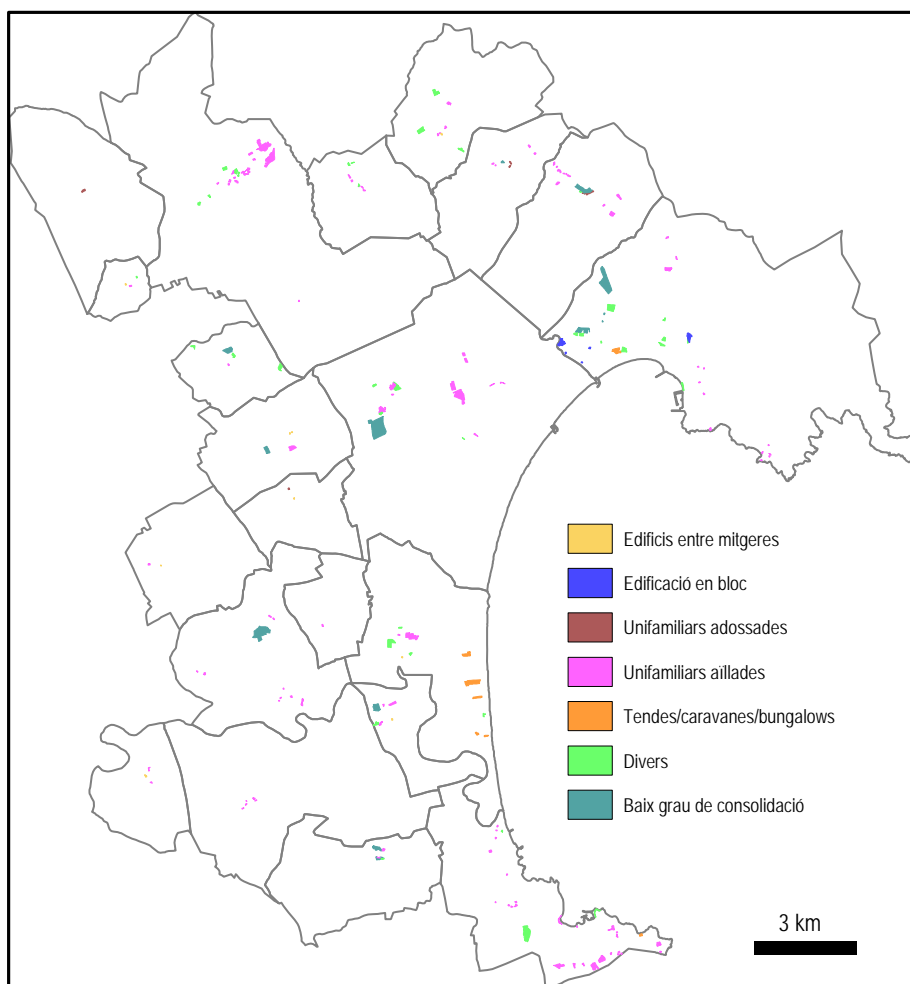

Font: Elaboració pròpia

B) El tipus d'hàbitat predominant en les noves àrees urbanitzades

Tot i que els canvis dels darrers anys pràcticament no han afectat a la distribució dels tipus d'hàbitat predominant en el conjunt de l'àrea estudiada, si l'atenció es fixa només en els creixements urbanístics d'aquests anys (Mapa 34), es pot veure com la majoria d'aquestes zones (el 60%) estan incloses dins de la categoria d'altres (Gràfic 47), pel fort pes que hi adquireixen les àrees amb un baix grau de consolidació, així com els tipus d'hàbitat corresponents a les zones industrials, comercials i d'equipaments. Bastant per sota es trobarien les zones urbanes constituïdes amb tipus d'hàbitat de baixa densitat (el 36%) i, molt per darrere, els desenvolupaments urbanístics edificats amb tipologies d'alta densitat (el 4%).

Mapa 34 Creixements urbanístics (1997-2004). Tipus d'hàbitat predominant

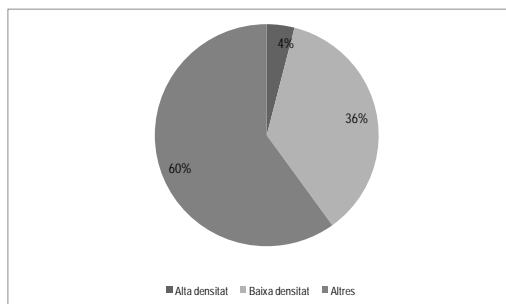
Font: Elaboració pròpia

Les àrees amb un baix grau de consolidació existents l'any 2004 corresponen majoritàriament (un 51%) a zones industrials, comercials i d'equipaments (Gràfic 48); un fet que denota la força amb la qual s'haurien implantat aquestes àrees durant aquests anys. A continuació, es troben les àrees sense consolidar de les urbanitzacions turístiques (amb un 37%). En aquest cas, es tracta tant de zones de recent aparició com d'àrees que ja fa anys que es van urbanitzar, però que romanen amb un baix grau de consolidació. Finalment, el restant 12% de les zones per consolidar correspon a les àrees residencials.

S'ha de dir que l'any 1997 moltes de les àrees residencials (el 30%) encara presentaven un baix grau de consolidació, però que posteriorment es van anar omplint, fins al punt que l'any 2004 només el 9% d'aquestes àrees es trobava en aquesta situació (Gràfic 49). Aquest procés d'ompliment va comportar un major pes, encara, dels habitatges unifamiliars aïllats (del 44% al 67%) en aquestes àrees. Així mateix, la proliferació de les unifamiliars aïllades dins de les àrees residencials de baixa densitat va ser suficient com per a modificar, ni que sigui lleugerament, la distribució d'aquest tipus d'habitatges entre les diferents tipologies del poblament (Gràfic 50), amb l'augment de la proporció de les unifamiliars aïllades corresponent a les àrees residencials (fins al 5%), tot i continuar el predomini –d'una forma molt aclaparadora– de les cases unifamiliars aïllades de les urbanitzacions turístiques (amb un 88%).

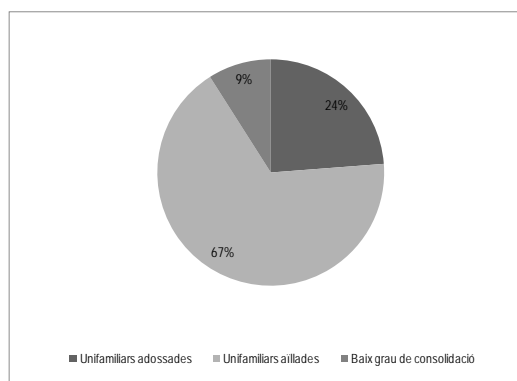
Respecte a la localització dels creixements urbanístics d'aquest període –catalogats segons el tipus d'hàbitat predominant– en relació amb la distància a la línia de costa (Gràfic 51), es pot veure com els creixements urbanístics materialitzats amb tipologies de baixa densitat es van localitzar d'una forma més regular, en comparació amb la disposició presentada per la totalitat de la superfície edificada amb tipus de baixa densitat que, com s'ha vist anteriorment, presentava una implantació força concentrada en llocs propers a la costa. En aquest sentit, es poden observar una sèrie d'implantacions localitzades en els primers set quilòmetres, i com destaquen dos acumulacions d'una certa importància: el 20% del tercer quilòmetre, que correspon a l'ampliació de la urbanització turística a Empuriabrava, però també als creixements residencials de municipis com Sant Pere Pescador i l'Armentera, i el 23% del quilòmetre dotzè, que es correspon bàsicament amb els creixements experimentats per la urbanització del golf de Peralada.

Gràfic 47 Creixements urbanístics (1997-2004) segons el tipus d'hàbitat predominant

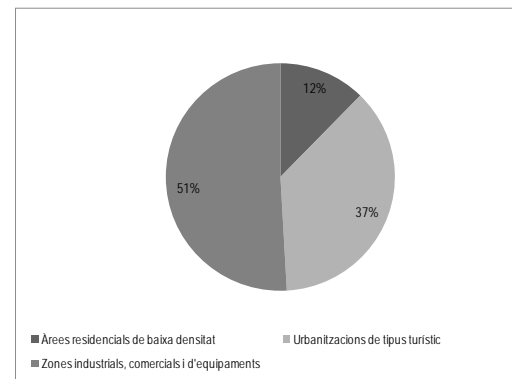
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 49 Àrees residencials de baixa densitat segons el tipus d'hàbitat predominant (2004)

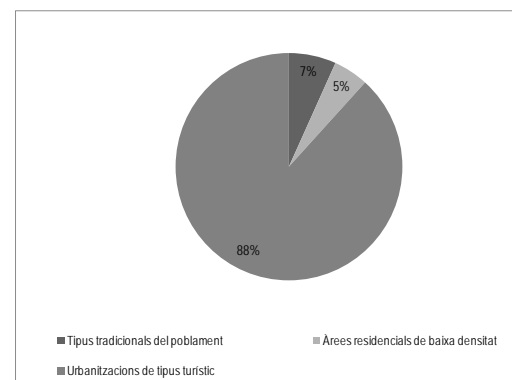
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 48 Baix Grau de consolidació segons el tipus de poblament (2004)

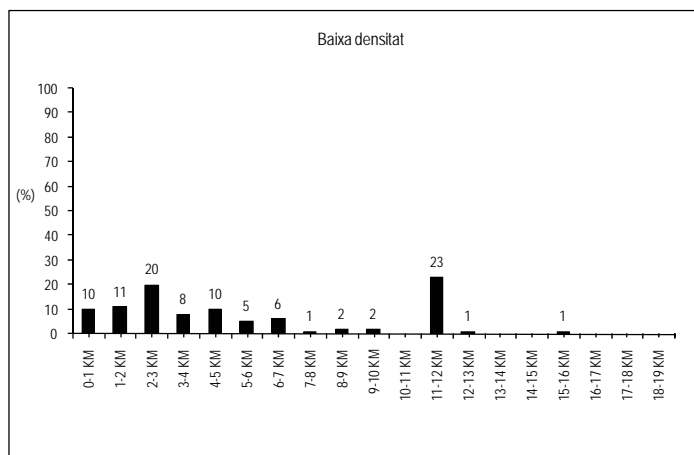
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 50 Unifamiliars aïllades segons el tipus de poblament (2004)

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 51 Creixements urbanístics amb hàbitat predominant de baixa densitat (1997-2004), segons la distància a la costa

Font: Elaboració pròpia

C) *L'evolució dels tipus d'hàbitat predominant en els diferents municipis*

- a) Els tipus d'hàbitat de baixa densitat registren creixements tant a la costa com a l'interior i en municipis de totes les línies:
- Hi ha un primer grup de quatre municipis, que són els que experimenten els augments de més magnitud, en termes absoluts: Peralada (37,5 ha.), Castelló d'Empúries (20,0 ha.), Palau-saverdera (11,2 ha.) i l'Escala (10,5 ha.).
 - En algun cas, aquests increments es tradueixen en fortes taxes de variació, com en el cas de Peralada (188,7%) i Palau-saverdera (30,2%); dos municipis interiors que veuen créixer els tipus de poblament lligats al turisme, però que també experimenten un fort procés de consolidació urbana, tant de les àrees residencials com de la urbanització turística. Tots dos processos s'havien desenvolupat sota el predomini de les tipologies de baixa densitat.
 - Val a dir que en el cas dels municipis costaners (Castelló d'Empúries i l'Escala), en canvi, l'increment de la superfície constituïda amb tipologies de baixa densitat no es tradueix en unes elevades taxes de creixement, atesa la presència ja molt elevada d'aquestes tipologies a l'inici del període.
 - En un segon nivell, es troben una sèrie de localitats on les tipologies de baixa densitat també registren un cert increment, en termes absoluts: Sant Pere Pescador (4,6 ha.), Vila-sacra (4,0 ha.), Roses (3,3 ha.), Pau (2,5 ha.), Pedret i Marzà (2,3

ha.), Fortià (1,8 ha.), Torroella de Fluvià (1,7 ha.), l'Armentera (1,5 ha.), Viladamat (1,3 ha.) i Vilajuïga (1,1 ha.).

- o En la majoria de casos, aquests creixements impliquen també una taxa de variació prou elevada: Pedret i Marzà (60,0%), Vila-sacra (33,5%), Fortià (18,7%), Sant Pere Pescador (12,0%), Pau (11,7%) i l'Armentera (11,3%). En general, els increments experimentats per aquests municipis responen a l'aparició de noves zones urbanes, tot i que en algun cas (Pau i Pedret i Marzà) provenen també de la consolidació de zones residencials prèviament urbanitzades.

b) Les zones incloses en la categoria d'altres també experimenten creixements en municipis tant de la costa com de l'interior, amb implantacions especialment destacades en alguns municipis en concret:

- o Hi ha un primer conjunt de municipis que registren uns increments prou rellevants en xifres absolutes –Roses (28,9 ha.), Castelló d'Empúries (16,5 ha.), Sant Pere Pescador (13,1 ha.), Torroella de Fluvià (11,6 ha.) i l'Escala (10,7 ha.)– que suposen unes taxes de creixement també força elevades.
- o En alguns d'aquests municipis l'augment es correspon, bàsicament, amb el creixement de les àrees amb un baix grau de consolidació (Roses, Castelló d'Empúries i Torroella de Fluvià), mentre que en altres casos (Sant Pere Pescador i l'Escala) s'origina, més aviat, en els increments experimentats per les zones amb un hàbitat divers, això és, el de les àrees industrials, comercials i d'equipaments.
- o Per sota es troba un altre grup de municipis que també registren un cert creixement en termes absoluts, tot i que més reduït –Vilajuïga (4,4 ha.), l'Armentera (4,0 ha.), Viladamat (2,6 ha.), Fortià (2,0 ha.) i Vila-sacra (1,6 ha.)–, però que es tradueix en una taxa de variació força més elevada.
- o Finalment, hi ha una sèrie de municipis on la categoria d'altres, en comptes d'augmentar, disminueix. Destaca el cas de Peralada (amb 18,7 ha. menys i una taxa de variació del –56,8%). Aquest fet es correspon amb la inclusió en aquesta categoria de les zones amb un baix grau de consolidació que, en bona lògica, tendeixen a desaparèixer, a mesura que es van colmatant. A Peralada la disminució de les zones amb un baix grau de consolidació respon al procés d'ompliment experimentat tant per les àrees residencials com per la urbanització turística. D'aquesta manera, les zones amb un baix grau de consolidació s'hi haurien reduït en 21,3 hectàrees (un 100,0%).

Per acabar, i amb referència al tipus d'hàbitat que resulta majoritari en els diferents municipis, els canvis experimentats en aquest període més recent, en general, no comporten massa canvis, tot i que haurien fet augmentar el nombre de municipis amb un predomini dels tipus de baixa densitat.

- De fet, alguns municipis veuen augmentar considerablement el pes de les tipologies de baixa densitat, com són Peralada (del 29% al 65%) i Pedret i Marzà (del 44% al 60%); una circumstància que hi implica, paral·lelament, el descens de la categoria d'altres (del 48% al 16% i del 44% al 30%, respectivament), per l'ompliment de les àrees amb un baix grau de consolidació.
- Per contra, hi ha municipis on la categoria d'altres s'incrementa, per l'aparició de zones urbanitzades per desenvolupar, com a Torroella de Fluvià (del 2% al 33%), o pel desenvolupament de polígons industrials, com a Vilajuïga (del 13% al 23%).

D) Principals resultats

- El major increment en nombre d'hectàrees correspon als tipus d'hàbitat de baixa densitat (105,6 ha.), que –tanmateix– presenten una taxa de creixement comparativament més reduïda (del 7,4%). La categoria d'altres, en canvi, amb un augment menor en termes absoluts (74,8 ha.), assoleix una taxa de variació més elevada (del 15,3%).
- Entre aquells municipis on més creixen les tipologies de baixa densitat, les poblacions d'interior són les que assoleixen unes taxes de variació més elevades, a causa de l'aparició de zones urbanitzades lligades amb el turisme, però també pel procés de consolidació experimentat tant per les àrees residencials com per la mateixa urbanització turística.
- En canvi, respecte a la categoria d'altres, generalment els augments de més magnitud en termes absoluts es corresponen amb unes taxes de creixement prou elevades, per l'increment de les àrees amb un baix grau de consolidació i de les zones d'hàbitat divers –el de les àrees industrials, comercials i d'equipaments–. No obstant això, també hi ha municipis on aquesta categoria es redueix, per la singularitat de les zones amb un baix grau de consolidació, que tendeixen a desaparèixer a mesura que es van omplint.
- La majoria dels desenvolupaments urbanístics d'aquests anys (el 60%) estan compostats per la categoria d'altres, pel fort pes que hi tenen les àrees amb un baix grau de consolidació, però també per la presència de les zones industrials, comercials i d'equipaments. Per sota es troben els creixements constituïts amb tipus d'hàbitat de baixa densitat (el 36%) i, ja a molta distància, els desenvolupats amb tipus d'alta densitat (el 4%).

- Els creixements urbanístics edificats amb tipologies de baixa densitat es localitzen d'una forma bastant regular, quant a la distància a la costa, tot i que se'n poden observar algunes acumulacions de certa rellevància, com el 20% del tercer quilòmetre i el 23% del dotzè.

7.1.4 Ompliment i consolidació dels assentaments

Com s'acaba de veure, un dels esdeveniments més rellevants que es poden observar en l'anàlisi d'aquest període més recent, sobre les transformacions de la superfície urbanitzada i els canvis en els tipus del poblament i l'hàbitat, és l'increment que s'ha produït de les zones amb un baix grau de consolidació, que respon a l'aparició incipient de noves zones urbanitzades, que només en anys posteriors –a partir de l'any 2004– s'haurien anat ocupant. Un altre element que s'ha pogut constatar, de forma paral·lela, ha estat la disminució d'aquesta mateixa categoria, ocasionada per la lògica consolidació de les àrees urbanitzades de forma immediatament anterior al 1997.

Cal dir que aquesta dinàmica no és ni molt menys exclusiva d'aquest període, ja que anteriorment també s'havia produït, per la diferenciació temporal que sovint hi ha entre els processos de parcel·lació, d'urbanització i d'edificació, tot i que no s'havia arribat a reflectir en l'anàlisi realitzada, per al període 1957-1997, per la llargària del període estudiat i per la pròpia dinàmica de les àrees urbanes²⁰³. En canvi, en aquest període més recent, amb un interval temporal que comprèn molt menys anys, i amb unes fortes pressions de caràcter immobiliari en curs, sí que s'ha pogut detectar.

De fet, aquesta circumstància ha estat prou important com per a què bona part dels creixements experimentats per algunes tipologies d'hàbitat en aquest període, per exemple, els de les tipologies de baixa densitat, no s'hagin produït per la materialització de nous desenvolupaments urbanístics, sinó per l'ompliment d'una sèrie d'àrees urbanes que al 1997 encara estaven per consolidar (Fotografia 23). Aquest fenomen denota com l'alça constructiva desenvolupada al llarg dels darrers anys de la dècada dels noranta i bona part de la dècada dels 2000, i que s'analitzarà amb més profunditat més endavant (apartats 7.2.1 i 8.1.4), es va materialitzar mitjançant l'aparició de nous creixements urbanístics, però també amb l'ompliment d'àrees prèviament ja urbanitzades.

Com s'ha explicat anteriorment (capítol 5), per tal d'analitzar amb una mica de profunditat aquesta qüestió, es va fer una aproximació –a partir d'una mostra– al grau de consolidació de dos tipus concrets del poblament: les àrees residencials de baixa densitat i les urbanitzacions turístiques. Així, es van cartografiar

²⁰³ De fet, aquest procés va ser força important en aquell període, a causa –precisament– de la pròpia naturalesa de les urbanitzacions turístiques, ja que moltes de les parcel·les que s'adquirien tardaven anys en ser edificades, fins al punt que als anys setanta les urbanitzacions de segona residència a Catalunya presentaven en alguns casos graus realment baixos de consolidació (Herce, 1975); una circumstància que de ben segur s'hagués reflectit en aquest treball, si s'hagués incorporat a l'anàlisi una data intermèdia, per exemple, de finals dels anys setanta o principis del anys vuitanta.

les cobertes del sòl, amb un major nivell de detall, a l'interior de vint-i-dos àrees residencials i vint-i-nou urbanitzacions turístiques (veure l'exemple de la Il·lustració 3).

Fotografia 23 Una part del creixement dels tipus d'hàbitat de baixa densitat correspon a la consolidació d'àrees ja urbanitzades

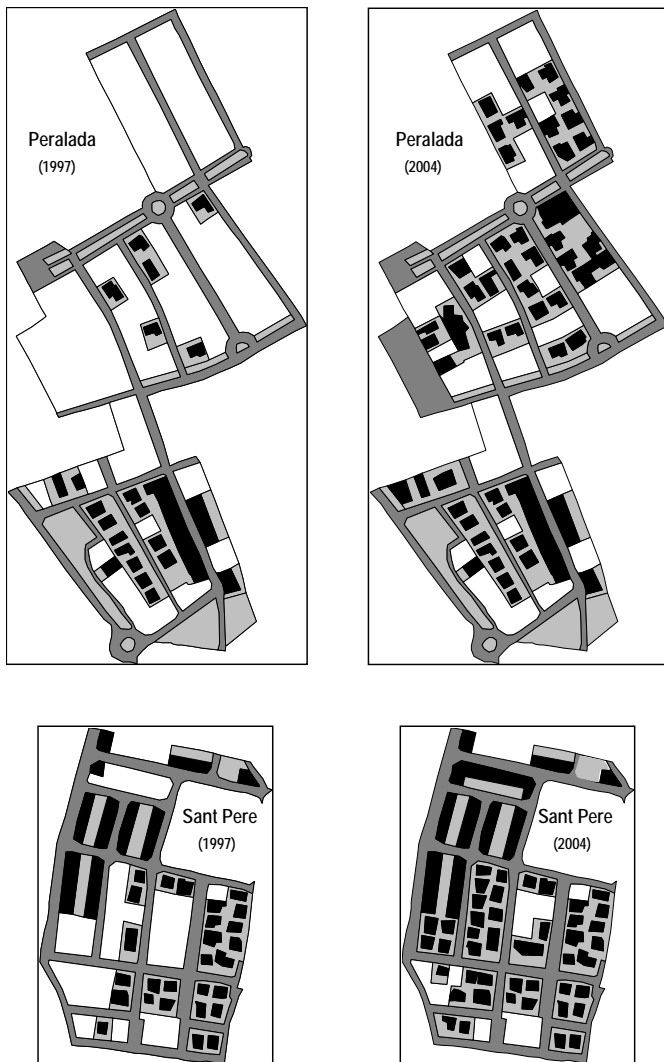

Fotografia de l'autor: Viladamat i Urbanització Bon Relax (Sant Pere Pescador), juny de 2005

Els resultats obtinguts amb aquest exercici van permetre comprovar com entre el 1997 i el 2004 es produeix un significatiu procés d'ompliment d'aquestes àrees, més important en termes absoluts en les urbanitzacions turístiques (22,2 ha.) que en les àrees residencials (13,3 ha.) (Gràfic 52), però proporcionalment més acusat en les àrees residencials (amb l'increment de 16 punts percentuals) que no pas en les urbanitzacions turístiques (d'onze punts). Per la seva banda, el pes dels espais buits s'hi redueix fins al 19% i el 18%, respectivament (veure Gràfic 53).

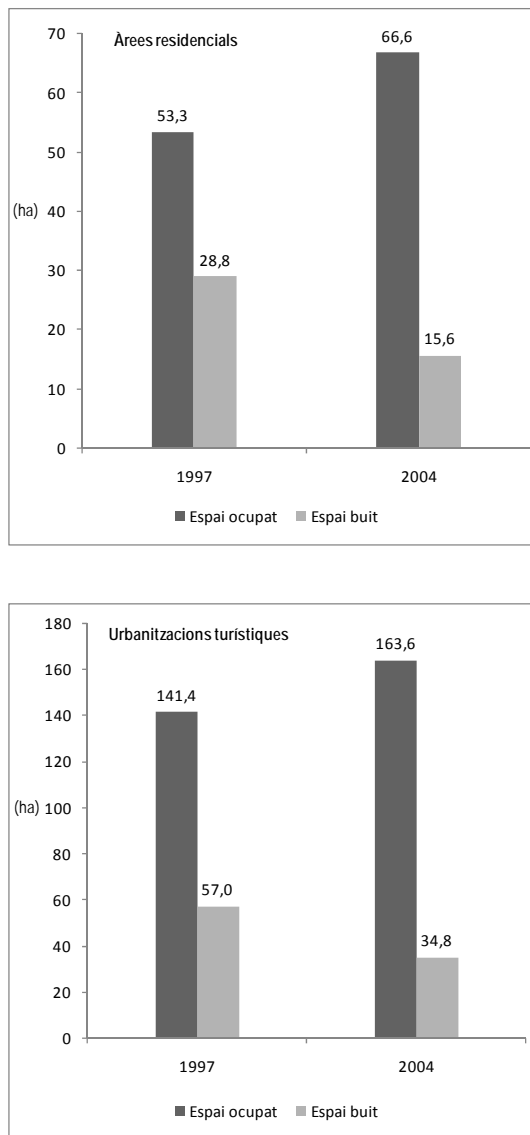
Entre la resta de cobertes del sòl, l'espai edificat i els espais verds (tan públics com privats) augmenten la seva representació, mentre que l'espai viari s'hi manté estable; una circumstància per altra banda lògica, ja que la condició d'espais urbanitzats d'aquestes àrees prové, precisament, del fet de comptar amb el traçat dels carrers. Així mateix, es pot observar com les proporcions assolides per l'espai viari i l'espai edificat esdevenen superiors en el cas de les àrees residencials, i com el percentatge d'espais verds resulta ser més elevat a les urbanitzacions turístiques. La major presència d'espais verds i la menor presència d'espai edificat a les urbanitzacions turístiques es pot relacionar amb la major grandària de les parcel·les i amb la menor presència de l'adossat, mentre que el major pes de l'espai viari en les àrees residencials pot respondre al fet que moltes de les urbanitzacions turístiques, que es van iniciar fa més temps, es van planificar sense tenir en compte aspectes com la circulació i l'accessibilitat, per la qual cosa els carrers normalment hi són més estrets i mal condicionats.

Il·lustració 3 Peralada i Sant Pere Pescador. Àrees residencials de baixa densitat. Grau de consolidació (1997-2004)

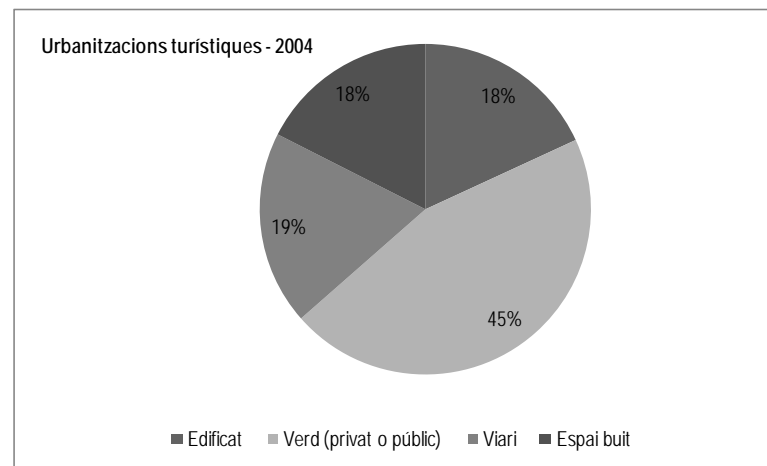
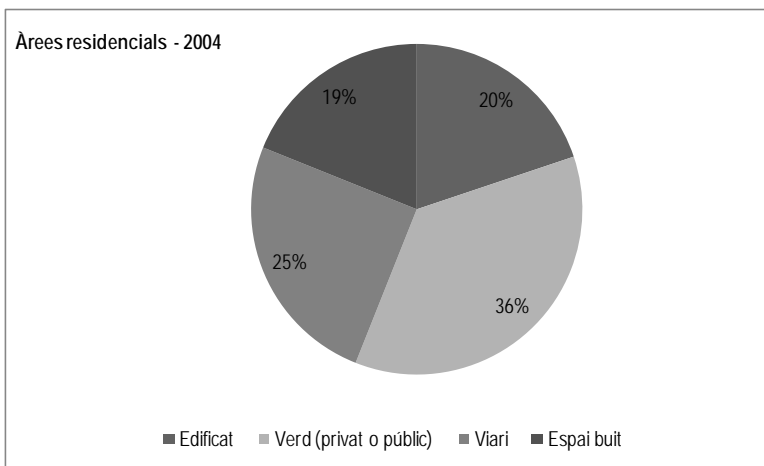
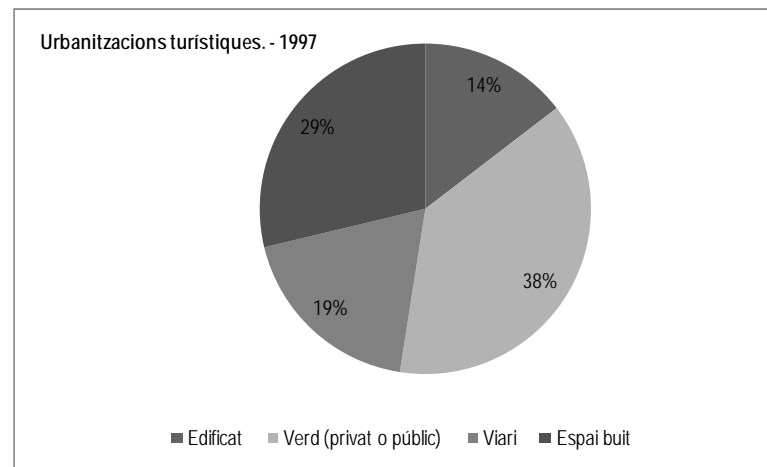
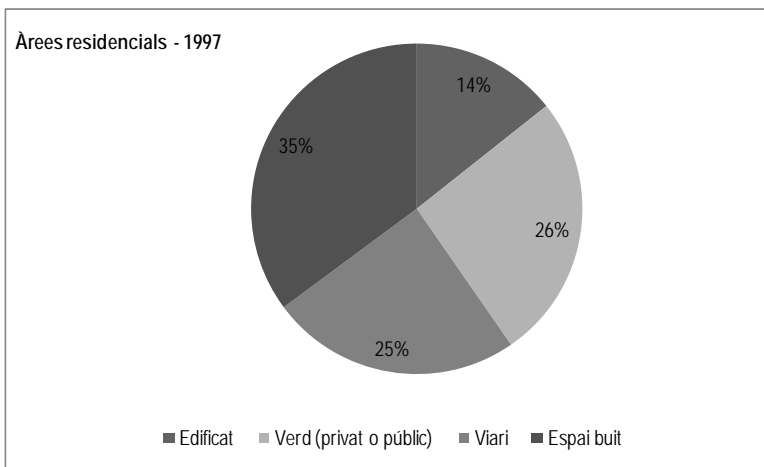
Font: Elaboració pròpia

Gràfic 52 Àrees residencials de baixa densitat i urbanitzacions turístiques. Principals cobertes del sòl (1997-2004)

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 53 Àrees residencials de baixa densitat i urbanitzacions turístiques. Pes de les diferents cobertes del sòl (1997-2004)

Font: Elaboració pròpia

Si es fa l'anàlisi per municipis, en el cas de les àrees residencials de baixa densitat, es pot veure com al 1997 hi havia tres localitats amb un grau de consolidació d'aquestes zones per sota del 50% –Peralada (49%), Vila-sacra (39%) i Pau (26%)–. Per contra, aquells que tenien les àrees residencials amb un major grau de consolidació eren l'Armentera (82%), Roses (76%) i Sant Pere Pescador (74%). La resta de municipis oscil·laven entre el 71% de Vilajuïga i el 54% de Pedret i Marzà. Set anys més tard, en canvi, tots els municipis havien superat el 50% en la consolidació de les seves àrees residencials (el que tenia el percentatge més baix era Palau-saverdera, amb un 66%), i un bon nombre d'ells les havia vist consolidar-se per sobre del 75%: Roses (95%), Sant Pere Pescador (91%), l'Armentera (88%), Vilajuïga (88%), Castelló d'Empúries (82%), Fortià (78%) i Pedret i Marzà (76%). No obstant això, els creixements més significatius s'havien produït en aquells municipis que encara es trobaven en una situació intermèdia, a saber, Pau (amb un increment de 42 punts percentuals), Vila-sacra (de 30 punts) i Peralada (de 23). Es constata, doncs, com aquestes àrees residencials l'any 1997 havien aparegut de forma molt recent en aquests municipis, i com s'havien anat consolidant en els anys posteriors a aquella data.

La colmatació de les urbanitzacions turístiques, l'any 1997, era superior i només en un municipi (Palau-saverdera, amb un 48%) les seves urbanitzacions no arribaven al 50% de consolidació. No obstant això, només dos municipis tenien unes urbanitzacions amb graus d'ompliment elevats: Fortià (90%) i Castelló d'Empúries (85%). Per tant, la majoria dels municipis es trobaven més aviat en un terme mig, de manera que el grau de consolidació de les seves urbanitzacions oscil·lava entre el 74% de Sant Pere Pescador i el 63% de Peralada i Ventalló. L'any 2004, en canvi, la situació havia canviat ostensiblement, i pràcticament tots els municipis –excepte Palau-saverdera (amb un 70%)– presentaven graus de consolidació de més del 75% en les seves urbanitzacions: Castelló d'Empúries (93%), Fortià (93%), Torroella de Fluvià (90%), Peralada (89%), Sant Pere Pescador (86%), Roses (81%), l'Escala (79%) i Viladamat (78%). Aquest fet denota com aquestes àrees, que en alguns casos havien aparegut força temps enrere, en aquests anys haurien experimentat un intens procés d'ocupació dels seus buits intersticials. Tanmateix, els municipis amb increments més forts pel que fa a la consolidació de les seves urbanitzacions són els de Peralada (amb un increment de 26 punts percentuals), Palau-saverdera (de 22 punts) i Torroella de Fluvià (de 21 punts), precisament els tres municipis de segona i tercera línia que en aquests anys registren una major implantació de la urbanització turística; unes implantacions que, com s'acaba de demostrar, van anar acompanyades d'una ràpida consolidació de les zones prèviament urbanitzades amb aquestes mateixes tipologies lligades amb el turisme.

- *Principals resultats*

- Al llarg d'aquest període es produeix un procés d'ompliment de les àrees urbanitzades amb un baix grau de consolidació, més important en termes absoluts en les urbanitzacions turístiques (22,2 ha.) que en les àrees residencials de baixa densitat (13,3 ha.), però proporcionalment més acusat en les

segones (de 16 punts percentuals) que en les primeres (d'11 punts). Aquest procés provoca que l'espai buit s'hi redueixi fins al 19% i el 18%, respectivament.

- Al 1997 encara hi havia tres municipis amb un grau de consolidació de les àrees residencials per sota del 50% mentre que, set anys més tard, tots els municipis amb aquest tipus de poblament havien superat aquesta fita, i un bon nombre d'ells les havia vist consolidar-se per sobre del 75%.
- Tot i que la consolidació del conjunt de les urbanitzacions turístiques analitzades era superior que la de les àrees residencials l'any 1997, la majoria dels municipis es trobaven encara en un terme mig en relació amb el grau d'ompliment de les seves urbanitzacions. L'any 2004, en canvi, la situació havia variat notablement, i pràcticament tots els municipis tenien les urbanitzacions consolidades ja en més d'un 75%.

7.1.5 Recapitulació

Al llarg d'aquestes pàgines s'han analitzat les transformacions dels assentaments esdevingudes durant el període 1997-2004, com s'havia fet per al període anteriorment analitzat (1957-1997), a partir de les dades obtingudes mitjançant la cartografia i els SIG.

- Els creixements experimentats per la superfície urbanitzada a la plana de l'Alt Empordà en aquests anys, tot i tractar-se d'un moment de forta dinàmica constructiva, són d'una magnitud més aviat moderada. Respecte a això, cal assenyalar que aquest és un espai que ja havia estat molt transformat, i que el període és molt curt, sobretot si es compara amb l'analitzat amb anterioritat, que s'estén al llarg de quaranta anys. Per tant, els canvis detectats són relativament pocs, però reflecteixen unes transformacions que en aquell moment es trobaven en curs al territori analitzat, i que s'haurien anat desenvolupant, amb molta celeritat, des de començaments de la dècada dels anys noranta del segle XX.
- Per altra banda, aquests creixements presenten una disposició més repartida pel territori, ja que malgrat que continuen sent de major magnitud a la costa, esdevenen proporcionalment més rellevants a l'interior, al mateix temps que se situen en zones molt ben comunicades. És en aquestes àrees del rerepaís on, tot i que les xifres absolutes resulten comparativament reduïdes, els creixements suposen una gran transformació per a molts dels nuclis, que es fa molt palesa quan es transita pel territori.
- Tot i que els creixements lligats al turisme segueixen sent els més extensos, els increments més significatius són els de les àrees residencials de baixa densitat i els de les zones industrials, comercials i d'equipaments, perquè denoten el canvi que s'hauria produït, ja plenament, en els patrons de creixement d'aquestes àrees. A més, els creixements lligats al turisme continuen tenint

una implantació territorialment més generosa, però la seva localització esdevé molt més concentrada.

- En canvi, les àrees residencials de baixa densitat, amb uns increments més moderats, estan conformades per un bon nombre d'implantacions, que es disposen d'una forma més dispersa pel territori, i per tant molt més generalitzada, afectant a un bon nombre de municipis de l'interior.
- L'augment de la presència de les zones industrials, comercials i d'equipaments, per la seva banda, es produeix amb unes magnituds equiparables a les dels tipus de poblament turístic, però amb una localització bastant més desconcentrada que la d'aquells; un fet que denota –al marge d'altres consideracions, com ara la disponibilitat de sòl a un preu més econòmic en uns indrets que, cal recordar-ho, estan força ben comunicats– una certa voluntat de diversificació econòmica per part dels diferents municipis que en aquests anys haurien impulsat polígons, en el seu terme municipal.
- Amb referència a l'hàbitat, les tipologies que creixen més són les de baixa densitat i les zones amb un baix grau de consolidació. Els increments dels tipus de baixa densitat responen a què tant les urbanitzacions turístiques com les àrees residencials s'haurien seguit desenvolupant, en aquest període, bàsicament amb aquestes tipologies.
- Per altra banda, els importants augments registrats per la categoria d'"altres" mostren la força amb la qual s'implanten durant aquests anys les àrees industrials, comercials i d'equipaments, però també com moltes de les noves àrees urbanitzades de l'any 2004 eren en realitat molt recents, de manera que estaven encara per consolidar.
- Finalment, com s'ha pogut comprovar, l'alça constructiva viscuda en aquests anys també es materialitza en el procés d'ompliment experimentat per àrees ja prèviament urbanitzades, de manera que moltes de les àrees residencials de baixa densitat, així com determinades urbanitzacions turístiques, que l'any 1997 romanien amb un grau de consolidació força baix, es van colmatant al llarg d'aquest període.

Així doncs, les variacions detectades amb l'anàlisi dels canvis dels assentaments en el període 1997-2004, tot i que han estat d'una magnitud relativament moderada, han reflectit les transformacions que es produeixen durant aquests anys en aquest territori. Aquestes transformacions, que es caracteritzen perquè els processos d'urbanització es produeixen en llocs propers a la costa, però també en zones de l'interior –on resulten molt més significatius–, i perquè segueixen incrementant-se les tipologies vinculades amb el turisme, però també les no turístiques –de caràcter residencial o industrial–, suposen un pas més en la ruptura del sistema d'assentaments desenvolupat des de la dècada dels anys seixanta, en relació amb l'activitat turística i la segona residència. S'observa, per tant, la progressiva consolidació d'uns nous patrons urbanístics –amb la creixent implantació de tipologies com les noves configuracions de les urbanitzacions localitzades a

l'interior, les noves zones residencials que es constitueixen a continuació dels nuclis preexistents o les noves àrees industrials, logístiques o comercials que se situen al llarg de les carreteres principals– que responen a una sèrie de processos en bona part nous, i que haurien anat prenent cada cop més força des de principis dels anys noranta del segle XX.

7.2 ANÀLISI DELS PROCESSOS DE TRANSFORMACIÓ

Arribats a aquest punt, caldria veure quina ha estat l'evolució en aquests anys (1996-2006) d'una sèrie de variables estadístiques, amb l'objectiu d'aproximar-se als processos a què han anat lligats els canvis experimentats pels assentaments en aquest període més recent. Uns canvis que, com s'acaba d'observar, tot i que quantitativament han estat relativament reduïts, han resultat prou significatius, especialment quant als municipis de l'interior. Com ja s'havia fet anteriorment, per al període 1950-1996 (apartat 6.2), l'anàlisi d'aquestes variables (habitatge, infraestructura d'allotjament, població i mobilitat) s'abordarà fixant-se en el conjunt de l'àmbit d'estudi, de forma separada per municipis i per a les tres línies de costa.

7.2.1 Creixement del parc d'habitatges

En l'anàlisi realitzada amb anterioritat (apartat 6.2.2), s'havia resseguit l'evolució del parc d'habitatges fins al 1991, a través de les dades procedents del cens d'habitatges de l'INE, disponible amb una periodicitat de deu anys. Així doncs, per tal d'aproximar-se als canvis esdevinguts de forma més recent, es disposen de les dades aportades pel cens de l'any 2001, que es complementaran amb el recompte dels habitatges acabats, procedent dels certificats finals d'obra emesos pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona.

A) L'evolució del parc d'habitatges

El creixement del parc d'habitatges, calculat a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001, permet constatar com durant la dècada dels noranta es va continuar produint un increment del nombre d'habitatges a l'àrea d'estudi. Així, al llarg d'aquests anys, l'augment va ser de 6.635 habitatges, de manera que l'any 2001 el parc d'habitatge d'aquesta àrea assolí la xifra de 55.562 habitatges (Taula 29). Així mateix, segons aquestes dades, la taxa de variació en matèria d'habitatge en el conjunt de l'àrea estudiada va ser d'un 13,6%. Com es pot constatar, tot i que es va continuar produint un creixement, aquest va ser menor que, sense anar més lluny, l'experimentat en la dècada anterior (apartat 6.2.2). No obstant això, a diferència del que va succeir als anys vuitanta, la primera línia de costa presenta una taxa de creixement més reduïda (del 12,6%), que no pas les altres dos línies (un 18,5% i un 30,7%, respectivament), tot i que la primera línia segueix sent la que més creix en termes absoluts (amb 5.640 habt.).

Taula 29 Habitatges, per línies de costa (1991-2001)

	1991	2001	91-01	
	habt.	habt.	habt.	%*
1a línia	44.752	50.392	5.640	12,6
2a línia	2.359	2.796	437	18,5
3a línia	1.816	2.374	558	30,7
Total	48.927	55.562	6.635	13,6

* Taxa de creixement acumulatiu

Font: INE. Elaboració pròpia

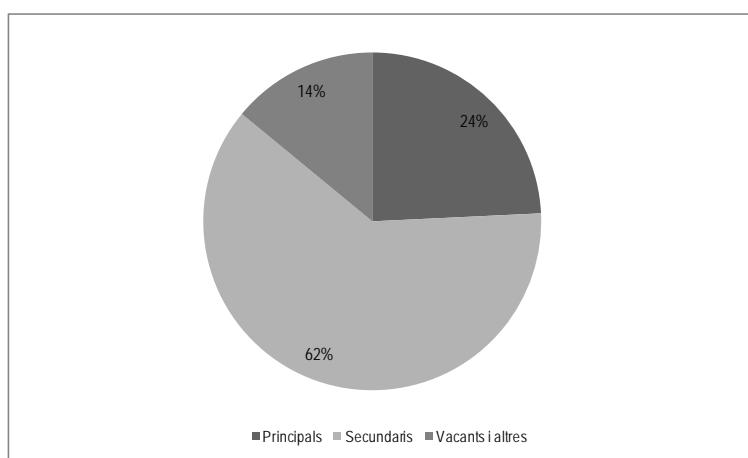
Aquesta modificació de les tendències –assenyalada pel fet que la segona i la tercera línies, per primer cop en cinquanta anys, constitueixen els àmbits on es produeix un major creixement, en termes relatius, del parc d'habitatges– es constata també amb les dades d'alguns dels municipis més interiors, on els habitatges assoleixen taxes de variació força elevades:

- En alguns casos, les taxes es corresponen amb augments considerables també des del punt de vista absolut, relacionats amb el desenvolupament de noves àrees residencials, com a Vilajuïga (196 habt. i un 74,2%), amb el creixement de la urbanització turística, com a Palau-saverdera (149 habt. i un 31,1%) i a Ventalló (108 habt. i un 27,8%), o amb les dos circumstàncies, com a Peralada (268 habt. i un 52,1%).
- En altres casos, en canvi, les taxes no es tradueixen en un increment tan elevat en el nombre d'habitatges, però com es produeixen en pobles amb un nombre d'habitatges més reduït, resulten igualment significatives: Torroella de Fluvià (57 habt. i un 43,8%), Vila-sacra (41 habt. i un 28,3%), Fortià (57 habt. i un 27,0%) i Pau (48 habt. i un 22,9%).
- De totes maneres, tant en uns casos com en els altres, les taxes de variació d'aquests municipis són superiors a les presentades pels municipis costaners, com l'Escala i Roses, que tot i seguir augmentant el seu número d'habitatges (en 2.129 i 3.488 habt., respectivament), presenten unes taxes de creixement comparativament més moderades (del 19,2% i del 18,2%). Castelló d'Empúries, per la seva banda, segons les dades del cens, només experimenta un augment de 291 habitatges

(amb un 2,2% de taxa) i Sant Pere Pescador no tan sols no creix en nombre d'habitatges sinó que fins i tot registra decreixements²⁰⁴.

Així mateix, si es fixa l'atenció en la condició dels habitatges com a principals, secundaris o vacants, es pot comprovar com es produeix un canvi força significatiu respecte al 1991, ja que, segons les dades del cens de 2001, hi hauria hagut un significatiu increment del pes de la primera residència. Mentre que a l'any 1991 només el 19% dels habitatges eren principals, el 74% eren secundaris i el 7% romanien vacants, al 2001 el pes dels habitatges principals havia crescut fins al 24%, el dels secundaris havia disminuït fins al 62% i el dels vacants havia augmentat fins al 14% (Gràfic 54).

Gràfic 54 Habitatges segons el tipus (2001)

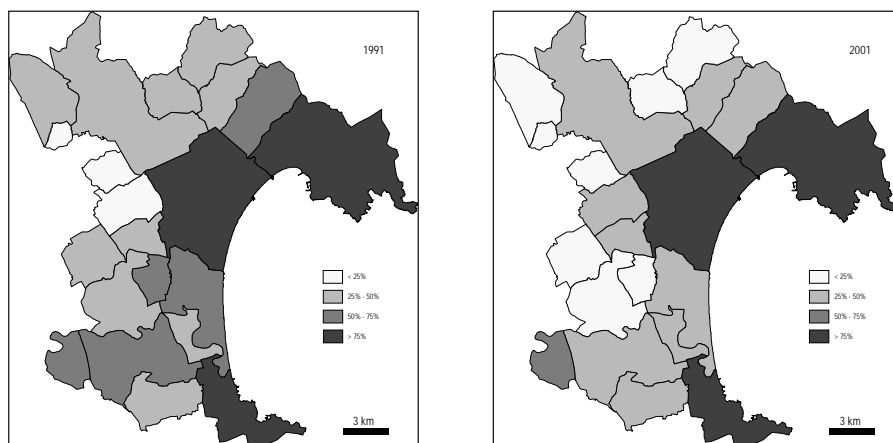

Font: INE. Elaboració pròpia

Tot i les necessàries cauteles que cal mostrar amb les dades (veure capítol 5), les xifres resulten prou indicatives de l'increment de la funció residencial que s'hauria produït en aquesta àrea durant aquests anys, a través de processos com la conversió de les segones en primeres residències o l'absorció per una part important dels habitatges construïts de demandes de primera residència. Com es pot observar en els mapes (Mapa 35), un bon nombre de municipis de l'àrea redueixen el seu percentatge d'habitatges secundaris i vacants, de manera que els habitatges principals resulten predominants en la majoria dels municipis de l'àmbit d'estudi.

²⁰⁴ Un fet que pot tenir a veure amb l'estat de deteriorament de molts dels immobles del nucli tradicional, que ha comportat nombrosos informes de ruïna, tot i que no es pot descartar, en aquest cas, així com en el de Castelló d'Empúries, l'existència de certes imperfeccions en el registre (veure, en aquest sentit, les consideracions metodològiques realitzades al capítol 5).

Mapa 35 Habitatges secundaris i vacants (1991-2001)

Font: INE. Elaboració pròpia

D'aquesta manera, l'any 2001 tan sols quatre municipis –Castelló d'Empúries (82%), l'Escala (82%), Roses (79%) i Sant Mori (59%)– tenien més de la meitat del parc compost per habitatges secundaris i vacants. Així mateix, els habitatges secundaris eren els majoritaris a la primera línia de costa, amb un 66% – un 80% si s'hi sumen els vacants– però a les altres dos línies predominaven els habitatges principals, amb un 60% i un 72% del total, respectivament (Taula 30).

Taula 30 Habitatges segons el tipus, per línies de costa (2001)

	Principals		Secundaris		Vacants i altres		Total	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
1a línia	10.070	20	33.184	66	7.137	14	50.391	100
2a línia	1.687	60	804	29	305	11	2.796	100
3a línia	1.716	72	300	13	358	15	2.374	100
Total	13.473	24	34.288	62	7.800	14	55.561	100

Font: INE. Elaboració pròpia

B) La producció residencial

Aquesta era la situació de l'any 2001, reflectida a través de les dades del cens. Malauradament, no es disposen de dades més recents del nombre d'habitatges, de manera que l'anàlisi quedaria incompleta, més si es té en compte que els anys que manquen per a cobrir la totalitat del període aquí analitzat inclouen bona part del *boom* constructiu que, havent-se iniciat a mitjans dels anys noranta, s'allarga fins més enllà del

primer quinquenni de la dècada dels anys 2000. No obstant això, per tal de superar aquesta manca d'informació, es poden utilitzar les dades d'habitatges acabats, extretes del certificats finals d'obra del Col·legi d'Aparelladors, que permeten complementar l'anàlisi, i ajudar a valorar amb més detall l'alça constructiva d'aquests anys.

Així es pot veure que, segons aquestes dades, entre els anys 1992 i 2006 es van construir 10.053 habitatges en el conjunt de l'àmbit d'estudi, o sigui, prop de 700 habitatges l'any. Tot i que la gran majoria d'aquests habitatges (el 83%) es va localitzar a la primera línia de costa (Taula 31), els municipis de l'interior també haurien augmentat la seva producció residencial, sobretot en els darrers anys del període. D'aquesta manera, si es ressegueix l'evolució de les dades (Gràfic 55), es pot comprovar com entre 1992 i 1997 el nombre d'habitatges acabats es va mantenir bastant estable: amb una producció al voltant de les 370 habitatges per any. En canvi, a partir de 1998 s'inicia una tendència a l'alça, i les xifres van augmentant progressivament, fins que a l'any 2001 es produeix una punta considerable (de 975 hab.). Després, tot i que en els dos anys següents s'observa un cert descens, al 2004 hi torna a haver un repunt molt fort, de manera que en els anys 2004, 2005 i 2006 es construeix per sobre dels mil habitatges, sent el darrer any, el 2006, el de més producció de tot el període analitzat (amb 1.191 hab.).

Taula 31 Habitatges acabats, per línies de costa (1992-2006)

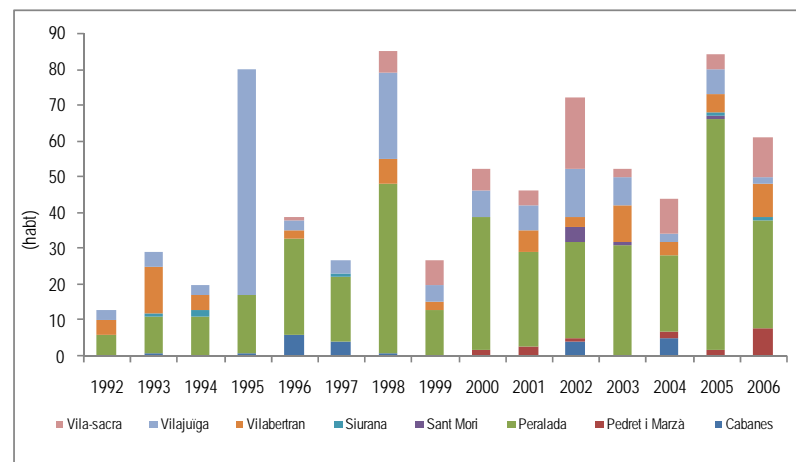
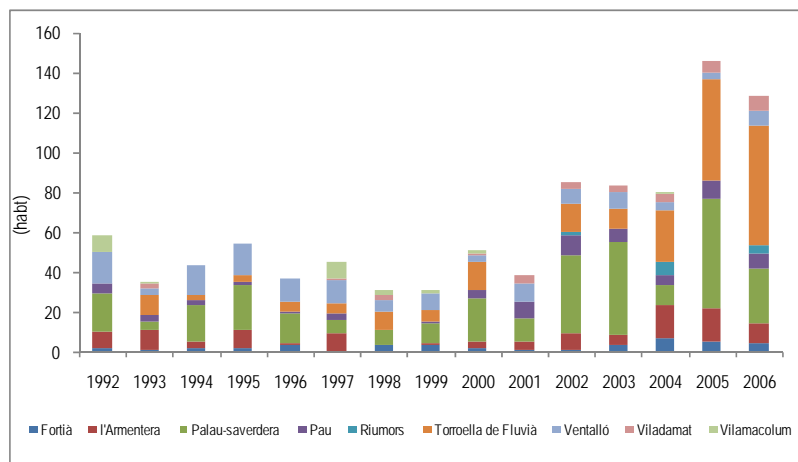
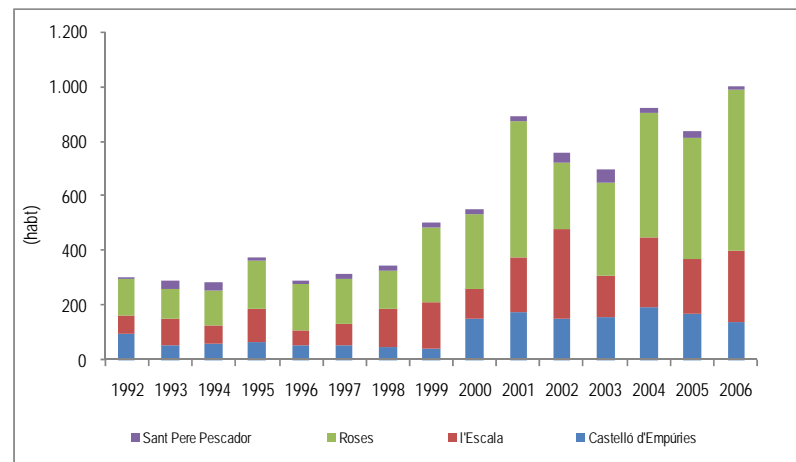
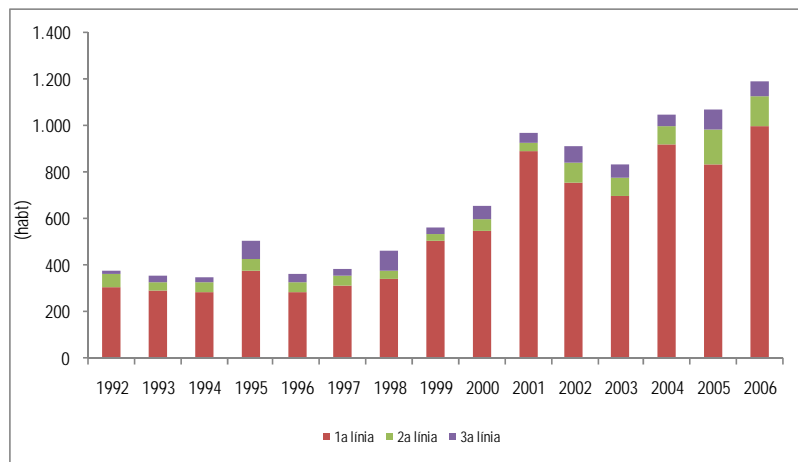
	1992-2006	
	habt.	%
1a línia	8.377	83
2a línia	945	10
3a línia	731	7
Total	10.053	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Com es pot observar, la producció residencial del conjunt segueix en aquest període molt condicionada pels volums aportats per la primera línia, tot i que en els darrers anys les produccions de la segona i la tercera línies haurien augmentat de forma prou significativa²⁰⁵. Veieu-m'ho amb més detall:

²⁰⁵ Si s'analitzen les dades d'habitatges acabats als anys vuitanta, es pot veure com al llarg d'aquella dècada el protagonisme dels quatre municipis de la costa va ser gairebé absolut, mentre que a la dècada dels noranta i en el primer quinquenni dels 2000, tot i que els habitatges construïts a primera línia continuen sent molt predominants, augmenta el pes dels habitatges acabats a la segona i a la tercera línies de costa.

Gràfic 55 Habitatges acabats, per línies de costa i per municipis (1992-2006)

Font: Idescat. Elaboració pròpia

- A la primera línia de costa és on es construeix més habitatge, atesa la major magnitud de la urbanització i l'elevat potencial d'edificació que encara conserven tant els nuclis i les seves extensions com les urbanitzacions turístiques d'aquests municipis. Roses és la localitat que més habitatge produeix al llarg de tot el període (4.112 hab.), amb volums especialment elevats en els darrers anys: al voltant dels 400 habitatges. L'Escala, per la seva banda, se situa en la segona posició del rànquing (amb 2.296 hab.), tot i mostrar una evolució més irregular. Castelló d'Empúries, si bé es troba clarament per sota (amb 1.619 hab. acab.), experimenta un significatiu creixement a partir de l'any 2000 (amb produccions anuals al voltant dels 150 hab.) que es pot relacionar amb l'ompliment de les zones turístiques, però també amb el desenvolupament de noves àrees residencials. Finalment, Sant Pere Pescador construeix molt menys habitatge (350 hab.), tot i que registra algunes puntes al principi (anys 1993 i 1994) i, sobretot, al final del període (anys 2002 i 2003), de la mateixa manera que Castelló, lligades amb els processos de consolidació de les urbanitzacions turístiques però també amb l'aparició de noves àrees residencials.
- Pel que fa a la segona línia, el municipi que construeix més habitatge és Palau-saverdera (316 hab.), amb volums que s'incrementen a partir del 2002 (al voltant de 36 hab. anuals), relacionats sobretot amb el creixement i la consolidació de la urbanització turística. En segon lloc es trobaria un municipi com Torroella de Fluvià, que després d'haver presentat xifres força moderades, a partir de l'any 2003 experimenta un fort increment (amb produccions al voltant dels 50 hab./any), per la irrupció de la urbanització turística. Per sota queden altres municipis amb produccions més reduïdes, en uns casos vinculades amb creixements turístics i en altres amb desenvolupaments residencials, com Ventalló, l'Armentera, Pau, Fortià i Viladamat.
- Entre els municipis de la tercera línia sobresurt la magnitud de les xifres de Peralada, que se situa entre les quatre localitats amb més habitatges edificats durant aquest període (384 hab.), fins i tot per sobre d'un municipi costaner com Sant Pere Pescador. Peralada experimenta puntes de producció residencial als anys 1998, 2000 i 2005, que es poden relacionar tant amb la implantació de les noves àrees residencials com amb el creixement i la consolidació de la urbanització turística. Per sota es troba Vilajuïga, amb una producció molt concentrada en uns moments molt determinats (anys 1995, 1998 i 2002), i que respon a l'aparició de noves àrees residencials. Altres localitats, com Vila-sacra o Pedret i Marzà, augmenten el nombre d'habitatges acabats cap al final del període, en relació amb els creixements residencials. En canvi, d'altres, com Vilabertran i Cabanes, tot i no experimentar creixements urbanístics significatius, han anat edificant –sobretot Vilabertran– mitjançant processos d'ompliment de la trama consolidada i de substitució de l'edificació.

Vistes aquestes xifres, es pot assenyalar que l'anàlisi de l'evolució dels habitatges acabats clarifica, en certa manera, perquè el creixement del parc d'habitatges al llarg dels anys noranta, calculat a partir de les

dades del cens, havia estat menor que el de períodes anteriors. Com s'ha pogut comprovar, els anys de *boom* constructiu s'inicien gairebé al final de la dècada –l'any 1998– i s'estenen més enllà de l'any 2005. En canvi, els primers anys noranta són anys de crisi del sector de la construcció, on les dades d'habitatges acabats es redueixen, i s'allunyen molt de les xifres dels anys vuitanta, sobretot a la primera línia.

C) La producció residencial per tipologia

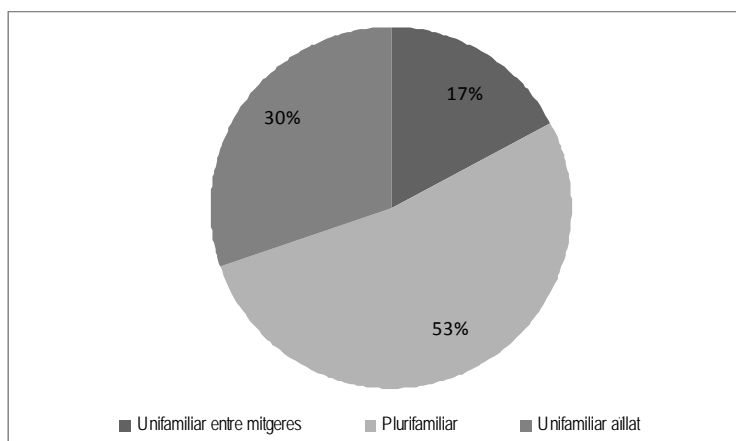
Una altra informació de la qual es disposa per a complementar l'anàlisi de les dinàmiques relacionades amb l'habitatge en aquest període més recent són els recomptes dels habitatges acabats per tipologia, que resulten útils perquè proporcionen un major coneixement dels tipus edificatoris més implantats en aquests anys. Aquestes dades serveixen per a complementar, així, la informació obtinguda a través de l'anàlisi cartogràfica i l'aplicació de la tipologia dels assentaments, concretament sobre els tipus d'hàbitat predominant.

Segons l'anàlisi d'aquestes dades, la tipologia d'habitatge més habitual durant aquest període (1992-2006), en relació amb el conjunt de l'àmbit d'estudi, és l'habitatge plurifamiliar (amb el 53% dels habitatges construïts), seguit per l'unifamiliar aïllat (el 30%) i l'unifamiliar entre mitgeres (el 17%) (Gràfic 56). No obstant això, si es ressegueix la implantació d'aquestes tipologies en el territori, i es realitza l'anàlisi per a les diferents línies de costa (Taula 32), es pot veure com, mentre que a la primera línia esdevenen majoritaris els habitatges acabats de tipus plurifamiliar (el 58%), a les altres dos línies predominen els unifamiliars aïllats, més a la segona (amb un 60%) que no pas a la tercera (amb un 49%). Aquesta diferenciació resulta força significativa, ja que denota com en aquests dos àmbits, durant aquests anys, s'ha tendit cap a la implantació d'uns models residencials de més baixa densitat. Aquest procés es correspon amb l'aparició –primer– i la consolidació –després– de tipus del poblament fins a aquell moment menys representats en aquestes àrees, com són les àrees residencials de baixa densitat i les urbanitzacions de tipus turístic, que han suposat la implantació majoritària de la casa unifamiliar aïllada.

Per contra, a la primera línia de costa, només el 25% dels habitatges acabats són de tipus unifamiliar aïllat. Es pot comprovar, per tant, com tot i que la urbanització constituïda amb formes de baixa densitat, com s'ha constatat anteriorment (apartats 6.1 i 7.1), és la que predomina a la primera línia, la tipologia que protagonitza la producció residencial d'aquests anys, en els municipis costaners, és l'habitatge plurifamiliar, localitzat bé en les parts més centrals dels nuclis, bé en determinades zones de les urbanitzacions turístiques, que es caracteritzen pel seu caràcter més dens, però que són territorialment menys extenses.

Amb referència a l'anàlisi de la implantació de l'habitatge unifamiliar entre mitgeres, aquesta resulta més difícil ja que la categoria inclou –en un mateix paquet– les promocions de cases unifamiliars adossades i els edificis entre mitgeres, de caràcter unifamiliar, que s'edifiquen en les zones de poblament tradicional dels nuclis urbans.

Gràfic 56 Habitatges acabats, segons la tipologia (1992-2006)

Font: Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers de l'Edificació de Girona. Elaboració pròpia

A grans trets, es pot considerar que el percentatge obtingut pels habitatges unifamiliars entre mitgeres a la primera línia correspon, en bona part, a promocions de cases unifamiliars adossades, ja que les zones més denses d'aquestes poblacions (sobretot a Roses i l'Escala) estan conformades més aviat per edificis entre mitgeres o per blocs aïllats d'habitatge plurifamiliar. En conseqüència, es pot assumir que una part important de la producció d'aquesta tipologia es podria sumar a les xifres obtingudes per l'habitatge unifamiliar aïllat, amb la qual cosa les tipologies de baixa densitat assolirien un major pes en la producció residencial de la primera línia, tot i que sense arribar a trencar el predomini de l'habitatge plurifamiliar.

Taula 32 Habitatges acabats segons la tipologia, per línies de costa (1992-2006)

	1992-2006		
	Unifamiliar entre mitgeres	Plurifamiliar	Unifamiliar aïllat
	%	%	%
1a línia	17	58	25
2a línia	20	20	60
3a línia	22	29	49
Total	17	53	30

Font: Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers de l'Edificació de Girona. Elaboració pròpia

En canvi, a la segona i la tercera línies, les xifres d'habitatge unifamiliar entre mitgeres (un 20% i un 22% de la producció residencial), tot i que en una part es poden correspondre amb les promocions d'adossades que han anat apareixent també en alguns d'aquests municipis (Palau-Saverdera, Pau, Vilajuïga, Vila-sacra,

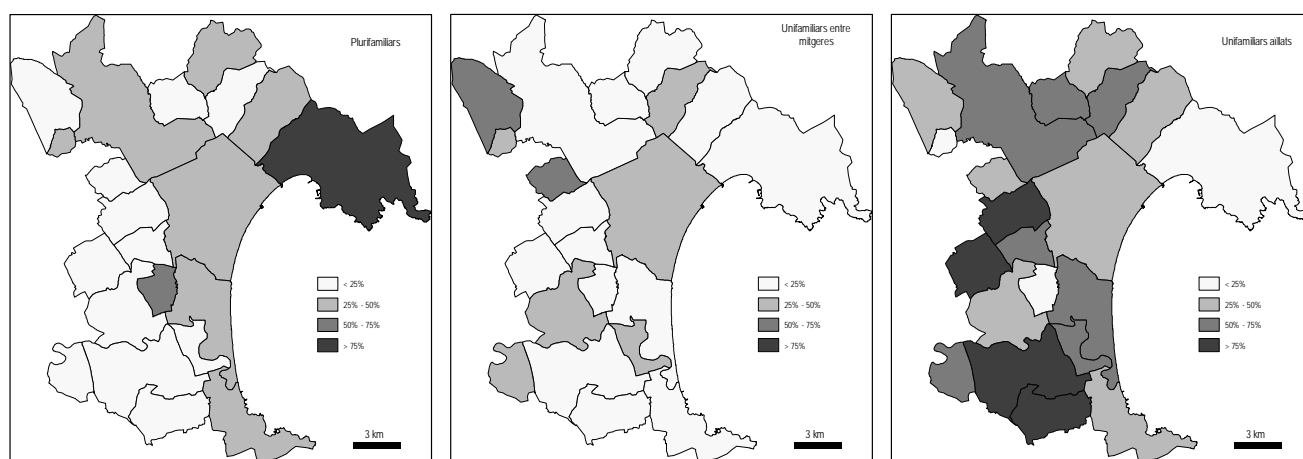
Peralada, Torroella de Fluvià, etc.), també inclouen els habitatges unifamiliars entre mitgeres, que s'aixequen a les parts més centrals d'aquests nuclis urbans. En tot cas, aquestes dades, si més no, reafirmen l'esquema que es dibuixa d'una zona costanera on predomina l'habitatge plurifamiliar i uns territoris més d'interior amb un major pes de les tipologies unifamiliars i de més baixa densitat. Si es fa el repàs de la implantació de les diferents tipologies en els diferents municipis es pot veure com:

- Els habitatges plurifamiliars han estat els predominants entre els habitatges acabats en el conjunt de l'àrea estudiada, però han tingut una implantació molt concreta. Aquesta tipologia només supera les tres quartes parts de la producció residencial a un únic municipi (Roses), i només a un altre (Vilamacolum) en representa més de la meitat. Com es pot veure al Mapa 36, aquells municipis on l'habitatge plurifamiliar ha tingut un pes més significatiu en la producció residencial (de més del 25%) són els més grans i desenvolupats (Roses, l'Escala, Palau-saverdera, Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador i Peralada), acompanyats per tres municipis (Vilajuïga, Vilabertran i Vilamacolum) amb circumstàncies diverses i molt més concretes²⁰⁶.
- Els habitatges unifamiliars entre mitgeres han experimentat una menor producció i una implantació més erràtica que no pas els plurifamiliars. Només hi ha dos municipis on predomina aquesta tipologia d'habitatge: Cabanes, que pràcticament no hauria registrat creixements, però els pocs que ha tingut haurien estat en base a adossades, i Vila-sacra, que combina la materialització d'edificis entre mitgeres unifamiliars en els tipus tradicionals del poblament amb la construcció de cases unifamiliars adossades, en les noves àrees residencials. La resta de municipis amb percentatges prou significatius (de més del 25%) conformen un grup força heterogeni: Sant Mori i Vilabertran, amb l'aparició d'edificis entre mitgeres unifamiliars en els tipus tradicionals, Torroella de Fluvià, amb la implantació de cases adossades en les urbanitzacions turístiques, Pau i l'Armentera, amb la proliferació d'adossades en les noves àrees residencials, i Castelló d'Empúries, on aquesta darrera dinàmica es combina amb la consolidació de les urbanitzacions turístiques, molts cops, en base a unifamiliars adossades.
- Finalment, la producció d'habitatge unifamiliar aïllat, tot i no ser majoritària en el conjunt de l'àrea estudiada, ha tingut una implantació molt més generalitzada que la dels habitatges plurifamiliars i els unifamiliars entre mitgeres. D'aquesta manera, la producció residencial de la majoria dels municipis (tretze) s'ha caracteritzat pel predomini d'aquest tipus d'habitatge. De fet, pràcticament totes les localitats de l'àmbit d'estudi (dinou) presenten proporcions prou significatives d'habitatges unifamiliars aïllats (de més del 25%). Concretament, són alguns dels municipis de segona i de tercera línia on es poden trobar els percentatges més elevats, bé per la irrupció de les noves àrees

²⁰⁶ Per exemple, Vilabertran és un municipi limítrof de Figueres, on l'arribada de població i la construcció de nous habitatges no s'ha traduït en creixements urbanístics d'una magnitud significativa, sinó que s'ha materialitzat en un procés de reompliment interior i de substitució de l'edificació, amb blocs i edificis entre mitgeres plurifamiliars i amb promocions de cases unifamiliars adossades.

residencials (Viladamat, Fortià i Pedret i Marzà), bé pel desenvolupament i la consolidació de la urbanització turística (Ventalló i Pau), o bé per l'edificació d'habitatges unifamiliars aïllats en els tipus tradicionals del poblament (Siurana i Riumors).

Mapa 36 Habitatges acabats per tipologia (1992-2006)

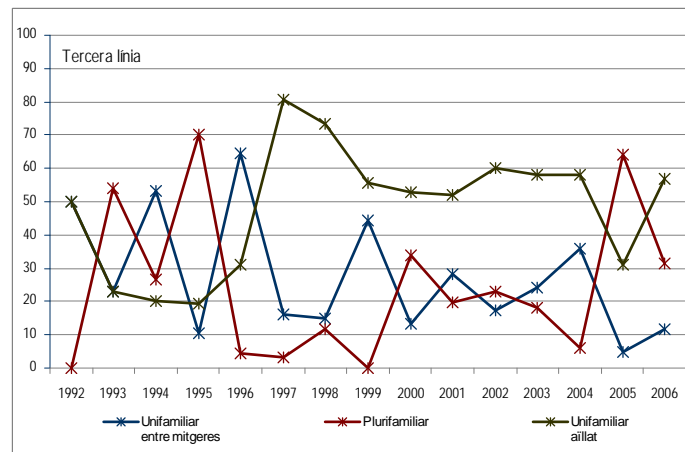
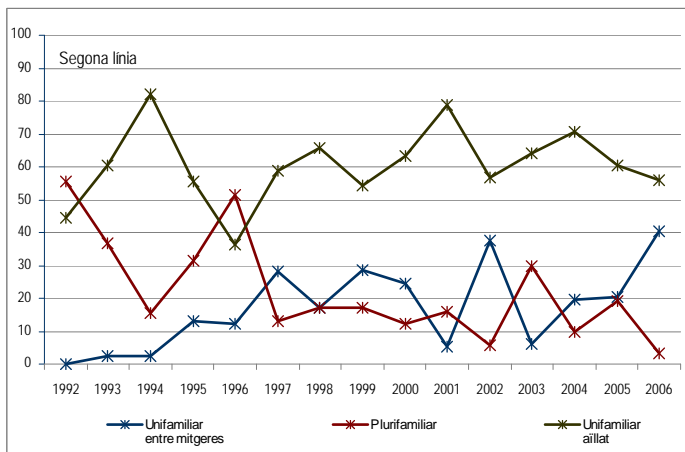
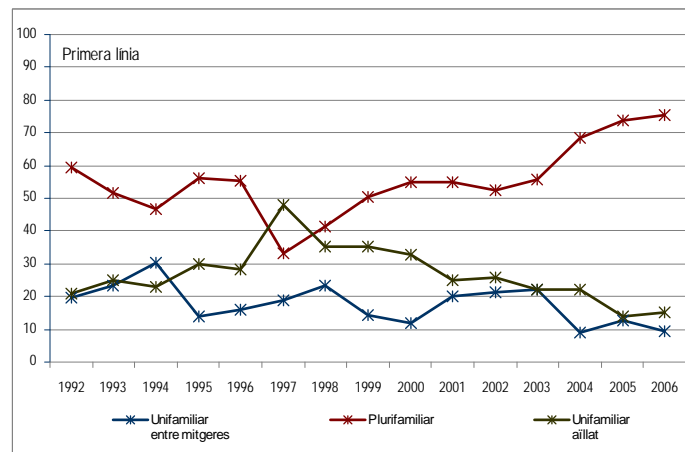
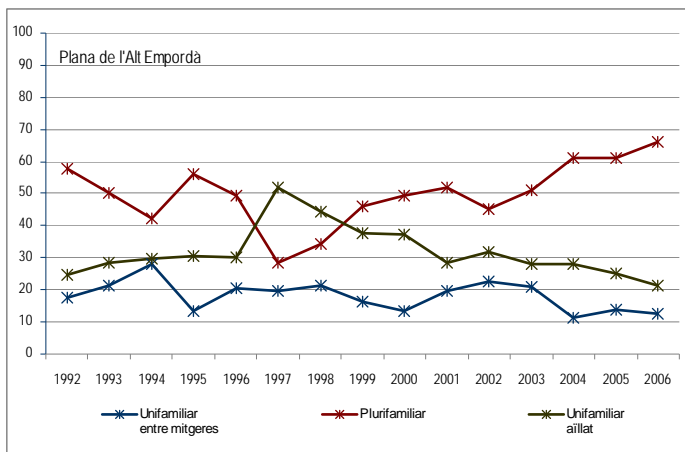

Font: Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers de l'Edificació de Girona. Elaboració pròpia

Així, els resultats obtinguts amb aquesta anàlisi insisteixen en la idea, ja assenyalada anteriorment, que tot i que en la producció residencial de l'àrea en el seu conjunt hagi predominat l'habitatge plurifamiliar, durant aquests anys s'han anat imposant amb força els models residencials de baixa densitat en moltes de les localitats de l'àmbit d'estudi, sobretot en aquelles situades més a l'interior, com demostra el pes assolit pels habitatges acabats de tipus unifamiliar, bàsicament els aïllats, en la producció residencial de dos de les tres línies de costa, i en els diferents municipis.

Així mateix, si es fa l'anàlisi temporal de la producció residencial (Gràfic 57), es pot veure com en el conjunt de l'àrea estudiada els percentatges anuals assolits pels habitatges plurifamiliars gairebé sempre se situen per sobre dels registrats pels habitatges unifamiliars, tant aïllats com entre mitgeres, amb l'única excepció dels anys 1997 i 1998 –precisament, en el moment de l'inici del *boom* immobiliari–, quan hi va haver una caiguda de la producció d'habitatge plurifamiliar, que va arribar a ser superada per la de l'habitatge unifamiliar. No obstant això, des d'aquell moment, el pes de l'habitatge unifamiliar aïllat es redueix progressivament, al mateix temps que la producció d'habitatge plurifamiliar es recupera, fins a assolir magnituds similars a les del principi del període, i fins i tot superar-les. Al seu torn, la proporció obtinguda pels habitatges unifamiliars entre mitgeres, tot i algunes oscil·lacions, mostra una evolució més regular.

Gràfic 57 Habitatges acabats, segons la tipologia i per línies de costa (1992-2006)

Font: Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers de l'Edificació de Girona. Elaboració pròpia

Els resultats globals, com es pot veure als gràfics, estan molt condicionats per les grans magnituds assolides per la primera línia. En aquest sentit, les diferents tipologies a la primera línia presenten una evolució bastant similar a la del conjunt, tot i que encara s'amplia la distància que separa als habitatges plurifamiliars i els unifamiliars. En canvi, a les altres dos línies, tot i la major variabilitat –amb canvis de vegades molt sobtats entre els percentatges dels diferents anys–, que respon a les menors magnituds de les xifres absolutes, l'habitatge unifamiliar aïllat és el que predomina pràcticament al llarg de tot el període. Tot i que amb alguna excepció –com la de principis dels anys noranta a la tercera línia–, l'evolució de la producció residencial d'aquests anys indica, en general, una tendència cap a una major implantació dels habitatges unifamiliars aïllats a l'interior, més a la segona línia que no pas a la tercera.

D) Principals resultats

- a) L'anàlisi de l'evolució del parc d'habitatges, mitjançant la comparació entre les dades dels censos de 1991 i 2001, ha permès veure com durant la dècada dels noranta es va continuar produint un creixement del nombre d'habitatges:
- Efectivament, durant els anys noranta es va registrar un increment de 6.635 habitatges, que –tanmateix– va ser menor que l'experimentat en períodes anteriors, amb una taxa de creixement del 13,6%. Amb tot, aquests càlculs no reflecteixen el *boom* immobiliari, que s'inicia gairebé al final de la dècada.
 - Igualment, la primera línia de costa va presentar una taxa de variació (del 12,6%) que se situa per sota de la de les altres dos línies (un 18,5% i un 30,7%, respectivament), tot i seguir sent la línia que més creixia en termes absoluts (amb 5.640 habt.).
 - Paral·lelament, es va produir un cert increment de la funció residencial d'aquest territori. Al 1991, el 19% dels habitatges eren principals, el 74% eren secundaris i el 7% romanien vacants. A l'any 2001, en canvi, el pes dels habitatges principals havia augmentat fins al 24%, el dels habitatges secundaris havia disminuït fins al 62% i el dels vacants s'havia incrementat fins al 14%
 - En aquest sentit, un bon nombre de municipis van reduir la proporció d'habitatges secundaris i vacants. De fet, tan sols quatre localitats, Castelló d'Empúries (82%), l'Escala (82%), Roses (79%) i Sant Mori (59%), continuaven tenint l'any 2001 més de la meitat del parc compostat per segones residències.
- b) Per altra banda, el seguiment de la producció residencial, dut a terme a partir de les dades d'habitatges acabats, ha complementat l'anàlisi, ja que ha permès resseguir amb més exactitud els

anys de l'alça constructiva, que es desplega entre la meitat de la dècada dels anys noranta i bona part de la dècada dels anys 2000:

- Així, s'ha pogut constatar com entre els anys 1992 i 2006 va tenir lloc un important dinamisme de la construcció residencial a l'àrea d'estudi: amb 10.053 habitatges acabats (prop de 700 hab./any).
 - Entre 1992 i 1997, la producció residencial es van mantenir bastant estable (al voltant dels 370 hab./any). És a partir d'aquell moment quan s'inicia l'alça i les xifres es van incrementant progressivament, fins que l'any 2001 es produeix una punta considerable (amb 975 hab. acab.).
 - Més tard, a l'any 2004, hi torna a haver un altre repunt molt fort, de manera que en els darrers anys es construeix per sobre dels mil habitatges anuals. D'aquesta manera, el 2006 esdevé l'any de més producció de tot el període (amb 1.191 hab. acab.).
 - Tot i que la gran majoria de la producció residencial (el 83% dels habitatges acabats) es continua localitzant a la primera línia de costa, en aquest període les produccions de la segona i la tercera línies augmenten de forma força significativa.
- c) Finalment, a través de les dades referents a la producció residencial segons tipologia s'ha pogut tenir un major coneixement dels tipus edificatoris implantats en aquests anys:
- En primer lloc, s'ha pogut veure com la tipologia d'habitatge més implantada durant el període 1992-2006, en el conjunt de l'àmbit d'estudi, és l'habitatge plurifamiliar (amb un 53% dels habitatges acabats), per sobre de l'unifamiliar aïllat (un 30%) i de l'unifamiliar entre mitgeres (un 17%).
 - Malgrat això, mentre que a la primera línia són majoritaris els habitatges acabats plurifamiliars (amb un 58%), a les altres dos línies predominen els unifamiliars aïllats, més en la segona (amb un 60%) que en la tercera (un 49%).
 - Els habitatges plurifamiliars, tot i ser majoritaris en el conjunt de l'àrea d'estudi, presenten una implantació molt localitzada. Només a dos poblacions superen la meitat de la producció residencial i els municipis on assoleixen un pes més significatiu (de més del 25% de la producció residencial) són aquells més grans i desenvolupats.

- Per contra, l'habitatge unifamiliar aïllat, tot i no ser majoritari en el conjunt, registra una implantació força més generalitzada, ja que la majoria de les localitats (tretze) construeixen en aquest període predominantment amb aquesta tipologia, i pràcticament la totalitat dels municipis de l'àmbit (dinou) presenten proporcions prou significatives (de més del 25%) d'habitatges de tipus unifamiliar aïllat.
- Si es fa l'anàlisi temporal, es pot veure com en el conjunt de l'àrea estudiada els percentatges anuals de producció d'habitatge plurifamiliar han superat, gairebé sempre, els de l'habitatge unifamiliar.
- No obstant això, els resultats estan molt condicionats per les magnituds de la primera línia, mentre que a les altres dos línies, en canvi, l'habitatge unifamiliar aïllat resulta ser el predominant pràcticament al llarg de tot el període.

7.2.2 Evolució de la infraestructura d'allotjament

Les dades corresponents a la infraestructura d'allotjament, en aquest període més recent, continuen fent referència a hotels i càmpings, però presenten una novetat respecte als períodes anteriors, com és la inclusió, en el recompte, dels establiments de turisme rural.

L'any 2006 l'àmbit d'estudi comptava amb 159 establiments d'allotjament turístic (88 hotels, 21 càmpings i 50 establiments de turisme rural), que es traduïen en un total de 37.507 places (Taula 33). Com es pot veure, respecte al nombre d'establiments, continuaven sent majoritaris els hotels (amb el 55% del còmput total), seguits bastant de prop pels establiments de turisme rural (amb un 32%), que malgrat ser un fenomen força recent, haurien proliferat molt ràpidament, situant-se per sobre dels càmpings. No obstant això, el càmping continuava predominant abastament quant a capacitat (amb el 74% de les places), mentre que l'aportació del turisme rural resultava molt reduïda (426 places que només suposaven l'1% del total).

Taula 33 Infraestructura d'allotjament segons el tipus (2006)

Tipus	Establiments	%	Places	%
Hotels	88	55	9.404	25
Càmpings	21	13	27.677	74
Turisme rural	50	32	426	1
Total	159	100	37.507	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Per tant, si es realitza la comparació amb la situació de deu anys enrere, es pot veure com la infraestructura d'allotjament es caracteritza en aquest període per mostrar una evolució bastant estable, experimentant fins i tot un lleu decreixement. En aquesta línia, els hotels i els càmpings disminueixen, tant en nombre d'establiments com en nombre de places, tal com es pot veure amb les xifres que presenten els diferents municipis de la costa (veure Taula 34 i Taula 35). El desenvolupament del turisme rural, per la seva banda, fa que el còmput global d'establiments no es redueixi, però no aconsegueix compensar la disminució de les places hoteleres i de la capacitat d'allotjament dels càmpings.

- *Pel que fa a l'oferta hotelera*, els quatre municipis costaners –en el seu conjunt– disminueixen el nombre de places, tant entre 1996 i 2002 com entre 2002 i 2006. De les quatre localitats, només Castelló d'Empúries augmenta lleugerament el nombre de places en el primer quinquenni, tot i que després experimenta un petit descens en el període posterior, fins a quedar amb 1.419 places hoteleres (el 16% de l'oferta de la primera línia). En canvi Roses, després de reduir la seva capacitat hotelera durant els primers cinc anys, experimenta un lleu redreçament, que la fa situar-se en les 6.786 places, de manera que continua sent, amb diferència, el municipi amb un major nombre de places hoteleres (el 74% de la primera línia). Els altres dos municipis de la costa experimenten decreixements en tots dos quinquennis: l'Escala disminueix l'oferta hotelera fins a les 784 places (el 9%) i Sant Pere Pescador veu com es redueix fins a les 133 (l'1%).
- *En el cas dels càmpings* es pot observar una evolució bastant similar. Els municipis costaners, en el seu conjunt, disminueixen les places de càmping, també en els dos quinquennis. No obstant això, en aquest cas, l'Escala resulta ser l'únic municipi que incrementa la seva capacitat d'allotjament. Després de patir un acusat decreixement entre 1975 i 1996, en els cinc anys següents incrementa les places fins arribar a les 5.293 (el 19% del total). Roses, al seu torn, segueix amb la tendència regressiva dels seus càmpings, que encara redueixen més la capacitat, fins arribar a les 2.102 places (el 8%). Finalment, els municipis de Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador, que registren una dinàmica molt expansiva fins al 1996, veuen com posteriorment aquesta s'atura. En aquest període més recent, Castelló experimenta un descens, fins arribar a les 8.739 (el 31%), i Sant Pere s'estabilitza, amb una mínima reducció que el deixa en les 11.544 places, amb la qual cosa, continua sent el municipi amb més capacitat d'allotjament en càmpings (el 42%).

Taula 34 Oferta hotelera dels municipis costaners (1996-2006)

	1996		2002		2006	
	Places	%	Places	%	Places	%
Castelló d'Empúries	1.400	15	1.431	15	1.419	16
l'Escala	900	9	841	9	784	9
Roses	7.140	74	6.766	74	6.786	74
Sant Pere Pescador	203	2	153	2	133	1
Total	9.643	100	9.191	100	9.122	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 35 Oferta de càmpings dels municipis costaners (1996-2006)

	1996		2002		2006	
	Places	%	Places	%	Places	%
Castelló d'Empúries	9.757	34	8.970	32	8.739	31
l'Escala	4.640	16	5.388	19	5.293	19
Roses	2.726	10	2.100	8	2.101	8
Sant Pere Pescador	11.571	40	11.543	41	11.544	42
Total	28.694	100	28.001	100	27.677	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 36 Infraestructura d'allotjament segons el tipus, per línies de costa (2006)

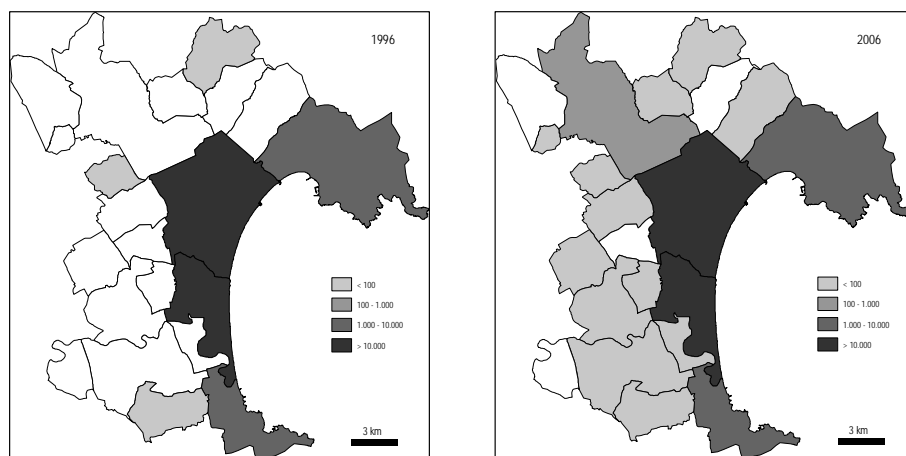
	Hotels				Càmpings				Turisme rural				Total			
	Establiments	%	Places	%	Establiments	%	Places	%	Establiments	%	Places	%	Establiments	%	Places	%
1a línia	82	93	9.122	97	21	100	27.677	100	9	18	84	20	112	71	36.883	98
2a línia	2	2	82	1	0	0	0	0	19	38	152	36	21	13	234	1
3a línia	4	5	200	2	0	0	0	0	22	44	190	44	26	16	390	1
Total	88	100	9.404	100	21	100	27.677	100	50	100	426	100	159	100	37.507	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

D'altra banda, la infraestructura d'allotjament continuava molt concentrada –almenys en termes quantitativs– en la immediata franja costanera. Així, l'any 2006, la totalitat dels càmpings seguia localitzant-se en la primera línia (Taula 36). No passava el mateix amb els hotels, ja que des del 1996 havia augmentat lleugerament l'oferta hotelera de la segona i la tercera línies, que acumulaven el 7% dels establiments, tot i representar només el 3% de les places. Finalment, l'altra forma d'allotjament que havia aparegut, el turisme rural, es caracteritzava per una major implantació en zones d'interior. Mentre que a la primera línia només hi havia el 18% dels establiments i el 20% de les places, la segona comptava amb el 38% dels establiments i el 36% de les places i la tercera amb el 44% tant dels establiments com de les places.

La presència més elevada d'establiments de turisme rural a l'interior implica un cert canvi, potser no massa rellevant en termes de magnitud, però força significatiu, perquè suposa la irrupció dels usos turístics en molts dels petits nuclis del rerepaís, en relació amb les transformacions experimentades durant aquests anys pel model turístic (veure els capítols 2, 3 i 4). Com es pot veure al Mapa 37, mentre que a l'any 1996 només tres municipis situats més enllà de la façana costanera comptaven amb algun element d'infraestructura d'allotjament, deu anys més tard pràcticament tots els municipis de l'àmbit d'estudi presentaven un determinat nombre, ni que fos reduït, de places d'allotjament.

Mapa 37 Infraestructura d'allotjament: nombre de places (1996-2006)

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Per acabar, com ja s'havia vist anteriorment (apartat 6.2), l'anàlisi de la infraestructura d'allotjament no seria complerta sense valorar, ni que sigui mitjançant estimacions, la capacitat turística que suposen les segones residències. Val a dir que tot i els canvis experimentats per la infraestructura d'allotjament i els habitatges secundaris, no s'observen massa variacions respecte a deu anys enrere. Tot i que el nombre estimat de places de segona residència disminueix, de la mateixa manera que el nombre de places

corresponents a la infraestructura d'allotjament convencional, la preponderància del turisme residencial per sobre de la resta de modalitats seguia, l'any 2006, plenament vigent.

- *Principals resultats*
- L'any 2006 l'àmbit comptava amb 159 establiments d'allotjament turístic (88 hotels, 21 càmpings i 50 establiments de turisme rural), que es traduïen en un total de 37.507 places.
- En relació amb el nombre d'establiments eren predominants els hotels (amb un 55%), seguits pels establiments de turisme rural (amb un 32%) que, tot i ser un fet molt recent, s'havien situat per sobre dels càmpings. No obstant això, el càmping continuava sent força majoritari en termes de capacitat (amb el 74% de les places), mentre que l'aportació del turisme rural resultava molt reduïda (només l'1%).
- Aquestes xifres són el resultat d'una evolució bastant estable al llarg del període 1996-2006, fins i tot amb un lleu decreixement. És així com hotels i càmpings disminueixen, tant en nombre d'establiments com en nombre de places, mentre que el desenvolupament del turisme rural serveix per a compensar aquesta reducció respecte al nombre d'establiments, però no quant al nombre de places.
- Així mateix, la infraestructura d'allotjament seguia molt concentrada en la franja costanera en termes quantitativs, però no en termes qualitativs. Mentre que la totalitat dels càmpings es trobava a la primera línia, i els hotels de les línies segona i tercera acumulaven el 7% dels establiments però només el 3% de les places, el turisme rural es caracteritzava per una major implantació en zones d'interior: el 38% dels establiments i el 36% de les places es trobaven a la segona línia de costa i el 44% tant dels establiments com de les places a la tercera línia.

7.2.3 Creixement de la població resident

L'anàlisi de l'evolució de la població s'ha continuat realitzant a través de la informació dels censos, que per als darrers anys s'ha complementat amb les dades procedents del padró continu de població; unes dades –totes elles– que s'han obtingut a través del *web* de l'INE, tal com s'ha descrit a la metodologia (capítol 5).

A) *L'evolució de la població*

Les dades mostren com durant el període analitzat (1996-2006) es va produir un fort increment de la població de l'àmbit d'estudi. Així, la població resident en el conjunt de l'àrea estudiada assolí l'any 2006 la xifra de 48.315 habitants (Taula 37). Des del punt de vista territorial, tot i que continuava sent molt més poblada la primera línia de costa, que encara havia augmentat el seu pes proporcional (fins al 78%), les altres dos línies també havien registrat creixements considerables.

Efectivament, durant la darrera dècada del segle xx i la primera del segle XXI, el creixement demogràfic a la plana de l'Alt Empordà s'hauria aguditzat. A més, els augments experimentats en aquest període no solament resulten sostinguts, sinó que es van incrementant amb els anys. Aquesta tendència alcista, com s'ha vist anteriorment (apartat 6.2.4), s'inicia a principis de la dècada dels noranta, en el quinquenni 1991-1996, quan la població augmenta en 2.957 habitants, que suposen una taxa de variació del 10,4%. Posteriorment, el creixement s'aguditza, i en el període 1996-2001 la població s'incrementa en 3.688 habitants, amb una taxa de l'11,8%. En els darrers anys (quinquenni 2001-2006) el creixement demogràfic s'accelera encara més, i es produeix un augment de 10.870 habitants, amb una taxa del 29,0%.

Taula 37 Població, per línies de costa (1991-2001)

	1991	1996	2001*	2001**	2006	91-96		96-01*		01**-06	
	hab.	hab.	hab.	hab.	hab.	hab.	%*	hab.	%*	hab.	%*
1a línia	20.317	22.909	25.870	28.241	37.793	2.592	12,8	2.961	12,9	9.552	33,8
2a línia	3.910	4.094	4.401	4.490	5.081	184	4,7	307	7,5	591	13,2
3a línia	4.145	4.326	4.746	4.714	5.441	181	4,4	420	9,7	727	15,4
Total	28.372	31.329	35.017	37.445	48.315	2.957	10,4	3.688	11,8	10.870	29,0

+ Dades del cens

++ Dades del padró continu

* Taxa de creixement acumulatiu

Font: INE. Elaboració pròpia

Es pot constatar, per tant, que en tan sols deu anys (1996-2006) la població es va incrementar en 14.558 habitants; un creixement que fins i tot se situa per sobre de l'experimentat en el període anteriorment analitzat (1950-1996). Tanmateix, si l'atenció es fixa en els augments registrats des de l'any 1991, moment en què es pot situar l'inici del canvi en les tendències socioeconòmiques, el creixement de població, de 17.515 habitants, suposa gairebé el doble de l'experimentat en els quaranta anys anteriors.

Així mateix, si es presta atenció a allò que succeeix en les diferents línies de costa, es pot veure com la primera línia experimenta un creixement força elevat, arribant l'any 2006 a la xifra de 37.793 habitants. En el quinquenni 96-01 la població augmenta en 2.961 habitants, amb una taxa de variació del 12,9%, i en el quinquenni 01-06 l'increment és de 9.552 habitants, de manera que la taxa de variació s'hi enfila fins al 33,8%. Com es pot constatar, es tracta d'unes xifres que superen amb escreix les presentades per aquesta mateixa línia en les dècades de desenvolupament del turisme (anys seixanta i setanta del segle xx).

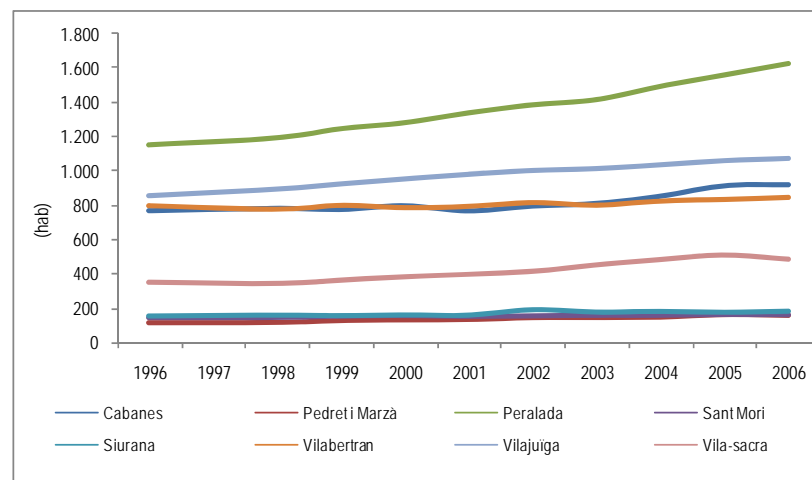
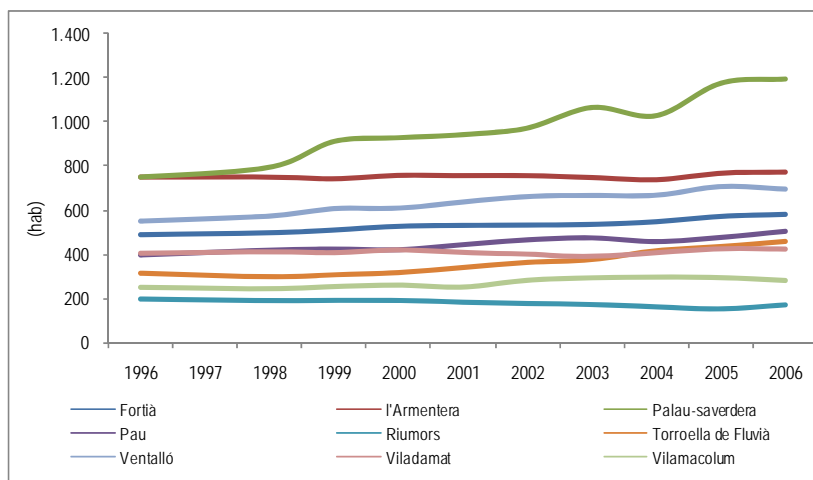
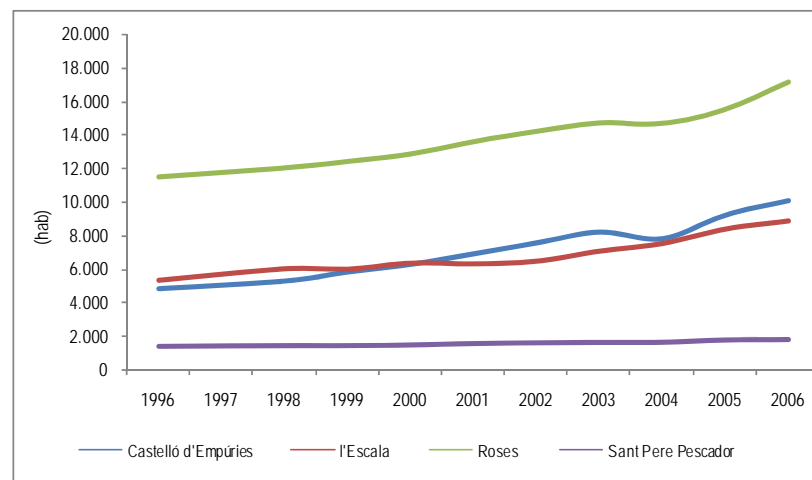
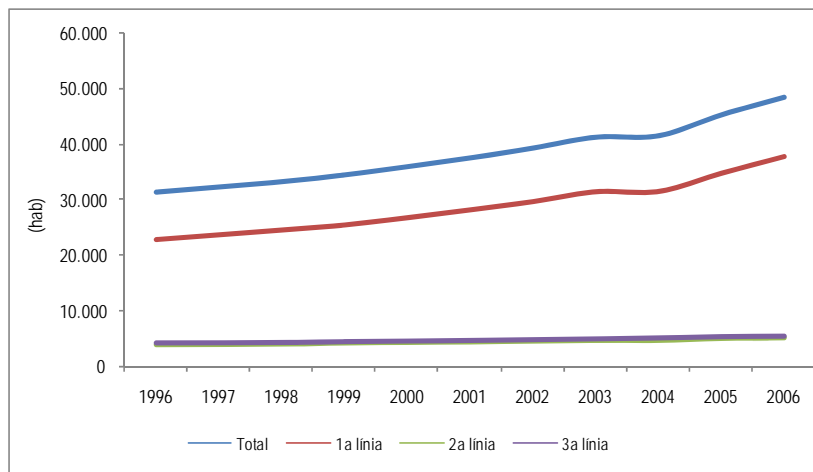
Però el que també resulta força significatiu és que la segona i la tercera línies –que, com s'ha comprovat anteriorment (apartat 6.2.4), s'havien caracteritzat per perdre població pràcticament al llarg de tota la segona

meitat del segle xx– al 1991 aturen el seu decreixement i comencen a experimentar increments demogràfics; uns creixements que al principi són lleus però que es van incrementant amb el temps. D'aquesta manera, en el quinquenni 96-01, la segona línia va augmentar la seva població en 307 habitants, amb un taxa de creixement del 7,5%, mentre que en el 01-06 l'increment va ser de 591 habitants, amb una taxa del 13,2%. Igualment, la tercera línia va augmentar en 420 habitants (amb una taxa del 9,7%) en el període 96-01, i en 727 (el 15,4%) en el 01-06. Així, l'any 2006 aquests dos àmbits territorials assolien la xifra de 5.081 i 5.441 habitants respectivament, amb la qual cosa, la segona línia pràcticament equiparava la població que tenia l'any 1950, mentre que la tercera línia fins i tot la superava.

Tot i que aquestes dades són prou eloqüents, si s'observa la Taula 37, es pot veure com hi ha una diferència entre les dades de l'any 2001 aportades pel cens i les corresponents al padró continu d'aquell mateix any. Per això s'ha pres la precaució de calcular els creixements del període 1996-2001 a partir de les dades de la renovació padronal de 1996 i del cens de 2001, per un costat, i els creixements experimentats entre els anys 2001 i 2006 amb les dades del padró continu, per un altre. Per la mateixa raó no s'ha calculat la taxa de creixement corresponent a tot el període. Aquestes diferències que es poden observar en les dades, que en principi no s'haurien de produir, es poden correspondre, com s'ha pogut veure (capítol 5), amb diverses qüestions, algunes d'elles de caire metodològic. No ajuda el fet que aquests recomptes estadístics s'han d'enfrontar a una realitat cada cop més complexa, especialment en àrees com aquesta, amb elevats contingents de població flotant de molt diversa índole. Aquestes qüestions metodològiques fan que, tal com s'assenyalava a la metodologia, s'hagi de mostrar una certa cautela a l'hora de valorar aquestes dades. Si l'anàlisi es realitza per als diferents municipis, es pot veure com:

- a) Els municipis de la primera línia són, com és lògic, els que han experimentat uns majors creixements (Gràfic 58):
 - o Roses destaca per la magnitud de les seves xifres, i experimenta els creixements més importants en termes numèrics (1.243 hab. en el quinquenni 96-01 i 3.579 hab. en el 01-06), que la fan consolidar-se com la localitat amb un major pes demogràfic de l'àmbit, amb 17.173 habitants. No obstant això, aquests increments impliquen unes taxes de variació més reduïdes (del 10,8% i del 26,3%) que les d'altres municipis, pel major volum poblacional de la localitat.
 - o Castelló d'Empúries registra un fort creixement demogràfic, amb magnituds bastant similars a les de Roses en termes absoluts (1.066 i 3.138 hab. en cada quinquenni), fins al punt que reemplaça a l'Escala com a segona població de l'àmbit, assolint la xifra de 10.021 habitants, però amb unes taxes de variació més elevades (del 22,1% i del 45,6%), i que denoten la major incidència del creixement en aquest municipi.

Gràfic 58 Població, per línies de costa i per municipis (1996-2006)

Font: INE. Elaboració pròpia

- o L'Escala, per la seva banda, presenta un increment més moderat en el primer quinquenni (557 hab., amb una taxa del 10,6%), tot i que recupera el dinamisme demogràfic en el segon, amb 2.555 nous habitants, que suposen una taxa de creixement del 40,9%.
 - o Finalment, Sant Pere Pescador, tot i que també experimenta augments considerables, amb taxes del 7,1% i el 18,4%, són d'una magnitud molt menor que els de la resta de municipis costaners.
- b) Els municipis de la segona línia, contràriament al que havia succeït en el període 1950-1996, en general mostren una tendència a l'alça, més acusada en alguns casos i més moderada en altres. Hi sobresurt, molt clarament, el municipi de Palau-saverdera, que registra un creixement demogràfic força accelerat: de 99 habitants –amb una taxa del 13,1%– entre 1996 i 2001 i de 252 habitants –amb una taxa del 26,7%– entre 2001 i 2006. Per sota hi hauria un grup conformat per poblacions que també experimenten increments d'una certa importància: Ventalló, Torroella de Fluvià, Pau i Fortià. La resta de municipis registren augments menors, però només n'hi ha un (Riumors) que persisteix en el seu decreixement.
- c) A la tercera línia, per la seva banda, la dinàmica general també és la del creixement, i també hi ha un municipi (Peralada) que destaca molt per sobre dels altres, amb una evolució força expansiva en aquest període: augmenta en 220 habitants –amb una taxa de variació del 19,2%– en el quinquenni 96-01 i 290 habitants –amb una taxa del 21,7%– en el 01-06. Per sota es trobarien tres municipis que també experimenten increments prou rellevants, com són Vilajuïga, Cabanes i Vila-sacra. La resta de municipis haurien augmentat menys, però no hi ha en aquesta línia cap municipi que no creixi en aquest període.

B) El responsable del creixement demogràfic: el component migratori

Com es pot veure, l'anàlisi de les estadístiques de població permet observar, de forma força clara, la incidència que haurien tingut les noves dinàmiques, ja que els creixements demogràfics que es produeixen a partir dels anys noranta, i que en alguns casos resulten força destacats, es corresponen amb les noves tendències socioeconòmiques que s'estenen pel territori, com l'augment de la mobilitat residencial, l'increment de la mobilitat quotidiana –de l'obligada i de la no obligada– i el creixement dels fluxos migratoris d'àmbit transnacional; unes dinàmiques que tenen com una de les principals conseqüències, precisament, el creixement de la població. Efectivament, com es pot comprovar a partir de les dades de censos i padrons, al llarg de la dècada dels noranta l'augment demogràfic de l'àmbit d'estudi –tant amb referència al conjunt, com pel que fa a les tres línies de costa com en els diferents municipis– es basa gairebé de forma exclusiva en el component migratori. Així doncs, el saldo migratori hauria estat suficient per a compensar el creixement

natural negatiu que encara es produeix en molts d'aquests municipis, sobretot els de la segona i la tercera línies.

Així doncs, entre 1991 i 2001, el creixement del conjunt de l'àrea estudiada va ser de 6.645 habitants, però només 415 corresponien al creixement natural, mentre que la resta provenien del saldo migratori. Unes proporcions similars es poden observar en el cas de la primera línia, ja que dels 5.553 habitants incrementats, només 759 corresponien al creixement natural. A les altres dos línies, en canvi, les defuncions van resultar més nombroses que els naixements, per la qual cosa, el creixement natural va ser negatiu (de -215 i de -129, respectivament), però aquest decreixement va ser compensat pel saldo migratori positiu (706 i 730 hab.), que va fer que el creixement fos de 491 a la segona línia i de 601 a la tercera. Aquesta mateixa tònica es repeteix pràcticament en tots els municipis de l'àmbit, quan s'analitzen individualment. La majoria va experimentar un creixement vegetatiu negatiu –a només tres (Castelló d'Empúries, Roses i Vilajuïga) hi és positiu, i en aquests casos les migracions també hi jugarien el seu paper, per l'arribada de població jove, en edat de tenir fills²⁰⁷– però pràcticament tots (excepte Sant Mori) van registrar saldos migratoris positius, més o menys importants, però que en la majoria de casos (quinze de vint-i-un) van ser de prou entitat com per a contrarestar l'evolució negativa del creixement natural.

Els municipis que van experimentar un saldo migratori més elevat van ser els quatre de la costa, els més grans i potents tant demogràficament com econòmicament –Castelló d'Empúries (de 2.022 habitants), Roses (de 1.760), l'Escala (de 774) i Sant Pere Pescador (de 238)–, acompanyats de quatre municipis com Vilajuïga (de 379), Peralada (de 269), Palau-saverdera (de 195) i Torroella de Fluvià (de 116), que van rebre fluxos de població diversos, com a conseqüència de diferents dinàmiques. Aquests saldos migratoris positius, que van desembocar en l'accelerat creixement de la població resident a l'àrea d'estudi, es van basar en l'arribada de fluxos de molt variada procedència (de curt abast, de la resta d'Europa o altres continents) i amb diverses motivacions. Tanmateix, la magnitud i la localització d'aquests diferents fluxos migratoris es pot intentar discernir a través d'una sèrie de dades que també ofereixen censos i padrons.

En primer lloc, una part important d'aquestes migracions procedeix d'altres països, i això fa augmentar el pes de la població nascuda a l'estranger. Com s'ha vist anteriorment (apartat 6.2.4), a l'any 1996 el 68% de la població de l'àrea d'estudi era natural de Catalunya, el 22% havia nascut a la resta de l'Estat i el 10% ho havia fet a l'estranger. No obstant això, des d'aquella data, la proporció de persones nascudes a l'estranger s'incrementa de forma significativa (Gràfic 59): al 2001 les persones nascudes a l'estranger representaven el 18% i al 2006 ja assolien un percentatge del 29%. Com es pot comprovar, en tan sols deu anys el pes de persones nascudes a fora de l'Estat pràcticament s'hauria triplicat. Conseqüentment, els percentatges de la

²⁰⁷ Una circumstància que resulta molt clara en el cas de Vilajuïga, un municipi que experimenta un espectacular creixement de població (del 64%) al llarg de la dècada dels noranta, basat en el component migratori, amb saldos de 278 persones en el període 91-96 i de 101 en el 96-01, però també en el component natural, en augmentar els naixements per l'arribada de parelles joves: 63 naixements entre 1996 i 2001, amb una taxa de natalitat del 14‰.

població catalana i de la nascuda a la resta d'Espanya es redueixen, l'any 2006, fins a un 55% i un 16%, respectivament.

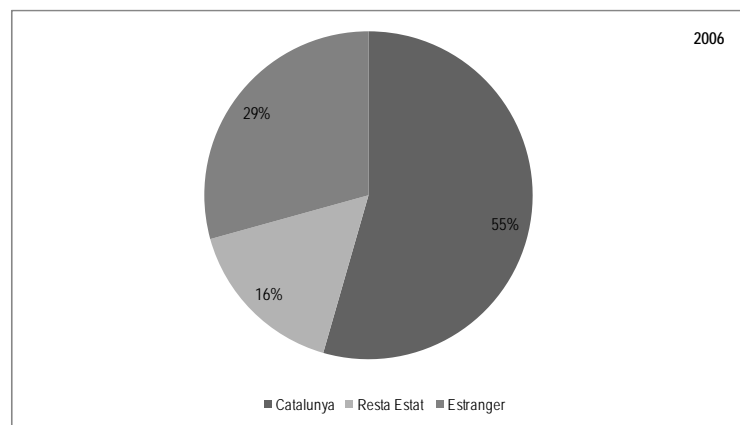
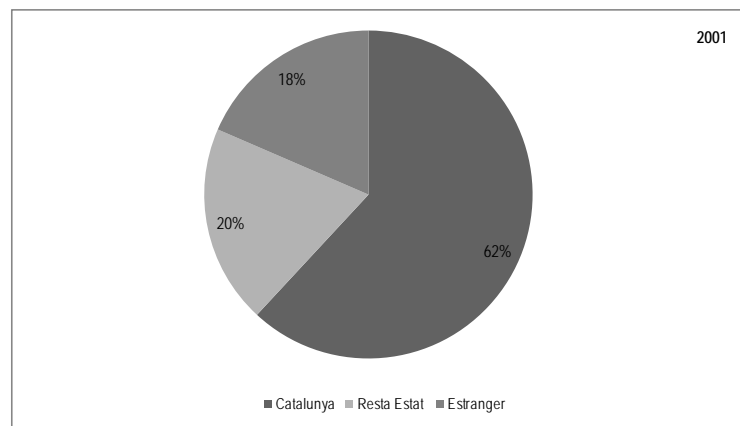
Tanmateix, si s'analitzen les dades de les diferents línies de costa, es pot veure com la proporció de persones nascudes a la resta de l'Estat i a l'estranger era més gran a la primera línia que no pas a la segona i a la tercera, tant a l'any 2001 com al 2006 (Taula 38 i Taula 39). Malgrat això, mentre que el percentatge de persones nascudes en altres punts de l'Estat tendeix a disminuir, atès que encara prové –majoritàriament– dels fluxos migratoris dels anys seixanta i setanta, el de la població estrangera s'incrementa en totes les línies: més en la primera (del 22% al 33%) que en la segona, i més en la segona (del 12% al 19%) que en la tercera (del 6% al 13%). Aquestes tendències provoquen que al 2006 menys de la meitat de la població de la primera línia fos nascuda a Catalunya, mentre que –per contra– a la segona i a la tercera la proporció representada per la població d'origen català s'hagués incrementat fins pràcticament les tres terceres parts.

Pràcticament tots els municipis van augmentar el pes de la població estrangera entre els anys 1996 i 2006. Els que van créixer més van ser els de Castelló d'Empúries (del 20% al 45%), Roses (del 10% al 30%), l'Escala (del 8% al 26%), Sant Pere Pescador (del 15% al 31%), Torroella de Fluvà (del 7% al 27%), Palau-saverdera (del 10% al 30%) i Pau (del 18% al 33%). Com es pot comprovar, són els quatre municipis de la costa, els més grans i desenvolupats, acompanyats de tres municipis de segona línia que havien experimentat una certa implantació de la urbanització turística i per això van registrar l'arribada de fluxos migratoris de països europeus, en algun cas combinada amb l'assentament de persones provinents des d'altres continents.

Però els fluxos migratoris que van arribar en aquests anys a l'àrea d'estudi no es van compondre només de persones nascudes a l'estranger, procedents de vegades de llocs molt llunyans, sinó que també es van produir unes altres migracions, que es poden considerar de curt abast, ja que es realitzarien en àmbits més propers (comarcal o regional), i que molt sovint van lligades amb l'adquisició de l'habitatge. Per tal d'aproximar-se a aquesta qüestió, en el cens de població de 2001 es disposa d'una sèrie de dades, com són la població classificada segons el lloc de residència deu anys enrere i les persones arribades al municipi en els cinc anys anteriors a la data del cens, també segons el lloc de procedència.

Amb aquestes dades es pot observar com, tot i els elevats saldos migratoris experimentats en la majoria de municipis, la gran majoria de la població de l'any 2001 (el 79%), deu anys abans, o bé vivia en el mateix municipi o bé no havia nascut (Gràfic 60). Així mateix, entre la població arribada des de l'any 1991, el grup majoritari era el conformat per les persones que ho havien fet des de l'interior de la pròpia Catalunya (un 12%), per sobre d'aquells que ho havien fet des de l'estranger (un 7%), i molt per damunt de les persones procedents des d'altres punts de l'Estat (un 2%).

Gràfic 59 Població segons el lloc de naixement (2001-2006)

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 38 Població segons el lloc de naixement, per línies de costa (2001)

	Catalunya		Resta Estat		Estranger		Total	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
1a línia	15.779	56	6.355	22	6.107	22	28.241	100
2a línia	3.566	79	397	9	527	12	4.490	100
3a línia	3.829	81	593	13	292	6	4.714	100
Total	23.174	62	7.345	20	6.926	18	37.445	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 39 Població segons el lloc de naixement, per línies de costa (2006)

	Catalunya		Resta Estat		Estranger		Total	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
1a línia	18.517	49	6.800	18	12.476	33	37.793	100
2a línia	3.686	73	417	8	978	19	5.081	100
3a línia	4.099	75	638	12	704	13	5.441	100
Total	26.302	55	7.855	16	14.158	29	48.315	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

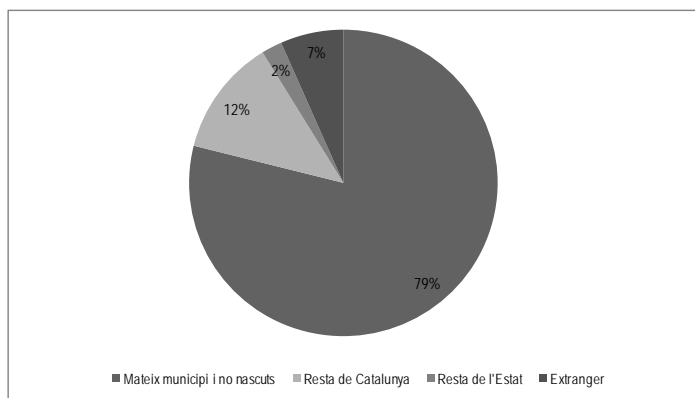
Si es fa el càlcul per les diferents línies de costa (Taula 40), es pot veure com a la primera línia, tot i que també resulten majoritàries les persones immigrades des d'altres punts de Catalunya (un 10%), les persones procedents de l'estranger i les procedents de la resta de l'Estat adquireixen un major pes que en les altres dos línies: un 7% i un 3%, respectivament. Per contra, a les línies segona i tercera, el predomini de les persones immigrades procedents d'altres localitats catalanes ha estat força més gran, més a la tercera (amb un 20%) que a la segona (amb un 16%), mentre que les persones procedents de l'estranger assoleixen un percentatge més reduït (un 6% a la segona línia i un 3% a la tercera).

Però, com s'havia dit abans, el cens de 2001 disposa d'unes altres dades que es fixen només en el col·lectiu de persones immigrades, en aquest cas, en els cinc anys anteriors a la data del cens –per tant, al llarg del període 1996-2001– segons la seva procedència. Amb aquestes dades es pot veure com la majoria de les persones immigrades en aquell període formen part de les migracions que hem anomenat de curt abast, ja que el 55% serien persones que van arribar als diferents municipis de l'àrea des d'altres municipis de la mateixa comarca altempordanesa, des de la resta de comarques gironines o des de la resta de Catalunya (Gràfic 61). Les persones arribades des de l'estranger, per la seva banda, van assolir un 34%, mentre que les procedents d'altres punts de l'Estat només van arribar a l'11%.

Els diferents fluxos migratoris assoleixen una proporció molt diferent en les tres línies de costa (Taula 41). Mentre que a la primera línia les persones que havien protagonitzat migracions de curt abast havien estat majoritàries (amb un 46%), tot i no arribar a representar la meitat de les persones immigrades, i ser seguides molt de prop per les persones integrants dels fluxos procedents de l'estranger (amb un 41%), a les altres dos línies les corrents migratòries procedents d'altres localitats catalanes havien estat àmpliament majoritàries, més a la tercera (amb un 84%) que a la segona (amb un 69%). Els fluxos procedents de l'estranger, conseqüentment, hi havien tingut un menor pes (un 26% i un 13%, respectivament). El percentatge dels fluxos procedents de la resta de l'Estat, per la seva banda, havia estat molt menor, tot i ser més gran a la primera línia (amb un 13%) que a les altres dos.

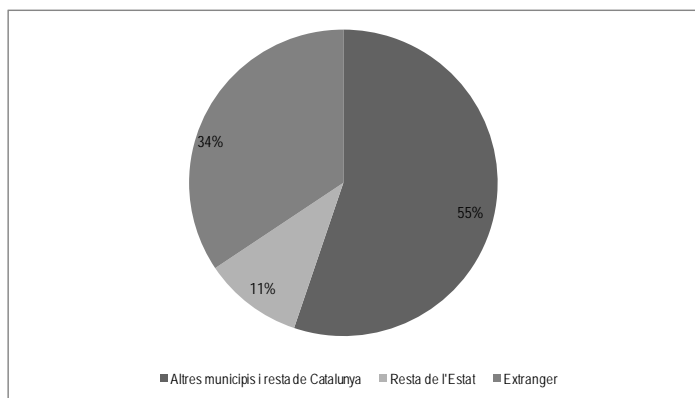
Així mateix, si dins dels desplaçaments migratoris de curt abast, realitzats en el període 1996-2001, es diferencia entre els fluxos més propers (realitzats dins de les comarques gironines) i els més llunyans (procedents de la resta de Catalunya –inclosa Barcelona i el seu entorn–) es pot veure com les que resulten majoritàries són les migracions de dins de les pròpies comarques gironines (el 66%) (Taula 42). És més, aquests fluxos que tenen lloc dins l'àmbit gironí predominen a totes les línies, tot i que la proporció de persones arribades d'altres punts de Catalunya hagi estat més gran a la primera línia (el 40%) que a la segona (el 30%), i a la segona més que no pas a la tercera (el 20%).

Gràfic 60 Població segons el lloc de residència deu anys enrere (2001)

Font: INE. Elaboració pròpia

Gràfic 61 Persones immigrades en els cinc anys anteriors, segons la procedència (2001)

Font: INE. Elaboració pròpia

Taula 40 Població segons el lloc de residència deu anys enrere, per línies de costa (2001)

	Mateix municipi i no nascuts	Resta de Catalunya	Resta de l'Estat	Extranger
	%	%	%	%
1a línia	80	10	3	7
2a línia	77	16	1	6
3a línia	76	20	1	3
Total	79	12	2	7

Font: INE. Elaboració pròpia

Taula 41 Persones immigrades en els cinc anys anteriors, segons la procedència (2001)

	Resta de Catalunya	Resta de l'Estat	Extranger
	%	%	%
1a línia	46	13	41
2a línia	69	5	26
3a línia	84	3	13
Total	55	11	34

Font: INE. Elaboració pròpia

Taula 42 Persones immigrades en els cinc anys anteriors, de l'interior de Catalunya, segons la procedència (2001)

	Mateixa província	Resta de Catalunya
	%	%
1a línia	60	40
2a línia	70	30
3a línia	80	20
Total	66	34

Font: INE. Elaboració pròpia

Aquestes dades demostren com les migracions internacionals, tot i ser molt rellevants en aquest període, sobretot a la primera línia, presentarien una magnitud menor que els fluxos desenvolupats dins del propi territori català i com, dins d'aquests, els majoritaris haurien estat els desplaçament realitzats dins de la mateixa comarca de l'Alt Empordà o des de la resta de comarques gironines²⁰⁸. Si la mateixa anàlisi es fa per als diferents municipis, es pot veure com:

a) *Els fluxos migratoris de curt abast* van ser –en el període 1996-2001– clarament predominants a la majoria de municipis: a divuit van constituir més de la meitat de les persones immigrades i a onze van superar les tres tercers parts. Entre els municipis amb un major pes d'aquestes migracions es poden observar les següents tendències:

- o Alguns municipis, com ara Viladamat (93%), Peralada (91%), Vilajuïga (83%) i Fortià (83%), es caracteritzen per la implantació de creixements residencials de baixa densitat, que han comportat l'assentament de persones procedents d'altres municipis de la demarcació, exceptuant potser el cas de Peralada, on tot i ser majoritàries les persones arribades des d'altres punts de les comarques gironines, s'hi registra un pes una mica més elevat de les persones procedents d'altres punts de Catalunya.
- o També hi ha municipis, com Vilabertran (87%) i Cabanes (79%), que són limítrofs de Figueres i que, tot i no desenvolupar creixements urbanístics de gran magnitud, sí que experimenten –sobretot en el cas de Vilabertran– uns certs processos de reompliment dels buits i de substitució de l'edificació preexistent, que haurien absorbit, a més de la demanda d'habitatge de la pròpia població local, l'arribada d'aquesta població procedent de diferents punts de l'àmbit gironí, en bona part, presumiblement, de la veïna Figueres.
- o Finalment, entre les poblacions amb un major pes de les migracions de curt abast, també s'hi pot trobar un municipi com Ventalló (79%), que no hauria experimentat el desenvolupament d'àrees residencials de baixa densitat, sinó de la urbanització turística, i on entre les migracions de curt abast haurien estat més preponderants aquelles procedents de fora de les comarques gironines.
- o Per contra, les poblacions on aquests fluxos migratoris tenen una incidència comparativament menor, tot i que també important, són les quatre de la costa,

²⁰⁸ Encara que s'ha de tenir clar que aquí s'està fent referència a la procedència; una noció que no s'ha de confondre amb altres conceptes, com ara la naturalesa o la nacionalitat. Així, una part d'aquests fluxos interiors poden estar protagonitzats per població d'origen estranger, que s'instal·li en aquests municipis després d'haver passat prèviament per altres indrets de Catalunya.

Castelló d'Empúries (44%), Roses (44%), Sant Pere Pescador (53%) i l'Escala (54%), acompanyades d'un municipi com Torroella de Fluvià (32%), que hauria desenvolupat una urbanització lligada al turisme –i al residencialisme– d'origen nord-europeu, però que també hauria experimentat l'arribada de persones immigrades d'origen extracomunitari.

- o Malgrat això, entre aquestes localitats amb una menor incidència dels fluxos migratoris de curt abast, n'hi ha que haurien rebut un volum prou important –en termes absoluts– de població procedent d'aquests fluxos. Són les quatre localitats de la costa, que tenen una gran disponibilitat d'habitatge a les urbanitzacions turístiques, que en algun cas es conjuga amb el desenvolupament de les àrees residencials de baixa densitat. També és el cas de Palau-saverdera, amb un fort desenvolupament de la urbanització turística, però també de les àrees residencials.
- o Entre aquestes cinc poblacions, mentre que a Palau-saverdera, Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador assoleix un major pes la població arribada des d'altres punts de la comarca altempordanesa o de la resta de comarques gironines, a Roses i l'Escala les proporcions entre aquesta població i la procedent de la resta de Catalunya esdevenen bastant similars.

- b) Els fluxos procedents de l'estranger, per contra, només haurien estat majoritaris –en el període 1996-2001– al municipi de Torroella de Fluvià (amb un 60%), tot i assolir percentatges significatius (de més del 25%) en altres vuit municipis: els quatre de la costa –Castelló d'Empúries (46%), Roses (40%), Sant Pere Pescador (35%) i l'Escala (33%)–, acompanyats de dos municipis com Pau (32%) i Palau-saverdera (27%), caracteritzats pel desenvolupament de la urbanització turística, i dos municipis com són Vila-sacra i l'Armentera (26%), on els percentatges tindrien a veure, més aviat, amb els fluxos d'origen extracomunitari.

Aquesta darrera qüestió, la de la procedència de les persones immigrades des de l'estranger, i la coexistència que es produeix entre uns fluxos procedents de països del nord d'Europa, relacionats sobretot amb l'assentament en les urbanitzacions turístiques, i uns fluxos extracomunitaris de caràcter laboral, que arriben des de països de l'Europa de l'est o des d'altres continents, porta a fixar-se en les dades de població per nacionalitat. En aquest sentit, els percentatges de població amb nacionalitat de països de la Unió Europea (UE) o amb nacionalitat d'altres països, que al 1996 eren del 5% i del 4% (veure apartat 6.2.4), haurien anat guanyant pes en aquest període, d'una forma bastant accelerada. L'any 2001 ja eren del 9% i del 8% i al 2006 havien ascendit fins el 13% i el 16%, respectivament (Gràfic 62). Com es pot observar, el pes de la població de països extracomunitaris havia superat, l'any 2006, al de la població amb nacionalitat de països de la UE. Una dada encara més rellevant, si es tenen en compte els successius processos d'ampliació

de la Unió, que han fet augmentar el nombre de països membres i el nombre de nacionalitats incloses dins d'aquest percentatge.

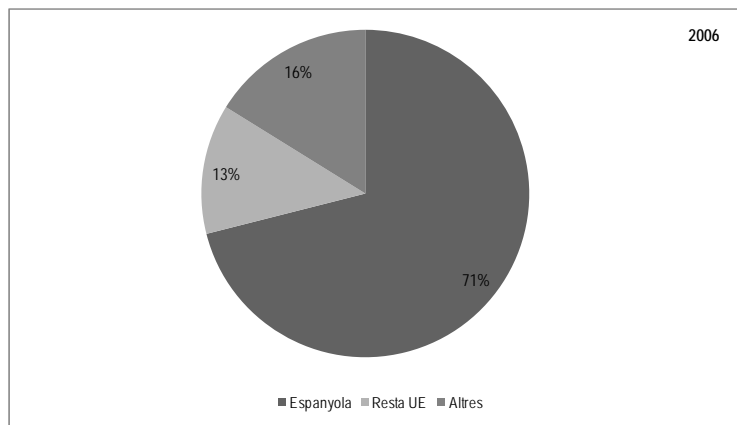
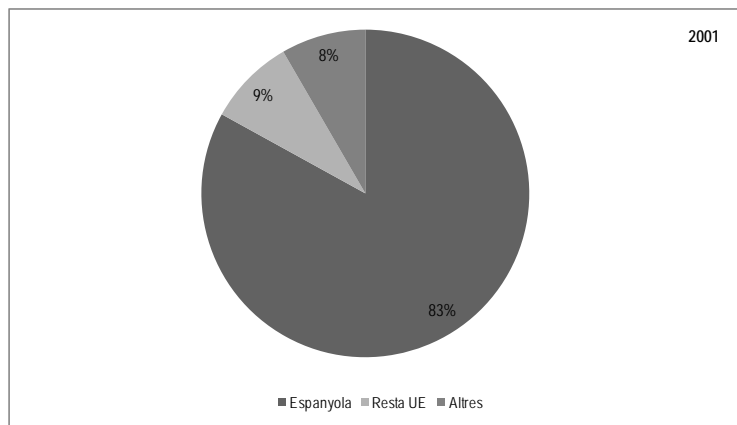
Així mateix, si l'anàlisi es realitza per les diferents línies de costa (Taula 43 i Taula 44), es pot veure com els percentatges obtinguts per les persones amb nacionalitat d'uns i uns altres països, l'any 2001, eren superiors a la primera línia (un 10% en tots dos casos), que no pas a la segona, on el pes de les persones de països de la UE (un 7%) era superior al de la resta de nacionalitats (un 4%), i com la tercera línia presentava una baixa proporció (un 5%) de persones amb nacionalitat estrangera. L'any 2006, a la primera línia havia augmentat el pes tant de les persones amb nacionalitat de països de la UE (14%) com de les persones extracomunitàries (19%), però l'increment del col·lectiu de persones amb nacionalitat de països extracomunitaris havia estat més gran. A les altres dos línies, per la seva banda, la proporció de les persones amb nacionalitat diferent de l'espanyola també havia augmentat, però mentre que a la segona havia crescut més el percentatge de la població de països de la UE (fins al 12%), a la tercera ho havia fet més el de la població extracomunitària (fins a un 7%).

Els municipis que l'any 2006 presentaven proporcions més significatives de població amb nacionalitat de països de la UE (per damunt del 10%) eren els de la costa, amb Castelló d'Empúries al capdavant (amb un 22%) –en experimentar un important assentament de persones d'origen nord-europeu a Empuriabrava– però també Roses (12%) i l'Escala (11%), així com municipis més de l'interior, en els quals, durant aquests anys, s'havia desenvolupat amb força la urbanització turística, com en el cas de Palau-saverdera (24%), Pau (24%) i Torroella de Fluvià (16%).

Per l'altra banda, els municipis on la població de nacionalitats extracomunitàries assolía un major pes (de més del 10%) eren també els de la costa, aquells més desenvolupats i dinàmics econòmicament, on es poden trobar les majors possibilitats laborals: Castelló d'Empúries (24%), Sant Pere Pescador (23%), Roses (18%) i l'Escala (12%). En alguns d'ells –com a Sant Pere Pescador– l'agricultura encara era relativament important, per l'existència de camps de fruiters de regadiu, la qual cosa suposa un factor d'atracció per a aquesta població que, com es veurà més endavant (apartat 8.1.3), s'ocupa en activitats com ara l'agricultura, la construcció i l'hostaleria.

La resta de municipis amb un major percentatge de persones amb nacionalitat de països de fora de la UE serien Vilamacolum (13%), Torroella de Fluvià (12%) i Siurana (11%), probablement els tres municipis més agrícoles de l'àrea, amb percentatges de població activa agrària, a l'any 2001, del 32%, del 54% i del 28%, respectivament. Les nacionalitats més representades, en relació amb aquesta població d'origen extracomunitari, serien les africanes (el 55%), seguides per les dels països de l'Europa no comunitària i, finalment, per les d'Amèrica del sud (un 20%, en tots dos casos).

Gràfic 62 Població segons la nacionalitat (2001-2006)

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 43 Població segons la nacionalitat, per línies de costa (2001)

	Espanyola		Resta UE		Altres		Total	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
1a línia	22.614	80	2.809	10	2.818	10	28.241	100
2a línia	4.003	89	308	7	179	4	4.490	100
3a línia	4.473	95	113	2	128	3	4.714	100
Total	31.090	83	3.230	9	3.125	8	37.445	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Taula 44 Població segons la nacionalitat, per línies de costa (2006)

	Espanyola		Resta UE		Altres		Total	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
1a línia	25.420	67	5.309	14	7.064	19	37.793	100
2a línia	4.109	81	595	12	377	7	5.081	100
3a línia	4.792	88	282	5	367	7	5.441	100
Total	34.321	71	6.186	13	7.808	16	48.315	100

Font: Idescat. Elaboració pròpia

C) *L'assentament de la població en les urbanitzacions*

Un dels trets més característics de l'evolució demogràfica d'aquestes àrees en aquest període és el creixement de població que es produeix en aquelles urbanitzacions que, en un principi, es van originar en relació amb el turisme. Aquest creixement, com es veurà més endavant (apartat 8.1.3), respon a les dinàmiques de transformació que experimenten alguns d'aquests espais, que van en la línia d'un menor pes del turisme i d'un paper cada vegada més preponderant de l'anomenat residencialisme, amb la conversió de les segones en primeres residències.

Si s'analitzen les xifres de població d'aquelles entitats catalogades amb l'epígraf d'urbanització en els nomenclàtors de l'INE, que des de l'any 2002 es poden obtenir amb una periodicitat anual, es pot observar com aquestes es van ocupant durant aquests anys, de forma progressiva. D'aquesta manera, l'any 2006, aquestes urbanitzacions dels municipis de Castelló d'Empúries, l'Escala, Fortià, Palau-saverdera, Pau, Peralada, Roses, Sant Pere Pescador, Torroella de Fluvià²⁰⁹ i Ventalló comptaven amb un total de 14.624 habitants²¹⁰, la qual cosa suposava el 34% de la població de l'àrea estudiada. Al seu torn, la població empadronada en els nuclis de població principals d'aquests deu municipis era de 26.888 habitants (el 63%), mentre que la dels altres nuclis de població era només de 487 (l'1%) i la que residia en disseminat de 857 (el 2%).

En el cas dels municipis costaners, tot i que el cas paradigmàtic d'aquesta mena de processos sigui el d'Empuriabrava, on l'any 2006 hi estaven empadronats 6.102 habitants –el 61% de la població del municipi de Castelló d'Empúries– també resulta molt destacada la població que Roses aglutina en les seves urbanitzacions: 6.874 habitants, el 40% de la població del municipi²¹¹. En els municipis situats més a l'interior, la quantitat d'habitants –en termes absoluts– lògicament és menor, per la menor mida poblacional dels mateixos, però també perquè, en la majoria dels casos, es tracta d'urbanitzacions constituïdes de forma més recent. Amb tot, el pes de la població que resideix en aquestes urbanitzacions, respecte al total de la població municipal també esdevé prou rellevant: Torroella de Fluvià (un 28%), Palau-saverdera (un 24%), Pau (un 21%), Fortià (un 21%), Peralada (un 19%) i Ventalló (un 19%).

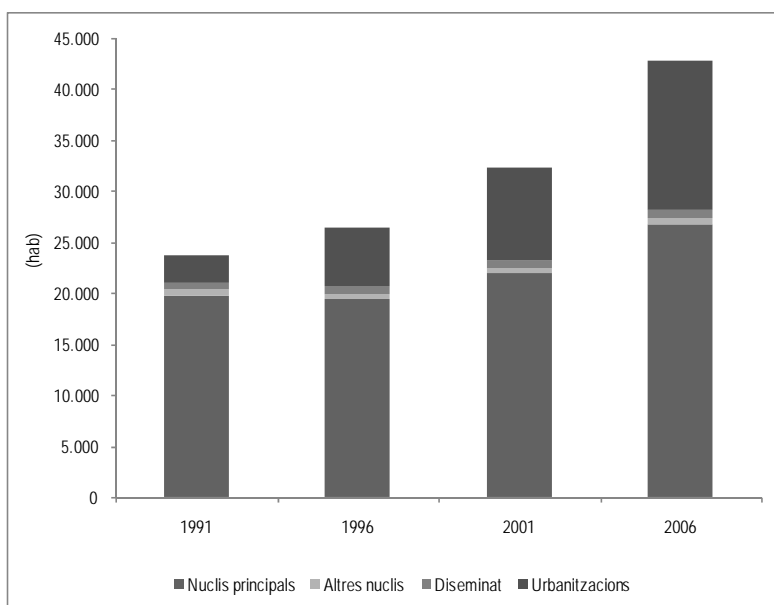
²⁰⁹ A Torroella de Fluvià no apareix al nomenclàtor cap nucli catalogat com a urbanització, tot i que el municipi en té una. Aquesta urbanització es localitza de forma adjacent al poble de Vilacolum, però s'hi diferencia clarament i és coneguda per una denominació específica: urbanització Parc residencial Catalunya. Així doncs, tot i acomplir els requisits que marca l'INE per a definir un nucli de població, la urbanització no apareix diferenciada. Per tant, és el propi nucli de Vilacolum el que inclou les dades de població de la urbanització; una qüestió que es pot deduir del fet que aquest nucli –molt poc poblat, i amb un progressiu descens de població en els anys precedents– entre 2001 i 2006 experimenti un sobtat creixement demogràfic.

²¹⁰ Tot i que cal no oblidar, aquí tampoc, la possibilitat que existeix que part d'aquesta població correspongui als anomenats "empadronaments atípics" (veure capítol 5).

²¹¹ L'Escala, en aquest sentit, suposa un cas força singular ja que, a diferència del que succeeix amb Roses, la major part de la seva massa urbanitzada originada en el turisme i la segona residència apareix inclosa dins el propi nucli urbà, segurament perquè es va desenvolupar sense solució de continuïtat amb el nucli tradicional, i les poques urbanitzacions que apareixen en el nomenclàtor (la Coma, la Palanca i el Camp dels Pilans) només sumen 340 habitants (un 4% de la població del municipi). En aquest sentit, si la gran massa urbanitzada en relació amb el turisme aparegués individualitzada en els nomenclàtors, com succeeix en d'altres municipis, segur que la proporció de població resident en urbanitzacions a l'àmbit d'estudi augmentaria uns quants punts percentuals.

Així mateix, si s'analitza l'evolució temporal de la població de les urbanitzacions (Gràfic 63), es pot veure com la població que hi està empadronada no para d'incrementar-se entre l'any 1991 i el 2006, amb unes taxes de creixement del 106,5%, el 57,2% i el 59,9% per als quinquennis 91-96, 96-01 i 01-06, respectivament; un fet que denota el ritme amb què es produeix l'expansió demogràfica d'aquestes urbanitzacions, amb un guany, en només quinze anys, de 11.806 habitants. Els nuclis principals, tot i que també augmenten de forma significativa, ho haurien fet a un ritme comparativament més moderat: 7.025 habitants, amb una taxa de creixement del 8,2% per al període 96-01 i del 22,2% per al 01-06 (en el període 91-96 pràcticament no haurien variat la seva població). Per la seva banda, la població en disseminat experimenta un lleuger increment (de 223 hab.) i finalment la població empadronada en els altres nuclis disminueix (en 21 hab.).

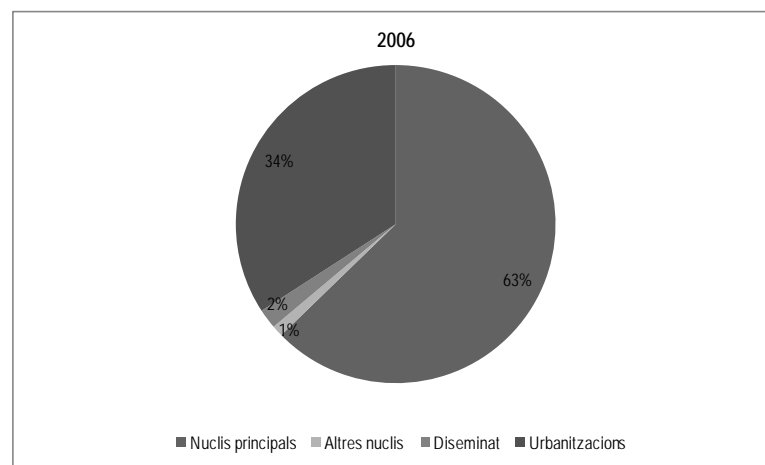
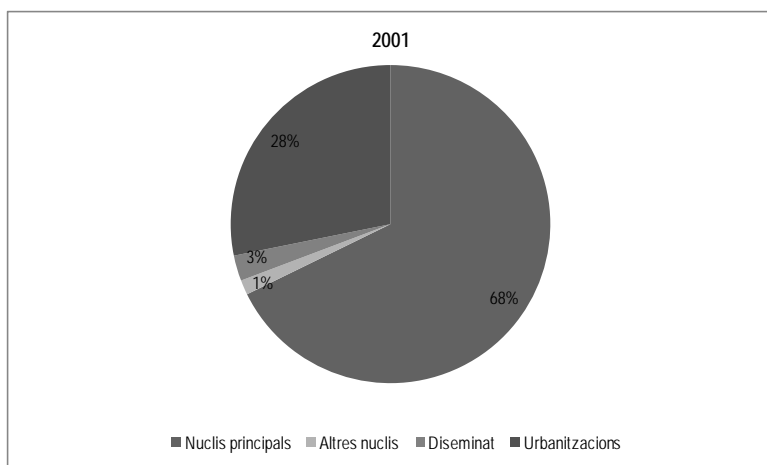
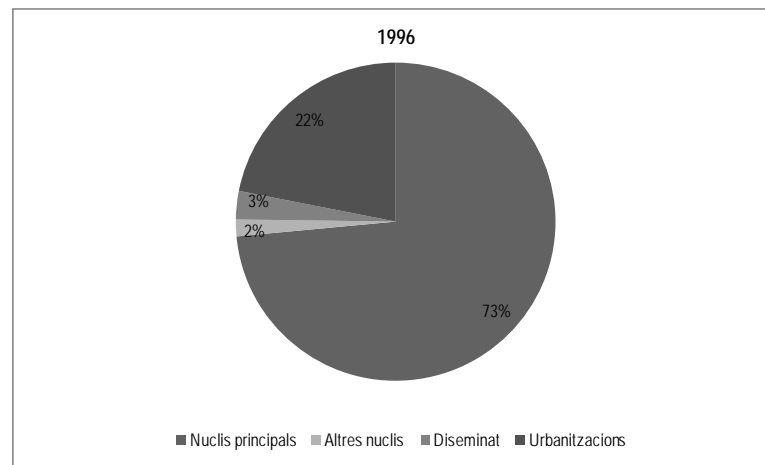
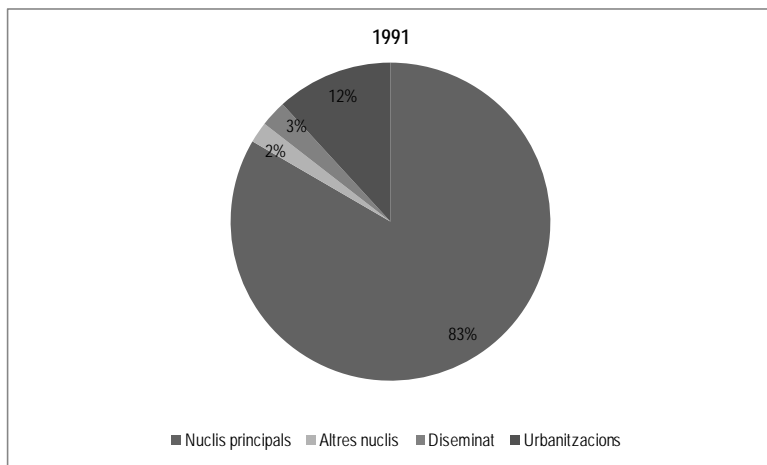
Gràfic 63 Evolució de la població en nuclis principals, altres nuclis, urbanitzacions i en disseminat (1991-2006)

Font: INE. Elaboració pròpia

Les urbanitzacions amb uns creixements demogràfics de més entitat, en termes absoluts, havien estat Empuriabrava (Castelló d'Empúries) –gràcies en bona part a l'assentament de persones immigrades des de l'estranger– i les diferents urbanitzacions del municipi de Roses. De fet, aquests dos municipis multipliquen per cinc la població empadronada en les seves urbanitzacions. A la resta de localitats amb urbanitzacions, aquestes també presenten creixements, de menor magnitud però també significatius –especialment a Peralada, Palau-saverdera i Sant Pere Pescador–, de manera que algunes d'aquestes urbanitzacions segueixen la mateixa tendència que Empuriabrava, i una part considerable dels habitatges corresponen a persones immigrades des de països del nord d'Europa.

Gràfic 64 Població en nuclis principals, altres nuclis, urbanitzacions i en disseminat (1991-2006)

Font: INE. Elaboració pròpia

Aquests creixements haurien incidit en l'augment del pes de la població empadronada a les urbanitzacions (Gràfic 64): si l'any 1991 la població de les urbanitzacions suposava el 12%, al 1996 ja era del 22%, al 2001 del 28% i, així, fins arribar al 34% de l'any 2006. Aquestes dades demostren, d'aquesta manera, com aquestes configuracions urbanístiques, tot i tenir un origen lligat amb el turisme i la segona residència, s'han anat convertint progressivament en zones de primera residència; una tendència que s'observa fins i tot en les urbanitzacions de més recent aparició, que molt ràpidament comencen a experimentar aquest tipus de processos de colonització, per part de la població.

D) La població vinculada

Les dades de població, no obstant això, només mostren una part de la realitat, ja que fan referència a la població resident i no comptabilitzen la població de caràcter més flotant, que és tan important en aquesta àrea, i que en aquest període encara adquireix una major rellevància, per l'addició de noves modalitats lligades amb l'augment dels fluxos de mobilitat de tot tipus (contingents de persones que treballen com a temporeres en el camp o en la construcció, grups de persones jubilades d'origen nord-europeu que hi fan llargues estades relacionades amb l'oci o el descans, així com persones que practiquen el teletreball, i que oficialment resideixen a les grans ciutats però només hi van un o dos dies per setmana i realment passen gran part del temps en aquesta àrea). Aquestes noves modalitats s'uneixen a la clàssica població flotant conformada pels turistes residencials d'estiu o de cap de setmana. Aquesta és una població difícil de quantificar, de manera que es fa difícil d'avaluar-ne la incidència. Una de les aportacions en aquesta línia, tal com s'ha comentat anteriorment (veure capítol 5), és el concepte de "població vinculada" que incorpora el cens de 2001, i que vol ser una aproximació a la població que realment utilitza el territori.

Així, si es posa l'atenció en les dades de població vinculada per motiu de tenir-hi una segona residència, es pot veure que el volum de població vinculada, tot i que és força important per al conjunt de l'àmbit d'estudi²¹², resulta més reduït del que *a priori* es podria esperar, si es té en compte tant l'extensió de la urbanització turística com l'elevat nombre de segones residències, i la seva magnitud (22.132 persones) esdevé inferior a la de la població resident (35.017 persones). D'aquesta manera, si se sumen la població vinculada i la població resident, i es calcula el pes de cada una d'elles, la població vinculada suposaria el 39% i la resident el 61%.

Respecte a les diferents línies de costa, com era d'esperar, la població vinculada per motius de segona residència resulta molt superior a la primera línia (20.182 hab.), i més gran a la segona (1.412 hab.) que no pas a la tercera (538 hab.), tot i que destaca la baixa xifra de població vinculada d'aquests indrets més

²¹² En aquest cas, s'ha de tenir en compte, a l'hora de realitzar agregacions –del còmput global o per les tres línies de costa–, que pot ser que hi hagi persones que formin part de la població vinculada d'un municipi però que resideixin en un altre i que, per tant, siguin comptabilitzades dos cops.

d'interior. Si s'analitzen les proporcions que assoleix la població vinculada, aquesta representa el 44% a la primera línia, el 24% a la segona i només el 10% a la tercera. Si l'anàlisi es fa pels diferents municipis, es pot observar com:

- Fixant-se en els valors absoluts, com és lògic, són els quatre municipis de la costa els que acumulen un major volum de població vinculada per motiu de segona residència. Ara bé, destaca el valor de l'Escala (11.015 hab.), que es desmarca així de la resta de municipis costaners, esdevenint l'únic municipi on la població vinculada supera a la població resident. Les altres poblacions costaneres, per la seva banda, assoleixen valors comparativament més moderats: Roses (6.111 hab.), Castelló d'Empúries (2.430 hab.) i Sant Pere Pescador (626 hab.).
- Entre la resta de municipis, es pot destacar un grup amb poblacions vinculades pel fet de tenir-hi una segona residència prou significatives (entre 500 hab. i 100 hab.), que està conformat per municipis tant de segona línia –l'Armentera (430 hab.), Ventalló (350 hab.), Viladamat (185 hab.) i Palau-saverdera (163 hab.)– com de tercera línia –Peralada (176 hab.), Sant Mori (130 hab.) i Vilajuïga (120 hab.)– i que es caracteritzen bé per la presència de la urbanització turística, bé pels processos de conversió en segones residències dels immobles dels assentaments tradicionals, entre altres dinàmiques²¹³.
- Mentre que als municipis de la costa –excepte l'Escala (amb un 65%)– la població vinculada assoleix uns percentatges més aviat modestos respecte a la població resident –Roses (32%), Sant Pere Pescador (31%) i Castelló d'Empúries (29%)–, hi ha municipis d'interior amb menys volum de població vinculada, però on la incidència d'aquesta es pot considerar força rellevant, ja que hi assoleix percentatges més elevats: Sant Mori (48%), l'Armentera (37%), Ventalló (36%) i Viladamat (32%). Altres poblacions de l'àmbit, amb presència també de població vinculada, presenten en canvi un pes bastant menor d'aquesta mena de població: Palau-saverdera (16%), Peralada (11%) i Vilajuïga (11%).
- Finalment cal dir que, en general, s'observa una incidència moderada quant a aquestes dades de població vinculada, si es compara amb la magnitud que assoleix el parc d'habitatges secundaris. Aquesta circumstància s'observa especialment en alguns municipis, tant de la costa (l'Escala, Roses i Castelló d'Empúries) com de l'interior –Palau-saverdera i Pau–, que tenen una gran part de la superfície urbanitzada ocupada per la urbanització turística. Aquesta situació pot respondre a diverses circumstàncies, com la rellevància que assoleixen en aquesta àrea les segones residències

²¹³ Per exemple, a l'Armentera destaca el cas de les anomenades cases del Patronat, un polígon d'habitatge que respon al model de les popularment anomenades "cases barates". Aquest polígon d'habitatge social es va realitzar, com és lògic, per a encabir-hi habitatges principals, però avui, atesa la situació molt propera al mar i la tipologia edificatòria –són cases unifamiliars aïllades–, els habitatges que el conformen en bona part s'han transformat en segones residències, constituint així una important aportació al còmput d'habitatges secundaris del municipi.

que són propietat de ciutadans estrangers que no tenen la seva residència habitual a l'Estat i que no es reflecteixen en el còmput de la població vinculada, o al fet que una part important dels habitatges, en el fons, s'adquireixen no com a segona residència sinó com a inversió²¹⁴.

E) Principals resultats

a) L'anàlisi de l'evolució de la població mostra com el creixement demogràfic a la plana de l'Alt Empordà s'aguditzava en aquest període més recent:

- Efectivament, en tan sols deu anys –entre 1996 i 2006– la població augmenta en 14.558 habitants; un increment que fins i tot esdevé superior a l'experimentat al llarg del període anteriorment analitzat (1950-1996).
- Així, la primera línia registra un creixement molt elevat: entre 1996 i 2001 la població augmenta en 2.961 habitants, amb una taxa de variació del 12,9%, i entre el 2001 i el 2006 l'increment esdevé de 9.552 habitants i la taxa s'hi enfila fins al 33,8%.
- Però també la segona línia i la tercera aturen el decreixement que les havia caracteritzat fins aleshores, i comencen a experimentar uns certs creixements demogràfics. En el quinquenni 96-01 la segona línia augmenta en 307 habitants, amb una taxa del 7,5% i la tercera amb 420 habitants i una taxa del 9,7%. En el 01-06 l'increment de la segona línia se situa en el 13,2% (591 hab.) i el de la tercera en el 15,4% (727 hab.).
- La població resident a l'àmbit d'estudi assolí l'any 2006 la xifra de 48.315 habitants i, tot i que continuava sent molt més poblada la primera línia, que encara havia augmentat el seu pes proporcional (fins al 78%), les altres dues també havien experimentat creixements significatius, que les havien dut a equiparar-se –la segona– i fins i tot superar –la tercera– la població que tenien l'any 1950.

b) La responsable d'aquest creixement demogràfic és el component migratori, com es pot comprovar també a partir de les dades de censos i padrons, que permeten constatar diverses qüestions sobre l'origen d'aquesta població:

²¹⁴ Amb tot, no cal oblidar tampoc els aspectes metodològics ja comentats en el capítol 5, en la línia que les dades de població vinculada esdevenen probablement una bona aproximació a la carrega de població flotant que suporten els municipis però que encara presenten algunes mancances que caldrà anar resolent en el futur.

- Entre 1991 i 2001, el creixement del conjunt de l'àrea estudiada és de 6.645 habitants, però només 415 corresponen al moviment natural, mentre que la resta provenen del saldo migratori.
- En el cas de la primera línia, dels 5.553 habitants incrementats, només 759 cal atribuir-los al creixement natural. A les altres dos línies, en canvi, el moviment natural esdevé negatiu (de -215 i de -129 habitants), però es veu compensat pel saldo migratori positiu (en 706 i 730 habitants), de manera que el creixement total resulta de 491 i de 601 habitants, respectivament.
- Una part important de les persones immigrades procedeix d'altres països, com es pot constatar amb l'augment del pes de la població nascuda a l'estranger que, en tan sols deu anys (1996-2006), pràcticament es triplica, fins arribar al 29%. Paral·lelament, els percentatges de la població catalana i, sobretot, de la nascuda a la resta de l'Estat disminueixen, fins al 55% i el 16%, respectivament.
- El pes de la població estrangera s'incrementa en totes les línies, però més a la primera (del 22% al 33%) que a la segona, i més a la segona (del 12% al 19%) que a la tercera (del 6% al 13%).
- No obstant això, segons les dades de població de l'any 2001, segons el lloc de residència deu anys abans, el 12% de la població immigrada havia arribat des de l'interior de la pròpia Catalunya, el 7% des de l'estranger i el 2% des de la resta de l'Estat. Sobre el 79% restant, deu anys enrere, o vivia en el mateix municipi o encara no havia nascut.
- En aquella data, a la primera línia, les persones immigrades provinents d'altres punts de Catalunya suposaven un 10%, les arribades de l'estranger un 7% i les procedents de la resta de l'Estat un 3%. Per contra, a la segona i a la tercera línies, les persones immigrades des d'altres localitats catalanes representaven un 16% i un 20% i les provinents de l'estranger només un 6% i un 3%, respectivament.
- De les persones immigrades en els cinc anys anteriors al cens de 2001, el 55% formava part dels fluxos migratoris de curt abast (arribats des d'altres municipis de la comarca altempordanesa, des de la resta de les comarques gironines o des de la resta de Catalunya), mentre que la procedència del 34% era l'estranger i de l'11% la resta de l'Estat.

- A la primera línia els fluxos migratoris de curt abast suposaven en aquell moment el 46%, mentre que a la segona i a la tercera línies arribaven fins al 69% i al 84%, respectivament. Paral·lelament, a la primera línia els fluxos migratoris provinents de l'estranger eren un 41%, mentre que a la segona i la tercera línies assolien un pes comparativament menor (un 26% i un 13% en un i un altre cas).
 - Així mateix, dins dels desplaçaments migratoris de curt abast realitzats en aquest període, els més propers (de les comarques gironines) representaven el 66% i els més llunyans (de la resta de Catalunya) el 34%. La proporció de persones arribades des d'altres demarcacions catalanes era més gran a la primera línia (el 40%) que no pas a la segona (el 30%) i a la tercera (el 20%).
 - Paral·lelament, el pes de la població amb nacionalitat de països de la Unió Europea (UE) o amb nacionalitat de països extracomunitaris augmenta d'una forma bastant accelerada en el període 1996-2006, de manera que l'any 2006 havia ascendit fins al 13% i el 16%, respectivament.
 - Amb tot, la proporció de les persones amb nacionalitat d'uns i uns altres països, a l'any 2006, era superior a la primera línia, on havia anat incrementant-se fins arribar al 14% i al 19%, respectivament. A les altres dos línies, en canvi, mentre que el percentatge de la població de països de la UE havia crescut més a la segona, fins al 12%, a la tercera ho havia fet més el pes de la població d'origen extracomunitari, fins al 7%.
- c) Un dels trets més característics de l'evolució demogràfica d'aquestes àrees en aquest període més recent és l'assentament de població en les urbanitzacions que en el seu moment havien sorgit en relació amb el turisme, i que es pot resseguir a través de les dades del nomenclàtor:
- Aquestes urbanitzacions, des del moment de la seva creació, havien anat guanyant població, però ho fan especialment en aquests anys, de manera que l'any 2006 aglutinaven un total de 14.624 habitants: el 34% de la població de l'àrea estudiada. Per la seva banda, la població resident en els nuclis de població principals (els caps de municipi) era de 26.888 habitants (el 63%).
 - El cas paradigmàtic d'aquesta mena de processos en els municipis costaners seria el d'Empuriabrava (Castelló d'Empúries), on l'any 2006 hi havia comptabilitzades 6.102 persones: el 61% del total de la població del municipi. També resultava força significativa la població que Roses acumulava en les seves urbanitzacions: 6.874 habitants, el 40% de la població municipal.

- En els municipis de l'interior, la xifra d'habitants a les urbanitzacions era menor, en termes absoluts, però la incidència d'aquesta població, mesurada pel percentatge assolit respecte al total de la població municipal, també resultava prou rellevant. En aquests municipis, el pes de la població empadronada a les urbanitzacions oscil·lava entre el 28% i el 19%.
 - Finalment, l'evolució temporal mostra com la població de les urbanitzacions no hauria parat de créixer entre 1991 i 2006, amb un increment d'11.806 habitants, i amb taxes de variació del 106,5%, el 57,2% i el 59,9% per als quinquennis 91-96, 96-01 i 01-06, respectivament. Mentrestant, els nuclis principals, tot i que també van augmentar de població, ho van fer a un ritme menor: 7.025 habitants, i unes taxes del 8,2% i del 22,2% per als períodes 96-01 i 01-06.
- d) No obstant això, aquest seguit de dades només mostren una part de la realitat, ja que fan referència a la població resident i no comptabilitzen els diferents contingents de població flotant que s'estableixen en aquest territori. En relació amb això, el cens del 2001 aporta el recompte de la població vinculada, que vol ser una aproximació a la població que realment utilitza el territori:
- Segons aquestes dades, la magnitud de la població vinculada pel fet de tenir-hi una segona residència a aquesta àrea era, l'any 2001, de 22.132 persones. Així, el pes de la població vinculada arribava al 39% i el de la població resident al 61% (35.017 persones).
 - Pel que fa a les diferents línies de costa, la població vinculada per motius de segona residència resultava molt superior a la primera línia (20.182 hab. i un 44%), i més gran a la segona (1.412 hab. i un 24%) que no pas a la tercera (538 hab. i un 10%).
 - Cal assenyalar que l'Escala, amb 11.015 habitants de població vinculada, es desmarcava de la resta de municipis, sent l'únic on la població vinculada superava la magnitud de la població resident.

7.2.4 Augment de la mobilitat quotidiana

Com ja s'ha dit (capítol 5), no es disposa de dades de mobilitat obligada per raons de treball per a l'any 2006. Per tant, només es pot fer referència, per avaluar els canvis experimentats per aquesta variable en aquest període més recent, de les dades aportades pel cens de 2001.

Com es pot observar (Taula 45), entre 1996 i 2001 la mobilitat quotidiana de caràcter laboral va seguir la seva tendència ascendent. Així mateix, les línies segona i tercera són les que continuaven presentant els

majors percentatges de desplaçaments externs (realitzats a altres municipis), respecte el total dels desplaçaments per motius laborals. A més, el pes d'aquests desplaçaments va seguir incrementant-se: fins al 55% a la segona línia i fins al 63% a la tercera. En canvi, a la primera línia, tot i augmentar la xifra de desplaçaments externs, el pes d'aquests no es va moure del 24%, per tant, molt per sota del 76% dels desplaçaments interns (aquells realitzats dins del mateix municipi).

Taula 45 Mobilitat obligada. Desplaçaments interns i externs dels diferents municipis, per línies de costa (1996-2001)

	1996				2001			
	Desplaç. Interns		Desplaç. Externs		Desplaç. Interns		Desplaç. Externs	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
1a línia	7.181	76	2.216	24	8.244	76	2.626	24
2a línia	742	49	772	51	815	45	987	55
3a línia	844	48	913	52	798	37	1.375	63
Total	8.767	69	3.901	31	9.857	66	4.988	34

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Respecte al conjunt de l'àrea estudiada, el pes dels desplaçaments externs va experimentar un lleu creixement entre 1996 i 2001 que, tanmateix, no reflecteix el significatiu increment (superior al miler de desplaçaments) registrat en termes absoluts. Aquest augment del nombre de desplaçaments externs es nodreix en bona part del creixement experimentat per la primera línia de costa, però també del de la tercera línia, on l'increment del nombre de desplaçaments externs se situa per sobre fins i tot del de la primera línia. L'augment dels desplaçaments externs no es tradueix en un creixement més significatiu del seu pes perquè, paral·lelament, els desplaçaments interns també registren un creixement. En aquest cas, l'increment es concentra gairebé de forma exclusiva en la primera línia de costa; un àmbit més actiu econòmicament que reafirma així la seva capacitat de generar llocs de treball.

Els municipis de la segona i la tercera línia, amb l'evolució experimentada en aquest període, encara es caracteritzen més per l'elevada mobilitat quotidiana, amb fluxos diaris a la capital comarcal i als municipis de la costa. En aquest sentit, pràcticament tots presenten percentatges d'autocontenció laboral inferiors al 50%. Quant a les diferències entre les línies segona i tercera, en certa manera, es recupera la tendència observada anteriorment, que al 1996 semblava apaivagar-se, segons la qual els municipis de segona línia assolien un pes comparativament menor, amb referència als desplaçaments externs, al dels municipis de la tercera línia.

Aquesta menor mobilitat de la segona línia, com ja s'havia dit (apartat 6.2.5), es pot relacionar amb la presència comparativament major de les activitats agràries, mentre que la superior mobilitat de la tercera es

pot originar en un major percentatge de la població ocupada en altres sectors –sobretot els serveis– i que es desplaça cada dia a treballar a altres municipis amb unes majors oportunitats laborals. D'aquesta manera, el percentatge de població activa agrària de l'any 2001 esdevé superior a la segona línia (21%) que a la tercera (12%) mentre que, per contra, els ocupats en el sector serveis resulten més nombrosos a la tercera (el 61%) que no pas a la segona (el 52%).

Així mateix, si s'analitzen els desplaçaments interns i externs per sectors d'activitat, es pot veure com la gran majoria de les persones ocupades en el sector agrari (el 84%) realitzen desplaçaments interns –un percentatge que s'incrementa a la segona línia (fins al 86%)–. Entre les persones ocupades en el sector serveis, en canvi, fins a un 35% dels desplaçaments es realitzen fora del municipi. Cal tenir present, en aquesta línia, que la proporció de la mà d'obra ocupada en els serveis que realitza desplaçaments externs està molt condicionada per les magnituds assolides per la primera línia, ja que en aquesta els desplaçaments externs dels treballadors del sector serveis només representen el 24%, mentre que a la segona línia són del 66% i a la tercera del 71%.

Tenint en compte, doncs, que el predomini de la població ocupada agrícola implica una menor mobilitat i que una major mobilitat, normalment, va associada amb una bona connexió amb els principals centres urbans, però també sol comportar un elevat nombre de persones ocupades en els serveis, es pot veure com:

- A la segona línia es localitzen la majoria dels municipis amb un percentatge encara significatiu (de més del 25%) de població activa agrària a l'any 2001: Torroella de Fluvià (54%), Vilamacolum (32%), Riumors (28%) i Ventalló (26%). Aquests municipis es caracteritzen per una baixa mobilitat obligada de caràcter laboral, molt especialment Torroella de Fluvià i Vilamacolum, que fins i tot registren una reducció en la proporció de desplaçaments externs, del 48% i el 53% de 1996 al 23% i el 46% de 2001, respectivament, que es pot relacionar –en part– amb l'assentament de població immigrada d'origen extracomunitari, que en molts casos s'ocupa en aquestes activitats. Per altra banda, és cert que l'autocontenció de determinats municipis de la segona i la tercera línies tendeixen a igualar-se, ja que a la segona línia hi ha poblacions amb percentatges més elevats de desplaçaments externs, com Pau (67%), i altres on aquests s'haurien incrementat força, com en el cas de Fortià (del 49% al 64%).
- A la tercera línia, en canvi, destaquen diversos municipis on s'haurien desenvolupat amb força les àrees residencials de baixa densitat que, en absorbir l'arribada de població d'altres municipis, que no deixa l'ocupació laboral en els llocs d'origen, es poden relacionar amb un baix índex d'autocontenció laboral. Vilajuïga era l'any 2001 el municipi amb l'autocontenció laboral més baixa de tota l'àrea estudiada (només del 23%), i poblacions com Peralada o Vila-sacra havien vist com, entre 1996 i 2001, augmentava significativament el percentatge de població que es desplaçava cada dia a treballar a d'altres municipis: del 36% al 56% i del 49% al 69%, respectivament. S'ha de dir

que, en consonància, la majoria de la població d'aquests municipis es trobava ocupada en el sector serveis, Vilajuïga (68%), Peralada (65%) i Vila-sacra (60%).

Així mateix, si es presta atenció a les destinacions d'aquests fluxos de mobilitat i s'agafen les cinc primeres destinacions de cada un dels vint-i-un municipis de l'àmbit d'estudi (Taula 46), es pot veure com la principal destinació d'aquesta àrea és Figueres, la capital comarcal, que continua sobresortint molt clarament per sobre de la resta de destinacions. A continuació apareixen els quatre municipis de la costa, que es consoliden així com els grans centres laborals de l'àrea estudiada, a més de les capitals provincial i catalana (Girona i Barcelona), més allunyades però amb una forta capacitat d'atracció, tot i les reserves que s'han de tenir, per la qüestió ja assenyalada dels "empadronaments atípics". Finalment, el municipi de Vilamalla també esdevé una de les principals destinacions laborals de l'àmbit, per la presència –entre d'altres– del polígon industrial Empordà Internacional.

Taula 46 Mobilitat obligada. Primeres cinc destinacions dels diferents municipis (2001)

	Destinació				
	1a	2a	3a	4a	5a
Figueres	(x16)	(x3)	(x2)	(x0)	(x0)
Roses	(x2)	(x6)	(x1)	(x1)	(x1)
Girona	(x1)	(x2)	(x1)	(x3)	(x1)
l'Escala	(x1)	(x2)	(x0)	(x0)	(x0)
Sant Pere Pescador	(x1)	(x0)	(x0)	(x1)	(x1)
Castelló d'Empúries	(x0)	(x4)	(x2)	(x6)	(x1)
Barcelona	(x0)	(x1)	(x2)	(x3)	(x4)
Vilamalla	(x0)	(x1)	(x2)	(x2)	(x1)
Torroella de Montgrí	(x0)	(x1)	(x0)	(x1)	(x0)
Saus	(x0)	(x1)	(x0)	(x0)	(x0)
la Jonquera	(x0)	(x0)	(x2)	(x0)	(x1)
Llançà	(x0)	(x0)	(x1)	(x1)	(x3)
Peralada	(x0)	(x0)	(x0)	(x2)	(x1)
Palau-saverdera	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)	(x0)
Belcaire d'Empordà	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Pont de Molins	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Sant Miquel de Fluvià	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x2)
Capmany	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
l'Armentera	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)
Sant Feliu de Llobregat	(x0)	(x0)	(x0)	(x0)	(x1)

(xn) Vegades que un municipi és destinació dels diferents municipis de l'àmbit d'estudi

Font: Idescat. Elaboració pròpia

Però a més, l'anàlisi de les dades de població vinculada per motius laborals complementa el de les principals destinacions i revela com les poblacions de la costa esdevenen receptores d'un bon nombre de persones, que s'hi desplacen diàriament a treballar des d'altres municipis: Roses (1.133 hab.), Castelló d'Empúries (865 hab.), l'Escala (631 hab.) i Sant Pere Pescador (132 hab.). De la mateixa manera, les dades de població vinculada mostren com hi ha dos poblacions, Peralada i Vila-sacra, que tot i que no apareixien entre les principals destinacions, reben un bon nombre de persones que s'hi desplacen cada dia per motius laborals (360 i 209, respectivament).

En suma, tots aquests resultats, en general, insisteixen en la idea ja assenyalada (apartat 6.2.5) del progressiu augment de la complexitat en l'ús del territori experimentat per aquestes àrees, i que té a veure, per exemple, amb els fluxos migratoris que de forma creixent haurien anat arribant durant aquests anys a aquest àmbit, especialment amb aquells que es poden considerar de curt abast. És així com, a l'any 2001, ja eren pràcticament cinc mil les persones que hi havia desplaçant-se diàriament al llarg d'aquest territori i –cal insistir-hi– fent-ne un ús diferent en funció de l'hora del dia, del dia de la setmana o de l'època de l'any. Tot i que, com també ja s'ha comentat, aquesta esdevé només una anàlisi parcial, ja que caldria afegir-hi, encara, la mobilitat obligada per raons no laborals, per exemple la dels estudiants, o les diverses mobilitats no obligades, que es despleguen sobre aquesta àrea, i que són especialment importants.

- *Principals resultats*

- Mentre que la segona i la tercera línies són les que presentaven, l'any 2001, un major pes dels desplaçaments externs que, a més, hi hauria anat augmentant des del 1996 (fins al 55% i al 63%, respectivament), a la primera línia, tot i també incrementar-se el nombre de desplaçaments externs, el pes d'aquests no varia, i continua situant-se en el 24%.
- Pel que fa al conjunt de l'àrea estudiada, el pes dels desplaçaments externs presenta un lleu creixement, que no reflecteix l'augment en termes absoluts (de 1.087 desplaçaments) originat en l'increment de la tercera línia, en primera instància, i de la primera, en segon terme. Això és així perquè els desplaçaments interns haurien experimentat un creixement pràcticament de la mateixa magnitud concentrat, però, gairebé de forma exclusiva a la primera línia.
- D'aquesta manera, els municipis de la segona i la tercera línies cada vegada es caracteritzen més per la seva elevada mobilitat quotidiana, amb fluxos diaris a la capital comarcal i als municipis de la costa, i pràcticament tots presentaven ja índexs d'autocontenció laboral inferiors al 50%.
- Els municipis de la segona línia, no obstant això, tendien a presentar un percentatge inferior dels desplaçaments externs, en comparació amb els municipis de la tercera línia; una circumstància que es pot relacionar amb la major presència de les activitats agràries en alguns d'aquests municipis. En aquest sentit, el pes de població activa agrària de l'any 2001 esdevé superior a la segona línia (21%)

que a la tercera (12%) mentre que, a l'inrevés, els ocupats en els serveis resulten ser més nombrosos a la tercera línia (el 61%) que no pas a la segona (el 52%).

- Si es prenen les cinc primeres destinacions de cada un dels vint-i-un municipis de l'àmbit d'estudi, es pot veure com les destinacions dels fluxos serien principalment Figueres, que sobresurt molt clarament per sobre de la resta, acompanyada dels quatre municipis de la costa, de Girona i Barcelona i, finalment, de la població de Vilamalla, per la presència del polígon industrial Empordà Internacional.
- Paral·lelament, les dades de població vinculada per motius de treball revelen com les poblacions de la costa són receptores d'un bon nombre de persones, que s'hi desplacen diàriament a treballar: Roses (1.133 hab.), Castelló d'Empúries (865 hab.), l'Escala (631 hab.) i Sant Pere Pescador (132 hab.).

7.2.5 Recapitulació

Al llarg d'aquestes pàgines s'ha examinat l'evolució, en el període 1996-2006, d'una sèrie de variables estadístiques (habitatges, infraestructura d'allotjament, població i mobilitat), per tal de veure quins serien els processos als quals haurien anat lligats els darrers canvis experimentats pels assentaments a l'àrea estudiada.

- Durant aquest període més recent s'ha assistit a un nou impuls de la construcció, iniciat gairebé al final de la dècada dels noranta del segle xx, i que s'ha estès més enllà del primer quinquenni de la primera dècada del segle XXI. Tanmateix, en aquests anys, tot i que han continuat sent més notables les magnituds assolides pels municipis de la costa, el dinamisme de la construcció residencial també ha afectat de forma significativa als nuclis de l'interior.
- Així mateix, s'ha produït un cert canvi en la condició dels habitatges, que ha implicat l'augment del pes dels habitatges principals i la disminució del pes de la residència secundària, que s'hauria vist reduïda en un bon nombre de municipis.
- També hi ha hagut un canvi significatiu en relació amb les tipologies predominants en la producció residencial. Tot i que la construcció d'habitatges plurifamiliars ha estat majoritària en el conjunt de l'àmbit d'estudi, aquesta tipologia ha tingut una implantació força localitzada en els municipis costaners, mentre que la producció d'habitatges unifamiliars aïllats ha resultat majoritària en un bon nombre de municipis, de manera que les zones de l'interior han tendit cap a uns models residencials cada cop de més baixa densitat.

- Igualment, també s'hauria produït un cert canvi en la implantació de la infraestructura d'allotjament, que n'hauria comportat una extensió pel territori, no massa rellevant quant a xifres, però sí en termes qualitius, per la presència cada cop més elevada de les explotacions de turisme rural en llocs d'interior.
- Però a més, des de principis dels anys noranta, el creixement demogràfic a l'àrea s'hauria aguditzat, de manera que s'assisteix a un accelerat increment de la població resident, d'una magnitud fins i tot superior a l'experimentat en el conjunt del període 1950-1991.
- No obstant això, mentre que en aquells moments només va créixer la costa, en aquest període més recent han crescut molt els municipis costaners, però també ho han fet –i de forma força significativa– els municipis de l'interior. Aquests creixements demogràfics s'originen, bàsicament, en l'arribada d'importants contingents de població, amb diferents orígens i motivacions.
- Una part important dels fluxos migratoris procedeix de l'estranger, però hi ha unes altres migracions, que es poden considerar de curt abast, perquè es realitzen en àmbits bastant més propers (comarcal o regional), que també han tingut una significativa incidència
- Així, tot i que les migracions internacionals han assolit una magnitud molt rellevant, sobretot a la primera línia de costa, han estat més significatius els fluxos migratoris procedents de l'interior del propi territori català.
- Dins de les migracions de curt abast es podria diferenciar, encara, entre aquelles procedents de la mateixa comarca de l'Alt Empordà, o altres punts de les comarques gironines, que haurien estat les predominants –sobretot en els municipis de l'interior–, i aquelles procedents de la resta de Catalunya que, tot i no ser majoritàries, haurien assolit percentatges comparativament més elevats en els municipis costaners.
- Finalment, entre les migracions procedents de l'estranger, es pot distingir entre els fluxos migratoris arribats de països de la Unió Europea i les corrents migratòries d'abast mundial. El pes d'unes i altres ha anat augmentant de forma significativa, però a mida que avançava el període analitzat, els fluxos de procedència extracomunitària han estat tan importants que haurien superat a aquells desplegats en l'àmbit de la UE.
- Així mateix, un dels elements més característics de l'evolució demogràfica d'aquest període en aquesta àrea és el creixement de la població resident a les urbanitzacions; unes urbanitzacions que en un principi van aparèixer molt lligades amb el turisme, però que amb els anys han anat adquirint un creixent component residencial.

- Totes aquestes dades de població, no obstant això, només reflecteixen una part de la realitat, ja que fan referència a la població resident, però no tenen en compte la població flotant, que des dels anys seixanta ha estat tan important en aquesta àrea, i que en aquest període més recent encara adquireix una major preponderància, per l'addició de noves modalitats relacionades amb l'augment dels fluxos de mobilitat.
- Finalment, la mobilitat quotidiana ha continuat amb la seva tendència de creixement, proporcionalment més gran a l'interior que no pas a la costa. Mentre que els municipis costaners es reafirmen com els principals centres laborals de l'àrea estudiada, i són receptors d'un bon nombre de treballadors i treballadores que s'hi desplacen diàriament des d'altres poblacions, els municipis de la segona i la tercera línies es caracteritzen, cada cop més, per l'elevada mobilitat quotidiana que es desplega cap a la capital comarcal, Figueres, cap als quatre municipis de la costa i cap a les principals ciutats, com Girona o Barcelona.

En resum, aquesta etapa més recent es caracteritza per les següents circumstàncies: un nou impuls de la construcció a la costa, però que es produeix també a l'interior; l'estancament de la infraestructura d'allotjament als municipis costaners i la significativa –almenys en termes qualitius– irrupció de l'oferta turística en les poblacions d'interior; l'accelerat creixement de la població resident, molt important a la costa, però que també es dona al rerepaís, a causa de l'arribada de diversos contingents de població, amb diferents orígens i motivacions; i, finalment, l'augment de la mobilitat quotidiana, proporcionalment més rellevant a l'interior que no pas als municipis costaners, i que denota –de forma molt clara– l'increment que de forma progressiva s'ha anat produint de la complexitat en la utilització d'aquest territori. Tots aquests processos, en definitiva, indiquen la consolidació que s'ha produït al llarg d'aquest període més recent d'aquell model de desenvolupament territorial que s'havia començat a constituir al començament de la dècada dels anys noranta del segle xx. Aquest nou model es troba ja plenament relacionat amb les noves dinàmiques socioeconòmiques que es desenvolupen en aquest àmbit, com són l'augment de la mobilitat residencial, associada als diferencials de preu de l'habitatge, l'increment dels volums i els radis de la mobilitat obligada i no obligada, la transformació de les demandes turístiques de diferent tipus o l'increment dels fluxos migratoris d'àmbit transnacional.

8 ANÀLISI DELS FACTORS EXPLICATIUS I DEL PAPER DELS AGENTS EN EL PERÍODE 1996-2006

En aquest capítol, amb què es conclou l'anàlisi empírica, se segueix amb l'estudi de les transformacions més recents, és a dir, aquelles que tenen lloc en el tombant del segle (període 1996-2006) i que, com s'ha vist en el capítol anterior, redefeixen el sistema d'assentaments i es desenvolupen, ja plenament, sota un nou model de transformació urbanística i territorial. Es tracta d'encarar la qüestió des d'una òptica diferent, més qualitativa, que permeti copsar aspectes que fins al moment, amb els mètodes quantitius, només s'han arribat a albirar. Així, en un primer apartat es profunditzarà en els factors que expliquen la transformació urbanística i territorial i els canvis que es produeixen en els assentaments. En el segon apartat, en canvi, s'introduirà la qüestió dels diferents agents implicats en la dinàmica urbanística i territorial, i del rol que cadascun d'ells ha exercit en les transformacions més recents. Aquest seguit de qüestions s'analitzaran, com ja s'ha dit, mitjançant mètodes qualitius, a partir de l'anàlisi d'una sèrie d'entrevistes, realitzades a membres de diferents entitats i col·lectius considerats representatius del territori, i significatius respecte a les qüestions que aquí s'analitzen.

8.1 ANÀLISI DELS FACTORS EXPLICATIUS

En aquest primer apartat es fixarà l'atenció en els factors que expliquen els canvis experimentats pels assentaments i els processos de transformació desenvolupats al llarg del període més recent. Com ja s'ha comentat, aquesta qüestió s'abordarà a partir de l'anàlisi d'una sèrie d'entrevistes amb profunditat, a través de les quals s'intentarà trobar les causes que expliquen els processos de creixement urbanístic i els processos de transformació dels assentaments ja existents, que s'han produït durant aquests anys, i que es caracteritzen perquè ja no se circumscriuen a la primera línia de costa, sinó que s'estenen també per zones més d'interior. D'aquesta manera, s'analitzarà la influència que hi poden tenir aspectes com el turisme i la segona residència, els fluxos migratoris que es donen en els diferents contextos territorials i la dinàmica alcista del mercat immobiliari.

8.1.1 La saturació de la costa i l'existència d'un planejament urbanístic no executat

Abans d'analitzar amb més profunditat la possible influència en les transformacions d'aquest període de factors com el turisme, les migracions i l'alça del mercat immobiliari, es farà una breu aproximació a la qüestió de l'extensió d'aquestes transformacions cap a les zones més d'interior i, més concretament, a la que probablement sigui la seva manifestació més visible: els processos d'urbanització. Efectivament, com s'ha pogut observar en anteriors capítols, els anys que conformen aquest període més recent (1996-2006) s'haurien caracteritzat per una nova intensificació de la pressió urbanitzadora, amb la particularitat que els nous creixements urbanístics s'haurien situat ja no només a la primera línia de costa, sinó també en zones més d'interior, afectant així també als petits nuclis del rerepaís.

A) Saturació de la costa

Sense entrar a valorar, encara, si aquestes transformacions tenen a veure amb el turisme i la segona residència o –en canvi– responen a altres factors, una primera causa per a què una part significativa dels creixements urbanístics d'aquests anys s'hagin situat en zones més d'interior i no a la primera línia de costa és la situació de saturació de la franja litoral, que, com s'ha pogut veure en capítols anteriors, es troba ja molt urbanitzada, però també força protegida. Aquest fet es va posar de relleu en diverses ocasions al llarg de les entrevistes, per part dels representants de diferents col·lectius:

la moderació del creixement ve molt tard i, per tant, aquesta línia continuista des de la costa, no pas per la costa, sinó des de la costa cap a l'interior, el que ha provocat, i continua provocant actualment, són greus desequilibris en els pobles,

PT. Ajuntament de Vilajuïga

hi ha un esgotament de tot el que és la primera línia; els municipis costaners pràcticament estan esgotats. A l'Escala, què hi queda? Si està urbanitzat fins a dalt de tot de Riells; (...) A Sant Pere Pescador tampoc hi queda absolutament res; i a Castelló tampoc.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

per l'esgotament i l'excés preu de les localitats de primera línia de mar. També per una certa tranquil·litat a segona línia... Hi ha gent que no busca ser davant de la platja, sinó que el que busca és ser a l'Empordà, o a una altra comarca de les comarques gironines, perquè s'hi està bé, s'hi està còmode, és tranquil, (...) Per tant, són tres motius: l'esgotament de primeres línies, l'excés preu de primeres línies i, després, la diversitat d'oferta que poden trobar en localitats molt properes a la costa.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

la saturació de la costa segur que n'és una, perquè aquí, tot aquest creixement, abans només era ben bé a la primera línia de costa i prou, però, és clar, aquesta àrea ha quedat plena. Ara, pràcticament, pots anar recorrent tota la costa de rajol en rajol, o de totxana en totxana, i la pressió es trasllada a la segona línia.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

La mateixa pressió turística també ha esgotat una mica el litoral, tot el que està construït; (...) Això ha fet que la construcció s'hagués d'anar a buscar una segona línia, on, o bé per una manca de protecció, o bé per una manca de sensibilització, ara és més senzill poder construir.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

B) Existència d'un planejament urbanístic no executat

Tanmateix, existeix un segon factor que explicaria els processos d'urbanització que en aquest període s'han produït en les petites localitats del rerepaís: l'existència d'un planejament urbanístic, amb un potencial de creixement que no s'havia arribat a executar, perquè no s'havien donat les circumstàncies adequades, i que ha possibilitat que en aquests anys es poguessin materialitzar aquests creixements urbanístics. Aquesta circumstància es va poder constatar, tant amb referència al cas concret de l'àmbit d'estudi,

Això és un projecte que comença l'any 91. (...) no estaven aprovades les Normes, s'havien aprovat inicialment però no s'havien... i el primer que fem en aquells temps és aprovar les Normes, que és un tema que provenia del 83. És a dir, el creixement que després es va fer, és un creixement que algú ja va dissenyar l'any 83.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

en les segones files, teníem planejaments més antiquats i, per tant, moltes vegades teníem molt sòl classificat com a urbanitzable, que no era preocupant perquè no hi havia hagut dinàmica, (...) El que passa és que ens hem trobat, que, segurament, no estava previst, que en molts llocs s'han tirat endavant pràcticament tots els sectors que estaven classificats, que ningú no pensava que realment fos necessari anar ocupant-los, però que, en aquest darrer període, amb tot el tema d'inversió...

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

Què s'ha fet durant aquests deu anys en aquesta zona? Allò que el planejament vigent ha permès. Qui decideix el que s'ha de fer a l'Escala, a Roses o a Castelló d'Empúries? Teòricament, els ciutadans de l'Escala, de Roses o de Castelló, perquè tenen un pla general, que l'ha tramitat l'Ajuntament, amb la majoria suficient per poder-lo aprovar, i a més ha tingut un debat públic, que és el període d'al·legacions. Per tant, teòricament, s'ha fet el que volien els ciutadans de cada poble. Altra cosa és si els planejaments que hi havia vigents en aquest període de deu anys estaven adaptats a la realitat social del moment.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

com des d'un punt de vista més general, del conjunt de litoral català:

el que hi ha, i això és una qüestió poc treballada, és un cert aprofitament d'unes condicions d'urbanització, ja siguin reals o normatives, que es van donar, sobretot, durant els anys seixanta i setanta, que mai no es van fer efectives i que, en aquests moments, resulta que estan trobant noves condicions per tal que això funcioni. El que està passant a segona i tercera línia té a veure també amb el fet que, als anys seixanta i setanta, allà hi va haver unes parcel·lacions, sense ni obrir-hi els vials, sinó simplement per comprar terrenys; o hi va haver un planejament o una norma... En aquests moments, aquesta cosa que es va fer als anys seixanta i setanta, que va servir per encendre l'interruptor, doncs, està trobant un punt de sortida.

SA. Universitat Rovira i Virgili

Tot i que també és cert que –com s'introduïa en aquest darrer fragment– en alguns casos aquests creixements inclosos en els plans generals vigents i, per tant, ajustats a la normativa, en un inici provenien de l'aprovació de requalificacions i de plans parcials que posteriorment, amb la revisió del planejament general, s'han incorporat al pla. No obstant això, sovint aquesta qüestió es pot prendre ja com un indicador del tipus de creixement posteriorment generat, de manera que constitueix una de les diferenciacions existents entre els creixements urbans més integrats i les urbanitzacions realitzades més al marge de l'estructura urbana preexistent, com es pot veure en el cas de diversos municipis:

Els va interessar el municipi perquè tenia una bona comunicació, i perquè la persona que s'encarregava de buscar sòls construïbles va trobar el terreny adequat aquí, i es va poder requalificar. Urbanisme ens va donar el permís, i buscaven un terreny de les dimensions del que teníem aquí, i el van trobar tot en una mà, i va ser fàcil. Al propietari, l'hi varen comprar, i aleshores es va fer el procés de requalificació, per fer una urbanització, i així va començar...

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

Eren no urbanitzables, i es van requalificar amb plans parcials. Després s'han incorporat a les Normes Subsidiàries, un cop s'han renovat. Aquí tenim unes Normes Subsidiàries acabades de publicar, el 2006, que han inclòs tots els plans parcials, que en són dotze, que s'havien anat afegint a les anteriors. L'anterior revisió era del 99, però no s'havia arribat a publicar mai (...) Les altres deuen ser del 94, i entre aquests anys és quan s'hi van incorporar aquests plans parcials, que s'havien de validar amb les del 99,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

l'Armentera està tirant endavant tota aquesta urbanització d'aquí, que gairebé és la meitat del poble, i l'està tirant endavant d'un bloc, perquè un promotor va aprovar el pla parcial, i les normes estaven fetes així i, per tant, ho pot fer. Hi ha molts casos així, el problema és que les normes urbanístiques ho permeten.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

En definitiva, la saturació de la costa i l'existència d'uns potencials de creixement no executats en els planejaments urbanístics de les segones i les terceres línies han possibilitat que, quan s'han donat les circumstàncies adequades, des d'un punt de vista econòmic, social i demogràfic, és a dir, en el període que aquí s'analitza, s'hagi produït la transformació en aquests municipis, a través d'una sèrie de creixements urbanístics de major o menor magnitud, segons els casos. Aquestes circumstàncies adequades poden encabir un ventall de diferents possibilitats, com són la pressió del turisme i la segona residència, l'arribada dels diferents fluxos migratoris o la influència de la dinàmica alcista en el sector de la construcció. S'intentarà esclarir aquesta qüestió en les pàgines següents.

8.1.2 El turisme i la segona residència

En primer lloc, s'abordarà la rellevància del turisme i la segona residència com a factor explicatiu dels processos de transformació i de creixement de la urbanització que s'han produït en aquest període, i que s'han donat ja no només a la primera línia de costa sinó també en zones del rerepaís, tot intentant valorar si responen a un augment de la pressió turística i vacacional, que des del litoral s'estén, com una taca d'oli, cap a zones més d'interior.

A) Causes del creixement urbanístic al rerepaís

A l'hora de referir-se a la qüestió dels creixements urbanístics –així, en genèric– algunes de les persones entrevistades afirmaven, de forma força taxativa, que el turisme i la segona residència es trobaven al darrere de molts dels creixements, tant des del sector de l'empresariat,

i a la gent li fa una certa gràcia tenir casetes, cases aparellades o cases soles. És una comarca que té molta cosa per veure, en l'àmbit de cultura, de tradicions, de festivals, i sobretot en algunes èpoques de l'any, també hi ha el tema de la gastronomia... De fet, fixem-nos que funcionen els restaurants que hi ha, i els resorts... De fet, si no hi hagués gent que visqués a la zona, o que hi anés els caps de setmana, durant tot l'any, no podrien funcionar durant tot l'any.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

les segones residències que han vingut de fora de les contrades, de fora de la comarca, això també ha estat important en aquests últims quinze anys, també més que el creixement turístic, turístic em refereixo a blocs d'hotels o blocs d'apartaments.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

com des d'altres col·lectius, com les plataformes de defensa:

el desenvolupament més gran creiem que és el turisme de sol i platja, (...) De fet, molts de llocs encara estan creixent amb aquest model. El fet que la segona línia s'estigui desenvolupant tant, considerem que és per un nou model de turisme: la gent prefereix tenir una casa a un poble que sigui a quinze minuts de la platja, que no pas ser a primera línia, en un apartamentet. Això respon a un nou model, també de cap de setmana, sobretot de gent que viu a Barcelona, i que, el cap de setmana, el ve a passar a pobles. Això seria un factor important.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Tanmateix, altres persones entrevistades, en ser interrogades de la mateixa manera, pels processos de creixement en general, els atribuïen al turisme i la segona residència, però en referir-se específicament als

processos d'urbanització materialitzats en indrets més de segona i tercera línia, es decantaven més aviat per considerar que bona part dels creixements no responien tant a la implantació de la segona residència com a la demanda d'habitatge per a viure-hi:

L'àrea de la costa, el gran creixement que va haver-hi a partir dels anys seixanta va ser de segona residència. Això és innegable. I en el moment actual, que segueixen havent-hi segones residències, segur. Però, en aquest moment, (...) hi ha gent que viu a Sant Feliu de Guixols i té la feina a Girona, o que viu a Blanes. (...) i aquí ens està passant, i hi ha gent que està vivint a la costa, i tenen la feina a l'interior, i no passa res, i d'aquí vénen els problemes de trànsit. Però és així, avui no és tant la diferència que hi havia hagut als anys seixanta, de segones residències.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

la gent tampoc no té necessitat d'estar a primera línia de mar, i el que busca són indrets poc massificats, on es pugui gaudir d'una qualitat de vida, que moltes vegades en aquests llocs de costa, que estan més massificats, no es dona. Aquest és el fenomen del desplaçament: trobar un habitatge a primera línia, en llocs de costa, és difícil i, de vegades, econòmicament molt més car, per això la gent s'ha anat desplaçant cap a l'interior. Allà gaudeixen d'uns entorns no tan massificats i d'una qualitat de vida extraordinària. Moltes vegades, la gent el que busca és tranquil·litat, tenint en compte que, des d'aquests punts, són fàcilment accessibles els diferents indrets d'atracció turística.

però aquests tipus de creixements tenen més a veure amb la qualitat de vida que es dona en aquests indrets, perquè molta gent el que busca és que el lloc per viure tingui una vivenda assequible, qualitat de vida i una facilitat per desplaçar-se als seus llocs de treball.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

De manera molt important, la segona residència de ciutadans de Catalunya; bàsicament de la gran àrea de Barcelona, sobretot a la part baixa; quan som més cap a la frontera, a la zona de Roses, hi ha bastant segona residència que és més de francesos. La majoria són provinents de les èpoques dels seixanta i dels setanta, en edificacions que són, fins i tot, una mica obsoletes; va ser aquella època en la qual ells van invertir i ara alguns s'hi passen certes temporades, perquè s'han jubilat i vénen a aquell habitatge que havien estat llogant, i on venien un mes o quinze dies a l'any. Per tant, la part sobretot de Roses, Empuriabrava, Santa Margarida... Hi ha bastant ciutadà francès. A la resta, la part majoritària és el ciutadà de Barcelona, que hi té la seva segona residència, que no hi ve només al mes d'agost o al mes de juliol, sinó que hi ve molts caps de setmana, i que no són solament apartaments i habitatges unifamiliars, sinó que hi ha molta rehabilitació de masia; de fet, són de gent que hi vénen temporades.

Però aquests són pobles en què la majoria d'edificacions que s'estan fent estan rebent ciutadans de l'àrea de Figueres... Una àrea urbana que s'està generant de facto, sense que ningú no l'hagi provocat. En el moment en què una gran urbs com Figueres, que, per a nosaltres és grossa ja; a la província de Girona és la segona de la província, perquè Girona en té noranta mil; i cinquanta mil quasi de Figueres, per tant és la segona. Està passant el mateix que va passar a Girona fa set o vuit anys, que és que, a mesura que es tensiona la ciutat, els pobles que estan tan ben comunicats i tan a la vora, reben els ciutadans que ha expulsat Figueres. Ja ha passat a Vilafant, a Vilabertran, a tota l'àrea de Mas Pau... I ara comencen, hi ha un planejament general preparat, perquè no es feia res, i que està preparat per rebre un determinat tipus de ciutadans. Es fan aquestes promocions i hi va la gent de Figueres, que troben uns preus molt més convenients i una població més tranquil·la...

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Finalment, també hi va haver entrevistats i entrevistades que directament van atribuir els creixements urbanístics experimentats més enllà de la franja litoral a una demanda fonamentada, en bona part, en la primera residència:

No crec que sigui un problema de pressió turística. La pressió és perquè la gent vol viure en un altre lloc, i aquí a Castelló perquè s'està convertint molta segona residència en primera residència, sobretot a Empuriabrava. La gent que compra és gent que ve aquí a viure-hi. Gent que comprà per tenir segona residència, aquí al barri, jo crec que no hi ha ningú... A Empuriabrava no et dic que no; a Empuriabrava encara hi ha molta casa i apartaments de segona residència, però la nova construcció, ni tan sols crec que es faci pensant que ho vendran com a segona residència... El que s'està venent aquí és la idea de "vine a viure a un lloc millor", i la publicitat a la televisió local, d'immobiliàries, és: aquí ho tinc tot, tinc l'institut, l'escola, un lloc per viure més tranquil... Fins i tot la publicitat de les immobiliàries no et ven un lloc per anar a passar els estius. Aquí ja no ve ningú a passar els estius... Potser era abans, però ara ja no hi ve ningú a passar els estius.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Recordo una conferència a la qual vaig anar, fa temps, d'un economista, i deia que una casa a la Cerdanya s'ocupa quinze dies l'any, i una casa a la Costa Brava se n'ocupa setanta. I això sí que és el que ens ha passat durant uns anys, però ara hi ha molta mobilitat, la gent es mou molt, i a vegades dius: d'on surt tanta gent? A on vivien abans? Què ens portarà tot això? O què ens està portant?

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

aquest canvi en l'estructura d'assentaments té un primer "imput" en el turisme, que primer va ser de segona residència provinent de la Regió Metropolitana de Barcelona, (...) Aquest moviment va anar acompanyat d'una entrada, també, de segona residència de ciutadans europeus, particularment notable en alguns àmbits, (...) Això és el segon "imput": població estrangera, que és segona residència, però també són usos hotelers... En els darrers anys, però, sobretot a partir dels anys noranta, això s'ha anat complicant més, en el sentit que el canvi d'assentament obeeix també a canvi per residència principal, i aquesta seria la inflexió més assenyalada, que es va desplaçant des de la costa cap a l'interior, però també de l'interior cap a la costa. Hi ha, doncs, un canvi de residència principal,

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

B) Noves configuracions d'urbanitzacions

Així doncs, a partir de les manifestacions de les persones entrevistades, es pot constatar com es produeix, com a mínim, la coexistència entre uns creixements urbanístics més vinculats al turisme i la segona residència i uns processos d'urbanització que responen més a una demanda de primera residència. Aquest fet porta a fixar l'atenció en la diferenciació, si és que se'n pot establir alguna, entre els creixements de caràcter més endogen, constituïts gairebé sempre per continuïtat als nuclis urbans preexistents i ocupats habitualment per usos residencials –que en aquest treball s'han anomenat àrees residencials de baixa densitat–, i aquelles altres formes d'urbanització que, com s'ha vist en capítols anteriors, generalment es desenvolupen de forma aïllada respecte als nuclis anteriors, que sí que responen, almenys en origen, a fórmules turístiques o vacacionals, i que s'han denominat urbanitzacions turístiques. Doncs bé, com es veurà tot seguit, les urbanitzacions –que en aquest període més recent en alguns casos també s'han situat en zones d'interior– presenten algunes característiques que les diferencien dels creixements de caràcter més residencial (Fotografia 24).

En primer lloc, tot i tractar-se majoritàriament, en els dos casos, de configuracions urbanístiques constituïdes amb una baixa densitat, s'hi observaria una certa diferenciació de les característiques físiques, tant del conjunt de l'assentament com de les edificacions, ja que a les urbanitzacions s'hi repeteixen els tipus edificatoris implantats en les urbanitzacions de primera línia²¹⁵:

aquí sempre hi ha hagut la tendència, i sobretot si vas a Empuriabrava, típica del sud de França, de l'habitatge amb la torre. És molt diferent el tipus d'edificació que hi ha aquí de segona residència, que si te'n vas més avall de la Costa Brava, cap al Baix Empordà. (...) Al nucli, no. Però si te'n vas al Mas Sopes, a la urbanització, sí. Al nucli, no, perquè no hi ha habitatge aïllat, que és on es dona més això. I pel que fa a habitatge unifamiliar adossat, que és el que ara s'està fent al nucli, hi ha bastant coberta inclinada, amb teula, bastant tradicional.

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

²¹⁵ Per exemple, s'hi repeteixen les torres circulars que proliferen a les urbanitzacions de la costa; un fenomen ja observat per Barbaza (1988) als anys seixanta i que, segons aquesta autora, imita les antigues torres de defensa de masos i cortals.

Per exemple, una de les urbanitzacions, que està aprovada del 98, que fa menys temps i que més barroerament s'està desenvolupant: és Mas Boera, que és connectada al poble: no és urbanització aïllada, sinó que és una continuació del poble, del que podria ser el creixement natural del poble; però s'està fent d'una manera totalment barroera, (...) s'ha desenvolupat, de fet, com si fos una urbanització típica i tòpica, horrorosament pensada, i sense cap mena d'unitat ni de criteri. (...) Han barrejat tipologies i unes alçades i unes ocupacions...

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Fotografia 24 Les noves urbanitzacions presenten característiques que les diferencien dels creixements residencials

Fotografies de l'autor: Urbanització Mas Isaac (Palau-saverdera), Peralada Golf club (Peralada) i Urbanització Parc Residencial Catalunya (Torroella de Fluvià), juliol de 2001, juny de 2005 i desembre de 2006

En segon lloc, hi ha una diferenciació pel que fa a la pròpia concepció de l'assentament, tant per part dels promotors com per part dels usuaris; un fet que fa que sovint els habitatges d'aquestes urbanitzacions s'ofereixin directament a un públic estranger, per part de promotores especialitzades²¹⁶, que de vegades siguin àmbits amb un control de l'espai i una restricció d'accés més enllà dels seus propietaris –un aspecte

²¹⁶ En el moment en què es van fer les entrevistes (2006-2007), a través d'internet es podien trobar exemples de la promoció que es feia d'aquestes urbanitzacions, enfocada als potencials clients de determinats països, on es lloaven aspectes com el clima càlid i assolellat, la pau i la tranquil·litat, les vistes sobre la badia, la proximitat a les platges, el paisatge mediterrani de vinyes i oliveres, etc. En algun cas, fins i tot es podien observar diferències entre la informació escrita en català, o en castellà, i la informació que es donava en altres llengües (anglès, alemany, holandès, etc.). Mentre que en una es feia referència als atractius naturals (Parc Natural dels Aiguamolls) i culturals (Empúries) propers, a l'altra es feia referència, de forma molt més general, a aquests aspectes relacionats amb la pau, la tranquil·litat o el clima.

que contribueix a refermar la idea que són creixements realitzats totalment al marge de l'estructura urbana preexistent-, i que en algunes ocasions fins i tot pot arribar a influir en aspectes com, per exemple, els noms dels carrers, tal com es pot constatar, a través de l'assenyalat en diverses entrevistes:

un senyor que s'expressa en castellà, perquè, a més, ve d'Alemanya i té un negoci immobiliari, que viu al Mas Nou, i es resisteix que sigui barri, perquè ell té el concepte d'urbanització... A veure, mirem-nos-ho: jo, per què en dic barri? I tu, per què en vols dir urbanització? Parlem-ne: què vol dir aquest model? (...) Perquè aquí era un problema de dir: "Jo he vingut aquí, m'he comprat una casa", i el fet que això sigui barri ho veuen com una cosa pejorativa...

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Moltes vegades són anuncis, els d'aquestes urbanitzacions, que es fan directament als països d'origen, a Alemanya... Tot això però atraure a la gent d'aquests països, que quasi passaria com a Mallorca. Aquesta banalització que els noms són tots en alemany. (...) Són aquests tancaments, d'una certa qualitat, i amb guardes, amb vigilància pròpia, tancat, aïllat de la resta... També es donen en alguns altres resorts lligats a nuclis de golf a la comarca.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

els carrers són Anglaterra, França, Bèlgica, Holanda... En funció del primer que comprava la parcel·la, que hi posava el nom del seu país. Completament curiós i completament surrealista. I a Bellavista, com que el promotor és alemany, els carrers són Nietzsche, Heggel, Kant... I el seu, Spengler, el seu cognom també, la qual cosa representa també una distorsió, una dissonància cultural, un disbarat culturalment parlant, perquè això no hauria d'estar permès. Des d'un ajuntament, s'hauria de poder controlar aquest tipus de simbologia del territori,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Finalment, aquestes urbanitzacions sovint també es caracteritzen perquè van lligades amb la inclusió d'una oferta complementària, més enllà de la residencial, de caràcter lúdic, esportiu o recreatiu, que en suposa un valor afegit, i que intenta atraure a determinats segments de la demanda.

El tema de la residència lligada a una activitat esportiva és aquesta, perquè l'altra, bàsicament, és la dels ports esportius, però de ports esportius, com ja no en queden gaires més tampoc... és a dir, aquí el creixement immobiliari important, a part de l'aïllat, es fa o amb golf o amb marines, perquè lliga amb la gent que va a les marines o que va al golf. És el cas, per exemple, del golf de Peralada, perquè la gent que practica aquest esport està disposada a pagar aquell preu, perquè està al costat d'aquell espai esportiu.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

hi ha un segment que demanda el consum d'aquests productes en el mateix entorn on hi ha l'activitat, aleshores, però, és important que aquests indrets siguin fets amb mesura, i no siguin excessius. (...) Aquí hi ha dos casos que funcionen tipus resort, màxim tres, un d'ells és Peralada, on hi ha una urbanització d'altíssima qualitat, que no està massificat, i que constitueix una oferta turística de primer ordre. L'altre cas és Torremirona, que és un cas idèntic.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

En algunes ocasions, aquests projectes d'urbanització que incorporen una oferta recreativa no s'han arribat a realitzar, però sembla que la tendència, des del punt de vista dels projectes plantejats per part dels promotors, en aquest període, hauria estat la d'anar cap a aquest tipus de configuracions urbanístiques, en relació amb les urbanitzacions:

una allau de projectes com la que hi havia en el seu moment: des d'un aeròdrom fins a una urbanització amb cases amb hangar, per guardar-hi l'avioneta; camps de golf que sortien com bolets; una urbanització temàtica del cavall, amb un hipòdrom... Tot 'de pel·lícula'. Aleshores, els promotors agafaven la premsa i els passejaven en avioneta, per veure el que seria l'aeròdrom, coses que clamaven una mica el cel, i que, al final, la gent del mateix poble deia: "És que no pot ser!"

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Tot i que, per altra banda, és cert que –com es va posar de relleu en un bon nombre d'entrevistes– aquesta mena d'operacions, a mig camí entre el component turístic i l'immobiliari, hauria estat comparativament menys habitual al litoral català, en relació amb altres zones de l'Estat:

Aquí a les nostres comarques, aquest fenomen no es dona gaire, perquè la gent que opina d'aquesta manera, jo els invitaria que anessin a la regió de Múrcia, o a alguna altra regió del sud d'Espanya, i veurien com el que hi ha allà és una urbanització amb un minigolf al voltant, tot i que, per minigolf em refereixo a un camp de golf com Déu mana, perquè les vivendes i els carrers estan tocant al camp. Però aquest tipus d'urbanització aquí no es dona.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

en termes reals, n'hi ha menys dels que se citen; és a dir, no hi ha encara en aquests moments, en bona part de Catalunya, grans operacions residencials com les que podem trobar en altres litorals, com pot ser al País Valencià, Múrcia o Andalusia... No n'hi ha en la mateixa magnitud ni de la mateixa magnitud.

SA. Universitat Rovira i Virgili

No obstant això, un fet força paradoxal és que sembla que aquestes noves tipologies d'urbanitzacions també haurien començat a entrar ràpidament en un procés experimentat anteriorment per les urbanitzacions del litoral, com és la transformació de bona part dels seus immobles en habitatges de primera residència:

Hi ha bastant gent que viu a Peralada. Jo conec gent que hi viu, gent de per aquí que viu allà, perquè et dona un estatus social viure al golf de Peralada, o viure al golf de Torremirón, o viure en aquests llocs. Són llocs que estan vigilats, que estan tancats, que sembla que et donin una seguretat entorn el que està passant al món, ja seleccions molt amb qui estaran els teus fills i amb qui no, seleccions les amistats també...

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

hi va haver una primera fase, que li deien la urbanització dels alemanys, perquè la promotora era alemanya, i perquè les cases les van comprar o les van llogar alemanys, que eren tant per venir a passar un mes a l'estiu, com per venir a temporades, aleshores hi havia molt poca gent que hi visqués tot l'any, hi havia algunes persones que hi vivien però, per culpa de la recessió que s'ha donat a Alemanya, i també perquè la gent s'ha fet gran, i potser ja no els va bé venir més, la gent ha venut les cases. El que passa és que hi ha hagut una segona fase, que s'ha construït en els darrers anys, la promotora de la qual ha seguit sent alemanya, però també hi ha hagut moltes promotores d'aquí, (...) i aleshores s'ha venut per tot arreu, amb la qual cosa et trobes que hi ha catalans, que hi ha castellans, que hi ha alemanys, belgues... Però ja hi ha molta gent d'aquí, i s'ha anat barrejant. Ja no és la urbanització dels alemanys, potser se li segueix dient, perquè els noms queden, però la situació ha variat molt. Hi ha molts nens, que estan anant a l'escola, que són parelles amb nens petits, i és un ambient molt familiar, de gent que hi viu, si no tots, sí que bastants.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

a causa de la crisi econòmica d'Alemanya, els alemanys han venut molt, i ho han comprat espanyols, és a dir, que d'allò que eren alemanys i segones residències pràcticament... (...) ja és habitat per espanyols de primera residència, (...) la crisi econòmica alemanya ha fet que venguin, i que els espanyols comprin, molt més car del que ho van fer ells, (...) els alemanys venen, i amb aquests diners es poden comprar una casa a Turquia, o a un altre país d'aquests, i encara els queden la meitat dels diners,

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

C) *Utilització dels assentaments tradicionals*

Si bona part dels creixements experimentats per aquests municipis més d'interior, sobretot aquells que es realitzen per continuïtat de la trama urbana, no es poden relacionar fàcilment amb les dinàmiques turístiques, i fins i tot les noves urbanitzacions que han aparegut de forma més recent, que sí que semblaven respondre a aquestes dinàmiques, passen a convertir-se també en alguna mesura en zones de primera residència, cal preguntar-se quines altres manifestacions dels usos turístics i vacacionals es poden trobar en aquests territoris més d'interior. Com és ben conegut (capítols 2 i 3), el turisme ha experimentat unes transformacions que fan que ja no es limiti a ser aquella activitat que té lloc només a primera línia de mar, i que té gairebé com a únic objectiu el gaudi del mar i de la platja, la qual cosa fa que, paradoxalment, es produeixi cada cop més la utilització dels assentaments de tipus tradicional per a aquests usos turístics i vacacionals.

1) *Conversió dels immobles en segones residències*

En primer lloc, es produeix la conversió dels immobles d'aquests nuclis en habitatges secundaris, sobretot en aquells pobles més petits, on el despoblament ha alliberat molts habitatges, que són adquirits per persones foranes per a ser rehabilitats com a segona residència (Fotografia 25). Aquesta és una tendència que s'ha donat molt al Baix Empordà, en una sèrie de pobles (Pals, Peratallada, Palau-sator, etc.) que són molt presents en l'imaginari de moltes de les persones entrevistades:

L'Empordanet és extraordinari. A Palau-sator, els fills dels pagesos d'allà han de marxar, perquè amb unes normes molt restrictives, el que han fet és que el preu del sòl estigui fora de l'abast de qualsevol persona normal, perquè allà hi van els nous rics de Barcelona... Però aquests pobles són pessebres: Palau-sator, Fontanilles, Monells, Cruïlles... Estan molt bé, però la gent d'allà se'n van tots cap a Torroella. La gent ha convertit, tot això, en pessebres,

PT. Ajuntament de Vilajuïga

rehabilitació de molts centres, que és el que està passant per exemple a Pals o a tots els altres pobles que s'estan creant: Peratallada, Palau-sator... No s'hi estan fent noves cases, però està tot el poble en obres... Vas allà fa deu anys, i hi vas ara, i totes les cases rehabilitades, tot gent de Barcelona, que té la seva casa de turisme o la casa de cap de setmana. (...) vas allà i compres una casa de pagès, amb una certa història, pedres i tot plegat, al mig d'un poble que té la fleca i el botifarrer, que et fa les botifarres tal com tu vols, i estàs com un rei!

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castell d'Empúries

Però aquesta tendència, que podria respondre a un cert canvi en les preferències i els cànons de la societat, també es dona a l'Alt Empordà, i tot i que ha impulsat la restauració de moltes de les edificacions²¹⁷, també fa molt diferent la utilització del teixit urbà entre setmana, quan els pobles apareixen pràcticament tancats, o els caps de setmana, quan s'omplen d'activitat:

²¹⁷ Moltes vegades –altres no– es tracta d'edificacions de gran valor arquitectònic, molt costoses de mantenir i de reparar, que corresponen al model de casa rural tradicional propietat de grans explotacions agràries (Compte, 1963-64) i que, en algunes ocasions, fins i tot es promocionen com a recurs turístic, com succeeix en el cas del municipi de Viladamat.

ve gent de Barcelona, que, en la seva època, va fer que aquestes cases es restaressin, que també va anar bé, perquè el poble estava caient. Si haguéssim continuat amb aquest procés, ens hauria passat com aquells pobles que es converteixen en museus: divendres, dissabte i diumenge hi ha gent i, en canvi, dilluns, dimarts, dimecres i dijous no hi ha ningú. N'hi ha algun per aquí, no sé si Sant Mori, vas allà el dia de cada dia, i és que no trobes ningú, no hi ha ningú, no hi ha vida. Aquí no, aquí gràcies a Déu, ara ho tenim superat això.

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

També estem en una societat on sembla que tenir una casa dins d'un centre històric, així de nivell, com antiga, et doni més estatus social. Han canviat els cànons socials, potser fa quinze anys allò que era important, o el que estava de moda, per poder demostrar el teu poder adquisitiu, era tenir una casa en una urbanització amb piscina, i ara potser, el que volen és una casa en un centre històric, o una casa de pessebre, que també està bé, perquè es van arreglant els centres històrics, perquè, si no, caurien. Però hem de pensar que això té unes connotacions...

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Són cases de pedra, i a la que remenes una mica de pedra, unes parets de metre... I són de mal arreglar, i de mal adaptar, i aleshores, si tu vius en una casa d'aquestes, si hi ets cada dia, la pedra... (...) sempre es fa de pols, i hi ha molta més feina de manteniment. (...) i normalment són restaurades. Ja serien per terra si no hagués estat per aquesta gent que les ha posat... Totes no, (...) encara n'hi ha dues que són del propietari, o tres. Però les altres, n'hi ha una d'uns alemanys, n'hi ha una d'un de Barcelona... Però no només aquestes, les cases aquestes petites, que fan cinquanta metres, planta i pis, que no tens ni garatge, que abans a baix hi havia la cort de les vaques, i es vivia a dalt, i ho han adaptat a habitatges, i és clar, això per una família que hi hagi de viure sempre, si té algun fill, ja no. En canvi, la gent de Barcelona, per passar-hi el cap de setmana, estem a tres passos de l'aigua, i el preu és molt diferent del de l'Escala, i els impostos també són diferents, i tot és diferent.

JB. Ajuntament de Viladamat

Així, com assenyala Jaume Busquets²¹⁸, aquesta mena de processos mantenen els pobles molt endreçats i arranats físicament, però desproveïts d'activitat i vida comunitària, per la qual cosa, constitueixen una manifestació de les dinàmiques de tematització de l'espai urbà²¹⁹, ja que en certa manera suposen la recuperació d'un passat avui desaparegut i, en el fons, no estan exempts d'una certa reinvençió, amb la preeminència de l'arquitectura de la pedra com a element més característic:

I així tenim molts nuclis urbans, que s'han rehabilitat físicament, però que no s'hi ha pogut reconstruir la forma urbana i el patrimoni, i després passa que aquells que l'han conservat, de vegades, ha estat amb el preu de tematitzar-lo o donar-li un destí únicament turístic, o de segona residència. De manera que ens trobem amb alguns pobles que durant la setmana són àrees urbanes fantasma, perquè no hi queda gairebé ningú, i que els caps de setmana s'omplen,

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Però aquesta conversió dels habitatges en segones residències no es donaria només en el cas dels nuclis urbans, sinó que també l'haurien experimentat algunes de les construccions aïllades, situades fora dels nuclis, en sòl no urbà,

fa quinze anys, veies que als masos hi vivia la gent. (...) Als masos ara no hi viu ningú. Ara la gent se n'ha anat a viure al poble, i aquests masos estan sent comprats per gent amb un poder adquisitiu alt, i que compren els camps.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

²¹⁸ Com s'ha comentat en el capítol de metodologia, Jaume Busquets en aquell moment era Subdirector general de paisatge, de la Generalitat, i actualment és Responsable de planejament de paisatge del Departament de Territori i Sostenibilitat.

²¹⁹ El cas més clar en aquesta àrea és, segurament, el del municipi de Sant Mori, molt poc poblat i amb una mínima superfície urbanitzada, on –com s'ha vist anteriorment (apartats 6.2 i 7.2)– gran part dels habitatges són secundaris. De fet, no solament s'hi rehabiliten els edificis per a usar-los com a segones residències, sinó que els nous també es fan seguint els paràmetres arquitectònics i estètics tradicionals (Fotografia 26).

i no només les construccions ja existents, sinó que les noves edificacions que es realitzen en aquests terrenys, tot i que des de les diferents administracions s'intenta evitar, sovint també acaben sent habitatges per ser usats com a segona residència:

abans hi havia una llei, que ho permetia si es tenien uns quinze mil metres, però ara el POUM nou diu que ni quinze, ni cent, ni tota la muntanya. Aleshores, per exemple, es podria fer un mas de pagès, però has de ser pagès, has de tenir la terra per treballar, i s'ha de veure. El que no et pot venir és un que no hagi vist mai la terra, i perquè té diners i compri una finca, ja pugui fer-hi una casa,

JB. Ajuntament de Viladamat

Alguns d'aquests processos, diguem-ne perversos, perquè no deixa de ser una indisciplina, hi ha mecanismes per controlar-los del tot, i per evitar que succeeixin. Però quan són tendències importants, no sempre és possible controlar aquests processos. La gent, malauradament, té molts recursos per saltar-se les normes, i actuar al marge de la disciplina. (...) moltes vegades, darrere del projecte de construccions de magatzems agraris o d'habitatges unifamiliars lligats a l'agricultura, hi ha la construcció d'un xalet, sigui de residència permanent o de segona residència.

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Fotografia 25 Els habitatges alliberats pel despoblament són rehabilitats com a segona residència

Fotografia de l'autor, Viladamat, juny de 2005

Fotografia 26 En aquests nuclis, els nous edificis es fan seguint els paràmetres tradicionals

Fotografia de l'autor, Sant Mori, juny de 2005

2) Augment de la infraestructura d'allotjament

Una altra manifestació dels usos turístics terra endins és l'augment de la infraestructura d'allotjament, que com s'ha vist (apartat 7.2.2) ha estat reduïda amb referència al nombre de places, però no quant al nombre d'establiments. Aquest increment de l'oferta turística caldria buscar-lo en part en els hotels –que solen ser de petita capacitat però d'una elevada categoria–, situats en nuclis urbans que gaudeixen d'entorns de qualitat; una tendència que, segons el manifestat pels representants del sector, sembla que tendiria a generalitzar-se:

el tipus d'establiment que s'ha obert a les comarques gironines té una categoria mínima de tres estrelles, i molts d'ells són de quatre estrelles. Quant a la capacitat, cal dir que són establiments de capacitat petita-mitjana, de, com a màxim, quaranta habitacions, però tots ells aprofiten uns entorns i uns espais fantàstics. Són petits hotels amb encant.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

Una part molt important de la gent que fa turisme, en aquests moments, busca aquest tipus d'establiments: establiments petits, tranquils, amb una qualitat moltes vegades superior als grans hotels, perquè són atesos, amb més cura, i amb més contacte amb el professional que està al capdavant de l'establiment. (...) Aquests darrers anys se n'estan obrint en aquesta zona: em consta que almenys una vintena se n'han obert.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

Però bàsicament la irrupció de l'allotjament turístic s'ha materialitzat a través de la posada en marxa d'establiments de turisme rural, que ha comportat la restauració i la reutilització dels antics masos, però que també implica, de vegades, un canvi molt gran respecte a l'antiga estructura social agrària:

el desenvolupament del turisme rural, que ha estat important, encara que no quant a nombre absolut de places, però sí en nombres relatius, pel nombre d'establiments que han proliferat en els últims anys.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

masos que tenien una activitat agrícola important, els propietaris masovers ja no hi viuen, i n'hi ha alguns que s'han anat convertint en turisme rural, alguns portats pels hereus d'aquelles cases, i d'altres per gent de fora que l'han comprat, i l'estan convertint en turisme rural. Això s'està donant, que és molt interessant, mentre no caiguin, i en pugui gaudir tothom...

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

alguns han tornat, en aquests darrers anys, i han transformat una mica les cases de pagès en turisme rural. I la pubilla d'abans, que podia dedicar-se a passejar o a ser la mestressa amb tot de minyones, ara és la que neteja la casa dels senyors que vénen el cap de setmana de Barcelona. És un canvi total, en menys de trenta anys, un canvi social molt gran.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

Aquest augment de la infraestructura d'allotjament en zones d'interior, amb la creixent aflluència que reben els recursos turístics²²⁰ i la resta de productes i activitats turístiques, incrementa l'extensió territorial del turisme:

Fa uns anys era impensable: vint anys enrere, molt pocs turistes descobrien l'interior del país. (...) Això vol dir que era un potencial turístic que no havia estat explotat, i que ara s'ha posat en valor, i en donar-se a conèixer, la gent ho valora i ho aprecia i evidentment, hi ha hagut aquest desenvolupament turístic a les zones interiors.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

Finalment, aquest fet, juntament amb la implantació de la segona residència, contribueix a una manera diferent d'organitzar el territori, des del punt de vista turístic, tal com assenyalava Salvador Anton²²¹:

²²⁰ Que es pot constatar amb l'evolució dels visitants als principals recursos monumentals i artístics de l'àrea d'estudi i la seva rodalia, que en el període 1993-2003 pràcticament van duplicar la xifra de visitants, segons dades de la Direcció General de Turisme de la Generalitat. Aquests recursos serien el triangle dalinià –el teatre museu Dalí de Figueres, la casa museu Dalí de Portlligat (Cadaqués) i el castell museu Gala-Dalí de Púbol (Baix Empordà)–, el museu de l'Empordà (Figueres), les ruïnes d'Empúries, el monestir de Sant Pere de Rodes, la canònica de Santa Maria de Vilabertran, la farinera de Castelló d'Empúries o el museu-castell de Peralada.

El que està passant a l'interior de la Costa Brava, segurament, va en aquesta mateixa línia. Hi ha alguns punts que es converteixen en punts de referència i la gent s'hi localitza al voltant, però sempre tenint uns elements de referència molt concrets, a part de ser territoris simbòlics, territoris semiòtics... L'Empordà és un espai semiòtic, però, a dintre, la gent es localitza aquí o allà en funció d'aquest tipus de criteris. (...) per donar joc a tot això, es generen les rutes ecoturístiques, les activitats esportives, els spas... Es generen tot aquest tipus de coses en determinats punts. A més, es generen també camps de golf. (...) tot plegat respon a l'aparició d'unes noves pautes de consum que tenen una manifestació social nova, molt més extensa.

SA. Universitat Rovira i Virgili

D) Principals resultats

- Una part dels creixements urbanístics apareguts en les zones de rerepaís en aquest període es troben relacionats amb les dinàmiques turístiques i vacacionals, amb un nou model de turisme que comporta la preferència per uns entorns diferents, considerats de més qualitat i poc massificats.
- Però existeix una clara diferenciació entre aquestes urbanitzacions turístiques i els altres creixements, que es podrien considerar de caràcter més endogen, tant pel que fa a la configuració física del conjunt i les edificacions (per exemple, s'hi repeteixen els tipus edificatoris de les urbanitzacions de primera línia), com en relació amb la concepció de l'assentament per part dels agents promotors i de les persones usuàries (moltes vegades s'ofereixen directament a un públic estranger, sovint són àmbits amb un cert control de l'accés a l'espai, etc.), com per les funcions lúdiques, esportives i recreatives que de vegades s'hi poden trobar.
- No obstant això, sembla que aquests nous tipus d'urbanitzacions, en no poques ocasions, han iniciat ràpidament un procés de conversió dels seus usos en usos residencials, com ja havia succeït anteriorment amb les urbanitzacions del litoral.
- De forma paral·lela, en alguns indrets s'observa la utilització dels assentaments de tipus tradicional per a usos turístics, amb la rehabilitació dels habitatges com a segones residències –procés que es reproduïx en les construccions aïllades situades fora del casc urbà–. Amb aquestes tendències, que responen a un cert canvi en les preferències de la societat, els nuclis apareixen molt ordenats físicament, però desproveïts de vida comunitària, de manera que aquests processos constitueixen una manifestació més dels fenòmens de tematització del paisatge urbà, ja que moltes vegades les rehabilitacions suposen una certa reinvençió i una idealització del passat.
- Finalment, els territoris d'interior també experimenten un determinat augment en la infraestructura d'allotjament –més significatiu respecte al nombre d'establiments que no pas al nombre de places–, que es produeix tant a dintre dels nuclis urbans com en les zones externes, i que s'origina sobretot

²²¹ Salvador Anton, com ja s'ha avançat a la metodologia, és professor de la Universitat Rovira i Virgili i, al marge de la seva activitat acadèmica, com a director de l'Escola Universitària de Turisme i Oci d'aquesta universitat, és membre de la Ponència Tècnica de la Comissió d'Urbanisme de Tarragona.

per la incidència del turisme rural, però també per l'increment de l'afluència de visitants als recursos turístics i a les activitats recreatives que s'hi desenvolupen.

8.1.3 Les migracions

Caldria veure, en segon lloc, la importància de les diferents migracions que arriben a l'àrea d'estudi com a factor explicatiu de les transformacions en aquest període més recent. D'aquesta manera, al llarg d'aquest subapartat, s'analitzarà la incidència dels diferents fluxos migratoris desplegats sobre aquest territori, i que suposen l'arribada de persones de molt variada procedència i amb diverses motivacions: desplaçaments lligats a l'habitatge en els contextos local, comarcal i regional, migracions des de països de la Unió Europea relacionades amb l'esbarjo i el descans i fluxos amb motivacions laborals que arriben des d'altres continents.

Com s'ha pogut comprovar en el capítol anterior (apartat 7.2.3), un dels processos més rellevants dels esdevinguts en el període 1996-2006 ha estat l'accelerat creixement de la població resident a l'àrea d'estudi, que s'ha basat sobretot en el component migratori, i que ha canviat de forma molt notable la composició social de la zona en general, i particularment la d'alguns municipis:

La gent ve de llocs diversos. Hi ha tota una part important, que ha establert la residència aquí, que és de països europeus: francesos, anglesos, alemanys. Hi ha tota una altra part, que és nova, que són els russos. Aquests podríem dir que tenen un poder adquisitiu mitjà-alt. Aleshores hi ha una part, que també és elevada, que ens estem trobant que és sud-americana. I també hi ha l'africana, subsahariana, de diferents llocs de l'Àfrica.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Hi ha una població immigrada molt important: no deixa d'haver-hi feina en l'àmbit turístic, en aquesta zona, per tant, això pot atraure, i és un lloc també d'inversió. Hi ha gent d'arreu: d'Amèrica del Sud, suposo que més en qüestió de serveis; altres que poden haver marxat de països exsatèl·lits de la URSS i amb capacitat de diners, alguns fortament. El fet és que ha canviat completament la dinàmica i el pensament d'aquesta gent, la manera d'entendre's. La realitat social d'aquí ha canviat. Abans, fa trenta anys, això era pagesia i veien un turisme que anava assentant-se, de nàutiques i així.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

vinc aquí des que sóc petita i recordo el poble als anys vuitanta. (...) això era una vida de poble, poble. (...) I ha estat un canvi! Però que jo n'he estat conscient, de tot aquest canvi. Fins i tot, en els últims deu anys, que (...) vaig estar temps sense venir aquí, quan va ser tornar, vaig dir: "Però, què ha passat?". Hi havia molta població immigrada: moltes persones immigrades europees (alemanys, russos...) més que no pas marroquines. (...) i molta gent que ha vingut de Barcelona, de Girona o de Figueres, molta gent de fora...

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Cal tenir en compte, que de forma paral·lela a l'arribada d'aquests contingents de població es produeixen una sèrie de desenvolupaments urbanístics que, com s'ha observat anteriorment, en bona part dels casos ja no es poden relacionar directament amb el turisme i la segona residència, i que estan formats per habitatges que s'adquireixen per a viure-hi. Un gruix important de les persones entrevistades es van manifestar en aquest sentit, fent referència al cas de diversos municipis:

aquí, en el que és el casc, gent de segona residència fins ara jo crec que n'hi havia molt poca. Ara es comença a donar, però, fins ara, la gent anava a les dues urbanitzacions o als càmpings.

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

Qui vol una casa de cap de setmana, o compra al casc antic o se'n va a l'Escala. Per comprar una casa nova, van a la vora del mar. Quasi tot és per viure-hi, i per venir-hi a passar el cap de setmana, n'hi ha molt poques...

JB. Ajuntament de Viladamat

Això és gent del poble. Són fills de gent del poble que van comprar parcel·les aquí. Molt poca gent de fora. Conec a quasi tota la gent que viu als carrers aquests. Hi ha molta gent del poble que hi viu.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Nosaltres som un municipi que no tenim segona residència, tot és primera. Si tenim cinc-centes cinquanta unitats d'IBI urbana, devem tenir cinc-centes trenta-cinc unitats de primera residència.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

A gairebé tots els pobles hi ha hagut algun pla parcial que ha generat una urbanització, unes de més grans, unes altres de més petites, però gairebé a tot arreu, i sí que són de gent que hi viu. Així com les masies han estat recuperades per gent amb una capacitat adquisitiva potent, i que normalment viuen a ciutat, a Barcelona, i vénen a passar aquí els caps de setmana i els períodes vacacionals, aquestes cases són més d'habitatge per viure-hi.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

Aquests creixements, com ja s'ha assenyalat anteriorment (apartats 6.1 i 7.1), es poden diferenciar de les urbanitzacions més associades al turisme perquè normalment es disposen a continuació dels nuclis urbans preexistents, entre altres raons. Però pel seu caràcter extensiu i per la seva constitució en base a tipologies d'habitatge de baixa densitat (unifamiliars aïllades i adossades) suposen també un cert trencament amb les pautes urbanes tradicionals:

hi ha la tipologia de creixements que s'estan donant, de baixa densitat, (...) Ara l'última moda és que, en els pobles petits, s'hi fa una urbanització de cases adossades de color taronja o groc, allà, seguides a unes masies de pedra, que desfiguren tot el panorama.

el fet de les tipologies és el que produeix aquest trencament. Et trobes cases de tota la vida al costat d'aquestes tipologies molt noves. Però, a part, també penso que és la rapidesa del canvi: perquè apareixen d'un dia per l'altre; apareix el cartell i n'apareixen deu... I això provoca aquest trencament.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Val a dir que aquest tipus d'implantacions urbanístiques, que han esdevingut un estàndard en la manera de créixer de molts municipis petits d'arreu de Catalunya, tal com es pot veure a través de les manifestacions de Jaume Busquets i Salvador Anton, suposen la constitució d'un paisatge urbà uniformitzat i repetit arreu al marge de factors com ara la localització, les formes tradicionals o les especificitats dels pobles, i de les activitats i els usos que hi són predominants:

aquest cas, seria més un canvi de la forma del teixit urbà, no és tan perquè sigui dispers, (...) realment ha canviat els nostres paisatges això, de molts indrets (...) amb variacions, perquè segons les mides dels municipis canvia... Però aquest canvi de model urbà i de tipologies constructives és molt generalitzat. Els nostres paisatges urbans, o metropolitans, són diferents als que eren fa tan sols trenta o quaranta anys. Han canviat d'una manera bastant substantiva i les formes, algunes d'elles seculars, dels nuclis urbans, gairebé no són perceptibles en molts casos.

I aquest model, el que s'ha fet és generalitzar-lo i multiplicar-lo, tant el que serien les vivendes unifamiliars, com les cases adossades, en tota la seva gamma. Aquesta generalització, crec que expressa una manera de fer les coses poc adaptada a les nostres especificitats. No totes les fórmules són bones a tot arreu.

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Hi ha vegades que són tres carrers o un petit eixample de cinc carrers en un poblet que té set-cents vuitanta habitants. No estem parlant de grans operacions molt sofisticades; (...) però aquest tipus de coses, que tenien unes normes subsidiàries des de feia temps (...) El que es planteja està perfectament ajustat a norma, ara, des d'un punt de vista de criteri urbanístic o des del punt de vista de filosofia del lloc... (...) Però veus que s'insisteix en determinats paràmetres que no són els que haurien de ser adequats per a un lloc com aquell.

aquí hi ha una paradoxa: els llocs que estan creant ciutat en millors condicions urbanes (...) en aquests moments, són els llocs més intensament urbanitzats. Estan creant ciutat (...) amb uns criteris: urbanitzant primer, tal com s'ha de fer, i amb una certa qualitat estructural.

en canvi, en les segones línies, que són llocs amb molta menys capacitat, (...) seguim estant en petits eixamples sense que hi hagi una reflexió directa sobre el lloc. I sempre es pensa que fer un creixement urbà de cent habitatges és menys problemàtic que fer un creixement urbà de mil cinc-cents habitatges quan, de fet, això s'ha de contrastar.

SA. Universitat Rovira i Virgili

Així doncs, al llarg d'aquest apartat es tracta de veure quins serien els diferents fluxos migratoris que s'han desplegat sobre aquesta àrea, quines han estat les motivacions que els han esperonat, quin paper han jugat aquests fluxos en les transformacions d'aquest període i, més concretament, en l'aparició dels recents creixements urbanístics, tot determinant, en la mesura del possible, quin ha estat el patró d'assentament que els ha caracteritzat, en cada cas.

8.1.3.1 Fluxos d'àmbit local, comarcal i regional

En primer lloc, es pot fer referència a una sèrie de moviments migratoris que es poden considerar de curt abast –en contraposició als fluxos procedents des d'altres països o altres continents–, que s'han desenvolupat en uns contextos local, comarcal i regional, i que molts cops han anat associats a l'adquisició de l'habitatge. Es tracta de constatar, a partir d'allò manifestat per les persones entrevistades, quina localització han tingut aquests fluxos i com ha incidit la seva arribada en els assentaments, tot analitzant, per exemple, si han tingut com a destinació zones recentment urbanitzades, com les noves àrees residencials de baixa densitat, o si en canvi han tendit a situar-se, més aviat, en zones urbanes preexistents.

A) Fluxos d'àmbit local

En alguns municipis s'observa com es produeix el desplaçament de la població local cap a les àrees residencials de baixa densitat que s'hi desenvolupen. Així, aquestes noves àrees absorbeixen, en primer lloc, la pròpia demanda endògena del municipi (Fotografia 27), com succeeix –per exemple– en el cas de les parelles joves que, en el moment d'independitzar-se, ja no tenen possibilitats d'instal·lar-se a les parts més centrals del nucli urbà –perquè no hi disposen d'una casa o un terreny per edificar-hi, i ja no es queden a casa dels pares com es feia antigament– o que per diversos motius prefereixen viure en aquestes noves àrees residencials, que es constitueixen al límit dels nuclis urbans preexistents.

Gent que vivia a casa seva, que estava amb els seus, que estaven en aquell trànsit d'independitzar-se, que tenien companya, per casar-se, i per formar una família. Nosaltres vam tenir... (...) Aquestes cases es van lliurar el 96, i el 2001 vam tenir un rècord de naixements!

PT. Ajuntament de Vilajuïga

els fills de veí o es quedaven a casa dels pares o es compraven un terreny i es feien la casa, a estones... (...) era la tradició de comprar un terreny i anar fent la casa per quan em casi (...) tot i que estava passant un fenomen a principis dels noranta, (...) que era que en aquests municipis més petits, ningú no hi anava a promoure, no hi havia iniciativa, i molts dels fills de veí ja no es podien comprar la parcel·la i no es podien fer la casa, i se n'havien d'anar a comprar un pis a un altre lloc,

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Aquesta circumstància es fa especialment patent en aquells nuclis més grans i desenvolupats²²², com és el cas de Castelló d'Empúries, on sembla que fins i tot es produeix una diferenciació en la localització en les diferents àrees de creixement, en funció de si les persones que hi van a viure són del poble o són de fora:

hi tenim tot el que és "El Temple", que també són vivendes unifamiliars, i si fem un repàs ràpid, també podríem dir que quasi tot és gent del poble, que s'ha comprat una parcel·la allà, i s'hi ha fet la casa, en deu anys cap aquí. (...) I en els darrers anys, aquesta zona d'aquí dalt, com que són parcel·les molt grans, s'ha convertit en una zona molt bona. Aquesta d'aquí i l'Hort d'en Negre, que és a l'entrada del poble, són les dues zones més cares del poble, perquè tot són parcel·les d'entre quatre-cents i vuit-cents metres.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Hi ha molta gent que són fills de Castelló, que s'han casat amb gent de fora, i que s'han comprat una casa aquí. El terreny era del pares o l'han comprat, i s'han fet la casa aquí... (...) aquí és el lloc per on el poble ha crescut fins ara, en aquesta zona i a la zona de Castelló Nou. Però la zona de Castelló Nou té un problema d'inundacions important, i la gent del poble ho sap; Aleshores, a Castelló Nou, hi ha anat a viure molta gent nova, de fora, perquè és la gent a qui pots vendre una casa allà, i no saben que allò cada any s'inunda, i tens el garatge inundat d'aigua. La gent d'aquí, o que la família és d'aquí, ja sap que allà no és un bon lloc per comprar o per fer-se una casa i, per tant, han buscat aquesta zona.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Tot i que, en realitat, aquests processos haurien esdevingut bastant generals, fins al punt que els promotors ja haurien operat amb aquesta idea:

una altra explicació del Vila-sacra de torn o del Vilajuiga és que també hi ha una necessitat del poble, que ara s'està atenent gràcies a tot aquest gran moviment del mercat global, perquè a un promotor de Saragossa li és igual edificar a Vila-sacra que a Cantalapedra de Abajo... I això que sovint es veu com una qüestió negativa, jo sempre faig esforços perquè la gent memoritzi i recordi que, per si mateix, no és negatiu,

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

1) Aspectes que motiven els desplaçaments

Aquests moviment de població que es realitzen dins dels propis municipis, segons el que es desprèn de les entrevistes, es podrien relacionar amb diverses qüestions. En primer lloc, i de forma molt general, tenen a veure amb la recerca d'unes millors condicions de l'habitatge, per la incomoditat que suposa per a algunes persones la configuració dels nuclis tradicionals, tant des del punt de vista del conjunt –de trama urbana– com des del punt de vista de la tipologia de les cases. Des d'aquest punt de vista, sembla que per una banda es valora el poder disposar de més espai, i el poder viure en un habitatge unifamiliar aïllat o adossat, amb jardí o amb patí, i per una altra banda es trien aquest tipus de zones, i aquest tipus d'habitatges, per les

²²² Exceptuant, però, les poblacions de Roses i l'Escala, on la major magnitud de la superfície urbanitzada i, sobretot, la presència d'una gran massa d'urbanització turística localitzada sense solució de continuïtat amb el nucli urbà preexistent faria que aquests processos coexistissin –i es barrejessin– amb d'altres situacions diferents, com el progressiu assentament de la població en les urbanitzacions que en el seu moment van aparèixer amb la irrupció del turisme.

majors facilitats per a la circulació rodada, i per poder disposar de lloc per a guardar el vehicle o, si més no, estacionar-lo:

la zona de blocs és la que ja existia. En el nucli sempre hi ha hagut la zona de bloc, o d'habitatge amb mitgeres, unifamiliar, i és la preferència de la gent que se'n va als afores del poble, de tenir el seu jardinet, de tenir la seva entrada de garatge, un únic accés...

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

el tema cotxe fa molt. La gent va en cotxe a tot arreu, i el centre vol dir no poder aparcar i, per tant, no interessa. (...) Per això abandonen el centre del poble, perquè allà no poden deixar el cotxe a la porta. És clar, abans la gent comprava al centre, i volien viure al centre, però ara la gent va a comprar a Empuriabrava, al supermercat, i volen anar de la porta del supermercat a la porta de casa... I si viuen en el centre, ja han de carregar les bosses, perquè allà no hi ha pàrquing.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Fotografia 27 Les àrees residencials absorbeixen, en primer lloc, la demanda de la població local

Fotografia de l'autor, Sant Pere Pescador, juny de 2006

Fotografia de l'autor, Viladamat, juny de 2006

Més enllà d'aquest primer aspecte general, existeixen circumstàncies més específiques que es poden observar en alguns municipis en concret. Per exemple, hi ha aquells municipis on s'ha donat el procés, assenyalat en l'anterior apartat, segons el qual una bona part dels habitatges del centre són adquirits per gent forana, que els rehabilita i els utilitza com a segona residència. En aquest cas, la població autòctona (els grups joves en edat d'emancipar-se) o bé prefereix aixecar nous habitatges als afores, en lloc d'emprendre la rehabilitació de les cases antigues, que resulta més costosa i sovint no aporta les "comoditats" d'una casa de nova construcció,

El casc antic són unes cases que per viure un cap de setmana estan molt bé, però per viure-hi sempre, tot l'any, és millor una casa nova, aïllada i, de vegades, és molt més barat fer-ne una de nova que no pas arreglar les antigues.

JB. Ajuntament de Viladamat

Això és un poble d'estructura medieval i, per tant, té tots els inconvenients... I les cases del centre les han anat comprant i arreglant gent de fora, gent que busca una casa de poble vella, que li agrada arreglar-se-la.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

o bé s'hi veu forçada, per l'elevat preu tant de les obres de rehabilitació com dels propis immobles, ja que la forta demanda d'aquest tipus de construccions tradicionals n'encareix el valor:

això es dona pels preus que es posen, que són altíssims, (...) les cases de dintre dels nuclis urbans tenen una història, tenen una tradició, i vénen d'unes famílies. Què ha passat? Que en un moment donat interessa més vendre-les, perquè l'import que et donen és tan alt, que tu et pots fer una casa en una urbanització, amb totes les comoditats, unes comoditats que no té el centre històric.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

També es pot trobar una altra circumstància, segurament més controvertida, segons la qual, en aquells municipis amb forts creixements demogràfics per l'arribada de població d'origen extracomunitari, que s'ha anat instal·lant en les parts més centrals del nucli urbà –en les cases velles en règim de lloguer– la població autòctona tendeix a deixar aquestes zones, i prefereix situar la seva residència en habitatges de nova construcció, en les noves àrees residencials de baixa densitat, com semblaria que podria haver succeït a Sant Pere Pescador, segons el manifestat en algunes de les entrevistes:

I això és el que passa, a la que comença una casa a omplir-se, ja és un seguit, i la gent del poble marxa als afores. (...) a la gent no li agrada conviure encara. Encara no hi ha aquesta cultura, i més en els pobles, encara és més difícil. (...) La gent que no viu en el municipi, que té habitatges que no estan massa arreglats, els lloga, o gent que els lloga i se'n va, i es compra una caseta a les afores.

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

Tot i que, sobre aquesta qüestió, també hi ha va haver altres veus que es posicionaven en un altre sentit, i que manifestaven que el que realment explica aquests desplaçaments és la preferència per viure en un habitatge unifamiliar aïllat (o adossat), amb les comoditats que això representa, més que no pas la presència de població immigrada a les parts centrals del nucli:

es fan servir molt d'excusa les persones immigrades, és a dir, hem sortit del mig del poble, del centre històric, perquè hi venia població immigrada. (...) Es marxa del centre perquè fa il·lusió la casa unifamiliar amb jardí i piscina: és aquest el motiu, més que res.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

2) Fixació de la població a través de la mobilitat

Com ja s'ha dit, les relocalitzacions de la població es donen sobretot en els nuclis més grans i dinàmics, perquè són aquells que tenen prou potencial demogràfic com per a generar demandes internes d'habitatge de certa magnitud. Però hi ha un altre factor que explica aquest fenomen o que, si més no, el possibilita: el fet que la gent, almenys en aquest àmbit, i quant a determinats perfils²²³, tendeix a no marxar dels pobles a l'hora de cercar una feina a fora, sinó que sovint soluciona la manca d'oportunitats laborals en el lloc d'origen

²²³ En aquest sentit, un procés com el de la marxa de les persones joves més formades cap a les principals ciutats, per altra banda força característic de les àrees rurals, encara es produeix.

mitjançant desplaçaments de caràcter pendular, amb fluxos diaris d'anada i tornada a la capital comarcal o als municipis de la costa, per la qual cosa, cada cop més els habitants d'aquests pobles es caracteritzen per una elevada mobilitat quotidiana:

És clar, estem ben comunicats, estem a cinc o sis minuts de Figueres... La gent treballa en els serveis, majoritàriament...

PT. Ajuntament de Vilajuïga

I hi ha molta gent que treballa a Figueres, però a més a més, també cal tenir en compte que els instituts són a Figueres, així com també (...) moltes escoles importants són a Figueres, a la ciutat.

EF. Comissions Obreres. Delegació de l'Alt Empordà

molta gent treballa a Figueres. Sobretot a Figueres i, si no, a Roses. Realment molt poca gent viu i treballa al poble i això és una preocupació, pel fet que representi anar derivant cap a un poble dormitori. Després un dels temes importants també és la pèrdua de valor de l'activitat agrària, en un poble que era bàsicament agrari.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Sembla que, ni tan sols la pagesia, quan abandona l'activitat agrària, es trasllada a viure a altres localitats amb més oportunitats laborals com succeïa abans, sinó que moltes vegades es manté en els seus llocs d'origen, tot i que s'ocupa en altres activitats, i marxa cada dia a treballar a altres municipis on hi ha una presència més elevada de la indústria o els serveis o –si més no– compatibilitza els ingressos en altres sectors amb els rendiments agraris:

Van a treballar a fora, a Figueres, a Girona, a Portbou... O aquí a Vilamalla, que hi ha un polígon industrial important. Però hi ha una capacitat de mobilitat que fa que la presència sobre el territori no disminueixi i que les terres es continuïn portant cultivades, perquè s'han millorat les tècniques de treball i, per tant, s'han pogut reduir costos, i feines. Però, per l'altre cantó, hi ha la possibilitat de treure unes rendes externes per compensar el manteniment d'aquests camps i aleshores la gent treu els diners d'una cosa i de l'altra.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castell d'Empúries

en aquests àmbits d'aquí sí, es continuen quedant al poble; en canvi, a la part de muntanya de l'Empordà, com a mínim anys endarrere no s'hi quedaven tant. Ara, com que per temes de qualitat de vida, fins i tot hi ha gent que d'aquí va cap allà, la gent també ho veu, i si té certa capacitat, això lligat amb l'emancipació dels joves de cals pares, que cada vegada tarden més i, per tant, si estan treballant, poden fer certa bossa, això fa que ara no marxin tant aquí dalt tampoc. Però anys enrere sí que havia passat. Ara, en aquests municipis d'aquests àmbits, continuen vivint al poble. Si treballen a Figueres sí i si treballen en un altre lloc, també.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Aquest procés de fixació de la residència en els pobles resulta especialment significatiu en el cas de la població agrària, ja que l'augment de la mobilitat ha anat paral·lel a la disminució de la població activa del sector²²⁴, però ha permès el manteniment de la població als pobles i la conservació d'un paisatge agrícola actiu. Aquest fet respon a què, tot i que la major part del terreny és agrari, els camps són treballats per molt pocs pagesos, que es converteixen en grans i potents empresaris agrícoles, gràcies a les possibilitats de

²²⁴ L'evolució de la població activa agrària, segons dades d'Idescat, il·lustra la ràpida pèrdua de pes de les activitats agrícoles en aquests municipis: mentre que l'any 1996 la majoria presentaven valors d'entre el 20% i el 40%, l'any 2001 ja només assolien percentatges d'entre el 10% i el 30%.

treball que confereix avui la maquinària, o mitjançant altres solucions com –per exemple– l'agricultura a temps parcial, l'arrendament de les terres a altres o la contractació d'empreses especialitzades en serveis agraris:

Continua bastant cultivat, però això és així en les terres bones i planeres, en les terres de qualitat i planes; en les terres de mitja muntanya no, (...) Ara, en les planes, llevat d'excepcions molt comptades, no es veuen llocs sense cultivar. Qui els cultiva? (...) empreses de serveis agraris que han anat sorgint, que abans no existien, i que en els darrers vint o vint-i-cinc anys cada vegada n'hi ha anat havent alguna més. O senzillament, pagesos que han anat agafant més i més terra, que al final quasi s'han convertit més en una empresa de serveis que no pas en pagesos. És a dir, continuen tenint la seva terra, però n'han anat treballant d'altres, en règim de lloguer o en règim de prestar un servei a canvi de diners, i al final resulta que el volum del servei ha estat aquest, i el volum de la seva activitat com a pagès ha estat aquest.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Molta gent ha deixat les terres, però les han arrendat o les han llogat, per tant, es poden treballar... (...) però la gent està cultivant les terres que són més bones i les que són més dolentes, perquè les tècniques de conreu han millorat molt: abans necessitaves moltes hores per hectàrea per portar un camp, però, avui dia, amb els tractors i amb les màquines que hi ha... A més, hi ha molta gent que lloga els serveis: "Escolta, t'arrendo el camp, o et llogo el servei, véns aquí i em sembles el camp...", segueixen sent propietaris, cullen, però totes les feines les donen a fer. És, doncs, una estructura que està més lligada a factors de propietat, i de manteniment de la propietat, que no pas de rendiment agrícola.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

El que no s'ha mantingut en actiu, sovint, són les infraestructures agropecuàries existents a les zones perimetrals d'aquests nuclis, que s'havien conformat seguint els accessos a la població i que es caracteritzaven per l'alternança de construccions i espais buits, així com de residències i edificis destinats a usos agrícoles. Aquestes edificacions agrícoles sovint incloïen estances pels animals, quadres o vaqueries, que han anat quedant en desús (Fotografia 28),

el que ha passat és que la producció ramadera, per qüestions sanitàries, ha hagut de sortir a fora, (...) el bestiar va haver de sortir perquè la gent ja veia que un ramat a dintre el poble embrutava tot el carrer i era un focus de problemes i de conflictes. Aleshores se'n van a fora, s'estan als masos i la gent construeix algunes granges a fora. (...) s'industrialitza molt la producció. Però aleshores ja no em puc quedar amb la vaqueria o amb la granja vella o amb el corral d'ovelles, sinó que he de fer una nau industrial, per tal que amb el tractor la pugui netejar, perquè ja no la puc netejar a mà.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

i en perdre la seva utilitat, aquestes construccions s'han anat degradant progressivament, donant lloc a un paisatge urbà abandonat, d'aspecte deixat i cada cop més desendreçat, que a la llarga pot ser objecte d'operacions de reordenament i substitució per noves àrees residencials.

un magatzem sense vida, sense animals, és una ruïna, perquè cau en dos dies. Si hi ha animals, s'aguanta, però si no hi ha animals, un dia cau una cosa, i, com que ja no cal arreglar-ho, ho deixes estar, i al cap de tres o quatre anys ja no hi queda res.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

Fotografia 28 Les infraestructures agropecuàries de les zones perimetrals han anat quedant en desús

Fotografia de l'autor, Viladamat, octubre de 2006

Fotografia 29 Amb el progressiu abandonament dels centres, aquests pateixen processos de degradació

Fotografia de l'autor, Palau-saverdera, desembre de 2006

3) Abandonament dels centres i creixement a les perifèries

Aquests moviments de relocalització intramunicipal tenen un efecte negatiu, i força paradoxal: mentre que es creix a les zones més externes, amb aquestes noves àrees residencials de baixa densitat, els habitatges de les parts més centrals dels nuclis es van buidant. Es produeix, d'aquesta manera, un progressiu abandonament dels centres tradicionals, que en alguns casos –quan no es produeix la conversió i la rehabilitació dels habitatges per a la segona residència– pateixen acusats processos de degradació (Fotografia 29). Uns processos sobre els quals es van fer ressò un bon nombre d'entrevistats i d'entrevistades:

jo el que veig és que s'estan produint pobles, que hi ha el nucli antic del poble, que és l'íntegre, i aleshores, és com molt desmembrat tot: moltes urbanitzacions i moltes cases... Passis per on passis, dius: "Aquí s'han fet vint cases? I d'on han sortit aquestes vint cases?".

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

als pobles hi ha moltes casetes d'aquelles antigues, de l'avi... és clar, queda tancada, i ja no l'obren mai més, (...) sí que s'haurien d'activar i fer-les de lloguer, a uns preus que estiguessin bé,

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

al centre del poble, hi ha molts antics pellers, antics horts, que no s'estan aprofitant. Si és teu i no t'ho pots vendre, doncs no en pots fer res, però trobo que si vols créixer com a poble, seria molt millor que en aquests terrenys s'hi fessin pisos, que no començar a créixer pels voltants, (...) Trobo que és molt millor, perquè, si no, passarà que el centre es va buidant, perquè la gent no viu al centre, i allò es va degradant, i tothom cap a fora.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Quin és el futur que espera a aquests pobles? Doncs, seran pobles fantasma, tancats, i al costat s'hi estan construint aquestes cases adossades... És que el futur és molt incert, de tot plegat, i això és una cosa que ens preocupa bastant.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Davant d'això, alguns d'aquests nuclis experimenten actuacions de reforma interior i millora de l'espai públic: implantació d'àrees per a vianants, substitució de l'asfaltat per llambordes o renovació del mobiliari urbà; unes mesures que intenten incidir en la millora del paisatge urbà, ja que sovint es troben sotmeses a greus problemes d'abandonament i degradació. Així, amb l'actuació sobre l'espai públic, s'intenta incidir en l'espai privat, i animar als propietaris a rehabilitar els immobles:

i ara tenim l'esperança que el que era l'antic hostel, aquí al carrer Major, el Coll Verd, ara hi faran uns pisos així, una mica de qualitat, i a veure si això revitalitza una mica el centre. Perquè això també és una cadena: quan un comença, doncs un altre promotor també s'hi anima.

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

S'ha tirat alguna casa a terra per esponjar, per exemple, tot el que és la plaça de la Moneda, que allà hi havia pellers, i molt abans hi havia hagut una tintoreria. Després, a la llotja també n'hi havia hagut, a la plaça Joan Alzina, també eren cases, i també es van tirar a terra per esponjar. S'han anat esponjant zones darrerament, tot el que és darrere de l'església, també es van tirar uns pellers que hi havia i s'està esponjant.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Però, simultàniament, aquestes actuacions de millora de l'espai urbà, que no estan exemptes d'una certa dosi de tematització, i que reproduïxen patrons d'intervenció urbanística àmpliament estesos, –com són l'actuació sobre els espais públics i els esponjaments que, com es pot observar, no són exclusius de les grans àrees urbanes– semblen respondre també a la intenció de contribuir a valoritzar turísticament els recursos històrics, arquitectònics i culturals o etnològics²²⁵ (veure Fotografia 30). Tanmateix, pel que fa a aquesta qüestió, des de l'Ajuntament de Castelló d'Empúries –que esdevé un dels casos més rellevants en aquest sentit– s'argumentava que aquestes actuacions anirien dirigides, en primer lloc, al gaudi dels residents, i que es fan per tal d'aconseguir una millora de la seva qualitat de vida:

no t'ho has de mirar sempre de cara al turisme, sinó de cara al vilatà i la seva qualitat de vida. Tu, per poder oferir una cosa, primer n'has de gaudir també. No podem estar només pensant en el turisme que ens vindrà de fora, els primers que hem de gaudir d'aquests canvis som els que vivim als pobles, aleshores ja en gaudirà també el turisme, i per nosaltres ha de ser agradable i còmode. I han estat canvis que s'han fet a poc a poc, són bons canvis,

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

²²⁵ Recursos recentment recuperats i promoguts, com l'antiga ciutadella de Roses o la rehabilitada farinera de Castelló d'Empúries (Fotografia 31), que s'uneixen a uns altres de més coneguts, com l'església gòtica de Santa Maria de Castelló o les ruïnes d'Empúries, que es combinen amb l'organització d'esdeveniments d'índole diversa, com el festival Terra de Trobadors (Castelló d'Empúries), la Festa de la Sal i el Triumvirat Mediterrani (tots dos a l'Escala), o les jornades gastronòmiques que se celebren en molts llocs.

Fotografia 30 Les actuacions de millora de l'espai públic poden respondre a la intenció de valoritzar turísticament els recursos

Fotografia de l'autor, Castelló d'Empúries, juny de 2005

Fotografia 31 Recursos recentment recuperats i promoguts, com la rehabilitada farinera de Castelló d'Empúries

Fotografia de l'autor, Castelló d'Empúries, juny de 2005

B) Fluxos d'àmbit comarcal

Aquests processos de relocalització interna de la població s'haurien vist reforçats per altres dinàmiques de caràcter supramunicipal, amb l'arribada de nova població, en el marc d'uns fluxos migratoris que es desenvolupen en l'àmbit comarcal, i que també estan associats a l'adquisició de l'habitatge. En aquesta línia, l'àrea ha experimentat un conjunt complex de fluxos diversos, que la major part de les vegades es despleguen des dels nuclis més grans cap als més petits, però que també, en algun cas, es realitzen en sentit contrari, dels més petits als més grans, generalment els de la costa.

1) Desplaçaments amb diferents orígens i destinacions

Efectivament, a la comarca de l'Alt Empordà, en el període que s'està analitzant (1996-2006), s'haurien produït una sèrie de fluxos migratoris lligats a la compra de l'habitatge, organitzats segons unes pautes bastant complexes, amb diferents orígens i destinacions. Per una banda, es registren desplaçaments des de la capital comarcal, Figueres, cap a les poblacions més grans de la costa:

s'ha donat bastant el fenomen referent al que eren les cases de segona residència d'anteriors generacions, de gent de Figueres... Tothom tenia casa a Castelló o Roses, i ara hi viuen els fills; els fills que tenen trenta i escaig anys, i que tenen nens, i que es queden a viure aquí, o perquè no han trobat res més, o potser perquè Figueres, a diferència d'altres ciutats com Girona, no ha tingut mai una urbanització de prou qualitat, com per fer-s'hi una casa;

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

les urbanitzacions de Santa Margarida o a les urbanitzacions que hi ha al voltant de Roses, Mas Fumats, Mas Boscà... Hi ha cases que fa anys que estan construïdes, però són cases que estan bé, i que si les arregles una mica, hi poses calefacció, si no n'hi ha, i quatre coses més... I hi vius molt bé, hi vius tranquil. (...) és molt diferent de viure en una casa adossada. Normalment aquestes cases tenen una mica de jardinet... Aleshores, quan tu vas a mirar una casa, si d'aquella casa te'n demanen cinquanta milions, i d'una

adossada, enganxada a una altra, a una altra i a una altra... Te'n demanen també cinquanta milions, segur que et quedes la que té jardinet.

EF. Comissions Obreres. Delegació de l'Alt Empordà

Com es pot veure, molts cops l'habitatge que s'adquireix en aquests casos no es troba en una àrea de nou creixement, sinó que es tracta d'un habitatge de segona mà, ja que a les poblacions de la costa existeix un gran estoc immobiliari, a les urbanitzacions turístiques que van aparèixer a partir dels anys seixanta i setanta, i que fa que, de vegades, s'hi pugui trobar el tipus d'habitatge que es busca (unifamiliar aïllat), a un preu més ajustat; un fet que contribueix al fenomen del residencialisme, al qual es farà referència més endavant:

hi ha més ofertes aquí a la costa, perquè són apartaments antics, i són xalets antics, als quals s'han de fer algunes reparacions, però ho poden trobar més econòmic que comprar una casa nova, feta i acabada, que ara s'han posat en uns preus que...

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

gran part de la gent que van venir és morta ja o són grans: ja vénen els fills amb el testament, dient: "Aquell pis o aquella casa, que va comprar el meu pare, que s'acaba de morir, s'ha de vendre; perquè jo estic a París... Doneu-me el que pugueu, perquè jo no vindré mai a Roses".

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

Per una altra banda, s'observen moviments migratoris que, des de Figueres, es dirigeixen cap a la resta de les poblacions, més grans o més petites, de la seva rodalia. Aquests fluxos són els que tenen com a destinació, sovint, algunes de les àrees de baixa densitat constituïdes de forma més recent. Així va ser manifestat per un bon nombre de les persones entrevistades:

hi ha hagut una tendència important, en aquests últims deu o quinze anys, sobretot del centre de l'Empordà, de molta gent de Figueres, d'anar a viure a poblets a deu o dotze quilòmetres, però aquesta gent no ha malmès el territori, moltes vegades, fins i tot això ha estat beneficiós,

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

la gent dels pobles interiors és sobretot gent d'aquí de Figueres, de la zona central de l'Empordà, els pares dels quals ja s'estan aquí, vull dir que han estat aquí sempre, i després, a l'hora d'ajuntar-se o casar-se, doncs busquen habitatge aquí als voltants, que sigui a prop...

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

a Vila-sacra, que va perdre la carretera quan es va fer la circumval·lació, s'ha creat una zona que pràcticament és una zona dormitori... El cert és que és un lloc ideal per viure-hi Vila-sacra, perquè la carretera no et passa pel mig, tens un poble al costat, tens Figueres a cinc minuts, i s'està creant tota una zona de cases adossades... I un dia: "Això no té ambient de poble, per mi no m'agrada, perquè és lleig". (...) Però s'estan creant aquests punts, de zones dormitori.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

També hi ha gent de Figueres, que ha vingut aquí a viure fugint del model de vida en una ciutat. Això s'ha notat molt amb el tema de l'escola. A Castelló hi tenim una escola de primària que deu fer cinc anys que funciona i ja està plena. L'escola és de dues línies, i a cada classe hi ha vint-i-sis nens, és a dir, ja estan al límit. En cinc anys ha vingut a viure molta gent amb nens.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

la gent ja no es queda a Figueres, però perquè tampoc hi ha un sentit que la casa, o la vivenda, ha d'estar al poble on has nascut, actualment tenim molta més mobilitat, i si hi ha una bona oferta d'una casa adossada a Fortià, la gent se n'anirà a Fortià. La gent s'ha mogut molt cap a aquestes urbanitzacions.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

el procés d'ampliació i integració de l'àrea urbana de Figueres, cosa que fa que diversos municipis que havien estat molt autocontinguts, passin a dependre cada vegada més de Figueres, perquè reben població figuerenca, que surt de la ciutat i s'hi instal·la. Són els casos dels Paus, els Palaus-saverderes, els Garriguelles, els Fortiàs...

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

D'altra banda, es constaten desplaçaments que es realitzen des dels nuclis costaners més grans i desenvolupats cap a pobles més petits de l'interior,

bàsicament va venir gent de municipis de la costa, d'aquí al voltant, gent jove, i gent que ja marxava per la percepció del que anava a ser el seu municipi. Així, doncs, va venir gent de Castelló, Roses i Llança, i majoritàriament gent jove.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

I en aquestes noves, més aviat, com que l'Escala està tan ple, ha vingut bastant de jovent... Matrimonis que s'acaben de casar, ara ja es va anivellant tot, perquè tampoc ens hem d'enganyar, que estem aquí a quatre quilòmetres, i a l'Escala pràcticament no hi ha sol per edificar,

JB. Ajuntament de Viladamat

i en el cas dels pobles més petits, també s'hi poden trobar desplaçaments que es realitzen des de municipis que, al seu torn, són receptors de població d'altres llocs, com pot ser Castelló d'Empúries a l'àrea de la costa o, en les rodalies de Figueres, municipis com ara Vilafant o Vilamalla:

De Figueres, i de Vilafant, i de Vilamalla... D'aquests pobles de per aquí del voltant de Figueres, que marxen. (...) ara marxen, perquè busquen un lloc més tranquil.

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

Cal dir que en els dos darrers casos, les persones que arriben al municipi, generalment solen fer-ho per a situar-se en les àrees residencials de baixa densitat que durant aquests anys s'haurien desenvolupat en alguns d'aquests petits municipis.

Finalment, en alguns casos la migració també es realitza en sentit contrari, des dels nuclis més petits cap als més grans, bàsicament els de la costa. Aquesta circumstància, que s'ha donat sobretot en els darrers moments del període analitzat, es pot relacionar amb l'escalada de preus de l'habitatge, i també amb l'assentament de la població que prové de les localitats més grans –com Figueres–, que troba en els nuclis petits uns preus comparativament més ajustats, però que redunda en unes majors dificultats per accedir a l'habitatge de la població local que, paradoxalment, acaba trobant millors oportunitats per a l'adquisició d'un immoble en els municipis costaners –en l'extens mercat de segona mà–, que no pas als seus municipis:

la pressió urbanística que ha comportat aquesta mobilitat fa que cada vegada més vingui cap als pobles un determinat segment de gent, i la gent del poble, el poder adquisitiu de la qual és el normal, doncs té dificultats per quedar-s'hi. És a dir, el que aquesta

mobilitat ha provocat és que hi hagi gent que, pel desgast dels seus pobles o ciutats, han marxat i han vingut a viure aquí. Sens dubte, són molt benvinguts, però tot plegat ha provocat una terrible disfunció en la gent del municipi.

la gent que ha marxat, ha marxat o més amunt, a la tercera línia o a la quarta, si parlem així, o a la primera línia, en aquests milers de pisos buits, que de tant en tant la gent els posa al mercat, perquè té necessitats econòmiques, i aquests són els dos últims casos de nois joves d'aquí, que han marxat a Llançà, i s'han comprat un pis a Llançà, per un tema econòmic.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

a Empuriabrava també s'està donant aquest fet, que està molt bé, perquè està venint a viure gent jove, amb nens, o que estan a punt de tenir fills. Hi ha molta mobilitat, (...) Si en el teu poble una casa et costa ics, que ja t'agradaria quedar-t'hi a viure, però en el poble del cantó la trobes per meitat de preu, i en l'altre poble tens més serveis que en el teu, que ha quedat un poblet petit, què fas? Doncs, et trasllades.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

2) Motivacions dels desplaçaments

Respecte a les motivacions, com ja succeïa amb els desplaçaments realitzats dins d'un mateix municipi, els moviments migratoris que es desenvolupen en l'àmbit comarcal responen a diverses circumstàncies, segons el que es desprèn del contingut de les entrevistes. En relació amb això, semblaria que aquelles persones que es traslladen a viure a les noves àrees residencials de baixa densitat dels pobles, sovint, són parelles amb una mica més d'edat, ja amb fills, que decideixen adquirir un nou habitatge per fer un canvi per millora:

tenien un primer pis, molts d'ells i se l'han venut, i han fet front a una casa als afores. No pas per tenir tranquil·litat, sinó per tenir jardí, per tenir una mica de pati... La típica unifamiliar, amb una mica de jardí i on puguin tenir una mica de piscineta...

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

la gent de la meua edat el que fan primer és comprar un pis a Figueres, i es plantegen canviar d'aquí uns anys. Jo en tinc vint-i-vuit i m'acabo de comprar el pis (...) però si jo hagués pogut abastar comprar-me una casa, me l'hauria comprat a fora,

la gent ha sortit molt de Figueres, però no parlo per gent de la meua edat, sinó per gent més gran, de quaranta i escaig, que t'expliquen que tenen un pis de fa deu anys i ara, doncs, han decidit comprar-se la casa.

EF. Comissions Obreres. Delegació de l'Alt Empordà

S'ha de dir que, en tot cas, aquests desplaçaments s'expliquen per la facilitat de les comunicacions a la zona –unes comunicacions que es realitzen bàsicament per carretera i en vehicle privat–, i que ve motivada pel creixement i la millora de la xarxa viària, pel fet que les distàncies són relativament curtes i perquè, en tractar-se d'una zona molt planera, els desplaçaments s'hi realitzen de forma molt ràpida. En aquest sentit, també hi jugaria un paper important, en la decisió de sortir de la ciutat, la facilitat per a estacionar el vehicle, i la disponibilitat de tenir garatge propi:

hi ha afavorit molt el tema de les comunicacions... Abans hi havia una única carretera per anar als llocs, i ara hi ha diverses carreteres i hi ha cinturons de ronda. Tu pots anar a treballar a Vilamallà, i no has de passar per Figueres. Per tant, et facilita que et compris una casa als afores de Figueres: tant pot ser a Cabanes, com a Vila-sacra, com a Peralada... Això ja depèn del gust del poble... Per exemple, a Peralada hi ha el castell de Peralada, els comtes de Peralada, el camp de golf de Peralada, i tenir-hi una casa, és com molta solera, molt de 'catxé'; per tant, una casa a Peralada val molt més que una casa a Cabanes.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

la majoria de gent que treballa per aquí, als polígons industrials que hi ha als voltants de Figueres, doncs també ho tenen a prop del poble, i hi ha una bona comunicació... També pel tema del pàrquing, perquè ara tothom té un parell de cotxes, i aquí a Figueres és impossible aparcar, o llogues un pàrquing, o si no... Ara perquè els obliguen a construir aparcament, si volen fer pisos, però hi ha una majoria de pisos antics, que els compres i no tens pàrquing, i després tampoc tens lloc per deixar els cotxes al carrer. És un problema també d'espai...

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

Una facilitat en les comunicacions que no es té en compte només amb referència al desplaçament al lloc de treball, sinó que també es valora quant al desenvolupament d'altres activitats com, per exemple, a l'hora d'anar a comprar:

la majoria de gent el que vol és una cosa de molt fàcil accés, és a dir, que agafa el cotxe, se'n va a Figueres, compra, i se'n torna una altra vegada. Això va lligat a la tècnica d'avui dia, de fer-ho tot ràpid i a les comunicacions...

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

Queda sempre la botiga petita del poble, la carnisseria, la fleca i una mica de queviures, per si et falta la sal... Però, per la resta, van i carreguen a les grans superfícies comercials.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

A aquesta circumstància s'hi sumaria el fet que, segons sembla, Figueres és una ciutat bastant difícil tant per circular com per buscar-hi estacionament:

Figueres és un caos. Figueres amb el cotxe és com Barcelona: és un caos. Quan t'has de ficar dins de Figueres amb el cotxe... A Figueres hi ha cua per entrar-hi, hi ha cua per sortir-ne... És a dir, vius a Figueres com vius a Barcelona. És més petit, però és una ciutat molt poc acollidora per viure-hi, és molt caòtica, (...) Per tant, com que això està tan ben comunicat, la gent diu: tant per tant, pagar aquí un pis, que no sabré on deixar el cotxe, no sabré on aparcar, m'he de comprar una plaça de pàrquing, perquè, si no, no puc deixar el cotxe, doncs, me'n vaig a Castelló, que estic a deu minuts, i puc deixar el cotxe allà on vulgui.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Un altre aspecte al qual sovint es fa referència, quan es parla de les motivacions d'aquests fluxos migratoris, és la recerca, per part de les persones que els protagonitzen, d'una major qualitat de vida –real o percebuda–, per poder gaudir de més tranquil·litat, de menys sorolls, de més espai lliure o de més proximitat a la natura:

la gent que podia econòmicament, (...) se n'ha anat a viure als pobles, s'ha comprat una casa, a la recerca d'un millor benestar i una millor qualitat de vida, perquè en una casa tens més espai, no tens tant de soroll, no tens tant de trànsit... I pagues menys, pagues menys de contribució, pagues menys d'aigua...

EF. Comissions Obreres. Delegació de l'Alt Empordà

això és un lloc molt agradable per venir-hi a viure, si tens capacitat econòmica. Aquí, a Castelló, hi tens moltíssims avantatges i molts valors per gaudir d'una bona qualitat de vida. Això és molt temptador per a un mercat.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Sobre aquest aspecte, sembla que també influeix en la decisió de realitzar aquests desplaçaments la possibilitat de disposar d'uns serveis, molt similars als que es puguin tenir en una ciutat, amb l'avantatge que suposa el fet de gaudir-los en un entorn més reduït, més tranquil i no tan massificat:

molta gent ha vingut de l'entorn d'aquí, per viure millor... és una qüestió de qualitat de vida, és clar, si tu vas a un poble com Vilajuïga, un poble de mil habitants, tens tots els serveis que pots necessitar... El dispensari, amb una bona atenció, la llar d'infants, l'escola, la ludoteca... Tu deixes el nen o nena a les vuit del matí, i el pots recollir a les set de la tarda, i no t'has de preocupar, per tant, això ha provocat que la gent, en buscar un lloc per viure, marxi dels llocs més grans i busqui això. La gent aprecia aquest sistema, sobretot un determinat sector de gent jove, de trenta anys, gent que ja s'ha assentat a la vida...

PT. Ajuntament de Vilajuïga

Si jo sóc una persona de més de l'interior de l'Empordà, un membre d'una parella jove i vull tenir fills, i un municipi com Castelló m'ofereix que quan la criatura neixi, des dels quatre mesos fins als divuit anys, aquest meu fill no s'haurà de moure de dintre del meu terme municipal per anar a escola, perquè em cobreix llar d'infants, em cobreix escola de primària, em cobreix institut, escoles de música, escoles de dansa, escoles de pintura...Tens tot un ventall de serveis, que és una demanda social, que la tens a dintre del mateix municipi, i això també provoca que hi hagi molta gent que hi vingui a viure.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

el tema de l'escola la gent se'l mira molt. No és el mateix saber que tu tens l'escola al poble, i que si un dia tens el cotxe espallat, hi portes el nen caminant; que no ser allà, encara que sigui a cinc minuts, sabent que has d'agafar el cotxe al matí i portar-lo a l'escola. Jo ho trobo molt diferent, i crec que això la gent sí que s'ho mira,

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Però hi ha una altra qüestió, que també va aparèixer en algunes de les entrevistes, i que pot resultar més controvertida. Es tracta de l'elevada presència de població immigrada d'origen extracomunitari en determinats barris de Figueres que, segons el manifestat per algunes de les persones entrevistades, tindria la seva influència –a l'hora de decidir-se a sortir de la ciutat– en alguns dels protagonistes d'aquests desplaçaments en l'àmbit comarcal. Així, aquesta qüestió contribuiria als fenòmens de desconcentració urbana, per la sortida de la ciutat de membres d'altres grups socials:

Primera, perquè és més barat comprar; segona, perquè s'està més tranquil; i tercera, per la concentració de població immigrada. (...) la gent marxa dels llocs on es concentra aquesta població.

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

De les ciutats, la gent en marxa. Això també ve donat una mica pel fenomen de la població immigrada, que ocupa l'habitatge en pitjors condicions, és a dir, va ocupant tot l'habitatge de lloguer, i va desplaçant una mica la gent que abans se sentia bé al seu barri, i ara no s'hi sent tan bé, (...) en els centres, on hi ha l'habitatge més degradat, que si no fas unes bones polítiques de rehabilitació i aconsegueixes donar-li molt de valor, doncs s'ocupen per gent de baix poder adquisitiu, que generalment són les persones immigrades.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

Quan te'n vas a viure en un bloc de pisos, tu et compres un pis, però tu no saps pas si allà demà vendran algun pis, i hi vindrà a viure una persona que no t'agradarà, o amb qui no et sentiràs bé. En canvi, en una casa, estàs sol... No és només la tranquil·litat de l'entorn, de la natura; d'això, molta gent, ni idea; senzillament és el fet d'estar sol. Hi ha, com tothom, persones immigrades i gent que es comporta molt bé, i gent que es comporta molt malament, i gent que, com que tenen una vida fàcil, es comporten més bé, i els que tenen, a vegades, una vida difícil, doncs, tot plegat comporta moltes altres coses: (...) tota aquesta problemàtica social que hi ha.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

Tot i que aquest fenomen sembla que no es dona tant per un problema de racisme, o de xenofòbia, sinó que el que hi intervé, en realitat, és una qüestió de classe, de diferència de classe social, tal com assenyalava la representant de l'Associació Al-Jamaa, de Sant Pere Pescador:

normalment el rebuig no és tant per la procedència, sinó per la classe social. No és un problema de racisme ni de xenofòbia, és un problema de classe social. Es necessita gent que treballi, i que faci unes determinades feines, però aquesta gent, que són els que tindran els sous més baixos, els que tindran menys qualificació i els que tindran menys nivell cultural, no són aquells amb què després a la gent li agrada conviure, o la que li està bé, o la que els dona un cert prestigi.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

No obstant això, tot i que els diferents aspectes que s'han anat esmentant poden influir en major o en menor mesura, en el fons, com reconeixia el propi representant del Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona, hi ha un fet que resulta realment definitiu en la motivació d'aquests fluxos migratoris, i que és la qüestió del preu de l'habitatge. És a dir, el diferencial existent en els preus dels immobles entre unes i unes altres àrees i, per tant, la possibilitat de trobar un habitatge de les millors condicions possibles a uns preus comparativament més ajustats:

Quan ens estem referint a per què una gent que teòricament són de Girona o de Figueres compren a Celrà o a Vilafant, hi ha una primera motivació, i és el preu. El preu de viure al centre de Girona o de viure a Cassà és diferent, i el de viure al centre de Figueres o viure a Vilajuïga o a Vila-sacra és diferent. Primera cosa determinant, i general. En alguns casos, a més, s'hi suma el fet que aquella gent estan pensant que allà hi viuran més tranquils i una sèrie d'altres qüestions. Però jo crec que, bàsicament, el motiu inicial de fer el pas de sortir de l'entorn natural, en el qual un té la família és el fet que, si aquí no trobo el que puc pagar, vaig a buscar-ho al més a la vora possible, i tenint en compte que les distàncies són irrellevants; perquè, quan estàs dient d'anar a Vila-sacra, per anar a treballar a Figueres, si ho compares amb viure a un cantó de Barcelona o a l'altre... El primer motiu, i el bàsic i fonamental, és aquest. A més s'hi poden sumar tots els altres, però és molt més marginal.

I si estem parlant de cases unifamiliars, com que normalment per comprar una casa es necessita tenir un pis per vendre, estem parlant d'un canvi per millora... Però, analitzant-ho a fons, descobrirem que per què s'ha comprat la casa a Vila-sacra i no més a la vora de Figueres? Per preu també, segur. Cases a Figueres no se'n poden fer, al nucli urbà no hi ha terrenys adequats; per tant, on compraré la casa, si vull viure en una casa, perquè tinc un pis, i ara ja vull una casa, perquè em sembla que venent el pis tinc capacitat econòmica per comprar-la? Doncs, en principi, al més a la vora del centre de Figueres possible, però a la que començo a voltar i veig que a Vilafant ja n'hi ha molt poques i els preus són caríssims, i me'n vaig a Mas Pau, que és d'Avinyonet de Puigventós, i està esgotat, potser descobreixo que a Vila-sacra o a Vilajuïga o a Vilamacolum hi ha quatre cases, i que allà la puc pagar millor. Tornem a anar al mateix esquema; és a dir, tant si és per a primera necessitat com si és per a canvi per millora, hi ha una primera motivació, que fa que la gent descobreixi tot de cop que existeix Vila-sacra, Vilajuïga o Vilamacolum, i que és generalista: que és la del preu producte per producte; i a continuació s'hi sumen moltes coses més, però la primera motivació és aquesta, bàsicament.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

C) Fluxos d'àmbit regional

Encara dins dels fluxos migratoris que es podrien considerar de curt abast, en contraposició als fluxos procedents de països de la Unió Europea o altres països i continents, també hi ha persones que es traslladen a l'àrea analitzada des de les ciutats principals, des de Girona i des de Barcelona. Aquests desplaçaments també contribueixen al creixement demogràfic i suposen una demanda d'habitatge, que se suma a les ja esmentades dels àmbits local i comarcal. Les persones que protagonitzen aquests fluxos, que poden ser persones ja jubilades o persones encara laboralment actives –i que desenvolupen la seva feina, per exemple a través del teletreball– es poden localitzar en les àrees residencials de baixa densitat dels pobles, però també en les urbanitzacions turístiques de la costa, ja sigui en habitatges de nova construcció o en habitatges de segona mà:

Alhora, (...) hi ha un influx de residència principal procedent de la Regió Metropolitana de Barcelona, en particular, per algun tipus d'habitants, que gràcies a les noves tecnologies, ara poden treballar a l'àrea, així com també per gent jubilada.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

A més, sembla que aquestes migracions, segons el que es va manifestar a algunes de les entrevistes, amb l'arribada del TGV, podrien augmentar el seu volum:

amb el tema del TGV, ens fa la sensació que podem anar cap a un model (...) en el sentit que tindrem una gran àrea metropolitana, que pot ser Barcelona, i aleshores, gràcies al TGV, jo puc estar desenvolupant una feina a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i tenir la casa a l'Empordà, i que això es converteixi en un corredor. (...) Jo penso que el TGV tindrà un impacte brutal,

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

l'arribada d'algunes infraestructures, en particular del tren d'alta velocitat a Figueres, integrarà tot l'Empordà de manera molt més estricta en el conjunt català, i reforçarà encara més aquestes dinàmiques. Passar a tenir un Figueres a trenta-cinc o quaranta minuts de Barcelona implica ubicar aquesta zona com a àmbit d'eventual assentament de població procedent de la Regió Metropolitana o que vulgui treballar a la regió metropolitana.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Tot i que, contràriament, també n'hi havia d'altres que no anaven en aquesta línia:

en tot cas, l'efecte que tingui serà bastant més diferit en el temps del que la gent es pensa: (...) jo crec que potser el creixement vindrà més perquè serà una nova línia de ferrocarril que s'emportarà una part del transit ferroviari, que t'alliberarà l'altra, i com que tindrà un nou túnel a Barcelona, a través del qual entres més bé a Sants, doncs, pots tenir una millora dels regionals a través de la línia convencional. Potser l'efecte serà més per aquesta altra via, que no pas per la via de l'alta velocitat,

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

aquí no estem esperant cap manà quan arribi el TGV. De la mateixa manera que va passar amb Ryanair, arribarà a terres gironines, l'utilitzarà la gent... Però gent que ja resideix ara aquí: el que teòricament es planteja venir a viure aquí i agafar el TGV cada matí per anar-se'n a Barcelona, ja s'ha comprat aquí l'habitatge, als voltants de Girona, Caldes, Sils... Aquí ja hi ha hagut el creixement, no el detectarem pas amb l'arribada del TGV...

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

1) Ecurçament de la distància: el teletreball

Les persones que protagonitzen aquests fluxos migratoris de vegades –en el cas de continuar tenint la feina en els llocs d'origen– realitzen desplaçaments diaris d'anada i tornada:

hi ha molta gent que, per facilitats de transport, i per les carreteres que hi ha, que té la feina a Barcelona i viu a Girona, i agafa el tren cada dia, i va i ve en tren;

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

No obstant això, la separació entre el lloc de residència i la feina molts cops ja no implica una mobilitat diària, de caràcter pendular, sinó que es resol amb la utilització de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC):

gent de Girona o de Barcelona que, per circumstàncies, també de les noves tecnologies, els permet treballar des de casa. Jo en conec bastant gent que va un o dos dies a la setmana a Barcelona, i que s'han traslladat aquí a viure, amb tota la família. Els nens

van a l'escola aquí, tenen una vida completament adaptada aquí, i aleshores o l'home, o la dona, o tots dos, es desplacen un o dos cops a la setmana a Barcelona,

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

les facilitats de mobilitat i, fins i tot, la no-necessitat de mobilitat, com ara, per exemple, la possibilitat de treballar des d'una posició llunyana al centre urbà, o bé la possibilitat de la població jubilada de desplaçar-se i quedar-se aquí...

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Aquestes persones es converteixen en els anomenats teletreballadors, ja que normalment desenvolupen la feina a distància, des del propi domicili, i només es desplacen un o dos cops per setmana al seu lloc de treball, per a resoldre les qüestions que encara necessiten ser solucionades de forma presencial. Això, com elles mateixes reconeixen, els permet organitzar-se les activitats d'una altra manera, i tenir un estil de vida una mica diferent al de l'altra gent:

Jo em moc molt amb Internet i telèfon, la part de gestió, i baixo un dia a la setmana al que és l'oficina. Totes les reunions, sempre que he de quedar amb algú, me les poso aquell dia. Després, si he de viatjar, potser sí que quan he d'agafar l'avió, i he d'anar a Barcelona, se m'allarga més, però tampoc no em suposa gaire problema. A més, quan tens nens petits està molt bé, perquè t'estalvies molts diners en no haver de buscar una persona. (...) Treballant a casa aquest problema desapareix, (...) Per tant, té molts avantatges. I com que em puc organitzar la feina molt com vull... Sí que és veritat que, en treballar a casa, has de ser molt disciplinat, perquè no et costa res distreure't amb altres coses, que també són molt urgents, però també és veritat que, si mai tens una urgència, o si mai has de fer coses, doncs et pots organitzar millor. Si no treballes al matí, treballes a la tarda, i si no, a la nit. (...) En aquest sentit, sí que et permet organitzar-te molt bé la teva vida, i sí que és veritat que has de complir uns horaris mínims, però et dona molta llibertat.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Ara, de moment, el que estic fent és que visc aquí, és a dir, estic més temps aquí que allà: faig dos o tres dies a Barcelona, hi faig reunions, hi quedo amb gent, quedo amb alguns amics, i aleshores torno aquí. I m'estic la resta de la setmana aquí. Així no tinc cues de trànsit, perquè hi vaig a l'hora que vull, i això és un avantatge: el fet de no haver d'anar-hi el diumenge a la nit, quan tothom es concentra... I aquí també tens més tranquil·litat per treballar.

AB. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

Un estil de vida diferent que fa que, de vegades, aquestes persones tinguin més facilitat per a participar en els moviments socials i veïnals,

A mi això, per exemple, m'ha permès molt ficar-me en els temes de l'Associació i de la Plataforma... Perquè, és clar, l'alcalde només treballa en horari d'oficina, per tant, qualsevol reunió ha de ser en horari d'oficina, i la gent que treballa en una feina en horaris d'oficina ja no pot anar a les reunions. En canvi, jo tinc la disponibilitat aquesta de dir: "Jo puc anar a les reunions, i puc anar a les coses que s'han de fer durant el dia, perquè després, als vespres, jo puc avançar la meva feina aquí a casa".

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

o fins i tot una certa necessitat, per tal de poder relacionar-se amb altra gent:

clar, és necessari el contacte diari amb la gent, però si ho pots anar combinant, saps que un dia a la setmana ja el tens, i després et pots posar en l'Associació... Jo ara cada dia tinc reunions, cosa que també et permet tenir un altre tipus de contacte, no només amb la gent de la feina, sinó també amb altra gent... En aquest sentit, jo estic contenta.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

treballo a casa tot el dia, i necessito sortir... Però és el meu cas també: jo soc molt social, perquè vaig estar sis anys treballant a una botiga, i és clar, hi ha molta interacció, (...) En canvi, aquí sol, sí que treballo amb dissenyadors, i treballo amb publicistes, però és

molt més fred. Aleshores, conec gent per coses de l'Associació i pels temes de la depuradora i parlo amb gent... Tinc la necessitat de parlar amb gent i, sobretot, perquè hi ha coses del poble que no sé.

AB. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

2) Motivacions d'aquests moviments

Tot i aquests canvis en els estils de vida, els moviments migratoris d'aquestes persones, que deixen les grans ciutats i es traslladen a viure a aquestes zones, responen a paràmetres bastant similars als que ja s'han comentat pels desplaçaments realitzats en els contextos local i comarcal:

el principal motiu és buscar un lloc més tranquil, sobretot gent amb nens petits, que el que busquen és un lloc més petit, on no tens els problemes d'una gran ciutat,

Castelló és un poble que està molt bé, perquè hi tens tots els serveis. És un poble que fins ara ha mantingut una estructura de poble, però on tens escola, tens institut, tens el metge, tens la farmàcia... És un poble "grandet", però on vas caminant a tot arreu: pots portar els nens a l'escola caminant, els nens poden anar a l'institut caminant... Ho tens tot, i no t'has de moure. És clar, això és molt atractiu,

si tu ets de Girona, i dius: jo me'n vull anar a viure a un lloc més petit, i busques aquí dalt, no dius: "Jo vull anar a viure a Castelló!". El que fas és: tu mires a Castelló, a Vila-sacra, a Palau, a Vilajuïga... I allà on trobes el que s'adapta més al que tu busques com a tipus de casa, i amb els preus que tu pots pagar, hi compres, perquè, en realitat, és igual, si no és que hi tinguis alguna mena de lligam familiar.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

A aquests paràmetres s'hi afegeixen, des d'una perspectiva més global, els avantatges comparatius de l'Empordà, sobretot en termes de proximitat i comunicació ràpida als diversos llocs de possible interès:

l'Empordà està molt bé, perquè tens a deu minuts Figueres, a mitja hora Girona, a una hora i mitja Barcelona, i si vols te'n pots anar a Perpinyà... És que estàs molt ben comunicat amb tot. Tens aquí el Canigó, la platja... Ets aquí, i ets molt a prop de tot arreu. Si vols muntanya, mar, ciutat... Ets molt a prop de tot arreu; per tant, és un lloc que està molt bé per viure-hi.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Moltes vegades, com ja succeïa amb els desplaçaments realitzats des de Figueres als pobles més petits, aquells que han protagonitzat aquestes migracions el que han fet, en realitat, ha estat un canvi per millora de l'habitatge:

la gent que ve de fora, de Barcelona o de Girona o de Figueres... Potser no és el seu primer habitatge, en el sentit que no han estat vivint amb els pares fins ara, sinó que ja estaven independitzats. Segurament venen el pis o potser havien estat de lloguer i, quan s'han de comprar una altra cosa es plantegen que Barcelona, Girona o Figueres és massa car, i, tant per tant, m'ho compro en un poble.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

D) Síntesi

Com s'ha vist, en el període analitzat (1996-2006), a l'àrea d'estudi s'haurien produït una sèrie fluxos migratoris que es poden considerar de curt abast, perquè es desenvolupen en uns contextos local, comarcal i/o regional, que molt sovint han anat associats a l'adquisició de l'habitatge i que en uns casos han tingut com a destinació zones recentment urbanitzades, com és el cas de les àrees residencials de baixa densitat

constituïdes en els límits dels nuclis preexistents, mentre que en altres ocasions s'han localitzat en zones ja consolidades, com les urbanitzacions que en el seu moment van tenir l'origen en el turisme.

- En primer lloc, s'han produït moviments de població dins de l'àmbit local (sobretot en aquells nuclis més grans i desenvolupats) que han anat dels centres a les perifèries, cap a les noves àrees residencials. D'aquesta manera, segons el que es desprèn de les entrevistes:
 - Aquests desplaçaments intramunicipals, tot i que en alguns casos poden estar relacionats amb aspectes més específics (transformació dels nuclis tradicionals en segona residència o concentració en aquests de la població més desafavorida; generalment, població immigrada estrangera), generalment han tingut a veure amb la recerca d'unes millors condicions de l'habitatge i de l'entorn.
 - També hi contribueix la circumstància que, en comptes de marxar, la població tendeix a quedar-se als pobles, tot augmentant la seva mobilitat quotidiana, per a desplaçar-se fins al lloc de treball. Fins i tot la pagesia, quan abandona l'activitat agrària, s'hi queda: un fet que, per altra banda, contribueix al manteniment d'un paisatge agrari actiu.

Aquestes relocalitzacions de la població incideixen en la degradació dels nuclis tradicionals, i motiven les actuacions de reforma i millora de l'espai públic que han estat empreses per alguns dels ajuntaments, i que no estan exemptes d'uns certs components de tematització del paisatge urbà.

Per altra banda, la demanda d'habitatge que suposa la pròpia població local s'hauria vist reforçada per una sèrie de fluxos migratoris d'àmbit comarcal, també lligats a la compra de l'habitatge, i que s'organitzen de forma bastant complexa. Els paràmetres que caracteritzen aquests fluxos són els següents:

- Els desplaçaments, generalment, es realitzen des dels nuclis més grans cap als més petits, però també n'hi ha des dels nuclis mitjans, que al seu torn són receptors de població, i –fins i tot– des dels més petits, en aquest cas, cap als més grans de la costa.
- En el cas dels fluxos migratoris que tenen com a destinació els municipis de la costa, generalment s'adquireix un habitatge a les urbanitzacions turístiques, mentre que els desplaçaments cap als nuclis de l'interior sovint es dirigeixen a les noves àrees residencials de baixa densitat.
- Aquests tipus de desplaçaments poden respondre a diferents circumstàncies (rapidesa de les comunicacions, facilitats d'estacionament, recerca d'una major qualitat de vida i d'uns bons serveis, etc.) però hi ha una qüestió que resulta

realment definitiva: el diferencial de preus existent entre unes i unes altres àrees i la possibilitat de trobar un habitatge millor a uns preus comparativament més ajustats.

- En darrera instància, també haurien arribat a la zona persones procedents de les àrees urbanes més grans (Girona o Barcelona i la seva rodalia), que s'instal·len tant en els creixements residencials de baixa densitat dels pobles com en les urbanitzacions dels municipis costaners. Com s'ha pogut veure:
 - Aquestes persones, moltes vegades, desenvolupen la seva feina a distància, mitjançant les tecnologies de la informació i la comunicació, i tenen uns hàbits de vida una mica diferents als de la resta de la gent, que fan que, paradoxalment, sovint tinguin més facilitat, o més interès, per a participar en els moviments associatius.
 - Les motivacions a les quals responen aquests fluxos són bastant similars a les que es podrien trobar en els casos dels desplaçaments locals o comarcals, tot i que s'hi afegeixen –com a factors d'atracció– la situació i les bones comunicacions de l'Empordà.

8.1.3.2 Fluxos des de països de la Unió Europea

Però la incidència d'aquests fluxos de curt abast que, segons els casos, s'han localitzat a les àrees residencials de baixa densitat o han incidit en la conversió en primeres residències de part dels habitatges de les urbanitzacions turístiques, es veu complementada per altres fluxos migratoris de més llarg abast. Uns d'aquests fluxos són els que s'originen en països de la Unió Europea, sobretot del nord d'Europa. Aquests fluxos d'àmbit europeu, tot i que segurament es poden acabar vinculant també a una qüestió econòmica, en principi difereixen dels de curt abast perquè estarien més relacionats amb aspectes com l'esbarjo i el descans.

A) Establiment de persones jubilades a les urbanitzacions turístiques

Com generalment les motivacions d'aquestes migracions no són les econòmiques, ni estan vinculades a motius laborals, sovint aquells i aquelles que les protagonitzen solen ser persones grans, de la tercera edat, o d'una segona edat avançada que, quan es jubilen –tot i que de vegades sense necessitat d'estar jubilades–, es desplacen a viure a aquestes àrees de forma permanent, o almenys passant-t'hi llargues temporades:

hi ha un increment de la residència principal de població estrangera, tot i que és una residència principal que perd el caràcter taxatiu si és principal o secundària, perquè és una població que té, com a mínim, una residència doble, i que es fa difícil de dir quina és la principal i quina és la secundària, fins i tot en termes de dies esmerçats en una i en l'altra, perquè a vegades arriben a ser equivalents, i és la població estrangera que pot passar aquí els mesos d'hivern i en el seu país els mesos d'estiu, o a l'inrevés,

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

Aquests fluxos, per les seves particularitats pel que fa a les motivacions –relacionades amb l'oci i l'esbarjo–, de vegades per la temporalitat de l'estança, i sovint per la manca d'empadronament, habitualment es relacionen amb el turisme, quan en realitat es tracta de moviments de caràcter migratori:

el fet que molta gent del nord i del centre d'Europa es plantegi tenir la seva residència en llocs més càlids, (...) però això té més a veure amb factors immobiliaris que no pas turístics. Es pot considerar com a turista la gent que té la segona residència al litoral? Perquè, de fet, vénen aquí a viure, a fer el mateix que farien al seu país. No vénen aquí a fer turisme. Es tracta d'un fenomen com podria ser el fenomen migratori,

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

Tot i que de vegades aquestes persones segueixen la tendència, ja assenyalada anteriorment, quan s'ha fet referència al turisme i la segona residència, que es detecta entre la gent de fora de l'àrea, de preferir un habitatge situat en els assentaments tradicionals, o fins i tot més enllà del casc urbà, en una construcció aïllada,

Més aviat gent que ja tenen feta la seva vida en el seu país... No vol dir que tinguin seixanta-cinc anys, sinó que en poden tenir cinquanta o quaranta-cinc, que s'ho han venut tot o s'ho han llogat, i que vénen aquí... Hi ha compra de gent estrangera, sobretot en pobles petits: cases de poble i masies, amb terreny.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

molt sovint l'assentament d'aquesta població respon a una dinàmica ja clàssica, generalitzada en tot l'àmbit de la Mediterrània, com és la fixació de la residència definitiva en els habitatges secundaris de les urbanitzacions turístiques, un cop arribada l'edat de la jubilació. Tot i això, sempre hi ha hagut dificultat a l'hora d'avaluar aquest fenomen, precisament, pel fet que moltes d'aquestes persones no s'arriben a empadronar:

A tota la costa mediterrània espanyola, i a la Costa Brava també, fa molts anys que hi ha gent jubilada que s'hi ha establert de forma gairebé permanent. Una altra cosa és que no s'hi hagin censat. De vegades per raons de gaudir dels serveis socials dels seus països, o per les pensions... (...) raons de tipus legal que han fet que gent que de facto hi viu tot l'any, no s'hi hagi censat. (...) i per tant, la població que hi viu permanentment és més gran que la que està censada en els municipis, tot i que tinc la sensació que cada vegada més hi ha estrangers que s'han donat d'alta en el padró d'habitants. Potser les traves que hi havia abans ara ja no hi són, o potser s'han mentalitzat que els hi convé morir aquí, per dir-ho així, i per tant, a tots els efectes, els interessa ja donar-se d'alta aquí.

JC. Universitat Autònoma de Barcelona

Aquest fet, i l'elevada mobilitat cap als països d'origen, fa que aquestes persones constitueixin un elevat volum de població flotant, que s'ha de sumar a la població efectivament comptabilitzada.

Però aquest procés sovint ja no es limita a la fixació de la residència per part dels propietaris dels habitatges secundaris, sinó que de vegades els habitatges s'adquireixen ja directament amb aquesta intenció. Aquest fenomen, que s'hauria començat a donar a Empuriabrava i en algunes urbanitzacions de Roses, s'ha generalitzat en totes les urbanitzacions del litoral:

Alemanys i francesos és el que hi ha més, i són gent que va començar venint aquí de segona residència, fent-se una casa per passar-hi les temporades de vacances, i que quan s'han jubilat s'han quedat a viure aquí. Suposo també pel tema de preus: aquí el nivell de vida és més baix.

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

està venint molt de jubilat europeu, perquè hi ha un bon clima, hi ha més sol, més bonança, i suposo que, amb la jubilació que els donen als països d'origen, viuen perfectament aquí. A Empuriabrava hi ha un enclavament alemany bastant nombrós, i tota aquesta zona d'aquí és també bastant en aquest sentit: molta gent estrangera, que s'hi ha posat a viure, que s'hi traslladen.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

l'acolliment de gent de tercera edat, de jubilats francesos, sobretot a la part de Roses, a Castelló també, amb una colònia alemanya important, i a Sant Pere Pescador també amb molt de jubilat francès, que realment, per clima, per nivell de vida bastant més barat, sobretot fa uns anys, abans de l'euro, més que no pas després, doncs, feia que realment això fos un mercat molt atractiu poder venir aquí.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

I després s'ha anat donant també en les urbanitzacions que han anat apareixent més a l'interior i ja no sempre –o no només– entre persones jubilades, sinó que de vegades són persones més joves les que es traslladen a viure a aquests llocs, per les creixents facilitats de comunicació, i també pel paper de les noves tecnologies:

cada vegada més, hi ha fluxos migratoris, especialment en els casos dels països nòrdics, dels anglesos. Últimament molts d'anglesos, que abandonen les seves residències allà, i bàsicament viuen aquí, tot l'any. Hi ha casos en què mantenen la casa, i se n'hi van a temporades, per veure la família... Però la segona residència passa a ser la d'origen, i viuen més aquí que allà. Són gent gran, jubilats, prejubilats... Tot i que també hi ha casos de gent jove que s'ha decidit a venir a viure aquí i a buscar la feina aquí, (...) Hi ha urbanitzacions senceres que són tot d'alemanys... Mas Fumats, per exemple, és tot molt alemany, i aquí a Bellavista, déu n'hi do.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

B) Motivacions d'aquests fluxos

Com ja s'ha comentat, la primera motivació d'aquests desplaçaments generalment sol estar relacionada amb la recerca d'una major qualitat de vida, associada al temps d'oci i al descans.

Per aquest motiu, i tenint en compte l'origen d'aquests fluxos, un aspecte que esdevé realment determinant en la decisió que prenen aquestes persones, a l'hora de decidir-se a emigrar dels seus països, és el fet de poder gaudir de més estones i dies de sol, a diferència del que succeeix en els seus països d'origen:

moltes cases que eren segones residències s'estan convertint en primera residència. La gent ja s'estableix a Empuriabrava. Hi ha gent de segona edat o d'una tercera edat que cada cop és més jove, que ve a establir-se aquí: és clar, aquí tens sol quasi tot l'any i això que t'estalvies en píndoles antidepressives. Perquè, a Bèlgica o a Holanda i a tots aquests països, tot és fosc durant dies i dies.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

el sol explica les operacions immobiliàries amb gent de tercera edat, o no de tercera edat, a la costa catalana, o a la costa espanyola, més en general. Podem dir que no ens agrada o podem plantejar-nos qüestions ideològiques, però està clar que és el fenomen que hem de gestionar; és a dir, directament hem de gestionar aquesta apetència pel sol, que, a més, és una apetència molt clara pel litoral espanyol. Per què? Doncs, per un tema de preus, per un tema d'accessibilitat i per un tema de servei públic.

SA. Universitat Rovira i Virgili

A aquesta "apetència" de sol, després, s'hi poden afegir altres qüestions com, per exemple, la possibilitat de gaudir d'una vida que es percep com més tranquil·la:

molta de la gent que va a viure a Empuriabrava, (...) és gent que vol fer la seva vida, i no vol barrejar-se amb res més. Tu tens una vida molt tranquil·la, perquè tu arribes a casa teva, entres el cotxe, a davant tens la barca, tens el canal, tens la piscina, tens una casa amb jardí, no tens res que et molesti... (...) I tens una vida molt tranquil·la, tens els nens que van a escola, si ets una família, que els porta i els va a buscar l'autocar...

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Una altra qüestió que sovint es comenta, com a factor d'atracció per aquestes poblacions, és la possibilitat de disposar d'uns serveis sanitaris de qualitat molt similar a aquella que es pot trobar en els seus països d'origen:

un tema que valoren molt és el tema de la sanitat. (...) i aquí també tenen una estabilitat. Els jubilats que es vénen a retirar aquí saben que tenen l'hospital de Figueres, que hi ha el Trueta a Girona, i que tenen els hospitals de Barcelona, que aquí, pel tema de seguretat sanitària, ho tenen tot cobert. Jo crec que això és un plus, que a segons quins països, no el tens.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

No obstant això, també s'ha de tenir en compte que de vegades l'idioma pot ser un handicap, que pot limitar a aquestes persones a l'hora de gaudir d'aquests serveis sanitaris, i aquesta és una qüestió que també es valora molt,

per als serveis sanitaris, els alemanys van a Roses, que hi ha un centre de metges alemanys, i van tots allà, perquè hi parlen alemany. (...) jo penso que els metges de Figueres són més bons, però hi ha aquesta qüestió de la llengua.. (...) I al dentista és igual: a Castelló d'Empúries hi ha un dentista la mare del qual és alemanya, i van tots allà. És així.

JT. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

i que influeix, de forma definitiva, en la decisió que algunes persones prenen, arribada una certa edat, d'abandonar el país i retornar als seus llocs d'origen:

Aquí, en aquest carrer, hi havia un matrimoni alemany que havia viscut més de vint anys aquí, i l'any passat s'ho han venut, i se n'han anat a Alemanya, perquè tenen por de ser aquí, tenen por per si estan malalts... Molts només parlen l'alemany, no parlen ni el català ni l'espanyol, i tenen por.

Ara tinc seixanta-tres anys, no sé si en deu anys seré encara aquí, no ho sé pas; potser faré com els altres, me n'aniré també. N'hi ha molts, i a Empuriabrava hi ha el mateix problema: n'hi ha molts que en tenen setanta-tres o setanta-quatre, que vénen i se'n van, perquè a Alemanya estan més segurs, més tranquils, i tenen més seguretat amb la llengua també.

JT. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

Per altra banda, també és cert que a la zona ja hi ha un volum prou gran de població d'aquests països, com per a què aquestes persones no tinguin massa problemes per estar en un entorn que no és el seu, o fins i tot per no dominar la llengua:

hi ha un teixit suficientment organitzat com perquè la integració sigui relativament fàcil, hi ha societats d'anglesos... Si vas a Empuriabrava, hi ha industrials de tot tipus: anglesos, alemanys... que ja parlen el seu idioma, que, fins i tot, fan les coses com ells esperen que es facin. O sigui, per a aquest tipus de població. No és realment l'aventura, sinó que ja tenen el terreny molt aplanat, perquè ja s'ha fet un cert procés de colonització.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Aquí hi ha els francesos, que tenen els bars de francesos, i que juguen a la petanca; hi ha els alemanys, que tenen la seva revista en alemany, els seus locals, i que hi parlen en alemany;

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

tenen més interès per aprendre català i castellà als àrabs que els europeus, perquè els àrabs, per la seva vida laboral, necessitaran parlar català o castellà i, en canvi, segurament el francès, l'anglès o l'alemany, no. Perquè podrà anar a comprar, (...) i es podrà estar en tot un cercle de bars, d'activitats socials, que serà tot en anglès, o tot en francès o tot en alemany.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Tot i que la primera motivació d'aquests desplaçaments sol estar relacionada amb la recerca d'una major qualitat de vida, segurament aquests desplaçaments també es poden vincular, al cap i a la fi, amb una qüestió econòmica, ja sigui en relació amb el cost de l'habitatge o amb el cost de la vida en general, que fins a un cert moment haurien estat per sota dels dels països d'origen. No obstant això, en els anys que s'analitzen, amb l'escalada de preus de l'habitatge i amb l'augment del cost dels productes en general, la situació d'aquí es podria haver equiparat bastant amb la d'allà:

els europeus, no troben cara encara la zona, perquè allà els preus encara són més alts, i perquè aquí el nivell de vida encara és una mica més baix que allà, segons a quin país, perquè ja s'ha igualat bastant, sobretot amb Itàlia, s'ha equiparat bastant, però el mercat italià no compra pis, els que compren pis aquí són els alemanys, els belgues, els holandesos i els francesos, i amb aquests països encara hi ha diferències, amb Holanda i Bèlgica no tant, però amb Alemanya i França... Aquí estem bastant per baix de preus encara, de cafès i de menjars,

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

La gent del nord d'Europa que ve aquí, i que té segona residència aquí, normalment sol ser gent que ja ho ha fet tot a la vida, ja estan jubilats, i vénen aquí perquè es viu bé, tenen un bon clima, i perquè encara no els costa més car. Dic que encara no els costa més car, tot i que abans hauria dit: a aquesta gent els costa més barat viure aquí, però ara ja no ho dic això. Ara dic que no els costa més car... Però sempre tenen el factor clima, que és molt important per a aquesta gent,

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

Aquesta circumstància, l'equiparació de preus, o fins i tot la seva superació, en relació amb alguns aspectes com ara l'habitatge, probablement hauria fet encara més determinant la qüestió del sol, com a factor d'atracció per a aquesta població:

Pel clima és més barat viure aquí, a part que és més agradable, és més barat, perquè s'ha de gastar menys en calefacció, però no compensa el fet que els productes, moltes vegades, són més cars que allà. Abans, fa deu, quinze o vint anys, era més barat viure aquí, amb una renda d'un alemany, venia aquí i vivia com un rei, i ara no, ara si volen venir aquí han d'estalviar. Ara l'única motivació dels estrangers per venir aquí a Espanya és el sol,

JT. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

C) Elevada mobilitat cap als països d'origen

Un fet que ha caracteritzat a les persones immigrades des d'aquests països, almenys en aquest període, és l'elevada mobilitat cap als seus llocs d'origen; un fet que sovint implica el realitzar diferents estades en un i un altre lloc, per exemple, passant els mesos d'hivern aquí, i tornant als seus països a la primavera o a l'estiu:

I ja fa quatre anys que m'estic aquí, però el primer domicili és a Alemanya, perquè m'espero una mica, vaig allà, vinc aquí... M'estic molt aquí. Ara m'he estat dos mesos allà, però ara em quedaré a l'hivern aquí, i al mes d'abril aniré a Alemanya una mica. El meu domicili és encara a Alemanya, no sóc pas resident encara, però sí, estic més aquí que allà.

JT. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

Aquest aspecte, el de l'augment d'aquests fluxos de mobilitat a escala transnacional, en aquest període s'ha vist recolzat per les operacions de la companyia aèria de baix cost Ryanair, a l'aeroport de Girona. El fet de disposar d'una comunicació ràpida i econòmica amb els països d'origen ha ajudat, sobretot, a què es realitzin desplaçaments sovintejats, i de molt curta durada:

si vols anar a Alemanya per una setmana, agafes Ryanair; però si vols anar a Alemanya per un temps més llarg, hi vas en cotxe, però Ryanair és una bona cosa. Sí, n'hi ha molts que hi van per una comunitat, per un casament... Hi van tres o quatre dies, que abans no ho feien. Per exemple, l'any passat vaig veure un alemany que ve a passar les vacances cada any, i que li agrada molt, però encara treballa a Alemanya, és advocat, i el vaig trobar al mercat de Figueres. Havia vingut dos dies, només per anar al mercat... Abans no passaven aquestes coses.

JT. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

i cada vegada anirem a més. D'Empuriabrava surt cada dia un autocar que va cap a l'aeroport de Girona, i un que en ve. Sí, hi ha molta més mobilitat,

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Les facilitats de comunicació i la major capacitat de mobilitat cap als països d'origen poden haver tingut efectes sobre el mercat immobiliari, tot incidint en l'augment del volum d'inversió de persones d'aquests països (alemanyes, britàniques, etc.) a la zona. De fet, en algunes de les entrevistes així es va manifestar:

molta gent de fora s'ha vist en cor de comprar una propietat aquí, perquè compra tots els bitllets de l'any de Ryanair, tant si els utilitza com si no. De fet, els compres a un cost tan baix que no és cap cost per a tu o un cost mínim.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

per l'increment de compra de segona residència, o potser no tant segona residència, sinó per la fixació de la residència habitual aquí, fet afavorit per la implantació dels vols de baix cost a l'aeroport de Girona... Això és un fenomen nou que ha influït en el fet que la gent pugui desplaçar-se del seu lloc de residència habitual a una segona residència, o convertir la seva segona residència en primera residència, i desplaçar-se als seus països d'origen, on tenen la feina a temps parcial, perquè part de la feina la poden fer a casa seva.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

aquí hi ha un factor molt important que és la qüestió de la connectivitat i, en el cas concret de Girona, el low cost, que és un element molt significatiu. A les destinacions turístiques que tenen unes estructures aeroportuàries potents, que hi faciliten molt l'accés, passen molt aquest tipus de coses.

SA. Universitat Rovira i Virgili

Tot i que també hi hauria hagut algun altre cas, de persona entrevistada, que no ho veuria com un fet tan determinant:

En canvi, el que no ha tingut gaire influència, alguna, però no excessiva, és tot el tema de les companyies de baix cost, com ara el tema Ryanair. (...) A altres llocs, com a les illes, sí que ha estat bastant determinant, però aquí no s'ha notat que això suposés un increment de ganes d'inversió. Potser perquè també ja està molt ocupat tot això.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

D) De turisme a residencialisme

L'increment i la consolidació d'aquests fluxos migratoris procedents de països del nord d'Europa, que sovint es caracteritzen per localitzar-se a les urbanitzacions turístiques, ha incidit, no de forma exclusiva –ja que també s'hi produeix l'assentament per part de població del país, tal com s'ha tractat en l'apartat anterior, i de persones immigrades d'origen extracomunitari; un fet que s'abordarà en el següent apartat–, però sí decisiva, en el fet que en aquestes àrees hi hagi un menor pes del turisme i un paper cada vegada més preponderant del fenomen del residencialisme, entès aquí com el procés a través del qual les àrees turístiques adquireixen una creixent vocació residencial, amb la conversió de les segones en primeres residències.

La urbanització paradigmàtica d'aquests processos seria Empuriabrava, tot i que després aquest fenomen s'ha produït també en moltes altres urbanitzacions turístiques, tant del litoral com de l'interior. A més, aquest procés, tot i que en alguns casos ja ve d'antic, s'ha accelerat i consolidat en el període aquí analitzat:

quinze anys endarrere, Empuriabrava només estava oberta a l'estiu, les botigues, els primers supermercats que hi va haver... I a l'hivern es tancava, i portem vuit anys cap aquí, que tens els comerços d'Empuriabrava oberts tot l'any, (...) També s'ha notat molt amb les escoles. Anys enrere hi havia una sola escola de primària, i no hi havia institut, i ara tenim una llar d'infants, dues escoles de primària, que estan quedant ja petites, i un IES. Entre les dues escoles de primària, ja ens movem al voltant dels nou-cents alumnes, de tres a dotze anys. Si mirem d'on ens vénen aquests alumnes, com que han de ser del municipi, entre primària i IES, d'Empuriabrava només ja vénen onze autocars cada dia, que és una gran quantitat,

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

En aquests indrets, i donades les particularitats d'alguns dels fluxos migratoris que s'hi estableixen –com és el cas de les persones del nord d'Europa–, s'hi produeixen situacions molt diverses, amb població que hi

viu –o hi passa llargues temporades– però que no s'hi arriba a empadronar, amb gent que hi viu i que hi està empadronada, i també amb gent que li ha interessat empadronar-se en aquests llocs, però que realment continua tenint-hi només la que és la segona residència. Això fa que sigui molt difícil arribar a saber el volum exacte de població que hi resideix; un fet que només es pot arribar a estimar de forma indirecta:

habitants fixos empadronats, en voltariem entre els sis i els set mil, que això no vol dir que siguin els que hi visquin, perquè hi ha situacions molt variades. Tenim una població que sí que està empadronada, que per les qüestions que sigui, a nivell legal, li ha interessat empadronar-se aquí, sobretot si té fills, perquè han d'anar a l'escola, i per anar a l'escola necessites l'empadronament. Però aleshores tens tota una població que hi viu, però que no s'hi ha arribat a empadronar, que potser encara està empadronada a Girona, o a Figueres o a Barcelona, i pel tema escombraries, podem dir que tenim una població de peu, del dia a dia, d'uns catorze mil habitants. Aleshores has de sumar el que et ve per Setmana Santa i l'estiu. Després ja et vénen els turistes, que també estan fent usos dels serveis. Tot l'any, oscil·lem entre catorze i quinze mil habitants.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Aquesta diversitat de situacions, que sovint fa difícil avaluar el fenomen, segurament no en el cas d'Empuriabrava, però si en el d'altres urbanitzacions més petites, redunda en què moltes vegades ni els propis ajuntaments siguin massa conscients de la seva incidència real:

és que ells no veuen l'increment de població que hi ha hagut aquí, de població que hi viu tot l'any. Ells es pensen encara que hi ha molta gent a l'estiu i que a l'hivern no hi ha ningú, que és turisme només, i ara ja no és tant així, ara hi ha una mica de tot, i això no es correspon amb els ajuts que ens dona l'Ajuntament,

AB. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

Mas Nou és a l'entrada d'Empuriabrava, a darrere del supermercat, i tot i haver-hi el càmping, aquella gent tenen els carrers per asfaltar, el servei de neteja no és bo...

Allà hi viuen tot l'any. És un barri on viuen tot l'any, i jo en dic barri (...) precisament perquè hi viuen tot l'any i tenen unes necessitats. Per exemple, tenen un problema de mobilitat, que, per anar a Castelló, a l'ambulatori o a l'ajuntament, o a l'institut... han de passar per la comarca... I això és un problema.

PI. Plataforma contra la construcció massiva de Castelló d'Empúries

La consolidació d'aquest fenomen del residencialisme, en el qual conflueixen l'assentament de població immigrada des de la mateixa comarca o de la resta de Catalunya, de població immigrada des de països de la Unió Europea i de població immigrada des d'altres continents, fa que fins i tot aquestes urbanitzacions, quan s'amplien –com hauria succeït en aquest període amb algunes d'elles– els creixements urbanístics també hi acabin absorbint, en bona part dels casos, demandes d'habitatge de primera residència:

Hi ha Castelló Nou, on en un primer moment, a finals dels setanta i principis dels vuitanta, hi havia molt de jubilat francès. Fa deu anys, si tu hi passejaves una dia d'hivern a la nit, veies totes les cases deshabitades. Ara hi vas, i el que ha passat és que cases d'aquestes, que eren de segona residència de francesos, ara estan plenes, i gent amb mainada, i gent que hi dona vida, a Castelló Nou, i que són d'aquí del territori, i s'està creant un barri. Aleshores tens tot aquest nou sector que s'ha fet, totes aquelles cases adossades que hi ha, de planta i pis, que deuen ser de fa tres o quatre anys, que allà hi viu molt de jove, molta gent jove de per aquí de la rodalia, i gent d'aquí del poble, també amb fills.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Finalment, des d'una òptica més de conjunt, i fixant l'atenció en les poblacions més grans i desenvolupades del litoral (com Roses i l'Escala, respecte a l'àmbit d'estudi, o fins i tot Empuriabrava),

aquest fenomen del residencialisme hauria contribuït a què aquestes localitats turístiques esdevinguin, cada vegada més, autèntiques ciutats:

ja hi ha llocs que, més enllà que tinguin més o menys segona residència, el fenomen important és que ja s'han convertit en ciutats, ciutats mitjanes, ciutats petites, ciutats que, de vegades, no es corresponen amb el municipi, però la realitat és que s'han convertit en ciutats. (...) i això és una cosa sobre la qual es reflexiona relativament poc. De fet, seguim dient que és segona residència i, és clar, aquesta segona residència ha estat la catalitzadora de la primera residència, però el fet important és aquest altre que estem dient ara aquí.

la dinàmica turística a Catalunya és una dinàmica fonamentalment urbanitzadora, i cal entendre que el turisme, el que ha fet ha estat propiciar la creació de ciutat. Per tant, hi ha uns territoris al litoral que han crescut a partir dels usos turístics i vacacionals, però que, en aquests moments, tenen unes dinàmiques molt més complexes del que seria tradicionalment un espai turístic; a més, és veritat que multipliquen per cinc la seva població entre l'hivern i l'estiu, però és que la població a l'hivern ja no són dos mil habitants, sinó que són milers de persones, que viuen allà, i que tenen uns comportaments territorials molt complexos,

SA. Universitat Rovira i Virgili

Un fet que, per altra banda, es correspon també, en part, amb l'estratègia adoptada pels propis ajuntaments, en la recerca d'una major competitivitat, i que persegueix la transformació de l'espai turístic en una veritable ciutat residencial, per tal d'incrementar-ne la qualitat, en dotar-lo de característiques i funcions de tipus urbà:

moltes zones turístiques, (...) per ser competitives, els seus nuclis urbans han d'esdevenir ciutats de qualitat turística i, per tant, millorar la qualitat turística d'aquestes ciutats vol dir també millorar els estàndards per la gent que hi viu. (...) Això abans no es plantejava tant, perquè no hi havia tanta competència entre la gent que hi vivia, donat que eren relativament pocs en relació amb els turistes. (...) es tracta de fer ciutats de qualitat, especialment en les parts més turístiques, però sabent que allò també ho utilitzarà la gent que viu permanentment allà. Així doncs, competir en turisme avui és competir també en qualitat de vida urbana.

JC. Universitat Autònoma de Barcelona

E) Síntesi

En aquesta àrea també es produeix l'arribada de persones immigrades des de països nord-europeus. La motivació principal d'aquesta població és la recerca d'una major qualitat de vida, associada al temps d'esbarjo i de descans, per la qual cosa, sovint, solen ser gent gran, molts cops ja jubilada.

- El principal factor d'atracció per a aquestes persones és el fet de poder gaudir de més estones i dies de sol, i després s'hi poden afegir altres aspectes, com són la tranquil·litat, els serveis sanitaris de qualitat o la presència de persones de la mateixa nacionalitat. No obstant això, determinades qüestions econòmiques també tindrien el seu pes, com per exemple el cost de l'habitatge o el cost de la vida en general que haurien estat inferiors als dels seus països, tot i que en aquests anys han tendit a equiparar-s'hi.
- Aquestes persones es caracteritzarien per una gran mobilitat cap als llocs d'origen, que en aquest període s'ha incrementat per les operacions de les companyies de baix cost, que també poden haver incidit en l'augment del volum d'inversió.

- Tot i que en alguns casos aquestes persones prefereixen els assentaments tradicionals, o fins i tot les construccions aïllades fora de casc urbà, generalment aquests fluxos han tendit a localitzar-se a les urbanitzacions turístiques, tot contribuint, juntament amb altres col·lectius, a què aquestes cada cop adquireixin una major vocació residencial, donant pas per tant al residencialisme.
- Les diverses situacions, quant a l'empadronament de la població que resideix a les urbanitzacions, fan que sovint aquest sigui un fenomen força difícil d'avaluar, però el seu grau de consolidació ha provocat que fins i tot els creixements urbanístics que s'han produït darrerament en aquestes urbanitzacions hagin acabat absorbint demandes de primera residència, i que els nuclis més desenvolupats del litoral hagin esdevingut, cada cop més, autèntiques ciutats.

8.1.3 Fluxos d'àmbit mundial

Finalment, un altre aspecte que cal destacar seria l'arribada a aquesta àrea de les corrents migratòries d'abast mundial que haurien contribuït a què molts d'aquests municipis experimentin creixements de població notables. Es tracta de fluxos procedents sovint des d'altres continents (Àfrica, Amèrica del Sud, Àsia, etc.), tot i que també es dona el cas de persones que hi arriben des de països de l'est d'Europa, que no formen part de la Unió Europea o que s'hi haurien incorporat de forma recent.

A) Migracions de caràcter laboral

En la major part dels casos, aquestes migracions estan relacionades amb un fet econòmic i, més concretament, amb la recerca d'unes majors oportunitats laborals, que redunden en la millora de les condicions de vida de les persones que les protagonitzen; unes condicions de vida que, malauradament, no es donen en els seus països d'origen²²⁶. Així, aquests fluxos coincideixen amb els anteriors, en el sentit que també estan relacionats amb la recerca d'un increment de la qualitat de vida. Hi difereixen, però, en la vessant econòmica, ja que tot i que bona part de les migracions que s'han analitzat fins al moment també responen, en els fons, a un fet econòmic –com succeeix en el cas dels fluxos migratoris de caràcter comarcal i regional– en aquells casos el factor que desencadena la migració té a veure amb el mercat de l'habitatge, mentre que en el cas de les migracions que arriben des d'altres continents pràcticament sempre la motivació va lligada al mercat laboral.

El fet que els motius laborals siguin els que incideixen en l'arribada d'aquests fluxos migratoris a un territori com l'Empordà, en el període analitzat, de fort creixement econòmic i elevades oportunitats laborals, té com a conseqüència que aquells i aquelles que els protagonitzen s'hagin anat convertint en la principal mà

²²⁶ Tot i que, com es va posar de relleu en algunes de les entrevistes, en el cas de les persones procedents de països de l'Europa de l'est, també n'hi hauria que arriben a l'àrea seguint el patró i les motivacions que caracteritzen als fluxos procedents del nord d'Europa, ja que algunes de les persones immigrades procedents de l'est tenen una forta capacitat econòmica, i no arriben a l'àrea buscant oportunitats laborals, sinó per gaudir d'una major qualitat de vida associada a l'esbarjo i al descans.

d'obra de tota una sèrie d'activitats econòmiques, sovint ocupant-hi els llocs de treball menys especialitzats. Els sectors on s'ha ocupat majoritàriament aquesta població immigrada han estat, sobretot, la construcció, l'agricultura i l'hostaleria; unes activitats que sense l'aportació d'aquestes persones, en aquests anys, no haurien pogut reeixir:

El tema de la construcció és general, és a dir, és el lloc en què tenen feina, perquè la gent que ve està poc especialitzada, i en la construcció, s'hi posen, i ja tenen feina, fan d'encofradors, de manobres, de peons... I de seguida els agafen. A la construcció i al camp és on hi ha més persones immigrades.

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

Els pagesos i els ramaders necessiten tota aquesta gent, i l'hostaleria també els necessita, perquè si no, no funcionarien ni els càmpings, ni els restaurants, ni els hotels... La mà d'obra és majoritàriament població immigrada, per tant, aquests negocis no tirarien.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

En el cas de l'hostaleria, els empresaris argumenten que la major part de la mà d'obra ocupada en les feines no qualificades del sector ha de ser població estrangera d'origen extracomunitari perquè els horaris de treball –que impliquen treballar moltes hores, als vespres i els caps de setmana–, segons ells, fan que no trobin altres persones disposades a treballar-hi:

Aquest és el gran problema de l'oferta turística i comercial de les comarques gironines, no només de l'Alt Empordà, trobar personal format. (...) perquè no hi ha gent disposada en el país a treballar en el sector de l'hostaleria, a fer els horaris hostalers. (...) perquè el problema és trobar gent disposada a treballar en el sector comerç i turisme, i amb aquests horaris. És per això que una gran part de la gent que treballa de cara al públic són persones immigrades.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

cada vegada més, hi ha un tipus de feina que la gent del país no està disposada a fer, cosa que s'ha hagut de suplir amb mà d'obra immigrada, la integració de la qual s'ha d'assolir, ja que ells són els principals venedors del nostre producte turístic.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

els andalusos, els murcians i els gallecs els vam suplir amb els marroquins, i després dels marroquins van venir els subsaharians, i ara vénen la gent de l'est. A veure, l'hostaleria té unes feines determinades, que són les feines no qualificades, que algú les ha de fer, i com que la gent d'aquí ja no les vol fer, doncs algú les ha de fer.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

Però aquest fet, el de l'ocupació de mà d'obra immigrada en els llocs de treball menys qualificats, no s'ha donat només en el cas de l'hostaleria, sinó que ha estat un fenomen generalitzat, en bona part de les branques de l'economia, com es pot veure a través del detallat repàs que en fa el professor Joan Cals²²⁷:

I a quins sectors busquen ocupació? Sobretot a la construcció. Quan parlem de construcció no parlem només de construcció de pisos, parlem d'obra pública, que és molt important... (...) A la Costa Brava i el Maresme, o a Torroella de Montgrí, per exemple, que té encara una plana agrícola... Darrere de Sant Pere Pescador... Tot i que quantitativament és poc important, s'ha de tenir en compte que al sector agrari la mà d'obra assalariada és tota població immigrada, bàsicament procedent dels processos d'immigració recent. Després també treballen als serveis d'hostaleria, a les cuines i els menjadors dels hotels i dels restaurants, per exemple. Les

²²⁷ Com s'ha assenyalat a la metodologia, el professor Joan Cals va ser un dels impulsors de la celebració de l'anomenat Debat Costa Brava, a mitjans dels anys setanta, de tanta transcendència per a l'àrea estudiada.

persones que fan habitacions, moltes són persones immigrades. (...) Després hi ha molt de servei domèstic, el que passa és que això a les estadístiques no aflora tant... (...) Allà queda poca indústria... Indústria metàl·lica, per exemple, que n'hi ha a l'Alt Empordà, (...) la indústria mecànica que hi ha, a Figueres, i a la rodalia de Figueres, al polígon industrial de l'Alt Empordà, a la indústria que queda, la mà d'obra és població immigrada. (...) El sector de la indústria auxiliar de la construcció, que també és molt important: materials de construcció, serrallers, pintors...

JC. Universitat Autònoma de Barcelona

Aquestes persones que, com es pot veure, han resultat fonamentals per a la bona marxa econòmica de la zona durant aquests anys, al mateix temps han constituït una forta demanda d'habitatge de lloguer, però també de compra:

d'una banda, el tema del desenvolupament i del benestar que generen les comarques gironines, que fa que siguin un punt d'atracció per a la població immigrada, la qual, a part de col·laborar en les feines del sector turístic, té la necessitat d'habitatge...

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

aquesta gent està treballant. Però tenim una imatge distorsionada, perquè tenim la imatge de la immigració que ve en "patera"; (...) les persones immigrades que són aquí, estan treballant i estan donades d'alta a la Seguretat Social... (...) aquestes persones que arriben no estan dormint sota un pont... Hi haurà pisos sobreocupats i hi haurà certs problemes, però també hi ha moltes persones immigrades que, en aquest moment, han accedit a habitatge, i aquests creixements no estaven contemplats.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

L'hostaleria prioritàriament és la que ha agafat moltíssima mà d'obra, i població immigrada és la que ha accedit a aquest treball. I són els que després, a base de dos treballs, han pogut accedir a la compra d'un habitatge.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

de cop i volta, ens hem trobat que ha vingut molta població immigrada... Perquè ja en teníem de persones immigrades, però eren molt puntuals, però, de cop, en vénen moltes i han de viure en algun lloc. (...) Ens demanen molts pisos i, per exemple, colombians o peruans o kosovars (perquè ara també en vénen de l'est), han anat venint així, a passes.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

a l'inici del període, els anys 95 i 96, els experts deien: hi haurà una població immigrada nova que ens vindrà de l'Europa de l'est, dels països africans, d'Amèrica del Sud... Que voldrà pisos de lloguer; que no tenim parc de lloguer i que, per força llogaran, i resulta que no ha estat així. No: compren habitatges.

JF. Gremi de Promotors de les Comarques de Girona

B) Localització en zones ja urbanitzades

Aquesta població, tot i que ha suposat una demanda d'habitatge important, de lloguer i de compra, generalment ha tendit a situar-se en zones prèviament urbanitzades, ja que la major part de les vegades la seva demanda ha estat absorbida pel parc ja existent, per habitatges per tant de segona mà.

1) Els assentaments de tipus tradicional

Per una banda, aquestes persones s'han anat instal·lant a les parts més centrals dels nuclis urbans, atès que els habitatges als quals accedeixen sovint es troben en els assentaments de tipus tradicional, ja sigui en els nuclis tradicionals o en els creixements d'aquests nuclis. Aquest fet s'explicaria per la disponibilitat

d'habitatge que allí hi tenen, sovint habitatges buits que per les condicions en què es troben i la tipologia amb la qual estan fets tenen els preus que aquesta població pot arribar a assumir:

a tots els pobles dels voltants de Figueres hi ha persones immigrades, que agafen lloguers de cases molt antigues, o que antigament eren pallers, i que estan abandonades... A Sant Pere Pescador hi ha molta concentració de població subsahariana... Als pobles més agrícoles és on n'hi ha més.

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

es localitza en els carrers que van de la muralla cap a les escoles. Aquí tindriem la mesquita, i aleshores, anant cap al Botxí, a sobre el carrer Panissars, també hi ha un petit nucli, però no és molt concentrat. I en el centre històric també hi ha cases que estan habitades,

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

que la gent, per millorar, agafa una casa en una urbanització, i s'han quedat una mica buits els centres històrics. Les cases dels centres històrics tenen menys llum, no tenen un garatge, no tenen un jardí i, per tant, per això, els centres històrics s'han quedat una mica buits, i és on han anat a parar les persones immigrades.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

Quan s'han localitzat en zones més externes dels nuclis ha estat per alguna circumstància concreta, que fa que també hi trobin habitatges d'una tipologia que comporta preus més assequibles, com és el cas dels polígons d'habitatge que, als anys setanta es van fer –en algun cas– també en aquests pobles (Fotografia 32), com succeeix per exemple a Sant Pere Pescador:

Al centre històric i als Quatre Vents, allà és l'únic cas que estan als afores, perquè és un bloc que va ser d'iniciativa municipal, una cooperativa d'aquestes de fa molts anys. Jo diria que és dels anys setanta, i aleshores, era habitatge barat per a la gent que va venir del sud d'Espanya, en aquells moments, de la passada immigració, però ara ja s'està ocupant per població immigrada estrangera.

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

Els quatre vents, que eren unes vivendes de protecció oficial, que s'havien comprat per la població immigrada d'aquí, d'Andalusia, o d'Extremadura, i que ara es van revendre. Eren pisos relativament senzills, que es van començar a vendre a un preu no gaire car i hi va accedir població immigrada estrangera, i després, també és un cercle, perquè al accedir-hi bastants persones immigrades, això ha fet que no pugés el preu, o que s'estabilitzés,

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

Però a banda de la població que s'hi estableix de forma permanent, de vegades també s'ha produït l'arribada d'una població de caràcter no tan estable, sobretot en aquells municipis com Sant Pere Pescador, on l'agricultura encara resulta relativament important, i que experimenten així una aflluència de població temporera, que treballa com a jornalera als camps de fruiters de regadiu. Com que es tracta d'una població molt flotant, que sovint només hi passa temporades, tot coincidint amb les èpoques de més feina als camps, sovint s'allotja de forma molt improvisada, en habitatges en desús i altres construccions –produint-se de vegades situacions de sobreocupació–, o fins i tot en els propis camps, malauradament, no sempre en les condicions més adequades:

És un problema important... (...) La gent que ve contractada en origen, els sindicats ja s'encarreguen que hi hagi pisos, ja els lloguen pisos, i ja els solucionen la qüestió de l'habitatge, però tota la gent que fluctua per aquí, buscant feina, i agafant les feines a temporades, o s'encabeix en pisos d'altra gent, i a vegades hi ha pisos molt saturats de gent, o bé dormen i viuen al camp. (...) hi ha

molts casos de gent que viu en petites casetes, que hi ha al camp, sense aigua, sense llum, i sense cap mena de condició. Això és al camp, i després l'altra gent, doncs lloguen pisos, o són relacions que ja es tenen, que van a viure a casa de l'altra gent, en cas que no es pugui llogar.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

2) Les urbanitzacions turístiques

Però aquesta població immigrada d'origen extracomunitari sovint també s'ha localitzat –tot i que, *a priori*, pugui semblar bastant insòlit– en les urbanitzacions de tipus turístic. Efectivament, aquesta circumstància es produeix en aquelles zones de menys qualitat de les urbanitzacions, des del punt de vista urbanístic i edificatori, per exemple, en aquelles parts on predominen els blocs d'apartaments de dimensions reduïdes, que han estat llocs d'assentament d'aquesta població, ja que també s'hi donen les condicions, bàsicament lloguers a uns preus més ajustats (Fotografia 33), que no es troben en altres zones més qualificades urbanísticament:

A Empuriabrava... Pel tema dels apartaments, perquè els és més fàcil llogar apartaments. Molta gent té apartaments per llogar, tant gent d'aquí com estrangera, i és una sortida, perquè són uns lloguers molt més baixos que a Figueres ciutat.

EF. Sindicat Comissions Obreres. Delegació de l'Alt Empordà

a Empuriabrava hi està anant a viure molta població immigrada, que no té recursos per instal·lar-se a Figueres, i van aquí en un apartament. Els propietaris són gent que el llogaria per dos mesos a l'any, i així el tenen llogat tot l'any per un preu més barat.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

fa quinze anys, a l'hivern, Empuriabrava era un desert. Ara ja no, en part perquè la població és una mica mixta: hi ha gent estrangera, però també hi ha població que, com que s'han fet edificacions de tot tipus i preus, hi ha molta població immigrada d'un altre tipus, que li dona resultat anar a viure a Empuriabrava.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Aquestes tendències, juntament amb d'altres que ja s'han assenyalat, també han contribuït a l'anomenat residencialisme, això és, la conversió d'algunes de les urbanitzacions en zones, en part, de primera residència. Com s'acaba de constatar, el cas paradigmàtic, amb referència a la localització de població procedent d'altres continents en urbanitzacions amb origen en el turisme seria Empuriabrava, sobretot en el sector anomenat Delta Muga, que concentra un bon nombre d'alts edificis d'apartaments, de mida molt reduïda,

a Empuriabrava, d'apartaments de lloguer de vacances, que són espais molt reduïts, (...) doncs, per tres-cents euros, o per quatre-cents euros, han passat a ser habitatges de tot l'any. I hi ha el problema aquest, que hi viu una família, en un espai on hi ha un dormitori, una sala d'estar, un bany i una cuina d'aquestes americanes, i que no hi ha espai ni per posar una rentadora i, per tant, les dones estan rentant a mà.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

Et trobes que els grups amb menys poder adquisitiu estan ubicats a les vivendes que tenen un cost més baix, (...) i en el cas d'Empuriabrava, hi ha un sector on hi ha vivendes de reduïts metres quadrats, per exemple el sector Muga, on n'hi ha bastants, a Flamicell, i a una zona de Puigmal. Aleshores, tens un sector on hi ha el poder adquisitiu mitjà-alt, que habiten en totes les cases de Salins, les cases que tenen canal,

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

però també es produeix en altres indrets del litoral, on també es dona la presència d'aquest tipus de blocs, amb l'inconvenient, per a aquesta població, que moltes vegades els propietaris els apugen els preus del lloguer a l'estiu; una pujada de preus que els inquilins han d'assumir si no volen haver de deixar l'apartament durant aquests mesos:

jo sé que en aquest bloc d'allà hi ha famílies d'àrabs i famílies de color, que hi lloguen o hi compren pisos també. (...) però la gent no ho vol. Hi ha sempre el problema que hi ha gent, francesos o catalans, que saben que hi ha un pis que s'ha venut, per exemple, a una família àrab, i no ho volen.

JT. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

ara aquests es lloguen, i per una quantitat bastant important. (...) A més es reservaven els mesos de l'estiu, el juliol i l'agost, o sinó els apujaven el lloguer. Per tant, són apartaments que a l'estiu es fan anar d'una manera i a l'hivern d'una altra, o, si no, es graven molt els mesos de l'estiu, si es vol tenir.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

Fotografia 32 La població immigrada extracomunitària s'ha localitzat en tipologies que comporten preus més assequibles

Fotografia de l'autor, Sant Pere Pescador, juny de 2005

Fotografia 33 En els blocs d'apartaments, aquesta població també hi troba lloguers a preus més ajustats

Fotografia de l'autor, Empuriabrava (Castelló d'Empúries), desembre 2006

Aquests tipus d'operacions, de lloguer o de venda, denoten com l'arribada d'aquesta població immigrada hauria suposat la reactivació de tot un parc d'habitatges que, per la seva baixa qualitat edificatòria i el seu alt grau d'obsolescència, havia acabat resultant inadequat, davant de les demandes turístiques més recents, i ha permès així als propietaris d'aquests immobles –d'una forma lícita, però èticament discutible– augmentar els

beneficis aprofitant, en certa manera, les circumstàncies de vegades difícils amb què s'enfronta aquesta població:

O blocs de pisos per a turistes, que es van fer amb molt poca qualitat en el seu moment, o que s'han anat quedant vells i descuidats, a qui els lloguen? Doncs, a les persones immigrades, que els paguen... És a dir, el mercat de la població immigrada és un mercat molt sucós, i hi ha tota una part de l'oferta que qui la compra, i a qui va destinada, i en qui han trobat uns compradors excel·lents, és en la població immigrada estrangera.

la gent busca desesperadament apartaments o pisos. (...) La gent busca pisos, i no en troba, i aleshores paga el que sigui... A més, hi ha el problema del prejudici, pel fet que són persones immigrades, a l'hora de llogar un pis, prejudici que no hi és a l'hora d'una venda. La gent a l'hora de vendre ven, i per això també hi ha molta gent que pensa, ens "entrapem" una mica, però comprem.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

C) Canvis de residència dins l'àmbit comarcal

Finalment, s'hauria produït també una altra situació, que consisteix en què, en alguns casos, davant de la dificultat de trobar habitatge de lloguer a un preu assequible, en uns municipis com aquests, en part condicionats pel turisme, davant també de les reticències d'alguns propietaris a l'hora de llogar-los els immobles i, per altra banda, aprofitant les facilitats que durant aquests anys han donat bancs i caixes, a l'hora de formalitzar préstecs hipotecaris, aquestes persones immigrades d'origen extracomunitari finalment haurien optat per l'habitatge de compra. Tanmateix, sembla que moltes vegades les opcions de compra no les han trobat en aquests municipis, sinó en determinats barris de Figueres, que presenten unes condicions urbanístiques i edificatòries de baixa qualitat, i en alguns casos força aïllats i allunyats de les parts més centrals de la ciutat. En tenir els habitatges uns preus més baixos, en aquests barris s'hi haurien anat concentrant aquelles persones amb un poder adquisitiu més baix, molts cops, precisament, aquests col·lectius de població immigrada d'origen extracomunitari. Val a dir que aquest fet, en molts casos, ha redundat en un empitjorament de la qualitat de vida d'aquestes persones, que en els pobles més petits estava ja molt arrelada, i gaudia d'uniques condicions de vida bastant bones:

és on es concentra més la població immigrada, que són pisos que es van fer als anys setanta, molts d'aquests blocs no tenen ni ascensor i són d'aquest tipus d'habitatges dels quals la gent d'aquí ja marxa, per tal de comprar pisos més nous, (...) Hi ha tres punts a Figueres, (...) Un és Marca de l'Ham, l'altre és San José, (...) i l'altre és el Colobret,

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

és el de la Marca de l'Ham (...) és una oferta, que es venen pisos, però a un preu més baix, perquè és potser el barri menys valorat, (...) Era un barri que es va començar a emplenar de població immigrada, amb un preu de l'habitatge molt baix, amb lloguers molt baixos, i situat en una zona més allunyada del centre de Figueres.

EF. Comissions Obreres. Delegació de l'Alt Empordà

a Sant Pere Pescador o a Castelló d'Empúries, hi ha molta dificultat per trobar una casa de lloguer, els lloguers són molt cars, i després (...) Costa una mica que llogui pisos o cases a les persones immigrades, i els preus són molt alts. Aleshores, el que ha passat és que hi ha hagut tot un mercat de venda de vivendes, d'habitatges de segona mà, i són als que hi han accedit la població immigrada. Com que els crèdits estaven a un interès molt baix, doncs la gent s'ha animat, entre pagar cinc-cents euros, o quatre-cents euros, d'un lloguer, i pagar-ne sis-cents, i que la casa quedi per tu, doncs m'emboico una mica més, i compro. Això ho ha fet bastant gent, gent que estava més assentada aquí, que potser portava deu o quinze anys vivint aquí, que tenien tot un arrelament dins de la població (...) i el que ha passat és que s'han desplaçat, és a dir, gent que estava en pobles relativament petits, molt ben integrats, els nens a l'escola, els veïnatsges... Gent que tenien una vida molt agradable, i bastant bé quant a integració, on han trobat la casa per comprar? Sobretot s'han mogut per comprar, per accedir a l'habitatge a nivell de compra, doncs a barris de Figueres,

I aleshores, doncs jo m'he trobat alguna d'aquestes persones, que al cap d'un temps em diuen que no estan contentes, que no estan bé, que no els agrada,

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

Així doncs, durant aquests anys s'hauria generat una certa rotació en el parc d'habitatge, segons la qual les persones immigrades d'origen extracomunitari haurien accedit a l'habitatge en propietat, tot adquirint immobles de membres d'altres grups socials que, en canvi, vendrien el que ha estat el seu primer habitatge i sortirien de la ciutat per a fer un canvi per millora, generalment adquirint una casa unifamiliar. D'aquesta manera, algunes de les persones que protagonitzen els desplaçaments lligats a l'habitatge que es realitzen en l'àmbit comarcal i que, com s'ha vist anteriorment (apartat 8.1.3.1), en alguns casos sembla que s'atribueixen, en part, a l'elevada presència de població immigrada d'origen extracomunitari en determinats punts de Figueres, en realitat es beneficien d'aquest fet, ja que la demanda que acaba tenint aquest primer habitatge molts cops, un cop posat a la venda, acaba sent aquesta població immigrada. Per tant, aquest procés seria el que, al cap i a la fi, hauria possibilitat a determinats grups de població desprendre's del pis que tenien a la ciutat i comprar una casa en un d'aquests pobles:

ha vingut molta gent de fora, molta població immigrada, que estan comprant cases velles, i els altres en fan de noves, i això fa que hi hagi un transvasament de població cap a la vivenda nova, i a la vivenda vella que hi ha, hi van les persones immigrades,

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvà

aquesta gent que és aquí està treballant, (...) necessiten habitatge, que, segurament, l'habitatge que han adquirit és habitatge de segona mà; però, el senyor que tenia un habitatge de segona mà, i que se l'ha venut, n'ha accedit a un de nou, de millors condicions, i tot això ha anat fent una roda.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

Una, pel fenomen de la immigració i dos, pel creixement normal, del jove que s'independitza, i que comença a tenir la seva primera vivenda, cosa que permet aquesta rotació, i permet que el que se'n va a comprar una casa adossada, pugui vendre el seu pis, i hi hagi algú que li compri.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

D) Síntesi

Finalment, a l'àrea també s'ha produït, en aquest període, l'arribada de les corrents migratòries d'abast mundial, que han contribuït també al creixement de la població d'aquests municipis.

- L'arribada d'aquests fluxos procedents des d'altres continents, o des de països de l'est d'Europa, a diferència del que succeïa amb les altres migracions (de curt abast i des dels països nord-europeus), majoritàriament respon a la recerca d'unes millors oportunitats laborals. És així com aquestes persones han ocupat els llocs de treball menys especialitzats, de manera que s'han convertit en la principal mà d'obra d'activitats com ara la construcció, l'agricultura o l'hostaleria.

- Paral·lelament, aquesta població ha constituït una important demanda d'habitatge. Deixant de banda als temporers, que s'allotgen de forma improvisada i no sempre en les millors condicions, la població immigrada d'origen extracomunitari ha tendit a situar-se en zones ja prèviament urbanitzades, i la major part de les vegades la seva demanda d'habitatge ha estat absorbida pel parc ja existent, mitjançant el lloguer, però també a través de la compra.
- Així, els habitatges que assorteixen la demanda d'aquesta població generalment es troben en els assentaments de tipus tradicional o en certes zones de les urbanitzacions turístiques, ja que en els dos llocs hi ha immobles amb les condicions i de les tipologies que impliquen uns preus més ajustats, i que aquesta població pot assumir amb més facilitat. En el cas de les urbanitzacions, aquesta circumstància contribueix al fenomen del residencialisme, i resulta especialment patent en alguns punts d'Empuriabrava, que esdevé probablement el cas més paradigmàtic, tot i que no l'únic, d'aquest tipus de processos.
- Finalment, en alguns casos, davant de les dificultats a l'hora d'accedir a un lloguer, i aprofitant les facilitats donades per bancs i caixes en aquest període, aquesta població immigrada d'origen extracomunitari hauria optat per l'habitatge de compra, marxant d'aquests pobles i instal·lant-se en determinats barris de Figueres, amb unes pitjors condicions urbanístiques i edificatòries i amb uns habitatges de preu més baix. Aquest fet hauria permès a altres grups deixar la ciutat i fer un canvi per millora de l'habitatge, tot adquirint una casa en algun d'aquests pobles.

8.1.3.4 Principals resultats

Com s'ha constatat, en el període que aquí s'analitza (1996-2006), es produeix un accelerat creixement de la població resident a l'àrea d'estudi, basat sobretot en el component migratori, amb l'arribada de fluxos de variada procedència i diverses motivacions. Aquesta nova població, que amb la seva arribada hauria transformat la realitat social de molts dels municipis, en alguns casos s'ha localitzat en els creixements urbanístics apareguts en els darrers anys, com les àrees residencials de baixa densitat, atès que bona part d'aquestes noves zones urbanes, pel que sembla, estan compostades per habitatges de primera residència. En altres casos, en canvi, aquests fluxos migratoris s'han instal·lat en zones prèviament urbanitzades, com són els assentaments tradicionals o les urbanitzacions turístiques, bé en habitatges nous, bé en habitatges de segona mà.

- a) Fluxos de caràcter local, comarcal i regional. En primer lloc, s'han generat una sèrie de fluxos de curt abast, lligats a l'adquisició de l'habitatge, que en unes ocasions s'han ubicat en les noves àrees residencials de baixa densitat, constituïdes a continuació dels nuclis urbans preexistents, mentre que en altres casos s'han assentat a zones ja prèviament urbanitzades, com ara les urbanitzacions turístiques:

- En el cas dels moviments de caràcter local, que es donen sobretot en els nuclis més grans i desenvolupats, es produeix un conjunt de processos que impliquen el desplaçament de part de la població cap a les noves àrees residencials de baixa densitat que es constitueixen a les afores. Tot i que en aquests processos hi poden incidir diverses circumstàncies (per exemple, la revalorització del centre i la conversió dels habitatges en segones residències o la desvalorització i la concentració de persones amb un baix poder adquisitiu, generalment població immigrada d'origen extracomunitari), normalment estan relacionats, en general, amb la recerca d'una millora de les condicions de l'habitatge i de l'entorn; unes condicions que sembla que determinats segments de població no troba en les àrees més centrals. També hi contribueix el fet que la població, a l'hora d'ocupar-se laboralment, sovint ja no marxa del seu lloc d'origen, sinó que incrementa la seva mobilitat quotidiana, per tal d'accedir al lloc de treball. Aquests processos de relocalització intramunicipal de la població intensifiquen la degradació dels nuclis tradicionals, que de vegades són objecte d'operacions de reforma urbana per part dels ajuntaments, per tal de millorar-ne la situació, en relació també amb la posada en valor dels seus recursos patrimonials, davant de les noves demandes del turisme.
- En l'àmbit comarcal també es produeixen migracions relacionades amb l'adquisició de l'habitatge, que es despleguen d'una forma bastant complexa, tot i que majoritàriament es dirigeixen dels nuclis més grans cap als més petits. Aquests desplaçaments de la població semblen respondre a motivacions força diverses, com poden ser la voluntat de fer un canvi per millora de l'habitatge, la rapidesa de les comunicacions, la situació de certa congestió de les ciutats més grans –en aquest cas, de Figueres–, la possibilitat de gaudir d'uns serveis de qualitat en un entorn menys massificat o, com s'hauria assenyalat en alguns casos, la presència de població amb baix poder adquisitiu, com ara determinats col·lectius de població immigrada d'origen extracomunitari. Però al marge de totes aquestes qüestions, l'element que hi influeix d'una forma més determinant és el diferencial existent en el preu dels immobles, i l'oportunitat d'accedir a un habitatge millor a uns preus comparativament més econòmics. Per altra banda, mentre que els desplaçaments als nuclis mitjans i petits del rerepaís sembla que han tingut com a destinació, bàsicament, les noves àrees residencials de baixa densitat, els fluxos que es dirigeixen a les poblacions més grans de la costa sembla que haurien anat a parar, sobretot, a les urbanitzacions turístiques constituïdes als anys seixanta i setanta.
- Finalment, hi ha hagut també uns fluxos migratoris amb origen a les grans ciutats, en aquest cas Girona i Barcelona, que en aquests anys també s'han desplegat

sobre aquesta àrea. Es tracta d'uns fluxos probablement d'un volum menor que els anteriors, però també significatiu, i que a més sembla que, tal com assenyalaven algunes veus, amb l'arribada del TGV podrien veure's incrementades. Moltes vegades, aquestes persones exerceixen la seva professió a distància, amb l'ajut de les noves tecnologies, per la qual cosa, sovint porten un estil de vida una mica diferent del de la població que es desplaça diàriament al seu lloc de treball. Els motius que empenyen a aquesta població a instal·lar-se en aquestes zones són semblants als que es podrien trobar en el cas dels desplaçaments locals o comarcals (diferencial de preus de l'habitatge, dotació de serveis, més tranquil·litat, etc.), tot i que s'hi afegixen altres factors de caràcter més general, com per exemple la facilitat de comunicacions de l'Empordà. Aquesta població es pot localitzar tant a les àrees residencials de baixa densitat dels pobles com a les urbanitzacions turístiques.

- b) Fluxos des de països de la Unió Europea. A aquests fluxos de més curt abast s'hi hauria sumat l'afluència de persones immigrades des dels països del nord d'Europa, sovint ja jubilades, que amb el seu trasllat a aquestes zones busquen gaudir d'una major qualitat de vida, pel que fa a qüestions com l'oci o el descans. Tot i que després s'hi poden sumar altres consideracions, com són la dotació d'uns serveis sanitaris de qualitat, la presència d'una massa crítica de persones dels seus països o uns costos, de l'habitatge i de la vida en general, que fins al període aquí analitzat haurien estat per sota dels dels seus països d'origen; sembla que l'element fonamental en aquests desplaçaments és el poder gaudir de més estones i dies de sol i, en general, d'un clima més agradable. Tanmateix, aquestes persones es caracteritzen per una presència variable i una elevada mobilitat cap als seus països d'origen que en aquest període ha estat facilitada pels vols de baix cost a l'aeroport de Girona. Pel que sembla aquesta població s'ha assentat, sobretot, a les urbanitzacions turístiques, per la qual cosa ha contribuït –juntament amb altres grups– al creixent caràcter residencial d'aquestes àrees, i al fenomen del residencialisme.
- c) Fluxos en l'àmbit mundial. Finalment, l'àrea també ha experimentat l'arribada dels fluxos procedents d'altres continents. Es tracta, en aquest cas, de corrents migratòries que s'expliquen sobretot per la recerca d'unes millors oportunitats laborals, i que han suposat una forta demanda d'habitatge, tant de lloguer com de compra. Normalment aquestes persones han tendit a localitzar-se en zones ja urbanitzades i en aquells habitatges de segona mà que, per les seves condicions o tipologia, presenten un cost més assequible, i que es poden trobar tant en els assentaments de tipus tradicional com en les urbanitzacions turístiques. Malauradament, les condicions d'accés a l'habitatge d'aquesta població no sempre han estat les més adequades, havent de pagar elevats preus per habitatges no sempre en les millors condicions. D'aquesta manera, aquestes persones s'han convertit, sense voler-ho, en els subjectes reactivadors de tot un mercat d'habitatge que, per

les seves condicions d'obsolescència, havia deixat de ser un negoci, com succeeix en el cas dels apartaments turístics de reduïdes dimensions, o els pisos de determinants barris de Figueres, que en ser adquirits per aquestes persones, han permès als antics propietaris fer un canvi per millora, i deixar la ciutat per a comprar una casa en els pobles.

8.1.4 Les dinàmiques del sector immobiliari

Un cop analitzada la influència del turisme i dels diferents tipus de migracions, caldria veure –finalment– la incidència que ha pogut tenir la dinàmica alcista viscuda en aquests anys en el mercat immobiliari, com a factor explicatiu de les transformacions urbanístiques. En aquest sentit, les demandes d'habitatge lligades amb la primera o la segona residència, en els darrers anys, es poden haver vist incrementades per una demanda addicional, que no respon ni al turisme ni als diferents fluxos migratoris, sinó que té a veure amb la consideració de l'habitatge com un valor de canvi. A més, cal dir que aquestes dinàmiques troben un escenari privilegiat en les zones costaneres com aquesta.

Cal tenir en compte que la zona d'estudi –així com el conjunt de la Costa Brava–, des de l'inici del desenvolupament del turisme, sempre ha experimentat aquest dinamisme en relació amb el sector de la construcció; un sector que, per altra banda, hauria estat el motor, juntament amb els serveis, de l'economia d'aquestes àrees:

el gran motor econòmic a la Costa Brava ha estat el turisme, sí, però a la construcció, que són dos coses diferents, perquè el turisme són serveis. Quan diem turisme, diem hotels, diem restaurants, diem agències de viatges... Fins i tot en un sentit ampli podríem agafar transport turístic, podríem agafar sales de festes... Però al costat d'això, tanta gent o més treballa en el sector de la construcció, construint segona residència, o apartaments,

JC. Universitat Autònoma de Barcelona

Però en el període que aquí s'analitza, a aquest rol tradicional de la construcció –propiciat pel turisme– se li ha sumat un aspecte en certa manera nou, almenys en les magnituds que assoleix durant aquests anys, com és la tendència enormement alcista del mercat immobiliari derivada, entre altres elements, de la concentració en el sector de bona part de les inversions i fins i tot de l'estalvi. Val a dir que aquesta dinàmica no ha estat particular de les zones costaneres, tot i que aquestes l'hagin viscut amb especial intensitat, sinó que ha estat general a tot Catalunya i a la resta de l'Estat:

El que ha passat a Espanya en general, en els darrers deu anys, ha estat un procés que no té precedent, quant a l'atracció i la fixació de capital a través del sector immobiliari, amb una entrada d'actius financers molt notable, des de sectors borsaris, i des de l'estalvi mateix, cap al sector de la construcció.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

A) El boom de la construcció i l'alça dels preus de l'habitatge

Aquest dinamisme constructiu es produeix a partir de mitjans dels anys noranta, en un moment de reactivació econòmica, després de la crisi de principis de la dècada –que s'havia deixat sentir amb força en el

sector-, i desemboca en un gran *boom* de la construcció i de la producció residencial (Fotografia 34), que es dona, de forma general, en totes les escales territorials –a l'Alt Empordà, a la província de Girona, a Catalunya i a Espanya–, i que s'hauria perllongat fins a ben avançada la primera dècada del segle XXI:

el període coincideix amb el moment en què la reactivació econòmica de l'Estat espanyol, a partir de l'any 96, produeix aquesta explosió del sector de la construcció; i les dades estadístiques que es vulguin mirar, si es comproven amb el comportament de la resta del territori, no solament de l'Alt Empordà, sinó de la província de Girona, de Catalunya i d'Espanya, són molt semblants.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

als anys 92 i 93 va haver-hi creixement zero. Hi havia pisos fets, i no es venien, i a partir del 92-93 va remuntar una mica; al 95 i al 96 ja va anar a més, i al 97 i el 98 encara més; i a partir d'aquí ha anat en ascens, però sense parar, i encara no s'ha parat. Es preveu que hi haurà menys demanda i que, d'alguna manera, s'estabilitzarà; però, de moment, no s'ha parat la construcció; avança, avança...

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

Fotografia 34 A mitjans dels anys noranta, la reactivació econòmica provoca un gran *boom* de la producció residencial

Fotografies de l'autor, Vila-sacra, Torroella de Fluvià, l'Armentera i Santa Margarida (Roses), octubre i desembre de 2006

Però, quina és la causa que fa que, amb la reactivació econòmica experimentada a partir de mitjans dels anys noranta, bona part de l'economia, tant de la catalana com de l'espanyola, es focalitzi de manera tan important en el sector de la construcció? Doncs bé, com van assenyalar un bon nombre de les persones

entrevistades, no hi ha una única explicació per a aquest fet, sinó que s'ha de fer referència a diferents causes encadenades: la baixada dels tipus d'interès, els baixos rendiments borsaris, el canvi de la pesseta a l'euro, etc. Uns elements que van fer que, en el seu moment, el sector de l'habitatge es convertís en un sector molt rendible, i que comencés a haver-hi una demanda d'habitatge addicional, lligada a operacions de canvi per millora, o senzillament a la utilització de l'habitatge com a instrument tant de l'estalvi com de la inversió. Així, aquesta demanda suplementària, que s'afegeix a les demandes habituals, fa que el sector entri en una dinàmica enormement alcista, que va encarint el preu dels immobles:

és molt important la baixada del tipus d'interès hipotecari. A partir d'aquí és quan es comencen a vendre pisos, per què? Perquè si tu no tens res i has de pagar tres-cents euros de lloguer, però et donen una hipoteca tan barata que amb tres-cents euros la pagues... Què et pot passar al final? Que et quedis sense res? És que tampoc no tenies res al començament. I en el millor dels casos, el que et passa és que tens un patrimoni; és un estalvi que has fet. En el moment en què es comença a abaixar el tipus d'interès, i la gent se'n comença a adonar, i el promotor es comença a adonar que té sol que li ha costat barat, (...) i que amb el que li ha costat el sol, i el que li estava costant l'edificació, hi té un guany important, (...) El promotor comença a fer diners, i (...) aquests diners els ha de col·locar; perquè, com que el sol està pujant tan de pressa, si es queda endarrerit, no en tindrà prou per comprar-ne de nou i tornar a edificar. Aleshores és: "Estic edificant aquí, venc, torno a comprar allà, venc, torno a comprar més enllà, venc..."

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

el moment en què passem de la pesseta a l'euro, hi ha un diner que s'ha de reconvertir i, a través dels habitatges, aquest diner es reconverteix; i així es fa el canvi. Però, d'això ja en fa cinc o sis, d'anys, i es construeixen més habitatges que aleshores, i el diner ja deu estar tot col·locat. (...) la borsa havia baixat, una baixada que l'IBEX va arribar als sis mil punts; però en aquest moment, l'IBEX està a catorze mil punts i es fan i es venen més habitatges ara que fa sis anys. Per tant, l'efecte borsa tampoc no devia ser tan concloent. (...) el tema dels interessos baixos, que teníem el preu del diner molt barat; però, l'any passat, cada tres mesos, pujava el famós quartil. Per tant, avui els interessos no són tan baixos com eren fa cinc anys, en canvi, es construeixen més habitatges ara. (...) resumint, les causes jo diria que són encadenades: en aquell moment, el diner barat va ajudar, segur; la borsa estava baixa i la gent se'n va anar al mercat immobiliari, segur que també; que algú va convertir pessetes en euros a través d'habitatges, molt probablement; i, aleshores, com que hi ha hagut un benefici en el sector, s'ha anat reinvertint dintre del mateix sector.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

la baixada del tipus d'interès, que va passar d'un 18%, que hi havia en aquella època, l'any 95, a un 2% o un 3%, la qual cosa va ser un canvi de decorats enorme. Això provoca que, amb una situació econòmica bona, el 85% dels ciutadans de la província de Girona, de Catalunya i d'Espanya que tenen habitatge en propietat, i el tenen molt pagat, decideixen millorar i fer un canvi per millora. Aquest és un segon grup de població que només hi és en períodes de bonança de l'economia; (...) la inversió familiar tradicional en borsa i en estalvi es trasllada al nostre sector, perquè l'economia familiar s'adona que l'única manera que té de preservar el patrimoni és invertint en habitatge. (...) Alguna cosa que diuen: la toco, la veig, sé allà on és, no és una cosa volàtil i sé que, com a mínim, recuperaré el cost... tot això sumat és el que fa que hi hagi una explosió de la construcció. La zona estudiada no té cap diferència respecte a això i s'hi edifica, s'hi construeix i hi ha una activitat tan frenètica com en la resta de zones de Catalunya i d'Espanya.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

De fet, l'embranchida arriba a ser tan potent que, al final del període, quan comencen a canviar les condicions econòmiques, encara es perllonga per un temps la dinàmica en la qual havia entrat el mercat immobiliari, i les operacions per part de tots aquells que en ell intervenen, tant des de l'oferta com des de la demanda:

l'economia funciona per una cosa que no és econòmica, que és el nivell de confiança. Quan els promotors engeguen promocions, encara que tinguin la banca al darrere, que els fa crèdits, aquests diners s'han d'anar tornant; però el promotor té confiança que podrà fer front a aquests crèdits i el comprador té confiança que podrà fer front a les hipoteques. I durant aquests darrers anys, sobretot els sis darrers, el nivell de confiança ha estat molt alt, (...) i, en el fons, el que ha passat amb el tema de l'habitatge és que hi ha hagut una confiança molt alta.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

Un aspecte fonamental és que aquesta tendència alcista fa que en aquesta àrea, que no és una excepció en aquest sentit, el preu de l'habitatge s'apugi d'una forma accelerada, fins arribar a xifres molt elevades. Aquest increment del cost dels immobles es dona de forma general –en cada cas, segons el seu propi ordre de magnitud–, tant en relació amb l'habitatge de compra com amb el de lloguer, tant pel que fa als immobles d'obra nova com als de segona mà, tant en el cas dels habitatges situats en els centres urbans, com en el dels situats a les urbanitzacions turístiques, com en el dels que es construeixen a les noves àrees residencials de baixa densitat, tal com es pot constatar a través dels següents exemples, que es refereixen a diversos municipis:

Aquí les vivendes estan per sobre dels cinquanta milions de pessetes, totes. Són unifamiliars aïllades, i aleshores n'hi ha alguna d'adossada, però també estan per sobre dels cinquanta milions de l'antiga pesseta, tres-cents mil euros.

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

no fa tants anys, a Castelló, amb vint o vint-i-cinc milions et compraves una casa, una casa adossada i que estigués bé. Ara no trobes res inferior als cinquanta milions de pessetes, i això en cinc anys, (...) Per exemple, tinc una companya que fa un any estava buscant casa, (...) i l'any passat d'una casa n'hi demanaven quaranta-sis milions, i el mes passat, la mateixa casa, estava a cinquanta-quatre. La mateixa casa, que encara no l'han venut. Cinquanta-quatre milions de pessetes per una casa adossada, a Barcelona segurament és barat, però aquí en un poble és caríssim. O el lloguer d'un pis. A Castelló s'estan pagant lloguers de cinc-cents i sis-cents euros, quan abans pagaves quaranta mil pessetes...

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

ara els preus són alts a tot arreu, tant si és al centre, com si és a la perifèria, com si és en una urbanització... Ara ja estem parlant d'un problema d'inaccessibilitat. (...) perquè el preu d'una casa, petita o grossa, doncs no baixa de seixanta, setanta, vuitanta... I fins i tot de cent i de cent cinquanta milions de pessetes.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Però, com assenyalava la representant del Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província, el que s'apuja en aquests anys, sobretot, és el preu del sòl, que amb la dinàmica en què entra el mercat immobiliari s'encareix enormement, la qual cosa repercuteix en el cost de l'habitatge,

El que s'ha apujat sobre manera és el preu del sòl. Tota la resta pot haver-se apujat, però, per què un pis a la Marca de l'Ham val trenta milions, i aquell mateix pis, al mig de Figueres, en val setanta? Pel preu del sòl. Aquí no n'hi ha de sòl per vendre, i està molt demanat; i, com que hi ha hagut una escalada de preus del sòl tan brutal, et diuen: "Si la repercussió del metre quadrat, per exemple, és de cent cinquanta mil pessetes el metre quadrat a la Marca de l'Ham, jo que el tinc a la rambla, n'he de demanar tres-cents mil, o cinc-cents mil". I dius: "Sí, però dues-cents cinquanta mil pessetes de repercussió, per un pis de cent metres quadrats, vol dir que el sòl d'aquell pis val vint-i-dos milions cinc-cents mil pessetes, més la construcció, més el benefici del promotor... Què ha de valer aquest pis? Setanta milions?".

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

com es pot comprovar, si s'observa l'elevat cost que haurien arribat a tenir, també, les parcel·les de terreny sense edificar, situades tant en els nuclis urbans com a les urbanitzacions:

perquè ara, com que s'han disparat els preus, aquestes parcel·les s'estan venent a preus increïbles. Per exemple, aquesta d'aquí del veí, una persona que en vol comprar una, li ofereix trenta milions de pessetes, per la parcel·la, i no li venen...

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

saps quant val aquest terreny d'aquí? D'aquest terreny en volen cap a dos-cents mil euros, només pel terreny. És un disbarat! Imagina't, no tens casa, no hi ha l'aigua, no hi ha res, llavors has de fer tot!

JT. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

D'aquesta manera, el valor del sòl resulta decisiu en el preu dels immobles i, en conseqüència, incideix en la qüestió ja assenyalada (apartat 8.1.3) del diferencial existent en el preu de l'habitatge entre unes i unes altres àrees, que resulta molt significativa en algunes de les migracions que durant aquests anys s'han desplegat en les diferents escales territorials (comarcal, regional, etc.):

Doncs, per això, la gent se'n va a Cabanes, i es compra una casa de cent cinquanta metres amb piscina, perquè a Cabanes ha comprat el solar a trenta mil pessetes el metre quadrat, i si calcules, dius, el promotor que ha fet les cases a Cabanes ha tingut el mateix benefici que el que ha fet l'edifici a Figueres, a la rambla, però és que aquell ha pagat el sòl a un preu desorbitat!

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

en la valoració de l'habitatge, hi intervenen molts factors, perquè hi intervé el mateix edifici, però també hi intervé la situació. (...) hi ha estudis que diuen que els pisos estan sobrevalorats, i els promotors d'aquí a comarques s'enfaden quan senten això, perquè diuen: "Nosaltres no estem venent al preu de Barcelona, o no estem venent al preu de Girona".

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

B) L'habitatge com a valor de canvi: compra per inversió (o especulació)

Així doncs, la dinàmica alcista del mercat immobiliari genera, en aquest període, una sèrie de demandes addicionals, que se sumen a les demandes més habituals vinculades amb l'ús de l'habitatge, bé com a primera residència, bé com a segona residència.

Efectivament, en els anys que aquí s'analitzen (1996-2006) prenen molta rellevància les demandes d'habitatge relacionades amb l'adquisició dels immobles pel seu valor de canvi, no pel seu valor d'ús. Aquest tipus de compra per invertir (o especular), tot i que –com indica Joan Cals– és un element que ha estat sempre present a l'àrea, des de l'inici del desenvolupament turístic,

Aquí també hi ha un component inversor que mai s'ha d'oblidar. És a dir, en aquesta explosió de la demanda de compra d'habitatge, o d'apartaments, hi ha un component inversor, fins i tot es podria dir que especulatiu. (...) Així doncs, existeix la figura de l'inversor, que diu: jo tinc diners, que puc fer amb aquests diners, quin és l'actiu en el qual col·locar-los? I troba que aquest actiu és l'actiu immobiliari, a la costa o a les ciutats, però a la costa s'han revaloritzat molt els apartaments, i aleshores, és on s'inverteix. (...) Aquest fenomen sempre ha existit, la gent ho comprava, ho llogava durant un temps, i després ho tornava a vendre, donat que aquest actiu és el que millor ha retribuit les inversions, millor que no pas la borsa, els fons de pensions o altres...

JC. Universitat Autònoma de Barcelona

en aquests moments es produeix amb tanta magnitud que, com assenyalava en aquells moments Oriol Nel·lo²²⁸, si aquells que han seguit aquesta opció volguessin recuperar els actius invertits, tots alhora,

²²⁸ Com s'ha assenyalat a la metodologia, Oriol Nel·lo era en aquell moment Secretari per a la Planificació Territorial del Departament de Política Territorial i Obres Públiques (actualment Departament de Territori i Sostenibilitat) de la Generalitat.

difícilment ho podrien fer, i en conseqüència, el valor dels habitatges es reduiria, per la situació de sobreoferta que es generaria:

aquesta entrada tan notabilíssima de demanda per raons d'estalvi o d'inversió ha portat a una adquisició molt esbiaixada de l'habitatge pel seu valor de canvi, més que no pas pel seu valor d'ús. Com que allò que justifica el valor de l'habitatge és, essencialment, l'ús que se'n pot fer, si en aquest moment hi hagués veritablement la voluntat de realitzar els actius que s'han posat en aquest sector, i aquesta voluntat fos generalitzada, veritablement, seria molt difícil mantenir els preus i, per tant, és normal que hi hagi qui es preocupi.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Com es pot observar, l'adquisició d'habitatge per motius econòmics esdevé un fet molt generalitzat en aquest període, abastant des d'operacions amb un elevat volum de negoci, realitzades per part de grans grups inversors –que sovint operen en àmbits internacionals–, fins a les accions de molta menys magnitud empreses per part de l'anomenat estalvi familiar; unes operacions, totes elles, que haurien incidit en les transformacions d'aquests anys i, més concretament, en l'aparició dels creixements urbanístics recents, ja que una part dels immobles que es construeixen en aquestes àrees constituïdes de bell nou, no s'adquireixen per a fer-ne un ús concret (per a viure-hi o tenir-hi la segona residència), sinó senzillament pel seu valor com a actiu econòmic, del qual s'espera treure una posterior rendibilitat. Aquest fet comporta, lògicament, que en aquestes zones hi acabi havent un gran nombre d'habitatges buits:

la pressió també és veritat que és molt forta de la part del capital o dels poders econòmics, perquè el negoci és molt gran... Hi ha molt de negoci. És un tema de negoci, d'especulació i de diners fàcil,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Hi ha una quantitat impressionant d'habitatges buits. La construcció simplement ha estat per un tema financer o de diners negre, perquè aquí a Espanya som dels països d'Europa on hi ha més economia submergida, i l'economia submergida, no tan sols de l'Estat espanyol sinó també d'Europa, ha vingut aquí, i ha invertit els diners.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Sobretot la generen les immobiliàries, que són les que tenen els diners... La gent treballadora no pot comprar per invertir, ni pot especular, tot i que hi ha algú que diu: mira, compra't un pis i és una inversió que per a l'endemà...

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

estem parlant de l'estalvi familiar; (...) I, en molts casos, és un doble objectiu. És aquell habitatge que compro, que segur que no perdrà valor i, per tant, aquells diners que tenim, que si els posem en una llibreta cada dia valdran menys, els tenim assegurats i, a més, aquest habitatge, quan els fills en necessitin un, ja el tindran.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

També hi ha molta gent que compra i ho fa com una inversió. Conec molta gent de la meua edat, que està invertint. Ells ja tenen la primera vivenda, i n'estan comprant una segona, però no per a turisme de segona residència, sinó per tenir una inversió, un fons, pel dia que es jubilin, o per si en un moment ho necessiten, per vendre-s'ho, estan especulant. Hi ha especulació.

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Així, aquesta mena d'operacions, tan freqüents en aquests anys, retroalimenten l'escalada de preus que en part les va desencadenar, tot incidint en què el cost de l'habitatge –tant de lloguer com de compra– s'encareixi encara més, per tal de poder obtenir els rendiments esperats:

qui tenia un pis que va comprar fa trenta anys i li va costar set-centes mil pessetes, ara n'està traient quatre-cents euros de lloguer. Això és una inversió fantàstica, perquè el poder patrimonial d'aquell pis de fa trenta anys endarrerat s'ha convertit en trenta-set milions de pessetes, cosa que, si els hagués deixat en un banc, mai no ho hauria tingut. I, a més, en treu cada mes un lloguer de quatre-cents euros... És una inversió perfecta, la que va fer fa trenta anys. Però ara em vénen la gent que han guanyat diners, i em porten pisos per llogar, nous de trinca, fantàstics, dues habitacions, que els han costat trenta-cinc milions. Però és que els trenta-cinc milions de fa un any, d'aquí a dos, potser en seran trenta-set, si la cosa va frenant; no en seran pas seixanta-set! I em diuen que per pagar la hipoteca o perquè els surtin els comptes, haig de demanar-ne de lloguer vuit-cents euros... No tinc clients per a això.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

I així, aquesta important demanda d'habitatge, que se suma a les altres –i que per si sola ja contribueix a l'increment de preus, per la seva naturalesa d'inversió econòmica–, encara provoca que augmenti més el valor dels immobles. Aquesta demanda contribueix, per tant, a la intensificació dels processos de relocalització de la població que s'han tractat anteriorment (apartat 8.1.3), atès que –com s'ha vist– aquests processos, en molts casos, s'expliquen principalment pel diferencial de preus de l'habitatge existent entre les diverses zones:

tot el de fora són més aviat casetes, en comptes de pisos, i al mateix preu que et pot costar un pis aquí a Figueres, doncs quasi et pots comprar una casa a vuit quilòmetres d'aquí, depèn del lloc que sigui, (...) Hi ha hagut uns quatre o cinc anys, que ha estat un boom, de gent jove sobretot, que se n'ha anat buscant habitatge als pobles del costat, a aquestes urbanitzacions de casetes que es fan, el preu de les quals era pràcticament el que valia un pis aquí al centre de Figueres.

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

el nivell de vida en general de tot el país, però potser una mica més el de les comarques de Girona, i en concret el de l'Alt Empordà, ha permès vendre't el pis que tenies a Figueres, per exemple, i anar-te'n a una casa a cinc o deu quilòmetres; per tant, el desplaçament és pràcticament insignificant. De problemes de trànsit, n'hi ha, però ni de lluny són comparables amb els d'altres ciutats i, per tant, això ha permès que es fessin promocions de cases adossades en aquests municipis.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

hi ha municipis que creixeran dos mil habitants en vint anys, o tres mil, i per què creixeran tant? Doncs, perquè hi ha un sector de gent que marxa, i encara hi ha preus que en la tercera o quarta línia, encara estarien dintre del mercat. Aquí, avui, el preu que tu sents que s'ha arribat a pagar pel sòl fa inviable que, quan la gent construeixi, si ho ha de vendre, la construcció estigui a preus a l'abast de molta gent.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

Per tant, com es constata, l'escalada de preus –fomentada en bona part per aquesta demanda d'habitatge que és conseqüència del propi dinamisme del sector–, a més de suposar una demanda suplementària –gens menyspreable quant a magnituds– acaba repercutint en què els processos de fons, com alguns dels fluxos migratoris que es produeixen a l'àrea, tant per l'adquisició d'habitatge de primera necessitat com per a realitzar un canvi per millora, es vegin intensificats. És així com aquests fluxos es donen encara amb més facilitat, i amb una major magnitud, atès que la gent, per accedir a l'habitatge que vol, al preu que pot pagar, a mesura que va avançant el període, ha de moure's més i cada cop més lluny.

No obstant això, aquest conjunt de dinàmiques entrelaçades, que haurien impulsat la pujada del cost de l'habitatge, acaben desembocant també en un problema, cada cop més greu, d'inaccessibilitat de l'habitatge per part de molts sectors de la societat (joves, persones grans, famílies monoparentals, etc.), que també es pot reconèixer en aquestes àrees:

a sobre, els pisos que estan buits, que podrien anar al lloguer, en molts casos, tampoc no es lloguen, perquè molta gent el que ha fet és: jo em compro un pis, faig una hipoteca i apujo el preu del lloguer per equiparar-lo a la quota de la hipoteca. Per tant, ara tenim un problema: la gent ni es pot comprar el pis ni pot pagar el lloguer. Així que tenim un problema social important,

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

en aquest moment, hi deu haver un 25% de la societat que no pot accedir a un dret, que és el de l'habitatge, perquè s'han quedat fora, és a dir, és un tema d'exclusió social, i gent que guanya mil cinc-cents euros –ja no dic ni mil, ni mil dos-cents euros–, amb mil cinc-cents euros, com pots pagar hipoteques de cinquanta o seixanta milions? Si que les pots pagar, però és a canvi de la teva vida... I això sap greu.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

Si abans parlàvem de Barcelona, però aquí encara, ara aquí també és difícil poder accedir a un habitatge. En règim de lloguer, un habitatge és caríssim, els lloguers s'han pujat molt, i els sous no han augmentat i, si ho han fet, ho han fet molt poc. (...) I a més, de vegades, hi ha dificultat perquè trobin l'habitatge que busquen, ja que no hi ha disponibilitat de cases.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

Si la gent en guanya mil d'euros! Les parelles que en guanyen mil cada un, si treballen tots dos, no poden llogar pisos nous de vuit-cents euros. Aleshores, aquell client s'enfada amb mi, perquè no li llogo el pis de vuit-cents euros. I li dic: "És que jo no te'l llogaré pas, jo no tinc clients de vuit-cents euros, per pisos de lloguer..."

No m'agrada veure la gent aquí, que quan els dius el preu del pis, els fa un salt el cor, perquè pensen "Jo, això, no ho podré tenir mai". Quines possibilitats té aquella persona? Jo no ho sé, però crec que la classe política hi té molt a fer. Tampoc no tinc la pedra filosofal, però hi ha actuacions que crec que són molt clares.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

C) Dinàmiques associades a l'elevat cost de l'habitatge

Aquest darrer fet, el de l'elevat cost de l'habitatge, que en molts casos ha dut a un problema d'inaccessibilitat per part de molta gent, també hauria ocasionat que –cap al final del període– es poguessin observar tendències relativament noves, respecte a l'evolució urbanística i dels assentaments, que sembla que hi estarien relacionades.

En primer lloc, durant els darrers anys del període, al marge dels nous creixements urbanístics, cada cop haurien estat més freqüents les promocions d'habitatge de nova construcció aixecades a les parts centrals dels nuclis urbans de l'interior, mitjançant operacions de substitució de l'edificació existent, o amb el reompliment dels buits intersticials, de vegades amb cases, però també, i cada vegada més, amb blocs d'habitatge plurifamiliar (Fotografia 35), tot i tractar-se, en molts dels casos, de pobles relativament petits. Cal pensar, doncs, que aquestes operacions responen, en bona part, a l'elevat cost de l'habitatge:

allò que es fa generalment és vendre-les a immobiliàries, que les enderroquen i hi fan un bloc amb quatre o cinc pisos. El propietari hi guanyarà més, si ven la casa a una immobiliària, que si estan vint anys tenint-ho llogat, perquè hi tindran unes despeses. Per això les venen, aquestes cases, i les immobiliàries són les que les compren.

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

Per exemple, quan sorties, que hi ha la carretera vella, la que va de Figueres a Peralada, que no és la nacional, al final del poble, hi havia uns pisos allunyats, però entre mig hi havia molts camps i moltes hortes. Doncs, hi ha molts camps d'aquests que ara s'han construït, i hi han fet no una casa sola, sinó quatre o cinc cases adossades, o cases velles que s'han enderrocat i no n'han fet una, sinó que n'han fet dues.

EF. Comissions Obreres. Delegació de l'Alt Empordà

el preu és tan elevat a tot arreu, que també fa interessant per als promotors anar a aquests tipus de promocions. (...) s'està produint això: l'interès immobiliari és tan elevat i els preus són tan alts, que ara tot és interessant: que un paller que es pugui vendre i fer-hi una casa també té molt d'interès, des del punt de vista immobiliari.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Però s'ha d'assenyalar que els blocs de pisos no només proliferen a les zones més centrals, sinó que en alguns d'aquests nuclis, més d'interior, també s'haurien començat produir creixements basats en l'habitatge en bloc (Fotografia 36); una tipologia que, fins aleshores, gairebé no s'havia implantat en els petits pobles del rerepaís, fins al punt que les zones que estaven plantejades com d'habitatge en bloc al planejament municipal eren, precisament, aquelles que no s'havien arribat a desenvolupar. En canvi, en aquests darrers moments del període, tot i que de manera incipient, sí que s'haurien començat a materialitzar aquests tipus de creixements més densos. Aquest engegament de la construcció en bloc, fins a aquell moment pràcticament inèdita en molts d'aquests municipis, al marge de per les directrius que des de l'Administració es marquen en aquests anys, que van en la línia de fomentar uns teixits urbans més densos i compactes, i que haurien d'anar incidint en el futur, a través de les renovacions dels diferents POUM,

des de la Llei d'urbanisme del 2002, es veu que s'ha d'anar a una certa compacitat de creixements, i que s'ha de canviar una mica el model, que hi estic d'acord, sobretot per a determinats nuclis. Però no estic tan d'acord que en altres llocs això sigui gaire adequat. (...) sinó que tocaria el model de ciutat jardí, el que passa és que cada vegada serà legalment més difícil poder tirar endavant aquestes tipologies.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

semblaria que tindria a veure, en el cas de les edificacions materialitzades en aquells moments, amb aspectes més concrets, i bàsicament amb l'increment del cost de l'habitatge, que fa que la gent ja no es pugui permetre comprar una casa, si no és amb la venda d'una propietat anterior, o sigui, fent un canvi per millora. Per tant, les demandes de la població que adquireix un primer habitatge, tant si és del mateix poble com si s'hi desplaça des d'un altre municipi, que molt sovint ja no pot accedir a un habitatge unifamiliar, s'acaben redirigint, en aquests darrers anys, cap a la compra de pisos:

hi ha els habitatges unifamiliars aïllats o xalets, que estan molt estables, perquè això és un mercat que és el que és. Però el que va en regressió són les cases en filera i les aparellades, perquè exhaurixes molt de terreny i, al cap i a la fi, són casetes. Per al xalet sempre hi ha un mercat, sempre hi ha algú que vol la seva parcel·la de mil metres i la seva piscina... És un mercat que no creix, però que segueix estable, i el que està creixent ara és el bloc de pisos.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

Fa deu anys, el pis típic a Girona, i a Catalunya, era de noranta metres útils, i de quatre dormitoris; ara és de tres i setanta, i amb tendència a dos i seixanta. Els habitatges unifamiliars, doncs, són cada vegada més minoritaris, perquè la gent no hi pot accedir. I també per la composició familiar: la família mitjana de fa uns anys era de tres o quatre membres i ara és d'un o un i mig; per tant, això també redueix les dimensions dels habitatges i fa que tenir un habitatge unifamiliar, aïllat o adossat, sigui insostenible per a una parella sense fills, o de només un fill, o per als monoparentals... Això crea un canvi profund en l'edificació immobiliària,

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Fotografia 35 Cada cop han estat més freqüents les promocions d'habitatge en bloc a les parts centrals dels nuclis urbans

Fotografia de l'autor, Vilabertran, desembre de 2006

Fotografia 36 També es comencen a produir creixements basats en l'habitatge plurifamiliar, en alguns nuclis de l'interior

Fotografia de l'autor, Sant Pere Pescador, octubre de 2006

Amb tot, la pujada del cost de l'habitatge finalment també hauria anat conduint a un cert apaivagament de moltes de les dinàmiques tractades al llarg d'aquest apartat, com succeeix, per exemple, en el cas dels desplaçaments lligats a l'adquisició de l'habitatge, que es despleguen en els contextos locals i en el comarcal,

aquesta última legislatura, el que veus és que et torna a venir gent dient: que si són molt cars... (...) hi torna a haver aquesta necessitat de tot un sector de la gent, gent jove... I gent gran, (...) per tant, (...) fem el POUM nou, i a partir d'aquests moments, quan algú desenvolupi algun sector, nosaltres tornarem a tenir habitatge,

PT. Ajuntament de Vilajuïga

S'ha apujat de tal manera l'habitatge, que la gent que es voldria quedar al poble, en el cas que es volguessin quedar, molts no tenen possibilitats, a no ser que la seva família tingui alguna cosa. La gent jove, el mateix, si no té possibilitats a Barcelona, no les té en un poble,

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

molta gent de Figueres que se'n va als pobles del voltant. El que passa és que els preus... has de ser ric. Perquè en això de comprar-te una casa o una masia per restaurar, els preus són bastant disparats. Si que hi ha molta gent que tindria ganes de fer-ho, però la gent que ho fa és cada cop menor, perquè tots aquests pobles estan afectats per aquest turisme de cap de setmana, de segona residència, molt potent, que fa que els preus estiguin molt disparats...

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

així com en el cas de l'adquisició d'habitatges per part de persones del nord d'Europa que semblaria que, davant de l'alça de preus viscuda a Espanya i a Catalunya durant aquests anys, haurien començat a optar per invertir en altres mercats:

els espanyols, en aquests cinc anys, han fet una expansió econòmica molt gran, i compren, compren, (...) Fa deu anys la situació era molt diferent. Ara també hi ha molts alemanys que en comptes d'invertir a comprar una casa aquí, on van és a l'Alemanya de l'est, perquè és maco, hi ha molts paisatges, i no és tan car com aquí. Allà han abaixat els preus, a Alemanya les cases no són tan cares com aquí.

JT. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

Tots aquests fets responen, com s'ha anat apuntant, a l'enorme encariment del preu dels immobles, que hauria propiciat, de forma paulatina, un cert retraïment de la demanda; una demanda que ja no pot assumir el cost al qual han arribat els habitatges, i que a més, de forma creixent, troba dificultats per a la concessió de les hipoteques, o ja no té capacitat per a fer-ne front, a causa de la pujada dels tipus d'interès que es va anar registrant fins a l'esclat de la crisi econòmica:

preveïem que hi haurà molta menys demanda, perquè hi ha un mercat que ja ha ofert molta cosa, hi ha molta gent que ja ha comprat, i la gent que ara vénen a comprar no hi arriben; amb els preus que hi ha costa molt d'arribar-hi i la demanda s'està retenint. També hi ha una mica de por al tipus d'interès: vulguis o no, que t'apugin cinquanta euros o més, la quota de la hipoteca... Hi ha gent que els crea un problema.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

Aquesta situació, de progressiva frenada, a la qual es feia referència a finals de l'any 2006 i principis del 2007, i que esdevé general, ja que es va donar en el conjunt del país, fa que canviï la dinàmica del sector, i que es vagi alentint el ritme de construcció d'habitatges i el ritme d'urbanització:

sí que es refredarà el mercat. (...) penso que la refredada serà més sobtada del que ens pensem... Els projectes engegats s'acabaran, però els que s'han d'engagar, s'hi miraran dues vegades.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

no pot ser que cada any, com aquest any passat, edifiquem més que l'anterior i que els preus siguin més cars que l'anterior; sempre, costant i permanentment. Això un dia o un altre s'ha d'acabar. Per tant, hi haurà un moment, en què jo crec que ja estem entrant, en el qual el mercat se suavitzarà i s'estabilitzarà, edificarem menys i els preus s'estabilitzaran.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

S'arriba, així, a la situació d'aturada pràcticament total que es viu avui, que fa que en els nous creixements molts dels habitatges quedin sense ocupar, ja no només perquè són habitatges que s'han adquirit, en lloc de per usar-los, com a inversió, sinó perquè en retraure's la demanda, una part substancial dels habitatges no s'arriben a vendre. D'aquesta manera, es generen, a més d'un paisatge de cases tancades, uns espais urbanitzats que romanen en venda, tal com indiquen els cartells que, en moltes de les cases, informen d'aquest fet.

Tanmateix, tot i que ara, amb la crisi econòmica, s'estigui vivint un fort aturament, de cara al futur, com en aquell moment s'assenyalava en algunes de les entrevistes, cal preveure que les demandes i la pressió

que s'exerceix sobre el territori en general, i sobre l'àrea estudiada en particular, continuaran actuant i que l'aturada, tot i la contundència i la magnitud amb què avui es presenta, més tard o més d'hora s'acabarà. Cal pensar que les dinàmiques de dispersió i d'ocupació del territori es reprendran, perquè els factors de fons que les expliquen (associats a les noves manifestacions del turisme o a les diferents menes de mobilitats i fluxos migratoris) i els elements infraestructurals que les possibiliten (millora dels transports, noves tecnologies de la informació i la comunicació, etc.) se segueixen donant, i més en un territori com aquest:

hi està havent un alentiment. Ara, els motius de fons d'aquest tipus de canvi en l'estructura d'assentaments perduraran, amb major intensitat o amb menor intensitat, i, per tant, hi hem d'estar preparats, perquè hi ha raons de caràcter tecnològic, de caràcter social i de caràcter infraestructural que ho permeten.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

no sabem fins a quin punt això és conjuntural (...) però les grans tendències que estan actuant, ho continuaran fent. Potser es frenaran, no sabem si durant molt o durant poc temps, però aquestes tendències porten una inèrcia, que no s'aturen de cop i, per tant, (...) caldrà continuar tractant d'exercir un control de tots aquests processos, perquè alguns d'ells poden ser perniciosos.

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

la tendència és que això continuarà a llarg termini, tot i que podem estar en una fase d'una certa contenció o moderació, en funció també de factors com els tipus d'interès. Però la tendència a llarg termini és d'una pressió molt forta en tot l'arc mediterrani, i a l'arc mediterrani espanyol i a la Costa Brava molt clarament. Per tant, des del punt de vista de les transformacions territorials, aquestes continuaran sent molt importants, perquè la pressió continuarà sent molt forta. S'aniran salvant alguns espais, però la pressió urbanitzadora continuarà sent molt forta.

JC. Universitat Autònoma de Barcelona

D) Principals resultats

Finalment, en aquest període (1996-2006), hi ha hagut també en aquesta àrea, de la mateixa manera que en el conjunt de Catalunya i de l'Estat, una demanda d'habitatge que no respon ni al turisme ni als diferents fluxos migratoris, sinó que té a veure amb el propi dinamisme del sector immobiliari.

- El *boom* constructiu –que ha estat general– s'inicia a mitjans dels anys noranta, en un moment de reactivació econòmica a Espanya i Catalunya, i les causes amb les quals es pot relacionar són diverses: baixada dels tipus d'interès, baixos rendiments borsaris, canvi de la moneda, etc.
- En convertir-se l'habitatge en un valor realment rendible, agafa molta preponderància l'adquisició d'immobles pel seu valor de canvi, no pel seu valor d'ús, i hi comença a haver una demanda suplementària, que se suma a la resta de demandes d'habitatge, amb la qual cosa s'entra en una dinàmica enormement alcista, que incideix en el fort encariment dels immobles.
- Aquest tipus de compres per invertir (o especular) abasten des de les operacions dels grans grups inversors fins a l'estalvi familiar, i contribueixen de forma decisiva a les transformacions del període, i a l'aparició dels creixements urbanístics, atès que una part gens menyspreable dels immobles que es construeixen no s'adquireixen per viure-hi o per tenir-hi la segona residència, sinó com a inversió.

- A més, la pujada del preu dels habitatges, propiciada per l'accelerat encariment del sòl, incideix en la qüestió del diferencial de preus existent entre unes i unes altres àrees, i actua d'intensificador dels processos de relocalització de la població lligats a l'adquisició de l'habitatge, que es produeixen en els diferents contextos territorials.
- Finalment, en els darrers anys del període, l'alça de preus va derivant cap a una situació d'inaccessibilitat entre alguns grups socials, i condueix a un cert apaivagament d'algunes de les dinàmiques observades –com per exemple els desplaçaments de població lligats a l'adquisició de l'habitatge– que ja en el període de crisi econòmica desembocarà en una forta aturada de les mateixes.
- No obstant això, el radical canvi d'escenari, amb l'aturada pràcticament total de la producció d'habitatge, tot i la magnitud que avui dia presenta, cal preveure que algun dia finalitzarà, ja que com es va assenyalar en algunes de les entrevistes, els factors de fons que expliquen la pressió urbanística i els elements infraestructurals que possibiliten les dinàmiques de dispersió i d'ocupació del territori segueixen plenament vigents.

8.1.5 Recapitulació

En aquest primer apartat del capítol, s'ha posat l'èmfasi en aquells factors que, en aquest període més recent (1996-2006), haurien explicat els canvis experimentats pels assentaments i els processos de transformació urbanística i territorial, a partir de l'anàlisi del contingut d'una sèrie d'entrevistes en profunditat, realitzada a un seguit d'agents considerats clau. En aquesta línia, s'ha valorat la possible influència de factors com el turisme i la segona residència, els diferents fluxos migratoris que s'estenen sobre l'àrea estudiada i la dinàmica alcista del sector immobiliari viscuda durant aquests anys.

- Com s'ha vist, en el període analitzat, a l'àrea estudiada s'han esdevingut un seguit de dinàmiques que suposen la irrupció del turisme en localitats del rerepaís, i que han fet augmentar la freqüentació turística en alguns dels nuclis urbans situats en aquests indrets d'interior. No obstant això, aquestes manifestacions turístiques no es limiten a l'aparició d'una sèrie d'urbanitzacions de segona residència, sinó que comprenen un ventall més ampli i variat d'usos i funcions: augment de la infraestructura d'allotjament, revalorització dels nuclis rurals tradicionals, explotació dels recursos culturals, arquitectònics, etnològics, etc.
- En conseqüència, una part significativa dels creixements urbanístics en aquestes zones d'interior en aquest període, sobretot en el cas de les àrees residencials de baixa densitat –realitzades en zones amb potencials de creixement que no s'havien desenvolupat fins a aquell moment–, tot i que puguin albergar habitatges secundaris, ja no responen únicament a la influència directa del turisme i al desplaçament de la pressió vacacional des de la costa, que es troba –això sí– molt saturada, sinó

que es troben relacionats amb un conjunt de factors bastant més complex; uns factors entre els quals haurien pres una creixent preponderància les demandes d'habitatge de primera residència.

- D'aquesta manera, bona part dels processos urbanístics desenvolupats en aquest període a segona i tercera línia, com passa en el cas dels creixements realitzats per continuïtat dels nuclis urbans preexistents, sovint estan conformats per habitatges principals, de manera que tindrien a veure amb els fluxos migratoris desenvolupats en aquest període, que exerceixen la seva influència d'una manera bastant complementària, i que haurien suposat una forta demanda d'habitatge. Així, aquests creixements residencials haurien satisfet tant les demandes de la pròpia població local, sobretot en aquells municipis més grans i desenvolupats, com les demandes de bona part de les persones que haurien realitzat desplaçaments comarcals, i algunes de les demandes resultants de les migracions de caràcter regional.
- Per contra, semblaria que els fluxos migratoris arribats des d'altres països de la Unió Europea i des d'altres continents s'haurien situat majoritàriament en zones prèviament urbanitzades, com són les urbanitzacions turístiques i els assentaments tradicionals. En el cas de les urbanitzacions, l'assentament d'aquesta població, juntament amb la localització d'una part dels fluxos comarcals i regionals, hauria contribuït a la creixent incidència del fenomen del residencialisme.
- Finalment, un altre factor que hauria incidit en què la demanda d'habitatge s'hagi vist incrementada en aquests anys ha estat la pròpia evolució del sector de la construcció residencial. Amb l'escalada de preus del sòl i els immobles, i les expectatives d'elevada rendibilitat econòmica a l'entorn d'aquest fet, s'hauria generat una demanda d'habitatge addicional, relacionada més amb la consideració de l'habitatge com un valor de canvi que no pas amb el seu valor d'ús, i que també ha incidit notablement en la transformació dels assentaments i l'aparició de nous creixements urbanístics.
- Aquesta demanda ha funcionat, a més, com un amplificador dels altres factors de caràcter més estructural, i ha servit per a impulsar fenòmens com ara les migracions vinculades a l'adquisició de l'habitatge, pel major pes del diferencial de preus entre unes i unes altres àrees. En els darrers moments del període, l'elevat preu al qual arriben els immobles hauria comportat, a més d'un greu problema d'inaccessibilitat –que s'ha estès per un bon nombre d'estrats socials–, una forta frenada de les dinàmiques lligades amb l'adquisició de l'habitatge que, com s'ha constatat posteriorment, ha desembocat en l'aturada gairebé total que es viu avui en dia.

En resum, els processos de transformació territorial i urbanística desenvolupats a l'àrea estudiada en el període analitzat es corresponen amb un conjunt de dinàmiques socioeconòmiques molt diverses, que han actuat de forma encavalcada, i que han suposat la introducció d'un nou model de desenvolupament territorial

i l'establiment d'uns patrons d'implantació urbanística diferents, bastant més complexos que els desplegats fins als anys noranta del segle XX –que es caracteritzaven per distingir, de manera molt clara, entre fenòmens i espais turístics i no turístics–. Aquestes dinàmiques diverses constitueixen els factors que en aquest període expliquen les transformacions –tant físiques com funcionals– experimentades pel sistema d'assentaments de la plana altempordanesa. Un factors explicatius que es caracteritzen perquè tenen una manifestació territorial molt més extensa, que incideix en la modificació dels assentaments de primera línia, però que actua també, i cada cop més, en les zones d'interior. Aquests factors, en el fons, consisteixen en una sèrie de demandes d'habitatge, per a uns o uns altres usos, que en algunes ocasions se satisfan a través del desenvolupament d'una sèrie de creixements urbanístics, que esdevenen així l'element més evident de les transformacions.

8.2 ANÀLISI DEL PAPER DELS AGENTS

Per a completar l'anàlisi caldria veure allò que succeeix amb referència a l'oferta; un aspecte que porta a analitzar l'actuació de tots aquells agents que intervenen, d'una manera o altra, en el desenvolupament dels creixements urbanístics que es produeixen en aquests anys; uns creixements que, un cop materialitzats, acaben assortint bona part de les demandes d'habitatge, de diversa índole, que s'acaben d'examinar. Per tant, en aquest segon apartat del capítol es posarà l'èmfasi en el paper que exerceixen els diferents col·lectius implicats en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea d'estudi. Així, al llarg de les següents pàgines, s'anirà fent el repàs del rol que adopten les administracions públiques (ajuntaments i Generalitat), les plataformes de defensa i els moviments veïnals, que juntament amb altres col·lectius conformen l'anomenada societat civil, els agents privats del sector de la construcció i l'habitatge (propietaris de sòl, promotors i constructors) i, finalment, l'empresariat dels dos sectors econòmics tradicionalment més rellevants a la zona (les activitats agropecuàries i les activitats turístiques)²²⁹. Un cop més, com ja s'ha fet amb els factors explicatius, aquesta qüestió serà abordada a partir de l'anàlisi d'una sèrie d'entrevistes en profunditat.

²²⁹ Tal com s'ha explicat a la metodologia, aquest conjunt d'agents es va identificar mitjançant una sèrie de treballs previs (treball de camp, recull de premsa, anàlisi de bibliografia, etc.) i a partir de les manifestacions de les persones entrevistades. Tanmateix, al marge d'aquests col·lectius, encara n'hi ha d'altres, que també tindrien un paper important, tot i que més indirecte. En aquest sentit, es poden mencionar els tècnics i professionals de l'urbanisme, que quan treballen per a l'Administració acaben determinant molt el detall de les ordenacions i la normativa urbanística. D'altra banda, en tant que professionals que presten els seus serveis a promotores i constructores, a les entrevistes es va poder veure com sovint s'alineaven al seu costat. També es poden citar els professionals que fan d'intermediaris en les transaccions immobiliàries, que sembla que amb la liberalització del sector que es va dur a terme uns anys enrere, i la conseqüent entrada de persones alienes a la professió, haurien incidit en la pujada dels preus de l'habitatge d'aquest període i, per tant, en la intensificació dels creixements urbanístics d'aquests anys. Les entitats bancàries, al seu torn, durant aquests anys s'han caracteritzat per les facilitats a l'hora de concedir finançament; un aspecte que també hauria tingut especial rellevància, en el context de dinàmica alcista del sector immobiliari. Finalment, els mitjans de comunicació haurien actuat d'amplificador de les accions de les demandes de les plataformes de defensa i els moviments veïnals i –en conseqüència– haurien contribuït als èxits que en ocasions han aconseguit aquestes entitats, amb l'aturada d'alguns dels projectes plantejats.

8.2.1 Les administracions públiques

El primer que cal analitzar és el paper que han adoptat les administracions públiques, tant la local com l'autonòmica, ja que són les que exerceixen les competències en matèria urbanística a Catalunya. Per tant, tenint en compte aquest fet, cal veure quin és el rol que han desenvolupat ajuntaments i Generalitat, i el seu grau de responsabilitat, en els creixements urbanístics que s'han produït en aquest període (1996-2006).

8.2.1.1 Els ajuntaments

Val a dir que els ajuntaments constitueixen una de les instàncies que apareix amb més freqüència quan s'al·ludeix al paper dels diferents agents que intervenen en els processos de creixement urbanístic. Com s'ha assenyalat a la metodologia, els ajuntaments tenen la potestat de formular el planejament general urbanístic dels municipis, i de dirigir el desenvolupament de l'urbanisme municipal, a través de l'aprovació de les diferents figures del planejament derivat. Sovint els ajuntaments també són els encarregats de gestionar l'execució del planejament a través dels diferents instruments de gestió i d'actuació urbanística. Finalment, són els consistoris municipals aquells que atorguen les llicències urbanístiques²³⁰. Cal assenyalar que totes aquestes accions resulten cabdals en la materialització dels creixements urbanístics i en la construcció de nous habitatges i, segurament per això, les motivacions i el paper que juguen els ajuntaments van ser unes de les qüestions més abastament comentades pels diferents entrevistats i entrevistades.

A) Motivacions pels creixements

En primer lloc, en alguns casos els ajuntaments han pogut tenir interès en què es desenvolupessin els creixements urbanístics per tal d'assortir la demanda d'habitatge que –com s'ha constatat en l'anterior apartat– hi ha en els propis municipis, sobretot en aquells més grans i desenvolupats:

Primera, les nostres necessitats. Nosaltres vam fer el compromís públic d'adquirir tot el sòl d'habitatge protegit que provingui del sòl que es desenvolupi, per què? Per les pròpies necessitats de la gent d'aquí. Nosaltres, al noranta-quatre, vàrem fer vivendes de protecció oficial, i en aquell moment vàrem satisfer totes les necessitats que hi havia al poble d'habitatge. En canvi, en aquest moment, gent jove d'aquí ha hagut de marxar, i això no ho permetrem més...

PT. Ajuntament de Vilajuïga

No obstant això, com s'ha vist també, molts municipis en realitat reben població d'altres llocs de la comarca, del país o del món, per la qual cosa, el desenvolupament dels creixements urbanístics sovint no acaba satisfent les demandes d'habitatge més locals. Ans al contrari, en algunes ocasions, els creixements fins i tot redonden en un perjudici per a la població local, ja que –com hauria succeït en els darrers anys del període aquí analitzat– els elevats preus de l'habitatge i el seu creixement accelerat, en alguns indrets, han comportat la marxa cap a altres localitats de membres de certs grups de població (per exemple, les persones joves). Per tant, la intencionalitat a l'hora d'impulsar els creixements no sempre respon a les necessitats

²³⁰ Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol.

internes d'habitatge, sinó que molt sovint –i especialment en el cas d'alguns municipis– s'ha de relacionar amb altres qüestions:

molts ajuntaments cauen en aquest joc del creixement innecessari, almenys des del punt de vista de les necessitats de la població que hi ha. La població té unes necessitats, que són les de la gent jove, que necessita un habitatge... Aquí, la paradoxa és que la gent jove del poble, al nivell que s'ha posat, amb el cost que ara té comprar un habitatge, en el poble, no s'ho poden permetre. És el cas recent d'alguns joves d'aquí, que se n'han anat a comprar habitatge a Pau, que és el poble del costat, i que no té els preus de Palau,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Per tant, al marge d'aquesta primera motivació, la d'assortir les necessitats locals d'habitatge, n'hi ha una segona, que va ser assenyalada per alguns dels membres de consistoris municipals a què es va entrevistar, i que també té a veure amb les necessitats de la població, però no tant en matèria d'habitatge, com pel que fa a la qüestió dels serveis. En aquest sentit, molts governs municipals haurien vist en els creixements l'oportunitat d'aconseguir una massa crítica de població suficient per tal d'obtenir una sèrie de serveis que, d'una altra manera, no podrien arribar a prestar, o bé per manca de població o bé per manca de possibilitats econòmiques:

anar adequant el teu nombre d'habitants amb els serveis, fins i tot amb els que ja tens, és a dir, nosaltres hem donat una sèrie de serveis en els darrers cinc anys, que segurament algun d'ells no ens corresponia, però és el que vas fent... A veure, la llar d'infants, que tothom en té, però tu la tens o, per exemple, el tema de la ludoteca, o altres infraestructures... és a dir, no creixes per tenir això, sinó que creixes per anar-ho mantenint. Això sí, jo crec que tots els ajuntaments d'aquí, tothom ho va veient, en el futur els pobles petits suaran.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

nosaltres ens vam proposar unes fites a les quals havíem d'arribar... L'any 79 érem dos-cents vuitanta habitants, i ara en som sis-cents setanta, quasi set-cents, i la nostra fita és arribar als mil o mil dos-cents. I els volem de gent fixa, no de segona residència, perquè això fa que aleshores, amb mil o mil dos-cents habitants, pots tenir tots els serveis que té una capital, més petits, però més o menys iguals: els mateixos serveis per a la mainada, els mateixos serveis per a la gent gran, i els mateixos serveis per a tothom. És a dir, l'economia del municipi et dona per fer tota una sèrie de coses, que amb dos-cents setanta habitants...

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

Un aspecte que, segons el manifestat per algunes de les persones entrevistades, sovint condueix a l'establiment d'una mena de "competició", entre els diferents municipis, per tal d'atraure més població, per tenir més creixement i, per tant, més recursos econòmics, més equipaments, etc.

també els mimetismes, és a dir: "Si el poble del costat creix, nosaltres aquí quedarem quatre gats, els joves marxaran, la gent cada cop serà més vella... Doncs, posem-nos-hi!" I això el que genera és una carrera (...) Si aquell poble té un polígon, jo també en vull un. Però el necessites? Tens indústries en el poble? Vols que te'n vinguin de fora? Ells no es fan pas aquestes preguntes... La qüestió és que si tu en tens, jo també en vull, perquè, si no, sembla que tu ets més que jo.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Un municipi pot aplicar unes polítiques molt diferents del seu veí, i això pot arribar a comportar que, al final, un acabarà estirant l'altre, i es crearan unes competències, que poden afectar el que viu a un municipi o viu en un altre. (...) Pots veure, en un municipi, actuacions que fan mal als ulls, i en l'altre, si resulta que té unes altres idees, i ho vol fer bé, doncs...

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Seguint amb aquesta línia, un altre aspecte que ha pogut interessar als ajuntaments, de la posada en marxa de processos d'urbanització, seria la possibilitat d'obtenir sòl, del qual normalment en són deficitaris, per tal de materialitzar els serveis i encabir-hi els equipaments. Aquesta circumstància es dóna perquè una part dels terrenys de les noves zones urbanitzades s'ha de cedir als ajuntaments per a aquestes qüestions²³¹:

l'Ajuntament, tirant endavant sectors, bàsicament què obté? (...) obté terrenys d'equipaments que, si no, li seria molt difícil d'adquirir. Jo crec que potser això és l'interès que hi tenen. (...) per exemple, en aquests moments Sant Pere Pescador està tramitant un pla parcial. Per què? Doncs perquè els cedeixen terrenys i els fan el camp de futbol, i això els permet alliberar la finca del camp de futbol del centre de la vila i fer-hi uns altres equipaments.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

cada vegada que es requalifica un terreny s'han de donar unes cessions molt importants a l'Ajuntament, que és una reserva de sòl per a l'Ajuntament perquè, en un moment donat, pugui construir serveis per al poble... És el tant per cent que diu la llei. Quan requalifiques un terreny, n'has de donar un tant per cent a l'Ajuntament i, a més, fer totes les obres. Ja és un bon negoci per a l'Ajuntament.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

S'ha de dir que aquestes cessions de sòl, sovint, s'obtenen a través dels anomenats convenis urbanístics²³², com sembla que hauria succeït amb les renovacions de POUM que s'han dut a terme en aquests anys, en bona part dels municipis de l'àrea:

Això ara és més transparent, perquè també la Llei d'urbanisme oficialitza d'alguna manera el que són els convenis urbanístics i, per tant, són públics, i s'han d'exposar al públic igual que exposen el pla.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

Aquí s'està seguint, no només a Castelló, sinó a molts POUM, l'urbanisme pactat, és a dir, que es generen convenis, perquè l'Ajuntament es queda un benefici d'aquest creixement i, a través d'aquest benefici, l'Ajuntament té sòl per poder construir l'escola, l'escola bressol...

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Tanmateix, tot i la major o menor influència que hi puguin tenir les circumstàncies fins ara assenyalades, hi ha una qüestió que sembla definitiva, ja que pràcticament sempre se'n fa referència, quan s'analitza l'interès que podrien haver tingut els ajuntaments en l'aparició dels creixements urbanístics. Aquesta qüestió és la del finançament, ja que els processos d'urbanització suposen una important font de recursos econòmics per als consistoris municipals.

Efectivament, moltes vegades no es tracta de créixer només per assortir les demandes d'habitatge i de serveis de la població, sinó que l'interès prové del fet que molts ajuntaments obtenen bona part dels seus

²³¹ Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol.

²³² Els convenis urbanístics són acords que es fan entre l'administració actuant –en aquest cas els ajuntaments– i els propietaris o els promotors del sòl per a l'establiment de les condicions d'execució d'una determinada unitat d'actuació. Tot i que els convenis es poden plantejar en qualsevol moment, quan es revisa un pla general és quan hi ha més oportunitats per a subscriure convenis (Esteban, 2001). Com es pot veure al Decret 305/2006, de 18 de juliol pel qual s'aprova el Reglament de la Llei d'urbanisme, aquesta figura ha de ser pública, per la qual cosa, s'ha de facilitar la seva consulta a qui així ho sol·liciti.

ingressos a través del desenvolupament de processos d'urbanització. Aquesta circumstància es va reflectir de manera molt notable en les entrevistes, de manera que va ser assenyalada per un bon nombre dels entrevistats i entrevistades, tant representants dels sindicats i associacions com del teixit empresarial,

una gran part dels recursos que vénen als ajuntaments, en perdre l'IAE, els vénen de la construcció, dels permisos d'obres... (...) perquè, és clar, si una gran part dels recursos que arriben als ajuntaments, els vénen per temes d'obres, i reduïm molt aquest ritme d'obres, com trobarem recursos paral·lels?

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

Molts ajuntaments han vist una possibilitat d'entrada de recursos en el fet d'urbanitzar, segurament perquè hi ha hagut un mal finançament i han vist (...) que una de les fonts de finançament era urbanitzar.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

els pobles volen créixer, perquè créixer vol dir anar a més, i és normal que es vagi creixent, i després, que els permisos d'obres és el que entra a les arques municipals, i el que dona els diners...

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

la pressió consisteix, en el cas dels ajuntaments, que es troben amb un problema de finançament, que estan obligats a suportar per la falta d'una política econòmica, la qual cosa fa que no tinguin prou recursos i els obliga a obtenir diners dels plans d'urbanització.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

L'Administració local és la que està més propera al ciutadà, per tant, és la que té més necessitat de finançament, i hauria de ser l'Administració que hauria d'estar més ben dotada, perquè, quan un té un problema d'enllumenat, de guarderia... No va a veure el conseller, ni va a veure el parlamentari, sinó que va a veure l'alcalde; per això, tots aquests problemes els ha de solucionar l'Administració local, tot i ser l'administració que rep menys diners,

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

com per part dels professionals que, d'una manera o altra, intervenen en el sector de l'urbanisme, la construcció i l'habitatge:

Aleshores, tots els ajuntaments dels pobles han exercit les competències que els tocaven per requalificar terrenys. (...) i per a què? Per donar més vivendes al poble? Si els nuclis antics dels pobles estan abandonats... (...) Però, és clar, ara amb els permisos d'obres, l'Ajuntament cobra; ara les plusvàlues, l'Ajuntament cobra...

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

L'Ajuntament, tot l'aprofitament del 10% que tenia, se l'ha tret a subhasta, i als ajuntaments els han anat molt bé aquests cèntims per cobrir déficits d'infraestructures municipals: faltaven pavellons, faltaven llars d'infants, faltaven llars d'avis... (...) i cada vegada hi ha més exigències de serveis, però, a l'Ajuntament, el fet de cobrar uns diners de l'aprofitament de determinades urbanitzacions, li ha permès sufragar aquestes inversions. Ara, per la llei, aquest aprofitament no es pot vendre, sinó que s'ha d'utilitzar en els VPO. Això vol dir que l'Ajuntament, uns ingressos que tenia, els deixarà de tenir.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

acabes veient que finalment és un tema de finançament de les hisendes locals, i el que caldria, potser, és tocar alguna llei de finançament de les hisendes locals, que fes que no tot se centrés sobre el tema de la urbanització. Però, ara per ara, és curiós, perquè des del 2002, ja no s'hauria de donar això, perquè amb les noves legislacions urbanístiques, el terreny que l'Ajuntament rep en concepte d'aprofitament (que abans es deia mig, i ara se'n diu aprofitament urbanístic), no el pot posar a la venda de manera lliure, com feia abans.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

Finalment, aquest va ser un fet reconegut per part dels propis representants dels ajuntaments, que es van lamentar de l'inadequat finançament de l'Administració local, tot i que, en alguns casos, també van apuntar la problemàtica de les despeses que suposa, *a posteriori*, l'execució dels nous creixements:

el problema d'això és el mal finançament dels ajuntaments (...). El que passa és que les llicències d'obres suposen un ajut, és a dir, eviten una pressió asfixiant sobre les finances municipals, però el que fan és anar allargant, i posposant, el problema per a un futur, perquè amb posterioritat, això comporta una sèrie de problemàtiques, que és el tema del manteniment. Per tant, és aquella dita catalana de "pa per avui, fam per demà".

PT. Ajuntament de Vilajuïga

en principi és una bona injecció de cèntims frescos, però després porta unes despeses de manteniment que distorsionen l'economia, és a dir, no sempre és benefici. (...) en tot cas, el que s'hauria de buscar és un finançament des d'altres sectors, des de la Generalitat o des del Govern central, per tal que es destinessin més diners per als municipis... i que no fos tan basat en les plusvàlues, i en les llicències d'obres, que és la principal font d'ingressos que té un municipi.

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

Com es pot observar, els desenvolupaments urbanístics, com els que s'han produït durant aquests anys en aquesta àrea, fan més complexa la gestió municipal, i impliquen un augment de la despesa, pel necessari manteniment de les noves zones urbanes, a més de provocar noves demandes de serveis; una raó que en algunes ocasions havia estat la que originàriament havia impulsat als ajuntaments a propiciar els creixements. Així va ser manifestat a les entrevistes, per part tant de professionals relacionats amb el sector de la construcció i l'habitatge,

ara vindrà el problema que pobles que (...) han crescut molt, tindran dèficits d'escola, tindran dèficits d'ambulatori, tindran dèficits d'altres serveis... I molts pobles han crescut, no segons la natalitat, sinó que han crescut de cop i volta. I, a aquests creixements tan excessius, l'estructura de recollida d'escombraries no hi està adequada; l'estructura de policia municipal, si en tenen, no és l'adequada; totes aquestes infraestructures... I és molt complicat això.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

Però aquí hi ha d'arribar l'autobús escolar, l'aigua, la brossa... I les clavegueres, i el gas, i tot. I aquell municipi que ha recollit, puntualment, els beneficis de tirar endavant aquells plans parcials i aquells projectes urbanístics ha d'assumir uns costos, els quals arribarà un moment que no tindrà prou diners per assumir.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

com de representants dels sectors econòmics tradicionalment preponderants a l'àrea (l'agricultura i el turisme),

aquests desenvolupaments urbanístics comporten la creació i la dotació d'uns serveis, que, moltes vegades, hi ha poblacions que no els poden assumir, com ara serveis d'abastament d'aigües, de recollida de deixalles, de tractament d'aquestes deixalles..., així com també alguns serveis que sempre cal donar a una col·lectivitat local, com ara escoles, assistència sanitària...

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

quan tu urbanitzes, tens més gent; la gent et demana més serveis i, per tant, com que aquests serveis costen uns diners, has de tornar a urbanitzar, per poder pagar els serveis que et demana la primera tongada de població.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

com, sobretot, per part dels representants de les associacions de veïns i dels moviments socials que durant aquests anys s'han posicionat en contra dels creixements. Concretament, des d'aquests moviments s'argumenta que aquesta qüestió no és prou valorada per part de molts ajuntaments, que no ponderen els perjudicis futurs que poden comportar els creixements, i que per això entren en una mena de roda, que encara esperona més els processos d'urbanització:

és una entrada de diners grossa per a un ajuntament, per les llicències d'obres que cobren d'entrada... Però, què passa? En un cert moment se cedeix a l'Ajuntament la urbanització i s'ha d'anar reasfaltant, s'hi ha d'anar canviant l'enllumenat... S'hi han d'anar arreglant coses i s'han de donar serveis a aquesta gent, i això és una despesa impressionant; amb la qual cosa han de tenir un altre ingrés gros per poder mantenir la despesa... Això, doncs, és un peix que es mossega la cua, que els porta un gran problema...

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

també comporta dificultats que inicialment no es valoren, perquè davant d'un creixement tan gran, les necessitats de serveis i de despesa que representa pel municipi, encara que d'entrada sigui tot a base de recaptació, pel que suposen les llicències d'obres, i tots els impostos que paga el promotor, al cap de poc temps, no gaire, això es converteix en una despesa desorbitada, si el creixement és també desorbitat.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

els ajuntaments tenen un grau d'endeutament importantíssim i com el solucionen? (...) Doncs, a través de requalificacions i a través dels plans urbanístics; per tant, el que fan és: soluciono el problema que tinc de tresoreria, però no el soluciono de veritat, perquè el que estic fent és que, amb aquest creixement que estic generant, tindrè més necessitats, i aquestes necessitats s'hauran de pagar. És a dir, caldrà més guàrdia urbana, més enllumenat, més clavegueram, més servei de recollida...

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

és un peix que es mossega la cua, perquè si tu creixes més, quan hagi acabat l'institut, ja se t'haurà quedat petit... Realment, no sé quina solució pot tenir aquest problema, però no crec que la solució sigui créixer en aquests nivells. No dic que no s'hagi de créixer, però en els nivells que es planteja aquí (...), potser no.

ME. Associació de Veïns del Barri El Temple

Finalment, aquesta qüestió de les dificultats i les despeses de manteniment, que amb el temps comporten els creixements urbanístics, es pot relacionar amb les mancances que presenten els serveis municipals (manteniment de l'arbrat, manteniment del ferm, recollida d'escombraries, etc.) en moltes de les urbanitzacions desenvolupades fa anys, un cop han estat recepcionades pels ajuntaments, si és que arriba a produir-se la cessió. Un aspecte, el d'aquestes mancances, que és motiu freqüent de queixa per part dels residents d'aquestes urbanitzacions que, com s'ha vist en l'apartat anterior, cada vegada esdevenen més nombrosos:

normalment, tenen una cadència tan llarga que, acabades, acabades, aquí, d'urbanitzacions, pràcticament es podria dir que no n'hi ha cap: (...) La més antiga, que és la de Mas Isaac, que fa vint-i-cinc anys o més que es va iniciar, encara no està recepcionada per l'Ajuntament, no s'ha produït la cessió. El que passa és que, quan és l'hora, tots els serveis que inicialment no estaven malament del tot toca pràcticament refer-los de nou, cosa que és del tot ruïnosa per un ajuntament.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

per al Bon Relax no fan pas gaires coses. Més enllà del pont no els interessa, ho veuràs ara, per exemple, amb els llums de Nadal, a tot el poble hi ha llums, a tot arreu, tot maco, i aquí només en tenim un de petit, a l'entrada. És un petit detall, però tot és així, amb els arbres, si poden els arbres, aquí has d'agafar el telèfon i dir: "Que vindreu?". Al poble tot es fa, i aquí has d'anar sempre a demanar. És una cosa que no m'agrada, perquè els impostos es paguen també.

AB. Associació de Veïns i Usuaris de Bon Relax

seria la del barri El Temple, la de Castelló Nou, la del Mas Nou, i tenim una gestora aquí, a l'Hort d'en Negre. Aquestes entitats, què han fet ara? Doncs, des d'aconseguir que hi hagi una bústia a Castelló Nou, que no hi era, a parlar de temes de mobilitat, de centre cívic, que si volen llums de Nadal, com fer la recollida de les escombraries... Per tant, parlar d'una sèrie de coses que dius: "Si jo estigués a l'Administració, faria...". I així és més fàcil que tinguis un interlocutor, per poder gestionar aquests problemes, que no pas no tenir-lo, oi? Això, de moment, és la cosa positiva que ens deixarà el POUM: aquestes entitats.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

B) El paper dels ajuntaments en els creixements

Al llarg de les entrevistes es va poder constatar com els ajuntaments, per les competències en urbanisme i l'elevat grau d'autonomia que tenen en la matèria, han estat un element realment cabdal en l'aparició dels creixements urbanístics, ja que són ells els que, en primera instància, han de donar el vist-i-plau als processos d'urbanització, tal com van assenyalar alguns dels entrevistats i entrevistades:

l'Ajuntament té una potestat legisladora en aquest canvi, d'aprovar o no aprovar un pla parcial, o un projecte d'urbanització, que, certament després ha de passar per urbanisme, però el primer que el passa per un ple i el primer que li dona el vist-i-plau és l'Ajuntament del poble...

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

Nosaltres, com a Salvem, discutim que els ajuntaments puguin decidir tant, i la idea de demanar un pla director era perquè els acotés una mica el fet de poder fer tant com vulguin.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Tothom diu que els ajuntaments han de tenir més autonomia i més finançament... Més finançament, d'acord, però més autonomia, compte, perquè en el moment en què tu dones, en segons quins àmbits, molta més autonomia, estàs convertint, en aquest cas, Catalunya, o les comarques de Girona, o la comarca de l'Alt Empordà, en diferents polítiques en àmbits veïns.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

En els ajuntaments depèn molt. Ara, el que sí que és cert és que és important que un ajuntament tingui aquesta visió urbanística d'allò que té entre mans, tot i que li pugui sortir millor o pitjor, però aquesta visió és la clau. (...) L'Ajuntament ha de guiar el procés de creixement urbanístic i, de vegades, es fa relativament poc. (...) Però, des d'aquest punt de vista, són claus, els ajuntaments.

SA. Universitat Rovira i Virgili

Tanmateix, tot i que els ajuntaments han estat una figura clau en la materialització dels processos de creixement, també és cert que la seva actuació es troba subjecta, molt sovint, a les difícils circumstàncies en què desenvolupen la seva activitat, a saber, el fet d'haver de prestar tota una sèrie de serveis, sense un finançament adequat. A aquest fet s'hi hauria unit, en aquests anys, la pressió que, donades les diferents dinàmiques anteriorment analitzades (apartat 8.1), de vegades s'han exercit des de l'òrbita privada, per part de propietaris de sòl i promotors, en relació amb els processos d'urbanització, sobre una administració que en moltes ocasions es troba en una situació de gran feblesa. Per això, sovint les persones entrevistades van

considerar que, durant aquests anys, els ajuntaments s'han vist en certa manera abocats a aquesta dinàmica tan expansiva de la urbanització. Aquesta idea es va manifestar, tot i que amb diferents matisos, tant amb referència a l'àrea analitzada,

molts ajuntaments queden atrapats, sobretot pels temes de finançament i, per tant, necessiten urbanitzar per tirar endavant les arques municipals, i per poder fer coses, (...) En el fons, queden una mica atrapats en aquest sentit, i acaben fent el que els sembla el millor.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Si centrem tota l'atenció només en l'Ajuntament, no estem veient la realitat del problema. El problema és més gros, i potser aquestes entitats hauríem de tenir una línia d'horitzó més àmplia, i no veure només el petit problema... Nosaltres hem intentat aixecar el cap amb el POUM de Castelló i el que estem veient, a través de l'experiència pròpia, és que això és un problema de funcionament.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

com respecte al conjunt del país:

el problema de l'Administració municipal és, per desgràcia, que està excessivament sotmesa (...) a una certa manca de protocols, de paràmetres i de sistemes de funcionament, que siguin més o menys habituals i homologables.

SA. Universitat Rovira i Virgili

Aquest és el motor essencial, i és important de tenir en compte, perquè molt sovint se li passa la responsabilitat del procés a l'Ajuntament. Els ajuntaments, molt sovint, el que fan és seguir la indicació, o seguir la pressió d'aquests dos agents que hem comentat [es refereix als promotors i als propietaris de sòl], amb més fortuna o amb menys fortuna, amb més adaptació o amb menys adaptació.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

els agents que estan en el punt més crític d'aquests fenòmens són els ajuntaments, no en el sentit que en siguin l'única causa, sinó que es troben en una conjuntura que facilita que es posin en marxa aquests processos; però és clar, (...) és molt important el paper que té l'activitat econòmica, i la construcció, i els promotors immobiliaris...

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Aquesta situació de debilitat en què es troben els ajuntaments, i que sovint els fa estar a expenses de l'actuació dels agents privats que intervenen en l'urbanisme, es materialitza sobretot en el cas dels ajuntaments dels municipis menys poblats, com una bona part dels que conformen l'àmbit d'estudi, i que sovint funcionen amb una mínima estructura i amb molt pocs recursos, tant tècnics com econòmics:

uns ajuntaments que són petits alguns d'ells, que tampoc tenen gaire estructura tècnica, com per fer grans estudis i decidir cap on ha d'anar el seu municipi. Per tant, per això es fa el pla director de l'Empordà a nivell institucional, del Govern.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

això comporta que en els ajuntaments hi hagi una dinàmica, perquè molts d'aquests processos urbanístics es fan en ajuntaments petits, que veuen unes possibilitats de creixement, basades en desenvolupar terreny urbanitzable perquè es puguin construir aquestes vivendes d'ús habitual.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

la gent que accedeix als ajuntaments petits, no té –ni té perquè tenir– tots uns coneixements... Per a això ja hi ha els experts en un tema: en sociologia, en urbanisme... Que són els que han d'aconsellar i han de dirigir. Una persona que arriba a ser alcalde és una

persona d'aquí del poble, amb més o menys formació, que arriba a fer aquesta feina, i que és el capdavanter de tota una sèrie de gent, però que no té perquè saber...

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

En el cas d'aquests ajuntaments petits (o petits-mitjans) el posicionament davant dels creixements urbanístics també depèn, molt sovint, d'aspectes que es podrien titllar com de subjectius, i molt particulars – com podrien ser el tarannà personal de la persona que ocupa l'alcaldia o els anys que aquesta porti de mandat–; uns aspectes que sembla que tenen més influència que no pas d'altres que es podrien considerar *a priori*, com el color polític del Govern municipal. Així va ser manifestat, per exemple, pels representants de les entitats que s'han posicionat en contra dels creixements urbanístics d'aquests anys, en alguns d'aquests municipis²³³:

Nosaltres no ho associem a colors polítics això del creixement o no-creixement; sol anar molt segons la persona, i també als anys que es porti com a alcalde, (...) Si jo he estat l'alcalde i ho seré tota la vida... Una mica més en aquest sentit, més que no pas en el dels colors.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

depèn del perfil d'alcalde, de si a l'alcalde, aquell poble, se li ha quedat petit. (...) Això pot ser un cas. Et pots trobar perfils d'aquest tipus, que diguin: "El poble ha de créixer, perquè el meu perfil i la meua visió és diferent".

el tema del color polític... Doncs, aquí tenim el PSC, que governa amb Convergència i Unió, des de fa molt de temps, (...) el PSC de Roses ha anat en contra del POUM, i ha donat arguments que nosaltres també hem dit, hem explicat i hem signalat. Com pot ser que aquells arguments aquí no serveixin i el mateix partit els estigui fent servir al poble del costat? És evident, doncs, que no és un tema de color.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

C) Síntesi

- En primer lloc, des dels ajuntaments pot haver interès perquè es desenvolupin processos d'urbanització al municipi per tal de satisfer les demandes locals d'habitatge, tot i que, en realitat, moltes vegades els creixements urbanístics acaben sent contraproductius en aquest sentit, ja que l'arribada de nova població, procedent d'altres indrets, encareix el preu de l'habitatge, dificultant-ne l'accés a la població local. En la mateixa línia, una segona motivació dels consistoris ha estat la d'aconseguir unes xifres de població suficients per a poder optar a més serveis, a més d'obtenir sòl per a construir-hi equipaments.
- No obstant això, la qüestió que sembla que ha estat realment determinant pels ajuntaments és la possibilitat d'obtenir recursos econòmics a través de la nova urbanització, donada la difícil situació en què es troba el finançament de l'Administració local, tot i que el creixement després complica la gestió i faci augmentar les despeses de manteniment. A més, els creixements urbanístics originen

²³³ Val a dir, en aquest sentit, que els quatre representants polítics d'ajuntaments que es van entrevistar –en el cinquè cas, la persona entrevistada va ser un càrrec tècnic– s'havien presentat a les eleccions en representació de quatre formacions polítiques diferents: PSC, CiU, ERC i IC-EUiA.

noves demandes de serveis, amb la qual cosa s'esperonen encara més els processos d'urbanització.

- Aquestes motivacions, juntament amb l'elevat grau d'autonomia en matèria urbanística dels consistoris municipals, fan que aquest nivell de l'Administració hagi estat determinant en la generació dels creixements d'aquests anys, atès que els ajuntaments són els que, en primera instància, han impulsat els processos d'urbanització.
- Amb tot, també cal assenyalar que aquest paper tan rellevant dels ajuntaments depèn molt de les circumstàncies –mancances econòmiques i tècniques– en què aquests desenvolupen molt sovint la seva activitat; una circumstància que es combina amb les fortes pressions que de vegades s'exerceixen per part dels agents privats que intervenen en l'urbanisme.
- Aquestes limitacions contribueixen a la situació de feblesa en què s'ha trobat l'Administració local, i que fa que els consistoris hagin estat incapaços de gestionar, d'una forma adequada, les pressions urbanístiques a les quals han estat sotmesos; una situació que es fa evident, sobretot, en el cas dels ajuntaments dels pobles amb un menor volum de població.

8.2.1.2 La Generalitat

Un cop analitzat el paper dels ajuntaments, l'altra instància administrativa que caldria veure si ha tingut un paper rellevant en els processos d'urbanització desenvolupats en aquest període seria l'Administració autonòmica. En aquesta línia, la Generalitat, com ja s'ha comentat (capítol 5), és qui ha de marcar les directrius generals en matèria territorial, i qui dur a terme una tasca de control i tutela de l'actuació urbanística en el territori català²³⁴. Aquestes funcions s'exerceixen tant des del Govern, a través de l'acció del Departament de Territori i Sostenibilitat²³⁵, i dels seus òrgans i ens públics (Direcció General d'Ordenació del Territori i Urbanisme, Institut Català del Sòl, Serveis Territorials de Territori i Sostenibilitat, etc.), com des de les diferents comissions d'urbanisme (Comissió d'Urbanisme de Catalunya, les comissions territorials d'urbanisme –entre elles, la de Girona– i la Subcomissió d'Urbanisme del municipi de Barcelona). D'aquesta manera, en les pàgines que segueixen, es farà referència a aspectes com el paper del Govern de la Generalitat, la planificació de caràcter supramunicipal impulsada en el període analitzat i l'actuació d'una instància com la Comissió d'Urbanisme de Girona.

A) El paper del Govern de la Generalitat

Val a dir que el paper del Govern de la Generalitat es va considerar, a les entrevistes, com un paper molt significatiu. Aquest paper, en general, era valorat com a força positiu, ja que l'actuació del Govern en els

²³⁴ Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol.

²³⁵ En aquell moment, Departament de Política Territorial i Obres Públiques (DPTOP).

darrers anys del període analitzat es veia com una actuació bastant ben enfocada. De la mateixa manera, es considerava la línia d'actuació empresa en aquells moments com a necessària, i s'assenyalava que havia suposat un canvi de tendència respecte al rol exercit per la Generalitat amb anterioritat. En aquest sentit, a les entrevistes es va reflectir com, amb l'acció empresa des del Govern, s'intentaven salvaguardar espais i frenar les dinàmiques d'ocupació, mitjançant l'engament del programa de planificació territorial. Aquestes percepcions, tot i que amb lleus matisos, es poden trobar en l'expressat tant per integrants dels ajuntaments,

Molt important, i un vot de confiança pel procediment seguit des que va entrar el nou Govern, que té una visió clara del país, i de totes les destrosses que hi havia, i jo entenc que, amb bona voluntat, ha intentat salvar el possible, i sobretot millorar-ho. I això és un fet inqüestionable.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

com per representants de sectors econòmics com la pagesia,

totalment positiu i, a més, totalment necessari, perquè ja no estem parlant dels individus, sinó del país, i el país es mereix tenir uns plantejaments. Si la gent només va especulant, especulant... Pots créixer en llocs que són absolutament inversemblants.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castell d'Empúries

com entre les veus dels professionals que intervenen en el sector de la construcció i l'habitatge:

Em sembla que és clar: els dos plans del sistema costaner, el pla territorial de l'Empordà, i ara, últimament, el de la serra de Rodes – cap de Creus, que el que ha fet és desclassificar diversos sectors d'aquí del peu de la serra de Rodes. La Generalitat ha tingut un paper decisiu, i jo crec que ha marcat un canvi de tendència.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

No obstant això, cal dir que des de les plataformes de defensa del territori es tenia una visió una mica més crítica, ja que es reclamava a la Generalitat una major fermesa a l'hora d'establir el marc general en el qual els consistoris municipals han de desenvolupar l'urbanisme, i un major cel en la tasca de control de les actuacions dels ajuntaments. Aquestes entitats assenyalaven, per exemple, que caldria tendir cap a una superior mancomunació dels serveis entre municipis:

Nosaltres, el que com a plataforma discutim és que la Generalitat deixi fer el que s'està fent, sense un model de país, i sense saber el que volem; s'entén que un municipi, en el fons, vulgui tenir la seva zona industrial, per no ser menys que el del costat, i que vulgui tenir el seu camp de golf; però, és clar, si mires l'Alt Empordà, seixanta-vuit municipis... Si hem de tenir seixanta-vuit zones industrials i seixanta-vuit camps de golf... Si la Generalitat fes una política o si hi hagués mancomunitats o òrgans capaços de compartir zones industrials, tot plegat seria diferent... (...) És a dir que calen polítiques i, a més, considerem que aquestes polítiques s'han de fer des de dalt, perquè en el fons, l'Ajuntament el que fa és defensar una mica el que pot.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

La Generalitat té una quota important de responsabilitat... Quan diem que els ajuntaments estan endeutats, i l'única font que tenen de finançament és generar creixements... A més, com que els ajuntaments tenen totes les competències urbanístiques i ho poden fer... Però, això és una veritat a mitges. Perquè, de vegades, els diaris i la gent que ens estem movent amb els temes dels POUM, tenim la tendència a enfocar el tema i a exercir certa pressió mediàtica sobre l'ajuntament de torn. I això és injust, perquè, per sobre d'aquest ajuntament, malgrat que té unes competències, hi ha una sèrie d'organismes de control, que no estan fent la feina prou bé.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castell d'Empúries

En tot cas, des de tota una part de les persones entrevistades s'assenyalava com després de l'alternança de govern esdevinguda l'any 2003, quan després de vint-i-tres anys de mandat de CiU es va passar a un govern compostat per partits d'esquerres, es va produir un gir important de les polítiques en matèria territorial; un canvi que va implicar la represa de la redacció dels diferents plans territorials, que en la majoria de casos no s'havien arribat a desenvolupar:

Ara ha canviat la política del Govern: ja ho vam veure amb l'altre anterior, amb el primer tripartit, després del de Convergència i Unió, i amb aquest d'ara, la reedició del tripartit, hi ha, sens dubte, una altra filosofia...

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

a la Llei de política territorial, que és del 85, es diu que s'ha de fer el Pla General de Catalunya i el Pla Territorial Parcial de les Comarques Gironines, i de la resta de demarcacions. És clar, si això s'hagués fet...

Per tant, l'actuació de la Generalitat, en tot aquest període, d'entrada no és bona. Ha estat aquest darrer Govern... L'anterior, l'últim de Convergència, ja ho va començar a tirar endavant, els darrers dos o tres anys, almenys pel que fa a Girona, que van començar a impulsar la redacció dels plans directors. Però ha estat aquest Govern qui ho ha acabat impulsant definitivament (...) Per tant, no massa bé al principi, i ara cap al final, millor.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Un munt de projectes, sense que la Generalitat digués res. (...) Vam arribar a un punt, l'any 2000, que l'Administració era "out", fora, no existia, no hi havia interlocutor, i tothom parlant de què es faria i la pressió immobiliària d'aquell moment... I no sortia ningú que digués, a veure, mirarem de fer-ho d'aquesta manera, o de l'altra, o en parlarem,

PT. Ajuntament de Vilajuïga

Val a dir que aquest canvi també va ser reconegut, amb més o menys matisos, per part de les plataformes i les associacions de veïns, que veïen en aquestes polítiques una certa confirmació de molts dels seus postulats:

un cert canvi de sensibilitat. Per exemple, en el tema dels connectors ecològics, per primer cop es creu en els connectors ecològics... Perquè, de fet, només érem nosaltres que parlàvem de connectors ecològics... A més, per primer cop es creu en la planificació territorial... Tot i que cal dir que, en moltes coses, no hi estem d'acord, amb el tripartit: les infraestructures que es preveuen, i en altres qüestions, però, per primer cop, hi ha uns postulats més o menys favorables.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Ha estat la salvació. A més, ha estat la confirmació que les queixes dels ecologistes, que estaven molt estigmatitzats, no eren tan absurdes. Almenys hi ha hagut un govern, (...) que ho ha fet possible. Tot i així, encara hi ha molta història, i un dels cavalls de batalla és el tema dels connectors biològics...

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Les causes d'aquest gir van ser explicades per Oriol Nel·lo i Jaume Busquets, ambdós estudiosos del territori i el paisatge, que en aquell moment ocupaven càrrecs de responsabilitat en aquestes matèries, dins l'Administració catalana. Segons ells, el canvi responia al convenciment que cal controlar i dirigir les dinàmiques que es despleguen sobre aquests territoris, i que per a fer-ho són necessaris els instruments de planejament supramunicipal, ja que els processos que s'hi desenvolupen són molt difícils de contrarestar només amb la planificació urbanística municipal:

Nosaltres creiem que en el conjunt del territori de Catalunya, però, per exemple, en l'àmbit de l'Empordà, o de l'Alt Empordà, és del tot necessari tenir instruments de planejament de caràcter supramunicipal, perquè les dinàmiques en aquest territori, que tendeix a integrar-se més i més, són molt difícils de contrastar només amb instruments de caràcter municipal i, per tant, calen uns instruments d'un altre àmbit.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

amb la intenció que aquests processos no siguin processos descontrolats, sinó dirigits des de la Generalitat. Hi ha diverses peces que entren en joc. Una d'elles és el tema dels plans territorials, que, d'una vegada per totes, estiguin fets, i que explicitin quines en són les voluntats, i quines en són les grans línies. El fet que això no hi hagi estat, quin dubte hi ha que ha facilitat una certa discrecionalitat, durant tots aquests anys.

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

B) La planificació de caràcter supramunicipal

Com s'ha vist, en algunes de les intervencions dels entrevistats i entrevistades s'introduïa la qüestió de la planificació territorial. Efectivament, en els darrers anys del període analitzat (1996-2006) es va començar a desenvolupar –per part de la Generalitat– un ambiciós programa de planificació territorial i urbanística d'àmbit supramunicipal. Com s'ha explicat anteriorment (apartat 4), en primer lloc es va aprovar el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (II i II), una mica després va ser el torn per al Pla Director Territorial de l'Empordà, i finalment es va afrontar la redacció de dos plans directores urbanístics més: el de la Serra de Rodes i el del Sistema Urbà de Figueres.

En aquest sentit, Oriol Nel-lo, al llarg de l'entrevista que se li va realitzar, va fer una acurada explicació del com i el perquè es va procedir, en aquesta àrea, de la manera en què es va fer. Segons Nel-lo, de seguida es va voler actuar a la zona amb el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner, per tal d'aturar –en la mesura del possible– la transformació del litoral que en aquell moment s'estava produint:

El que ens va preocupar, d'entrada, era com incidir en el procés de transformació de l'àrea costanera. Per això, el que vàrem fer, així que vàrem prendre possessió, va ser tirar endavant el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner, (...) aturar, fins allà on és possible, en termes legals, el desenvolupament urbanístic, sobretot vinculat a segona residència, en els àmbits costaners.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Una certa urgència que es pot copsar, així mateix, a través de les paraules de Jaume Busquets:

al Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner, jo crec que hi ha un consens bastant generalitzat sobre que era un pla necessari, que marca un canvi, un abans i un després, i que respon a una concepció del territori que la llàstima és que ha arribat quan ha arribat, gairebé per posar solució, o per tractar de contenir situacions, algunes de les quals no s'haguessin hagut de produir mai.

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Un cop aconseguida aquesta primera fita, es va desenvolupar el Pla Director Territorial de l'Empordà, per mirar d'ordenar el futur creixement urbanístic de l'àrea, dirigint-lo cap a les localitats més grans i amb una major capacitat d'irradiar serveis –sobretot Figueres–, i intentant controlar-lo en la resta de poblacions, en algun cas –el dels nuclis més rurals i dispersos–, fins i tot limitant-lo:

El Pla Director Territorial de l'Empordà tracta de concentrar el creixement a l'entorn dels nuclis més grans, i que poden prestar millors serveis, és a dir, a l'àrea urbana de Figueres o a l'entorn de Roses. (...) En canvi, estableix unes estratègies de desenvolupament per als altres nuclis, que, essencialment, indiquen que en cada municipi, hi haurà, com a mínim, un nucli que pugui tenir un sector de sòl urbanitzable, però que en la resta dels casos, en aquells nuclis rurals dispersos, només es podran tenir creixements de complexió i millora,

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Els dos plans directores urbanístics que es van tirar endavant amb posterioritat van respondre, entre altres qüestions, al fet que hi havia planejaments municipals que depassaven, i molt, els criteris amb què s'havia redactat el Pla Director Territorial:

alguns planejaments municipals, que ja estan aprovats, estan clarament sobredimensionats, en relació amb la filosofia d'aquest pla, aquesta voluntat d'anar a compactar els creixements, a fer-los més aplegats en el territori, en uns nuclis que tinguin major capacitat d'irradiar serveis i, en canvi, menys dispersos sobre el territori, per això, el que vam decidir, (...) és tirar endavant una sèrie de plans directores.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

En primer lloc, el Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes pretenia limitar els planejaments existents a la zona, realment expansius, ja que projectaven extensos creixements urbans pels pendents de les serres de Verdera i de Rodes, mitjançant la desclassificació d'alguns dels sectors de sòl urbanitzable:

el que fa és agafar aquests planejaments que eren els més expansius, a migjorn de la serra de Verdera, i que s'enfilaven muntanya amunt, els de Palau-saverdera, els de Pau... I en fa una desclassificació, que era impossible de fer amb el Pla Director Territorial, perquè no tenia un mecanisme de cautela, de suspensió de llicències i de desclassificació, i no podia indicar que el planejament urbanístic havia de canviar el règim. En canvi, aquest, el Pla Director Urbanístic de Serra de Rodes, sí que ho fa...

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

En segon lloc, el Pla Director Urbanístic del Sistema Urbà de Figueres pretenia ordenar els creixements en l'àrea en què es volia potenciar la implantació urbanística, és a dir, Figueres i la seva rodalia:

que intenta ordenar l'àrea que entenem que ha de ser la més dinàmica, que ha de ser aquella àrea on s'ha de potenciar el creixement, que ha de ser centre d'irradiació de serveis i d'estructuració del territori.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Doncs bé, un cop coneguts els plantejaments que hi ha al darrera d'aquests plans i els objectius que es perseguen amb la seva redacció, cal veure les opinions que van suscitar aquestes figures de planejament entre les diferents persones entrevistades. Com es podrà constatar tot seguit, en la valoració de cada un dels plans en concret hi ha una major riquesa de matisos que no pas a l'hora de valorar, de forma genèrica, el paper del Govern.

En primer lloc, l'inici del programa de planejament –en general– es valorava de manera bastant positiva, per part de diverses instàncies, com els ajuntaments o el sector turístic. Se'n destacaven, per exemple, aspectes com la voluntat d'ordenar el territori o la disposició per tal d'arribar a un consens amb les diferents instàncies implicades:

És un intent de posar ordre a la casa, (...) perquè això són els ajuntaments els que han decidit el que tenen, i segurament, si hi hagués hagut un criteri polític sobre com tenir el territori, sobretot en aquesta comarca, hauríem evitat el tema d'aquesta visualització urbana, (...) I, per tant, la tasca del Departament de Política Territorial dels darrers tres anys ha estat molt positiva, com a primer pas per posar ordre en el territori.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

és molt important aquesta planificació a nivell supramunicipal: s'hauria d'haver portat a terme fa temps. A més, és molt positiu que es faci amb el consens de totes les institucions implicades, no només la Generalitat, que és qui té la facultat de planificar els usos del territori, sinó que hi tinguin molt a dir els mateixos ajuntaments que seran els que rebran les conseqüències d'aquesta planificació.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

No obstant això, també s'hi realitzaven algunes puntualitzacions, en algunes de les entrevistes, com –per exemple– que s'hauria d'haver fet una anàlisi més pormenoritzada en el cas d'alguns municipis:

S'estan desenvolupant uns plans territorials que poden estar bé, però que s'haurien d'estudiar més municipi per municipi, i veure'n les demandes... Potser hi ha municipis, com és el cas de Castelló, que tenen projectades mil vivendes, però que si es fa un estudi més detallat, es veu que n'hi ha quatre mil que estan tot l'any deshabitades, a Empuriabrava. Doncs anem a promocionar que es rehabilitin aquestes vivendes, i que s'adaptin per a viure-hi tot l'any,

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Però a l'hora de valorar els diferents plans en concret, com ja s'ha assenyalat, hi va haver una major divergència d'opinions, amb algunes veus que n'estaven a favor i altres que, en canvi, s'hi posicionaven més aviat en contra. Per exemple, en el cas del Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner, en general es va considerar aquesta figura com a molt positiva, tal com es pot comprovar, fins i tot, en la postura que adoptava el representant del Gremi de Promotors que, tot fent referència a aquest pla, establia una diferenciació molt clara entre la situació de la costa catalana i el que hauria succeït, durant aquests anys, en altres indrets de la costa mediterrània:

La situació actual, amb la congelació de llicències de l'urbanitzable no delimitat, l'hem vist molt bé. La situació a Catalunya és la que és i crec que està bastant controlada. Si fem un pas, i ens traslладem de Tarragona per avall, descobrim que en la resta de la costa mediterrània s'està fent el mateix error que vam tenir nosaltres als seixanta: si ens n'anem a Marina d'Or, si ens n'anem a València, si ens n'anem, sobretot, a Múrcia, o als llocs que estaven per desenvolupar a Almeria, (...) Estan cometent el mateix error i nosaltres, que en aquest moment tenim les idees clares i una certa estructura legislativa, ens hem de limitar a anar desenvolupant el que hem decidit entre tots. Per això hi ha els plans aquests que s'estan fent.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Aquesta visió positiva també es podia copsar, des d'una òptica més de conjunt, a partir de l'expressat pel professor Salvador Anton, en el sentit que el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner ha estat un element positiu, i un exemple de pla amb un alt component d'operativitat:

segurament que els plans territorials són molt importants a l'hora de marcar línies, però després els elements claus són els plans directors, com el del litoral. El pla director del litoral penso que és un molt bon exemple d'un pla operatiu, que té les seves limitacions, en el sentit que es limita a unes determinades coses, però és que fer una altra cosa també és molt car per a la pròpia Administració; a més, fins i tot planteja instruments de gestió i jo penso que això és molt i molt positiu.

SA. Universitat Rovira i Virgili

En canvi, sobre el Pla Director Territorial de l'Empordà hi va haver més valoracions en diferents sentits. Per una banda, es van recollir visions força positives, que en destacaven aspectes com ara els plantejaments realitzats, que havien de servir per a delimitar el marc dels futurs creixements, així com el procés d'aprovació, que es va realitzar amb força transparència, i al llarg del qual sembla que es van acceptar moltes de les al·legacions que s'hi van presentar, des de diversos col·lectius:

ha estat bastant racional, el que han fet, i han acceptat bastants al·legacions... En el fons, jo crec que ha estat com tots els plans directors, o com quasi tots els documents que acaba fent la Generalitat, que estan una mica en terra de ningú. No obstant això, ha estat bastant agosarat, ja que ha dit coses que segurament ningú no havia dit mai, però ara caldrà veure com es desenvolupa.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

el procés d'aprovació va ser positiu i força transparent, amb la participació de la ciutadania, amb debats. (...) Després va venir l'avançprojecte, que es va posar a exposició pública, i aquí vam presentar al·legacions. Se les van mirar, i van fer l'aprovació inicial, i després van donar un altre termini, i aquí sí que nosaltres vam analitzar de les al·legacions que nosaltres havíem fet quines s'havien tingut en compte i quines no. De les que no s'havien tingut en compte, vam tornar a realitzar al·legacions en el període d'exposició oficial del projecte. I, en aquest cas, Déu n'hi do el cas que ens van fer,

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

És bo que hi hagi un pla director. És millor tenir una eina que et delimiti i t'acoti les coses, que no pas no tenir-la. Que podria ser millor? Segurament. Jo penso que, amb el pas del temps, el que veurem és que aquest pla director és una eina més útil del que ens pensem; és a dir, segurament no és un pla proteccionista, però, a mesura que es vagi aplicant, i que es vagi tenint en compte, servirà per tenir un límit. Si aquest límit, aquest marc, hauria de ser més ample o no, això ja és un tema d'opinió.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Però, per una altra banda, hi van haver veus més crítiques. En aquest sentit, hi van haver entrevistats que van classificar el pla com a massa restrictiu, ja que consideraven que s'hi limitaven, d'una forma excessiva, els creixements més enllà de Figueres i la seva rodalia: per exemple el de Roses. En la mateixa línia, també es criticaven aspectes més de fons del pla, com el fet de no plantejar un model de desenvolupament econòmic alternatiu al del turisme, o de no entrar en aspectes com la gestió de l'aigua o la gestió dels residus:

el pla territorial, l'enfocament que se li dona, no sé el que serà, perquè una cosa és el que diu el paper, el paper ho aguanta tot, però l'enfocament que se li està donant, (...) jo penso que és equivocat en algun aspecte, en altres no. Per exemple, s'han de protegir més zones, i mirar que no es faci malbé tant de territori. Això és correcte, però l'enfocament que li donen, de fer créixer molt l'àrea urbana de Figueres i els voltants, crec que provocarà un desequilibri molt fort, no als pobles, sinó a Figueres.

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

el problema d'aquests plans directors és que no tenen al darrere un model econòmic, és a dir, són plans de frenada, però no d'alternativa. Desclassifiquem aquest sector, per tant, estem reduint volum de negoci, però jo no he llegit: és que l'Empordà ha d'anar cap aquí, o hem de ser punters en aquest sector... Molt bé, deixem el turisme, però muntem un sector industrial o de serveis molt potent en algun lloc... No hi ha una alternativa econòmica.

hauria d'haver apostat més pel sistema urbà Figueres-Roses, i donar una miqueta més de potencial de creixement, no turístic sinó de ciutat, a Roses, que el té i té prou sòl qualificat com per dir que aquí no fem apartaments turístics, sinó fem-hi més ciutat. A banda d'això, una de les altres crítiques del pla territorial és que tot el tema d'infraestructures, per exemple, tot el tema de l'aigua, no està estudiat; el pla diu, jo no hi entro, però, és clar, com pots planificar el territori sense un model econòmic, d'una banda, però, de l'altra, sense tenir clara una política d'aigua, de residus, de grans equipaments...

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

I, en canvi, hi van haver persones entrevistades que van criticar el Pla Director Territorial per ser poc restrictiu. Aquest va ser el cas de la representant de la Plataforma Salvem l'Empordà; un col·lectiu que, com s'ha apuntat anteriorment, havia dipositat moltes esperances en la redacció d'un pla director per a la comarca. En aquest sentit, la representant d'aquest col·lectiu, tot i que reconeixia que el pla havia estat un primer pas, i que abordava qüestions que no s'havien regulat mai abans, també explicava que no havia complert les seves expectatives, ja que haguessin volgut que regulés de forma molt més intensa, tenint en compte aspectes com, per exemple, la capacitat de càrrega del territori, i que les estratègies de creixement hi haguessin estat més restrictives:

no ha complert les expectatives, perquè nosaltres esperàvem que regulés molt més, que fes estudis, per exemple, de quina és la capacitat de càrrega de la comarca, de si tenim aigua per a tot plegat... Una mica en aquest sentit, és clar. Però el que ha fet ha estat agafar tres blocs i regular-los. El bloc del sòl no urbanitzable el trobem molt bé, que es delimitin connexions ecològiques, que s'agafi el sòl d'alt valor agrícola i es planti; això ho trobem bé. El fet de les estratègies de creixement dels nuclis i de les àrees especialitzades, en principi, la proposta en l'avanç de pla ens agradava molt, però en l'aprovació inicial es va desvirtuar bastant i, en la definitiva, tot i que és millor que l'aprovació inicial, no és tan dur com en l'avanç de pla...

en tenim una imatge una mica ambigua, perquè, d'una banda podem dir que aquest pla director està molt bé, perquè és un primer pas, que no s'havia fet mai i ha regulat coses que no s'havien regulat mai. Mai no se li havia dit a un ajuntament si pot créixer d'aquesta manera o no. Per tant, en aquest sentit, el valorem molt positivament. Però, d'una altra banda, no ha complert les nostres expectatives, perquè hi ha coses molt ambigües i, per tant, els ajuntaments podran acabar aplicant-lo una mica com els sembli, i l'òrgan que haurà de posar pau al tema serà la Comissió d'Urbanisme.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Finalment, quant als dos plans directores urbanístics desenvolupats amb posterioritat, el de la Serra de Rodes, que desclassifica completament o parcialment alguns sectors de sòl urbanitzable, es va constatar com s'havia rebut de forma molt positiva, almenys per part de les organitzacions que, durant aquests anys, s'han posicionat en contra del creixement urbanístic en aquesta zona en concret:

s'hi van tirar a sobre els ecologistes (...). Però, per sort, finalment ara no només s'hi han tirat a sobre els ecologistes, sinó que és el mateix Govern qui ho ha limitat i qui hi ha posat una certa correcció, fins i tot, anul·lant completament algun pla parcial o reduint-lo, en alguns casos, de més de la meitat.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

aquesta franja d'aquí, que ara queda una mica solucionada amb el pla director de la serra de Rodes, que ja s'ha aprovat definitivament, (...) si és similar a l'aprovació inicial, ens sembla molt bé, perquè protegia franges senceres. En aquests llocs on hi ha els triangles, els fa reduir l'àmbit, i això vol dir que han de tornar a redactar un nou pla parcial, que vol dir que torna a estar a exposició pública, i que podem tornar a fer-hi al·legacions, i així torna a començar tota la tramitació...

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

C) El paper de la Comissió Territorial d'Urbanisme

Com s'acaba de veure, les diferents figures de planejament supramunicipal desenvolupades per la Generalitat a l'àrea d'estudi durant aquests anys despertaven algunes discrepàncies, cosa que no succeïa tant amb la visió –així, en general– del paper del Govern. Amb tot, encara va resultar més controvertida la

valoració del paper exercit per la Comissió Territorial d'Urbanisme de Girona²³⁶. Aquest organisme, com la resta de comissions territorials –establertes a la llei d'urbanisme–, compleix funcions de caràcter informatiu, consultiu, gestor i resolutiu, i és l'encarregat d'aprovar definitivament els plans d'ordenació urbanística municipal i els programes d'actuació urbanística municipal²³⁷.

Així, amb referència al paper de la Comissió Territorial d'Urbanisme, per una banda hi van haver veus força crítiques, sobretot entre el teixit associatiu –incloent, per tant, les plataformes contràries als creixements–, des del qual es reclamava un paper més actiu de la Comissió, ja que es considerava que aquesta instància administrativa hauria d'exercir una major tutela respecte a l'acció dels ajuntaments, i un control més ferm dels projectes d'urbanització que es plantegen per part d'aquests:

Potser té una base, però hi hauria d'haver, des d'urbanisme, o des de la Generalitat, una mica més de tutela, i una normativa una mica més clara en el sentit de dir: en aquest poble es vol fer aquesta urbanització, doncs, mirem-nos-ho. Però moltes vegades, des d'urbanisme, s'ha donat el vist-i-plau a urbanitzacions desmesurades. És lògic que l'Ajuntament ho vulgui fer, hi surt guanyant, però que urbanisme hi doni el consentiment, això ja no s'entén tant.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

Tot acaba anant a la Comissió d'Urbanisme, la qual hauria de ser capaç de destriar entre el que es pot fer i el que no. Perquè, fins que no vam començar a fer manifestacions, a les comissions tot passava. Resulta que les Comissions d'Urbanisme tenen cent vint punts a l'ordre del dia, i en tres hores esbandeixen aquests cent vint punts, molts dels quals són POUM, urbanitzacions, etcètera. I hi ha una Ponència Tècnica que s'ho mira una mica abans, i decideix, però resulta que la Ponència Tècnica es reuneix el matí abans de la Comissió d'Urbanisme. (...) I la idea d'això era que, en el fons, els municipis acabaven decidint una mica el que volien, perquè tiraven endavant els projectes, anaven a la Comissió d'Urbanisme, però allà es donava a tot el vist-i-plau.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

els ajuntaments tenen una quota de responsabilitat. En alguns casos, es veuen abocats a uns creixements que potser no hi estariem d'acord, però l'Administració autonòmica, amb els diferents controls, i amb les Comissions d'urbanisme tampoc no hi ajuda gaire... Aquí, a la Comissió d'Urbanisme de Girona, no s'ha tirat mai un pla endarrere, (...) Hi ha una dinàmica d'informar favorablement, com volent dir: "Si l'Ajuntament ho aprova...". Però és que aquí hi ha una responsabilitat important i potser nosaltres en tenim la culpa d'enfocar molt la pressió cap als ajuntaments. Perquè, de fet, els diaris només parlen dels ajuntaments, quan haurien d'agafar el focus i enfocar-lo també cap a l'altra gent que té responsabilitats.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

No obstant això, per una altra banda hi va haver persones entrevistades que, a partir de l'actuació de la Comissió en casos concrets, sí que li reconeixien un cert paper d'arbitratge i control, posant fre i fins i tot tirant enrere alguns dels projectes:

No sé com s'ho fan, perquè amb les traves que ens va posar urbanisme per ordenar el territori, no entenc com aquests municipis ho poden fer. Suposo que són coses que ja vénen de més antic, de la llei d'abans d'aquesta que hi ha ara, perquè sí no...

JB. Ajuntament de Viladamat

²³⁶ Aquestes valoracions no es van poder contrastar amb la visió que d'aquesta qüestió es tenia des dels Serveis Territorials d'Urbanisme de Girona, ja que la persona entrevistada en representació d'aquesta institució, que formava part del seu equip tècnic, no va donar la seva conformitat per a enregistrar l'entrevista i no va voler entrar a valorar el paper de la Comissió ni de la resta d'agents, de manera que la conversa va girar, majoritàriament, al voltant d'informacions de caràcter més tècnic, com ara l'estructura del planejament o l'estat de tramitació de les diferents figures de planificació territorial i/o urbanística a la zona.

²³⁷ Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol.

ens trobem com en el cas d'aquest PP8, que urbanisme ja l'ha tombat quatre vegades. Cada cop hi troben irregularitats, o coses no prou detallades... Ara sembla que tira endavant, però, l'última vegada que es va tornar, urbanisme demanava que se'n reduís el sostre un terç. Això vol dir que, des de l'Ajuntament, s'estava projectant una quantitat de sostre edificable molt per sobre del que se suposa que hauria de ser. Doncs, bé, urbanisme ho exigia, i el promotor mateix de seguida ho va acceptar, cosa que vol dir que aquí s'estaven intentant fer passar sis mil metres de sostre més, del que urbanisme considera que hi ha d'haver.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Per acabar, també hi va haver persones entrevistades que no van situar a la Comissió d'Urbanisme en el punt més crític del procés, i que es van decantar, més aviat, per atorgar el major grau de responsabilitat als ajuntaments, per ser la instància que, en primer terme, aprova els projectes d'urbanització:

l'Ajuntament ho aprova, amb un vist-i-plau primer, perquè li sembla que és bo per al poble, (...) Després, això s'ha d'aprovar a urbanisme. A urbanisme l'únic que fan és que si l'Ajuntament accepta el que s'està proposant i veuen que compleix la normativa, ho donen, perquè és la seva funció. El primer que ha de dir si aquest sòl es requalifica o no es requalifica és l'Ajuntament; i després urbanisme; però si l'Ajuntament ho veu bé i s'ajusta, urbanisme no té perquè dir que no.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

D) Síntesi

- La Generalitat ha desenvolupat, en els darrers anys del període aquí analitzat, una tasca considerada en general com a positiva, tot i que des de les plataformes de defensa es demanava, encara, una major definició de les directrius segons les quals els municipis han de desenvolupar el seu urbanisme.
- Aquesta visió positiva del paper de la Generalitat respon, en gran mesura, a l'orientació de les polítiques territorials d'ençà del canvi de govern (esdevingut l'any 2003); un fet que, tot i que amb matisos, va ser reconegut fins i tot per part de les entitats mobilitzades en contra dels creixements.
- Aquestes noves polítiques es basen en l'impuls de la planificació territorial i de caràcter supramunicipal; un instrument considerat més eficaç per a enfrontar les actuals dinàmiques de transformació, que no pas el planejament urbanístic municipal.
- L'impuls de la planificació s'ha materialitzat en una sèrie de figures de planejament: el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II) –engegat per tal d'aturar la transformació d'aquests sectors costaners–, el Pla Director Territorial de l'Empordà –aparegut amb l'objectiu d'ordenar els futurs creixements de la zona, tot concentrant-los en les localitats més grans–, el Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes –elaborat per tal de limitar els creixements més expansius de l'àrea– i el Pla Director Urbanístic del Sistema Urbà de Figueres –concebut com l'instrument que havia d'ordenar els creixements en el lloc que es considerava que havia d'experimentar un major creixement–.
- Tanmateix, en la valoració d'aquests plans en concret s'hi va poder trobar una major riquesa de matisos. D'aquesta manera, mentre que el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner es valorava molt positivament, el Pla Director Territorial de l'Empordà aixecava algunes crítiques, tant entre els

posicionats més a favor dels processos d'urbanització com entre els que en serien contraris, mentre que el Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes havia estat rebut de forma molt positiva, almenys per part de les organitzacions contràries als creixements a la zona.

- Finalment, la visió del paper de la Comissió Territorial d'Urbanisme de Girona es revelava com una qüestió encara més controvertida, ja que hi havia veus que en criticaven la tasca, i que en reclamaven més vigilància a l'hora de controlar els projectes d'urbanització, però també veus que sí que li reconeixien una certa tasca de control, bé en general, bé a partir de casos concrets.

8.2.1.3 Principals resultats

- Els ajuntaments han estat un element determinant en la materialització dels creixements urbanístics. No obstant això, aquest paper protagonista ha estat bastant propiciat, a banda de per l'elevat grau de competències que tenen en la matèria, per les circumstàncies amb què es troben molts dels consistoris –amb la manca d'un finançament adequat–, davant de la pressió exercida per part dels agents privats, per la qual cosa els ajuntaments sovint es veuen abocats a la dinàmica dels creixements. Es pot veure, doncs, com l'actual *status quo* confereix una quota molt alta de responsabilitat i poder de decisió a una instància que de vegades esdevé molt feble, més si es té en compte l'elevada atomització del mapa municipal català.
- La Generalitat, en canvi, tot i que generalment no és la protagonista principal dels creixements, sí que sembla tenir una elevada dosis de responsabilitat en la matèria, en tant que és l'òrgan que ha de definir el model de creixement del país, i que ha de tutelar l'actuació dels ajuntaments, tot garantint un desenvolupament territorial i urbanístic adequat. En aquest sentit, el Govern de la Generalitat impulsa, en els darrers anys del període aquí analitzat, un ambiciós programa de planificació territorial, amb la redacció de tota una sèrie de figures de planejament supramunicipal, que hauria fet que el paper de la Generalitat fos vist d'una manera bastant positiva. No obstant això, els diferents plans, un per un, generen una mica més de controvèrsia; que encara es veuria incrementada a l'hora de valorar el paper de la Comissió d'Urbanisme, amb veus tant a favor com en contra de la tasca desenvolupada per aquest organisme.

En resum, la situació de feblesa de molts ajuntaments i l'alt grau de competències en matèria urbanística que tenen els han fet erigir-se en una peça fonamental en els processos d'urbanització en aquesta etapa de creixements. Paral·lelament, la Generalitat, tot i no tenir-hi un paper tan principal, sí que hi té una important responsabilitat com a valedora que ha de ser d'un adequat desenvolupament territorial i urbanístic. Caldria ara, seguint aquest fil conductor, abordar el paper dels col·lectius que emeten bona part de les crítiques que es fan del paper de les administracions: les organitzacions veïnals i les plataformes de defensa.

8.2.2 Les plataformes de defensa i els moviments veïnals

Per continuar amb l'anàlisi, caldria posar l'atenció en el paper de la societat civil i, més concretament, en alguns dels col·lectius i entitats que la conformen, com són les plataformes de defensa i els moviments veïnals, que haurien aparegut arran de la intensificació de la pressió urbanística i constructiva d'aquest període.

Efectivament, en aquests anys, diferents processos, bé de realització efectiva de noves àrees urbanitzades, bé a través de la formulació de plans urbanístics per tal de definir futurs creixements, han generat un fort esclat de la conflictivitat territorial i una intensa mobilització ciutadana, que es materialitza en l'aparició d'una sèrie d'organitzacions que s'han posicionat en contra dels creixements. Aquestes organitzacions, tal com assenyalava Oriol Nel·lo, haurien tingut una especial rellevància en aquesta àrea:

Respecte a la posició de la ciutadania, això es fa molt difícil de dir, perquè la ciutadania és un concepte massa ampli. És per això que jo parlaria més aviat dels agents organitzats. Hi ha els sectors ambientalistes, que tenen un paper important, en particular en aquest territori, que expressen certa preocupació ambiental,

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Aquestes entitats que, juntament amb d'altres, conformen aquesta societat "organitzada", compten amb una gran multiplicitat de casuístiques. En aquest text, no obstant això, no s'entrarà a analitzar amb detall els diferents tipus d'organitzacions (amb motivacions, recorreguts temporals i formes d'actuació diverses); una qüestió que seria motiu de tota una altra mena de treball –veure, per exemple, Alfama *et al.* (2007)–. En comptes d'això, se'n farà una distinció més territorial, en funció de l'àmbit d'actuació, de manera que per una banda s'analitzarà l'actuació de les plataformes de defensa de caràcter supramunicipal i, d'una altra banda, l'atenció se centrarà en les entitats que es posicionen en contra dels creixements urbanístics en un municipi en concret.

Prèviament, però, abans d'entrar a analitzar les particularitats d'aquestes organitzacions, s'ha de dir que tots aquests moviments, en general, comparteixen una visió, segons la qual, els creixements urbanístics d'aquests anys, així com els que s'han projectat per al futur, es caracteritzen per la seva magnitud, per haver-se realitzat no sempre de la forma més adequada i, sobretot, per haver-se executat amb una gran celeritat, per la qual cosa irrompen d'una forma molt sobtada en el paisatge preexistent:

Són canvis grossos, que es donen en poc temps. Quan un promotor agafa tota una pastilla, la tira endavant en no-res, perquè li interessa vendre-ho, o potser ja ho té venut. Això fa que, en poc temps, hi hagi canvis molt grossos. (...) els canvis que s'estan donant, sobretot en els últims dos anys, són impressionants.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Els creixements per si mateixos, segurament no són ni positius ni negatius, ni bons ni dolents. (...) però el que sí que és perjudicial és la manera en què es fan, (...) Un altre factor important també és la previsió temporal d'aquest creixement, perquè una cosa és créixer amb una perspectiva de cinquanta anys, i l'altra és créixer acceleradament.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

no és només el tema del creixement en si; no és només si aquests creixements són exagerats o no, sinó que el problema també és el temps amb què es fan aquests creixements. Jo tinc una certa edat, però, abans, els canvis eren molt més lents: tardava molt més tot. Ara, el canvi és immediat. El que avui veus amb un paisatge determinat, potser en un any ja estarà urbanitzat i construït.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Així, en les pàgines que segueixen s'intentarà veure quina és la influència que han pogut arribar a exercir aquestes plataformes i moviments veïnals en la dinàmica territorial i urbanística, a l'àrea d'estudi.

8.2.2.1 Les plataformes de defensa

En primer lloc, l'atenció se situarà en aquells moviments de caràcter més general, que actuen amb una visió global del conjunt de la comarca, que no sempre estan vinculats a posicions ecologistes –tot i que sovint aquesta és la visió que se'n té des de la resta d'institucions i col·lectius implicats–, i que han tingut un gran referent en la Plataforma Salvem l'Empordà. En aquesta línia, tot seguit es durà a terme una aproximació a la visió que es té de les plataformes, després s'analitzarà, amb una mica més de profunditat, el cas de la Plataforma Salvem l'Empordà i, finalment, es mirarà de concretar la incidència que han tingut aquests moviments en l'evolució territorial i urbanística d'aquests anys.

A) La visió que es té de les plataformes

Val a dir que gairebé totes les persones entrevistades, d'una manera o altra, van reconèixer la tasca desenvolupada per aquests moviments, la qual cosa fa pensar que aquestes entitats, amb la seva actuació, haurien aconseguit un determinat prestigi, i un cert respecte, fins i tot per part d'aquells que es troben més allunyats de les seves posicions.

No obstant això, tot i que a les diferents entrevistes gairebé sempre hi va haver unes primeres consideracions positives, en algunes ocasions, i des de determinades instàncies, hi va haver veus que van acabar mostrant-se bastant en desacord amb els postulats de les plataformes. Així va ser, per exemple, en el cas d'alguns dels representants dels ajuntaments, del sector turístic i del sector agrari:

Els van a una cosa global, i contra tot allò que es mou. Que volen fer una línia d'alta tensió? Doncs, no. Que volen fer una carretera? Doncs, no. És a dir, res que variï de l'estat actual, i clar, o s'està en un cantó o s'està a l'altre. (...) són plataformes que està bé el que fan, que serveixen perquè la gent s'ho miri més bé, però que el que no es pot fer és anar contra tot tampoc. Si estem en un creixement d'aquests que dius "no sé ja on t'anem", molt bé, però hi ha el creixement que dona vida, i que si no, t'estanques i cau tot, que també és un problema.

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

la construcció és un tema que no es pot parar, perquè va lligada als serveis. Per què funcionen tant els serveis: els instal·ladors, els lampistes... Doncs, perquè treballen en la construcció. Si parem la construcció, els constructors aniran a construir a un altre lloc,

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

hi ha les entitats conservacionistes, que entenc perfectament el seu paper, i és digne d'elogi, però el que no poden pretendre és que hi hagi un creixement zero, perquè tot això també va en favor del desenvolupament econòmic d'aquestes poblacions. Per això, el que s'ha de fer és arribar a un consens: posar límits al creixement, no pas fre, perquè les coses es facin bé, d'una manera raonable,

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

Segur que coincidim amb molts dels valors que diuen, però en molts altres no hi coincidim, perquè es generalitza. Per exemple, de la seva actuació, pots acabar deduint que s'han de tancar totes les granges de porcs. Doncs no, perquè hi ha un model d'explotacions, que nosaltres és pel que apostem, i que són els que han fet les coses més bé, que és en el que la producció ramadera va lligada a la terra i, per tant, la millor solució pels fems i els purins és la seva aplicació a la terra. Això, fet correctament, no porta cap tipus de problema, ni cap tipus de contaminació.

alguna vegada hem tret algun comunicat conjunt, per exemple, quan reclamàvem que es tirés endavant el pla director de l'Empordà, però en cap cas podem estar-hi anant de bracet sempre, perquè hi ha qüestions, amb el tema de l'aigua mateix, en què hi ha moltes qüestions de conflicte.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Per tant, tot i els diferents matisos, en les manifestacions realitzades per part d'alguns dels integrants d'aquests col·lectius (Administració local, empresariat i pagesia) es reflectia una mateixa idea: que aquestes entitats, amb la seva actuació, tendeixen a oposar-se a totes les propostes de canvi i que la seva és una posició molt immobiliària. Aquesta opinió, evidentment, no era compartida pels representants d'aquests grups que, com la portaveu de Salvem l'Empordà, argumentaven que aquestes organitzacions gairebé sempre presenten una alternativa, i que aquesta visió que des de determinats sectors se'n té el que denota, en realitat, és una certa estigmatització d'aquesta mena de moviments:

Això és una imatge que el que se la va inventar, se la va inventar molt bé, però no hi ha tants grups que estiguin dient que no i no presentin una alternativa. Pots ser sí que en el cas d'algun abocador, o alguna cosa així, sí que és un "no aquí a darrere de casa meua", però no pas en general... Nosaltres, moltes vegades, el que hem dit en escrits als diaris i en cartes d'opinió, és que no som la cultura del "no", sinó la cultura del "per què?" en contra de la cultura del "sí, senyor". Una cosa és dir "sí, senyor" a tot el que diu la Generalitat, i nosaltres diem "per què?", "per què això?" i "per què no això altre?". En canvi, a nosaltres, ens encasten a "la cultura del no".

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Una altra valoració que es va fer a les entrevistes, pel que fa a la tasca de les plataformes, és que tendeixen a centrar-se en uns projectes determinats, que resulten molt evidents, i que en canvi no es mostren tan bel·ligerants amb altres qüestions que no són tan visibles, però que també tenen la seva incidència sobre el territori:

les plataformes s'orienten cap a determinades coses que són molt visibles i, en canvi, n'hi ha d'altres que són tan o més importants, però que hi diuen poques coses. A la zona de l'Empordà, segurament són molt bel·ligerants amb els camps de golf... però, en canvi, no sé si són tan bel·ligerants amb aquest tipus d'implantacions d'urbanització dispersa.

SA. Universitat Rovira i Virgili

Val a dir que el fet de centrar-se en aquells processos més evidents probablement es podria lligar, al marge d'altres consideracions, amb l'estratègia que sovint tenen aquests col·lectius de realitzar actuacions el més espectaculars possibles, perquè així és com aconsegueixen cridar l'atenció dels mitjans de comunicació;

una qüestió que esdevé realment important per a què les seves accions, i per tant les seves reivindicacions, aconseguixin un cert ressò en l'opinió pública:

quan surt a exposició pública un tema en un ajuntament, un camp de golf, posem per cas, el tècnic legal s'ho estudia, i diu: "Això és un camp de golf, ubicat en una zona que considerem que no és idònia" i ho argumenta. Aleshores, hi intervé el grup de difusió, que es dedica a fer un cartell del tema; i el grup d'acció es dedica a pensar una imatge per sortir a la premsa. Aleshores, convoquem un dia a la premsa, algú es vesteix de golf (així tenim imatge, la qual cosa implica ocupar més pàgina), i això és una estratègia per tal de fer-ho públic.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Un aspecte, el de la importància de la imatge, que es va poder constatar, per exemple, al llarg de tota la campanya de mobilitzacions en contra del projecte Fluvià Nàutic, que va comptar amb un elevat component icònic, i que es va reflectir –segurament més que en cap altre moment– quan es va executar la voladura de l'esquelet de l'edifici que s'havia deixat inacabat als anys vuitanta, quan va fer fallida l'empresa promotora:

va ser emblemàtic, és a dir, una cosa de molta imatge, perquè la campanya per aturar això, en realitat, no s'havia fet. En el seu moment, quan es va fer el Parc, ja en va quedar fora; i si en aquell moment l'empresa hagués anat bé, ho hauria pogut acabar de construir, perquè era dins de la legalitat construir-ho. No es va desenvolupar perquè no es van entendre prou. Ara, aquest element que van dinamitar ja havia quedat obsolet, aquest ja no podia ser-hi de cap manera, (...) Però, sobretot, la imatge aquesta, que semblava que era l'esquelet, que l'havien pogut aturar, va ser una mica com un emblema; tot i que no era ben bé cert que hagués estat una campanya de defensa el que l'hagués aturat.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

No obstant això, tot i aquest cert biaix cap a uns temes determinats –com el golf–, i aquesta recerca de la imatge i l'espectacularitat en les seves accions, la visió de molta gent de la comarca del paper de les plataformes resulta força positiva, ja que les veuen com un element necessari, en front d'altres criteris d'intervenció, de caràcter més mercantilista:

estan molt bé, no vol dir que tot ho encertin, i que no exagerin amb alguna cosa, probablement sí, però aquests moviments són necessaris. (...) Són moviments socials que tenen un paper molt important a jugar, perquè si no, la resta sempre són més i més guanys, sense més criteri, (...) i em sembla molt bé que hi siguin... Qualsevol moviment social indica que la societat nostra és viva,

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

B) Salvem l'Empordà: el cas paradigmàtic

S'ha d'assenyalar que l'origen de la Plataforma Cívica Salvem l'Empordà s'ha de buscar en la IAEDEN (Institució Alttempordanesa per a l'Estudi i la Defensa de la Natura) que, al seu torn, havia sorgit a partir de la campanya de mobilitzacions per a la protecció dels aiguamolls de l'Empordà, que es va desenvolupar als anys setanta del segle passat:

tot neix l'any vuitanta, amb la IAEDEN. La IAEDEN és el que està constituït com a associació, (...) i va sorgir arran del moviment que hi va haver per protegir els aiguamolls de l'Empordà com a parc. Molta gent es va mobilitzar, i un cop va quedar protegit, van decidir constituir una associació, i des de l'any vuitanta la IAEDEN ha anat fent aquest paper de divulgació naturalista,

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Amb tot, l'autèntic detonant de la constitució de la Plataforma va ser l'allau de projectes urbanístics, molts d'ells de gran impacte, que es van plantejar per a la comarca al començament dels anys 2000. Davant d'aquesta situació, la IAEDEN va convocar a la ciutadania a una reunió per tal de debatre sobre el futur del territori empordanès:

Però va arribar l'any 2002, que la junta directiva de la IAEDEN eren els que eren, i el volum de projectes que podien comportar un canvi radical a la comarca era bastant exagerat, i es va decidir fer una crida ciutadana: és a dir, una reunió en què s'exposessin públicament tots aquests projectes, (...) Es van penjar pancartes, es va convocar tota la gent i es va fer una xerrada pública.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

La crida va ser un èxit, i d'aquella reunió en va sortir una plataforma cívica, que es va batejar amb el nom de Salvem l'Empordà²³⁸, i que apareixia amb una única fita: la defensa del territori. El fet de focalitzar els esforços en aquest objectiu únic, per altra banda força ampli, segons la representant de la Plataforma va fer que molta gent, i gent força diferent, s'hi pogués veure representada, i s'hi impliqués:

A aquesta xerrada hi van assistir més de cent persones. Això va ser el 14 de juny de 2002, i en un mapa es va dir: aquí es pensa fer això, aquí s'està tramitant allò, aquí sembla que hi ha d'haver aquesta urbanització... I aquesta gent, ja mínimament sensibilitzada, va decidir crear una plataforma ciutadana, una plataforma cívica en defensa del territori. La IAEDEN potser tenia més com a objectius treballar el tema residus, el tema naturalista... Aleshores, Salvem l'Empordà es va constituir amb un únic objectiu: la defensa del territori. (...) Tothom que tenia sensibilitat en el tema s'hi afegia (...) Una de les primeres coses que es va fer va ser un manifest amb els objectius de Salvem l'Empordà.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Els objectius de la Plataforma van estar molt clars des del principi. A banda del posicionament contra cada projecte en concret, no es deixava de treballar des d'una òptica de conjunt, i es demanava la redacció d'un pla director per a la comarca, que mentre durés la redacció d'aquest pla es decretés una moratòria urbanística i que el pla fos elaborat sota els principis de sostenibilitat, d'equilibri i de participació:

Primer, demanar que es redactés un pla director. Vam agafar la Llei d'urbanisme, com que dèiem que no podia ser que cada municipi fes el que volgués, i vam mirar quina era l'eina que necessitàvem. Com que pensàvem que el pla director urbanístic era el millor, vam demanar un pla director urbanístic, que al final ha estat territorial, però ja és això. També vam demanar que, mentre no hi hagués aquest pla director, hi hagués una moratòria urbanística, i que no es tramités res. Al primer, la Generalitat, (...) de seguida va dir que sí (...) En canvi, a la moratòria, van dir que ni parlar-ne, (...). I el tercer que demanàvem era que aquest pla director es fes sota uns criteris de sostenibilitat, d'equilibri i de participació de la gent del territori, (...) i aquestes han estat les grans batalles de Salvem.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Com s'ha dit abans (capítol 4), la base social de la Plataforma era molt ampla, i molt diversa. Aquesta diversitat va fer que tothom pogués trobar amb facilitat el lloc on encabir-se, ja fos en la comissió tècnica-legal, ja fos en la de difusió o en la d'acció directa:

²³⁸ Un nom, el de "Salvem", que va fer fortuna, ja que després ha estat utilitzat per multitud d'altres moviments socials amb objectius, funcionaments i modes d'actuació similars, tant a la comarca com arreu del país. Alguns exemples, i sense ànim de ser exhaustius, podrien ser els de Salvem la Garriga i Pla Vinyers, Salvem el Crit, Salvem Castell, Salvem Pinya de Rosa, Salvem les Guilleries, Salvem les Valls i Salvem el Penedès, entre d'altres.

La veritat és que és molt diversa, molt. Ens estructurem en tres grups de treball, i tothom s'ha anat incorporant allà on volia. Hi ha l'àrea tècnica – legal, en què s'ha incorporat gent amb estudis: advocats, arquitectes... Que hi entenen de temes jurídics i que poden fer al·legacions. Hi ha una part de difusió, més de 'merchandising': de pancartes, de pamflets... Integrada per un grup molt divers de persones. Finalment, també hi ha la gent d'acció, que és la gent que es dedica més aviat a premsa. (...) Així, doncs, tothom s'ha pogut anar incorporant en el grup en què se sentia més còmode i el ventall de gent és impressionant.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

No obstant això, una crítica que de vegades s'ha fet, a aquest col·lectiu, és que aquells que en formen part, en el fons, no són gent de la comarca, sinó que són persones vingudes de fora, que fa poc que hi viuen, o fins i tot que només hi tenen una segona residència. Aquesta visió es va reflectir, per exemple, en alguna de les manifestacions realitzades des del sector agrari que, per altra banda, semblava ser un dels sectors que no acabava de coincidir del tot amb els postulats d'aquest tipus d'entitats:

primer anem a veure qui són aquestes persones, que moltes vegades, sí, es diuen Salvem l'Empordà, però resulta que són persones de Barcelona, que abans vivien aquí, en els pobles. Potser hi vivien els seus pares (...) i resulta que aquests són els que criden més. (...) A veure, tothom ha de tenir les seves idees i se'ls ha de respectar, però no és purament defensem l'Empordà... (...) hi ha coses que sí que les entens, d'aquests de Salvem l'Empordà; però hi ha coses... Crec que primer haurien de parlar amb la gent del territori. No només tenir la seva idea, i... Volem això, això i això.

AQ. Comunitat de Regants de la Muga Dreta

Una valoració que es repetia –des d'una òptica més de conjunt– en el manifestat per Oriol Nel·lo:

Per tant, sovint, una part important de l'oposició a les transformacions, tan legítima com qualsevol altra, és engendrada no tant per aquells que ja eren la població primigènica del lloc, sinó per població que s'hi ha instal·lat més recentment i, fins i tot, per població que hi té una segona residència, i que voldria preservar, ara, la qualitat d'un entorn del qual ells mateixos han estat agents principals de transformació.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Tanmateix, també hi va haver veus en el territori –fins i tot des de la mateixa pagesia–, que no hi veien tant de problema, en aquesta qüestió de l'origen dels seus membres:

Doncs, benvinguts siguin! Perquè, en el fons, aquesta és la gent que fa reflexionar sobre aquests canvis que tenen a veure amb l'enriquiment que està lligat sempre a totes aquestes promocions. Perquè una promoció urbanística que no faci diners, ningú no la tira endavant!

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

Aquesta sensació, per part d'algunes persones, potser es pot relacionar, amb l'explicat per la representant de la Plataforma en el sentit que, segurament, és la gent que ha anat a estudiar a fora, quan torna a la comarca, la que més hi participa, mentre que la gent més jove, per sota de la trentena, no s'hi implica tant:

Analitzant-ho, i a partir de diversos estudis sociològics que ens han fet, podem concloure que no hi ha gaire gent jove, és a dir, de trenta cap avall no hi ha pràcticament ningú. També pel fet que no hi hagi universitat aquí, suposo que molta gent jove se'n va a estudiar a Girona, se'n va cap a Barcelona... i a la tornada és quan se'ns incorporen. Però no tenim gent d'aquest fragment d'edat. És curiós.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Amb tot, a les entrevistes, també hi va haver un bon nombre de manifestacions que sí que atorgaven a la Plataforma una elevada representativitat entre la població de la comarca, i que permetien constatar com la seva feina –en definitiva una tasca de voluntariat– gaudiria de força prestigi entre bona part de la societat empordanesa:

L'altre tema és potser el de Salvem l'Empordà... Jo sóc de l'opinió que, si en els darrers deu anys hi hagués hagut algun criteri sobre la comarca, segurament això no hauria existit. El que passa és que va arribar un punt determinat, en què la comarca tenia davant un panorama... (...) Arriba un moment, que es comença a parlar del projecte del tren d'alta velocitat, del tema de la línia d'alta tensió, del tema constructiu, i veus que la Generalitat no diu res. I aleshores hi ha una gent, doncs que té una sensibilitat ambiental, que diu: "S'ha acabat el bròquil! ara ens escoltaran". Però jo puc donar fe que arriba un punt que qualsevol persona de la comarca subscriu les tesis d'aquell sector de gent que es va mobilitzar.

PT. Ajuntament de Vilajuïga

ara, actualment, la Plataforma Salvem l'Empordà no només són ecologistes i naturalistes, sinó que també pot haver-hi altra gent, que es plantegin arguments d'anar més a poc a poc i de no perdre la identitat.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

Salvem l'Empordà, que està molt bé, que ha sortit de la IAEDEN, (...) però que té massa feina per a ella sola. L'Empordà és molt gran, hi ha molts municipis, seixanta-vuit municipis, molt diversos. Tots estan amb POUM i Salvem l'Empordà no dona l'abast, perquè són voluntaris, i és un desgast personal constant. Moltes vegades diem: "ja ho arreglarà Salvem l'Empordà". No, no hem d'anar amb la política que ja ens ho arreglarà Salvem l'Empordà. Implica-t'hi, posa-t'hi...

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Una visió positiva que, en certa manera, fins i tot es reflectia en les manifestacions del representant del Gremi de Promotors, quan assenyalava què, tot i que des d'una òptica molt diferent, es podrien arribar a trobar coincidències entre alguns dels postulats dels promotors i algunes de les reivindicacions de les plataformes com Salvem: per exemple, en la demanda que ambdós fan a les administracions per tal que defineixin unes regles més clares en relació amb la qüestió dels creixements:

en molts debats en els quals participo, en què hi ha Salvem l'Empordà, ens posem sempre d'acord. És a dir, estic absolutament d'acord que probablement hi ha molts planejaments que no responen a la realitat actual. Vosaltres demaneu que es revisin i jo també, com a associació de promotors, per la necessària seguretat jurídica que nosaltres voldríem. Perquè el que ha passat durant aquest període és que un promotor anava a un ajuntament, mirava un sòl per desenvolupar, preguntava si l'Ajuntament ho veia clar, i si el podia comprar. Li deien que sí; aleshores, el comprava i al cap de quinze dies sortia a la premsa que hi havia un promotor que volia fer allò, i que què s'havia cregut.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Tot i manifestar que, lògicament, en moltes altres qüestions no estaven ni podien estar d'acord:

en el que no ens posarem mai d'acord és que no tots ho veurem bé. Això és evident. De fet, d'impacte en el territori en tindrà sempre; per no tenir impacte en el territori hauríem de no fer res més, però resulta que l'economia dels ciutadans d'aquests pobles necessita una certa activitat urbanística. I aquest és el debat.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

No obstant això, aquesta certa coincidència amb els promotors serveix per a assenyalat el fet que potser més defineix a les plataformes, i que va ser manifestat per la representant de Salvem l'Empordà, en el sentit

que, tot i el que es pugui pensar, des d'alguns sectors, la seva posició no és pas tan radical, ja que les seves reivindicacions, en el fons, es basen en què hi hagi un marc de funcionament el més clar i detallat possible:

En el fons, Salvem no som gaire revolucionaris, només demanem que la llei es compleixi... En canvi, que si som radicals, que si som no sé què... El que demanem és que hi hagi una llei clara i que es compleixi, però que la llei sigui completa.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

C) La incidència de les plataformes

S'ha de dir que, respecte a aquesta qüestió, hi va haver força divergències entre les opinions dels entrevistats i entrevistades, com es pot constatar en aquests fragments que reproduïen l'opinió de dos dels professionals que intervenen en el sector de l'urbanisme i l'habitatge, que s'expressaven en dues direccions contraposades:

que hi han incidit segur, i si no hagués estat per la seva pressió... També abans deia que el Col·legi d'Arquitectes havia incidit amb el Debat Costa Brava, i crec que hi va ser decisiu, però també és evident que els grups Salvem, o diguem-ne com vulguem, també hi han influït molt.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

Sempre són la mateixa gent, i són gent amb vides alternatives. Déu n'hi do el que fan, però no, no tenen el poder de fer gaire més.

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

Cal indicar, en primer lloc, que el paper exercit per les plataformes ha estat, com assenyalava Jaume Busquets, el de generar opinió, i el de fer sortir a la llum pública uns projectes que, si no, segurament no haurien arribat a transcendir, almenys en els nivells en què, amb la seva intervenció, ho han acabat fent:

sobretot, la seva importància és perquè generen opinió, i al costat d'altres opinions, com poden ser els partits polítics, formen part de l'opinió pública, i fan sortir a la llum contradiccions que hi ha en tots aquests processos que, segurament, si no fos així, a través de la seva acció, no es visualitzarien.

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Com explicava la portaveu de Salvem l'Empordà, no és que la informació sobre els projectes no sigui pública, però no és fàcilment accessible i aquests col·lectius, amb la seva tasca de difusió, han donat a conèixer a la ciutadania tota una sèrie de projectes que, d'una altra manera, es podrien haver tramitat sense que gaires ciutadans i ciutadanes se n'arribessin a assabentar:

la modificació puntual del no sé què, o l'aprovació del pla parcial del no sé quants... Tot penjat en un racó, en el tauler d'anuncis de l'Ajuntament... I qui és qui sap què vol dir això? Doncs, això potser volia dir un camp de golf; és a dir, la informació hi era, però la gent no la coneixia.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Però, a més d'aquesta tasca d'informació i de conscienciació pública, les plataformes de defensa com Salvem l'Empordà sembla que amb la seva actuació, en el fons, acaben exercint una certa tasca de control de les administracions, amb referència a les qüestions d'índole urbanística i territorial:

Perquè l'Administració no ha fet el seu paper de controlar, o de conduir correctament, i com que tot una miqueta està en mans del mercat, doncs hi ha d'haver gent més conscienciada, moviments que facin una mica aquesta tasca de conscienciació.

PP. Associació Al-Jamaa (Sant Pere Pescador)

jo entenc el seu plantejament: "Si nosaltres no ens centrem només en una cosa, no ens ho defensarà ningú", però això és com dir: "Si nosaltres no parlem català, qui el parlarà?". (...) Salvem l'Empordà ha de ser-hi, perquè, si no hi fos, s'haguessin fet moltes coses inadequades, i segurament el pla director no hagués sortit, i no el tindriem.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

I per aquests dos aspectes (fer sortir a la llum pública els projectes i exercir un cert control de les administracions) esdevé tan important la relació que s'estableix entre aquestes organitzacions i els mitjans de comunicació, que generalment actuen d'amplificador de les seves accions i reivindicacions:

Si tens ressò mediàtic, tens alguna possibilitat de poder-te'n sortir. Si els càrrecs de l'Administració, polítics o tècnics, veuen que pot haver-hi una pressió, i que en poden sortir esquitxats, potser s'ho pensaran una miqueta més. Però, és clar, si aquesta és l'única eina que tenim en aquests moments...

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Finalment, al marge del paper que hagin pogut tenir en el cas d'alguns projectes concrets, l'actuació de les plataformes, almenys en aquesta àrea de l'Empordà, hauria servit per a propiciar el desenvolupament de la planificació territorial i de caràcter supramunicipal, ja que tot i que al darrere de les actuacions dutes a terme per la Generalitat al final del període analitzat ja hi havia tota una filosofia,

fa uns anys, aquests últims, que estem en una fase incipient del que podria ser una cultura diferent envers el territori (...) venim d'un altre tipus de cultura del territori, d'una manera d'entendre, de viure i de valorar el territori, i ara el pas a una altra, es qualifiqui com es qualifiqui, és rellevant, i no és cap disbarat fer entrar els criteris de racionalitat, de sostenibilitat, de valors paisatgístics, de valors patrimonials... D'una manera difosa en la societat, però també en les administracions, a través dels instruments, i a través del propi discurs polític.

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

segurament també hi van tenir la seva incidència les mobilitzacions ciutadanes, que van contribuir a l'engament i l'acceleració dels treballs de redacció dels diferents plans de caràcter supramunicipal despleats sobre aquesta àrea:

també per la pressió de tothom, del sector agrari, del sector ecologista, i de la societat en general, que deia que no es podia seguir amb aquest consum de sòl indiscriminat, i d'alguna manera, també, s'han vist impulsats a tirar-ho endavant.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

pensem que si no l'haguéssim demanat no hi seria. (...) Hi ha tres plans territorials: el de l'Alt Pirineu i Aran, el del Penedès i el de l'Empordà, i nosaltres pensem que si no l'haguéssim demanat no hi seria; s'hauria esperat al territorial parcial de les comarques de Girona, segur.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

D) Síntesi

- Tot i que algunes de les persones entrevistades van mostrar un cert desacord amb la tasca de les plataformes, en considerar les seves posicions com unes postures massa immobilistes, des de les plataformes es va argumentar que la seva no és només una posició de rebuig, sinó que el que fan realment aquestes organitzacions, molt sovint, és presentar alternatives.
- Una altra valoració que es va fer sobre la seva tasca va ser la tendència a posicionar-se en contra d'uns projectes molt determinats, generalment aquells més evidents. Aquest cert biaix, probablement, es podria relacionar amb el fet que aquests col·lectius, amb les seves accions, sovint busquen una elevada espectacularitat, per tal de captar millor l'atenció dels mitjans de comunicació.
- Val a dir que tot i les puntualitzacions que se'n poguessin fer, des de determinades instàncies, sembla que aquests grups desperten una opinió força positiva entre bona part de la gent de la comarca, que veuria la seva tasca com un element realment necessari.
- S'ha d'assenyalar que la constitució de Salvem l'Empordà –autèntic referent en les mobilitzacions– es va produir a rel d'una crida a la ciutadania feta per la IAEDEN –l'entitat sorgida de la campanya dels anys setanta en defensa dels aiguamolls–, i que la seva principal reivindicació va ser la de demanar un pla director per a la comarca.
- Tot i l'amplia base social que sembla tenir l'entitat, en algunes entrevistes es va afirmar que molts dels seus integrants no serien del territori, sinó persones novvingudes, o gent que en realitat hi té una segona residència. No obstant això, també hi va haver entrevistats i entrevistades que sí que van atribuir a l'entitat una elevada representativitat; unes manifestacions que per altra banda deixaven constància del prestigi que hauria assolit Salvem entre bona part de la ciutadania de la comarca.
- En tot cas, la tasca de les plataformes hauria estat determinant per algunes de les persones entrevistades, mentre que d'altres, en canvi, consideraven que no han tingut massa possibilitats d'incidir. El paper d'aquestes entitats, en el fons, ha consistit en fer sortir a la llum pública uns projectes que, d'una altra manera, no haurien arribat a transcendir. També han exercit un cert control de les administracions, gràcies a l'acció dels mitjans de comunicació, que han fet d'altaveu dels seus plantejaments. Finalment les plataformes, amb les seves reivindicacions, han contribuït, si

més no en aquesta àrea, a la posada en marxa i l'acceleració de l'elaboració de la planificació territorial.

8.2.2 Els moviments veïnals

La intensificació de la pressió urbanística i constructiva d'aquest període també ha comportat l'aparició d'una sèrie de moviments veïnals, que s'han posicionat en contra dels processos d'urbanització en els diferents municipis de l'àmbit d'estudi. Així, en les pàgines que segueixen, primer es posarà l'atenció en els seus orígens i en el paper que han desenvolupat, en segon lloc s'analitzarà la visió que se'n té per part de la resta d'agents i, finalment, s'abordarà la qüestió de les relacions entre aquestes entitats i les organitzacions que duen a terme la seva activitat en un marc més general, com seria el cas de Salvem l'Empordà.

A) Els orígens i el paper dels moviments

Sobre els seus orígens, cal destacar que aquests moviments en algunes ocasions s'han articulat al voltant de les associacions de veïns; unes entitats que, tot i que en un principi haurien sorgit amb altres finalitats, acaben vehiculant les reivindicacions que es fan des de la ciutadania, pel que fa a qüestions relacionades amb l'urbanisme:

L'Associació de Veïns és una entitat que, bàsicament, té com a finalitat l'activitat cultural; promocionar i generar activitat cultural. El que passa és que, per una situació política del poble molt peculiar, doncs també té una actitud molt crítica. I, de fet, el que passa és que hi ha gent que participa en l'Associació de Veïns, i que al mateix temps també té implicació en el grup de l'oposició i, per tant, ja no només perquè hi ha part de raó, sinó també perquè, des de l'Ajuntament, sempre s'ha identificat l'Associació de Veïns, com una branca de l'oposició.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

En altres ocasions, les reivindicacions donen lloc a processos més complexos, que desemboquen en l'aparició de noves organitzacions, que funcionen com a plataformes, que es constitueixen expressament per tal d'exercir l'oposició davant de projectes concrets, i que de vegades agrupen sota el seu paraigua a tota una sèrie d'altres entitats i associacions:

els veïns es van començar a organitzar. Hi havia una primera entitat, que era l'Associació del Botxí, que ja estava consolidada, i el que van fer una sèrie de veïns del barri del costat, que és El Temple, va ser crear una associació, i a través d'aquesta associació, el primer que vam fer va ser trucar als diaris, anar a parlar amb urbanisme, trucar a Salvem l'Empordà... I arribar a la conclusió que, si nosaltres no ens ho treballàvem, (...) no ens serviria de res cap d'aquestes tres coses. Què necessitàvem? Doncs, necessitàvem crear una estructura, i que hi hagués més entitats, per tal de tenir més pes. I el que vam fer va ser ajudar que, en altres barris, es creessin entitats veïnals, que abans no hi eren. (...) Doncs bé, a partir d'aquestes associacions vam crear un manifest, on dèiem el que no ens semblava bé del pla d'ordenació, i vam anar (...) explicant què és el que estava aprovat, i què era el que ens plantejaven a davant de casa. Això vam aconseguir fer-ho a tots els sectors del municipi, a tots els diferents barris, a través de les entitats, i les entitats que no eren veïnals, les associacions culturals, esportives... També es van adherir al manifest. Per tant, vàrem tenir un gruix, i per l'altre costat, vam anar recollint signatures pel manifest a nivell individual. Imagina't, en vam recollir, aproximadament, unes tres mil.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

El paper desenvolupat per aquestes entitats de caràcter local, com succeeix en el cas de les organitzacions que actuen en àmbits més generals, se centra en l'exercici d'un cert control de les

administracions, en aquest cas de la municipal, en l'exercici de les seves competències en matèria urbanística, oposant-se a projectes concrets d'urbanització, o posicionant-se en contra dels plantejaments dels POUM. En aquest sentit, en alguns casos aquestes organitzacions s'erigeixen en interlocutores de bona part de la ciutadania, tot establint una negociació amb l'Ajuntament, al qual acaben traslladant una sèrie de propostes de modificació d'allò que s'havia plantejat:

Nosaltres presentàvem propostes, no dèiem que no a una cosa, sinó que aportàvem propostes... (...) acompanyats d'un argument de dir: "No estem dient que no al creixement. El que estem dient és que parlem-ne, per veure quins són els models, i mirem els punts de coincidència. Potser no ens posarem d'acord amb tot, però en el que ens posarem d'acord hi haurà el benefici".

Si et plantes una oposició a un POUM és un tema d'estratègia, un tema llarg. Només amb una pancarta i que hi hagi mobilitzacions, que només durin quinze dies o un mes, fa que, quan la gent torna a casa seva, el pla es tramiti, i s'hagi acabat la història. En canvi, nosaltres hem anat per una altra via, de ser més un gota a gota.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Per a poder desenvolupar aquesta funció, un cop més, sembla que és molt important el paper dels mitjans de comunicació, la intervenció dels quals té una gran incidència, fins i tot en aquests àmbits més locals:

Però també ha calgut treballar molt bé el tracte amb els mitjans de comunicació. Això és importantíssim. Aquí tenim televisió local, Televisió Empordà, que agafa Roses, Castelló i Palau-saverdera i, si no surts a la televisió, no existeixes. A nosaltres ens va anar molt bé, perquè pràcticament teníem presència setmanal a la televisió, fent preguntes, (...) Jo estic segur que si no haguéssim sortit per televisió pràcticament cada setmana, l'Ajuntament no s'hauria mogut, (...) Aquí vam tenir aquesta sort. El que passa és que també la nostra presència en el diari pràcticament era constant i, a més, explicant les propostes i fent els documents en format perquè els diaris poguessin reflectir aquelles propostes tècniques.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

B) La visió que es té d'aquestes entitats

Algunes de les opinions manifestades a les entrevistes van permetre constatar una visió força positiva d'aquests col·lectius, per la novetat que suposa la mobilització d'unes persones, en principi, no vinculades ni a partits polítics ni a entitats conservacionistes:

molt interessant, perquè vénen del món no polític i, per un problema quasi podríem dir personal, d'afectació amb aquesta revisió, es dispara un interès; i és una gent molt vàlida, que és la societat civil, plenament viva, i no tan cansada, potser, com la Plataforma Salvem l'Empordà, que pobres, porten ja anys, i amb un pla director, que en tenien moltes ganes que funcionés d'una altra manera,

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

Tot i que en altres intervencions es va constatar una visió segurament no tan positiva, pel que fa a aquests moviments, en considerar que algunes d'aquestes mobilitzacions, en el fons, responen a motivacions bastant individuals, i que persegueixen uns interessos particulars:

A vegades, estem veient coses que els comentem, fins i tot, amb les organitzacions. Una cosa és Salvem l'Empordà, que és un moviment molt fonamentat, amb estructura, i que té uns ideòlegs i uns tècnics; i una altra cosa és que et surti un Salvem, que no en diré el nom, en el qual rasques, i a darrere només hi ha un senyor que té una finca, davant de la qual el pla general sempre ha previst que s'ha de fer no sé què i que s'inventa el Salvem ics i fa un gran espectacle... Doncs, aquest senyor està distorsionant la realitat. Això no és Salvem res; això és Salvem els meus interessos particulars..

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

No obstant això, respecte a la possibilitat que aquest tipus de mobilitzacions s'hagin desenvolupat a partir d'una sèrie d'afectacions personals, també hi va haver veus que no ho consideraven com un problema, i que reclamaven una major participació de la ciutadania, per a què expressi les seves opinions i posicionaments davant dels creixements:

I, fins i tot, altres plataformes civiques... Simplement per dir: "Escolta, nosaltres estem bé, egoïstament o no egoïstament, però estem bé. Per tant, sí, creixem, però pensem-ho més". Hem de participar-hi, ja que estan oberts els canals de participació; estem en una democràcia, doncs els hem de fer servir i la gent hi ha de participar. S'hauria d'ensenyar a l'escola a participar, que això no s'ensenyava prou; que tothom pugui tenir la paraula, que tothom pugui dir-hi la seva i ensenyar que tothom pot dir molt més del que diu.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

En relació amb això, des d'un d'aquests grups, es reconeixia que les motivacions individuals, basades en interessos particulars, potser hi eren al principi del moviment, com a detonant, però que després, un cop encetades les mobilitzacions, hi van entrar a jugar aspectes de caire més general:

Jo em vaig moure per una posició particular, els primers quinze dies, perquè el primer que volia solucionar era el que tenia a davant de casa: hi tenia quatre mil persones. No passa res per dir que em moc per un qüestió particular, perquè també tinc el dret de moure'm per defensar els que jo puc considerar que són els meus interessos. No passa pas res, sempre que s'expliqui bé i se sàpiga. El que passa és que, després, aixequés el cap i dius: no és només el teu barri; ja no és només el meu poble, sinó que és el tema de la comarca... I això de la comarca ens està passant a nivell de país? Doncs, també... Per tant, tot i treballar a nivell del poble, cal aixecar el cap i veure la línia del horitzó,

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

C) Similituds i divergències amb les organitzacions de caràcter més general

Amb referència a aquesta qüestió, i des del punt de vista de la Plataforma Salvem l'Empordà, que compta amb una implantació d'àmbit comarcal, sembla que la Plataforma intentaria entrar en contacte amb les organitzacions que es constitueixen per part dels veïns en cada municipi en concret, tot mirant de coordinar-s'hi, per tal de plantejar una estratègia comuna:

Nosaltres som l'assemblea de l'Alt Empordà, i tractem temes de l'Alt Empordà. De fet, també hi ha una assemblea pel Baix Empordà. (...) Com a seu social fem servir el local de la IAEDEN, que és a Figueres. Durant molt de temps, les assemblees, que és l'òrgan decisor i mitjançant el qual ens coordinem, les hem fet rodant pels pobles; és a dir, durant un mes les fèiem a Roses, després a Pedret i Marçà... I així també ens donàvem a conèixer. Després, normalment en els pobles on es generen conflictes, s'hi crea un grup de treball del poble, integrat per alguns veïns que s'agrupen, i, més o menys, estem en contacte. Per exemple, un cas seria el de Castelló. Ara s'està revisant el POUM, i tot de veïns s'hi han posat a treballar. Nosaltres hi estem en contacte, però som entitats diferents, tot i que estem més o menys coordinats en una estratègia conjunta. Així, quan cal, ens ajuntem i, quan cal, ens separem...

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

Per altra banda, des del punt de vista dels veïns mobilitzats, sovint Salvem l'Empordà esdevindria un reforç important, que els pot ajudar a realitzar algunes actuacions en concret, però que a més constitueix el marc general en el qual encabir i fonamentar les seves reivindicacions:

també, en la mesura que hi intervenen institucions com Salvem l'Empordà o la IAEDEN, que pensen més globalment, però també actuen localment, i segueixen temes puntuals dels diferents municipis... Per tant, ja no és tant els veïns que protesten, sinó que són els veïns que se sumen a una línia de protesta, una línia de plantejar les coses diferents i, a més, amb l'alegria que s'aconsegueixen coses,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

En altres casos, des de les entitats locals sembla que el que es buscava és més aviat una certa complementarietat, ja que les dos organitzacions (la comarcal i la municipal) no sempre han de coincidir en tots els aspectes com es pot veure, en aquest exemple, quant a les qüestions relacionades amb la mobilitat:

el que hem fet amb Salvem l'Empordà és buscar aquest tema de ser complementaris. (...) Perquè, a nosaltres, com a veïns, ens interessa la mobilitat. No a qualsevol preu, però, si jo he d'anar a treballar, o he d'arribar a uns equipaments, o he de portar el nano a l'escola, aquest és el meu problema quotidià: la mobilitat. (...) Per tant, hi ha de ser. Nosaltres tenim una visió diferent, perquè ens mouen unes altres coses, sense perdre aquesta visió global.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Aquesta manca de coincidència en alguns temes de vegades pot fer que a aquests grups els interessi desmarcar-se una mica de les organitzacions com ara Salvem, per la visió que de vegades se n'hauria tingut, com a moviments més vinculats a posicions de caire ecologista:

Salvem l'Empordà ha tingut la gran virtut de tenir marca, perquè és molt difícil avui dia tenir-ne, però també té marca en un sentit determinat: per exemple, aquí, als pagesos, no els parlis de Salvem l'Empordà. Nosaltres parlem de mobilitat, en canvi, Salvem l'Empordà, parlar de mobilitat, ho veu un perill, en el sentit de dir: "Segurament és necessari, però, si nosaltres acceptem això, aquesta mobilitat en el futur, dintre de quinze o vint anys, ens pot portar un creixement on s'hagi fet aquesta carretera". En canvi, nosaltres diem: "Tenim un problema: doncs, busquem un consens, perquè hem de poder parlar de mobilitat".

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

En la mateixa línia, de vegades aquests grups es defineixen a ells mateixos com a més proclius a arribar a acords amb l'Administració local, amb l'ànim de buscar una solució consensuada dins del seu àmbit municipal en concret.

anem a mirar quines són les mancances que ha tingut l'Administració: i així treballem i intentem aportar elements positius... I que no ens faci por arribar a acords amb l'Administració. (...) La política de consens, que hem perdut entre tots, (...) i l'hauríem de recuperar. (...) aquesta política de diàleg, de consens, de saber escoltar l'altre: de dir: no passa res perquè no estiguem d'acord. Mirem en què estem d'acord i treballem en això. Això és el que, segurament, ens falta a nivell d'entitats més ecologistes, perquè segurament aquest no és el seu camp...

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

D) Síntesi

- Els moviments veïnals en algunes ocasions es vertebren al voltant d'associacions de veïns, mentre que en altres casos desemboquen en l'aparició de plataformes, constituïdes expressament amb

motiu de les mobilitzacions. Ambdues menes d'organització exerceixen una tasca de control de l'actuació dels ajuntaments, tot oposant-se als projectes d'urbanització i als plantejaments de les revisions dels POUM, tot sovint recolzant-se en els mitjans de comunicació locals, que donen un major ressò a les seves reivindicacions.

- Cal dir que, en algunes ocasions, es van copsar visions força positives, sobre el paper d'aquestes organitzacions, per ser elements dinamitzadors, de caràcter cívic, i en principi allunyats dels partits polítics o dels moviments de caire més ecologista. En altres casos, en canvi, va aflorar una visió diferent, basada en el convenciment que aquestes mobilitzacions, en el fons, responen a uns interessos molt particulars. Les entitats, en ser interpel·lades per aquesta qüestió, reconeixien que les afectacions personals podrien estar en l'origen de les mobilitzacions, però que després s'hi incorporen altres aspectes de caràcter més general.
- Finalment, s'ha pogut constatar com les relacions entre les plataformes d'àmbit més general i les organitzacions veïnals són de col·laboració o de complementarietat. Des de Salvem l'Empordà, l'organització que exerceix una mica de paraigües de tots aquests moviments, s'intentaria establir contactes amb les entitats que apareixen a cada municipi, per tal de plantejar una estratègia comuna d'actuació. Els grups veïnals, per la seva banda, veurien en Salvem un referent de les seves reivindicacions. No obstant això, de vegades es buscava més aviat una complementarietat, ja que es comparteixen postures però també hi poden haver algunes divergències, al voltant d'aspectes com, per exemple, la qüestió de la mobilitat.

8.2.2.3 Principals resultats

En primer lloc, aquestes entitats, tant les que han actuat en àmbits més generals, de caire comarcal, com les que s'han circumscrit als àmbits locals, han exercit d'agents controladors de les actuacions de les diferents administracions en matèria urbanística i, més concretament, pel que fa als processos de creixement urbanístic o de redacció de POUM.

En segon lloc, els dos tipus d'organitzacions han tingut un paper força rellevant, tal com van assenyalar algunes de les persones entrevistades, tot donant a conèixer projectes que d'una altra manera no haurien tingut tant de ressò o, com ha passat en el cas de l'Empordà, reivindicant plantejaments més de conjunt i l'elaboració d'uns instruments de planificació territorial. Finalment, amb l'aparició d'aquestes organitzacions es constata la vitalitat de la societat civil d'aquestes àrees; una aparició que ha suposat el posicionament de la ciutadania respecte a uns processos, que en alguns casos s'han vist substancialment modificats –o fins i tot aturats–, mentre que en d'altres, en canvi, haurien aconseguit reeixir.

Així doncs, les plataformes de defensa i les associacions de veïns han desenvolupant un control de l'actuació de les administracions en relació amb els processos de creixement urbanístic. Ara tocaria veure,

seguint amb l'anàlisi, quina ha estat l'actuació dels agents privats que intervenen en el sector de la construcció i l'habitatge: els propietaris del sòl i els promotors i constructors.

8.2.3 Els agents privats vinculats a l'activitat urbanística

Arribats a aquest punt, cal fixar-se en el paper dels agents privats vinculats al desenvolupament de l'urbanisme, conformats per propietaris de sòl i promotors immobiliaris.

8.2.3.1 Els propietaris de sòl

En primer lloc, s'analitzaran les circumstàncies que envolten a aquells agents que tenen la titularitat dels terrenys no urbans, tant dels urbanitzables, que es converteixen en urbans quan s'engega un procés d'urbanització, com dels no urbanitzables, que passen a ser urbanitzables quan es fa una revisió del planejament general, o quan es duu a terme una requalificació urbanística. D'aquesta manera, a continuació es farà una aproximació al model de propietat preponderant en aquest període, en els terrenys de naturalesa rústica del territori estudiat, després es mirarà d'identificar a aquests propietaris que vénen els terrenys a l'agent que promou el sòl –les empreses promotores i constructores– i, finalment, s'intentarà concretar el paper que han jugat els propietaris de sòl en els processos d'urbanització.

A) El model de propietat

En els territoris estudiats tradicionalment hi havia hagut un model de propietat, segons el qual, tot i que hi podia haver unes propietats de mida petita o mitjana, existien uns grans propietaris de la terra (Estalella, 1982), majoritàriament absentistes, ja que realitzaven una explotació indirecta de la terra, i que podien residir a la comarca però també a ciutat (Barcelona, Girona, etc.).

Doncs bé, sembla que aquest model de propietat, que es caracteritza per tenir un bon nombre de finques repartides per diferents poblacions encara persisteix, tot i que en bona part s'hauria anat diluint, per la pròpia evolució de les famílies, i a través de les successives herències i transmissions patrimonials:

són cinquanta-quatre hectàrees de terreny, una finca bastant maca... Ve d'una família que és d'aquí, una família que tenia molts d'acres a l'Alt Empordà, en altres finques. Però ara ja es van repartint: el que passa en totes les famílies, que van sortint germans i una cosa va aquí i una altra va allà... (...) A Barcelona també hi tenen bastants propietats... I aquí a l'Empordà tenen sis masos més. (...) Aquí tenien una gran finca, on hi ha aquest polígon d'aquí davant, que es diu Sant Pau.

AQ. Comunitat de Regants de la Muga Dreta

Per tant, un primer aspecte a valorar seria la capacitat que en aquest període hauria tingut aquesta tipologia de propietaris de condicionar els processos d'urbanització i els creixements urbanístics. Per una banda, hi va haver persones entrevistades que consideraven que aquest model, que va ser el que va propiciar les grans operacions dels anys seixanta i setanta, produïdes arran del desenvolupament del turisme, pràcticament hauria exhaurit la seva capacitat de protagonitzar els creixements. Semblaria, en canvi,

que en aquest període més recent les operacions s'han realitzat més aviat a partir de l'addició de petites propietats, que es van aglutinant mitjançant una sèrie de transaccions, i que estan més en funció de la classificació del sòl definida pel planejament que no pas de la propietat de la terra i la parcel·lació agrícola preexistent:

Però aquests territoris grans ara ja s'han acabat, pràcticament ja no en queden de grans propietaris, ja han venut tots. Per què? Perquè entre ells es van entendre molt fàcilment. (...) en aquests moments, el que estan quedant són terrenys petits, i el que s'està fent és: "Escolta, si m'agafen el meu camp, aquí hi entro, i ja buscarem la fórmula per poder entendre'ns tots plegats" i així, aquest compra, l'altre ven, (...) Però queda menys capacitat de fer grans coses, (...) abans hi va haver moltes operacions que tenien una estructura territorialment molt generosa, i ara, en canvi, estan sent pactes per a ocupacions en plans urbanístics dissenyats per una persona de fora, i que estan fets en funció de les normatives, (...) i tot aquest tipus de coses són les que ara estan marcant...

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

D'altra banda, en altres entrevistes es discrepava d'aquesta manera de veure les coses, ja que es considerava que les circumstàncies que envolten a la propietat de la terra poden ser molt diverses, i que es pot trobar tant una com l'altra situació:

pot ser molt divers, perquè hi ha propietats encara grans, i si resulta que allò està tocant al poble, pot ser que un projecte d'urbanització agafi una part d'aquesta única propietat. I, en canvi, hi ha altres propietats petites, en què aquest camp és meu, l'altre és de l'altre, i l'altre és de l'altre, que són camps que fan al voltant d'una hectàrea, de mitja, per tant, poca superfície...

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Finalment, també hi va haver persones entrevistades que van afirmar que aquests grans patrimonis de terres continuen existint, i que encara mantenen bona part de la seva importància:

Jo penso que la gent ha conservat una part important del patrimoni i hi ha perfils, ideologies... A més, hi ha pobles amb un caràcter i una identitat determinada, i jo penso que Castelló era una entitat medieval. Es veu (...) en el pes que encara no fa gaires anys tenia el sector agrari... Tot això ha fet que el patrimoni de terres hagi estat un patrimoni que no hagi canviat tant. Ha canviat, però potser pel que s'ha construït; tot el que queda per construir, que és al voltant del poble, encara és en mans d'uns propietaris importants, que jo en dic l'aristocràcia rural... Segurament molts d'ells ja no es dediquen a l'explotació agrària, sinó que el que han fet és llogar els camps,

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

En suma, tot i que pot ser que aquest model continuï més o menys vigent i que, en funció dels llocs, aquesta mena de propietaris encara atresorin bona part de les terres properes als nuclis urbans, sembla que la seva capacitat de condicionar els processos d'urbanització, com sí havia passat de forma molt clara en el període anterior d'urbanització més relacionada amb el turisme, s'hauria vist en bona part reduïda, en aquesta etapa més recent:

això parlem de fa uns quants anys: ara tothom sap què vol dir reparcel·lar i fer una junta de compensacions, i ja sap tots els problemes que pot portar... Hi ha molta cultura en aquest aspecte. No estem tornant al que es propiciava des de la Llei del sòl del 56 i, fins i tot, amb la del 75, que passava això: agafes una finca, la urbanitzo i té la forma que té, i no acaba de quadrar, ni de connectar amb la ciutat... No, això ja fa anys que no està passant.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

B) La propietat de la terra: pagesos o no pagesos

L'esquema d'un propietari agrícola que –davant de la tessitura de deixar de menar els camps o continuar– decideix vendre els terrenys i cessar en l'activitat, hi ha vegades en què sí que es produeix²³⁹. En aquests casos sembla que, davant de la impossibilitat d'obtenir uns rendiments adequats, i la manca de continuïtat de l'explotació, en no haver-hi relleu generacional, la venda seria l'alternativa més habitual:

amb el nou POUM, hi ha terreny agrícola que passarà a ser sòl urbanitzable. Aleshores, si tu ets un pagès que tens seixanta anys, i que els teus fills no volen fer de pagès, i tens algun camp que encara té un rendiment, però te'l volen comprar per fer-hi cases, què farà aquell pagès? Se'l guardarà per tenir una estampeta? No, se'l ven. És una pena, perquè no quedaran pagesos,

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Però si les produccions marginals, que és la diferència entre els costos aplicats i els rendiments obtinguts, se'n van a zero, o són negatives, les terres es deixen de treballar. I el gran problema és aquest: s'han abandonat molts territoris d'aquesta zona, però, com que la plana és bastant rica, els camps encara s'hi mantenen molt actius. Ara bé, (...) avui dia, les tècniques de conreu et fan molt costós aquest treball. Per tant, si a més que tens pocs rendiments, són produccions que no et permeten obtenir valors afegits importants, aquests terrenys s'abandonen, i si ve algú que te'ls compra, la venda està assegurada.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

Però al mateix temps, sembla que cada cop és més habitual que els propietaris dels terrenys susceptibles de ser urbanitzats ja no formin part de la pagesia, sinó que siguin grups d'inversors que, amb els capitals facilitats per bancs i caixes, haurien anat comprant els terrenys als petits propietaris agrícoles, a un baix preu, per tal d'anar aglutinant terres de cara a futures possibilitats de negoci; uns processos que es tradueixen en una pèrdua de patrimoni per part de la població local:

allò que es diu que jo compro al propietari agrícola... És que el propietari agrícola, en els últims deu anys, ha canviat quinze vegades de mans; per tant, això no és cert, normalment. S'ha de pensar que tots els terrenys que són urbanitzables, o que podrien ser-ho en futures revisions, perquè tenen aptituds i perquè estan al costat de llocs per on és lògic que el creixement urbà estengui la ciutat, el pagès ja fa molts anys que no n'és propietari. Ja fa molts anys, des dels setanta, que inversors locals, o de fora, els van comprant.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

no són ells, sinó que són empreses... "Tu, d'aquest camp d'aquí, quant en vols? Dos milions? Doncs ja passaré al cap de dos anys". Al cap de dos anys: "Quant en vols? Dos milions i mig? Doncs, mira, per dos i mig, te'l compro...". I així han anat fent tractes. I després et diuen: "I aquell veí teu que té allà una vessana, no la vendria?"; "Potser sí"; "És que, com que tinc aquesta d'aquí, així faria tot un camp...". I així van ajuntant tot un territori. (...) això ho ha manegat una persona, però aquesta persona no és solament ella, sinó que és una persona que té vista, que al darrere té una quantitat de capitals i de bancs. "Escolta, si comprem aquí baix, podem fer negoci", aleshores compren per trenta, i quan venen, venen per vuit-cents.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

aquest procés de creixement, o de previsió de creixement, fins i tot, sense arribar a concretar-se, ja en el procés, el que provoca és una despatrimonialització de la gent del poble. Això inicialment no eren grans propietats, sinó que eren propietats, més grans o més petites, però fragmentades. En la majoria dels casos no era una propietat unitària, o n'hi havia una de relativament gran, però que, per acabar de desenvolupar-se, ha hagut de menjar-se també les petites. I de les petites, estem parlant de l'olivar, o els dos o tres olivars que pogués tenir la família tal, i la vinya que pogués tenir la família qual, i això vol dir que les famílies del poble de sempre s'han acabat venent el patrimoni,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

²³⁹ La situació i el paper de la pagesia, com a sector, seran analitzats amb més profunditat més endavant (apartat 8.2.4.2).

C) *El paper dels propietaris de sòl*

El paper dels propietaris de sòl, siguin o no pagesos, bàsicament és el d'esperar a què arribi una oferta d'un promotor que vulgui tirar endavant un procés d'urbanització en els seus terrenys, si és que la normativa urbanística ho permet. Aquests propietaris maximitzen així els seus beneficis, i aquesta sol ser l'estratègia més habitual, més que no pas tirar endavant les promocions ells mateixos; una dinàmica que sí que s'havia produït amb més freqüència en períodes anteriors. Així, els principals agents de canvi, dins de l'esfera privada, en aquest període haurien estat els promotors, més que no pas els propietaris de sòl:

el promotor immobiliari, que ha anat a comprar al propietari agrícola. De vegades sí que s'ha donat el cas que el propietari ha fet el salt a la construcció, però no gaire sovint.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

el pagès, tot sol, no pot arribar a fer aquesta operació mai de la vida, perquè no té la capacitat de moure's en aquest món, no té la capacitat que es necessita per entrar en aquesta dinàmica, i ha d'acceptar que sigui un altre el que faci negoci. Per tant, actuacions individuals no n'hi ha. Tot depèn dels promotors,

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

D'aquesta manera, l'oportunitat de maximitzar beneficis fa que es generi un gran interès per realitzar la venda. En el cas de la pagesia, a més, el propietari dels terrenys es veu condicionat per les dificultats que travessa el sector. Però els interessos particulars d'aquella persona en concret pot ser que no vagin en la mateixa línia que els interessos generals, de la resta de la població:

Per què Castelló té els conflictes que està tenint amb l'oposició de molta gent cap a aquests creixements? Perquè els únics que estan a favor del creixement de Castelló són els que poden vendre. La resta de la gent diu: "Escollit, no faci més cases aquí".

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

Finalment, després d'un procés de negociació, es produeix la venda, i el promotor tira endavant la urbanització:

en general, el que compra diu: "Necessito seixanta hectàrees per fer un camp de golf", però ell ja en té una part. Aleshores comencen a fer pactes, que és el que han fet, per exemple, a alguns pobles com ara Castelló: "Miri, tot això d'aquí ho volem urbanitzar". (...) Els 'booms' aquests importants que s'han fet de vegades, han estat o bé en zones perifèriques del poble o bé en zones en les quals hi havia propietaris que, entre dos o tres, ja sumaven una gran quantitat de terra. Aleshores, si al mig hi havia algú, aquest al final el feien caure. Va passar a Peralada, i a l'Escala també.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

S'ha de dir que en aquests processos la capacitat de negociació de la petita propietat esdevé molt limitada, ja que si no s'avén a arribar a un acord, pot ser que el projecte tiri endavant sense la seva participació. Aquesta situació sembla que no es donaria, en canvi, quan hi ha un propietari que té un terreny que ocupa una posició molt central en la nova urbanització, ja que en aquest cas s'intenta d'incloure'l, sigui com sigui, tal com es pot veure en el següent fragment, que es refereix a un projecte en concret:

hi va haver molta gent que van dir: "No, no vull pas vendre". Però, quan va veure que s'apujaven els preus: "Escolta, no en vull un milió, en vull cinc". "Cinc milions? Doncs, queda-te-la". I molta gent es va quedar fora, però ja tenien un mínim necessari (...) El que va entrar en el joc va cobrar el preu, i els que no es van quedar fora. Ara, quan n'hi va haver un que estava ben bé a dintre, i només feia que molestar, perquè era com una pedra a la sabata, en aquest sí que li van dir: "Quant en vols tu? En vols deu? Doncs, deu". Però aquest i prou. El que estava més en fora, en comptes de passar per aquí, passarem per allà...

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

Tanmateix, com s'ha comentat abans, no sempre l'adquisició de terrenys es fa per a urbanitzar de forma immediata, sinó que de vegades els terrenys són comprats per grups d'inversors que esperen poder treure uns beneficis, especulant amb el sòl a l'espera de futures possibilitats, tot i que aquestes de vegades puguin semblar molt llunyanes. Així es va assenyalar per part d'algunes de les persones entrevistades:

És zona agrícola això: és l'única zona agrícola que hi ha ara a Figueres, perquè els camps de baix, que toquen aquí, són de l'INCASOL, i després n'hi ha un altre entremig, que aquell, com també va especulant, va esperant; el va comprar per quaranta o cinquanta milions, i ara li'n donaven quasi mil, de vint-i-cinc hectàrees! Aquest sí que ha fet la bona jugada, de veure-ho en vida, en vint anys...

AQ. Comunitat de Regants de la Muga Dreta

qui pot especular més en tot això són els propietaris: sobretot als pobles, s'ha trobat de vegades que alguns propietaris de finques de gran superfície rústiques han esperat que l'Ajuntament canviés la superfície de rústica a urbanitzable...

JG. Unió General de Treballadors. Delegació de l'Alt Empordà

en aquest sentit, a la part baixa de la carretera hi ha hagut, ara recentment, un moviment important de compra, d'aglomeració de terreny, amb perspectives que es pugui arribar a construir per sota de la carretera, que és una cosa que ara, de moment, amb els plans directores ha quedat completament descartada.

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Tot i que és cert que també n'hi hauria d'altres que, per contra, no ho veurien tan així:

jo diria que les que s'han anat comprant, s'han anat urbanitzant, és a dir, comprat abans, i estar deu o quinze anys en 'stand by', i en mans de promotores o constructores. Segur que n'hi ha algun cas, però, en general, jo diria que no.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Amb tot, sembla que aquests processos de compra-venda dels terrenys susceptibles de ser urbanitzats haurien suposat un molt bon negoci en aquest període; una circumstància que ha fet que aquestes operacions s'hagin anat fent una vegada darrera l'altra, la qual cosa ha contribuït a l'encariment del sòl i, consegüentment, a l'alça de preus de l'habitatge. Un aspecte que, com s'ha vist anteriorment (apartat 8.1.4), també hauria exercit el seu paper en la proliferació dels creixements urbanístics d'aquests anys:

la darrera operació que s'ha fet ha estat la venda de pràcticament tot un pla parcial, que el tenia un promotor que és de la zona; però, finalment, en comptes de tirar-lo endavant, el que ha fet és revendre'l i, pel que diuen, és el millor negoci que hi ha, revendre-ho a uns tercers o a uns quarts,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

i passa molt a les parcel·les d'aquestes grans unitats d'actuació que s'hi han de fer vint, trenta o setanta habitatges adossats. En concret, n'hi ha una prop del riu, que ha passat per cinc mans diferents. Es van revenent, i els preus van pujant, van pujant... Hi ha moltes operacions d'especulació...

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

D) Síntesi

- El model de propietat tradicionalment predominant a la zona d'estudi estava format per petits o mitjans propietaris, però també per grans propietats, que sovint s'explotaven de forma indirecta, per part de propietaris absentistes. Aquest model, tot i que en alguns indrets encara pugui persistir, sembla que, amb els anys, en molta mesura s'hauria anat difuminant.
- En la mateixa línia, tot i que hi va haver entrevistes en les quals encara s'atorgava a aquesta gran propietat tradicional un cert paper en els processos d'urbanització, sembla que ja no tindria la capacitat de condicionar els creixements que sí havia tingut en el passat, de manera que els processos d'urbanització es farien, més aviat, a partir de l'addició de petites parcel·les, en funció de les classificacions del sòl que marca el planejament.
- De vegades la propietat dels terrenys sobre els quals es desenvolupen els processos d'urbanització forma part de la pagesia, que ven els camps i cessa l'activitat, però sembla que cada cop més els terrenys ja no són dels pagesos, sinó que pertanyen a grups d'inversors, que van acumulant terres a l'espera de futures possibilitats de negoci.
- Així, el paper dels propietaris de sòl en els creixements urbanístics és bàsicament el d'esperar que arribi l'oferta d'un promotor que vulgui tirar endavant la urbanització, si la normativa ho permet, ja que així aquests agents maximitzen els seus beneficis.
- Aquesta sol ser la situació més habitual, més que no pas que els propis propietaris iniciïn el procés d'urbanització. A més, en determinades condicions, quan es tracta de propietaris agrícoles, o quan la mida de la propietat és petita, la capacitat de negociació dels propietaris dels terrenys sol ser força limitada.
- De vegades l'adquisició dels terrenys no es fa per urbanitzar, sinó per a especular-hi, a l'espera de futures possibilitats, i per tal d'obtenir beneficis amb les successives transaccions. Sembla que aquest tipus d'operacions, protagonitzades no tant pel petit propietari o el pagès, sinó per grups d'inversors, sí que haurien tingut un paper significatiu en aquest període, ja que han incidit en l'encariment del sòl i han retroalimentat la dinàmica alcista del mercat immobiliari viscuda en aquests anys.

8.2.3.2 Els promotors i constructors

Els promotors són aquells agents que, a partir d'un capital mobiliari –de la seva propietat o *d'altri*–, inverteixen en la construcció d'edificis, amb l'objectiu de treure la màxima rendibilitat de la seva inversió. Els constructors, al seu torn, són aquells industrials que són contractats pels promotors i que, a canvi d'un determinat marge de benefici, duen a terme l'execució de l'obra. Per a poder obtenir el producte final (ja siguin habitatges, oficines o equipaments), els promotors necessiten terrenys per a edificar. Amb aquest objectiu, el promotor negocia amb els propietaris de sòl i, generalment, adquireix els terrenys que necessita. Tanmateix, tot i que es pot distingir entre promotors i constructors, ateses les relacions d'interdependència amb què operen aquests dos agents, i el fet que en molts casos fins i tot coincideixen, aquí es tractaran de forma unificada. Cal veure, doncs, quin ha estat el rol que han exercit els promotors (i constructors) en els processos d'urbanització d'aquest període.

A) *El paper dels promotors en els creixements*

La preponderància del paper dels promotors, com l'agent que desenvolupa l'urbanisme, i la importància de les relacions que s'estableixen entre aquests i els ajuntaments, es pot copsar –sense anar més lluny– a través del manifestat pel propi representant del Gremi de Promotors de Girona, on es pot veure com els promotors reclamen un marc més clar d'actuació, que fins i tot podria passar per restringir els creixements, salvaguardant –això sí– els drets adquirits:

el promotor, com a tal, està pensat per ser un agent que desenvolupi un urbanisme. Quin urbanisme? El que vulgui l'Ajuntament. (...) Si l'Ajuntament té les idees clares pot ser molt positiu, estem generant un producte, que serà per a la gent del poble. Estem disposats a rebre una part de la gent que sobra d'altres àrees, i potser resulta que també hi ha alguna cosa de segona residència. Si es fes d'una manera assenyada, això funcionaria; hi ha pobles en què està funcionant. També sembla que n'hi ha en què no està funcionant, que el planejament era desmesurat i s'estan fent disbarats. Doncs reaccionin, facin un pla general nou, congelin llicències, salvin els drets adquirits. És clar, és tot un debat.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Per això, per les especials relacions que s'estableixen entre promotors i ajuntaments, resulta especialment significativa la visió que es té dels promotors per part dels consistoris municipals. Com es pot constatar, a partir de les declaracions realitzades per part d'alguns dels representants dels ajuntaments, aquests veuen als promotors com un agent que juga un paper important, però no determinant. En aquest sentit, argumenten que, tot i que aquests empresaris amb la seva activitat busquen obtenir un benefici econòmic, aquest fet no té perquè ser negatiu, i que en tot cas, si de la seva actuació en redunden uns certs perjudicis, no els correspon als ajuntaments dirimir-ho, sinó que és una tasca de les administracions superiors, en aquest cas, de la Generalitat:

Els han fet la seva tasca econòmica... Han de fer una tasca que no té per què ser dolenta, el que passa és que, davant de la disbauxa dels darrers anys, cadascú ha fet la guerra pel seu compte. Si hi hagués hagut un marc de joc sobre tot això, i si tothom hagués tingut clar el model... Jo crec que ells serien, per dir-ho d'alguna manera, tu, els empresaris...

PT. Ajuntament de Vilajuïga

El promotor juga un paper important, el que passa és que el promotor vol guanyar cèntims, (...) perquè és un negoci, (...) i aleshores, has d'intentar que ells guanyin diners però que el poble quedi bé. La nostra missió no és ni fer que els altres en guanyin ni que no en guanyin de pessetes, nosaltres hem de mirar que el poble quedi bé, i els cèntims que hi guanyen és problema seu i, en tot cas, no és problema nostre, és un problema de més amunt.

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

Seguint amb aquest fil argumental, es pot veure com l'actuació dels promotors resultava força controvertida, de manera que entre els diferents organismes i col·lectius entrevistats es van poder copsar diversos punts de vista respecte al grau de responsabilitat que, en la qüestió dels creixements, haurien tingut els promotors. Fins i tot dins d'un mateix col·lectiu, l'actuació d'aquests empresaris es valorava amb una certa diversitat de matisos. Aquest contrast de parers es va donar tant en el cas dels professionals del sector de l'urbanisme i l'habitatge, com en el dels empresaris del sector turístic, com en el sector agrari, i també entre les entitats i associacions posicionades en contra dels creixements, així com entre les personalitats del món acadèmic.

En el cas dels professionals que intervenen en el sector de l'urbanisme i l'habitatge, per una banda es considerava que els promotors són un agent actiu, que de vegades exerceix una certa pressió sobre els ajuntaments, per tal d'aconseguir els seus objectius i poder satisfer els seus interessos econòmics:

els promotors fan promocions per guanyar diners. No hi ha ningú que vulgui fer promocions per no guanyar diners; per tant, partint d'aquesta base, els promotors van a totes, i fan la seva pressió... I quan parlo de pressions no em refereixo a una pressió econòmica, sinó, fins i tot, per greuge comparatiu, si ho has fet aquí... I si li has donat en aquell, a mi no em dones permís per, en aquest camp que tinc, de tres vessanes, fer-hi quatre casetes?

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

En canvi, per una altra banda, hi van haver altres postures que veien els promotors com un agent més estàtic, que es limita a reclamar seguretat jurídica davant dels possibles conflictes que, de vegades, esclaten arran dels processos d'urbanització:

el paper oficial dels promotors, (...) bàsicament és el de no immutar-se gaire; simplement, el que reclamen és seguretat jurídica, és a dir: a mi, si em classifiquen un sector, me'l deixen construir, però que no me'l classifiquin, i després em muntin una campanya en contra, (...) Jo, si vull invertir aquí, invertiré aquí, i si no m'interessa, doncs me n'aniré a invertir, com ja estic fent, a les Canàries o a la costa de Llevant... És un paper com a bastant civilitzat.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

El mateix succeïa amb l'empresariat del sector turístic. Per una costat, hi van haver veus que atorgaven un major grau de responsabilitat a les administracions, en considerar que els promotors només desenvolupen la seva activitat, que es basa en la construcció, i que per tant es limiten a exercir el seu paper:

tothom percep que s'ha construït massa, el que passa és que això no depenia només de la construcció, sinó que depenia dels plans generals dels municipis i, per tant, això vol dir que es permetia construir... Cal tenir clar que la gent que es dedica a construir és la tasca que fa, el que passa és que els paràmetres per construir, segurament, en algun lloc, estaven una mica rovellats, però en tot cas això és més un problema de l'Administració, que no pas del mateix empresari de la construcció.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

Per un altre cantó, en canvi, hi van haver postures que incidien en les pressions que, de vegades, els promotors apliquen sobre els ajuntaments:

Els promotors van a la seva. Els promotors cobren per la seva feina. Els promotors, de vegades, (...) exerceixen una pressió, sobre els municipis clarament, sobretot una pressió especulativa.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

Unes posicions en certa manera antagòniques, que es tornaven a reproduir en el cas del sector agrari. Mentre que en uns casos s'eximia als promotors de bona part de la responsabilitat perquè, com s'argumentava, en el fons el que fan és dur a terme la seva activitat econòmica fins al límit que els permet la normativa, de manera que la responsabilitat recauria més aviat del costat dels ajuntaments,

aquí tothom s'intenta guanyar la vida com pot. (...) fan tot el que poden per guanyar diners, i allò que la normativa els permet... Per tant, jo crec que no són els directes culpables, perquè, a veure, de persones que actuen coherentment i persones que no hi actuen, n'hi ha per tots els àmbits, però salvat això, (...) si la normativa els empara, fan tot el que convingui.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

en altres casos es mantenia una postura bastant més crítica amb aquests agents, en considerar que l'activitat dels promotors, que al cap i a la fi serveix per a obtenir un benefici econòmic, al mateix temps suposa un fort impacte sobre el territori. Cal dir, de totes maneres, que en aquest cas també es posava bastant d'èmfasi en la importància del paper dels ajuntaments:

el que no entenem és que, si nosaltres hem mantingut tot això, vingui un senyor que, pel sol fet de ser un capitalista, treu diners dels bancs i altres inversors, i pugui destruir un territori, sense cap necessitat... Perquè aquest home, en el fons, el que està fent és un negoci. No està fent un favor a la societat, o un servei social d'habitatges, no: està fent un negoci i aquesta és la seva vocació. I els ajuntaments que segueixen aquest joc estan vivint en la corda fluixa i, a més, amb una data de caducitat,

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

Aquesta dicotomia es produïa també en el cas de les plataformes de defensa i les entitats veïnals. No obstant això, i a diferència del que podria semblar *a priori*, la idea segons la qual els promotors en el fons el que fan és desenvolupar el seu paper, segons les regles que els marca l'Administració, es va donar també bastant entre aquests col·lectius, que atorgaven així una major quota de responsabilitat a les administracions públiques:

sempre ens dirigim a l'Administració pública, perquè els privats, (...) en el fons estan jugant el seu paper. Qui ha de posar les regles clares torna a ser la Generalitat, i sempre ens hem centrat en això, perquè considerem que la responsabilitat és de l'Administració.

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

el promotor no el veig tant 'culpable'; és a dir, penso que el problema no ens ve tant del promotor, sinó que és la mateixa Administració, la local sobretot, que té les competències, i que té una manca de finançament important, com és el cas de Castelló, que és un dels ajuntaments més endeutats... A mi m'agradaria fer una comparació entre el grau d'endeutament i els creixements i segur que coincidiria bastant.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

D'aquesta manera, quant a la reclamació d'una major i més clara reglamentació en la qüestió dels creixements urbanístics, com s'ha assenyalat anteriorment, en analitzar el paper de les entitats, fins i tot es podrien trobar coincidències entre les plataformes i els promotors:

Per exemple, en el Debat Costa Brava, una de les conclusions de la taula rodona final va ser que ecologistes i promotors demanàvem el mateix, i era que, si us plau, es digués on es podia i on no es podia urbanitzar, (...) Hi havia el representant de les petites i mitjanes empreses promotores, que són molt del nostre tarannà, i deia: "Es que nosaltres ara tirem endavant una urbanització, i no sabem si la podem acabar, no sabem si hi ha restes arqueològiques, no sabem si és connector ecològic... Tu inverteixes uns diners, potser ja has venut alguna casa, i aleshores et diuen que parís les obres, que aquí hi ha unes restes arqueològiques". Per això, demanava, si us plau, que es fes un pla director, i que es digués on es podia i on no es podia construir, però aleshores, on es pogués construir, doncs, que no els molestessin més. Ens deia als ecologistes: "Que es pugui, però, que hi hagi unes regles del joc clares".

MP. Plataforma Salvem l'Empordà

De totes maneres, també es va poder copsar un punt de vista diferent, en el sentit que els promotors, en certa manera, s'aprofitarien de les circumstàncies amb què es troben els ajuntaments, donada la situació de manca d'infraestructura i de recursos tècnics en què molts desenvolupen les seves funcions:

els promotors, especialment en el cas d'ajuntaments amb molta fam d'aquest tipus d'operacions, (...) i de seguida s'aprofiten de les seves circumstàncies. (...) En molts casos, la preparació que per exemple els alcaldes puguin tenir per planificar o per pensar en el territori o en un urbanisme integral no és la més adequada, i quan dic que els promotors se n'aprofiten vull dir que tiren endavant projectes que no acaben d'estar lligats,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

Finalment, també des de l'àmbit acadèmic es podia observar una certa contraposició entre una postura que identificava als promotors, juntament amb els propietaris de sòl, com un dels principals agents de canvi,

el sector inductor del creixement ha estat, essencialment, l'activitat constructora, vinculada al turisme, però a un turisme que és molt deutor del sector de la construcció. És per això que hem de buscar quin és el paper, en particular, dels promotors i dels propietaris de sòl, que són els agents principals de canvi. Els promotors i els propietaris de sòl quina estratègia han tingut, essencialment? Doncs han intentat promoure habitatge de segona residència, per un període molt llarg, en quantitats el més elevades possibles i com més a prop de la costa, millor. (...) Això ara està canviant i se'n van més cap a altres tipus de terreny més cap a l'interior, que són més susceptibles d'acollir aquesta residència principal. Per tant, el primer agent, sens dubte, ha estat el promotor immobiliari,

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

i una altra de més matisada, en el sentit que hi hauria una gran variabilitat en l'actuació dels promotors a l'hora de plantejar i de tirar endavant els processos d'urbanització:

Els promotors urbanístics? Aquí trobaríem també una diferència entre els promotors, que són professionals i els que no ho són. I em refereixo, sobretot, a les segones línies. Perquè aquí, per exemple, hi ha un promotor, un dels principals (...) que ell està plantejant processos d'urbanització molt intensos en determinats llocs, però el que fa és crear ciutat; mentre que altres promotors, que segurament no tenen aquest plantejament...

SA. Universitat Rovira i Virgili

B) El paper dels promotors en l'encariment dels preus de l'habitatge

Respecte a aquesta qüestió, els promotors, com és lògic, defensaven el seu paper, tot argumentant que durant aquest període de dinàmica alcista del mercat immobiliari el que s'hauria encarit, en realitat, hauria estat el preu del sòl. Aquesta qüestió, segons ells, faria que els preus de l'habitatge hagin estat determinats

més per l'habitatge de segona mà que per l'habitatge de nova construcció. Així, atribuirien la responsabilitat en l'alça de preus al conjunt de la societat:

Quan els periodistes em fan la pregunta clàssica: "Vostè què n'opina i quin grau de culpabilitat hi té?" Jo sempre dic: "No tinc cap problema de culpabilitat; el que tinc és una preocupació... perquè cada vegada que es diu que l'habitatge ha pujat, el 85% dels ciutadans estan contents, perquè tenen habitatge en propietat, i vol dir que el seu habitatge val més diners; però també que és un avís per als que no en tenen, que els costarà més de comprar... I com que resulta que a aquests senyors que han de comprar, els he d'edificar jo, bàsicament, doncs, també és una mala notícia per a mi". (...) Actualment, amb aquest boom, qui és qui posa els preus del mercat? Els ciutadans que es revenen el pis, i per què? Per què a les ciutats (...) al centre no es poden fer habitatges, ja no hi ha sòl; per tant, si algú té un pis i se'l ven, hi pot posar el preu que vulgui. El vendrà més o menys ràpid, però l'acabarà venent, perquè hi haurà algú que voldrà viure allà, (...) I això és una espiral que no té aturador. Per tant, els preus del mercat, en moments com aquests, els posa tant o més la segona mà que la primera.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Al marge d'aquesta consideració sobre la pujada dels preus, realitzada pels mateixos promotors, hi van haver altres persones entrevistades que també es van manifestar sobre aquesta circumstància. S'ha d'assenyalar que, un altre cop, les postures sobre aquesta qüestió van resultar força controvertides. Va ser el cas, per exemple, dels professionals que presten els seus serveis en relació amb l'urbanisme i l'habitatge. Així, per una banda s'assenyalava que, al marge de la pujada del preu del sòl, els promotors haurien contribuït a l'escalada de preus d'aquests anys, tot encarint els preus de les seves promocions, davant de la forta demanda d'habitatge d'aquests anys:

el que s'ha apujat ha estat el sòl i la construcció. Però el promotor, quan ha vist que es venien pisos sobre plànol, com que en el fons tothom vol fer diners, (...) doncs, si es venien tots els pisos i en quedaven quatre, i els estaven venent a tres-centes o quatre-centes mil pessetes el metre quadrat, doncs, aquells tres o quatre els han venut a cinc-centes...

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

Per una altra banda, en canvi, s'argumentava que les despeses a les quals han de fer front els promotors en dur a terme un desenvolupament urbanístic (derivades del preu del sòl o de les tasques d'urbanització i de les cessions que marca la llei) són força elevades, i que per tant això s'ha de traduir en l'encariment del producte final:

a banda de comprar les finques, has de fer el planejament, que té uns costos econòmics i uns costos de temps. (...) Però és que d'aquestes finques n'estàs cedint la meitat, entre vials, zones verdes i equipaments públics, de l'altre estàs cedint un 10% d'aprofitament urbanístic a l'Ajuntament i, moltes vegades, tens un 20% de reserva per a habitatge protegit. Aleshores, si tu mires el que queda, que és més o menys un 30%, resulta que aquest 30% està carregant amb tota aquesta cessió. I moltes vegades carrega també amb aquest plus que et demana l'Ajuntament, que és cedir un terreny per fer alguna cosa, o connectar el clavegueram, o ajudar en unes determinades obres, però és que, a més, la companyia elèctrica t'exigeix que hi posis els transformadors, que valen vint milions de pessetes... És a dir, que és un lloc on tothom va carregant una mica.

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

el promotor no hi guanya tants cèntims com la gent es pensa. Perquè un promotor que fa un bloc en aquest terreny d'aquí, la repercussió del que ell compta a l'hora de vendre, la repercussió del sòl, quan ha de comprar un altre terreny, per fer un altre bloc igual... El que ha cobrat per aquest sòl, no en fa prou per comprar un altre, perquè tot va pujant; el promotor fa els números i diu: "Escolta, jo he pagat tant del terreny, tant de l'edifici... Tinc el marge comercial tant, i aquest és el preu de venda". Doncs la part de la repercussió de sòl, quan compra un altre sòl, ja s'ha quedat curt, (...) Això vol dir que va fent una roda, que és perillós això, i que una part dels beneficis d'aquí no són beneficis, sinó que són per tornar a reinvertir en compra de terreny.

EO. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona

C) La incidència del mercat immobiliari globalitzat

Finalment, un altre aspecte que hauria pogut condicionar el paper dels promotors en aquest període és el fet que aquests empresaris duen a terme la seva activitat en àmbits cada cop més amplis, amb unes òptiques d'actuació i uns mercats cada cop més generals. Un fet que, per exemple, incideix en les promocions que es realitzen en els pobles petits, on hi han anat a construir promotors forans, cosa que anys enrere no succeïa:

per què fa uns anys enrere no es feia res en aquests pobles? Per què no es feia res per a la gent del poble? Perquè, com que són pobles que eren de dos-cents habitants, o de cent habitants, (...) Hi ha ajuntaments que les han passat morades en els anys passats, perquè ningú no els desenvolupava l'urbanisme. (...) Ningú no ho feia, tothom deia: "Això és un poble massa petit. No, em fa por". Per tant, ara tot això s'està relligant, bé o malament, però s'hauria d'aprofitar aquesta inèrcia. És a dir, si ja no tenim limitacions en el mercat, si ja no ens fa por anar a edificar a un municipi petit, perquè el contemplem com a àrea urbana...

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Però aquesta globalització del mercat immobiliari també hauria possibilitat el desembarcament en aquesta àrea, com en moltes d'altres, de les grans empreses del sector o els grans grups d'inversors i, en definitiva, del gran capital forà i cada cop més globalitzat que, sobretot en els darrers anys del període, ha anat substituint al promotor més local; un aspecte que hauria pogut tenir la seva influència en l'actuació i el paper dels promotors. Així, l'arribada a aquestes àrees de grans grups immobiliaris de Barcelona o altres parts de l'Estat, i fins i tot d'alguns que operen en àmbits internacionals, va ser reconeguda pel representant del Gremi de Promotors de Girona, que assenyalava que el petit promotor local s'hauria vist desbordat per aquesta dinàmica del mercat:

arriba un moment en què, a les ciutats grans nostres, hi ve gent de Barcelona i hi ve gent de l'Estat espanyol, i els promotors de tipus mitjà es traslladen a les àrees urbanes i els locals es traslladen... És allò que deïem, que a nosaltres ara ja no ens fa por anar a un poble petit, com als de Madrid no els fa por anar a una zona desconeguda. És el mercat global; i el que no s'ha adaptat a això ha tingut problemes. És a dir, el promotor local que es volia moure només en l'àmbit local ha quedat desbordat per tot: per la dinàmica, per les tipologies, pels preus...

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

El desembarcament a la zona d'aquests grans grups inversors i d'aquestes grans promotores i constructores sembla que s'hauria produït en aquest període per diversos motius: el propi dinamisme del mercat immobiliari gironí, l'excessiu encariment del sòl en altres zones més centrals –les principals ciutats i les seves àrees metropolitanes– i el potencial de creixement relacionat, per exemple, amb l'arribada del TGV:

De Barcelona, o de Madrid... Fins que Girona no era un mercat important, no tenien per què venir cap aquí, perquè abans s'ho menjaven tot els empresaris locals... (...) També per la mateixa inèrcia del mercat, perquè el mateix que li ven aquella zona de terreny d'allà, també en té una a Girona, i a Girona tira molt... Doncs a construir a Girona. I perquè algunes constructores també les han anat comprant... Amb aquestes fusions a nivell d'empreses, també alguns grups espanyols s'han quedat amb alguna empresa gironina de construcció, i així han entrat en el mercat gironí.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

a mesura que han anat passant aquests anys, (...) són deu anys de bonança de la construcció. (...) també s'ha acabat comprar relativament bé de preu a Barcelona i a rodalies de Barcelona. Per tant, qui ha estat construït a Barcelona i a rodalies està buscant projectes en altres llocs, que encara no hagin crescut el que haurien de créixer. Per exemple, Figueres. Per què? Perquè hi passarà el TGV i hi ha molts projectes, (...) Però ara, a Figueres, hi està construït gent de fora d'aquí, no el paleta d'aquí. (...) de Barcelona,

de Madrid... Són gent que estan acostumats a fer projectes molt grossos; i que en segueixen fent, perquè aquests mateixos que estan construït aquí, també són a Lleida. Ja no estan construït a Barcelona i àrea de Barcelona, perquè ja deu ser tot tan impossible...

RB. Col·legi d'Agents de la Propietat Immobiliària de Girona i Província

La irrupció d'aquestes grans empreses, motivada en part per la mateixa alça del mercat immobiliari, hauria incidit en aspectes com la magnitud –tant física com econòmica– de les operacions, i en les configuracions urbanístiques i edificatòries (amb la implantació de tipologies fins aleshores alienes en els petits nuclis del rerepaís, com són les promocions amb zones comunitàries enjardinades i amb piscina, o la proliferació dels blocs de pisos). De la mateixa manera, hauria incidit en un major encariment dels preus:

és el desembarcament d'empreses promotores i constructores de l'àrea de Barcelona, o de bancs o de grups inversors... Gent que agafa diners de plans de pensions i els inverteix aquí; això és cert. Una mica s'ha sobrepassat la mida del promotor local habitual. (...) els grans grups inversors són els que han aterrat aquí i són els que han pogut comprar les peces aquestes de terreny importants...

un promotor important local d'aquí diu: "Nosaltres, si volem anar i comprar una finca, no podem dir que som nosaltres. Hem de dir que som uns promotors de Barcelona. Hi fem anar una persona dient que som uns promotors de Barcelona, perquè la gent sap que els de Barcelona, Barcelona entre cometes, paguen més... Si saben que som d'aquí no volen ni parlar amb nosaltres. Dient que som uns promotors de Barcelona, que volem fer alguna cosa, com a mínim tenim l'opció de parlar..."

JT. Col·legi d'Arquitectes. Delegació de l'Alt Empordà

Finalment, aquesta progressiva substitució de l'empresariat més local hauria comportat, a banda de les possibles conseqüències al voltant de la qüestió dels processos d'urbanització, la pèrdua de volum de negoci per part de les petites empreses locals, que redundava en un cert benefici per a la població de l'àrea, en forma d'activitat econòmica o de creació de llocs de treball, i que en els darrers anys del període analitzat s'hauria reduït:

veus promotors de Barcelona, que suposo que el preu d'allà és molt elevat, i vénen aquí que per a ells és més assequible (...) jo diria que això no passava fins fa un parell d'anys, que s'està esgotant més el sòl, o és més car. A Barcelona o a la part de Girona, a les rodalies de Girona, ara és molt car, i la gent ve aquí a construir.

CV. Ajuntament de Sant Pere Pescador

el que està fent aquesta promoció de cases és de Barcelona, que tinc entès que diu que té algun sector de gent que vol fer cases de setanta o vuitanta milions, (...) han vingut de tot arreu, perquè el terreny aquí era més barat. Venien de Barcelona, i aquí al preu que estàvem era regalat per a ells,

PM. Ajuntament de Torroella de Fluvià

Ara ja han començat a desembarcar tota una sèrie de grups promotors, que compten amb el finançament per part de bancs i caixes, que també són a altres municipis, a Roses i a Figueres... Tot això ja és un tema immobiliari com a mínim nacional,

MA. Associació de Veïns de Palau-saverdera

D) Síntesi

- Com s'ha vist, els promotors han jugat un paper determinant en la qüestió dels creixements, sent com són l'agent encarregat de desenvolupar els plantejaments urbanístics dels municipis, i en aquest sentit n'han estat un dels principals protagonistes, juntament amb els ajuntaments. No

obstant això, tot i ser-hi sempre presents, el paper dels promotors, segons el que es va poder copsar a les diferents entrevistes, resulta força controvertit.

- Per una banda hi van haver persones entrevistades que consideraven que aquests empresaris exerceixen un paper important, però que no tindrien el grau de responsabilitat més elevat; una responsabilitat que sí atorgaven, en canvi, a les administracions públiques. L'argument que es donava per recolzar aquest plantejament era que els promotors, tot i que amb la seva activitat busquen obtenir un benefici, desenvolupen el paper que els hi pertoca, fins al límit que els marca la normativa establerta.
- En altres casos, en canvi, es valorava el paper dels promotors com el principal agent de canvi; un agent que, per tal d'aconseguir el seu objectiu, de vegades exerceix una determinada pressió sobre els ajuntaments, i que en certa manera aprofita la situació de manca de recursos en què es troben aquestes administracions, sobretot en el cas dels municipis menys poblats.
- Aquesta divergència de visions també es va reflectir a l'hora de valorar el paper dels promotors en l'increment del preu de l'habitatge d'aquest període; un aspecte força important perquè els creixements més recents responen, entre altres qüestions, a aquesta dinàmica alcista en el preu de l'habitatge.
- Amb referència a aquesta qüestió, els promotors argumentaven que l'encariment del sòl hauria fet que els preus de l'habitatge estiguessin més determinats per l'habitatge de segona mà que no pas per l'obra nova. Pel que fa a la resta d'entrevistes, si bé s'assenyalava que els promotors haurien anat encarint el preu de les seves promocions, en uns casos aquest fet es veia com la reacció dels promotors a la forta demanda dels darrers anys, mentre que en d'altres s'atribuïa a les despeses cada cop més elevades que implica una promoció, i que acaben incidint en l'encariment del preu final dels habitatges.
- Finalment, un altre aspecte que ha condicionat el paper dels promotors durant aquests anys seria la globalització del mercat immobiliari, que ha possibilitat el desembarcament de les grans empreses del sector, que han anat substituint a l'empresari més local. La irrupció d'aquests grans grups, que s'ha produït per l'alça del mercat gironí però també per l'encariment del sòl en altres zones més centrals, ha incidit en aspectes com l'increment de la magnitud dels creixements, la implantació de tipologies fins a aquell moment alienes i l'encariment del preu de l'habitatge.

8.2.3.3 Principals resultats

El paper desenvolupat pels agents privats que intervenen en l'urbanisme (propietaris de sòl i promotors-constructors), segons el que es va poder copsar en les diferents entrevistes realitzades, es podria caracteritzar de la següent manera:

- Els propietaris de sòl es poden catalogar en dos grups. Per una banda, els petits propietaris –de vegades pagesos–, que tindrien poca capacitat d'incidir, i que el que fan és esperar a què arribi l'oferta d'un promotor que tingui la intenció d'urbanitzar, pels beneficis econòmics que aquest fet suposa. Per l'altra banda, la gran propietat, que sí que té un paper més actiu. No obstant això, aquests grans propietaris sembla que no es correspondrien amb els propietaris absentistes del model tradicional de propietat, sinó que es tracta de grups d'inversors que van acumulant aquelles terres susceptibles de ser urbanitzades, bé per a la seva venda immediata, bé per a especular-hi. En aquest segon cas, l'actuació dels propietaris de sòl hauria contribuït a l'escalada de preus de l'habitatge viscuda en aquest període, un dels factors que expliquen –entre d'altres– els creixements que s'han produït en aquests anys.
- Els promotors i constructors exerceixen un paper força controvertit. Els promotors, igual que els ajuntaments, desenvolupen un paper protagonista –i sempre present– en els processos d'urbanització. Es tracta de l'agent que desenvolupa el planejament urbanístic municipal i, per això, des de determinats sectors es considera que els promotors, al cap i a la fi, s'haurien limitat a desenvolupar el paper que els hi pertoca, en funció de la normativa vigent. Tanmateix, però, també es constata la visió del promotor com un agent més actiu, i per tant més responsable en l'aparició dels creixements, de vegades exercint una certa pressió sobre els ajuntaments, per tal de poder tirar endavant els processos d'urbanització, i gairebé sempre incidint en l'augment del preu del sòl i l'habitatge, en encarir el preu de les successives promocions.

En conclusió, els agents privats de l'urbanisme (propietaris de sòl i promotors-constructors), per una banda, es pot considerar que han exercit el paper que els hi pertoca; un paper protagonista, però no per això forçosament responsable. Però, per altra banda, amb la seva actuació, aquests agents han incidit en l'encariment del sòl i els habitatges, contribuint a generar una dinàmica alcista del mercat immobiliari, que hauria desembocat en el període de forta construcció viscut durant aquests anys. Un cop dit això, cal veure també, per acabar, el paper que han pogut jugar en aquesta matèria els dos sectors econòmics tradicionalment de més preponderància a l'àrea d'estudi: el sector turístic i l'agrari.

8.2.4 Els sectors econòmics tradicionalment rellevants

Finalment, un cop fet el repàs del paper dels agents que intervenen de forma més directa en els processos d'urbanització –tant des de la vessant pública com des de la vessant privada, i tenint en compte

també la tasca de les organitzacions cíviques que exerceixen un cert control i vigilància de les actuacions d'uns i altres–, l'inventari dels agents que han pogut incidir en la dinàmica urbanística de la zona en aquests anys conclou amb els dos sectors econòmics tradicionalment més importants a l'àrea: el turístic i l'agropecuari. Unes activitats econòmiques que en un cas –el de les activitats turístiques– es caracteritzen per estar a l'origen dels creixements urbanístics costaners apareguts des dels anys seixanta i setanta del segle XX, mentre que en l'altre –el de les activitats agropecuàries– més aviat n'haurien suposat un cert fre, almenys en aquells indrets on aquestes activitats s'haurien mantingut prou rendibles, com és el cas de determinades àrees de conreus intensius de regadiu que proliferen en alguns punts de la plana. Cal veure, però, quin paper han pogut jugar aquests dos sectors en relació amb els creixements urbanístics d'aquest període més recent.

8.2.4.1 Les activitats turístiques

En primer lloc s'abordarà la situació de les activitats turístiques i la relació que s'estableix entre aquestes i els creixements urbanístics del període analitzat (1996-2006). Cal subratllar, respecte a aquesta qüestió, que en un principi aquest sector havia estat molt lligat als processos d'urbanització, ja que –com s'ha pogut comprovar anteriorment (apartat 6.1)– la major part de la urbanització de l'àmbit d'estudi va aparèixer, en el seu moment, en funció del turisme i la segona residència. Malgrat això, en aquest període més recent, sembla que els empresaris turístics començarien a veure els creixements urbanístics amb una certa preocupació, en considerar-los un element no compatible amb el producte turístic que volen oferir, per la qual cosa, la seva posició amb referència als creixements podria haver variat, de forma substancial:

té un efecte, en principi, positiu, sobre la generació d'activitat turística, perquè ofereix el lloc on aquells que van a buscar segona residència aniran a parar. Més enllà, però, d'un determinat punt, comença a haver-hi una contradicció entre el promotor immobiliari i l'agent turístic, (...) ja que alguns operadors turístics veuen amb molta preocupació el desenvolupament de l'activitat immobiliària, en particular a la primera línia de mar, perquè la comencen a veure com a incompatible amb la qualitat del producte que venen i, per tant, mantenen una posició oposada respecte a aquells que han estat tradicionalment el seu sector aliat.

ON. Secretaria per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Així, amb l'ànim de dilucidar aquesta qüestió, a continuació s'analitzaran aspectes com la relació entre el turisme i els creixements urbanístics, la situació del sector turístic en aquest període i la possible entrada d'empresaris del sector en el negoci immobiliari.

A) La relació entre el turisme i els creixements urbanístics

A les entrevistes, els representants del sector turístic van assenyalar que la proliferació de processos d'urbanització, arribada a un cert punt, resulta contraproductent pel desenvolupament de la seva activitat, ja que els creixements poden arribar a malmetre el paisatge, que en el fons és el veritable atractiu de la zona:

si per un cantó creixem urbanísticament, i per l'altre ens carreguem l'actiu que tenim, al final la gent no vindrà. Aquesta gent, per què vénen? Per l'actiu, que és el paisatge, però si això es massifica massa, al final diran: aquí no hi ha res per veure.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

és un peix que es mossega la cua. És clar que interessa preservar el medi natural, això interessa a tothom, perquè, per què ve la gent? Perquè la Costa Brava, i l'Alt Empordà, és maco, perquè té un paisatge, i perquè té un encant... Però, què passa si cada cop anem desmuntant més aquest encant...

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

Tot i això, des del mateix empresariat, també es manifestava que la construcció, juntament amb el turisme, ha estat el motor de l'economia durant aquests anys i que, per aquest motiu, no seria convenient aturar-la, si primer no es trobaven alternatives –com ara la rehabilitació– per a què el sector continués amb el seu dinamisme. Per això s'assenyalava que era necessari trobar un punt intermig, entre creixement urbanístic i preservació del medi:

Els creixements que hi ha hagut a Girona aquests anys s'han basat, sobretot, en la construcció i el turisme, per tant, el fet de parar de sobte determinades construccions, a totes les comarques gironines, no només a l'Alt Empordà, sí, però sempre que es trobin altres camins per a què la construcció segueixi tirant, segurament tendint més cap a rehabilitació o cap a altres qüestions...

s'ha de trobar un terme mig, que intenti preservar el medi natural el màxim possible, però que també permeti el creixement i l'evolució de la construcció, sobretot de la rehabilitació, perquè per exemple, en aquests municipis grans de l'Empordà, a Roses, i també a Empuriabrava, hi ha molta feina a rehabilitar.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

Aquesta visió respecte els creixements urbanístics, en certa manera dicotòmica, es produïa també sobre el paper de la segona residència. D'aquesta manera, per una banda s'assenyalava que les segones residències, sobretot aquelles d'ús poc habitual, si no formen part de l'oferta reglada, són un element que poc té a veure amb el turisme:

Nosaltres considerem que aquesta segona residència d'ús poc habitual no té res a veure amb el desenvolupament turístic, sinó que és un tema immobiliari. Sí que estariem d'acord amb el tema immobiliari, des del punt de vista turístic, amb aquests complexos d'apartaments o apartahotels, que estan pensats perquè estiguin en el mercat turístic legalitzat. Però, quant a la segona residència d'ús poc habitual, la frontera és molt fina, però això no es pot considerar com a serveis turístics.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

En la mateixa línia, es considerava que el valor econòmic que s'obté de la segona residència, amb el mateix nivell d'inversió, resulta força inferior al que suposa la infraestructura hotelera, ja que mentre que la segona residència genera riquesa només en el moment de la construcció, la infraestructura hotelera permet obtenir uns beneficis continuats en el temps, i tenir així un major efecte multiplicador, per exemple, generant més llocs de treball:

és més important l'espai que ocupen que no pas els ingressos que generen. Aquesta segona residència genera riquesa en el moment de construir-la, però generen molta més riquesa cent llits d'hotel, que no pas cent llits de segona residència, des del punt de vista del valor afegit brut; a més a més, generen més mà d'obra i generen molts més recursos, sent una inversió similar.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

No obstant això, també hi van haver manifestacions que van permetre copsar una visió més positiva del turisme residencial, en considerar que les segones residències, al cap i a la fi, suposen una font de potencials clients per als negocis de restauració i hostaleria de la zona:

nosaltres no ho veiem malament, les segones residències s'omplen els períodes vacacionals, i quan a aquestes segones residències hi ha gent, els negocis d'hostaleria també funcionen, perquè la gent tampoc es queda a casa tot el dia, i surt a sopar, o surt a fer una copa, o a fer una cervesa... O bé tenen amics que els visiten, que no s'allotgen en la mateixa segona residència, sinó que s'allotgen als hotels, en fi, que per a nosaltres són clients potencials.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

B) La situació del sector

Amb tot, com s'acaba de constatar, sí que s'hauria produït un cert canvi en la concepció tant dels creixements urbanístics com de la segona residència per part dels empresaris turístics, que està força relacionat amb els canvis experimentats pel sector en els darrers anys, que van en la línia d'una major singularització i millora de l'oferta, i que tenen a veure amb les transformacions d'ordre general experimentades per l'activitat (veure capítols 2 i 3). En relació amb això, en aquesta zona s'han produït canvis significatius pel que fa a la infraestructura d'allotjament, amb un cert creixement de l'oferta, però sobretot amb la reestructuració de la mateixa. Així, es pot constatar una disminució de places i el tancament d'establiments hotelers en algunes de les grans poblacions de la costa, però també l'obertura de petits hotels amb encant i d'establiments de turisme rural en localitats més petites i moltes vegades situades ja no a primera línia de mar, sinó en llocs del rerepaís:

a nivell de turisme: d'una banda, el creixement important de l'oferta turística, no amb grans hotels, sinó amb resorts, amb turisme rural, amb petits hotelets amb encant, que han generat més places... D'altra banda, hi ha hagut també una petita reducció de places hoteleres en localitats molt grans, tipus Lloret i Roses, on han tancat hotels. Ara bé, si comparem, entre els s'han obert i els que s'han perdut, encara s'hi ha guanyat.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

també s'ha donat un desenvolupament, quant a places d'allotjament, a les poblacions d'interior, sigui en modalitats d'hotel de petita i baixa capacitat, o de baixa i mitjana capacitat.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

Però, a més d'aquests canvis en la distribució i les tipologies de l'oferta, el que s'ha produït també és una tasca de millora i adequació de les instal·lacions, per tal de satisfer una demanda cada cop més exigent:

estan experimentant certes variacions les tipologies dels establiments hotelers: abans, en un hotel, mentre hi tinguessis una habitació, i poca cosa més, ja feies. Avui dia exigeixes molts més serveis, per poder fer aquestes mateixes activitats a l'hotel, o fora de l'hotel, les consumiràs o no, però a l'hora de plantejar-te buscar un hotel, et plantejges que tingui moltes més coses.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

Abans, fa trenta anys, un hotel tenia trenta habitacions, i tenia quatre banys, i tothom a dutxar-se... Però això, avui dia, és impossible. Abans no hi havia aire condicionat, ara sí no tens aire condicionat, estàs mort, ascensor... I cada dia has d'oferir més qualitat, entre altres coses, perquè la gent a casa seva cada vegada té més comoditats.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

De la mateixa manera, els períodes vacacionals han canviat i també les estances dels turistes, que abans s'estenien al llarg de tot l'estiu, però es concentraven únicament en aquesta temporada, i que cada vegada més s'escurcen, fragmenten i diversifiquen, de manera que també són força importants les

ocupacions que es donen en altres períodes, com són els caps de setmana o els ponts. Aquesta situació, encara és més accentuada en el cas dels turistes estrangers, que arriben des de països del nord d'Europa:

la gent baixava el vint-i-quatre de juny, i no se'n anava fins al quatre de setembre, però ara això s'ha acabat. Ara, en canvi, la gent allarga una mica els caps de setmana, la gent fa caps de setmana llargs, ponts, superponts... (...) Per tant, l'Alt Empordà ha aconseguit que la gent hi vagi periòdicament, durant els caps de setmana, i ha trencat la temporalitat, que altres àrees no ho han aconseguit tant.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

Abans hi havia una activitat molt concentrada en els mesos de juliol i agost, però cada vegada més veiem com aquestes puntes es van aixecant, i es van prolongant cap als extrems, així com també que períodes com el pont de la Puríssima, Nadal, Setmana Santa, i tots els ponts que hi pugui haver, en funció del calendari, veiem que hi ha una freqüentació turística interessant. A més, a Europa els períodes vacacionals estan més fraccionats que aquí, cosa que encara ens ajuda més a prolongar l'activitat turística. Per tant, arribarà un moment en què parlarem de temporades altes, mitjanes i baixes, en comptes de parlar de la temporada turística.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

De períodes vacacionals, abans se'n feien dos a l'any, o tres com a màxim, i ara se'n fan... Entre ponts i vacances d'hivern, vacances d'estiu i Setmanes Santes... Se'n fan vuit o deu de períodes vacacionals, durant l'any. Abans es concentrava tot el juliol i l'agost, la Setmana Santa i la setmana de Nadal, i ja no hi havia res més.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

Sembla que aquesta fragmentació de les estades, amb referència al mercat europeu, hauria estat facilitada per les operacions de Ryanair a l'aeroport de Girona, que durant aquests anys han incrementat molt el volum de passatgers de l'aeroport; un fet que hauria tingut una elevada incidència en la marxa del sector turístic:

Es diu que hi ha tres milions i mig de passatgers, però això vol dir un milió vuit-cents mil de reals, perquè aquest viatge es fa d'anada i tornada. Per tant, d'aquest milió vuit-cents mil de reals, hi ha una part de gent que se'n va a Barcelona i una altra que es queda aquí. El 60%, més o menys, sol anar a Barcelona, i el 40% es queda per comarques gironines... Per tant, aquest 40% de gent que volta per aquí, unes vuit-centes o nou-centes mil persones, es noten moltíssim.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

el fenomen Ryanair, evidentment, hi té una influència molt important, perquè per aquestes vacances curtes necessites uns sistemes de transport ràpids i eficients, i si pot ser econòmics encara millor. I, de fet, això ho ofereixen aquestes companyies de baix cost, que en dues hores i mitja puguis estar en el lloc, perquè, és clar, per vacances de dos o tres dies, si haguessis de fer aquests quilòmetres en cotxe, doncs, ja no t'ho plantejaries...

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

Un altre aspecte del qual es parla tot sovint, quan es fa referència a l'evolució recent del turisme, és l'augment del pes dels nous productes turístics (turisme cultural, turisme rural, turisme verd, esports d'aventura, etc.), que aprofiten recursos turístics diferents del sol i platja (paisatge, patrimoni tradicional, etc.), i que es poden exemplificar amb l'atractiu que suposen el patrimoni històric, artístic i cultural de la vila comtal de Castelló d'Empúries o els valors naturals del Parc Natural dels Aiguamolls:

S'ha treballat, per exemple, en els dinars jueus, perquè Castelló és una vila jueva, en temes medievals hem treballat molt... Hi ha el gran festival que fem, Terra de Trobadors, que ve molta gent, i és un festival que ens el sentim molt nostre, i tothom s'hi aboca, i tothom hi col·labora, i hi ha xerrades, visites, i s'hi dona bastant de relleu. Com que som un poble medieval, entre cometes, encara una mica ben conservat, doncs és agradable passejar per Castelló, i jo crec que té bastant de potencial.

I ara els municipis que tenim més a prop, com és Castelló o Sant Pere, es comencen a adonar que el Parc també els pot portar gent fora d'època d'estiu, i engegarem projectes amb els ajuntaments. Ara, per exemple, tot el novembre i el desembre, qui s'allotjava un cap de setmana a Castelló tenia una visita guiada gratuïta al parc, així tens el sector hoteler que està content, o si fan alguna campanya, doncs els dones suport, de vegades posant-ho a la teva pàgina web, fent algun acte a Castelló, o a Sant Pere, o a l'Armentera...

AC. Ajuntament de Castelló d'Empúries

Com es pot veure, tots aquests productes turístics, que aprofiten recursos abans no considerats, més o menys propers a la costa, en aquests anys s'haurien desplegat amb força en aquesta àrea. De totes maneres, aquestes ofertes, més que un element substitutiu de l'atractiu de les platges, haurien esdevingut una oferta complementària que, a més d'incidir en l'augment de la freqüentació turística de l'interior, ajuda a mantenir els nivells d'ocupació de la costa a l'estiu, i contribueix a incrementar l'afluència turística fora de la temporada estival:

a més del sol i platja, s'estan desenvolupant molts altres productes turístics, que no són de consum només en època d'estiu, sinó que es consumeixen tot l'any. Tot plegat lliga amb els nous hàbits de consum turístic i amb el fraccionament de les vacances. Aquest consum turístic es produeix allà on es concentra bona part de l'oferta, que majoritàriament és a les zones costaneres, perquè en el seu moment va ser creada allà, i així podem veure com hi ha ocupacions a les poblacions costaneres per les festes de Nadal, sense que evidentment la gent vagi allà per gaudir del sol i platja, ni a gaudir del bon temps o d'un clima més benigne... La gent el que vol és estar en un entorn agradable i fer activitats diferents al voltant del mar,

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

el sector ha hagut de ser cada dia més imaginatiu, per atraure la clientela: senderisme, submarinisme, hípica, golf... Per estirar un cert nombre de clients, que pugui solucionar, com a mínim, l'ocupació en els mesos de temporada baixa. Tot això ha de funcionar, no n'hi ha prou amb sol i platja, perquè el sol i platja són tres setmanes al pic de l'estiu, però després t'has d'espavilar.

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

I és que, com es va assenyalar a les entrevistes, la major part de l'allotjament turístic es troba a les zones de platja, i el principal atractiu continua sent el sol, sobretot per als clients estrangers que procedeixen de països nord-europeus, i que aquí poden gaudir de més estones i dies de sol, a diferència d'allò que succeeix en els seus països d'origen. En resum, tot i que es continua fent un consum molt gran del producte de sol i platja, sovint aquest es complementa amb moltes altres activitats, que es realitzen en els mateixos entorns costaners o en llocs més o menys propers de l'interior:

Abans la gent el que volia era venir a la Mediterrània a gaudir del sol, i a prendre molt el sol a la platja. Això ara ha canviat una mica: es fa un consum de la platja, però no tan extensiu com es feia abans, i el que vol la gent és fer activitats, i aquesta és l'aposta que fem (...), possibilitar que es puguin fer diferents activitats al llarg de tot l'any en un entorn mediterrani. Tots els números indiquen que el sol i platja és, i continuarà sent durant molt de temps, el principal motiu de la demanda, però ara la gent que fa les seves vacances en un lloc de sol i platja fa moltes més coses que anar a la platja i combina les seves estades a la platja amb altres activitats. (...) el model de sol i platja, a grans trets, continua plenament vigent, però la manera de consumir-lo és el que ha canviat.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

L'allotjament és allà, i els llocs que han aconseguit superar la crisi dels anys noranta, sobretot de la primera part dels noranta, són llocs on la qualitat dels establiments és molt bona, i els municipis s'han esforçat molt a millorar l'equipament públic. Després, desenganyem-nos, però el sol, no el sol i platja, sinó el sol, segueix sent la principal motivació de bona part dels moviments turístics que es fan a Europa anualment. Per què? Doncs, perquè hi ha gent que viu tot l'any sense veure el sol,

SA. Universitat Rovira i Virgili

Finalment, una altra de les qüestions a les quals sovint s'al·ludeix quan es fa referència a la situació del sector turístic és la possible competència que suposa l'oferta d'altres països, situats en altres llocs de la conca mediterrània o fins i tot en altres latituds. En aquest sentit, les diferents persones entrevistades van assenyalar que l'oferta turística dels anomenats països tercers, en realitat, no suposa una gran competència, ja que l'activitat turística a Catalunya compta amb el valor afegit que implica el tenir uns components de seguretat i de sanitat molt similars als que els turistes europeus tenen en els seus llocs d'origen, a més del valor que suposen tota una sèrie de recursos complementaris al sol i platja:

És evident que el turisme és un sistema de desenvolupament important per als denominats països tercers, però també cal dir que, per als principals mercats emissors, l'Europa desenvolupada, nosaltres som una destinació turística segura. Aquí els podem oferir pràcticament el mateix que els ofereixen els altres països, des del punt de vista del producte turístic, però aquí molt més enriquit, amb molt més valor afegit i amb molta més seguretat de tot ordre: sanitària, seguretat cívica, etcètera. A més, els desenvolupaments que s'estan produint en aquests països són més aviat desenvolupaments de tipus resort, mentre que aquí el que oferim és tot un país per viure l'experiència turística.

FL. Patronat de Turisme Costa Brava Girona

El turista suec o noruec, podrà anar un any a Tunis, o podrà anar un any a la República Dominicana, però sap que si ve aquí, en un moment determinat, té les mateixes prestacions sanitàries, socials, i de qualsevol altre tipus, que té en el seu país, i sap que aquí hi ha uns components de seguretat molt importants, i la costa catalana i la costa espanyola ha jugat aquesta carta,

SA. Universitat Rovira i Virgili

Aquesta és una circumstància que, al cap i a la fi, es tradueix en un gran volum de negoci:

Hi ha prou negoci, en aquests moments, orientat cap a aquesta mobilitat, (...) Perquè, és clar, si tu et mires el mapa de qualsevol companyia de baix cost, veuràs que és un mapa origen-destinació en aquesta direcció; i si mires el que fan els touroperadors, veuràs que hi inverteixen molt, no només en l'operació, sinó també, després, en hotels, etcètera.

SA. Universitat Rovira i Virgili

En canvi, el que sí suposaria una certa amenaça per al sector turístic català és la competència de les altres regions del litoral mediterrani espanyol que, pel que sembla, en aquests anys han desenvolupat uns productes turístics molt més adaptats a les noves demandes del turisme vacacional de sol i platja –amb més equipaments i una major oferta complementària–, mentre que l'oferta de la Costa Brava es dirigeix, cada cop més, a les demandes d'un turisme de més qualitat, però més restringit, i que es caracteritza per unes estades molt més curtes i diversificades:

Per tant, d'una banda, més places hoteleres, però també molta més competència per part dels nostres competidors: no els europeus, sinó Múrcia, València, Andalusia... Que han crescut de manera exponencial, i sempre amb hotels de quatre i cinc estrelles, amb zones verdes, zona esportiva, zones per a nens... Això és el que busca la gent, sobretot els espanyols, i gent amb criatures... Com que a la Costa Brava els hotels són petits, la zona verda la tenen petita, no tenen gairebé zona per nens... Per tant, és molt difícil competir amb aquest nou mercat, i gràcies als vols de baix cost aquesta davallada no s'ha notat tant. No és que anem a més, és que ens anem mantenint, perquè el nostre producte és un producte molt bo i molt atractiu, però és per a uns sectors molt reduïts de la societat. Per tant, el producte potent nostre, el sol i platja, s'ha reduït de manera important, i aquesta situació no la soluciona Ryanair, perquè els clients de Ryanair quasi tots vénen tres o quatre dies, no vénen una setmana o quinze dies... Això s'ha acabat. A més, és clar, si tu tens sis-centes places d'hotel, que et vinguin només un cap de setmana, no et soluciona res.

ET. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona

C) *Entrada dels empresaris turístics en el sector immobiliari*

Per acabar, caldria parlar de la situació que de vegades es pot produir, segons la qual, davant de la reestructuració del sector i la necessitat de reformar les instal·lacions, tot coincidint amb l'alça de la construcció, alguns empresaris turístics han pogut optar per entrar en el negoci immobiliari com a activitat complementària o, fins i tot, abandonant l'activitat turística i convertint-se en promotors. S'ha de dir que aquesta qüestió, al contrari del que s'esperava, no es va reflectir de forma especial a les entrevistes. Per una banda, els promotors van manifestar que aquesta era una tendència que s'estava donant, però respecte al sector industrial, més que no pas en relació amb el sector turístic:

D'una manera molt important, i de l'industrial. Assistim a un període de desindustrialització creixent, constant i permanent, per dos motius: un, pel fet de la realització de valors patrimonials immobiliaris. És a dir, si jo tinc una fàbrica, i la requalifico, m'adono que faré molts diners i, aleshores, perquè estic jo aquí, amb uns rendiments de la meva indústria, que són molt inferiors als d'altres activitats que ara són més dinàmiques? I en segon lloc, per què en comptes de vendre-ho no m'ho faig jo? I munto una empresa promotora. Això és un fenomen que crec que és preocupant, perquè desindustrialitzar és negatiu, molt negatiu.

JD. Gremi de Promotors i Constructors d'Edificis de Girona

Els empresaris hotelers, per l'altra banda, van assenyalar que aquest fet s'ha donat, sobretot cap al final del període, però que no hauria estat una tendència massa habitual, almenys en aquesta àrea:

En tinc alguna referència d'algun, darrerament, però molt pocs, no és una cosa habitual, però sí que n'hi ha algun. (...) El que vull dir és que conec algun cas concret, però que dintre del context dels promotors pràcticament és insignificant...

LF. Associació d'Empresaris d'Activitats d'Hostaleria de l'Alt Empordà

D) *Síntesi*

- Sembla que des del sector turístic es comencen a veure els creixements urbanístics com un element contraproduent per a la seva activitat, ja que poden arribar a malmetre el paisatge, que constitueix el veritable atractiu de la zona. No obstant això, des del mateix empresariat es plantejava que el binomi turisme-construcció era, en aquell moment, el veritable motor de l'economia a la zona i que, més que aturar la urbanització, calia trobar un equilibri entre creixement urbanístic i preservació del medi.
- Una cosa similar succeiria amb la segona residència. Per una banda, hi havia qui considerava que les segones residències tenen molt poc a veure amb el turisme, a més que el valor econòmic que generen és inferior al que es pot extreure de la infraestructura hotelera, i molt restringit al moment de la construcció. Per altra banda, altres empresaris encara veien la segona residència com un element positiu, i com una font de potencials clients pel negoci hotelier i la restauració.
- El canvi –si més no incipient– de la visió quant als creixements urbanístics i la segona residència per part del món del turisme es pot relligar amb les transformacions experimentades pel sector en els darrers anys –reestructuració de la infraestructura d'allotjament i penetració cap a les zones de l'interior, millora i adequació de les instal·lacions davant d'un públic cada cop més exigent, canvis en

els períodes vacacionals, etc.– que haurien contribuït a escurçar la temporada turística a l'estiu però que han augmentat les ocupacions en altres èpoques de l'any, al mateix temps que han provocat l'aparició de nous productes, sovint localitzats en zones d'interior, que suposen una oferta complementària al sol i platja de la costa.

- Però, com s'ha vist, tot i les reestructuracions i l'ampliació de l'oferta, el sector turístic de la zona s'ha d'enfrontar a la competència creixent d'altres països i altres regions de l'Estat, sobretot pel que fa al segon cas, ja que en aquests anys aquestes destinacions haurien ampliat molt la seva oferta turística, amb una gran profusió d'elements molt valorats per la demanda, com ara la presència d'una abundant oferta complementària en els hotels.
- Aquesta tessitura del sector, amb l'aparició de nous competidors i la necessitat de reestructuració de les instal·lacions –així com d'ampliar el ventall de l'oferta turística–, hauria pogut comportar que, en aquests anys de dinàmica alcista del mercat immobiliari, s'hagi produït l'entrada en el sector immobiliari d'empresaris del sector turístic. No obstant això, sembla que aquest fet, almenys segons l'expressat a les entrevistes, no s'hauria arribat a produir de forma massa significativa en aquesta àrea.

8.2.4.2 Les activitats agropecuàries

En aquest punt, l'atenció se centrarà en les activitats agropecuàries i, més concretament, en la situació d'aquells que les protagonitzen, és a dir, la pagesia (conformada tant per agricultors com per ramaders), i en el paper que desenvolupen en relació amb els creixements urbanístics. S'ha de tenir en compte que –com s'ha apuntat anteriorment– el paper d'aquest sector estaria molt lligat al dels propietaris de sòl, ja que –almenys *a priori*– sovint són els pagesos aquells que tenen la titularitat dels terrenys no urbans. És així com en les pàgines que segueixen, primer es mirarà de concretar el paper que exerceix aquest col·lectiu en els processos d'urbanització, a continuació s'analitzarà amb més profunditat l'actual situació del sector agropecuari i, per acabar, es farà una aproximació a l'actitud de la pagesia davant dels creixements urbanístics.

A) El paper de la pagesia en els creixements

Les persones del sector entrevistades van manifestar que el paper de la pagesia en els processos d'urbanització és sovint un paper molt passiu, ja que els pagesos són un element que moltes vegades hi és present, en tant que propietaris dels terrenys on es desenvolupa la nova urbanització, però que tenen poca capacitat de decisió, i pràcticament no tenen possibilitats de condicionar el procés:

Potser els que intervenim menys som els pagesos; en canvi, els que intervenen de manera activa són tots els altres; és a dir, la gent de pagès si hi intervé és de manera passiva, perquè el seu territori és el que serveix per ubicar-hi tots els creixements que s'han de fer. La terra sempre pateix la incorporació del ciment a sobre seu, per tant, és un element molt passiu,

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

Una passivitat que, fins a un cert punt, es repeteix quan des de l'Administració es plantegen creixements urbans de cara al futur, ja que la postura que solen mantenir els pagesos –com es reconeixia, per exemple, des del sindicat agrari majoritari– generalment no és la de discutir la delimitació de les futures zones urbanitzables:

nosaltres, com a sindicat agrari, sempre ens fem bàsicament amb el sòl no urbanitzable. Home, sí que podem discutir si hi ha un creixement exagerat, si proposen un creixement molt exagerat sobre el no urbanitzable, però nosaltres no ens ficarem mai en si la línia ha d'anar per aquí o ha d'anar a agafar l'altra parcel·la.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Des d'altres instàncies, es compartia la visió de la pagesia com un element que sovint forma part dels processos d'urbanització, però que hi juga un paper poc determinant, en el sentit que no en són els principals responsables. A més, es considerava que el rol de la pagesia està molt condicionat per les circumstàncies que l'envolten, i per les dificultats que travessa el sector, que fan que moltes vegades la venda dels terrenys sigui l'única alternativa viable, sobretot en aquelles zones de conreus que no són de regadiu:

són una peça que en forma part, en la major part dels casos, els pagesos i els propietaris de terres en general. Són una peça necessària i recurrent en aquest procés, però no en són els protagonistes, sinó que són, entre cometes, actors secundaris, perquè no són els que els posen en marxa. El que passa és que, moltes vegades, pràcticament s'hi veuen abocats, ja que les circumstàncies no els deixen gaire marge. Tothom sap que el sector agrícola és un sector feble, amb problemes, i amb dificultats, i moltes vegades aquesta pot ser la sortida més a l'abast per a ells. Però en tot cas, no crec que sigui un agent que actui d'una manera comparable a la d'altres, que tenen una capacitat d'organització, d'influència en la política, d'influència en l'opinió pública... És un sector important, perquè sempre hi és present, però que fa un paper secundari.

JB. Subdirecció General de Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques

el rendiment agrari és molt baix, si exceptues els llocs de regadiu, que a l'Alt Empordà n'hi ha, però no són els majoritaris, i al Baix Empordà encara n'hi ha molts menys, de manera que el sòl no urbanitzable, majoritàriament, no és de regadiu, per tant, el seu rendiment agrari és mínim. La quantitat de terreny per granges sí que ha tingut interès, perquè els que tenen granges han de poder acreditar que tenen unes determinades hectàrees en les quals abocar els purins, perquè si no, no poden tenir aquella granja, aleshores, per aquest fet els interessa tenir terres, bé en propietat, bé arrendades. Però tot i així és un rendiment petit. Així doncs, el que rendeix és intentar urbanitzar,

JC. Universitat Autònoma de Barcelona

No obstant això, també es va poder copsar a les entrevistes una altra visió del sector, fonamentada en la poca oposició que solen presentar els pagesos davant dels canvis d'usos, i en el fet que de seguida s'avenen a les transaccions. Aquesta visió, en certa manera, lliga amb l'expressat pels propis pagesos, en el sentit que ells no discuteixen la ubicació dels futurs creixements, sinó que bàsicament se centren en la regulació que, des de les administracions, es fa dels sòls no urbanitzables:

hi ha pocs pagesos que s'hagin oposat a canvis d'usos del sòl en territoris concrets; (...) El que s'observa és que, molt sovint, i per un tema cultural, es desenten de les seves pròpies possibilitats de compromís, en el sentit que, de seguida, venen els pagesos. No participen en els processos de concertació, amb la creació de les juntes de compensació, no; de seguida venen.

SA. Universitat Rovira i Virgili

En tot cas, les difícils circumstàncies del sector fan que aquest es trobi en una clara situació de feblesa, en comparació amb altres agents que intervenen en aquests processos. Una situació que contrastaria amb la capacitat d'influència que la pagesia i, més concretament, els grans propietaris agrícoles haurien tingut en el passat. Un poder que, segons algunes de les persones entrevistades, ha minvat força avui en dia,

Abans els alcaldes de Castelló estaven lligats als poders de la pagesia de Castelló, un lloc que té unes terres, de les millors que hi ha a l'Alt Empordà, i que tenien unes productivitats, en el moment en què tenien valor, altíssimes i, per tant, uns rendiments molt alts; però, ara, no crec que tinguin poder, ni en la configuració de l'Ajuntament hi són gaire representats.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

mentre que, per a altres, encara persisteix i juga el seu paper, tant des del punt de vista social com en la qüestió concreta dels creixements:

aquí queda, perquè hi ha grans propietaris que pesen. En aquest aspecte, això encara és un poble. A més, és lògic: Castelló era un poble rural i agrícola i, per tant, hi ha una sèrie de famílies o de nissagues amb poder... Hi ha gent que té convenis en tots els creixements que planteja el POUM. Per què? Perquè aquesta nissaga tenia molta terra a diferents llocs. No és que ho hagin buscat; és que aquesta realitat hi és. I aquesta certa aristocràcia rural, aquesta aristocràcia vinguda a menys continua tenint un patrimoni de terres important, que, agrícolament, ha anat minvant; però hi és i, socialment, encara compta.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

B) La situació del sector agropecuari

El sector agropecuari es troba molt condicionat per la ràpida disminució de la població activa agrària que, a més, s'hauria accelerat en els darrers anys. Aquesta reducció dels treballadors del sector, tot i que es dona pràcticament en totes les activitats, sembla especialment rellevant en el cas d'algunes de les activitats que són més presents a l'àrea d'estudi, com és el cas del sector lleter:

Ha baixat, i continua baixant, cosa que semblava impossible, però continua baixant. Per exemple, aquest últim any, hi ha hagut un abandonament de quotes lleteres a la província de Girona de seixanta-nou granges. I per què? Doncs, perquè els fills no volen quedar-se, la gent no té ganes de treballar amb rendes petites i amb unes condicions de treball marginals.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

moltes vegades es diu: el sector agrari, que si té moltes subvencions... Hi ha una dada que és claríssima, les explotacions que estan plegant de determinats sectors, que si va bé, que si t'hi guanyes la vida i que si t'agrada... Perquè, si no, encara haguessis plegat abans. Si la cosa va bé, la gent no plega, i el sector estrella plegant és el sector lleter, però podríem parlar de fruita, podríem parlar de fruita seca i de molts altres sectors. Per tant, aquesta és una variable claríssima, per veure si el sector va bé o no.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Les causes d'aquest fort descens de la població activa agrària es poden trobar en la manca de rendibilitat –sobretot si es té en compte el temps esmerçat–, que es veu agreujada per les incerteses i riscos propis del sector, així com en el fet de ser una feina molt lligada –sobretot en el cas de les explotacions ramaderes–, a

la qual cal dedicar moltes hores, inclosos els caps de setmana i els períodes vacacionals, i també –molts cops– en la manca de perspectives de continuïtat de l'explotació, en no haver-hi un relleu generacional:

amb vaques i ovelles, necessites una presència constant, i aquest lligam fa que la gent jove, encara que tingui totes les tecnologies que vulguis, plegui, perquè els fills no segueixen, o si segueixen és perquè el pare encara està anant a munyir els diumenges, i el fill i la jove, que volen sortir, amb l'ajuda del pare, tenen un dia per a ells i l'aprofiten: si no, estarien tot el dia lligats.

tot depèn de l'edat en la qual estiguis: quan tens vint o trenta anys pots fer moltes coses, quan en tens quaranta ja en fas unes altres, quan en tens cinquanta unes altres, i quan passes dels seixanta... Aleshores la capacitat de poder mobilitzar segons quines coses ja és molt més limitada, no depèn solament de tu, sinó de tot el que tens darrere: si tens continuïtat, si no tens continuïtat... La gent, en el fons, valora el monetarisme, i veure si arriba a finals de mes. "Escolta, a finals de mes, hi arribo? No? Doncs em poso a treballar aquí...". Les quatre persones que es queden fan paisatge, però res més, no tenen cap valor econòmic i, per tant, quan la gent no es guanyi la vida a pagès, plegarà de pagès, i se n'anirà a fer altres coses;

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

si això es converteix en urbanitzat, la zona en quèestic jo, jo me'n vaig a fer una altra activitat que no sigui de pagès, perquè adequar les instal·lacions que tinc ara, amb un centenar de camps, en una altra zona, val una fortuna, i a més a darrere meu no hi tinc ningú, i encara que hi tingues algú, no voldria que seguís la professió de pagès, perquè tens molts de riscos.

AQ. Comunitat de Regants de la Muga Dreta

Hi ha dues qüestions fonamentals: una és la rendibilitat i l'altra les hores de treball, (...) i s'han de tenir en compte totes dues. Si hi dediques un munt d'hores, el que guanyes net per hora és inferior al que guanyes en altres sectors; i si hi dediques més hores, vol dir que hi estàs dedicant caps de setmana... La gent, cada vegada vol tenir més lleure, i més qualitat de vida, i això fa que la gent no es quedi. En el cas de les explotacions de llet és molt clar, hi ha hagut una baixada espectacular en els últims deu o quinze anys, però també en els últims cinc, (...) Semblava que hi hauria un moment en què hi hauria un fre, però de moment no ha estat així.

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

La manca de rendibilitat propicia que la pagesia que segueix en actiu hagi de recórrer cada cop més a la pluriactivitat, per tal de complementar les seves rendes, i que els pagesos es converteixin en prestadors de serveis, tant dins del sector –en aquest cas, menant les terres d'altres, i entre elles les que queden lliures pel descens de la població activa agrària– com fora d'aquest. De fet, moltes vegades els rendiments procedents de la pròpia explotació ja no suposen la part majoritària dels ingressos i són les altres feines aquelles que, en el fons, permeten continuar amb l'activitat:

molta gent que treballa a la pagesia, avui en dia, el que fa són serveis: tenen uns grans equips de maquinària, treballen les seves terres, però, com que els sobren moltes hores, perquè en pocs moments acaben amb els seus camps, aleshores van a treballar per a altres. Amb aquestes rendes que treuen treballant per als altres paguen el tractor, les eines... I aguanten la possibilitat de poder seguir, amb les hectàrees que tinguin, vivint del camp. Però vivint del camp gràcies que un percentatge important del seu temps el destinen a treballar per a altres, o bé a la fàbrica o bé com a pagesos, però per altra gent, i amb això sobreviuen.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

tots miren de tenir uns ingressos que no vinguin de l'agricultura, és a dir, agafar una màquina o un tractor, i segons quines hores i quins terminis de l'any anar a fer una altra activitat, perquè el que és dels ingressos de l'agricultura...

AQ. Comunitat de Regants de la Muga Dreta

En altres casos, encara, l'explotació es manté gràcies a l'anomenada agricultura a temps parcial, que s'exerceix a estones, i els caps de setmana, o fins i tot quan la persona ja està jubilada:

cada vegada hi ha més agricultura a temps parcial. Gent no que plega de fer de pagès, sinó que va a fer altres feines, però que una part de les hores del dia, i sobretot del cap de setmana, les dedica a continuar treballant els camps, i de manera paral·lela. En pots diferenciar, també, els pagesos jubilats, que a més fiscalment encara se'ls permet tenir un tant per cent d'ingressos de l'explotació agrària,

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

Quan l'ocupació complementària es troba fora del sector, les activitats que es duen a terme poden ser molt diverses, però en una zona com aquesta que en aquest període ha experimentat una etapa de fort creixement urbà i d'alça en la construcció, destaquen l'obra pública i la jardineria, ja que en ambdues activitats els pagesos poden prestar els seus serveis, i dedicar-hi part del seu temps:

aquí estem en una zona, que, des de fa uns deu o dotze anys, quan no és la carretera d'aquí, és la construcció d'aquell polígon d'allà... (...) I això és el que fan, generalment, molts dels que conec (...) i són propietaris de la seva pròpia finca, que els han deixat els seus pares, però la treballen així, a esgarrapades, o per les vacances sembren, i és allò que diem, que el territori està sembrat... (...) Aleshores, si tenen la sort que el temps els acompanya, d'allò en trauran un sobresou... (...) si més no, el camp és net, i si no hi guanyen tant, hi guanyaran menys, però el sou de fer les hores, aquell sí que és segur...".

a estones, van per un jardiner. I si hi van dos o tres dies a la setmana, i els altres dos o tres dies es queden a casa, tenen un sobresou, i aquell jardiner content, perquè la jardineria, hi ha temporades a l'any que és anar a treure quatre fulles i quatre branques, però els períodes plenament de feina són a la primavera i a l'estiu, i aleshores veus que surten empreses de jardineria... És clar, amb pocs diners, tenen la talladora de gespa, tenen quatre eines i una furgoneta per treure la herba, i van a arreglar jardins; i així es guanyen un sou sense necessitat de fer cap inversió en eines o en bestiar,

AQ. Comunitat de Regants de la Muga Dreta

C) L'actitud de la pagesia davant dels creixements

Davant d'aquestes circumstàncies, les d'un sector en què les persones ocupades cada vegada són menys i els pagesos que van quedant cada cop més han de realitzar unes feines complementàries, per tal de compensar la baixa rendibilitat, i també davant la manca de perspectives de continuïtat de les explotacions, sembla que és realment difícil que quan arribi una oferta de compra no s'acabi acceptant, i més si es té en compte la gran diferència que hi ha entre els rendiments agraris i els preus que es paguen pels terrenys susceptibles de ser urbanitzats. Aquest va ser un fet que, al llarg de les entrevistes, va ser reconegut tant des de dins del mateix sector,

la pagesia pateix sobre el seu territori tota la pressió, i aquesta pressió, segons com, pot ser molta sense cap mena de transcendència, però a qui toca li salva la vida. (...) Hi ha pocs casos de la gent que tingui ofertes que no vengui. Aquí, a Castelló, n'hi ha hagut darrerament dos que han estat, francament, per traure't el barret. I un ho diu a nivell ètic, però, a nivell econòmic, si no ha venut, ara ja, fins d'aquí a vint anys que tornarà a haver-hi l'altre pla d'ordenació, difícilment podrà entrar-hi; però d'aquí a vint anys ja serà mort, o si no és mort estarà al final de la seva vida. Si un té opció de vendre, ven, per descomptat.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

l'agricultura està així, (...) I, algunes vegades, parlant amb els companys, dius: "Si a mi em donen aquests diners per aquest terreny, que jo no els en traure, ni els meus fills tampoc, ni els meus néts... Si aquest camp val dues-cents cinquanta mil pessetes la vessana, i vénen i te'n donen quinze o vint milions... (...) Clar, tu no estàs bé si no agafes això; per dos mil metres quadrats, no agafaràs quinze milions? D'acord, potser d'aquí a dos anys en valdrà vint o en valdrà trenta. Però, i si no els val? I si això no es tira endavant? Que estaràs tota la vida aquí sembrant? Sembra-hi el que vulguis, (...) i aquí és on s'han acabat algunes explotacions, perquè del que poden guanyar tres generacions, ara aquí, un vas a parar! Una fortuna val aquest mas per urbanitzar.

AQ. Comunitat de Regants de la Muga Dreta

com des d'altres instàncies, fora d'aquest:

terres que ara encara no són dins del Parc, del municipi de Castelló, algun pagès propietari d'aquesta zona, com que són terres fèrtils, podria decidir fer-ne, si no parc natural, que nosaltres ho desitjariem, almenys un parc agrari, amb un valor agrari, perquè el tenen. Doncs, ni ells mateixos són capaços, ni segurament els sindicats de pagès, de fer pressió perquè això passi; perquè saben que, a aquest senyor, si fas això, el condemnes que els seus fills hagin de fer de pagès, quan ell potser ni ho vol; en canvi, si no ho fas, li dones un futur al seu fill, bastant gran, perquè la requalificació augmenta per cent les possibilitats de guany que tindrà fent de pagès.

JE. Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà

El que passa és que hi ha propietaris agrícoles, o empresaris agrícoles, que davant de la situació i les perspectives de futur del sector, que són molt minses, doncs, accepten un creixement d'aquest tipus en uns camps seus, perquè això els arregla la vida a ell, i als fills i néts. Això és molt humà.

PI. Plataforma Cívica contra la Construcció Massiva de Castelló d'Empúries

Així, si es produeix la venda, la participació del col·lectiu en els creixements urbanístics –en tant que pagesia– s'acaba, ja que sovint la transacció significa la finalització de l'explotació i el cessament de l'activitat. Per altra banda, quan no es ven, i es continua fent de pagès, sembla que els creixements urbans suposen una gran incomoditat per a aquest col·lectiu, a l'hora de realitzar la seva feina, en aspectes com ara la mobilitat o l'aprofitament dels recursos hídrics, pel fet d'haver de conviure, de manera creixent, amb el fet urbà. Una circumstància que es tradueix en unes determinades pressions, que es materialitzen a través de les restriccions que, cada cop més, s'estableixen sobre les seves activitats:

Resumint-t'ho: el sector pagès no en treu un duro, de les urbanitzacions; no en treu un duro, dels nuclis urbans; i no en treu un duro, de les infraestructures. Excepte en el moment en què algun privilegiat tingui l'opció de poder vendre; però, aleshores, ja deixa de ser pagès. Com a pagès, li afecten el territori, perquè li afecten les comunicacions, li treuen l'aigua, li posen normatives... Per exemple, li diuen que no pot tirar fems, perquè vénen els de Barcelona i els turistes, i fa pudor, i, per això, s'han d'enterrar de seguida. Tot són pressions, però no en treu un duro.

VL. Associació de Pagesos i Cortalers de Castelló d'Empúries

aquí, a la zona que sóc, els pagesos fem pudor, els pagesos contaminem, fem nosa a les carreteres... I, així, de mica en mica ens van estreyent, (...) Abans tiràvem els purins així, en vano; però ara ja ho enterrem, per no tenir problemes. (...) Però, és clar, si escampes fems durant el cap de setmana, doncs, procura fer-ho un altre dia, entre setmana (...) Després, hi ha el tema de les carreteres; quan entrem en una carretera... Jo tinc molta sort, perquè tinc la terra aquí conjuntament, però n'hi ha d'altres que no, que tenen un camp aquí, un camp allà... I, és clar, el llum, un senyal, les màquines agrícoles... Quan no trenques un mirall, trenques un llum... I què passa? Doncs, toca pagar la multa. Això són tot un seguit de coses, (...) Hi ha moments que tiraries la tovallola. Agafes una màquina, fas vuit hores, dissabte i diumenge festa, i al cap de mes, si són mil o mil cinc-cents euros... I què s'acaba la feina? Doncs, en buscarem una altra, i si no a l'atur.

AQ. Comunitat de Regants de la Muga Dreta

Unes pressions que poden acabar desembocant en situacions de conflicte amb altres segments de la societat que, abans dels creixements, no s'havien arribat a plantejar:

sí que es produeixen, en municipis de dos-cents, tres-cents, quatre-cents, fins a set-cents habitants, situacions de conflicte, perquè en un municipi de tres-cents habitants, es fa una promoció de cinquanta habitatges, que suposa doblar el nombre d'habitants. En general els compraran gent de fora, de fora de diversos quilòmetres, de Figueres o altres llocs, (...) i això acaba portant a situacions de conflicte amb les activitats agràries d'aquella zona, perquè ja no només és la granja; Per exemple, el tractor ha de passar per allà, i, a vegades, els pagesos van a dormir molt tard, sembrant, o en determinades èpoques de collites, o de preparació per sembrar, s'aixequen molt aviat... Si el tractor et passa per davant del balcó a les sis del matí, pot generar un problema. Però, una cosa que havien fet tota la vida, i que a ningú se li havia arribat a ocórrer que allò acabaria sent un problema, trenta anys endarrere, i que ara sigui un problema...

CF. Unió de Pagesos. Delegació de l'Alt Empordà

D) Síntesi

- El paper de la pagesia en els processos d'urbanització es podria qualificar com de força passiu, ja que és un sector que molt sovint és present en aquests processos, en tant que propietaris dels terrenys, però que té poca capacitat de condicionar-los. Aquesta passivitat es reproduïx en l'actitud que els pagesos adopten quan, des de l'Administració, es plantegen determinats creixements de cara al futur, igual com quan s'engeguen processos d'urbanització per part dels agents privats.
- Aquest col·lectiu, per tant, es revela com un agent poc influent en la qüestió dels creixements, una situació que contrasta amb la capacitat d'incidència que els propietaris agrícoles –almenys la gran propietat– havien tingut en el passat i que, tret d'algunes excepcions, sembla que avui pràcticament s'hauria esvaït.
- L'agrari és, doncs, un sector cada cop més vulnerable, que es caracteritza per les dificultats i condicionants a què s'ha d'enfrontar, com són el ràpid descens de la població activa agrària, a causa de la baixa rendibilitat de les explotacions, el fet de que la seva és una feina molt lligada o la manca de perspectives de continuïtat generacional.
- A més, la baixa rendibilitat del sector fa que, moltes vegades, per continuar amb l'explotació, els pagesos hagin de recórrer a la pluriactivitat, tot exercint feines complementàries, tant a dintre com a fora del sector (obra pública, jardineria, etc.).
- Aquestes circumstàncies fan que, quan arriba una oferta de compra, aquesta rarament sigui refusada, i més amb els preus que s'han arribat a pagar pels terrenys susceptibles de ser urbanitzats, que res tenen a veure amb els rendiments que es poden obtenir de l'activitat agrària.
- La venda acaba amb la participació de la pagesia en els processos d'urbanització, ja que sovint suposa el cessament de l'activitat agrària. Quan no es ven, les noves àrees urbanes suposen una incomoditat creixent pels pagesos, que sovint es veuen abocats a un certs conflictes, pel fet d'haver de conviure amb el fenomen urbà.

8.2.4.3 Principals resultats

En suma, de l'anàlisi del paper que han exercit el sector turístic i la pagesia, respecte a la qüestió dels creixements, durant el període analitzat, se'n pot extreure el següent:

- El sector turístic sembla que s'hauria anat desmarcant progressivament dels processos d'urbanització, abandonant la postura que abans l'havia alineat clarament al costat dels creixements urbanístics i el fet de la segona residència. Sembla que, cada cop més, hi ha veus que apostarien per un model diferent, i que veuen els creixements com un element perjudicial per al turisme. Aquest canvi de postura es pot relacionar amb les transformacions que s'han esdevingut en el sector, que passen per la millora i la reestructuració de la infraestructura, i per la diversificació de l'oferta turística, tant temàticament, com temporalment com geogràficament. Amb tot, els canvis en la demanda i l'aparició de nous competidors poden haver empès en aquest període als empresaris turístics a entrar en el sector de la construcció; una circumstància que –segons les persones entrevistades– no s'ha produït, almenys de forma significativa, a l'Empordà.
- La pagesia, per la seva banda, sembla que generalment esdevé un agent bastant passiu, que sovint és present en els processos d'urbanització, en tant que propietaris de la terra, però que es limita a vendre els terrenys, quan li arriba una oferta. Atesa la difícil situació del sector (per la baixa rendibilitat de les explotacions, la necessitat de recórrer a la pluriactivitat per assegurar uns ingressos suficients o la manca de perspectives de continuïtat generacional), sembla que quan arriba una oferta pels terrenys és molt difícil que aquesta sigui refusada. D'aquesta manera, amb la transacció, acaba la participació de la pagesia en els processos de creixement urbanístic; uns creixements que, quan no es ven, suposen per als pagesos una creixent incomoditat, a l'hora de desenvolupar la seva activitat professional, en haver de desenvolupar les seves activitats, constantment, en contacte amb el fet urbà.

Així doncs, el paper d'aquests dos sectors, que tradicionalment havien estat de tanta importància a la zona, no esdevé el més rellevant en el tema dels creixements. En el cas dels empresaris turístics perquè, cada cop més, la urbanització i la segona residència deixen de ser aquells clars aliats que havien estat en els anys del *boom* turístic. Els pagesos, en canvi, sovint formen part del repartiment que protagonitza els creixements, però hi fan un paper clarament secundari, ja que la seva capacitat d'influència, la major part de les vegades, resulta ser més aviat poca.

8.2.5 Recapitulació

Al llarg d'aquestes pàgines, l'atenció s'ha focalitzat en el paper exercit pels diferents col·lectius que, d'una manera o altra, intervenen en l'aparició dels creixements urbanístics d'aquest període més recent (1996-2006), mitjançant les consideracions recollides a través d'una trentena d'entrevistes en profunditat,

realitzades a portaveus de diferents organitzacions i institucions considerades representatives. Així, s'ha fet el repàs de les motivacions, vinculació, actuació i grau de responsabilitat de les administracions públiques, de les entitats cíviques i veïnals –que es posicionen en contra dels creixements i que, juntament amb altres col·lectius, conformen l'anomenada societat civil–, dels agents privats que intervenen en el desenvolupament de l'urbanisme i en la construcció i la venda d'habitatge i dels sectors econòmics tradicionalment més importants a l'àrea d'estudi (les activitats turístiques i la pagesia).

- Les administracions públiques haurien jugat un paper molt rellevant en aquests processos, ja que són les responsables de garantir una evolució urbanística adequada. És el cas de la Generalitat, que és qui ha de definir les estratègies del desenvolupament urbanístic i territorial, i qui n'ha de marcar les directrius.
- Per la seva banda, el paper dels ajuntaments resulta encara més significatiu, ja que són les administracions locals les que tenen bona part de les competències en la matèria i, en definitiva, aquelles que defineixen els creixements a realitzar, a través del planejament urbanístic municipal.
- El que succeeix és que molt sovint les administracions locals es troben en una situació de força feblesa, per la manca de recursos tant econòmics com materials, i pel fet que molts cops no tenen prou entitat com per a gestionar uns processos que, cada vegada més, depassen el seu àmbit d'actuació. Aquesta feblesa, i aquesta dificultat per tal de regular de forma decidida les dinàmiques urbanístiques, es veuen agreujades pel fet que els processos d'urbanització constitueixen una font molt important de recursos econòmics pels ajuntaments.
- Per aquesta raó, el paper de la Generalitat, amb la vigilància que ha d'exercir –a través d'organismes com les comissions territorials d'urbanisme– esdevé tan important, i és necessari que es dugui a terme, per tal de proveir d'uns plantejaments de conjunt, i no deixar la gestió de les dinàmiques urbanístiques només a expenses dels preceptes dels municipis i, per tant, de la visió i interessos que puguin tenir els integrants dels equips de govern de cada municipi, en un moment determinat.
- L'altra peça que també hauria exercit un paper molt preponderant en la constitució dels creixements urbanístics és la dels propietaris del sòl i els promotors, o sigui, aquells agents privats que intervenen en el desenvolupament de l'urbanisme, que sempre són presents en els processos d'urbanització, i que per tant resulten indispensables a l'hora de la materialització dels creixements.
- Els propietaris de sòl són aquells que proveeixen els terrenys sobre els quals es realitza la urbanització, mentre que els promotors són els encarregats de desenvolupar-la. Aquest paper tan preponderant, *a priori*, no tindria perquè ser negatiu, atès que –en principi– l'actuació d'aquests

agents s'ha d'ajustar a la normativa urbanística vigent. Vistes així les coses, el grau de responsabilitat amb referència als creixements recauria més de la banda de les administracions.

- Però al mateix temps, per la seva pròpia definició –dins de l'esfera privada–, aquests agents busquen sempre la manera de maximitzar els seus beneficis, i donada la conjuntura d'aquests anys, de gran dinamisme del sector (amb una forta demanda d'habitatge, facilitats de finançament i arribada de capitals estrangers, entre altres qüestions), tant propietaris de sòl com promotors haurien dut la seva activitat a l'extrem, entrant en un autèntic *tour de force*, que hauria accelerat enormement tant la construcció com l'aparició de processos d'urbanització, i contribuint a l'escalada de preus en el mercat de l'habitatge.
- Una tercera instància, al marge de les anteriors, seria la conformada per les entitats que s'haurien posicionat en contra dels creixements, i que formen part de l'anomenada societat civil, com les plataformes de defensa que actuen en àmbits més generals o les associacions de veïns que es constitueixen en els diferents municipis. Val a dir que aquest conjunt d'entitats hauria aconseguit una gran notorietat en aquest període, tot coincidint amb la multitud de processos d'urbanització engegats, fruit de l'acció combinada d'ajuntaments i promotors.
- Aquests col·lectius haurien exercit una certa tasca de control, sobretot de les administracions locals, i una certa funció de sedàs, atès que han aconseguit aturar alguns dels projectes, o modificar-ne d'altres. També han actuat donant a conèixer projectes d'urbanització que, si no hagués estat per la seva actuació, haurien passat més desapercbutos. Així mateix, les plataformes també han reivindicat una major sol·licitud i atenció respecte a aquestes qüestions per part de la Generalitat, que seria identificada, per part d'aquests grups, però també des d'altres posicions, com l'organisme en el qual recauria la major quota de responsabilitat, per la funció d'arbitratge i control que, en base a l'ordenament jurídic, ha de desenvolupar.
- Finalment, també s'ha analitzat el paper dels dos sectors econòmics tradicionalment més significatius a l'àrea d'estudi, turisme i pagesia, que en l'anterior etapa de creixement més lligat al turisme, desplegada a partir dels anys seixanta i setanta, haurien tingut un paper molt preponderant. En canvi, en aquest període més recent, semblaria que el paper tan rellevant d'aquests dos col·lectius s'hauria vist en bona part reduït.
- El sector turístic que hauria format un paquet bastant indissoluble amb la promoció de la urbanització (ja que els creixements es materialitzaven en forma d'urbanitzacions turístiques, compostades d'hotels i apartaments turístics així com de segones residències), en desmarcar-se cada vegada més –o almenys intentar-ho– dels processos d'urbanització i del fenomen de la segona

residència, que cada cop es relacionen més amb altres fenòmens com el del residencialisme o les dinàmiques del sector immobiliari.

- La pagesia, perquè les grans propietats que intervenen en els processos d'urbanització moltes vegades ja no estan a les seves mans, sinó que sovint són grans grups d'inversors, més lligats a l'esfera del sector immobiliari, aquells que haurien anat atresorant bona part de les terres susceptibles de ser urbanitzades, i els que intervenen de forma més activa en les transaccions de sòl i els processos d'urbanització. Per contra, la petita i mitjana propietat, que és on s'encabiria generalment la pagesia, es limita a vendre quan li arriba una oferta, exercint d'aquesta manera un paper cada cop més subsidiari, en aquesta mena de processos.

En resum, l'actuació de tots aquests agents incideix, en major o menor mesura, en la dinàmica territorial i urbanística de l'àrea, exercint cada un d'ells un rol diferent, en funció del seu àmbit d'actuació, de les competències que tenen en la matèria i d'una lògica que, al cap i a la fi, respon als interessos que tenen cada un d'ells. Per tant, del repàs realitzat sobre el paper que adopten les diferents instàncies que intervenen en la constitució dels creixements, es pot concloure que cada un d'aquests agents hi ha exercit la seva influència, i que ha estat la interrelació de les seves motivacions, perspectives i actituds (en uns casos molt proactives i en altres més reactives) la que ha determinat en bona part la recent evolució de l'àrea d'estudi, fent que municipis amb localitzacions, condicions i característiques similars, de vegades fins i tot limítrofs els uns amb els altres, hagin crescut urbanísticament –a més, amb unes tipologies molt determinades (àrees residencials de baixa densitat, urbanitzacions, etc.)– i altres, en canvi, no ho hagin fet, mantenint-se per tant més salvaguardats. No obstant això, és cert que el binomi ajuntaments-promotors probablement sigui aquell sobre el que ha de recaure el major grau de responsabilitat, en ser els dos agents que més actius s'han mostrat en aquest període, quant als creixements urbanístics, tot desenvolupant una línia d'acció que hauria satisfet els seus respectius interessos. Cal assenyalar, però, que la Generalitat també és percebuda, des de bona part de les instàncies entrevistades, com un dels organismes amb una major quota de responsabilitat en la dinàmica de creixement, pel paper d'arbitri i control que ha d'exercir en matèria territorial i urbanística, i és en aquest sentit que, tot i alguns matisos, en general es valorava positivament el gir experimentat per aquesta institució, en relació amb aquestes qüestions, en els darrers anys del període analitzat.

9 RESULTATS GENERALS: LA CONSTITUCIÓ DEL NOU MODEL URBANÍSTIC I TERRITORIAL

A les pàgines que segueixen, es presentaran els principals resultats assolits al llarg de l'anàlisi empírica, es valorarà el grau de compliment de l'objectiu principal i dels diferents objectius específics i s'abordarà la qüestió de la validació tant de la hipòtesi principal com de les hipòtesis específiques.

En primer lloc, es durà a terme la discussió dels resultats obtinguts en el capítol 6, sobre l'evolució dels assentaments, els processos que els afecten i els impactes que aquests ocasionen, des de l'inici de la dècada dels anys cinquanta fins a mitjans dels anys noranta del segle XX. En segon lloc, s'esbossaran els resultats assolits en relació amb les transformacions en el període 1996-2006, pel que fa als canvis dels assentaments i als processos que es troben al darrere d'aquests canvis (capítol 7). Finalment, s'assenyalaran els resultats que es deriven de l'anàlisi dels factors que expliquen els canvis que es produeixen en els assentaments en aquest període més recent i dels diferents agents que intervenen en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea d'estudi (capítol 8).

A) Anàlisi dels canvis, dels processos de transformació i dels impactes dels assentaments entre els anys cinquanta i mitjans dels anys noranta del segle XX

Per tal d'assolir el primer objectiu específic, això és, la caracterització dels sistemes d'assentaments dels anys cinquanta i dels anys noranta del segle XX, i dels canvis ocorreguts entre una i una altra data, l'anàlisi empírica s'ha iniciat amb el seguiment de les transformacions experimentades pels assentaments a la plana de l'Alt Empordà, en el període establert en aquest objectiu. Posteriorment, per tal de relacionar els canvis experimentats pels assentaments amb els processos de transformació socioeconòmica, tal com marca el segon objectiu específic, l'atenció s'ha fixat en els processos que, des de mitjans del segle passat, van afectar a aquest territori i van condicionar el pas d'una a una altra situació. Finalment, s'ha intentat mesurar els efectes sobre el medi ambient d'aquest sistema d'assentaments, a partir del càlcul d'una sèrie d'indicadors, per tal d'assolir el tercer objectiu específic, que no és un altre que el de detectar els principals impactes ocasionats pel sistema d'assentaments constituït fins a mitjans dels anys noranta del segle XX.

Quant a l'anàlisi de les transformacions dels assentaments, s'ha vist com entre els anys cinquanta i els anys noranta del segle XX es produeix un canvi radical en el sistema d'assentaments de l'àmbit d'estudi, amb una forta modificació del patró fins aleshores establert. Cal tenir en compte que als anys cinquanta la superfície urbanitzada resultava força restringida, es trobava bastant repartida al llarg del territori –de manera que la disposició dels assentaments no estava directament relacionada amb la proximitat a la costa–, i estava composta, en la seva major part, per tipus del poblament tradicional –tant nuclis tradicionals com creixements d'aquests nuclis– i tipus d'hàbitat d'alta densitat –únicament edificis entre mitgeres–. Transcorreguts quaranta anys, en canvi, s'havia configurat una extensa massa urbanitzada que, com s'ha

constatat, es trobava molt concentrada a prop de la costa, i situada també en zones properes a les vies de comunicació i que, a més dels tipus tradicionals, comprenia uns nous tipus del poblament que havien assolit una magnitud molt més elevada que no pas la d'aquells primers.

En efecte, la superfície urbanitzada, a mitjans dels anys noranta, es trobava conformada majoritàriament per tipus del poblament desenvolupats en funció del turisme, que eren els que assolien una major extensió, i dins dels quals les urbanitzacions tenien molta més presència que no pas els càmpings. Cal fer notar que aquesta part majoritària havia tingut una implantació territorial molt determinada, de manera que aquestes tipologies mostraven una clara tendència a reduir la seva presència amb l'augment de la distància a la línia de costa, ja que la lògica a què responen urbanitzacions i càmpings és bàsicament la presència del mar, mentre que el traçat de les vies de comunicació esdevé un factor de localització menys determinant. També presentaven una notable implantació les zones industrials, comercials i d'equipaments, que sovint havien conformat extenses àrees separades de la resta d'assentaments i que, tot i que tendien a localitzar-se en zones properes a la costa, també presentaven un fort lligam amb el traçat de les carreteres. Per altra banda, la irrupció a l'any 1997 de la tipologia d'àrees residencials de baixa densitat –amb la seva localització aparentment deslligada de la distància a la costa, però ubicada en llocs molt ben comunicats– suposava un trencament amb els patrons urbans tradicionals que es donava en indrets on no s'havia arribat a produir amb anterioritat, esdevenint així més significativa. En relació amb l'hàbitat, els tipus d'hàbitat predominant més habituals als anys noranta, a diferència del que succeïa als anys cinquanta, eren els de baixa densitat, amb una presència molt més elevada de l'unifamiliar aïllat que no pas de l'adossat, atès que les urbanitzacions turístiques s'havien desenvolupat majoritàriament amb aquests tipus d'habitatges, acompanyats generalment de jardí i piscina; un fet que feia que les zones amb un tipus d'hàbitat de baixa densitat es trobessin majoritàriament localitzades a prop de la costa.

Així mateix, respecte als processos de transformació esdevinguts entre els anys 1950 i 1996, i que haurien dut d'una a una altra situació, es pot parlar de dos models de desenvolupament territorial diferenciats. En aquest sentit, s'ha pogut observar com es produeix una primera fase, estesa al llarg dels anys seixanta, setanta i vuitanta, molt relacionada amb la irrupció del turisme i la instauració del model turístic residencial. Aquesta fase es caracteritza per una espectacular expansió de la superfície urbanitzada –que es va anar concentrant en espais molt propers a la costa–, del parc d'habitatges –amb un creixement bastant similar al de la superfície urbanitzada i un pes molt elevat dels habitatges secundaris o vacants–, i de la infraestructura d'allotjament –amb una oferta pràcticament circumscrita a la primera línia de costa i una gran preponderància del turisme residencial–. També es produeix un considerable creixement de la població –fonamentat en l'afluència migratòria relacionada amb el desenvolupament del turisme i força concentrat en els quatre municipis de la costa– tot i que presenta una menor magnitud que l'experimentat per la resta de variables. Com s'ha anat veient, aquestes transformacions tenen lloc, sobretot, als municipis de la costa, mentre que els territoris d'interior, en canvi, en queden bastant més al marge.

Posteriorment, a principis dels anys noranta, es comencen a produir certes variacions, com ara l'acceleració dels increments demogràfics a la costa i el repunt experimentat en molts dels petits nuclis del rerepaís, que abandonen d'aquesta manera la seva tendència regressiva. També es produeix un augment de la mobilitat, que esdevé proporcionalment més intens a l'interior –ja que els municipis de la primera línia es caracteritzen per la seva major capacitat d'autocontenció laboral– i que permet constatar l'augment de la complexitat en l'ús del territori. Aquestes tendències semblen indicar una incipient influència de noves dinàmiques socioeconòmiques (l'augment dels fluxos migratoris lligats a l'adquisició de l'habitatge o l'arribada de nous contingents de població de diferents procedències i amb diverses motivacions), que conduirien a una segona fase en el desenvolupament de l'àrea, més lligada a aquestes dinàmiques que no pas amb el turisme.

Finalment, quant a la qüestió dels impactes sobre el medi ambient, s'ha constatat com a mitjans dels anys noranta, el turisme i la segona residència –i els assentaments amb ells relacionats– es trobaven a l'origen d'una sèrie d'impactes. Per una banda, el procés d'urbanització, amb especial incidència en els municipis costaners, suposava un fort consum de sòl i una important pèrdua de terrenys agrícoles, incidint en l'augment del risc d'inundacions per l'increment de la impermeabilització i provocant la desaparició d'alguns dels paisatges més característics del litoral. Per altra banda, la massa urbanitzada, majoritàriament lligada al turisme i desenvolupada sota el predomini de la baixa densitat, es trobava a l'origen d'una ocupació territorial força extensiva en l'espai però molt intensiva en el temps, que produïa un agreujament de la pressió sobre el medi en períodes molt concrets. A aquestes pressions s'afegeixen altres formes d'utilització més difuses però que també ocasionen impactes. És el cas de les implantacions periurbanes, tant de les anomenades "externalitats del turisme", que contribueixen a la fragmentació de l'espai agrari i ocasionen impactes sobre el paisatge, com de les construccions aïllades, l'acumulació de les quals, a la llarga, pot comportar un increment de l'ocupació, en ser reconegudes com a nucli urbà en el planejament. També s'han detectat altres formes d'alteració més subtils, com els problemes derivats de la freqüentació dels espais naturals, provocats per la localització de les urbanitzacions i els càmpings enmig dels espais protegits.

L'extensa ocupació territorial i l'elevada intensitat d'ús també tenen com a conseqüència un elevat consum d'aigua, ja que la implantació del turisme i les urbanitzacions sovint va acompanyada d'instal·lacions recreatives, col·lectives o individuals, amb una gran despesa hídrica. El consum hídric està molt relacionat amb els elevats contingents de població estacional; una pressió que hauria dut a la paradoxa que, en un espai tradicionalment excedentari d'aigua, s'hagin produït problemes d'abastament i conflictes entre els diferents sectors i municipis. Fins i tot, el descens en els nivells piezomètrics hauria comportat la pèrdua de qualitat en les reserves d'aigua i l'augment de la salinitat. Finalment, les elevades puntes de població també desemboquen en una forta generació de residus, tant sòlids com aigües residuals. Així mateix, determinades circumstàncies relacionades amb el turisme, com ara la major presència de blocs d'apartaments o el major nombre de segones residències en règim de lloguer, es podrien relacionar amb uns nivells més baixos de recollida selectiva. Amb referència a la gestió de les aigües residuals, a finals dels anys noranta encara se'n

detectaven algunes mancances: no tots els municipis depuraven les seves aigües residuals i, en alguns casos, es registraven diferències entre els volums d'aigua subministrats i els cabals d'aigua depurats.

Així doncs, amb l'anàlisi realitzada, mitjançant la utilització de la cartografia i els SIG, l'anàlisi d'un seguit de variables estadístiques i la construcció d'una sèrie d'indicadors de sostenibilitat, s'ha pogut veure com durant les dècades dels anys seixanta, setanta i vuitanta del segle xx, a la plana de l'Alt Empordà, es va desenvolupar un model de transformació territorial molt relacionat amb la irrupció del turisme i la instauració del model turístic residencial, que va incidir en la radical transformació del sistema d'assentaments, i que va comportar la constitució d'una extensa massa urbanitzada, conformada majoritàriament per tipus del poblament lligats al turisme i per tipus d'hàbitat de baixa densitat, molt concentrats en llocs propers a la costa. Aquests assentaments, amb origen en el turisme i la segona residència, esdevenien els responsables de la major part dels impactes sobre el medi ambient de l'àrea, en incidir en l'elevat consum de sòl, i ser els catalitzadors d'una ocupació extensiva en l'espai però intensiva en el temps, que aguditza la pressió sobre el medi, respecte al consum d'aigua i la generació de residus. Tanmateix, a principis dels anys noranta, l'aparició de noves tendències socials i econòmiques haurien anat portant aquest territori cap a un nou model de desenvolupament, més lligat a aquestes dinàmiques que no pas amb el turisme. Així mateix, també hauria provocat l'aparició de noves tipologies que suposaven una ruptura amb els patrons tradicionals dels assentaments, precisament, en aquells indrets que fins aleshores n'havien quedat al marge.

B) Anàlisi del període 1996-2006: canvis en els assentaments i processos de transformació socioeconòmica

Un cop analitzades les transformacions esdevingudes entre començaments dels anys cinquanta i mitjans dels anys noranta del segle xx, l'anàlisi empírica s'ha allargat, tal com marca el quart objectiu específic, fins a incloure les transformacions esdevingudes de forma més recent, entre els anys 1996 i 2006; un període més acotat, però caracteritzat per un fort dinamisme de la construcció i del mercat immobiliari. Per analitzar aquesta qüestió, primer s'han examinat els canvis experimentats pels assentaments i, en segon lloc, s'han resseguit els processos de transformació socioeconòmica amb què es poden relacionar aquestes modificacions.

1) Els canvis en els assentaments

Sobre aquesta qüestió, s'ha pogut constatar com les transformacions experimentades pels assentaments en aquest període més recent haurien incidit, de forma ja definitiva, en el trencament del sistema d'assentaments constituït a partir dels anys seixanta, en relació amb el turisme, i en la creixent implantació d'uns nous patrons d'assentament diferenciats d'aquells que s'havien constituït amb anterioritat.

Així, en primer lloc s'ha vist com, tot i tractar-se d'un moment de forta dinàmica constructiva, l'increment de la urbanització d'aquest període resulta més aviat moderat, sobretot si es compara amb l'experimentat en

el període, molt més ampli, anteriorment analitzat. No obstant això, si les transformacions d'aquests anys s'analitzen per elles mateixes, el creixement urbanístic assoleix una magnitud gens menyspreable. En tot cas, els canvis experimentats pels assentaments en aquest període, i detectats amb l'anàlisi de la superfície urbanitzada de l'any 2004, reflecteixen unes transformacions que en aquell moment es trobaven en curs, i que s'haurien desenvolupat, amb molta celeritat, des de mitjans dels anys noranta del segle XX fins a ben avançada la primera dècada del segle XXI. A més, s'ha pogut observar com els creixements urbanístics d'aquest període es localitzen a la costa però també ho fan a l'interior, tot presentant una disposició bastant més repartida pel territori, amb una certa tendència a situar-se en zones properes a la xarxa viària. D'aquesta manera, la implantació de les zones urbanitzades durant aquests anys permet copsar les transformacions que es produeixen en els municipis de l'interior –que esdevenen molt significatives, ja que suposen una gran visualització urbana per a aquests petits nuclis del rerepaís, on apareixen unes peces urbanes d'una magnitud fins a aquell moment pràcticament inèdita–, al mateix temps que permet constatar com la pauta de localització dels assentaments en aquest període comença a ser una altra, i com la proximitat a la costa, en la nova lògica, esdevé un factor menys determinant.

La disposició dels diferents tipus del poblament de l'any 2004 no suposa massa canvis respecte a la situació de 1997, de manera que el que resulta més rellevant són les diferències entre els creixements experimentats per les diferents tipologies, ja que són aquestes diferències les que palesen la transformació experimentada en els patrons d'assentament d'aquestes àrees. Així, tot i que en aquest període els tipus lligats al turisme segueixen creixent, les zones industrials, comercials i d'equipaments i les àrees residencials de baixa densitat –tipologies fins a aquell moment menys presents– també es desenvolupen amb una força considerable.

Per una banda, les àrees residencials de baixa densitat –de les quals se n'havia detectat l'aparició a mitjans dels anys noranta– es desenvolupen d'una forma comparativament moderada, però que esdevé molt significativa, ja que en implantar-se d'una forma més dispersa pel territori, afecten a un bon nombre de municipis del rerepaís, de vegades a nuclis molt petits, on la constitució d'aquestes àrees trenca, de forma contundent, amb els patrons tradicionals d'assentament.

Per una altra banda, la magnitud adquirida en aquest període pels creixements de tipus industrial i comercial resulta bastant equiparable a la de les urbanitzacions de tipus turístic. Tot i que aquests creixements mostren una certa tendència a localitzar-se en zones properes al litoral –perquè en molts casos aquestes àrees continuen guardant una estreta relació amb el turisme residencial, i també perquè aquestes poblacions són les més dinàmiques econòmicament– la seva implantació també es produeix en alguns pobles de l'interior, on esdevé un fet bastant nou, i on denota la voluntat de generar activitat econòmica per part d'aquests municipis, a més de respondre, com en el cas de les àrees residencials de baixa densitat, a les facilitats de comunicació i a la disponibilitat de sòl a un preu més baix.

Al seu torn, els creixements materialitzats en forma d'urbanitzacions turístiques, tot i presentar una major magnitud que les altres categories, experimenten una localització força més concentrada. A més, tot i que sovint es continuen situant en zones properes a la costa, el seu desenvolupament resulta molt més significatiu en zones d'interior, on es produeixen les implantacions de més envergadura d'aquest període. Aquest fet permet veure com els tipus de poblament turístic, que haurien tendit a saltar cap a localitzacions força concretes, adopten en aquest període noves fórmules d'urbanització, amb característiques pròpies de les urbanitzacions de la costa, però també amb paràmetres diferents, com és el fet de gaudir d'unes bones comunicacions per carretera.

Pel que fa als tipus de l'habitat, tot i els canvis esdevinguts en aquest període, la seva distribució en el conjunt de l'àrea estudiada no experimenta massa variacions, i les zones desenvolupades sota el predomini de les tipologies de baixa densitat continuen esdevenint les més esteses. En aquest sentit, tot i que els creixements de major magnitud corresponen a les zones urbanes constituïdes amb unifamiliars aïllades, els increments de les zones amb un baix grau de consolidació són els que resulten més significatius. L'augment d'aquestes zones respon, a banda d'altres consideracions, al fet que molts dels creixements desenvolupats l'any 2004 eren molt recents, de manera que només s'haurien anat colmatant, en cas de fer-ho, amb posterioritat. Una circumstància que es produeix especialment en el cas de les zones industrials, comercials i d'equipaments i, en menor mesura, de les urbanitzacions turístiques. Tanmateix, aquestes àrees amb un baix grau de consolidació també es redueixen per la consolidació de les àrees que l'any 1997 tot just acabaven d'aparèixer; un fet que resulta especialment rellevant en el cas de les àrees residencials de baixa densitat.

Per acabar, l'alça constructiva desenvolupada al llarg d'aquest període més recent es materialitza no només amb l'aparició de nous creixements urbanístics, sinó també a través de l'ompliment d'àrees prèviament urbanitzades. En efecte, durant aquests anys es produeix un rellevant procés de consolidació a través de l'edificació tant de les àrees residencials –que l'any 1997 suposaven un fet recent en molts d'aquests municipis, i que per tant només s'haurien anat consolidant *a posteriori*– com de les urbanitzacions turístiques, en alguns casos aparegudes de fa temps, però que en aquests anys experimenten un intens procés d'ocupació dels buits intersticials.

En definitiva, s'ha pogut veure com en aquest període més recent (1996-2006) s'aguditzen les transformacions que s'havien començat a detectar al final del període anteriorment analitzat. És així com s'ha pogut constatar com els canvis experimentats en aquest període incideixen, de forma ja definitiva, en el trencament del sistema d'assentaments constituït a partir dels anys seixanta, en relació amb el turisme i la segona residència, i en la creixent implantació d'uns nous patrons diferenciats d'aquells que s'havien implantat amb anterioritat. Aquesta implantació dels nous patrons es materialitza en el fet que, tot i el creixement encara destacat dels assentaments situats a la costa, es produeix l'aparició de significatius processos d'urbanització en zones del rerepaís, i la proliferació en aquests indrets de tipologies com ara les noves configuracions d'urbanitzacions, que se situen en municipis de la segona i la tercera línies de costa, les

àrees residencials de baixa densitat, que es constitueixen en els límits dels nuclis preexistents també en municipis d'interior, o les zones industrials, logístiques o comercials que s'estableixen en funció de la distància a la costa, però també al llarg del traçat de les principals vies de comunicació.

2) *Els processos de transformació*

En relació amb els processos de transformació que es troben al darrera de les modificacions del sistema d'assentaments, s'ha constatat com durant aquest període més recent es produeix la definitiva redefinició del model de desenvolupament instaurat amb el turisme, i la consolidació del nou model de desenvolupament urbanístic i territorial que s'havia començat a insinuar a principis dels anys noranta, i que s'acaba de constituir en aquest període més recent. Un model que va lligat, ja de forma molt més clara, amb les noves dinàmiques socioeconòmiques que s'estenen pel territori, com són l'augment de les migracions lligades amb l'adquisició de l'habitatge, l'augment de les diferents menes de mobilitat (tant de l'obligada com de la no obligada), l'increment dels diversos fluxos migratoris d'àmbit transnacional que arriben a aquesta àrea, el creixent pes de la funció residencial de les urbanitzacions de segona residència o la transformació dels patrons de consum turístic; unes dinàmiques, totes elles, que s'haurien anat desplegant cada cop amb més força sobre aquests territoris.

Així, s'ha vist com durant la dècada dels anys noranta l'increment dels habitatges a l'àmbit d'estudi continua, però també com el creixement resulta menor que l'experimentat en les tres dècades anteriors. En aquest sentit, els primers noranta són anys de crisi del sector de la construcció i, per tant, la producció residencial es veu substancialment reduïda, fins a la represa que suposen els darrers anys de la dècada. També s'ha pogut observar com es produeix una certa modificació de les tendències d'implantació dels immobles, pel fet que el número d'habitatges creix a la costa però també ho fa, i de forma força significativa, a l'interior. També es detecta en aquest període un rellevant increment del pes de la primera residència; un fet que esdevé prou indicatiu del creixement de la funció residencial que s'experimenta en aquest territori. Així mateix, s'ha pogut constatar com després de l'aturada de principis de la darrera dècada del segle xx es produeix un important *boom* constructiu, que s'estén fins a ben entrada la primera del segle XXI, i com, tot i que la majoria dels habitatges es continuen localitzant a la costa, els municipis de l'interior augmenten de forma significativa la seva producció residencial, sobretot en els darrers anys del període. Finalment, també s'ha observat com la tipologia d'habitatge més implantada durant aquest període és l'habitatge plurifamiliar, que se situa per sobre de l'habitatge unifamiliar (aïllat i adossat). No obstant això, mentre que als municipis costaners es construeix més habitatge plurifamiliar (bé en les parts centrals dels nuclis, bé en determinades zones de les urbanitzacions turístiques, que es caracteritzen pel seu caràcter més dens), en els municipis de l'interior predomina clarament la producció d'habitatge unifamiliar aïllat; un fet que denota com durant aquests anys, en aquests municipis del rerepaís, es tendeix cap a uns models residencials de més baixa densitat, i que es correspon amb l'aparició i la consolidació, en aquest període, de tipus del poblament fins a aquell moment menys representats en aquests indrets, com són les àrees residencials de baixa densitat i les

urbanitzacions de tipus turístic, que es caracteritzen perquè majoritàriament es constitueixen en base a aquestes tipologies edificatòries.

La infraestructura d'allotjament, respecte als càmpings i els hotels, es caracteritza en aquests anys per experimentar una evolució bastant estable, registrant fins i tot un lleu decreixement, tant en nombre de places com en nombre d'establiments. Per altra banda, el desenvolupament del turisme rural, que suposa una novetat, fa que el còmput d'establiments no s'arribi a reduir, però no aconsegueix compensar la disminució del nombre de places. Així mateix, tot i que la infraestructura d'allotjament continua molt concentrada a la franja costanera, s'assisteix a una certa penetració terra endins d'aquesta infraestructura, amb un lleuger augment de l'oferta hotelera però, sobretot, amb la consolidació del fenomen del turisme rural, que es caracteritza per la seva major implantació en zones d'interior. D'aquesta manera, aquesta presència més elevada del turisme rural implica un cert canvi, potser no massa rellevant en termes de magnitud, però força significatiu, perquè representa la irrupció dels usos turístics en molts dels petits nuclis del rerepaís, i es pot relacionar amb les transformacions d'ordre general experimentades durant aquests anys per aquestes activitats.

Igualment, durant el període analitzat es produeix un fort increment de la població que, fins i tot, se situa per sobre del que s'havia experimentat en el període anterior (1950-1996). Els creixements demogràfics no solament són sostinguts, sinó que s'acceleren amb els anys, i tot i que es donen amb molta força a la costa, també assoleixen magnituds rellevants a l'interior. Uns municipis, aquests de l'interior, que s'havien caracteritzat per perdre població pràcticament al llarg de tota la segona meitat del segle xx, i que al 1991 aturen el seu decreixement i comencen a experimentar augments demogràfics, lleus al començament, però que es van incrementant amb el temps.

Cal assenyalar que aquest creixement de la població resident s'hauria basat, gairebé de forma exclusiva, en la component migratòria, amb l'arribada fins a l'àrea d'estudi de poblacions de variada procedència i amb diverses motivacions. En primer lloc, una part important dels fluxos migratoris procedeix d'altres països, i això fa augmentar el pes de la població nascuda a l'estranger, més a la costa que no pas a l'interior. Però els moviments migratoris que es despleguen sobre aquesta àrea no es componen només de fluxos procedents de l'estranger, sinó que també hi arriben unes altres migracions, més de curt abast, que provenen d'altres punts de la mateixa comarca, de la resta de les comarques gironines o d'arreu de Catalunya. La incidència d'aquestes migracions esdevé força important a la costa, on comparteixen el protagonisme amb els fluxos procedents de l'estranger, però sobretot a l'interior, on els fluxos migratoris originats en altres localitats catalanes resulten clarament majoritaris. Dins d'aquestes migracions de curt abast, els fluxos amb un major pes són els que es desenvolupen dintre de les pròpies comarques gironines, que se situen per sobre dels arribats des d'altres punts de Catalunya que, en tot cas, tenen més incidència a la costa que no pas a l'interior. Entre les migracions procedents de l'estranger, es pot diferenciar entre els fluxos de països del nord d'Europa, amb motius relacionats sobretot amb el lleure i el descans, i els fluxos de caràcter laboral arribats

des de països de l'Europa de l'est o des d'altres continents. En aquesta línia, la població d'aquests dos col·lectius augmenta el seu pes en aquest període, tot i que la proporció de la població de països extracomunitaris supera, l'any 2006, el de la població de països de la UE.

Per acabar, un dels trets més característics de l'evolució de la població d'aquestes àrees en aquest període és *el creixement demogràfic de les urbanitzacions*. Unes urbanitzacions que en els seus inicis havien aparegut en relació amb el turisme i la segona residència, i que al llarg d'aquests anys van experimentant un progressiu increment de la població que hi resideix de forma permanent. S'ha de dir que aquest procés es dona amb força a la costa, però que també es pot observar en les urbanitzacions de l'interior. En aquest cas, tot i que es tracta d'urbanitzacions més recents, es constata com, molt ràpidament, comencen a experimentar aquests processos de creixement demogràfic. Totes aquestes dades de població, no obstant això, només mostren una part de la realitat, ja que fan referència a la població resident i no comptabilitzen la població de caràcter més flotant, tan important en aquesta àrea, i que en aquest període encara adquireix una major rellevància, per l'addició de noves modalitats vinculades amb l'augment dels fluxos de mobilitat de diferents tipus, i que s'uneixen a la clàssica població flotant conformada pels turistes residencials, d'estiu o de cap de setmana. Una població que, en tot cas, resulta difícil de quantificar i, conseqüentment, es fa molt difícil d'avaluar-ne la incidència.

Finalment, la *mobilitat quotidiana* de caràcter laboral segueix la seva tendència ascendent i, de la mateixa manera, la població dels municipis d'interior continua mostrant una major tendència a desplaçar-se a treballar a altres municipis, atès que pràcticament en tots els casos més de la meitat dels desplaçaments laborals que s'hi realitzen són ja desplaçaments externs. Quant a la destinació d'aquests fluxos de mobilitat, la principal destinació és Figueres, la capital comarcal, que segueix sobresortint molt clarament per sobre de la resta de localitats, sent com és el centre funcional de l'àrea d'estudi. A continuació apareixen els quatre municipis de la costa, a més de les capitals provincial i catalana (Girona i Barcelona), més allunyades però amb una forta capacitat d'atracció, tot i les reserves que s'han de mostrar en aquest sentit, per la qüestió dels empadronaments atípics. Així, els municipis de la costa, amb una major autocontenció laboral, es reafirmen com a centres laborals de l'àrea d'estudi, amb la seva major capacitat per a generar llocs de treball. Totes aquestes tendències, que tenen a veure amb la mobilitat, insisteixen en la idea del progressiu augment de la complexitat en l'ús del territori que durant aquests anys s'ha anat donant en aquestes àrees, amb un bon nombre de persones que es desplacen cada dia al llarg d'aquest territori i que en fan un ús diferent en funció de l'hora del dia, del dia de la setmana o de l'època de l'any. Caldria afegir-hi, encara, la mobilitat obligada per raons no laborals, com ara la dels estudiants, o les diverses mobilitats no obligades, més difícils de quantificar, i que, per exemple, impliquen desplaçaments lligats amb les compres o el lleure, i que també es despleguen de forma creixent sobre aquesta àrea.

Així doncs, l'anàlisi de les diferents variables estadístiques ha permès aproximar-se, com ja s'havia fet amb el període anteriorment analitzat, als processos de transformació socioeconòmica amb què es poden

relacionar els canvis que es produeixen en els assentaments. Així, s'ha pogut constatar com es produeix, coincidint amb el tombant del segle, la represa del dinamisme de la construcció d'habitatge, amb la particularitat que aquesta es desenvolupa tant a la façana marítima com a l'interior. També s'ha pogut observar l'estabilització de l'evolució de la infraestructura d'allotjament a les poblacions de la costa, i la seva irrupció en els municipis del rerepaís, a través sobretot del fenomen del turisme rural. Així mateix, s'han pogut resseguir els importants creixements demogràfics que es produeixen a la costa, però també en zones de l'interior, basats en l'arribada de poblacions de variada procedència i amb diverses motivacions. Finalment, s'ha comprovat com l'increment de la mobilitat quotidiana, proporcionalment més rellevant en els municipis del rerepaís que no pas a la costa, segueix denotant l'augment de la complexitat en l'ús del territori d'aquestes àrees. Al cap i a la fi, tots aquests processos suposen la definitiva redefinició del model de desenvolupament urbanístic i territorial instaurat amb el turisme, i la consolidació des dels anys noranta fins a ben avançada la dècada dels 2000 d'un model diferent, ja plenament associat a les diverses dinàmiques socioeconòmiques (augment dels fluxos migratoris relacionats amb l'adquisició de l'habitatge, augment de les diferents menes de mobilitat, transformació de les pautes de consum turístic, etc.) que deixen sentir la seva influència al llarg i ample d'aquest territori.

C) Anàlisi del període 1996-2006: factors explicatius i paper dels agents

Finalment, en el darrer capítol de l'anàlisi empírica s'ha dut a terme l'estudi dels factors que expliquen els creixements urbanístics i els processos de transformació dels assentaments ja existents, esdevinguts en el període 1996-2006, així com l'anàlisi del paper dels agents que han intervingut, d'una manera o altra, en la materialització d'aquests creixements, i del rol que cadascun d'ells ha adoptat amb referència als processos de creixement urbanístic, amb la intenció d'assolir el cinquè objectiu específic, que no és un altre que el de complementar els resultats assolits amb l'anàlisi quantitativa, tot profunditzant en aquests aspectes més complexos.

1) Els factors explicatius

S'ha pogut observar com les transformacions experimentades pel sistema d'assentaments a la plana de l'Alt Empordà i els processos que es troben al darrera d'aquestes transformacions, durant el període 1996-2006, es poden relacionar amb un conjunt complex de factors, que es despleguen sobre aquesta àrea. Efectivament, la transformació urbanística i territorial de l'àmbit d'estudi en el període analitzat, que es manifesta a través tant de la redefinició dels assentaments existents com de l'aparició de nous creixements urbanístics, es pot relacionar amb la incidència d'una sèrie de dinàmiques socioeconòmiques diverses, que exerceixen la seva influència sobre l'àrea estudiada de forma bastant complementària. Aquest conjunt complex de factors comprèn el turisme, els diferents fluxos migratoris que arriben a l'àrea i les demandes addicionals relacionades amb la consideració de l'habitatge com a valor de canvi.

Sobre *el turisme*, s'ha vist com una part dels creixements urbanístics desenvolupats al rerepaís durant aquest període responen a les dinàmiques turístiques i, més concretament, a les noves preferències del turisme per uns entorns diferents, de més qualitat i poc massificats. Però existeix una clara diferenciació, tant pel que fa a la configuració física com a la concepció de l'assentament, com a les funcions lúdiques i recreatives que de vegades s'hi poden trobar, entre aquestes urbanitzacions turístiques i els altres creixements de caràcter més endogen. A més, sembla que aquests nous tipus d'urbanitzacions també haurien iniciat ràpidament un procés de conversió en usos residencials, similar al que ja havia tingut lloc anteriorment a les urbanitzacions del litoral. Així mateix, i de forma paradoxal, es produeix la utilització dels assentaments de tipus tradicional per a usos turístics, amb la rehabilitació dels habitatges com a segones residències, amb la qual cosa, de vegades aquests nuclis –que apareixen molt ordenats físicament, però desproveïts de vida comunitària– suposen una tematització del paisatge urbà, ja que les rehabilitacions s'hi fan sota uns paràmetres que, molt sovint, suposen una certa idealització del passat i una relativa reinvençió. Finalment, els territoris d'interior també experimenten la irrupció de les funcions turístiques amb l'augment de la infraestructura d'allotjament, que es dona sobretot relacionada amb el turisme rural, i a través de l'increment de l'afluència de visitants als recursos turístics que aquests indrets atresoren. Conseqüentment, els desenvolupaments urbanístics que s'han produït en algunes zones d'interior durant aquests anys, tot i que en alguns casos puguin contenir habitatges secundaris, ja no s'expliquen només per la translació de la pressió del turisme i la segona residència des de la línia costanera, sinó que responen a un compendi de dinàmiques, molt més complex, en el qual els usos turístics i vacacionals esdevenen un factor més. D'aquesta manera, bona part dels recents processos d'urbanització que es produeixen a l'interior –sobretot en el cas dels creixements que es realitzen per contigüitat dels nuclis– responen més a una demanda d'habitatge per a viure-hi, de primera residència.

Certament, com s'ha constatat, a l'àrea d'estudi s'hi despleguen una sèrie de *fluxos migratoris que es poden considerar de curt abast*, que molt sovint van associats a l'adquisició de l'habitatge, i que es desenvolupen en uns contextos local, comarcal i regional. Mentre que en uns casos la destinació d'aquests fluxos han estat les àrees residencials de baixa densitat recentment urbanitzades, en altres casos les persones que han protagonitzat aquestes migracions s'han ubicat en àrees urbanes consolidades de fa temps, com són les urbanitzacions aparegudes en funció del turisme als anys seixanta i setanta. Es tracta, en primer lloc, de *moviments que es realitzen dins del mateix àmbit local*, i que impliquen el desplaçament de la població des de les àrees més centrals dels nuclis cap a la perifèria, a les noves àrees residencials que s'hi constitueixen. Aquests trasllats, al marge d'altres circumstàncies més específiques, com per exemple l'abandonament d'un centre degradat que és ocupat per població immigrada d'altres continents o l'abandonament d'un centre que es rehabilita i es transforma per a la segona residència, en general tenen a veure amb la recerca d'unes millors condicions de l'habitatge i de l'entorn (disposar de més espai, de majors facilitats per a la circulació rodada, de lloc per a guardar el vehicle, etc.), tot i que també hi incideix el fet que

la població d'aquestes localitats, en comptes de marxar, tendeix a quedar-s'hi, augmentant la seva mobilitat quotidiana per tal d'accedir al lloc de treball.

Però a les demandes d'habitatge de la pròpia població local s'hi han de sumar aquelles que tenen el seu origen en els fluxos migratoris que es desenvolupen en l'àmbit comarcal; uns fluxos que també estan lligats a l'adquisició de l'habitatge i que, tot i que generalment es dirigeixen des dels nuclis més grans als més petits, s'organitzen d'una forma força complexa, ja que també n'hi ha que s'originen en els nuclis mitjans, que també són, al seu torn, receptors de població, o fins i tot n'hi ha que van dels més petits als més grans. Cal indicar que, en el cas dels fluxos migratoris que es dirigeixen a la costa, generalment s'adquireix un habitatge a les urbanitzacions turístiques, mentre que els desplaçaments que tenen com a destinació els municipis de l'interior, molt sovint, es localitzen a les noves àrees residencials de baixa densitat. Aquest tipus de desplaçaments poden respondre a diferents circumstàncies, com ara la rapidesa de les comunicacions o la recerca d'una major qualitat de vida –real o percebuda–, però hi ha una qüestió que resulta realment definitiva, com és el diferencial de preus existent entre unes i unes altres àrees, que fa que sigui possible trobar un habitatge d'unes millors condicions a uns preus comparativament més ajustats.

Finalment, també arriben a la zona fluxos migratoris procedents d'àrees urbanes més grans, des de ciutats com Girona o Barcelona i la seva rodalia, que es localitzen tant als creixements residencials de baixa densitat com a les urbanitzacions turístiques. S'ha d'assenyalar que aquestes persones, sovint, duen a terme la seva feina a distància, mitjançant les tecnologies de la informació i la comunicació, de manera que tenen uns hàbits de vida una mica diferents dels de la resta de la gent; un fet que, segons sembla, de vegades fa que siguin més proclius a participar en els moviments associatius que apareixen en alguns d'aquests municipis. Pel que fa a les motivacions d'aquests fluxos, resulten bastant similars a les que es podrien trobar en els fluxos migratoris d'àmbit local o comarcal, tot i que s'hi afegeixen qüestions de caràcter més general, com són la situació i les bones comunicacions de l'Empordà.

Per altra banda, també es despleguen sobre l'àrea fluxos migratoris que procedeixen de llocs bastant més allunyats, altres països o fins i tot altres continents. Per una banda, es produeix l'assentament de persones immigrades des de països nord-europeus, sovint persones ja jubilades, que arriben a aquesta àrea buscant una major qualitat de vida, associada al temps d'esbarjo i descans. Com s'ha pogut veure, el principal factor d'atracció per a aquestes persones és el fet de poder gaudir de més estones i dies de sol, tot i que també hi poden incidir altres qüestions, com per exemple la disponibilitat d'uns serveis sanitaris de qualitat o la presència, prou significativa, de persones de la seva mateixa nacionalitat. Aquestes persones es caracteritzen per una gran mobilitat cap als llocs d'origen, propiciada en aquest període per la disponibilitat dels vols de baix cost a l'aeroport de Girona. Tot i que en alguns casos prefereixen els assentaments tradicionals, generalment aquesta població immigrada tendeix a localitzar-se a les urbanitzacions turístiques, contribuint així –juntament amb altres col·lectius (població del país o persones immigrades d'origen extracomunitari)– al fenomen del residencialisme. Un fenomen difícil d'avaluar, però força consolidat (com

demostra el fet que els darrers creixements urbanístics de les urbanitzacions, sovint, han acabat absorbint demandes d'habitatge de primera residència), i que fa que els nuclis més desenvolupats del litoral hagin esdevingut, cada cop més, autèntiques ciutats.

Finalment, també arriben a l'àrea les corrents migratòries d'abast mundial que es despleguen des de l'est d'Europa o des d'altres continents. Com que aquestes migracions responen, bàsicament, a la recerca d'unes millors oportunitats laborals, les persones que les protagonitzen s'ocupen en activitats com la construcció, l'agricultura o l'hostaleria, on generalment exerceixen els llocs de treball menys especialitzats. És d'aquesta manera com aquests fluxos migratoris contribueixen al creixement demogràfic d'aquests anys, i constitueixen una important demanda d'habitatge que hauria tendit a situar-se en zones ja prèviament urbanitzades, atès que els habitatges que l'assorteixen, sovint, es troben en els assentaments de tipus tradicional o en determinades zones de les urbanitzacions turístiques. De fet, en els dos llocs s'hi poden trobar immobles de les tipologies i amb les condicions que impliquen uns preus més ajustats, i que aquestes persones poden assumir amb més facilitat. Finalment, davant de les dificultats per llogar un habitatge, i gràcies a les facilitats de bancs i caixes per tal d'accedir a una hipoteca, en alguns casos aquesta població ha optat per l'habitatge de propietat, tot instal·lant-se en determinats barris de Figueres, que es caracteritzen per unes pitjors condicions urbanístiques i edificatòries, i on els habitatges tenen un preu més baix. Aquest procés constitueix un bon exemple de com la demanda d'habitatge d'aquesta població ha permès, en aquest període, a altres grups socials fer un canvi per millora de l'habitatge, tot accedint –per exemple– a una casa unifamiliar en algun dels pobles de l'àmbit d'estudi.

En conclusió, totes aquestes corrents migratòries han constituït una forta demanda d'habitatge en el període analitzat, que hauria incidit en les transformacions urbanístiques i territorials que s'han produït en aquests anys. En alguns casos, aquesta demanda ha contribuït a l'aparició d'una sèrie de creixements urbanístics, una part important dels quals estarien compostats per primeres residències, mentre que en altres casos, en canvi, ha incidit en el desenvolupament del fenomen del residencialisme. A grans trets, les noves àrees de baixa densitat haurien absorbit la demanda de la població dels propis municipis, que s'ha desplaçat del centre a la perifèria, una part de la demanda de la població que ha protagonitzat fluxos migratoris d'àmbit comarcal i part de la demanda de les persones que han realitzat migracions en el context regional. En canvi, les corrents migratòries desplegades des d'altres països de la Unió Europea i des d'altres continents sembla que no es poden relacionar tan clarament amb aquests creixements residencials de baixa densitat, ja que aquells que les protagonitzen haurien tendit a localitzar-se, més aviat, en zones ja urbanitzades, bé a les urbanitzacions turístiques, bé als assentaments tradicionals. En el cas de les urbanitzacions turístiques, la fixació d'aquesta població, juntament amb la de part dels fluxos migratoris comarcals i regionals, incideix en la creixent vocació residencial que adquireixen aquestes àrees, i en el procés de transformació de les segones en primeres residències. Per tant, a l'àrea es produeix un conjunt molt complex de fluxos migratoris, que exerceixen la seva incidència d'una forma bastant complementària, ja que en alguns casos expliquen

sobretot els creixements residencials de baixa densitat, mentre que en altres casos es troben més relacionats amb el creixent pes del residencialisme.

No obstant això, en aquests anys hi ha hagut un altre factor que ha fet que la demanda d'habitatge s'hagi vist incrementada, com ha estat la pròpia evolució del sector de la construcció, ja que en aquest període (1996-2006) s'assisteix un autèntic *boom* immobiliari, general a tot Catalunya i a la resta d'Espanya. Com s'ha constatat, aquesta alça del mercat de l'habitatge es pot relacionar amb diversos aspectes, com ara la baixada dels tipus d'interès, els baixos rendiments de la borsa o el canvi de la pesseta a l'euro. Tots aquests factors comporten una demanda suplementària –ligada al valor de canvi dels immobles i a les elevades expectatives de revalorització dels mateixos– que se suma a la resta de demandes d'habitatge, i que incideix enormement en l'encariment dels immobles; un fet que, al seu temps, retroalimenta aquests tipus de compres que es fan no per a viure a l'habitatge, o per a tenir-hi la segona residència, sinó com a inversió. S'entra en una dinàmica enormement alcista del mercat immobiliari, que contribueix a incrementar encara més les pressions urbanístiques sobre aquesta àrea, de manera que les transformacions esdevingudes en aquest període s'expliquen també per aquesta demanda suplementària, de caràcter especulatiu. A més, la dinàmica del mercat incideix en l'encariment del sòl, per la qual cosa constitueix un amplificador dels factors d'ordre més estructural, com ara la qüestió del diferencial de preus entre unes i unes altres àrees, i contribueix a intensificar els processos de relocalització de la població lligats a l'adquisició de l'habitatge. Finalment, en els darrers anys del període, l'alça de preus va derivant cap a una situació de greu inaccessibilitat de l'habitatge, entre alguns grups de la societat, com poden ser la gent jove o la gent gran, i que condueix a un cert apaivagament d'algunes de les dinàmiques observades que, ja en el període de crisi econòmica, desemboca en una forta aturada de les mateixes.

En conclusió, les transformacions experimentades pel sistema d'assentaments a la plana de l'Alt Empordà i els processos que es troben al darrera d'aquestes transformacions, durant el període 1996-2006, es poden relacionar amb un conjunt complex de factors, que haurien incidit tant en la transformació dels assentaments ja existents com en l'aparició de nous creixements urbanístics. Aquest conjunt de factors –que actuen de forma simultània i sovint interrelacionada, i que incideixen en la modificació dels assentaments de primera línia, però actuen també, i cada cop més, en zones d'interior– comprenen el turisme i la variada gamma de manifestacions que aquest adopta en l'actualitat, a través de la segona residència, però també en forma d'altres usos i activitats, així com les diverses corrents migratòries que arriben a l'àrea, amb diferents orígens i motivacions, i que constitueixen una significativa demanda d'habitatge. No obstant això, si en el passat (als anys seixanta i setanta) va ser molt més significativa –en relació amb l'aparició dels creixements urbanístics– la irrupció del turisme i la segona residència, en aquest període més recent, i sobretot amb referència als territoris d'interior, actuen també amb molta força aquelles demandes lligades amb l'ús residencial, i que per tant tenen més a veure amb els diferents fluxos migratoris que arriben a l'àrea, sobretot aquells que es despleguen en els àmbits local, comarcal o regional, ja que els fluxos de caràcter internacional (continentals o mundials) haurien incidit més, almenys en aquest període, en la transformació d'aquells

assentaments ja existents i en el creixent pes del residencialisme. A aquests dos inductors del creixement, turisme i migracions s'hi suma amb molta força un tercer factor explicatiu, com és la dinàmica alcista viscuda pel sector de l'habitatge, que incideix d'una manera molt especial en aquest període, i que a més de suposar un creixement de la demanda d'habitatge *per se*, actua d'intensificador de les demandes d'habitatge de caràcter més estructural. Tots aquests factors expliquen, en definitiva, el perquè d'un model de desenvolupament territorial i d'uns patrons d'implantació urbanística que cada cop es diferencien més d'aquells que s'havien desplegat fins a principis dels anys noranta, i que distingien –de forma molt clara– entre la costa i l'interior i entre espais turístics i no turístics.

Els resultats obtinguts a través d'aquesta aproximació més qualitativa, realitzada mitjançant una sèrie d'entrevistes en profunditat, acaben de confirmar el que ja s'havia pogut apuntar amb l'anàlisi quantitativa dels canvis en els assentaments i dels processos de transformació socioeconòmica en aquest període més recent. Queden, així doncs, validades tant la primera hipòtesi específica com la segona i, per tant, el fet que la incidència del turisme, arran de les transformacions experimentades per aquestes activitats, ja no es limita a la producció de creixements urbanístics de segona residència, sinó que implica tota una altra sèrie d'usos i funcions, entre els quals destaca la creixent vocació residencial dels espais turístics, i que el creixement de la urbanització més enllà de la primera línia de costa ja no s'explica únicament per l'expansió del turisme, sinó que respon a una interrelació complexa de dinàmiques molt diverses, moltes d'elles semblants a les que es poden donar en molts altres llocs de l'àmbit català, de la resta de territoris de l'Estat, o fins i tot de l'Europa meridional.

2) *El paper dels agents*

Un cop determinats els diferents factors que expliquen la transformació dels assentaments i l'aparició de noves zones urbanitzades, s'ha pogut constatar com l'actuació dels diferents agents, que es correspon amb els àmbits d'actuació, les competències i els interessos concrets de cada un d'ells, també incideix, en major o menor mesura, en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea analitzada.

En primer lloc s'ha valorat l'actuació de les administracions públiques i s'ha comprovat com el paper de l'Administració local ha estat molt rellevant en aquest fenomen. De fet, s'ha constatat que els ajuntaments, amb la posada en marxa dels processos d'urbanització, veuen un mitjà per a satisfer les demandes d'habitatge de la pròpia població del municipi, tot i que al final, molts cops, els creixements acaben satisfent demandes foranes, que a més contribueixen a incrementar el preu dels immobles, tot dificultant l'accés a l'habitatge de la població local. També s'ha constatat com sovint els consistoris municipals aposten pels creixements amb la intenció d'assolir unes xifres de població suficients per tal d'accedir a una sèrie de serveis que, d'una altra manera, no els correspondrien. Una altra motivació, a l'hora d'impulsar la nova urbanització, ha estat el fet d'obtenir sòl per a desenvolupar-hi equipaments, ja que els ajuntaments normalment en són deficitaris. No obstant això, la principal motivació per als consistoris municipals ha estat la possibilitat

d'obtenir recursos econòmics a través dels processos d'urbanització, donades les dificultats de finançament amb què sovint es troben aquestes administracions, tot i que després els creixements moltes vegades suposin una complicació de la gestió i un augment de les despeses de manteniment. D'aquesta manera, els ajuntaments poden arribar a entrar en una espiral, en què els creixements originen noves demandes de serveis que, al seu torn, condueixen a nous processos d'urbanització. Val a dir que aquesta qüestió del finançament de les administracions locals esdevé especialment rellevant per la situació de feblesa que implica, i pel fet que molts ajuntaments desenvolupen la seva tasca, sens dubte, amb unes importants limitacions tant tècniques com econòmiques; una circumstància que es dona especialment en el cas dels municipis menys poblats. Aquesta situació constitueix una dificultat afegida a l'hora de gestionar unes pressions, les urbanístiques, que es despleguen en uns àmbits que cada cop més sobrepassen l'àmbit de les seves competències.

La Generalitat, per la seva banda, també hauria jugat un paper força important, considerat a més de manera bastant positiva per la resta d'agents, pel que fa a la tasca desenvolupada en els darrers anys del període analitzat. En aquest sentit, en bona part del casos s'ha constatat com aquesta tasca ha suposat un canvi important de les polítiques territorials, que s'ha materialitzat en la represa de la redacció dels diferents plans territorials parcials, la majoria dels quals encara romanien pendents. No obstant això, des de determinades instàncies, com ara les entitats mobilitzades en contra dels creixements, es reclamava encara una major fermesa a l'hora d'establir el marc general en el qual els municipis han de desenvolupar l'urbanisme, i un major zel en la tasca de control de les actuacions dels ajuntaments. Com s'ha pogut observar, el gir experimentat en les polítiques urbanístiques i territorials de la Generalitat, d'ençà del canvi de govern esdevingut l'any 2003, es fonamenta en un fort impuls de la planificació territorial i urbanística de caràcter supramunicipal, amb una especial incidència en l'àrea analitzada, a través d'una sèrie de figures de planejament com són el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II), el Pla Director Territorial de l'Empordà, el Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes i el Pla Director Urbanístic del Sistema Urbà de Figueres. No obstant això, mentre que la valoració de l'actuació de la Generalitat i de l'engament del programa de planificació resultava, en general, força positiva, a l'hora de valorar els diferents plans, de forma individual, es detectava una major diversitat de matisos i algunes visions contraposades. Mentre que la valoració del Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II) era bastant bona, el Pla Director Territorial aixecava un major nombre de crítiques, tant entre aquells agents situats –en principi– més a favor dels creixements, com entre les entitats que s'hi haurien posicionat en contra. Finalment, la visió d'un organisme com la Comissió Territorial d'Urbanisme de Girona resultava ser una qüestió encara més controvertida, en poder-se copsar tant opinions a favor com visions més aviat contràries. Mentre que, per una banda, es reconeixia a aquest organisme una certa tasca de control de l'acció dels ajuntaments i del planejament impulsat per aquests, en altres casos es reclamava una major vigilància a l'hora de controlar els projectes d'urbanització desenvolupats pels diferents municipis.

Respecte al paper dels col·lectius mobilitzats en contra dels creixements, concretament, de les entitats de caràcter supramunicipal (entre les quals cal destacar la Plataforma Cívica Salvem l'Empordà, que n'hauria estat el gran referent), s'ha vist com la seva actuació, en primer lloc, ha servit per a informar i conscienciar a l'opinió pública. A més, aquestes entitats, amb les seves accions, haurien exercit una certa tasca de control de les administracions, fent sortir a la llum pública plans i projectes que, d'una altra manera, potser no haurien arribat a transcendir, o no ho haurien fet als nivells en què finalment ho van fer. Per acabar, les mobilitzacions d'aquestes plataformes, almenys en aquesta àrea de l'Empordà, també haurien servit per a accelerar el desenvolupament de la planificació territorial i urbanística de caràcter supramunicipal, una de les seves principals reivindicacions, ja que han incidit en la posada en marxa de les diferents figures de planejament que s'han desplegat sobre aquesta àrea. Per una altra banda, s'ha observat que la visió que es té d'aquestes entitats per part de la resta d'agents és en principi positiva; un fet que permet constatar com aquests col·lectius, amb la tasca desenvolupada, s'haurien guanyat un cert respecte, fins i tot per part d'aquells agents més allunyats de les seves posicions. No obstant això, també es van detectar determinats punts de desacord amb aquests moviments, per exemple, en considerar les seves postures com massa immobilistes, per la tendència a posicionar-se en contra d'uns projectes molt determinats, generalment aquells més evidents, oblidant en certa manera aquells altres que passen més desapercibuts, o pel fet que una part dels seus integrants –segons s'argumenta– no serien del territori, sinó persones novingudes, o gent que en realitat hi té una segona residència. Es pot afirmar que, tot i aquestes puntualitzacions, es va poder detectar com aquests grups, en general, despertaven una opinió força positiva, i com la seva feina gaudia d'un cert prestigi entre bona part de la societat civil empordanesa.

Quant als moviments veïnals que es posicionen en contra dels creixements urbanístics a cada municipi en concret, cal dir que exerceixen un paper similar al de les plataformes de defensa de caràcter supramunicipal, en aquest cas, duent a terme una tasca de control respecte a l'actuació dels ajuntaments, oposant-se tant als projectes d'urbanització com als plantejaments que es fan en les revisions dels POUM. No obstant això, a diferència de les entitats que actuen amb una òptica més de conjunt, la visió d'aquests moviments per part de la resta d'agents resulta una mica més controvertida. Certament, en alguns casos, aquestes entitats despertaven opinions força positives, en considerar-les un element nou i dinamitzador, que suposa una major implicació de la ciutadania en una qüestió tan important com la dels creixements urbanístics, i pel seu caràcter cívic i –en principi– allunyat dels partits polítics o dels moviments considerats més conservacionistes. Per contra, en altres casos, es considerava que aquestes mobilitzacions, en el fons, responen a interessos molt particulars i que la seva representativitat és en realitat poca. Val a dir que, segons es va assenyalar des d'aquestes entitats, els interessos particulars poden ser el detonant de les mobilitzacions, però que després, un cop iniciat el moviment, les reivindicacions sempre assoleixen un caràcter més general. Finalment, sobre les relacions que s'estableixen entre aquests grups locals i les entitats d'àmbit més general, s'ha pogut veure com aquestes relacions poden ser bé de col·laboració, bé de complementarietat. D'aquesta manera, s'ha constatat com una organització com Salvem l'Empordà exerceix

de paraigües de tots aquests moviments, de manera que intenta establir contactes amb les entitats que van apareixent a cada municipi, per tal de plantejar una estratègia comuna, i com els grups veïnals, al seu torn, veuen en "Salvem" un referent, tot i divergir, de vegades, en aspectes concrets, com per exemple la qüestió de la mobilitat.

Un altre dels actors clau, juntament amb les administracions, són els agents privats que intervenen en l'urbanisme. En primer lloc, s'ha analitzat el paper dels *propietaris de sòl*, que generalment esperen l'oferta d'un promotor immobiliari que vulgui iniciar la urbanització dels seus terrenys (quan la normativa vigent ho permet, o mitjançant un procés de requalificació), donat que així maximitzen els seus beneficis. Efectivament, aquesta ha estat la situació més habitual en aquest període, més que no pas que els propis propietaris dels terrenys desenvolupessin els processos d'urbanització; un circumstància que va ser molt més habitual en el cas dels creixements dels anys seixanta i setanta, més relacionats amb el turisme, que sovint fins i tot prenen el nom i la forma de la propietat agrícola preexistent. Una altra diferència amb dinàmiques anteriors és que en aquests moments la gran propietat tradicional, en molts casos absentista, no hauria tingut –pel que sembla– grans possibilitats de condicionar els creixements urbanístics, ja que en aquest període els processos d'urbanització es fan, més aviat, a partir de l'addició de petites parcel·les, en funció de les classificacions del sòl que marca el planejament urbanístic. Així, les figures que prenen més preponderància durant aquests anys, pel que fa a la propietat dels terrenys, són determinats grups d'inversors que, amb l'ajuda dels capitals facilitats per bancs i caixes, han anat comprant els terrenys a un baix preu, a la petita i mitjana propietat, per tal d'anar aglutinant terres de cara a futurs processos d'urbanització. A més, cal tenir en compte que la capacitat de negociació de la petita propietat sol ser força limitada, i més quan es tracta de propietaris agrícoles, per les greus dificultats per les quals travessa el sector. Per acabar, cal assenyalar que de vegades l'adquisició dels terrenys no es fa per urbanitzar, sinó per a especular-hi, a l'espera de futures possibilitats de negoci, i per tal d'obtenir beneficis amb les successives transaccions dels terrenys. Un fet que ha incidit en què la terra, en aquests anys, hagi anat canviant de mans, i que –en conseqüència– hagi contribuït a l'encariment del sòl, retroalimentant la dinàmica alcista del mercat immobiliari viscuda en aquests període.

Els *promotors i constructors* juguen un paper encara més determinant, equiparable al dels ajuntaments, i també –cal dir-ho– força controvertit. A les entrevistes, per un cantó, es va reflectir un posicionament, segons el qual, els promotors immobiliaris, tot i que amb la seva activitat busquen obtenir els màxims beneficis (com és lògic, en ser agents de caràcter mercantil, que operen dins de l'esfera privada), en el fons exerceixen el paper que els pertoca; un paper –això sí– important, ja que són l'agent encarregat de desenvolupar l'urbanisme dels municipis, fins al límit que els marca la normativa establerta. Com es pot veure, aquestes postures no atorgaven la màxima responsabilitat en la qüestió dels creixements als promotors; una responsabilitat que, conseqüentment, queia més de la banda de les administracions. En altres casos, en canvi, va aflorar la visió dels promotors com un dels principals agents de canvi que, per tal d'aconseguir els seus objectius, de vegades exerceix una certa pressió sobre els ajuntaments, i que en certa manera s'aprofita

de les dificultats amb què es troben sovint aquestes administracions, per la manca de recursos tant tècnics com econòmics en què desenvolupen les seves competències, sobretot en el cas dels municipis més petits, que es troben una situació de gran feblesa. Similar és la diversitat d'opinions que es va poder copsar en relació amb el paper que tindrien els promotors en l'increment del preu dels immobles d'aquest període; un aspecte, per altra banda, força significatiu, ja que els creixements urbanístics d'aquests anys es poden lligar, entre altres qüestions, amb la dinàmica alcista generada a l'entorn de l'habitatge. En aquest sentit, per part dels promotors s'argumentava que el fort encariment del valor del sòl, en aquest període, fa que els preus de l'habitatge estiguin tant o més determinats per l'habitatge de segona mà que per l'obra nova, de manera que la responsabilitat en aquesta qüestió recauria en el conjunt de la societat. Quant a la resta de persones entrevistades, si bé assenyalaven que els promotors haurien anat encarint progressivament el preu de les promocions, en uns casos aquest fet es veia com la resposta d'aquests empresaris davant de la forta demanda d'aquests anys, mentre que en altres casos es relacionava també amb les despeses cada cop més elevades a què s'han d'enfrontar, en tirar endavant els processos d'urbanització. Finalment, una altra qüestió que també va sortir a col·lació amb referència als promotors va ser el procés de globalització experimentat pel mercat immobiliari, que suposa el desembarcament a la zona de grans empreses foranies, que van substituint a l'empresariat més local, i que es produeix, entre altres raons, per la progressiva saturació de les àrees més centrals. Aquesta circumstància també té la seva incidència en l'augment dels preus de l'habitatge, i en els processos d'urbanització, respecte a aspectes com l'augment de la mida de les promocions o la implantació de tipologies inèdites fins aleshores.

Finalment, també s'ha prestat atenció al paper desenvolupat pels dos sectors econòmics tradicionalment de més preponderància a l'àrea d'estudi: el turisme i la pagesia. Pel que fa al sector turístic, sembla que es planteja una certa dicotomia, atès que per una banda, des d'algunes instàncies del propi sector, es comencen a veure els creixements urbanístics com un element contraproductiu per a la seva activitat, ja que poden arribar a malmetre el paisatge, que és l'autèntic atractiu de la zona, i a la segona residència com un fenomen que poc o gens té a veure amb el turisme. En altres casos, en canvi, es continua veient el binomi turisme-construcció com el veritable motor de l'economia, i a la segona residència com una font de potencials clients per als negocis turístics. Aquesta modificació de les posicions –si més no incipient– en relació amb la visió dels creixements urbanístics i la segona residència es pot relacionar amb els canvis d'ordre general experimentats pel sector. Aquests canvis es materialitzen en una certa reestructuració de la infraestructura d'allotjament, davant de les preferències d'una demanda cada cop més exigent, amb la millora i adequació de les instal·lacions, però també a través de la modificació dels períodes vacacionals, que fan que es redueixi la temporada estival però que augmentin les pernoctacions durant la resta de l'any. Un altre element de canvi és la incursió del turisme cap a zones de l'interior, amb l'aparició de nous productes que suposen una oferta complementària al sol i platja de la costa, i que sovint tenen a veure amb l'aprofitament turístic dels recursos del rerepaís. Així mateix, el turisme s'ha d'enfrontar a la competència creixent d'altres països i, sobretot, altres regions de l'Estat, que durant aquests anys haurien ampliat molt l'oferta, amb una gran inversió en

elements molt valorats per la demanda, com és la dotació, en els establiments hotelers, d'una nodrida oferta complementària. Així, l'aparició de nous competidors i la necessitat de reestructurar les instal·lacions i d'ampliar el ventall de l'oferta turística ha pogut comportar, en uns anys de fort dinamisme de la construcció, un cert transvasament d'empresaris del sector cap a la promoció immobiliària. Una circumstància que, almenys segons el que es va recollir a les entrevistes, no s'hauria produït, almenys de forma prou significativa, en aquesta àrea de l'Empordà.

En el cas *de la pagesia*, s'ha pogut veure com es tracta d'un sector que sovint intervé en els processos d'urbanització, com a propietaris dels terrenys susceptibles de ser urbanitzats, però amb poca capacitat de decisió i sense pràcticament possibilitats de condicionar el procés, per la qual cosa hi juga un paper força passiu. Una passivitat que sembla que es repeteix quan des de l'Administració es plantegen creixements de cara al futur, a través del planejament, o quan s'engeguen processos d'urbanització per part dels agents privats. D'aquesta manera, aquest col·lectiu sembla que ja no té la capacitat d'incidència que els propietaris agrícoles haurien tingut en el passat, si més no, en el cas de la gran propietat agrària. Aquest paper poc influent de la pagesia està relacionat, en el fons, amb el fet de ser un sector cada cop més vulnerable, caracteritzat per la baixa rendibilitat de les explotacions –sobretot si no es tracta d'explotacions de regadiu–, pel ràpid descens de la població activa, que a més s'ha accelerat en els darrers anys, i per la manca de continuïtat generacional, en tractar-se de feines molt lligades, sobretot en el cas de la ramaderia. A més, la pagesia molt sovint es veu forçada a exercir determinades fórmules de pluriactivitat, per tal de complementar els ingressos amb altres rendes procedents tant de dins com de fora del sector, sovint relacionades amb els creixements urbanístics d'aquest període (destaquen l'obra pública o la jardineria). Aquestes circumstàncies fan que, en el moment en què es produeix una oferta de compra, per part dels promotors o altres grups d'inversors, i més amb els elevats preus que s'arriben a pagar pels terrenys, molt allunyats dels rendiments que s'obtenen de l'activitat agrària, és realment difícil que l'oferta arribi a ser refusada. Així s'acaba la participació de la pagesia en els processos d'urbanització, ja que sovint la venda suposa el punt i final de l'explotació agrària. Quan no es ven, els creixements urbanístics suposen una creixent incomoditat per als pagesos, donat que en haver de conviure les activitats agràries amb el fet urbà es produeix una certa conflictitat.

Així doncs, com s'ha constatat, la conjunció entre el paper tan actiu dels agents privats que intervenen en l'urbanisme –ateses les elevades oportunitats de negoci d'aquests anys–, com són els grups d'inversors que inverteixen en terrenys, els promotors immobiliaris o les empreses constructores, i la postura realment receptiva per part dels ajuntaments –sovint mancats de recursos i d'un finançament adequat– es troba en el fons, en gran mesura, de l'aparició dels creixements urbanístics. Ha estat així com el joc establert entre ajuntaments i promotors ha determinat els creixements materialitzats en aquest període; uns creixements que han servit per a satisfer els interessos de tots dos agents, ja que d'aquesta manera els promotors han pogut maximitzar els seus beneficis, i els ajuntaments han pogut gaudir de més recursos econòmics, o obtenir sòl, per exemple, per a ubicar-hi equipaments. En aquest context, com s'ha pogut veure, diferents són les veus

que han reclamat un paper més actiu i una posició més ferma per part de la Generalitat, a través dels diferents organismes i instruments a la seva disposició (figures de planejament, comissions territorials, etc.), amb referència a la tutela d'uns processos que, la major part de les vegades, tenen unes implicacions que sobrepassen ja els àmbits estrictament municipals; un paper que en el darrer tram del període analitzat es comença a desenvolupar amb més diligència, ja que el Govern de la Generalitat impulsa en aquell moment un bon nombre de mesures (plans territorials, plans directors urbanístics, etc.) orientades en aquesta línia.

En un segon nivell d'incidència se situa el paper desenvolupat per la resta dels agents implicats, com ara les diferents entitats (plataformes de defensa i associacions de veïns) que es posicionen en contra dels creixements urbanístics o els sectors econòmics (empresariat turístic i pagesia) tradicionalment més preponderants a l'àrea d'estudi. Respecte a les entitats, amb les seves actuacions haurien exercit una notable tasca de control de l'actuació de les administracions, aconseguint la retirada, o si més no la modificació, d'alguns dels projectes plantejats pel binomi conformat per ajuntaments i promotors. El sector turístic i la pagesia, en canvi, semblen perdre bona part del seu rol tradicionalment tan preponderant, ja que en aquest període han estat desplaçats pel paper tan rellevant desenvolupat pels agents privats relacionats més directament amb l'acció urbanística. Aquesta circumstància es pot observar especialment en el cas de la pagesia, que es converteix en un element bastant secundari en la presa d'unes decisions que, paradoxalment, l'afecten de forma molt directa; una pagesia que atesa la difícil situació del sector, es veu pràcticament abocada a vendre, quan en té l'oportunitat. L'empresariat turístic, al seu torn, sembla que intenta desmarcar-se, cada vegada més, de la qüestió dels creixements urbanístics, perquè poden arribar a malmetre el paisatge; un dels principals actius per a la seva activitat.

En resum, ha estat la interrelació del paper d'aquest seguit d'agents, que està en funció dels seus àmbits d'actuació, competències i interessos, la que ha condicionat la dinàmica territorial i urbanística de l'àrea d'estudi en aquests anys, tot fent que municipis amb localitzacions, condicions i característiques similars, fins i tot limítrofs els uns amb els altres, hagin crescut urbanísticament –a més, amb unes tipologies molt determinades– i altres, en canvi, s'hagin mantingut molt més salvaguardats. Queda així validada la tercera hipòtesis específica, atès que la conjunció de les actuacions que adopten els diferents agents o col·lectius que intervenen en matèria territorial (sector immobiliari, administracions locals, Administració autonòmica, plataformes de defensa, sector hotelier, pagesia, etc.), ha resultat determinant en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea estudiada, i ha incidit en la constitució d'un determinat model urbà i territorial.

En conclusió, l'anàlisi dels resultats obtinguts amb l'aplicació de la tipologia dels assentaments i l'estudi posterior dels processos que es despleguen sobre aquests assentaments ha permès mostrar les transformacions, de certa entitat, que han tingut lloc en aquest període més recent a la plana de l'Alt Empordà, amb l'aparició de noves configuracions urbanístiques i nous tipus d'assentaments, i que signifiquen una ruptura amb el model urbà anterior. L'estudi més aprofundit, a partir de l'explotació de la informació de les entrevistes, ha permès il·lustrar, amb més claredat, les complexes dinàmiques socials i econòmiques que

s'han desenvolupat en aquest territori en el període analitzat, i que han contribuït a l'augment de la pressió de la urbanització, així com el paper dels agents que intervenen en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea analitzada.

El resultat ha estat la identificació d'un nou model urbà força complex que es desplega sobre el territori amb noves pautes d'urbanització i que té les seves conseqüències sobre el sistema d'assentaments; unes conseqüències que es manifesten en la transformació dels assentaments d'origen tradicional i dels assentaments turístics, però també en l'aparició d'àrees urbanitzades de nou com ara les noves fórmules d'urbanitzacions situades a segona i tercera línia o les recents àrees residencials de baixa densitat, que es constitueixen al límit dels nuclis urbans preexistents, amb la singularitat que aquestes tipologies es localitzen en llocs que fins a aquest moment s'havien mantingut bastant al marge de la transformació urbanística.

Aquestes transformacions responen a un conjunt de factors d'ordre divers i d'escala diferents, que durant el període analitzat contribueixen a la constitució d'una important demanda d'habitatge, i que haurien exercit una pressió creixent sobre un territori, d'altra banda, molt apreciat pels seus valors paisatgístics. Entre aquests diferents factors (turisme, migracions i dinàmica alcista del mercat immobiliari), a diferència d'èpoques anteriors, en aquests anys han actuat amb una considerable rellevància les migracions, tant les d'àmbit local, comarcal i regional, que sembla que haurien incidit més en l'aparició dels creixements, com les de caràcter continental i mundial, que podrien haver tingut un major paper, almenys en aquest període, en la transformació dels assentaments preexistents. D'aquesta manera, els efectes d'aquests fluxos migratoris s'han conjuminat amb la incidència de les noves manifestacions del turisme (preferències per entorns no massificats, irrupció dels usos turístics a l'interior, etc.), i s'han vist fortament amplificats per la pròpia dinàmica alcista del mercat de l'habitatge, per la importància que en aquests anys han tingut les compres deslligades del valor d'ús dels immobles, dutes a terme només com una inversió. Es produeix així, cal reiterar-ho, un augment de la complexitat del territori, amb la constitució de situacions diverses segons la conjunció d'aquest seguit de dinàmiques, i la ruptura del model territorial que abans resultava tan clar i que diferenciava entre una costa àmpliament urbanitzada i un rerepaís rural i agrari. Aquest és l'escenari en el qual han exercit el seu paper els diferents agents implicats en la dinàmica territorial i urbanística de l'àrea analitzada, l'actuació dels quals és la que ha determinat, en major o menor grau, la constitució de l'oferta que ha vingut a satisfer les fortes demandes d'habitatge, lligades amb les diferents dinàmiques que es despleguen sobre aquest territori.

S'acompleix, d'aquesta manera, l'objectiu principal que s'havia marcat amb la realització de la tesi, que no era un altre que analitzar l'evolució del model urbà i territorial, i dels diferents tipus d'assentaments que el conformen, en una àrea litoral com és la plana de l'Alt Empordà, entre els anys cinquanta del segle XX i fins a mitjans de la primera dècada del XXI, tot relacionant-la amb les dinàmiques de transformació socioeconòmica, i aprofundint en aspectes com els factors que expliquen les transformacions i el paper que adopten els diferents agents implicats en la dinàmica urbanística i territorial de l'àrea.

Així s'ha pogut comprovar, a través de l'estudi d'una zona com la plana de l'Alt Empordà, que com moltes altres àrees litorals de la ribera nord de la Mediterrània –i entre elles les costes catalanes i espanyoles–, des dels anys cinquanta es va veure sotmesa a les fortes pressions del turisme de masses (per la qual cosa, aquestes àrees suposen un dels exemples més clars de les dinàmiques d'urbanització dels països desenvolupats), com avui s'hi estan produint transformacions més complexes, que tenen a veure amb un conjunt de factors d'ordre divers i a diferents escales, i que es poden associar amb els canvis en les pautes residencials de la població. És així com aquest territori esdevé un bon exemple dels efectes de les transformacions econòmiques, socials i culturals de les acaballes del segle xx i de principis del segle XXI sobre les nostres latituds, i que es tradueixen en una dinàmica d'urbanització que es caracteritza per la interacció entre els processos de dispersió metropolitana que s'estenen cada cop més i s'encavalquen amb les dinàmiques pròpies d'altres àmbits, com són els creixements endògens dels espais rurals –que, salvant les distàncies, es poden associar al model de la ciutat difusa–, o els processos de transformació dels espais turístics, amb el creixent pes d'un fenomen com el del residencialisme.

Així també es valida la hipòtesi principal que s'havia definit, segons la qual, en el període més recent analitzat, després de les transformacions ocasionades per les dinàmiques turístiques, es produeix un canvi en el model de desenvolupament urbanístic i territorial i en el sistema d'assentaments de l'àrea d'estudi, amb la consolidació d'uns nous patrons d'implantació urbanística, relacionats amb un conjunt complex de dinàmiques, que actuen de forma encavalcada, i que comprèn fenòmens diversos, fruit del context de la globalització i la societat de la informació, com són els processos de dispersió metropolitana, els processos de creixement urbanístic relacionats amb la transformació dels espais rurals i els processos derivats de la reestructuració i el canvi de funcions dels espais turístics consolidats del litoral.

En definitiva, amb tots els treballs realitzats s'ha pogut veure com la creixent transformació del territori i l'augment de la complexitat en els usos del sòl que es detecta en aquesta àrea constitueix un bon exemple de les noves dinàmiques d'urbanització que es despleguen sobre els territoris de l'Europa mediterrània, en relació amb els processos de globalització de l'economia i l'augment dels fluxos de mobilitat i, més concretament, dels processos de metropolitanització del territori. Aquests tenen a veure amb les diferents relacions i interdependències que s'estableixen entre àrees disperses del territori i elements urbans diversos, i que assoleixen una geometria variable en funció de les diferents activitats i usos que s'estableixen sobre el territori. Estaríem parlant, si ens ho mirem en clau catalana, de la constitució d'una ciutat dispersa, cada cop més extensa, conformada per elements de diferent índole, com ara ciutats grans i mitjanes, viles i pobles, creixements residencials i urbanitzacions, polígons industrials i àrees comercials o logístiques, espais d'equipaments i centres de lleure, de manera que el territori de Catalunya s'estructura cada cop més com una única unitat funcional, de la qual l'Empordà constitueix una peça més, connectada per complexos fluxos i interrelacions, i desenvolupada sota unes mateixes dinàmiques, comportaments i estils de vida.

10 CONCLUSIONS I REFLEXIONS

Finalment, en aquest capítol s'exposaran les conclusions que es deriven del conjunt de treballs realitzats en el marc de la tesi, ja que l'anàlisi d'una qüestió tan complexa, tan transversal i amb tantes implicacions com és l'estudi del sistema d'assentaments i la seva relació amb les dinàmiques socioeconòmiques, suscita tota una sèrie de reflexions que van més enllà del que és l'assoliment dels objectius i la validació de les hipòtesis. Moltes d'aquestes reflexions fan referència a qüestions i arguments que han anat sorgint al llarg de la recerca i del posterior procés de redacció de la tesi.

Aquest apartat també obeeix al fet que –com he explicat a la introducció– ha passat ja un cert temps des de la data en què s'atura l'anàlisi empírica, i ara la perspectiva és força diferent. Per tant, algunes de les consideracions que s'inclouen en aquest apartat es fan ja des del punt de vista del que ha succeït després, i tenint en compte que en aquests moments l'escenari ha canviat de forma considerable. Finalment, tota recerca sovint el que fa, més que donar respostes, és generar noves preguntes, i per tant d'algunes de les reflexions que es fan aquí, també se'n desprenen interrogants i possibles línies de recerca futura.

Dinàmiques que influeixen en l'evolució del sistema d'assentaments

Una de les qüestions sobre les quals he posat més èmfasi al llarg de la tesi és quines són les dinàmiques que han propiciat els desenvolupaments urbanístics del període més recent. Cal assenyalar que l'interès sobre aquesta qüestió prové ja dels primers estatges de la investigació, quan un cop començats els treballs empírics, tot analitzant els creixements apareguts entre els anys cinquanta i els anys noranta de segle XX, es va començar a intuir com els processos d'urbanització més recents no es podien atribuir només al turisme; sinó que responien a un conjunt de causes molt més complex. En tot cas, la incidència del turisme seria vàlida per a la immediata franja litoral, però no per a la resta, o sigui, per a la majoria del territori estudiat. Aquesta idea, que cal diferenciar molt bé la costa de la plana interior, amb la realització de la tesi, esdevé un fet contrastat. Així ho han mostrat tots els indicadors, i també s'ha reflectit en les entrevistes.

És evident que aquesta àrea, en el seu conjunt, està fortament condicionada pel turisme. No es pot negar que en zones com aquesta, en què des dels anys seixanta i setanta s'hi ha produït un desenvolupament del sector turístic, una part important de la població depèn econòmicament, de forma directa o indirecta, d'aquesta activitat. En depenen els comerços, els serveis de restauració i allotjament, les empreses de construcció, i un llarg etcètera. Però el turisme que podem considerar tradicional, el de sol i platja, amb una sola estada –generalment de poca durada– a les vacances d'estiu, segueix molt restringit als municipis de la primera línia de costa.

Als espais rurals de l'interior, el que es pot trobar són determinades manifestacions de turisme residencial que es produeix a l'estiu, però també per Setmana Santa, als ponts, els caps de setmana, etc.

Respecte a això, el turisme pròpiament dit cada cop més fragmenta la seva presència al llarg de l'any, amb estades més curtes, i el recurs sol i platja es complementa cada vegada més amb d'altres (gastronomia, cultura, art, festes, etc.), sense oblidar el paper que juga, des d'aquest punt de vista, tota la qüestió del turisme rural. I després, si seguim fixant-nos en les dinàmiques que s'estenen des de la costa, el que hi ha moltes vegades són aquestes noves modalitats d'ús del territori, a mig camí entre el turisme i la migració, protagonitzades per persones jubilades d'origen estranger o per persones que exerceixen professions liberals, de vegades a distància, mitjançant el teletreball. No obstant això, aquests usos que, d'alguna manera, poden tenir alguna relació amb el turisme o, si més no, amb la concepció de l'Empordà com a zona turística, conviuen amb altres dinàmiques que tenen un tarannà molt més urbà i que es despleguen en aquesta àrea de la mateixa manera a com ho farien en molts altres indrets del nostre territori.

M'estic referint a les migracions associades a l'adquisició de l'habitatge, i als moviments de caràcter pendular que conformen la mobilitat laboral. Són dinàmiques que s'estenen en molts casos des de Figueres, la ciutat més important de la zona, que exerceix com a centre aglutinador de funcions i des de la qual es despleguen bona part de les dinàmiques de dispersió. Però també des de les poblacions més grans de la costa: Roses i L'Escala, principalment, però també Castelló. De fet, els fluxos migratoris s'estructuren de forma multidireccional, ja que tot i que generalment s'assumeix que aquest tipus de migracions van dels nuclis més grans als més petits, també es donen les tendències contràries, com passa en el cas dels fluxos que van dels pobles mitjans als grans de la costa, perquè els habitatges a les urbanitzacions turístiques resulten més econòmics que no pas els dels pobles d'origen, sotmesos a diverses pressions (turístiques, relacionades amb la mobilitat residencial, etc.) –com ha passat, per exemple, a Vilajuïga–, o els que van dels petits als mitjans, perquè els pobles s'han tornat turístics, s'hi han rehabilitat els habitatges, que s'han encarit, i a més no disposen de serveis i estan mancats d'una autèntica vida social i comunitària. Finalment, a aquest conjunt de fluxos s'hi sumen les conseqüències de les dinàmiques metropolitanes de llarg abast, amb corrents migratòries que es despleguen des de les principals ciutats com Girona i Barcelona.

I, a tot això, quin és el paper de les dinàmiques vinculades amb el mercat immobiliari? En primer lloc, s'ha d'assenyalar que aquestes probablement es poden relacionar, de forma molt més clara, amb els creixements apareguts de forma més recent –si no, en alguns dels pobles de la plana més estricta, com Vilamacolum o Riumors, que l'any 1997 encara presentaven un aspecte molt rural i agrícola, difícilment s'hi hagués arribat a construir– i també més amb la costa, on hi ha molta més disponibilitat de sòl per a edificar, i on es conjuguen tant les dinàmiques turístiques com les vinculades amb les migracions i, per tant, hi ha més potencials clients que no pas a l'interior. Com s'ha assenyalat en diverses ocasions al llarg de la tesi, el component immobiliari ha actuat en dos sentits. En primer lloc, ha constituït tota una demanda addicional, separada de la resta, que no té a veure amb el valor d'ús de l'habitatge. En aquest sentit, hi ha hagut tota una part de gent que durant aquests anys ha adquirit un habitatge no per a viure-hi, ni per a tenir-hi una segona residència, sinó senzillament per les expectatives de guany econòmic que hi havia dipositades en el fet de comprar un habitatge. En segon lloc, el component immobiliari ha condicionat la resta de factors, actuant

d'amplificador de les demandes de caràcter més estructural. Així, pel que fa a les migracions originades en relació amb la compra de l'habitatge, la gent s'ha mogut més i més lluny, a mida que anava estenent-se l'escalada de preus. Quant a la segona residència, a aquells que tenien intenció de comprar-ne, el component immobiliari els va empènyer a fer-ho perquè, a més de comprar un lloc on poder anar a passar les vacances, estaven invertint en un bé que semblava que mai havia de perdre el seu valor.

Ara bé. Quin ha estat el factor que més ha influït? Quin pes ha tingut cada factor en la compra d'habitatge d'aquesta zona? Es fa complicat d'afirmar i, en realitat, és difícil saber-ho. Hi ha maneres. Es podia haver fet, per exemple, una enquesta *ad hoc*, amb una mostra suficientment representativa, realitzada a les persones que haguessin adquirit una habitatge de forma recent, preguntant pels motius que havien incidit en la seva decisió de comprar. Però això, a més que suposava tot un altre plantejament metodològic, sobrepassava els objectius de la recerca que, cal recordar-ho, eren de caràcter més global: l'estudi de l'evolució dels assentaments i de les seves tipologies, dels processos que condicionen la seva evolució, dels factors amb què es pot relacionar la seva constitució i dels agents que hi intervenen. És clar que, des d'un punt de vista general, a Catalunya, així com en el conjunt de l'Estat, en els anys que aquí s'han estudiat (després de la prèvia que suposa l'anàlisi del període 1950-1996) hi ha hagut dos factors que han esdevingut determinants. Per una banda, les migracions, tant les exteriors –que han fet que la població de Catalunya superés, l'any 2006, els set milions d'habitants– com també els intensos moviments interns, de relocalització de la població. Per altra banda, hi ha hagut la forta incidència del component immobiliari. Com s'ha pogut veure, aquests dos factors també s'han donat en zones litorals com l'Empordà, on s'han conjugat amb les dinàmiques entrelaçades amb el turisme i la transformació dels espais turístics consolidats.

L'aportació d'aquesta tesi és, en realitat, veure com les diferents dinàmiques socioeconòmiques, territorials i urbanístiques de caràcter general han deixat sentir la seva influència en l'àmbit local–comarcal i com, des d'aquest punt de vista, l'Alt Empordà ha resultat ser un àmbit força paradigmàtic, esdevenint un bon exemple dels processos de metropolitanització que s'estenen pel territori. D'aquesta manera, s'han pogut reconèixer en aquest territori processos com ara la constitució de les àrees residencials de baixa densitat, l'aparició de nous models d'urbanitzacions, connectades amb les noves demandes turístiques, l'aparició de polígons industrials –de vegades de gran envergadura, lligats al traçat de les vies de comunicació–, l'ompliment experimentat per les àrees ja urbanitzades –de vegades de fa força temps, com succeeix a les urbanitzacions amb origen en el turisme– per la recent alça constructiva, el fenomen del residencialisme, que converteix les segones en primeres residències, la irrupció del turisme al rerepaís i la tematització que suposa, sovint, la rehabilitació de l'habitatge dels pobles, la pressió per construir en sòl no urbanitzable, les migracions de tot tipus que es despleguen sobre el territori, les mobilitats quotidianes que es produeixen entre els diferents municipis, etc. En suma, és interessant veure com en aquests pobles, que en alguns casos són molt petits, es poden resseguir moltes de les dinàmiques que es donen de manera general.

Una mica, la sensació que em queda de tot això és que un territori com aquest és un lloc molt atractiu des de molts punts de vista; un fet que fa que estigui sotmès a unes fortes pressions, de diversa índole. Hi ha un important component turístic i de segona residència, que se centra molt en les localitats costaneres, i sense el qual no es podria explicar la gran massa urbanitzada amb origen als seixanta i setanta, però també s'hi conjuguen molts altres elements, ja que el turisme hi conviu amb un conjunt, molt més complex, de dinàmiques, caracteritzades totes elles per l'augment de la mobilitat i els canvis en les pautes de localització de la població, que donen lloc a un complex urbano-turístic, que difereix molt de la situació que s'havia donat fins a finals dels anys vuitanta, en la qual es diferenciaven, tan clarament, els espais turístics i els no turístics.

En aquest sentit, resulta especialment interessant el que succeeix a la segona línia de costa. Com s'ha vist al llarg de la tesi, s'ha utilitzat com a mètode d'anàlisi la divisió dels municipis de l'àmbit d'estudi en tres línies de costa, en funció de la seva distància a la franja costanera. Doncs bé, mentre que la primera línia és allà on se circumscriu, bàsicament, el tradicional turisme de sol i platja, a la tercera línia ja sovintegen amb molta més claredat les dinàmiques de caràcter residencial, més relacionades amb Figueres. La segona línia, en canvi, esdevé l'àmbit on es conjuguen la pressió del turisme i la segona residència i les tendències de caire més residencial; una segona línia on, a més, hi ha alguns dels pobles més agrícoles de la plana. Així, la complexitat de les dinàmiques, i l'encavalcament de les diferents pressions es fa especialment palpable en aquest àmbit.

Les paradoxes de l'evolució dels diferents tipus d'assentaments

Dintre d'aquesta complexitat, hi ha un element que m'ha cridat l'atenció de forma especial. Es tracta de les disparitats que de vegades es poden reconèixer entre els factors que porten, en el seu moment, a la constitució d'un assentament i l'evolució que aquest pren amb posterioritat. En el seu moment, en el treball de recerca del doctorat, vaig abordar aquesta qüestió de forma molt incipient, intentant aproximar-me a la qüestió de l'ús de l'habitatge i a la manera d'habitar-lo, de manera que vaig detectar el que en aquell moment vaig anomenar com a "paradoxes de l'hàbitat". Així és com a través d'una sèrie de casos molt concrets, una peça urbana o fins i tot un conjunt d'edificis, vaig observar com les formes suposadament tradicionals de vegades es corresponien amb usos nous i, en canvi, com usos aparentment més convencionals, cada cop més, es desenvolupaven sobre formes noves. Em refereixo, per exemple, al fet que en petits nuclis, com passa a Sant Mori, s'hi construeixin habitatges, tot respectant les formes característiques del poble, però que el seu destí és el de ser usats com a segona residència. També és el cas de determinats edificis d'apartaments, construïts en el seu moment per a ser llogats als turistes, que amb l'evolució del temps han acabat sent habitats per persones immigrades d'origen extracomunitari, que treballen al camp i lloguen els pisos per temporades (com es pot veure, en el cas de Vilamacolum). O, finalment, el cas d'alguns dels polígons d'habitatge que es poden trobar a l'àrea, que en funció de la tipologia edificatòria es revaloritzen (com succeeix, per exemple, a l'Armentera, amb les cases del Patronat, tot i que es podrien mencionar altres casos, com el del barri del Botxí, a Castelló d'Empúries) i es converteixen en segones residències o, per

contra, entren en una espiral deflacionista i acaben sent ocupats, únicament, per les persones de menys recursos (com ha succeït amb el grup d'habitatges Quatre Vents, a Sant Pere Pescador).

Però el que després he pogut comprovar, amb el conjunt dels treballs realitzats en el marc de la tesi, és que en realitat aquestes paradoxes es donen des d'un punt de vista més ampli, de l'assentament en el seu conjunt. En aquesta línia, he pogut comprovar com, sovint, la trajectòria que prenen els assentaments apareguts en relació amb unes dinàmiques determinades, en fa variar els usos que s'hi desenvolupen. Així, s'observa com, amb el temps, els diferents assentaments evolucionen, i de vegades canvien i es transformen. Succeeix amb els nuclis tradicionals, que la població tendeix a abandonar per a instal·lar-se a les perifèries dels nuclis. Uns nuclis tradicionals que mentre que de vegades es revaloritzen i es rehabiliten per a la segona residència, com s'ha vist que succeeix, per exemple, a Viladamat, en altres ocasions es degraden, i són ocupats per determinats segments socials més desfavorits, com ara la població immigrada d'origen extracomunitari (cas de Sant Pere Pescador). Aquestes diferents evolucions –aquests diferents itineraris– que es donen en determinades parts de les grans ciutats (nuclis històrics, trames urbanes del XIX, barris d'habitatge en bloc dels anys seixanta i setanta, etc.), però que també es poden reconèixer en molts d'aquests pobles, es desenvolupen en funció de paràmetres diversos, com poden ser les condicions socioeconòmiques del lloc, les seves funcionalitats, o les preferències de la població, però també en relació amb determinades qüestions de caràcter més intrínsec, com són la tipologia edificatòria o la qüestió de la propietat. A l'altre cantó, les urbanitzacions turístiques dels anys seixanta i setanta, que en el seu moment van aparèixer en funció del turisme, experimenten la incidència d'un fenomen com el residencialisme, i veuen com s'hi incrementa el pes de la primera residència, amb el paradigma que suposa Empuriabrava, però també altres urbanitzacions, com Santa Margarida, a Roses. Així mateix, fins i tot les noves configuracions d'urbanitzacions que apareixen a l'interior, i que sovint sorgeixen lligades amb una oferta recreativa complementària, ràpidament passen a transformar-se també en primera residència: cas de la urbanització del golf de Peralada o del Parc Residencial Catalunya, al municipi de Torroella de Fluvià. També cal destacar, en aquest mateix sentit, com els municipis del litoral, tot i tenir la major part de la superfície urbanitzada desenvolupada arran del turisme, i que les activitats turístiques puguin tenir-hi un pes molt preponderant, ja són avui autèntiques ciutats, amb milers de persones que hi viuen; unes ciutats que, per altra banda, exerceixen les funcions que els pertoquen, des d'aquest punt de vista: són centres laborals per a la resta de municipis de la rodalia, esdevenen l'origen de dinàmiques de dispersió entrelaçades amb l'habitatge, etc.

Els mecanismes del mercat de l'habitatge

Aquestes paradoxes a què feia referència ara mateix, al marge d'altres consideracions que es puguin fer, tenen molt a veure amb les dinàmiques que es despleguen en relació amb el mercat immobiliari. Els factors a què responen les transformacions dels assentaments en aquesta zona són molt complexos. En aquest sentit, existeix un conjunt de demandes d'habitatge, que en aquests anys han estat molt potents, i que han respost a diferents voluntats per part de la població (accedir a un primer habitatge, fer un canvi per millora, adquirir un

habitatge com a segona residència, etc.). Aquestes motivacions, vistes des d'un punt de vista individual, probablement siguin d'allò més plausibles i fins i tot podríem dir que estan del tot justificades. M'estic referint aquí –vull deixar-ho clar– als particulars; als ciutadans que, amb les seves accions, formen part de la demanda d'habitatge. Però, la suma de totes aquestes decisions, legítimes des d'un punt de vista individual, pot portar a què es desenvolupin determinats efectes no desitjats en el plànol col·lectiu (ocupació del sòl, impactes sobre el paisatge, problemes amb la mobilitat, dificultats per a la provisió de serveis, encariment de l'habitatge, problemes d'accessibilitat al mateix, etc.). La importància d'aquesta qüestió rau en el fet que són els mecanismes del mercat de l'habitatge aquells que determinen la distribució dels diferents grups socials sobre el territori, per motiu de renda, ja que el preu de l'habitatge és el que acaba condicionant la implantació de les activitats i l'assentament de la població en el territori. D'aquesta manera, a través del joc de rendes del mercat immobiliari, sovint s'acaben constituint àrees força homogènies socialment, però molt diferenciades de la resta. En aquest sentit, cal una major regulació i un major control, per part de les administracions.

Un altre aspecte a tenir en compte és que, com s'ha constatat, el mercat de l'habitatge resulta prou assortit com per a oferir productes a perfils molts diferenciats, de manera que hi ha oferta per a tots els segments de la demanda (un fet que fa augmentar el negoci d'aquells que hi actuen), i més en un període de tanta activitat com el que aquí s'ha analitzat. Així, els mecanismes del mercat comporten, per posar només alguns exemples, que es proveeixin habitatges unifamiliars aixecats de nou per a la gent dels pobles o altres municipis propers (com es pot constatar, en els casos de les àrees residencials constituïdes a municipis com Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador, Peralada o Vilajuïga); habitatges vells per a rehabilitar que són adquirits per gent forana, que els fan servir com a segona residència (a Sant Mori, al nucli de Torroella de Fluvià, al centre de pobles com Viladamat i Fortià); habitatges de segona mà a les zones turístiques dels municipis de la costa (a les urbanitzacions de Roses o l'Escala, així com a Empuriabrava), que suposen oportunitats de compra, amb preus que se situen per sota dels habitatges nous que es construeixen als pobles més petits, davant de la pujada de preu per la implantació de la segona residència o per l'arribada de població dels nuclis més grans del voltant; finalment, habitatges en pitjors condicions i en zones urbanísticament més degradades (per exemple, determinats punts de les urbanitzacions turístiques), que són aquells als que la població immigrada d'origen extracomunitari sovint ha accedit.

Resulta especialment interessant aquest darrer procés, ja que sovint l'accés d'aquesta població immigrada d'origen extracomunitari, més desfavorida, a aquests habitatges ha generat una rotació dels immobles, ja que la seva venda ha permès als propietaris d'aquests accedir a una casa unifamiliar en els nous creixements desenvolupats en els darrers anys. Cal assenyalar que les demandes per part d'aquestes poblacions han reactivat tota una part del parc de residències que havia quedat fora del mercat, bé de compra, bé de lloguer, i que de vegades ha permès a determinades capes de la societat fer canvis per millora de l'habitatge. És d'aquesta manera com, a través d'aquest mecanisme, es produeix l'assentament d'aquests col·lectius en determinades àrees, com els assentaments tradicionals (cas de Sant Pere Pescador), algunes zones de les urbanitzacions turístiques (com el Delta Muga, a Empuriabrava) o determinats barris de

Figueres construïts als anys seixanta i setanta. Respecte a això, en algun punt de la tesi s'ha vist com s'esgrimia, des de determinades instàncies, la presència d'aquests col·lectius de població immigrada com una de les raons per sortir de la ciutat i instal·lar-se en els pobles de la plana. Però el raonament s'ha de fer a l'inrevés, ja que la demanda d'aquests col·lectius és la que ha possibilitat, moltes vegades, millorar la seva situació a aquells que els han venut o han llogat un habitatge.

En aquells llocs on s'assenta aquesta població s'origina una espiral deflacionista en el preu dels immobles, que encara contribueix més a la concentració de persones amb pocs recursos. Aquestes zones solen ser aquelles que presenten unes pitjors característiques urbanístiques i edificatòries, sovint, zones d'habitatge en bloc aixecats en uns moments determinats, i no sempre amb les condicions més adequades. Així, a través d'aquest tipus de processos es veu com la tipologia acaba determinant molt la funció, i com són les tipologies més massives, o d'una arquitectura de menys qualitat, o més fora de context, aquelles que esdevenen menys apreciades, i que tendeixen a desvalorar-se, de manera que arrossegueu a determinats usuaris. Una dinàmica, en canvi, que no s'observa –per exemple– amb els polígons d'habitatge social construïts en base a habitatges unifamiliars, que en aquesta zona han tendit a revaloritzar-se, esdevenint fins i tot en alguns casos zones de segona residència.

Arribats a aquest punt, caldria preguntar-se, què ha determinat l'evolució dels darrers anys, que ha desembocat en una situació de bombolla immobiliària, les fortes demandes d'habitatge dels consumidors o el paper tan actiu que hi ha hagut des del cantó de l'oferta. Aquesta és una qüestió que tampoc és fàcil de dirimir, i que a més té un clar component ideològic. És evident que tots dos elements hi han influït, de forma prou determinant, però són les circumstàncies de l'oferta, a saber, aquelles que envolten als diferents agents que intervenen en la materialització dels creixements i en la producció d'habitatge (administracions, promotors i constructors, etc.) i, molt especialment, la voluntat de maximitzar els beneficis per part dels agents privats, les que han contribuït, en major mesura, a la situació generada, situant-se d'aquesta manera per sobre de les preferències i les demandes dels consumidors. De fet, els esdeveniments en bona part així ho demostren, sobretot si tenim en compte el que ha succeït després, amb la punxada de la bombolla immobiliària i l'esclat de la crisi econòmica, quan la producció d'habitatges pràcticament s'ha aturat. No vull dir, amb això, que el consum s'hagi de donar, inevitablement, com a conseqüència dels dissenys de la producció, i que les demandes i preferències dels consumidors no tinguin cap mena d'incidència. Ans al contrari, oferta i demanda estan interrelacionades, i són dos cares de la mateixa moneda, però els agents que actuen des del costat de l'oferta –concretament, aquells que són més proactius vers la qüestió dels creixements–, a més que tenen més informació, disposen d'eines com per a incentivar el consum i, des d'aquest punt de vista –també en la línia de l'expressat en el marc de determinades teories com la de la gentrificació–, el paper de l'oferta probablement hagi estat més determinant, ja que en aquests anys hi ha hagut moltes oportunitats de negoci, i agents (promotors, constructors, propietaris de sòl, grups d'inversors, etc.) que han maximitzat, amb escreix, els seus beneficis.

És cert que les demandes eren molt importants, per la confluència de diferents factors (migracions, turisme, inversió, etc.), i que han pressionat molt, però cap al final del període analitzat, quan la demanda ja havia començat a perdre bona part de la seva puixança, en desaparèixer, en gran mesura, la capacitat de compra –a causa de l'elevat preu al que havien arribat els immobles–, des de l'oferta se seguia proveint habitatge, i es pretenia seguir venent els immobles als mateixos preus. Finalment, les restriccions de les entitats financeres quant a la concessió de crèdit, han fet que es reduís ostensiblement la possibilitat de negoci, i els creixements s'han aturat. I no és que no hi continuï havent demanda d'habitatge, la qüestió és que ara aquesta demanda potencial no pot accedir al crèdit i, per tant, no pot accedir a l'habitatge. El punt feble d'aquest argument és que, certament, durant aquest període una part important dels particulars, que des d'un punt de vista individual podríem considerar com a consumidors, també han esdevingut part de l'oferta, entrant, a petita escala, en el negoci immobiliari, i comprant habitatge amb la intenció únicament de vendre'l i treure'n un benefici. En tot cas, la incidència d'un agent com el sistema financer, que no ha estat inclòs en l'inventari, en no haver aparegut pràcticament en la bibliografia consultada sobre la qüestió dels agents, i no haver estat tampoc massa mencionat a les entrevistes, amb la perspectiva que donen els esdeveniments ocorreguts amb la crisi, es revela ara com un agent absolutament determinant.

Per altra banda, un altre aspecte a destacar és que els agents proveïdors de l'oferta han estat prou flexibles com per a adaptar la seva producció residencial a les diverses demandes que s'han desplegat sobre aquesta àrea, intentant així diversificar el tipus de client potencial. En aquesta línia, hi ha hagut productes pensats per a un públic molt determinat (per exemple, les urbanitzacions fetes per i per a persones estrangeres o les promocions d'alt nivell que s'han fet en alguns pobles de l'interior: des d'aquest punt de vista, resulta arquetípic la urbanització Parc Residencial Catalunya, de Torroella de Fluvià, però també se'n poden mencionar d'altres, com Bellavista, a Palau-saverdera), però també n'hi ha hagut d'altres, com les promocions d'habitatge en bloc de la costa que s'han aixecat a urbanitzacions com Santa Margarida (Roses), o en determinades zones de l'Escala, que s'han intentat oferir a tot un ventall més ampli de possibles compradors: gent que els compra per viure, gent que els utilitza com a segona residència, etc. Un altra qüestió, en relació amb això, ha estat la capacitat de l'oferta per a treure rendiments de totes les possibilitats que li oferien tant el mercat com el territori. En aquest sentit, val la pena mencionar les tendències observades en els darrers moments de l'alça immobiliària, amb l'aparició en els municipis de l'interior de blocs de pisos, que s'haurien materialitzat tant als buits intersticials com a través d'operacions de substitució de l'edificació, a les àrees més centrals dels nuclis, però també en els creixements de les zones més perifèriques, tal com s'ha vist a Vilajuïga, a Palau-saverdera, a Vilabertran, etc.; una tipologia que havia estat absent en els creixements d'aquestes àrees, però que amb l'encariment tan fort dels immobles s'hauria començat a plantejar com a alternativa a l'habitatge unifamiliar, inaccessible ja per a molts segments de la societat.

Com es pot percebre amb la lectura de la tesi, hi ha hagut un aspecte que m'ha interessat especialment: aquell que fa referència a les diferents implicacions que totes aquestes dinàmiques tenen sobre el paisatge i, més concretament, sobre el paisatge urbà. Unes implicacions que es podrien resumir, de forma general, en què moltes d'aquestes dinàmiques han contribuït a trencar amb els patrons d'assentament tradicionals (precisament en aquells llocs on això no havia passat amb anterioritat), tot contribuint als processos d'indeferenciació i de tematització, i fins i tot de banalització, del paisatge urbà que no es donen només en les grans ciutats, sinó que també es poden reconèixer en aquests àmbits més reduïts, i pel que fa a aquests petits nuclis de població.

En primer lloc, cal fer referència a les noves modalitats d'urbanitzacions que es constitueixen en zones de l'interior i que, en part, responen als canvis experimentats durant aquests anys pel turisme. Es tracta d'urbanitzacions pretesament de més qualitat, que sovint van associades a la inclusió d'una oferta complementària, de caràcter lúdic, esportiu o recreatiu. Doncs bé, s'ha pogut observar que aquestes urbanitzacions sovint presenten una sèrie de característiques que les diferencien dels creixements residencials de caràcter més endogen, com per exemple el control de l'espai i la limitació de l'accés més enllà dels seus usuaris (el paradigma seria la urbanització del golf de Peralada, però també es podrien assenyalar altres exemples, com la urbanització Mas Isaac, a Palau-saverdera). Però el que resulta més rellevant, des del punt de vista paisatgístic, és la diferenciació de les característiques físiques, tant del conjunt de l'assentament com de les edificacions que presenten aquestes urbanitzacions, ja que s'hi reproduïxen els tipus edificatoris implantats en les urbanitzacions de primera línia. Les diferències són prou clares com per a què aquestes urbanitzacions siguin fàcilment identificables només amb la simple observació. Per exemple, s'hi repeteixen les torres circulars que proliferen a les urbanitzacions de la costa. Es tracta, per tant, de trames urbanes amb característiques que les situen totalment al marge, no solament respecte a la ubicació i la manca de continuïtat amb els teixits urbans preexistents, sinó també per la seva dimensió, i pels patrons i tipologies que hi predominen, en comparació amb els creixements més endògens.

Però no només les noves configuracions d'urbanitzacions suposen una ruptura amb els paràmetres urbans més tradicionals. També les noves àrees residencials de baixa densitat de pobles com Vila-sacra, Fortià o Viladamat, tot i constituir-se a continuació de la trama urbanitzada, també esdevenen poc coherents amb els teixits i el caràcter dels nuclis urbans preexistents. Com s'ha dit en més d'una ocasió, amb referència a aquestes àrees, es tracta de trames urbanes que es caracteritzen pel seu traçat planificat, pel seu caràcter extensiu i per la seva constitució en base a tipologies edificatòries de baixa densitat –unifamiliars aïllades i adossades–. A més, amb la constitució d'aquestes àrees –que es configuren al marge d'aspectes com la localització, les formes tradicionals, la grandària o les especificitats dels pobles i les activitats i els usos que hi són predominants–, es constitueixen uns teixits urbans indiferenciats, repetits en llocs i territoris diferents amb

els mateixos criteris morfològics, i que suposen un clar exemple dels processos de tematització i de banalització que afecten el paisatge dels espais urbans.

Com s'ha assenyalat, aquest tipus d'implantacions urbanístiques s'han convertit, durant aquests anys, en l'estàndard de creixement de molts indrets del país. Es tracta d'un model molt habitual en altres contextos territorials diferents del nostre, d'altres països europeus, però que aquí havia restat bastant limitat, almenys pel que fa a les extensions dels nuclis –deixant de banda, per tant, a les urbanitzacions de segona residència–, i que durant aquests anys s'ha implantat de forma sovint indiscriminada. Així, la constitució d'aquest tipus d'àrees ha suposat un trencament a molts municipis petits, d'arreu de Catalunya, mentre que, en canvi, a les ciutats mitjanes i grans, els processos d'extensió s'han realitzat de manera més coherent i integrada. Això em fa pensar en què, potser, els paràmetres i els instruments d'ordenació que són vàlids per a les ciutats i els entorns més intensament urbanitzats, no tenen perquè ser-ho, d'igual manera, per als nuclis de menor dimensió i de caràcter més rural. A més, aquestes extensions de baixa densitat s'han fet d'acord amb les normatives del planejament vigents en cada cas. Potser el problema és que els creixements que s'han executat durant aquests anys, en molts d'aquests indrets, són creixements definits en planejaments urbanístics que provenen d'altres èpoques –sovint dels anys vuitanta–, particularitzats per aquest caràcter més extensiu. En tot cas, cal tenir en compte que el planejament sovint no incorpora disposicions massa concretes sobre aspectes com la configuració morfològica de les edificacions, les tipologies, la volumetria, les composicions, els materials, les textures, els colors, etc.

Un altre aspecte que pot jugar el seu paper en aquesta qüestió és la incapacitat de molts dels ajuntaments d'aquests municipis petits per a gestionar unes dinàmiques que sovint els sobrepassen, incloent-hi les pressions que, de vegades, s'exerceixen per part dels promotors immobiliaris. Al cap i a la fi, la implantació d'aquestes tipologies, al marge de tenir una demanda evident per part de determinats segments de la societat –que hi veu la realització d'un ideal que ha assumit a través de les imatges de les pel·lícules o les sèries de televisió nord-americanes–, acaba sent molt determinada per la visió dels promotors que tiren endavant l'actuació, o dels professionals que en duen a terme el disseny –dos agents, per altra banda, que en aquesta qüestió anirien bastant plegats–, en funció d'aspectes de caràcter més comercial, com són el cost, els potencials clients o les tendències del mercat, i que desemboca en unes tipologies de caràcter uniforme, estandarditzades, sense sentit del lloc i mancades d'originalitat. Ara bé, l'alternativa probablement tampoc sigui, com s'hauria començat a fer en els darrers anys del període analitzat, la generalització dels creixements basats en l'habitatge en bloc, la implantació dels quals, en aquests pobles petits, pot resultar molt dura. En aquest sentit, torno a insistir en la possibilitat de qüestionar les pràctiques d'actuació urbanístiques dissenyades per intervenir a la ciutat, en aquests petits nuclis rurals.

Una qüestió també força rellevant, pel que fa a aquestes àrees de baixa densitat, és l'evolució que s'hi ha pogut observar en aquests anys. En les primeres manifestacions d'aquest fenomen ens trobàvem que aquestes àrees, impulsades a través de l'execució del planejament, un cop realitzats els treballs

d'urbanització i de provisió dels serveis, sovint s'anaven consolidant a partir d'actuacions individuals, atès que la pròpia gent dels pobles s'aixecava la casa, mitjançant promocions de caràcter individual, o bé a partir de l'actuació de petits empresaris de la construcció, també locals, que tiraven endavant l'edificació d'unes quantes parcel·les. Després, a mida que anava avançant el *boom* immobiliari, s'ha pogut veure com l'extensió d'aquestes àrees es feia en base a l'actuació d'empreses promotores més grans, sovint foranes, que han anat desenvolupant promocions d'una major magnitud. Finalment, en els anys posteriors al període aquí estudiat, amb la irrupció de la crisi, algunes d'aquestes àrees, bàsicament aquelles constituïdes de forma més recent, haurien quedat amb uns nivells de consolidació molt baixos, com ha succeït, per exemple, amb els darrers desenvolupaments urbanístics de municipis com Fortià, Vila-sacra o l'Armentera.

El resultat de tot plegat és que aquestes estructures urbanes ara ja són un fet, com en el seu moment ho van ser les urbanitzacions de segona residència, amb tots els problemes que puguin comportar: manca d'integració amb els teixits urbans preexistents, dificultats de manteniment de la urbanització i dels espais públics (uns espais públics, a més, poc pensats i sense sentit); problemes als quals caldria sumar-ne d'altres, derivats de la crisi dels darrers anys: habitatges buits, perquè no s'han arribat a vendre, promocions que haurien quedat a mig fer, àrees sense consolidar, en què només s'hi han realitzat els treballs d'urbanització, però no s'hi ha construït, etc. Caldria afrontar el repte de la gestió d'aquesta realitat i treballar en la integració d'aquestes noves àrees urbanitzades, per tal que constitueixen teixits urbans prou sòlids. Cal plantejar-se si potser s'haurà de dur a terme, tot i les dificultats derivades de la crisi i la contenció de la despesa pública, un urbanisme de restitució, com el que es va fer als anys vuitanta, per tal de fer front als dèficits i mancances dels creixements (en aquell moment fileres suburbanes i polígons d'habitatge), heretats del període anterior.

Fa un moment, en parlar de les àrees residencials de baixa densitat, he introduït un element, com és el fet que els espais públics que s'han generat amb aquests creixements estan poc pensats. Es tracta d'uns espais que, en la majoria dels casos, s'han materialitzat perquè la normativa, en relació amb la qüestió de les cessions de sòl, així ho marca. D'aquesta manera, sovint es proveeixen uns espais públics –places i zones verdes– que acaben tenint poc sentit, en trobar-se en zones d'habitatges unifamiliars, tots amb el seu propi espai enjardinat, i a més en pobles petits, en què els espais lliures són molt propers. En aquests espais sovint no s'hi arriba a produir l'apropiació per part de la població, constituint espais força infrautilitzats i molt buits de contingut. El mateix succeeix amb els espais públics dels assentaments tradicionals, com poden ser les diferents places que hi ha escampades pel nucli urbà, en què en aquests anys de bonança econòmica sovint s'hi han realitzat obres de condicionament, aplicant uns paràmetres aliens, amb l'arranjament del paviment, la ubicació d'arbrat o la instal·lació de mobiliari urbà (bancs, fonts, etc.). En definitiva, s'hi ha actuat reproduint unes fórmules foranes, tot generant espais urbans clònics, configurats sense tenir en compte el lloc on es troben, o de si es tracta d'un poble petit o d'una ciutat. A més, tots aquests elements de mobiliari urbà són costosos de mantenir, per la qual cosa, amb l'actual escenari de contenció de la despesa, caldrà veure si acabaran degradant-se, i perdent la seva funcionalitat.

De vegades s'ha anat més enllà, i allò que s'ha reproduït han estat les estratègies d'actuació urbanística, com en el cas de les operacions de reforma interior que s'han realitzat en determinats nuclis tradicionals, sotmesos a problemes d'abandonament i degradació, que han consistit en la intervenció sobre els espais públics, a través de –per exemple– la implantació d'àrees per a vianants, la substitució de l'asfaltat per llambordes o la renovació del mobiliari urbà (hi ha diversos exemples, al llarg de l'àmbit d'estudi, però es podrien mencionar els de Sant Pere Pescador, Fortià, Palau-saverdera o Viladamat), amb la qual cosa, s'intenta incidir en l'espai privat, a través de la millora de l'espai públic, tot repetint, en el fons, patrons d'intervenció urbanística àmpliament estesos. En determinades ocasions aquestes actuacions de millora de l'espai públic semblen respondre a la intenció de contribuir a valoritzar turísticament els recursos històrics, arquitectònics o culturals, com podria ser el cas de Castelló d'Empúries, o de Peralada, i en aquests casos la tematització sovint ve del fet d'intentar recrear un espai, d'acord amb les noves demandes turístiques.

A més d'això, en el cas dels municipis petits, i seguint amb aquestes qüestions d'índole més paisatgística, es dona la paradoxa que els pobles que s'han mantingut més vius són els que apareixen més transformats i, en canvi, aquells que han conservat l'arquitectura de la pedra –estèticament tan atractiva– ho han fet perquè havien estat deshabitats i han estat recuperats per al turisme. I és que, a diferència d'altres països europeus –el cas holandès esdevindria paradigmàtic, en aquest sentit–, en el nostre país generalment no s'ha conservat el patrimoni urbà construït. Així doncs, ens trobem que els petits nuclis rurals, que apareixen molt endreçats i arranjats físicament –els popularment anomenats com a “pobles pessebre”– estan pràcticament desproveïts de vida social i comunitària, i presenten una utilització molt diferent, en funció del dia de la setmana. Així, com s'ha pogut observar, aquestes dinàmiques sovint comporten una reinvençió i una certa idealització, per la qual cosa constitueixen una altra de les manifestacions dels processos de tematització de l'espai urbà. Aquesta és una tendència que s'ha produït molt al Baix Empordà, en una sèrie de pobles (Pals, Peratallada, Palau-sator, etc.) que són molt presents en l'imaginari col·lectiu, però que també s'ha donat a l'Alt Empordà, a Sant Mori, però també a les parts centrals dels nuclis de Torroella de Fluvià, Riumors, Viladamat, etc. així com a molts dels petits llogarets de caràcter més rural.

La irrupció dels estils de vida urbans en els espais “rurals”

Una altra de les qüestions que més m'ha preocupat han estat les implicacions de les diferents dinàmiques sobre els espais anomenats rurals, en els quals –malgrat tot– encara es poden encabir bona part dels municipis de la segona i la tercera línies de costa de l'àmbit d'estudi.

Respecte a aquesta qüestió, es poden considerar diversos elements, però el primer seria, segurament, el predomini o –si més no– la presència significativa del sector primari, de les activitats agrícoles, ramaderes o forestals, que sempre han anat lligades amb la suposada condició de ruralitat. No obstant això, si l'agricultura (i la ramaderia) és el que ha de definir el que és rural, avui hi ha ben pocs territoris del nostre país que encara s'hi pugin considerar, perquè molt poca població s'hi dedica i el sector primari genera un part reduïda de la

riquesa. La majoria del territori continua sent conreat i continua sent agrícola, però –com s’ha vist al llarg de la tesi– només perquè hi ha uns pocs pagesos –cada cop menys– que el mantenen, menant grans quantitats de terra, amb una forta inversió en maquinària, fertilitzants, etc. Mentrestant, molta de la població que viu en aquestes àrees s’ocupa, cada cop més, en altres sectors. Unes vegades en els mateixos llocs de treball que genera tota aglomeració urbana, per petita que sigui: administratius, botiguers, restauradors, paletes, fusters, etc. Altres vegades, i cada cop més, en altres poblacions, més o menys properes, gràcies a unes elevades mobilitats quotidianes. Això ja suposa un pas prou definitiu en l’acostament als comportaments i estils de vida urbans.

Fa uns anys gairebé no es construïa en els llocs considerats rurals, senzillament perquè no hi havia demanda. Era poc probable que algú es plantegés anar a viure a un poble, si no era per motius laborals o perquè hi establís uns lligams, per exemple, familiars. Tampoc era molt factible que un promotor immobiliari trobés atractiva la inversió en aquests llocs. La població dels pobles –per exemple, les persones que cursaven estudis superiors– tendia a marxar a les ciutats, i aquests municipis continuaven perdent habitants, seguint una tendència que s’havia iniciat molts anys abans, amb l’anomenat “èxode rural”. Aquells i aquelles que no marxaven, com els joves que encara feien de pagès, o es quedaven a casa dels pares, o s’arreglaven alguna casa desocupada a dins del poble o n’aixecaven una de nova als nombrosos buits interiors. Doncs bé, un primer pas cap a la integració amb els models urbans es produeix quan la gent del poble, en el moment d’independitzar-se, passa a construir-se cases als afores, moltes vegades ja en forma de xalets unifamiliars, perquè els aporten més comoditats o perquè els surt més econòmic que arranjar una casa vella de dins del nucli. No solen ser operacions unitàries, fetes per una promotora, sinó que els que la tiren endavant són ells mateixos i la construcció la fa algun dels paletes locals. Al costat d’aquestes cases noves, pot ser que hi hagi alguna segona residència (aixecada sobretot als anys vuitanta), però sempre de gent amb algun lligam a la població.

En canvi, en els anys de dinàmica alcista dels preus de l’habitatge que aquí s’han analitzat, molts pobles han començat a experimentar creixements de més magnitud, perquè hi ha hagut demanda. Una demanda que pot ser de la mateixa gent del poble, però que moltes vegades es correspon ja amb persones d’origen forà –generalment parelles joves, amb fills o en edat de tenir-ne–, que en aquest període sí que han trobat plausible anar a viure a un poble, pel diferencial en els preus del sòl, i en conseqüència de l’habitatge, que els ha permès adquirir-ne un de millors condicions a uns preus més ajustats, per les majors facilitats de mobilitat –ni que sigui en vehicle privat– i per la recerca d’una millor qualitat de vida (més tranquil·litat, menys sorolls, més espai lliure, etc.). És d’aquesta manera com aquests pobles han entrat a formar part de l’escenari de les dinàmiques urbanes, no per les condicions del lloc en si, sinó per les condicions del lloc en relació amb el conjunt del territori (accessibilitat, preus del sòl, serveis, etc.). Per això molts pobles han passat a ser indrets atractius per viure-hi i han començat a ser interessants per al negoci immobiliari. Els promotors hi han construït, la gent ha comprat els habitatges, i els pobles han crescut, després de molt temps de no fer-ho, si més no, amb les magnituds i la celeritat amb què ho han fet en aquests anys. En aquesta línia, molts

d'aquests pobles havien fet el seu planejament anys enrere –altres no, i encara comptaven, únicament, amb delimitacions de sòl urbà–; un planejament que no s'havia arribat a desenvolupar, perquè no hi havia hagut demanda (bé amb referència als promotors, bé quant als usuaris finals).

Aleshores, amb l'arribada de la nova població, comencen a sorgir demandes de serveis, els ajuntaments veuen la necessitat d'arribar a unes determinades xifres de població suficients per aconseguir-los, i això encara esperona més el creixement. A més dels evidents canvis físics (extensió de la urbanització, desaparició de camps de conreu, etc.), es produeixen importants canvis socials. Les persones nouvingudes resideixen al municipi, però es poden integrar més o menys (normalment, pel que sembla, ho fan quan els fills van a l'escola), sovint treballen fora del poble i només hi van a dormir. A més, tenen altres comportaments i altres maneres de veure les coses fins al punt que, com ha succeït en alguns indrets, poden arribar a fer canviar la composició política de l'Ajuntament. La població autòctona, per la seva banda, pot mostrar-hi el seu rebuig. Sovint pensen que el poble corre el risc de desvirtuar-se, de perdre l'esperit.

Així és com, a través d'aquestes tendències del mercat immobiliari, alguns dels pobles que anomenem rurals es veuen cada vegada més integrats en el fet urbà, de manera que els processos de transformació territorial, els estils de vida i els nivells de renda s'hi equiparen, en bona part, amb els estàndards de la resta del territori. La mobilitat cada cop s'hi estructura segons uns paràmetres més urbans, les pautes i la composició social canvia, i els estils de vida i les demandes de serveis també, ja que esdevenen, per dir-ho així, més urbanes. Això es pot relacionar amb la qüestió de la provisió de les xarxes, els serveis i els equipaments; un element que hauria estat clarament deficitari en l'àmbit rural, i que constituiria una de les diferències amb l'àmbit urbà, ja que ha millorat, però encara s'hi detecten mancances.

Aquest fet es pot relacionar amb una qüestió crucial, que també s'ha reflectit a la tesi, com és la manca de capacitat efectiva de bona part de les administracions locals. Unes administracions que, per l'escassetat de recursos, no poden afrontar la provisió d'alguns d'aquests equipaments i serveis. En aquesta línia, s'ha pogut veure, en tractar la qüestió dels agents, com els ajuntaments han vist en els creixements urbanístics l'oportunitat d'aconseguir uns determinats serveis per al poble, d'assolir una certa capacitat financera i d'arribar a un cert llindar de població que els permeti desenvolupar un paper més important des del punt de vista polític, econòmic, funcional, territorial, etc.

El problema, doncs, és la manca d'un finançament adequat de les administracions locals. L'origen d'aquesta situació es podria buscar en diverses circumstàncies, que venen de lluny, però un element que probablement hagi resultat determinant és la progressiva reducció d'impostos que s'ha anat aplicant en el període analitzat i, molt especialment, la modificació de l'Impost d'Activitats Econòmiques l'any 2003, restringit des d'aleshores a les empreses amb una xifra de negocis igual o superior al milió d'euros. Amb la minimització d'aquest impost, en els ingressos dels ajuntaments ha acabat agafant molt de pes tot allò relacionat amb el component immobiliari, a través del cobrament de l'Impost de Bens i Immobles, però també

a través de la concessió de les llicències d'obres, etc. Aquest fet explica que els ajuntaments, en certa manera, s'hagin vist impulsats durant aquests anys –uns anys, a més, de bonança del sector– a buscar els recursos i el sòl per a dur a terme la provisió d'equipaments i serveis, a través dels processos d'urbanització. Ara la incògnita és, de cara al futur, què passarà amb aquests equipaments i serveis, davant del context de crisi econòmica i d'austeritat de les administracions.

El paper de la gestió municipal

Al llarg de la tesi s'ha fet referència a la difícil situació en què es troben molts consistoris municipals. En primer lloc, els ajuntaments que han tingut la voluntat d'assolir determinats serveis, han vist en el creixement urbanístic el camí més viable per a obtenir-los, a causa de l'escassetat d'altres mitjans econòmics. En segon lloc, cal afegir-hi la manca de recursos tècnics per a gestionar amb eficàcia unes dinàmiques que es despleguen en uns àmbits que cada cop més sobrepassen el seu àmbit d'actuació.

Aquesta tesi també esdevé, doncs, un exemple de la rellevància de les intenses relacions que durant aquests anys s'han establert entre els ajuntaments, els creixements urbanístics i els seus impulsors –els promotors immobiliaris–, donades les dificultats de finançament amb què sovint es troba aquest nivell de l'Administració, i com aquestes relacions han incidit en la materialització dels processos d'urbanització, especialment en els municipis més petits, atès que bona part dels municipis de l'àmbit d'estudi són pobles petits o, fins i tot, micropobles –l'any 2006, el darrer del període analitzat, una tercera part no arribava als 500 habitants i dues terceres parts es trobaven per sota del miler d'habitants–; una circumstància que s'hauria donat arreu de Catalunya.

D'aquesta manera, el que ha succeït en aquesta àrea resulta un exemple més què, davant de dinàmiques com les que aquí s'analitzen, probablement es necessiten unes estructures locals més fortes. En aquest sentit, no és gaire atrevit posar en qüestió l'atomització de l'actual mapa municipal, tot i la polseguera que sempre aixequen aquest tipus de plantejaments a Catalunya –només fa falta recordar la polèmica que va originar l'any 2001 la sortida a la llum de l'anomenat "Informe Roca", especialment, per la proposta que feia de supressió dels petits municipis, i que entre altres qüestions, d'ordre polític, va fer que finalment fos apartat–. Aquesta estructura de l'Administració local es mostra clarament ineficaç per a gestionar qüestions tan claus com l'urbanisme, tot i que ara, amb la crisi econòmica, sembla que arguments d'aquest tipus es poden tornar a treure del calaix. Cal –si més no– plantejar qüestions com la revisió del mapa municipal, amb la fusió de municipis per tal d'atorgar-los una dimensió mínima amb l'objectiu que els ajuntaments puguin exercir les seves competències en unes millors condicions de finançament, i que tinguin una major capacitat de gestió. També seria necessària la reforma dels consells comarcals, tot incidint en el seu paper d'organisme per a la mancomunació dels serveis, i la creació de les vegueries, en substitució de les actuals diputacions, que poguessin exercir tant com a àrees de descentralització del Govern i l'Administració de la

Generalitat com de l'Estat, i que a més funcionessin com a òrgans de recolzament als municipis en la prestació de serveis.

Finalment, caldria treballar –en la mesura del possible– en aspectes com l'establiment de fórmules de cooperació territorial entre els municipis, per tal de planificar tant els usos del sòl com els creixements urbanístics d'una manera més integrada i amb una visió més de conjunt, especialment pel que fa a les àrees d'activitat econòmica, o polígons, tot establint mecanismes de compensació que serveixin per a què els possibles beneficis de la implantació d'aquestes àrees puguin repercutir en els diferents municipis implicats, i no solament en aquell en el qual s'ubiquen, de manera que es genera una cursa per tal de disposar, tots els municipis, del seu propi polígon industrial.

El paper de la planificació territorial i urbanística

Com ha quedat ben palès al llarg de la tesi, en matèria urbanística cada ajuntament ha tendit a prendre les decisions segons els seus propis interessos, sense tenir en compte una visió de conjunt, ja que des la restitució de la Generalitat, el desplegament del planejament territorial a Catalunya, durant molts anys, va ser pràcticament inexistent. En aquest període, només es va arribar a elaborar el Pla Territorial General de Catalunya; un pla, a més, amb poc nivell de concreció, que resultava força desfasat en el moment de la seva aprovació –pel llarg procés de tramitació–, i amb un baix nivell de desplegament, ja que no es va desenvolupar l'estructura jeràrquica de figures de planejament que se n'havia de derivar. Cal fer notar, en aquest sentit, que el període que aquí s'ha analitzat amb més profunditat (1996-2006) correspon en bona part als anys que van des de l'aprovació definitiva del Pla Territorial General, l'any 1995, fins al moment en què s'acaba establint, amb tota la seva extensió, el sistema de planejament territorial a Catalunya, l'any 2010, amb la finalització del procés de redacció i d'aprovació dels diferents plans territorials parcials. Per tant, d'ençà de la instauració de la democràcia, la planificació territorial no va constituir una referència per a la planificació urbanística municipal i, davant l'absència d'uns plantejaments de conjunt per part de la Generalitat, els efectes de les dinàmiques socials, econòmiques i demogràfiques que s'han anat desplegant pel territori van acabar sent regulats, de forma molt fragmentada, a través de les disposicions dels plans urbanístics municipals. Així, els ajuntaments –legitimats també pel principi de l'autonomia municipal– van anar desenvolupant el seu urbanisme, a partir de la planificació municipal, realitzada sota visions molt parcials o concretes de la realitat. És veritat, però, que les comissions territorials d'urbanisme també haurien anat exercint les seves funcions, però mancades d'un marc i uns criteris de conjunt clars per a fer-ho.

En els darrers anys del període analitzat, coincidint en bona part amb l'alternança política en el Govern de la Generalitat, es va intensificar l'actuació en matèria territorial a Catalunya, a través, entre altres elements, de la reactivació del Programa de planejament territorial, amb la redacció d'una sèrie de figures de planificació territorial i urbanística. Per tant, en aquests anys, des de la Generalitat, s'ha donat un fort impuls a la planificació supramunicipal, que ha donat com a fruit un bon número de figures de planejament, respecte

a les quals, la zona de l'Alt Empordà ha esdevingut força paradigmàtica, ja que ha experimentat una important implantació d'aquests tipus de documents. És així com, en el període que s'analitza, la Generalitat es revela com l'agent que intenta ordenar i reconduir les dinàmiques que se succeeixen, cada vegada amb més celeritat, sobre els nostres territoris, com són la intensificació de la pressió urbanística i la dispersió dels assentaments, a través d'aquest exercici de planejament –un exercici en bona part inèdit fins aleshores–, mitjançant el qual es culmina el desplegament del sistema de planejament de Catalunya, i s'estén la planificació territorial al conjunt del territori, que passa a disposar d'uns instruments que estableixen les estratègies generals que, en principi, hi han d'ordenar les actuacions en matèria urbanística i territorial. Es tracta d'un intent molt lloable de planificar, ordenar i dirigir, i de no deixar l'evolució de les dinàmiques a expenses només dels dissenys del lliure mercat. A més, com s'ha pogut constatar a les entrevistes, aquestes actuacions haurien fet que, en la percepció dels diferents agents del territori, el paper de la Generalitat hagués passat a ser considerat com a molt rellevant i, en bona part dels casos, com un paper força positiu.

Ara bé, la planificació que s'ha anat elaborant durant aquests anys, malauradament, arriba quan el *boom* immobiliari ja s'ha acabat, i l'escenari en què ens trobem és diametralment oposat al que es dibuixava només uns anys enrere. Per tant, cal preguntar-se també, de cara al futur, per l'efecte que poden acabar tenint aquests plans sobre les disposicions de la planificació urbanística que, en principi, s'hauria d'anar adaptant a aquest planejament d'ordre superior.

En aquest sentit, es produeix una situació d'incertesa derivada sobretot –al marge d'altres consideracions, com pugin ser els canvis experimentats en l'orientació de les polítiques territorials, arran de les alternances en el Govern– de l'actual escenari de crisi econòmica que, a causa de les polítiques de contenció de la despesa, no contribueix a l'adequat desplegament dels preceptes d'aquesta planificació. Així, la situació de refredament –quan no aturament– de les dinàmiques urbanístiques s'hauria de poder aprofitar, precisament, per a abordar aquest desplegament, i assentar així les bases de cara al futur, cosa que permetria que en el moment en què aquestes es reactivessin, els creixements es fessin de forma ordenada i estructurada.

En comptes d'això, la crisi probablement suposi un risc afegit, des del punt de vista de la incidència d'aquests instruments, per les pressions que –com assenyalaré més endavant– s'estan produint ja sobre el territori, amb l'argument del creixement econòmic i de la generació de llocs de treball.

Per una altra banda, durant aquest període s'ha dut a terme una important revisió del planejament urbanístic municipal, amb la posada en marxa de l'elaboració de molts POUM. En part, per tal d'adaptar els plans d'ordenació a les successives modificacions legislatives (lleis d'urbanisme), però també a causa de les pressions per l'ocupació d'aquests anys.

No obstant això, cal assenyalar que bona part dels creixements urbanístics que s'han produït en aquest període, sobretot en aquells indrets de segona i de tercera línia de costa, en realitat provenen de

planejaments anteriors –sovint dels plans generals dels anys vuitanta–. Aquests plans havien fet unes previsions sobredimensionades, que contenien uns potencials de creixement que no s’havien arribat a desenvolupar, perquè no s’havien donat les circumstàncies adequades, i que en aquest període més recent, de fort dinamisme del mercat immobiliari, sí que s’han donat. Per tant, s’han tirat endavant els processos d’urbanització en un context molt diferent al que hi havia en el moment en què es van fer les previsions de creixement. Val a dir que, de vegades, fins i tot els creixements urbanístics poden venir d’unes certes preexistències anteriors, en què ja es va comprometre el sòl d’alguna manera. Altres vegades han estat fruit de requalificacions, de plans parcials que després han quedat integrats en el planejament, a través d’una modificació puntual, o de l’elaboració d’un text refós del pla general; un fet que es pot relacionar amb el paper tan actiu que han jugat els agents privats lligats a l’urbanisme en aquest període. De totes maneres, en molts pocs casos els desenvolupaments executats en aquests anys són creixements definits en els nous POUM, ja que aquests, en moltes ocasions, s’han anat elaborant en aquest mateix període.

Cal plantejar-se, doncs, la possibilitat que ara, amb el canvi d’escenari socioeconòmic, amb l’esclat de la bombolla immobiliària i la irrupció de la crisi econòmica, torni a succeir el mateix, és a dir, que els creixements planificats durant aquests anys –en un context molt determinat– no s’arribin a executar o, si més no, no ho facin amb la celeritat amb què s’haguessin materialitzat de seguir les tendències d’aquest període, i que ho facin en un altre moment, més endavant, quan les circumstàncies siguin molt diferents a les del moment en què s’han elaborat.

Un element important, en relació amb això, és el caràcter dels nous POUM: si han estat extensius o, per contra, han tendit més aviat a la contenció del creixement, arribant, fins i tot, a desclassificar algun sector. La veritat és que, tot i que a les entrevistes s’ha fet algun apunt en aquesta línia, he d’admetre que no n’he tret una idea massa concloent. Caldria un estudi més acurat sobre aquesta qüestió, realitzat en base als textos dels documents de planejament. El problema, en tot cas, és la lentitud amb què massa sovint es desenvolupen aquests processos, i com les inèrcies derivades de planejaments anteriors comprometen el sòl, ja que tot i que les disposicions dels POUM dels darrers anys puguin ser menys expansionistes i limitin les previsions de creixement, en molts casos el sòl compromès ja assoleix una magnitud considerable.

El paper dels agents privats lligats a l’urbanisme

Havent fet referència a la situació de relativa debilitat amb què molts ajuntaments han d’afrontar les pressions urbanístiques que es despleguen sobre el seu municipi, aprofito aquest moment per a introduir algunes consideracions sobre el paper desenvolupat pels agents privats lligats a l’urbanisme. Les dificultats estructurals de molts ajuntaments, en aquest període, també es constaten a l’hora de gestionar les pressions que de vegades s’exerceixen per part d’aquests agents privats; uns agents que, en alguns casos, tenen unes dimensions i estan acostumats a treballar en unes escales molt allunyades del que suposa el dia a dia

d'aquests petits municipis, ja que sovint aquells que han anat a invertir en molts d'aquests pobles han estat agents forans.

Una primera qüestió a comentar, respecte al paper d'aquests agents privats, és que a les entrevistes, en bona part dels casos, no se'ls situava com l'agent més determinant en la qüestió dels creixements, sinó que eren les diferents administracions a qui s'atribuïa la major quota de responsabilitat, i especialment a l'Administració autonòmica, en ser la responsable d'establir el marc general i d'exercir un control sobre aquestes qüestions. S'ha d'assenyalar que fins i tot es podia constatar un cert consens entre les entitats mobilitzades en contra dels creixements i els mateixos promotors, quant a la reclamació d'una major i més clara reglamentació en la qüestió dels creixements. En aquest sentit, es detecta una certa contenció de les entitats, vers al paper desenvolupat pels agents privats, ja que no s'entra a valorar qui és qui desenvolupa els creixements urbanístics, i les reivindicacions sempre es dirigeixen a l'Administració; actitud que segurament contrasta amb les postures que haurien tingut les mobilitzacions ciutadanes de finals de la dictadura i principis de la democràcia, sobre la transformació de les ciutats i els processos d'urbanització, que sovint sí que es mostraven força bel·ligerants respecte a les maniobres dutes a terme des del capital privat.

Al marge de la visió més o menys positiva de propietaris de sòl i promotors, i de les majors o menors reserves que hi puguin haver a l'hora de valorar el paper desenvolupat per uns agents que operen en l'òrbita privada, cal dir que en aquesta qüestió, probablement, hi hagi influït també un element d'ordre metodològic, que ja s'ha assenyalat al capítol de metodologia. Es tracta del fet que allò que s'ha recollit a les entrevistes, amb referència al tema del paper dels agents, en realitat no és més (ni menys) que la verbalització per part de les persones entrevistades dels posicionaments de les organitzacions, institucions o col·lectius a què representen. De vegades, fins i tot pot passar a l'inrevés, ja que determinats interessos, en relació amb una qüestió tan complexa i delicada com és aquesta, sovint no s'expressen en una entrevista. Per tant, de les entrevistes no es desprèn directament segons quina informació –tampoc s'esperava–, de manera que, del seu contingut, sovint se n'ha de fer una lectura entre línies. Des d'aquest punt de vista, allò que s'exposa a les entrevistes són les argumentacions i –en alguns casos– les justificacions de les diferents institucions o entitats, que estan en funció d'uns determinats interessos, però que també resulten interessants. Així mateix, com ja s'ha apuntat, no s'ha pogut arribar a determinats agents, com puguin ser grans promotores, grans propietaris o grans grups d'inversors o grups empresarials, que no són fàcilment accessibles, per la seva magnitud, pel seu caràcter de vegades poc definit, o poc transparent, o per la llunyania amb què es troben els seus centres de decisió. Per tant, la selecció d'organismes, institucions i col·lectius entrevistats ha comprés, per una banda, a les administracions i, per l'altra, a una sèrie d'agents, més grans o més petits, però que es caracteritzen per ser més propers a la realitat territorial de l'àrea analitzada, ja que desenvolupen la seva activitat en uns contextos locals o regionals.

En tot cas, i malgrat aquestes consideracions d'ordre metodològic, la visió que s'ha pogut extreure de les diferents entrevistes sobre els agents privats que intervenen en l'urbanisme i la seva actuació durant aquests

anys ha estat bastant controvertida, a diferència, segurament, dels plantejaments molt més crítics, que s'han pogut copsar a través de l'anàlisi de la bibliografia i la documentació específica sobre la qüestió dels agents. D'aquesta manera, pel que fa als promotors –en definitiva, els executors dels creixements– en alguns casos s'ha reconegut que en aquests anys han portat la seva activitat a l'extrem i que han exercit certes pressions sobre les administracions, portant així en bona part la iniciativa i exercint un paper força determinant. En canvi, en altres casos no s'ha identificat a aquests agents com els principals responsables de les transformacions, ja que la màxima responsabilitat s'ha situat, més aviat, de la banda de l'Administració.

El que sí s'ha després de les entrevistes, molt clarament, és el joc que en aquests anys s'ha establert entre promotors i ajuntaments, que ha servit per a satisfer els interessos dels dos agents, ja que així els ajuntaments han pogut satisfer determinades necessitats i els promotors han pogut maximitzar els seus beneficis. També s'ha pogut constatar el canvi d'escala experimentat en aquest període en el sector immobiliari, amb la globalització de les inversions relacionades amb la construcció i el mercat de l'habitatge, l'augment de la mida de les operacions, i el desembarcament a la zona de grans empreses foranies, que han anat substituint a l'empresariat més local. Un fet que hauria incidit en les majors dificultats de les administracions locals per a gestionar les pressions que arriben des dels agents privats, i en una menor capacitat de negociació per part dels petits consistoris municipals. En aquesta línia, i tal com està demostrant l'actual situació de crisi econòmica i financera, les accions de les administracions es troben cada cop més supeditades a les pressions dels agents privats. Igualment, haurien estat sotmeses a les pressions dels interessos privats durant l'etapa de creixement econòmic, i especialment respecte a l'urbanisme; un fet que sembla que també s'ha donat en aquests àmbits petits, tot i que no s'arribés a reflectir de forma tan explícita en moltes de les entrevistes.

Quant als propietaris de sòl, probablement el més rellevant sigui el canvi de model que s'ha produït, entre la situació característica dels creixements dels anys seixanta i setanta, produïts arran del desenvolupament del turisme, en què la gran propietat agrícola va jugar un paper força important –només cal recordar com l'estructura agrària (propietat de la terra i parcel·lació agrícola preexistent) va incidir en les conversions de sòl rústic en sòl urbà d'aquelles èpoques (un fet que es tradueix tant en la forma que acaben adoptant les urbanitzacions com en els noms de les mateixes, que fan referència al seu origen agrícola)–, i la situació actual, en què la capacitat de condicionar els processos d'urbanització per part d'aquests propietaris s'ha vist en bona part reduïda. Tot apunta a què els creixements en aquest període s'han realitzat més a partir de l'addició de petites propietats, que es van aglutinant mitjançant una sèrie de transaccions de compra-venda, i que estan en funció de la classificació del sòl definida pel planejament urbanístic. Un altre element d'interès són els processos d'acumulació de terrenys susceptibles de ser urbanitzats que, segons sembla, es produïrien per part de grups d'inversors, que especulen amb el sòl, de cara a futures possibilitats de negoci, i que poden suposar que la terra canviï diverses vegades de mans, de forma prèvia a la urbanització. Aquest fet fa que els agents, amb les successives transaccions, vagin aconseguint beneficis i, conseqüentment, que els terrenys vagin augmentant de valor.

Finalment, convindria fer referència a un darrer agent del qual pràcticament no se n'ha parlat, però que ara, amb la perspectiva que donen els fets més recents, es revela de gran importància, i que no és un altre que el sistema financer. El paper exercit per les entitats financeres (bancs i caixes), no va ser un element que quedés massa reflectit a les entrevistes però, juntament amb els promotors immobiliaris i els propietaris de sòl, formen part del conjunt d'agents que, des de l'esfera privada, intervenen en la generació de creixements urbanístics i en la producció d'habitatge.

Els promotors immobiliaris aprofitaven els baixos tipus d'interès i les facilitats donades per les entitats bancàries per anar encarint l'habitatge, al mateix temps que portaven al màxim el ritme de producció residencial. El sistema financer, per la seva banda, esperonava la demanda d'habitatge, donant solvència a unes demandes que d'una altra manera, amb els elevats preus que havien assolit els immobles, no s'haurien pogut materialitzar, i esperonant les compres d'habitatge com a inversió, per l'acció combinada de la baixa rendibilitat dels dipòsits bancaris i la laxitud a l'hora de concedir els préstecs hipotecaris per part de les diferents entitats. Així, les entitats financeres proporcionaven liquiditat als promotors, per a què aquests poguessin dur a l'extrem la seva activitat, maximitzant els seus beneficis, i aconseguien una major quota en el mercat immobiliari, assegurant-se una important cartera de clients, lligats per crèdits hipotecaris amb períodes d'amortització cada cop més llargs, per tal de poder adquirir un habitatge al preu cada cop més elevat que fixaven els promotors. Així doncs, tal com s'ha parlat del joc establert entre ajuntaments i promotors, també es pot parlar del joc establert entre promotors i entitats financeres. Un joc que ha incidit de forma determinant en la dinàmica alcista de la producció residencial, en l'aparició de tota una sèrie de creixements urbanístics i en la seva aturada arran de la crisi, ja que tot i que també hi han pogut incidir altres elements, com la manca d'oportunitats laborals, l'augment de l'atur, la pèrdua de poder adquisitiu per les successives baixades dels salaris o la creixent precarietat laboral, un cop el crèdit de bancs i caixes s'ha restringit, les fortes demandes d'habitatge del període analitzat pràcticament s'han esvaït. D'aquesta manera, el sistema financer, tot i pràcticament no aparèixer en aquesta tesi, es revela, al cap i a la fi, com un dels principals agents –de la mateixa manera que els promotors– que es troben al darrera dels esdeveniments viscuts en el tombant de segle, i que han portat a la situació actual. La diferència entre ambdós sectors és que, tot i que tots dos estan sotmesos en una profunda reestructuració, en el cas del sistema financer les pèrdues concretes s'assumeixen des de l'esfera pública, mitjançant nacionalitzacions i injeccions de liquiditat amb fons públics. Aquesta qüestió provoca de retruc una distorsió del mercat immobiliari, amb la bossa d'habitatge que les entitats han aglutinat, donat que aquestes no han baixat els preus dels immobles.

Prèviament, en fer referència als mecanismes que actuen en el mercat de l'habitatge, he parlat de les decisions dels particulars que, sent perfectament legítimes des d'un punt de vista individual, poden comportar determinats efectes no desitjats en el plànol col·lectiu. En aquest sentit, com ja he dit, caldria una major regulació –des de les administracions– dels contextos i les dinàmiques en relació amb les quals es prenen aquestes decisions individuals, per tal d'evitar els possibles efectes negatius derivats del principi de llibertat individual. No obstant això, no és tan legítim que els grans agents situats en l'esfera privada (promotores

immobiliàries, grups d'inversors i propietaris de sòl, entitats financeres, etc.), desenvolupin les seves accions, tal com ha succeït, en un marc de creixent desregularització, ja que donada la seva magnitud, les seves accions sovint tenen conseqüències molt importants sobre un gran nombre de persones. L'actuació d'aquests grans agents privats –que disposen d'un elevat grau d'informació i recursos– ha de ser controlada de prop per part de l'Administració, igual que les accions individuals dels ciutadans, i a més s'hauria de poder desenvolupar sota uns altres valors, diferents dels de l'especulació i la maximització de beneficis, per exemple, introduint-hi, de forma decidida, qüestions de responsabilitat social corporativa.

Fins ara hem observat aquestes qüestions des d'un plànol general però, què succeeix si ens ho mirem des del punt de vista més concret, fent referència als diferents municipis de l'àrea analitzada? En relació amb això, quan he parlat de la incidència que han tingut les diferents dinàmiques, he assenyalat que es feia difícil arribar a dirimir quin pes hauria tingut cadascun dels factors identificats en la compra d'habitatge de la zona, i que en realitat, amb la tesi, el que s'ha fet ha estat mostrar com les diferents dinàmiques socioeconòmiques de caràcter general incideixen en un àmbit petit com és aquest, tot transformant-lo. Doncs una mica succeeix el mateix amb la qüestió dels agents. Efectivament, tot i haver resseguit el paper –proactiu o reactiu– que han desenvolupat, vers la qüestió dels creixements urbanístics, els agents implicats (administracions públiques, agents privats lligats a l'urbanisme, col·lectius posicionats en contra dels creixements –i que, juntament amb altres entitats, conformen la societat civil– i els dos sectors econòmics tradicionalment amb més pes a l'àrea d'estudi –turisme i pagesia–), si es vol determinar amb exactitud quin ha estat l'agent que ha tingut un caràcter més decisiu en la dinàmica territorial de l'àrea estudiada, resulta difícil d'identificar a partir de la informació extreta de les entrevistes. En aquesta línia, es podria haver restringit l'àmbit de la recerca, fent un estudi més detallat i concret d'alguns pocs casos. També es podien haver assajat altres mètodes d'anàlisi, però, com ja s'ha dit abans, una aproximació metodològica diferent de la que aquí es planteja hagués suposat tot un altre camp de recerca, per no dir que aquesta qüestió dels agents estava inserida dins d'uns objectius de caràcter més global.

De totes maneres, tot i no poder arribar a determinar amb prou exactitud quin ha estat el principal agent del canvi en aquest seguit de municipis, sí que es pot veure com els diferents agents han jugat el seu paper, i com ha estat l'actuació d'uns i altres aquella que, de forma entrelaçada, ha condicionat la dinàmica territorial i urbanística de l'àrea d'estudi durant aquests anys. Així, la diferent interrelació de les actuacions d'aquest seguit d'agents ha fet que municipis veïns, amb semblants característiques i sotmesos a les mateixes dinàmiques, hagin crescut en unes magnituds molt diferents i amb tipologies d'assentament diferenciades. Això és ja força concloent i dona una idea de la importància que adquireixen les diferents visions, interessos i maneres d'actuar d'aquests agents i com, de la seva conjunció, se'n desprèn un determinat model territorial i urbanístic, i no un altre.

Són diversos els exemples que es podrien aportar, en aquest sentit, amb diferents graus de magnitud i matisos, però en donaré dos. En primer lloc, es pot fer referència a la dicotomia que es planteja entre uns

municipis com Vilajuïga i Palau-saverdera. Vilajuïga és un municipi on no hi ha urbanitzacions turístiques –pràcticament no hi ha segona residència– i on els creixements urbanístics dels darrers anys s’han fonamentat en la constitució d’àrees residencials de baixa densitat –amb un important component de l’habitatge protegit–. Aquesta situació ha propiciat un creixement notable de la població, per l’arribada de parelles joves en edat de tenir fills, procedents de municipis de la rodalia –amb el conseqüent increment de la natalitat– i ha donat com a resultat un model de poble força cohesionat, amb una associació de mares i pares molt activa i amb un teixit social ben viu. A l’altre cantó, en canvi, Palau-saverdera ha optat per un model urbà basat en creixements en forma d’urbanitzacions, desconnectades del nucli principal, promogudes per la iniciativa privada, mitjançant plans parcials que després s’han incorporat a les normes subsidiàries. Aquestes urbanitzacions han estat el lloc d’assentament de persones procedents de països nord-europeus, que o bé hi resideixen tot l’any –o hi passen certes temporades–, o bé les usen com a segona residència.

Es pot destacar també la paradoxa que suposa que els quatre municipis de la plana més estricta –caracteritzats, en principi, pel seu caràcter rural i agrícola– amb l’evolució dels darrers anys hagin passat a estar diferenciats, cada un d’ells, per la diferent incidència de les diverses dinàmiques. Així, mentre que Fortià ha experimentat una forta implantació de les àrees residencials de baixa densitat, el municipi veí de Riumors, així com el de Vilamacolum, pràcticament no han registrat creixements i, en canvi, han patit processos de reforma interior, amb la rehabilitació d’antigues cases pairals, que s’han reformat per a la segona residència. Igualment, a un municipi com Torroella de Fluvià, s’hi ha donat aquest mateix procés, en el nucli tradicional, però també ha desenvolupat una urbanització turística de gran envergadura, que n’ha fet créixer, en gran mesura, la superfície urbanitzada.

Les pressions urbanístiques i el futur d’aquestes dinàmiques

Ara per ara, amb l’actual situació de profunda reestructuració que està vivint el sector de la construcció, que ha implicat la destrucció de bona part dels llocs de treball i la desaparició d’una part molt important del teixit empresarial del sector, juntament amb la important davallada de les xifres de producció residencial, per una banda, i l’aturament pràcticament total de les demandes d’habitatge, pel greu deteriorament de la situació econòmica i les fortes dificultats per a accedir al crèdit, les perspectives a curt i mitjà termini semblen indicar que es tardarà a donar sortida als molts habitatges que romanen buits, que la consolidació dels nous espais urbanitzats serà un procés lent, i que l’aparició de nous processos d’urbanització no serà, ni molt menys, un fet tan recurrent com ho ha estat en el període que aquí s’ha analitzat. Amb referència a això, una possible línia de recerca futura de la tesi seria, precisament, veure amb prou detall com s’han comportat les diferents variables d’anàlisi amb la irrupció de la crisi econòmica, i fins a quin punt s’han vist afectades les diferents dinàmiques de transformació.

Dit això, també és cert que la persistència tant dels factors de fons que expliquen aquestes dinàmiques de transformació –respecte a aspectes com ara els diferents tipus de mobilitats i fluxos migratoris o les noves

manifestacions del turisme–, com dels elements infraestructurals que les possibiliten –la millora dels sistemes i els mitjans de transport o el continu desenvolupament de les noves tecnologies de la informació i la comunicació–, fa pensar que, en un moment o altre, les dinàmiques de dispersió i d'ocupació del territori es reprendran. En efecte, en els anys que s'han estudiat, la pressió urbanística ha estat tan gran que no solament determinades àrees costaneres –que s'hi han abocat, transformant de forma notable la seva estructura productiva i laboral i passant a ser, pràcticament, un monocultiu de la construcció–, sinó que fins i tot els llocs més aparentment al marge –com molts espais de l'interior del país– s'han vist, en major o menor grau, afectats per aquestes dinàmiques. Per tant, tot i que avui dia, amb la greu situació de crisi econòmica, es fa difícil concebre un altre escenari diferent de l'actual, cal pensar també que les dinàmiques de metropolitanització són tan potents i tenen un caràcter prou estructural com per a què no hi hagi reversibilitat en aquest sentit, i que en un termini mitjà –o si més no a llarg termini–, aquestes dinàmiques tornaran a actuar. Quan es produirà això és molt difícil de preveure. És un fet que se'ns escapa de l'anàlisi, però també es fa molt difícil pensar que les pressions no es reactivaran mai més.

Cal assenyalar que, sense haver-ne fet un estudi pormenortizat, la sensació és que la pressió sobre les àrees centrals no s'ha reduït tant com a les àrees més perifèriques, i sembla lògic pensar que les pressions es recuperaran abans en aquestes zones. Així doncs, en el moment en què les pressions tornin a desplegar-se pel conjunt del país, arribant fins a les àrees més perifèriques, és plausible pensar que una de les primeres àrees en recuperar-se serà precisament l'Empordà. Per una banda, perquè compta amb una sèrie de valors que el fan ser una zona molt atractiva, com per exemple el paisatge (amb la presència del mar i de la muntanya, amb una notable superfície d'espais naturals, etc.), les facilitats i la rapidesa de les comunicacions (que encara s'han d'incrementar amb la provisió de futures infraestructures, per exemple, amb l'arribada del TGV i la millora dels serveis dels trens de rodalies i regionals, tot i que altres factors, com la incerta situació de l'aeroport de Girona, també hi vagin en contra) i la localització respecte a les principals ciutats de l'entorn (Figueres, però no solament, també les localitats de la costa, que ja no són aquells nuclis que a l'hivern quedaven pràcticament buits, sinó que cada cop més esdevenen autèntiques ciutats i, en una altra escala, Girona i Perpinyà, Barcelona i Toulouse). Per una altra banda, perquè la generalització dels diferents processos i l'encreuament de les diferents dinàmiques cada vegada serà més important i, des d'aquest punt de vista, l'àrea està immersa en uns mercats que cada cop més actuen en un àmbit global, i que impliquen tota una sèrie de dinàmiques com, per exemple, l'arribada de nous col·lectius de potencials usuaris i residents. Tots aquests elements units fan, en suma, que es vagin desenvolupant aquestes dinàmiques d'ocupació que abans es relacionaven amb el turisme i que, com s'ha deixat ben palès amb la tesi, ara s'han tornat molt més complexes, de manera que estarien més lligades amb altres fenòmens com són les migracions vinculades amb la compra de l'habitatge o el residencialisme.

Però sense haver d'esperar a què l'economia es redreci, les pressions per l'ocupació del territori poden sorgir també en el moment actual, quan s'estan plantejant determinades qüestions, aprofitant l'actual situació de crisi, amb l'argument del creixement econòmic i de la creació de llocs de treball, i en relació també amb les

incerteses que, com he comentat anteriorment, l'actual escenari planteja en relació amb els instruments de planificació urbanística i territorial que s'han anat establint durant els darrers anys. Em refereixo, per exemple, als plantejaments que ja s'han fet, des del Govern Central, en el sentit de reformar la Llei de Costes, per a comptabilitzar-la amb la promoció econòmica i la generació d'oportunitats laborals, o a les darreres iniciatives per tal d'implantar macro complexos urbanístics al nostre país, lligats a una oferta de turisme i oci, i que es justifiquen amb arguments com, per exemple, el volum d'inversió que poden generar, els llocs de treball que poden suposar, l'activitat hotelera que poden representar i les xifres de turistes estrangers que poden arribar a comportar. La qüestió és que aquests plantejaments, que impliquen l'ocupació d'extenses zones urbanitzades i la producció d'una gran quantitat d'immobles, no suposen més que el fet d'insistir en determinats models, com a via de sortida de la crisi, que són aquells que, en bona part, ens han conduït a la situació actual.

En tot cas, de cara al futur, es plantegen un seguit d'interrogants: Quin serà el comportament de les diferents demandes? I el dels diferents agents que actuen del cantó de l'oferta? Com s'absorbirà el gran estoc d'habitatges buits que hi ha actualment? Què succeirà amb les migracions extracomunitàries? I amb la demanda nord-europea? Seguiran desenvolupant-se els fluxos intercomarcals i interregionals? Què succeirà amb les activitats turístiques? S'imposaran les noves fórmules de turisme? Les zones urbanes originades amb el turisme, seguiran experimentant la tendència a esdevenir zones de primera residència? Les noves àrees residencials de baixa densitat, s'acabaran articulant amb els teixits preexistents, o restaran com a àrees desestructurades i poc integrades? Són totes elles incògnites que, de moment, queden per a futures recerques.

La ciutat que ens queda: una ciutat complexa i dispersa, instal·lada en la celeritat i la paradoxa, i permanentment en venda

A partir de tot el que s'ha vist es pot dir, en definitiva, que la plana de l'Alt Empordà esdevé un magnífic exemple de la interacció que es produeix entre les diferents dinàmiques socioeconòmiques, que actuen en totes les escales territorials, i que condueixen a un augment de la complexitat del territori –i de l'ús que d'aquest se'n fa– de manera que ja no és possible diferenciar entre territoris que estiguin sotmesos a diferents dinàmiques: urbanes i rurals, turístiques, etc. Per tant, es pot dir que aquesta àrea de l'Empordà, com moltes altres del nostre entorn, forma part ja d'una ciutat que, arran de la seva constitució i procés d'estructuració, esdevé una ciutat complexa, si es mira des del punt de vista del seu conjunt, per la multiplicitat de dinàmiques, diferents processos i grups de població diversos que s'hi apleguen, però que presenta una progressiva simplicitat en moltes de les seves parts, pel grau d'especialització que, en alguns casos, presenten aquestes àrees; unes àrees que acaben resultant, per les tipologies amb què es constitueixen, força indiferenciades entre si.

Aquesta és una ciutat que, a més, s'estén de manera dispersa sobre el territori, però que funciona com un tot, i amb un elevat nivell d'interrelació. Es basa en una gran mobilitat quotidiana, desenvolupada majoritàriament a través del vehicle privat –per l'accessibilitat i la rapidesa que confereixen les vies de comunicació–, en les noves tecnologies de la comunicació i la informació (*internet* de banda ampla, connexions *wi-fi*, *smart phones*, xarxes socials, etc.), i en uns fluxos de població que es despleguen en tots sentits i en totes direccions: dels nuclis més grans als més petits, però també dels petits als grans, i de la costa cap a l'interior, i a l'inrevés. Una ciutat que –com s'ha pogut constatar– se'ns revela com un ens fortament instaurat en la celeritat. La celeritat amb què s'hi desenvolupen les diferents dinàmiques, fluxos i estils de vida, però també la celeritat amb què s'hi succeeixen, de forma cada cop més vertiginosa, les transformacions urbanístiques i territorials, amb el problema que els impactes sobre el territori i el medi ambient, sovint, adquireixen un caràcter pràcticament irreversible.

Una ciutat que, simultàniament, cada cop més apareix instal·lada en la paradoxa, amb el seguit de transformacions que s'hi produeixen, i que fan que els nuclis urbans preexistents es transformin de primera a segona residència, i que els seus creixements perimetrals, de vegades no siguin habitats per la gent de la mateixa localitat, sinó que acullin fluxos migratoris procedents d'altres poblacions, mentre que la gent del poble (per exemple, els grups de població jove) es veuen obligats a marxar. Així mateix, les urbanitzacions que en el seu origen eren de segona residència, es van transformant en primera residència, com succeeix amb les urbanitzacions turístiques sorgides en darrera instància; una circumstància que suposa una mostra més de la celeritat amb què, durant aquests anys, s'han desenvolupat els processos. Aquestes paradoxes, la major part de les vegades, provenen del fet que el mecanisme que regula i que determina la distribució dels diferents grups socials sobre el territori –tot i els esforços que, de vegades, es fan de les diferents administracions en aquest sentit– és el capitalisme, a través de les dinàmiques del mercat del sòl i l'habitatge, i dels diferencials existents entre unes i unes altres àrees. Això determina i esperona els diferents fluxos migratoris i de mobilitat, de manera que aquest territori, com molts d'altres, funciona amb unes lògiques que es poden considerar ja plenament urbanes, i de caràcter global, i que es materialitzen a diferents escales territorials, a la vegada que estandarditzen i uniformitzen el paisatge urbà.

Aquesta ciutat, per estar subjecta a les lògiques del lliure mercat, esdevé una ciutat permanentment en venda, tal com deixa ben palès el paisatge urbà d'avui en dia, farcit de cartells de “es ven” i “es lloga”. D'aquesta manera, els esdeveniments d'aquest període, amb la generació de la bombolla immobiliària, han fet especialment patent com l'habitatge passa de ser un bé d'ús a convertir-se en una inversió econòmica, de la qual s'espera treure una determinada rendibilitat; un fet que en aquests anys ha esperonat de forma definitiva la construcció, fins al punt que cap al final del període, quan ja es podia observar un cert retraïment de la demanda, es construïa fins i tot més que no pas en els anys precedents. Per tant, ens trobem amb una situació en què la important oferta –derivada de la finalització de les promocions iniciades en els últims anys, junt amb els pisos buits, adquirits com a inversió i els pisos que han passat a mans de les entitats financeres, com a conseqüència dels desnonaments o de la desaparició de constructores i promotores– combinada amb

la davallada de la demanda, provoca la generació d'un gran l'estoc d'habitatges buits i en venda, que es va acumulant, i que, a hores d'ara, sembla molt difícil que es pugui anar ocupant.

Totes aquestes dinàmiques han contribuït a aprofundir en la constitució d'aquesta ciutat dispersa, amb l'addició de noves peces urbanes, de diversa índole, com poden ser les noves tipologies d'urbanitzacions, les àrees residencials de baixa densitat o els polígons d'activitat econòmica. El fenomen de metropolitització suposa ja un fet força irreversible, que cal assumir, i que cal pensar com es pot gestionar, tot i les dificultats que es plantegen amb l'actual escenari de crisi econòmica. No m'atreveixo a anar més enllà en aquesta línia, però probablement un dels principals actius que pot permetre articular els diferents fragments i peces de diversa índole que conformen aquesta ciutat dispersa sigui, en el cas català, el ric sistema de ciutats mitjanes, a través de l'articulació dels mercats de treball, de la mancomunació dels serveis, etc., però això només el temps ho dirà.

Sant Sadurní d'Anoia, març de 2012

11 BIBLIOGRAFIA I FONTS

11.1 BIBLIOGRAFIA

- AAVV. (1978). *Debat Costa Brava*. Girona: Cambra Oficial de Comerç i Indústria.
- ABADIA, X.; AMADOR, L.; PRAT, J. (2005). "Artificialització i periurbanització a la Costa Brava". COAC. *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. COAC: Girona, CD-ROM.
- AGARWAL, S. (2002). "Restructuring seaside tourism. The resort lifecycle". *Annals of Tourism Research*, 29: 25-55.
- AGUILÓ, E.; ALEGRE, J.; SARD, M. (2005). "The persistence of the sun and sand tourism model". *Tourism Management*, 26: 219-231.
- AJENJO, M. (2005). *Evolució i característiques de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001). L'accessibilitat com a variable intermèdia*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- AJENJO, M. i SABATER, A. (2004). "El impacto de los movimientos migratorios sobre la movilidad habitual por trabajo en Cataluña". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, VIII.
- AKBARI, H.; ROSE, L. S.; TAHA, H. (2003). "Analyzing the land cover of an urban environment using high-resolution orthophotos". *Landscape and Urban Planning*, 63: 1-14.
- ALBERICH, J. (2006). "Una revisión crítica al concepto de población vinculada según el censo de población de 2001. Una aplicación en Cataluña". *Papers de Demografia*, 306.
- ALBERICH, J. (2007). *La vinculació territorial de la població a Catalunya. Una aproximació a partir del cens de 2001*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- ALBERICH, J. (2008). "La mobilitat quotidiana al Camp de Tarragona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 48: 46-63.
- ALDOMÀ, I. (2009). *Atles de la nova ruralitat*. Lleida: Fundació del món rural.
- ALFAMA, E.; CASADEMUNT, A.; COLL-PLANAS, G.; CRUZ, H.; MARTÍ COSTA, M. (2007). *Per una nova cultura del territori? Mobilitzacions i conflictes territorials*. Barcelona: Fundació Nous Horitzons. IGOP. Fundació Jaume Bofill.
- ANTON, S. (1996). "El Parque Temático Port Aventura. Estrategia de producto para la reestructuración de núcleos turísticos consolidados en Cataluña". *Estudios Turísticos*, 130: 7-36.
- ANTON, S. (1998). "La urbanización turística. De la conquista del viaje a la reestructuración de la ciudad turística". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 32: 17-43.
- ANTON, S. (2002). "El model turístic de Catalunya enfront de les noves tendències de la demanda". *Revista de Geografia*, 1: 119-128.
- ANTON, S. (2004a). "Demanda turística i protecció del litoral: un horitzó possible". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 41: 69-84.
- ANTON, S. (2004b). "De los procesos de diversificación y cualificación a los productos turísticos emergentes. Cambios y oportunidades en la dinámica reciente del turismo litoral". *Papeles de Economía Española*, 102: 316-333.
- ANTROP, M. (2004). "Landscape change and the urbanization process in Europe". *Landscape and Urban Planning*, 67: 9-26.
- ANTROP, M. i VAN EETVELDE, V. (2000). "Holistic aspects of suburban landscapes: visual image interpretation and landscape metrics". *Landscape and Urban Planning*, 50: 43-58.
- ARMESTO, X. A. (2005). "Notas teóricas en torno al concepto de postproductivismo agrario". *Investigaciones Geográficas*, 36: 137-156.

- ARTIGUES, A. i RULLAN, O. (2007). "Nuevo modelo de producción residencial y territorio urbano disperso (Mallorca, 1998-2006)". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, xi.
- ASCHER, F. (1995). *Metápolis ou l'avenir des villes*. Paris: Editions Odile Jacob.
- ASCHER, F. (2005). "Ciudades con velocidad y movilidad múltiples: un desafío para los arquitectos, urbanistas y políticos". *ARQ*, 10-19.
- AUDIRAC, I. (2002). "Information technology and urban form". *Journal of Planning Literature*, 17: 212-226.
- AUDIRAC, I. (2005). "Information technology and urban form: challenges to smart growth". *International Regional Science Review*, 28: 119-145.
- BACH, J. (1989a). "Les aigües". SARGATAL, J. i FÈLIX, J. *Els Aiguamolls de l'Empordà. Aspectes ecològics, històrics i socials del Parc Natural*. Figueres: Carles Vallès Editor, pp. 51-60.
- BACH, J. (1989b). "El medi geològic". SARGATAL, J. i FÈLIX, J. *Els Aiguamolls de l'Empordà. Aspectes ecològics, històrics i socials del Parc Natural*. Figueres: Carles Vallès Editor, pp. 33-50.
- BACH, J. i BARADAD, O. (2004). "Consum d'aigua a la zona litoral de l'Alt Empordà". *IV Congrés ibèric de gestió i planificació de l'aigua. Tortosa, 8 al 12 de desembre de 2004*. pp. 205-206.
- BADIA, J. (1981). *L'Alt Empordà. El Baix Empordà*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BAÑOS, C. J. (1998). "La oferta turística complementària en los destinos turísticos alicantinos: implicaciones territoriales y opciones de diversificación". *Investigaciones Geográficas*, 19: 85-103.
- BARADAD, O. (2004). *Els recursos hídrics en una zona litoral: el cas de la plana de l'Alt Empordà*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- BARBA CASANOVAS, R. (1981). "La forma de les ciutats catalanes". *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*, Extra 1: 38-47.
- BARBA CASANOVAS, R. (1991). "Los nuevos lugares en el territorio. Los espacios del turismo". *Geometría. Revista Semestral de Arquitectura y Urbanismo*, 12: 12-27.
- BARBA ENCARNACIÓN, J. i MERCADÉ, M. (2006). *Les urbanitzacions a la província de Barcelona: localització i característiques dels sistemes de baixa densitat residencial*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BARBAZA, Y. (1988). *El paisatge humà de la Costa Brava*. Barcelona: Edicions 62.
- BAYONA, J. i BLANCO CARDONA, M. J. (2004). "Pautes d'associació en l'espai de la població de nacionalitat estrangera a Barcelona". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 43: 107-122.
- BELFIORE, S.; BALGOS, M.; MCLEAN, B.; GALOFRE, J.; BLAYDES, M.; TESCH, D. (2003). *A reference guide on the use of indicators for integrated coastal management*. Paris: Intergovernmental Oceanographic Commission of UNESCO.
- BERNILS, J. M. (2001). *Cabanes*. Girona: Diputació de Girona. Caixa de Girona.
- BERRY, B. J. L. (1976). "The counterurbanization process: urban America since 1970". BERRY, B. J. L. *Urbanization and counter-urbanization*. Beverly Hills: Sage Publications, pp. 17-30.
- BERTRAN, J. (1998). "Ciutat difusa vs ciutat compacta". *Conferència dels espais naturals a la plana del Vallès*. Sabadell: ADENC, pp. 41-66.
- BLANCO ROMERO, A. i CÀNOVES, G. (2005). "Las tecnologías de la información y la comunicación en el desarrollo del turismo rural". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 46: 105-117.
- BLASI, P. (1954). "L'Empordà". *Les terres catalanes*. Barcelona: Aymà, pp. 553-592.
- BOADA, M. i SARGATAL, J. (1978). "Els Aiguamolls de l'Empordà reserva necessària". *Debat Costa Brava*. Girona: Cambra Oficial de Comerç i Indústria, pp. 123-127.
- BOERI, S.; LANZANI, A.; MARINI, E. (1993). *Il Territorio che cambia: ambiente, paesaggi e immagini della regione milanese*. Milano: Associazione Interessi Metropolitan.

- BOIXADER, J. (2005). "La acción colectiva de los agentes urbanos en la transformación de Barcelona: aproximación al distrito 22@Barcelona". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, ix, 194 (80).
- BONNAMOUR, J. (2001). "El mundo rural ante el nuevo siglo: retos y desafíos". GARCÍA PASCUAL, F. *El mundo rural en la era de la globalización: incertidumbres y potencialidades*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Universitat de Lleida, pp. 23-41.
- BONTJE, M. (2001). "Dealing with deconcentration: population deconcentration and planning response in polynucleated urban regions in north-west Europe". *Urban Studies*, 38: 769-785.
- BORJA, J. i CASTELLS, M. (1997). *Local y global. Las ciudades en la era de la información*. Madrid: Taurus.
- BOTET SISÓ, J. (1909?). *Província de Gerona*. Barcelona: Albert Martín.
- BRANDIS, D. (2007). "Los espacios residenciales españoles en el cambio de siglo". DELGADO, C.; FROCHOSO, M.; GONZÁLEZ PELLEJERO, R.; GONZÁLEZ URRUELA, E.; DE MEER, A.; DE LA PUENTE, L.; REQUES, P. *Espacios públicos, espacios privados. Un debate sobre el territorio*. Santander: Universidad de Cantabria. AGE. Gobierno de Cantabria, pp. 25-53.
- BRENNER, N. (1998). "Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe". *Review of International Political Economy*, 5: 1-37.
- BRETON, F. (1996). "El litoral: bases per al planejament i la gestió integrada d'un espai dinàmic i vulnerable". *Quaderns d'Ecologia Aplicada*, 13: 45-100.
- BRETON, F. (2004). *State of the coasts in Europe. Towards a EEA assessment report (Background paper)*. Barcelona: European Topic Centre on Terrestrial Environment Barcelona.
- BRETON, F. i ROMAGOSA, F. (2002a). "Els canvis en la conservació del medi natural. El cas del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà". RIBAS PALOM, A. i SAURÍ, D. *Canvis socioambientals a l'Alt Empordà (1950-2000)*. Girona: Universitat de Girona, pp. 123-148.
- BRETON, F. i ROMAGOSA, F. (2002b). "L'evolució dels principals usos del sòl (1957-1994) a través de la fotografia aèria". RIBAS PALOM, A. i SAURÍ, D. *Canvis socioambientals a l'Alt Empordà (1950-2000)*. Girona: Universitat de Girona, pp. 191-200.
- BUSQUETS FÀBREGAS, J.; CORTINA, A.; FARRÉ, C. (2004). "Estudi per a l'establiment de criteris per a la intervenció i la gestió del paisatge de la DO Penedès a la comarca de l'Alt Penedès". *Perspectives territorials*, 6: 73-82.
- BUSQUETS RAVENTÓS, J.; DOMINGO, M.; EIZAGUIRRE, X.; MORO, A. (2003). *Les formes urbanes del litoral català*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BUSTOS, M. L. (2006). "Crisis, recuperación y cambios en las áreas rurales regresivas". *Ería*, 70: 149-160.
- BUTLER, R. W. (1980). "The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources". *The Canadian Geographer*, xxiv: 5-12.
- CABRÉ, A. i MÓDENES, J. A. (1997). "Dinàmiques demogràfiques recents a la Regió Metropolitana de Barcelona". *Revista Econòmica de Catalunya*, 33: 66-76.
- CALABUIG, S. (2004). "La competència entre els municipis de la Costa Brava: cooperar i competir". *Revista de Girona*, 224: 262-267.
- CALDERÓN, B. (2004). "La ciudad del todo urbanizable: estrategias del sector inmobiliario y nuevas e insostenibles formas de urbanización". *Ciudades*, 8: 135-155.
- CALS, J. (1982). *La Costa Brava i el turisme*. Barcelona: Kapel.
- CALS, J. (1987). *L'Alt Empordà. Recursos i estructura econòmica*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- CALS, J. (2003). "Revisión de un turismo mediterráneo". *Annals of Tourism Research en Español*, 5: 390-415.

- CALS, J. (2005). "Debat final (conclusions generals)". COAC. *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. Girona: COAC, pp. 374-379.
- CALS, J. i CERVERA, B. (1978). "Els parcs naturals en l'ordenació de les comarques gironines del litoral". *Debat Costa Brava*. Girona: Cambra Oficial de Comerç i Indústria, pp. 27-29.
- CAMAGNI, R.; GIBELLI, C.; RIGAMONTI, P. (2002). "Urban mobility and urban form: the social and environmental costs of different patterns of urban expansion". *Ecological Economics*, 40: 199-216.
- CAMARERO, L. A. i GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, M. (2005). "Los procesos recientes de transformación de las áreas rurales españolas: una lectura desde la reestructuración ampliada". *Sociología. Revista de la Facultade de Letras*, 15: 95-123.
- CÀNOVES, G.; HERRERA, L.; CUESTA, L. (2005). "Turismo rural en Cataluña: condicionantes de la oferta y la demanda". *Investigaciones Geográficas*, 37: 5-26.
- CÀNOVES, G. i BLANCO ROMERO, A. (2006). "Teletrabajo, género y gentrificación en los espacios rurales: nuevos usos y nuevos protagonistas, los casos de Cataluña y Ardèche (Francia)". *Geographicalia*, 49: 99-110.
- CANTALLOPS, L. i SAGARRA, F. (2006). "Pla director urbanístic del sistema urbà de Figueres". *Espais*, 52: 70-82.
- CAPEL, H. (1974). "Agentes y estrategias en la producción del espacio urbano español". *Revista de Geografía*, 8 (1-2): 19-56.
- CAPEL, H. (1975). *Capitalismo y morfología urbana en España*. Barcelona: Ediciones Asenet.
- CAPEL, H. (2002). *La Morfología de las ciudades. Sociedad, cultura y paisaje urbano*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- CAPEL, H. (2003). "Redes, chabolas y rascacielos. Las transformaciones físicas y la planificación en las áreas metropolitanas". *La cosmópolis y la ciudad*. Barcelona: Ediciones del Serbal, pp. 211-248.
- CAPEL, H. (2005). *El Modelo Barcelona: un examen crítico*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- CARRERA ALPUENTE, J. M. (2002). "Aproximacions a l'estructura espacial de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Maneres d'ocupar el territori". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 36: 9-24.
- CARRERAS QUILIS, J. M. (2002). "La redistribució de la ciutat al territori de la Regió Metropolitana de Barcelona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 36: 25-48.
- CARRERAS QUILIS, J. M.; ESTEBAN, J.; FONT, A.; MONTERO, J. (1978). "Planificació urbana i ciutats turístiques: alguns problemes". *Debat Costa Brava*. Girona: Cambra Oficial de Comerç i Indústria, pp. 39-40.
- CASAS, J. (2004). *Viladamat*. Girona: Diputació de Girona. Caixa de Girona.
- CASASSAS, L. (1990). "La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 23: 40-58.
- CASTAÑER, M. (1994). "La ciudad real en Cataluña. Las áreas de cohesión". *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, 99: 101-115.
- CASTAÑER, M.; VICENTE, J.; COMAS, E. (1998). "Assaig de definició de l'àrea urbana de Girona". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33: 81-90.
- CASTAÑER, M.; FRAGUELL, R. M.; SALAMAÑA, I.; LLUSSÀ, R.; VICENTE, V.; GUTIÉRREZ JARAMILLO, O.; BOIX, G.; DONAIRE, J. A.; MUNDET, L. (2001). "Las áreas urbanas en Catalunya. Las áreas de cohesión". CASTAÑER, M.; VICENTE, J.; BOIX, G. *Áreas urbanas y movilidad laboral en España*. Girona: Universitat de Girona, pp. 15-33.
- CASTELLS, M. (1989). *The Informational city: information technology, economic restructuring, and the urban-regional process*. London: Basil Blackwell.
- CASTELLS, M. (2000). *La era de la información: economía, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza Editorial.

- CATALÁN, B.; SAURÍ, D.; SERRA RUIZ, P. (2008). "Urban sprawl in the Mediterranean? Patterns of growth and change in the Barcelona Metropolitan Region 1993–2000". *Landscape and Urban Planning*, 85: 174-184.
- CERVERA, B. i ALONSO DE MEDINA, M. A. (1978). "La planificació urbanística a la Costa Brava i la seva repercusió arquitectònica". *Debat Costa Brava*. Girona: Cambra Oficial de Comerç i Indústria, pp. 13-16.
- CHAMPION, A. G. (2001). "A changing demographic regime and evolving polycentric urban regions: consequences for the size, composition and distribution of city populations". *Urban Studies*, 38: 657-677.
- CHAMPION, A. G.; FIELDING, A. J.; KEEBLE, D. (1989). "Counterurbanization in Europe". *The Geographical Journal*, 155: 52-80.
- CHESHIRE, P. (1995). "A new phase of urban development in Western Europe? The evidence for the 1980's". *Urban Studies*, 12: 1.045-1.063.
- CHESHIRE, P. i HAY, D. (1989). *Urban problems in Western Europe*. London: Unwin Hyman.
- CHUBIECO, E. (1996). *Fundamentos de teledetección espacial*. Madrid: Ediciones Rialp.
- CLOKE, P. (1985). "Counterurbanisation: a rural perspective". *Geography*, 70: 13-23.
- CLOKE, P. i GOODWIN, M. (1992). "Conceptualizing countryside change: from post-fordism to rural structured coherence". *Transactions of the Institute of British Geographers*, 17: 321-336.
- CLUA MERCADAL, J. (1986). "Les vil·les romanes a Catalunya i la seva localització a l'Empordà i altres sectors propers". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 7: 61-66.
- CLUSA ORIACH, J. (1995). "La mobilitat obligada i els àmbits funcionals a la Regió Metropolitana de Barcelona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 24: 51-67.
- CLUSA ORIACH, J. (1996). "Dinàmiques metropolitanes". *Infraestructures i sistemes generals metropolitans. Propostes per a una reflexió*. Barcelona: Barcelona Regional, pp. 1-11.
- CLUSA ORIACH, J. i ROCA, J. (1997). "El canvi d'escala de la ciutat metropolitana de Barcelona". *Revista Econòmica de Catalunya*, 33: 44-53.
- COMPTE, A. (1963-64). "El Alto Ampurdán". *Pirineos*, 66-67: 5-284.
- COMPTE, A. (1964). "L'Empordà". SOLÉ SABARÍS, L. *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Editorial Aedos, Vol. II, pp. 305-330.
- COMPTE, A. (1976). "Geografia urbana de Castelló d'Empúries". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 11: 13-100.
- COMPTE, A. (1995). *Castelló d'Empúries*. Castelló d'Empúries: Ajuntament de Castelló d'Empúries.
- COMPTE, A. (2001). "La Canònica gironina i la geografia urbana de Castelló d'Empúries en la baixa edat mitjana". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 34: 103-158.
- COMPTE, A. (2002). "L'entorn rural de Castelló d'Empúries en la baixa edat mitjana a través de l'administració de la Canònica de Girona". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 35: 55-117.
- COOKE, P. (1988). "Modernity, postmodernity and the city". *Theory, Culture & Society*, 5: 475-792.
- CORBOZ, A. (1994). "L'ipercittà". *Urbanística*, 103: 6-10.
- CRUZ, H. (2006). "Los conflictos urbanísticos: sus causas y sus protagonistas. Una reflexión a partir de la experiencia de Cataluña". *Cuadernos de Geografía*, 80: 183-194.
- CUADRADO, S. (2005). *Transformacions recents a la ciutat dispersa: noves formes urbanes a la plana de l'Alt Empordà*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- CUADRADO, S. (2006a). "Les transformacions dels assentaments a la plana de l'Alt Empordà: un estat de la qüestió". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 61-62: 367-388.
- CUADRADO, S. (2006b). "Transformacions recents dels assentaments a la plana de l'Alt Empordà: un exemple de noves dinàmiques d'urbanització a Catalunya". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 48: 83-104.

- CUADRADO, S. (2007). "L'estudi dels canvis en els assentaments a la plana de l'Alt Empordà a través de la fotografia aèria". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Actes Congrés sobre el Paisatge (Vol. II): 761-772.
- CUADRADO, S. (2008). "Les pressions urbanístiques recents a la plana de l'Alt Empordà i l'actuació de la Generalitat". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 39: 479-497.
- CUADRADO, S. (2009). "Anàlisi dels assentaments als anys cinquanta i als anys noranta del segle xx a la plana de l'Alt Empordà, mitjançant la cartografia i els SIG". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 65: 548-559.
- CUADRADO, S.; DURÀ, A.; ESTALELLA, H.; BRETON, F. (2004a). "La plana de l'Alt Empordà: un paisatge del litoral català que cal protegir". *Drassana. Revista del Museu Marítim de Barcelona*, 12: 46-57.
- CUADRADO, S.; DURÀ, A.; ESTALELLA, H. (2004b). "Settlement infrastructure, social use of land and water". *Workshop on European Coastal Indicators and Data. Malta, 8-9 June 2004*.
- CUADRADO, S.; ROMAGOSA, F.; DURÀ, A.; ESTALELLA, H.; BRETON, F. (2005a). "La llanura litoral del Alt Empordà (Girona): Espacio de conflicto entre las actividades de conservación, agricultura y turismo". AGE. *Espacios públicos, espacios privados. Un debate sobre el territorio*. Santander: Universidad de Cantabria. AGE. Gobierno de Cantabria, CD-ROM.
- CUADRADO, S.; DURÀ, A.; ESTALELLA, H. (2005b). "Transformaciones recientes en la estructura de los espacios residenciales y cambios en el paisaje litoral del Alt Empordà (Girona)". AGE. *Espacios públicos, espacios privados. Un debate sobre el territorio*. Santander: Universidad de Cantabria. AGE. Gobierno de Cantabria, CD-ROM.
- CUADRADO, S.; DURÀ, A.; ESTALELLA, H. (2006). "La transformación de los asentamientos en el litoral turístico catalán: análisis cartográfico y estadístico del Alt Empordà". *Investigaciones Geográficas*, 40: 159-182.
- CUADRADO, S.; DURÀ, A.; ESTALELLA, H. (2007). "Los cambios en la tipología de los asentamientos. El caso de la llanura del Alt Empordà (Girona)". *Boletín de la A.G.E.*, 43: 423-427.
- CUADRADO, S. i ROMAGOSA, F. (2007). "Las actuales transformaciones territoriales y urbanísticas de las áreas litorales y la respuesta de las administraciones. El caso de la llanura del Alt Empordà (Girona)". AGE. *La geografía en la frontera de los conocimientos*. Sevilla: Universidad Pablo de Olavide. AGE, CD-ROM.
- DEAR, M. J. i FLUSTY, S. (1998). "Postmodern urbanism". *Annals of the Association of American Geographers*, 88: 50-72.
- DEMATTEIS, G. (1995). "Globale e locale, reti e nodi". DEMATTEIS, G. *Progetto implicito. Il contributo della geografia umana alle scienze del territorio*. Milano: Franco Angeli, pp. 72-111.
- DEMATTEIS, G. (1998). "Suburbanización y periurbanización. Ciudades anglosajonas y ciudades latinas". MONCLÚS, F. J. *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, pp. 17-33.
- DÍAZ CAPMANY, C.; PALOU, H.; PUIG, A. M. (1998). *La ciutadella de Roses*. Girona: Diputació de Girona. Caixa de Girona.
- DÍAZ RODRÍGUEZ, C. (2003). "La vivienda en España: reflexiones sobre un desencuentro". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vii.
- DIELEMAN, F. M. i FALUDI, A. (1998). "Polynucleated metropolitan regions in Northwest Europe: theme of the special issue". *European Planning Studies*, 6: 365-377.
- DIELEMAN, F. M.; DIJST, M.; SPIT, T. (1999). "Planning the compact city: the Randstad Holland experience". *European Planning Studies*, 7: 605-621.
- DIELEMAN, F. M. i WALLEET, C. (2003). "Income differences between central cities and suburbs in dutch urban regions". *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94: 265-275.

- DOMINGUES, A. (1998). "Formes i escales d'urbanització difusa. Interpretació en el NO de Portugal". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33: 35-55.
- DONAIRE, J. A. (2005). "La lògica espacial del turisme a la Costa Brava". COAC. *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. Girona: COAC, pp. 218-225.
- DONAIRE, J. A.; FRAGUELL, R. M.; MUNDET, L. (1997). "La Costa Brava ante los nuevos retos del turismo". *Estudios Turísticos*, 133: 77-96.
- DONAIRE, J. A. i MUNDET, L. (2001). "Estrategias de reconversión turística de los municipios litorales catalanes". *Papers de Turisme*, 29: 28-49.
- DURÀ, A. (1997). "Descongestión residencial y nueva fragmentación socioespacial en la region de Barcelona: la diáspora de Santa Coloma de Gramenet". *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, 17: 111-128.
- DURÀ, A. (2003). "Population deconcentration and social restructuring in Barcelona, a european mediterranean city". *Cities. International Journal of Urban Policy and Planning*, 20: 387-394.
- ECHEVARRÍA, J. (1994). *Telépolis*. Barcelona: Anagrama.
- ECHEVARRÍA, J. (1999). *Los señores del aire: Telepolis y el tercer entorno*. Barcelona: Ediciones Destino.
- EEA. (2006). *Urban sprawl in Europe. The ignored challenge*. Copenhagen: European Environment Agency.
- EGEA, A. i PUJOL, D. (1998). *Siurana d'Empordà*. Girona: Diputació de Girona. Caixa de Girona.
- ESSER, J. i HIRSCH, J. (1989). "The crisis of fordism and the dimensions of a 'postfordist' regional and urban structure". *International Journal of Urban and Regional Research*, 13: 417-437.
- ESSEX, S. J. i BROWN, G. P. (1997). "The emergence of post-suburban landscapes on the north coast of New South Wales: A case study of contested space". *International Journal of Urban and Regional Research*, 21: 259-285.
- ESTALELLA, H. (1982). "L'estructuració del territori per la propietat de la terra. El cas de la 'província' de Girona". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1: 69-105.
- ESTALELLA, H. i CARRASCO, S. (1998). "La Catalunya rural contemporània". GINER, S. *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya, pp. 367-376.
- ESTEBAN, J. (1978). "Acció urbanitzadora a la Costa Brava". *Debat Costa Brava*. Girona: Cambra Oficial de Comerç i Indústria, pp. 17-25.
- ESTEBAN, J. (1980). *Elements d'ordenació urbana*. Barcelona: Gaya Ciència.
- ESTEBAN, J. (1991). "El fet metropolità". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 6: 15-30.
- ESTEBAN, J. (2001). *L'ordenació urbanística: conceptes, eines i pràctiques*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- ESTEBAN, J. (2006a). *Planejament territorial: Criteris*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques.
- ESTEBAN, J. (2006b). "El programa de planejament territorial: contingut i mètode". *Espais*, 52: 3-11.
- ESTEBAN, J. i TARROJA, A. (2004). *Anuari territorial de Catalunya 2003*. Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori.
- ESTEVE, A. (2003). *El Nomenclàtor com a font per a l'estudi territorial de la població a Catalunya. Aplicacions 1857-1998*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- EVANS, N. J. (2001). "Reflexiones en torno al model agropecuario productivista". GARCÍA PASCUAL, F. *El mundo rural en la era de la globalización: incertidumbres y potencialidades*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Universitat de Lleida, pp. 45-64.
- FÀBREGAS, E. (1970). *Vint anys de turisme a la Costa Brava 1950-1970. Cara i creu d'una època divertida*. Barcelona: Selecta.

- FALGUERAS, J. (2005). "Com es construeix amb habitatges". *Revista de Girona*, 230: 72-79.
- FARRÀS, A. i CASSAYAS, T. (1989). "Les comunitats vegetals". SARGATAL, J. i FÈLIX, J. *Els Aiguamolls de l'Empordà. Aspectes ecològics, històrics i socials del Parc Natural*. Figueres: Carles Vallès Editor, pp. 63-82.
- FERRÀS, C. (2007). "El enigma de la contraurbanització. Fenòmeno empírico y concepto caótico". *Eure*, xxxiii: 5-25.
- FERRER, A. (1997). "Trames urbanes i polígons d'habitatges en el creixement metropolità de Barcelona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 26: 71-78.
- FERRER, A. (2003). "Del crecimiento disperso a la ciudad razonablemente compacta". FONT, A. *Planeamiento urbanístico. De la controversia a la renovación*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pp. 135-150.
- FERRER, A. i NEL-LO, O. (1991). "Barcelona: la transformació d'una ciutat industrial". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 3: 10-30.
- FILION, P. (1996). "Metropolitan planning objectives and implementation constraints: planning in a post-fordist and postmodern age". *Environment and Planning A*, 28: 1.637-1.660.
- FISHMAN, R. (1987). *Bourgeois utopias: the rise and fall of suburbia*. New York: Basic Books.
- FONT, A. (1997). "Anatomía de una metrópoli discontinua: la Barcelona metropolitana". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 26: 9-19.
- FONT, A. (2004a). "L'explosió de la ciutat. Un projecte internacional de recerca universitària". FONT, A. *L'explosió de la ciutat: morfologies, mirades i mocions sobre les transformacions territorials recents en les regions urbanes de l'Europa Meridional*. Barcelona: COAC. Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004, pp. 10-17.
- FONT, A. (2004b). "La regió urbana de Barcelona: De la ciutat compacta als territoris metropolitans". FONT, A. *L'explosió de la ciutat: morfologies, mirades i mocions sobre les transformacions territorials recents en les regions urbanes de l'Europa Meridional*. Barcelona: COAC. Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004, pp. 244-263.
- FONT, A.; LLOP, C.; VILANOVA, J. M. (1999). *La construcció del territori metropolità. Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona*. Barcelona: Àrea metropolitana de Barcelona. Mancomunitat de municipis.
- FORTIÀ, R. (1993). "La plana i el litoral de l'Empordà". ALHAMBRA, J. V. *El Medi natural a les comarques gironines: l'estat de la qüestió*. Girona: Diputació de Girona, pp. 203-282.
- FRAGUELL, R. M. (1994). *Turisme residencial i territori (la segona residència a la regió de Girona)*. Girona: L'Eix Editorial.
- FRAGUELL, R. M. (2004). "Turisme de litoral de Catalunya. La pressió de la segona residència". *Congrés de turisme de Catalunya*.
- FROUWS, J. (1998). "The contested redefinition of the countryside. An analysis of rural discourses in The Netherlands". *Sociologia Ruralis*, xxxviii: 55-67.
- GANAU, J. (1998). "El sistema urbà de Lleida: definició, estructura i dinàmiques recents". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33: 91-106.
- GANAU, J. (2001). "El canvi urbà a Catalunya. Anàlisi dels fluxos residencials i laborals a l'àrea de Lleida (1986-1996)". *Revista Catalana de Sociologia*, 14: 57-75.
- GARCÍA ANDREU, H. (2005). "Acercamiento al concepto de turismo residencial". MAZÓN, T. i ALEDO, A. *Turismo residencial y cambio social. Nuevas perspectivas teóricas y empíricas*. Alicante: CAM. FRAX. Universidad de Alicante, pp. 55-69.
- GARCÍA COLL, A. i SÁNCHEZ AGUILERA, D. (2001). "Las estadísticas demográficas españolas: entre el orden y el caos". *Boletín de la A.G.E.*, 31: 87-109.

- GARCÍA COLL, A. i SÁNCHEZ AGUILERA, D. (2005). "La población rural en Catalunya: entre el declive y la revitalización". *Cuadernos Geográficos*, 36: 387-407.
- GARCÍA FERRANDO, M.; IBÁÑEZ, J.; ALVIRA, F. (1986). *El análisis de la realidad social: métodos y técnicas de investigación*. Madrid: Alianza.
- GARCÍA HERRERA, L. M. (2001). "Elitización: propuesta en español para el término gentrificación". *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 33.
- GARCÍA MONTALVO, J. (2004). "Patrimonio inmobiliario y riqueza de la economía española". *Revista Econòmica de Catalunya*, 48: 127-140.
- GARCÍA MONTALVO, J. (2006). "Deconstruyendo la burbuja: expectativas de revalorización y precio de la vivienda en España". *Papeles de Economía Española*, 109: 44-75.
- GARCÍA MONTALVO, J. (2007). "Algunas consideraciones sobre el problema de la vivienda en España". *Papeles de Economía Española*, 113: 138-155.
- GARCÍA PASCUAL, F. (2003). "Las áreas rurales de baja densidad de población en Cataluña: nuevas dinámicas". GARCÍA PASCUAL, F. *La lucha contra la despoblación todavía necesaria: políticas y estrategias sobre la despoblación de las áreas rurales en el siglo XXI*. Zaragoza: Centro de Estudios sobre la Despoblación y Desarrollo de Áreas Rurales, pp. 127-194.
- GARCÍA PASCUAL, F. (2004). "Los desequilibrios territoriales del turismo en la Cataluña de inicios del siglo XXI". *Cuadernos Geográficos*, 34: 55-81.
- GARCÍA PASCUAL, F. i LARRULL, A. (1998). "Los cambios recientes en la evolución demográfica de las áreas rurales catalanas: de la crisis al renacimiento". *Agricultura y Sociedad*, 86: 33-68.
- GARCÍA SÁNCHEZ, A. i ALBURQUERQUE, F. J. (2003). "El turismo cultural y el de sol y playa: ¿Substitutivos o complementarios?". *Cuadernos de Turismo*, 11: 97-105.
- GARREAU, J. (1992). *Edge city. Life on the new frontier*. New York: Doubleday.
- GASCH, E. (1972). "La costa com a mercaderia". ARTAL, F. *Economía crítica: una perspectiva catalana*. Barcelona: Edicions 62, pp. 235-249.
- GEORGE, P.; MORGADO, S.; LOURO, M. (2004). "Área metropolitana de Lisboa. De la monopolaritat a la matricialitat". FONT, A. *L'explosió de la ciutat: morfologies, mirades i mocions sobre les transformacions territorials recents en les regions urbanes de l'Europa Meridional*. Barcelona: COAC. Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004, pp. 62-83.
- GIFRE, P. (2000). *Història de l'Alt Empordà*. Girona: Diputació de Girona.
- GLADSTONE, D. L. (1998). "Tourism urbanization in the United States". *Urban Affairs Review*, 34: 3-27.
- GOERLICH, F. J. (2007). "¿Cuántos somos? Una excursión por las estadísticas demográficas del Instituto Nacional de Estadística (INE)". *Boletín de la A.G.E.*, 45: 123-156.
- GÓMEZ MENDOZA, J. (2001). "Las 'nuevas' funciones socioeconómicas y medioambientales de los espacios rurales". GARCÍA SÁNCHEZ, A. *El mundo rural en la era de la globalización: incertidumbres y potencialidades*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Universitat de Lleida, pp. 111-148.
- GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, M. i CAMARERO, L. A. (1999). "Reflexiones sobre el desarrollo rural: las tramoyas de la postmodernidad". *Política y Sociedad*, 31: 55-68.
- GONZÁLEZ REVERTÉ, F. (2003). "El proceso de urbanización en Cataluña. Una visión de las áreas perimetropolitanas del litoral". *Ería*, 60: 17-31.
- GONZÁLEZ REVERTÉ, F. (2004). "Procés d'urbanització i desenvolupament residencial a Catalunya. Lectures territorials sobre el cas del Baix Penedès". *Revista de Geografia*, 3: 35-62.

- GONZÁLEZ REVERTÉ, F. (2005). "La segunda residencia en Cataluña. Caracterización, impactos y retos". MAZÓN, T. i ALEDO, A. *Turismo residencial y cambio social. Nuevas perspectivas teóricas y empíricas*. Alicante: CAM. FRAX. Universidad de Alicante, pp. 73-104.
- GONZÁLEZ REVERTÉ, F. (2008). "El papel de los destinos turísticos en la transformación sociodemográfica del litoral mediterráneo español". *Boletín de la A.G.E.*, 47: 79-107.
- GONZÁLEZ REVERTÉ, F. i OLIVERAS, J. (2003). "El Camp de Tarragona: freus, possibilitats i planejament territorial". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 39: 77-99.
- GOODWIN, M. i PAINTER, J. (1996). "Local governance, the crises of fordism and the changing geographies of regulation". *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21: 635-648.
- GOTTMANN, J. (1961). *Megalopolis; the urbanized northeastern seaboard of the United States*. Cambridge: The M.I.T. Press.
- GRIMES, S. (2000). "Rural areas in the information society: diminishing distance or increasing learning capacity?". *Journal of Rural Studies*, 16: 13-21.
- GUÀRDIA, M.; MONCLÚS, F. J.; OYÓN, J. L. (1996). *Atlas histórico de ciudades europeas. Península Ibérica*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. Salvat Editores.
- GUIRADO, C. (2008). "El paisatge de l'Alt Pirineu català: entre l'abandonament del territori i la naturbanització". *IV Simposio Internacional Territorios y Sociedades en un mundo en cambio. Miradas contrastadas desde Iberoamérica*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- GUIRADO, C. i CUADRADO, S. (2008). "Los actuales procesos de urbanización y recuperación demográfica en las áreas rurales de Cataluña: Los espacios de montaña (Pirineo catalán) y los espacios del traspais litoral (Empordà)". GÓMEZ ESPÍN, J. M. i MARTÍNEZ MEDINA, R. *Los espacios rurales españoles en el nuevo siglo*. Murcia: Universidad de Murcia, pp. 307-320.
- GUSTAFSON, P. (2002). "Tourism and seasonal retirement migration". *Annals of Tourism Research*, 29: 899-918.
- GUTIÉRREZ JARAMILLO, O. (2008). "La mobilitat quotidiana a les Comarques Gironines". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 48: 28-44.
- GUTIÉRREZ JARAMILLO, O. i CASTAÑER, M. (2003). "Movilidad y estructuración de áreas urbanas: el caso de dos ciudades intermedias: Olot y Figueras". *La ciudad: nuevos procesos, nuevas respuestas*. Leon: Universidad de Leon, pp. 45-52.
- GUTIÉRREZ PUEBLA, J. i GOULD, M. (2000). *SIG. Sistemas de Información Geográfica*. Madrid: Editorial Síntesis.
- HALFACREE, K. H. (1993). "Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural". *Journal of Rural Studies*, 9: 23-37.
- HALFACREE, K. H. (1994). "The importance of 'the rural' in the constitution of counterurbanization: Evidence from England in the 1980s". *Sociologia Ruralis*, xxxiv: 164-189.
- HALL, P. (1984). *The world cities*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- HALL, P. (1997). "Modeling the post-industrial city". *Futures*, 29: 311-322.
- HALL, P. i HAY, D. (1980). *Growth centres in the european urban system*. London: Heinemann.
- HANNIGAN, J. A. (1995). "The postmodern city: a new urbanization?". *Current Sociology*, 43: 151-217.
- HARVEY, D. (1989). *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Basil Blackwell.
- HARVEY, D. (1998). "Perspectives urbanes per al segle XXI". NOGUÉ, J. *La ciutat. Visions i reptes*. Girona: Universitat de Girona. Ajuntament de Girona, pp. 113-130.
- HAUG, B.; DANN, G. M. S.; MEHMETOGLU, M. (2007). "Little Norway in Spain. From tourism to migration". *Annals of Tourism Research*, 34: 202-222.

- HERCE, M. (1975). "El consumo de espacio en las urbanizaciones de segunda residencia en Catalunya". *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, 4: 45-57.
- HERCE, M. (2005). "Urbanización, precios del suelo y modelo territorial: La evolución reciente del Área Metropolitana de Barcelona". *Eure*, xxx: 35-51.
- HEROLD, M.; COUCLELIS, H.; CLARKE, K. C. (2005). "The role of spatial metrics in the analysis and modeling of urban land use change". *Computers, Environment and Urban Systems*, 29 (4): 369-399.
- HOGGART, K. (1990). "Let's do away with rural". *Journal of Rural Studies*, 6: 245-257.
- HOGGART, K. i PANIAGUA, A. (2001). "What rural restructuring?". *Journal of Rural Studies*, 17: 41-62.
- HUANG, J.; LU, X. X.; SELLERS, J. M. (2007). "A global comparative analysis of urban form: Applying spatial metrics and remote sensing". *Landscape and Urban Planning*, 82: 184-197.
- IBÁÑEZ, J. J.; BURRIEL, J. A.; PONS, X. (2002). "El mapa de cobertes del sòl de Catalunya: una eina per al coneixement, la planificació i la gestió del territori". *Perspectives Territorials*, 3: 11-25.
- ICC. (1994). *Atlas urbanístic de la Costa Brava de Catalunya*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- IGLÉSIES, J. (1958). "Geografía urbana". SOLÉ SABARÍS, L. *Geografía de Catalunya*. Barcelona: Editorial Aedos, Vol. I, pp. 599-626.
- INDOVINA, F. (1990a). "La città diffusa". INDOVINA, F.; MATASSONI, F.; SAVINO, M.; SERNINI, M.; TORRES, L.; VETTORETTO, L. *La città diffusa*. Venezia: DAEST, pp. 19-43.
- INDOVINA, F. (1990b). "La città possibile". INDOVINA, F. *La città di fine millennio*. Milano: Franco Angeli, pp. 11-74.
- INDOVINA, F. (1998). "Algunes consideracions sobre la ciutat difusa". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33: 21-32.
- INDOVINA, F. (1999). "La città diffusa: cos'è e come si governa". INDOVINA, F. *Territorio. Innovazione. Economia. Pianificazione. Politiche*. Venezia: DAEST, pp. 47-59.
- INDOVINA, F. (2003). "La 'metropolizzazione del territorio'. Nuove gerarchie territoriali". *Economia e Società Regionale*, 21 (3/4): 46-85.
- IOANNIDES, D. i DEBBAGE, K. (1997). "Post-fordism and flexibility: the travel industry polyglot". *Tourism Management*, 18: 229-241.
- IVARS, J. A. (2000). "Turismo y espacios rurales: conceptos, filosofías y realidades". *Investigaciones Geográficas*, 23: 59-88.
- JONES, O. (1995). "Lay discourses of the rural: developments and implications for rural studies". *Journal of Rural Studies*, 11: 35-49.
- JUAN, S. (1995). *Dinàmiques metropolitanas a l'àrea i la regió de Barcelona*. Barcelona: Àrea metropolitana de Barcelona. Mancomunitat de municipis.
- KASANKO, M.; BARREDO, J. I.; LAVALLE, C.; MCCORMICK, N.; DEMICHELI, L.; SAGRIS, V.; BREZGER, A. (2006). "Are European cities becoming dispersed? A comparative analysis of 15 European urban areas". *Landscape and Urban Planning*, 77: 111-130.
- KAYSER, B. (1990). *La Renaissance rurale. Sociologie des campagnes du monde occidental*. Paris: Armand Colin.
- KAYSER, B. (1993). "Des campagnes vivantes". KAYSER, B. *Naissance de nouvelles campagnes*. Datar/Éditions de l'Aube, pp. 7-21.
- KING, R.; WARNES, A. M.; WILLIAMS, A. M. (1998). "International retirement migration in Europe". *International Journal of Population Geography*, 4: 91-111.
- KNAPP, W. (1998). "The Rhine-Rhur area in transformation: towards a european metropolitan region?". *European Planning Studies*, 6: 379-393.

- KNOWLES, T. i CURTIS, S. (1999). "The market viability of european mass tourist destinations. A post-stagnation life-cycle analysis". *International Journal of Tourism Research*, 1: 87-96.
- LARDIÉS, R. (2000). "Immigrantes comunitarios y desarrollo de empresas turísticas en las zonas costeras de Cataluña". *Ería*, 53: 271-285.
- LASH, S. (2001). "Technological forms of life". *Theory, Culture & Society*, 18: 105-120.
- LEIRA, E. i QUERO, D. (1991). "Otra práctica de la urbanización turística". *Geometría. Revista Semestral de Arquitectura y Urbanismo*, 12: 2-11.
- LEWIS, G. J.; MCDERMOTT, P.; SHERWOOD, K. B. (1991). "The counter-urbanization process: demographic restructuring and policy response in rural England". *Sociologia Ruralis*, xxxi: 309-320.
- LLAUSÀS, A. (2007). "L'evolució del paisatge de les closes: 1957-2001". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Actes Congrés sobre el Paisatge (Vol. I): 35-50.
- LLOBET, S. (1958). "La casa rural". SOLÉ SABARÍS, L. *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Editorial Aedos, Vol. I, pp. 481-498.
- LLORT, J. (2006). "El segon Pla director urbanístic del sistema costaner; una intervenció als sòls urbanitzables delimitats sense pla parcial aprovat". *Espais*, 52: 36-40.
- LLURDÉS, J. C. (2002). "Els canvis en el sector turístic". RIBAS PALOM, A. i SAURÍ, D. *Canvis socioambientals a l'Alt Empordà (1950-2000)*. Girona: Universitat de Girona, pp. 103-121.
- LÓPEZ COLAS, J. i MÓDENES, J. A. (2005). "Residència i multiresidència a Catalunya. Una aproximació sociodemogràfica". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 46: 41-62.
- LÓPEZ DE LUCIO, R. (1998). "La incipiente configuración de una región urbana dispersa: el caso de la Comunidad Autónoma de Madrid (1960-1993)". MONCLÚS, F. J. *La Ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, pp. 169-196.
- LÓPEZ OLIVARES, D. (1999). "Las tendencias de la demanda y las políticas turísticas integradas, como instrumentos de revitalización de los espacios rurales españoles de interior". *Boletín de la A.G.E.*, 28: 61-84.
- LÓPEZ OLIVARES, D.; ANTON, S.; NAVARRO, E.; PERELLI, O.; SASTRE, F. (2005). "Cambios y transformaciones en el actual modelo turístico de España". *Annals of Tourism Research en Español*, 7(2): 423-446.
- LÓPEZ PALOMEQUE, F. (1994). "Actividad turística y espacio geográfico en el umbral del siglo XXI". *Papers de Turisme*, 14-15: 39-51.
- LÓPEZ REDONDO, J. (2003). "La mobilitat de les persones a la Regió Metropolitana de Barcelona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 38: 9-27.
- MALLARACH, J. i VILAGRASA, J. (2002). "Los procesos de desconcentración urbana en las ciudades medias españolas". *Ería*, 57: 57-70.
- MARCHENA, M. J. (1994). "Un ejercicio prospectivo: de la industria del turismo 'fordista' al ocio de producción flexible". *Papers de Turisme*, 14-15: 74-94.
- MARSDEN, T. (1992). "Exploring a rural sociology for the fordist transition". *Sociologia Ruralis*, xxxii: 209-230.
- MARSDEN, T. (1999). "Rural futures: The consumption countryside and its regulation". *Sociologia Ruralis*, xxxix: 501-520.
- MARTÍ LLAMBRICH, C. (2004). "Morir d'èxit? La transformació del paisatge litoral de la costa catalana". *Drassana. Revista del Museu Marítim de Barcelona*, 12: 36-45.
- MARTÍ LLAMBRICH, C. (2005). *La transformació del paisatge litoral de la Costa Brava: Anàlisi de l'evolució (1956-2003), diagnòstic de l'estat actual i prognòstic de futur*. Girona: Universitat de Girona.
- MARTÍ LLAMBRICH, C. i FRAGUELL, R. M. (2007). *La Costa Brava*. Girona: Diputació de Girona. Fundació Caixa Girona.

- MARTÍ RAGUÉ, X.; LESCAUWAET, A. K.; BORG, M.; VALLS, M. (2007). *Indicators Guidelines. To adopt an indicators-based approach to evaluate coastal sustainable development*. Barcelona: Departament de Medi Ambient i Habitatge. Generalitat de Catalunya.
- MARTINOTTI, G. (1993). *Metropoli, la nuova morfologia sociale della città*. Bologna: Il Mulino.
- MAS, R. i RODRÍGUEZ CHUMILLAS, I. (2003). "El mercado inmobiliario en España". *Mediterráneo Económico*, 3: 170-198.
- MATAS, J. (1986). *Els estanyos eixuts*. Girona: Diputació de Girona. Caixa d'Estalvis Provincial.
- MATHIEU, N. (1998). "La notion de rural et les rapports ville/campagne en France: les années quatre-vingt-dix". *Economie Rurale*, 247: 11-20.
- MAZÓN, T. i ALEDO, A. (2005). "El dilema del turismo residencial: ¿Turismo o desarrollo inmobiliario?". MAZÓN, T. i ALEDO, A. *Turismo residencial y cambio social. Nuevas perspectivas teóricas y empíricas*. Alicante: CAM. FRAX. Universidad de Alicante, pp. 13-30.
- MENDIZÀBAL, E. (1991). "Les noves tendències del poblament". *Primer Congrés de Geografia*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, Vol. II, pp. 159-178.
- MENDIZÀBAL, E.; AJENJO, M.; BLANES, A.; SÁNCHEZ SÁNCHEZ, E. (1993). *La Població estacional en els municipis de Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Centre d'Estudis Demogràfics.
- MIRALLES, C. i CEBOLLADA, A. (2002). "La mobilitat laboral, de compres i lleure". GINER, S. *Enquesta de la Regió de Barcelona, 2000*. Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, pp. 41-68.
- MIRALLES, C.; DONAT, C.; BARNADA, J. (2007). "Habitatge i mobilitat residencial a la Regió Metropolitana i a la Província de Barcelona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 46: 9-46.
- MIRALLES, C. i OLIVER FRAUCA, L. (2008). "La mobilitat quotidiana a la Regió Metropolitana de Barcelona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 48: 12-27.
- MITCHELL, C. J. A. (2004). "Making sense of counterurbanization". *Journal of Rural Studies*, 20: 15-34.
- MÓDENES, J. A. (1997). "Diferències en la mobilitat residencial a la Regió Metropolitana de Barcelona". ROCA, J. *Expansió urbana i planejament a Barcelona*. Barcelona: Institut Municipal d'Història. Proa, pp. 331-343.
- MÓDENES, J. A. (2007). "Movilidad espacial: uso temporal del territorio y poblaciones vinculadas". *Papers de Demografia*, 311.
- MÓDENES, J. A. i LÓPEZ COLAS, J. (2005). "Expansión territorial de la residencia secundaria y ciudad compacta en España: ¿Elementos de un mismo sistema?". *Papers de Demografia*, 274.
- MOLLEVÍ, G. i GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, L. (2007). "Segundas residencias en la comarca del Alt Empordà". *Investigaciones Geográficas*, 42: 125-143.
- MOLTÓ, E. i HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, M. (2004). "La funcionalidad de los medios rurales en las sociedades urbanas". *Investigaciones Geográficas*, 34: 63-76.
- MONCLÚS, F. J. (1998). "Suburbanización y nuevas periferias. Perspectivas geográfico-urbanísticas". MONCLÚS, F. J. *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, pp. 5-15.
- MORA, J. (2004). *Disseny d'un sistema d'informació ambiental pel seu ús en els processos de gestió integrada de zones costaneres. Aplicació a la Costa Brava*. Girona: Universitat de Girona.
- MORANDI, C. i PUCCI, P. (2004). "La región urbana milanesa, entre creixement i transformació". FONT, A. *L'explosió de la ciutat: morfologies, mirades i mocions sobre les transformacions territorials recents en les regions urbanes de l'Europa Meridional*. Barcelona: COAC. Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004, pp. 182-199.

- MORÉN, R. i SOLANA, M. (2004). "Foreign immigration in spanish rural areas and small towns: current situation and perspectives". *Finisterra*, xxxix: 21-38.
- MULLINS, P. (1991). "Tourism urbanisation". *International Journal of Urban and Regional Research*, 15: 362-342.
- MULLINS, P. (1992). "Cities for pleasure: the emergence of tourism urbanisation in Australia". *Built Environment*, 18: 187-198.
- MUNDET, L. (2000). "De l'estiueig dels forasters a la invasió dels visitants". *Revista de Girona*, 200: 107-116.
- MUÑOZ, F. (2000). "La ciudad multiplicada. La metrópolis de los territoriantes". *Arquitectura. Revista de Arquitectura y Urbanismo del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid*, 322: 153-194.
- MUÑOZ, F. (2001). "Urbanización: territorio y paisaje en la ciudad multiplicada". *Actas dos VII Cursos Internacionais de Verao de Cascais*. Vol. 2, pp. 173-208.
- MUÑOZ, F. (2003). "Lock living: urban sprawl in mediterranean cities". *Cities. International Journal of Urban Policy and Planning*, 20: 381-385.
- MUÑOZ, F. (2005). *La producció residencial de baixa densitat*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- MUSQUERA, S. (2004). "Club Mediterranée. Intervenció en el paisatge del Cap de Creus als anys 60". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 37: 311-342.
- NAREDO, J. M. (2004). "Perspectivas de la vivienda". *Información Comercial Española. Revista de Economía*, 815: 143-154.
- NASARRE, E. i BADIA, A. (2006). "Una aproximación al crecimiento de áreas urbanas a través de fotografía aérea y de sistemas de información geográfica. La ciudad de Tarrassa como caso de estudio". *Cuadernos Geográficos*, 39: 185-201.
- NAVARRO, F. i VILANOVA, J. M. (2000). *Transformació de la ciutat construïda: instruments urbanístics*. Barcelona: Edicions UPC.
- NEL·LO, O. (1995). "Dinàmiques territorials i mobilitat urbana a la Regió Metropolitana de Barcelona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 24: 9-37.
- NEL·LO, O. (1998). "Los confines de la ciudad sin confines. Estructura urbana y límites administrativos en la ciudad difusa". MONCLÚS, F. J. *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, pp. 35-57.
- NEL·LO, O. (2001a). "Las áreas metropolitanas: configuración, expansión, problemática y gobierno de las grandes ciudades españolas". GIL, A. i GÓMEZ MENDOZA, J. *Geografía de España*. Barcelona: Ariel, pp. 275-298.
- NEL·LO, O. (2001b). *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Barcelona: Editorial Empúries.
- NEL·LO, O. (2002). "Dinàmiques urbanes, activitats emergents i polítiques públiques a la Regió Metropolitana de Barcelona". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 36: 105-114.
- NEL·LO, O. (2003). "La ciutat i l'equilibri". *Transversal. Revista de Cultura Contemporània*, 20: 62-69.
- NEL·LO, O. (2004a). "¿Cambio de siglo, cambio de ciclo? Las grandes ciudades españolas en el umbral del S. XXI". *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, 141-142: 523-542.
- NEL·LO, O. (2004b). "Contra la dispersión, intensidad. Contra la segregación, ciudad". ROMERO GONZÁLEZ, J. i FARINÓS, J. *Ordenación del territorio y desarrollo territorial. El gobierno del territorio en Europa: Tradiciones, contextos, culturas y nuevas visiones*. Gijón: Trea D. L., pp. 261-285.
- NEL·LO, O. (2006a). "Els plans directors urbanístics de Catalunya. Una nova generació de plans". *Espais*, 52: 3-11.
- NEL·LO, O. (2006b). *La nova política territorial de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

- NEL·LO, O. (2006c). "El pla director urbanístic del litoral català". *Espais*, 52: 30-35.
- NEL·LO, O. i MUÑOZ, F. (2004). "El proceso de urbanización". ROMERO GONZÁLEZ, J. *Geografía humana. Procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado*. Barcelona: Ariel, pp. 255-332.
- NOGUÉ, J. (2000). *Atles de l'Alt Empordà*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- NOGUÉ, J. (2003). "Un territori esquarterat: el paisatge de les taques d'oli". *Transversal. Revista de Cultura Contemporànea*, 20: 42-47.
- NOGUÉ, J. (2005). "La transformació del territori i del paisatge de la Costa Brava (1956-2003). Situació actual i propostes d'actuació". COAC. *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*. Girona: COAC, pp. 88-121.
- NUELL, H. (2005). "Evolució dels usos del sòl a la Costa Brava 1957-96". COAC. *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*. Girona: COAC, CD-ROM.
- OJEDA, J. i VILLAR, A. (2006). "Evolución del suelo urbano/alterado en el litoral de Andalucía". *Geofocus*, 7: 73-99.
- OLIVER ALONSO, J. (1996). "L'Alt Empordà". *Anuari econòmic comarcal 1996*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 129-160.
- OLIVER ALONSO, J. (2004). *Anuari econòmic comarcal 2004*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- OLIVER ALONSO, J. (2005). "El model turístic de la Costa Brava a l'inici del S. XXI: estació d'enllaç o final d'etapa?". COAC. *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*. Girona: COAC, pp. 246-277.
- PALLARÈS, M.; RIERA, P.; ANTON, S.; IBARGUREN, B.; LOZARES, C. (1991). "La residència secundària de la població de Barcelona i de la seva àrea metropolitana (1985-1990)". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 8: 9-86.
- PANIAGUA, A. (2002). "Urban-rural migration, tourism entrepreneurs and rural restructuring in Spain". *Tourism Geographies*, 4: 349-371.
- PANIAGUA, A. (2005). "Espacio, medio ambiente y nuevos grupos sociales en áreas rurales despobladas". *Ería*, 66: 45-55.
- PASCUAL MANICH, M. i ALBÓ, A. (2007). "Plataforma cívica Salvem l'Empordà: quin model d'Empordà volem?". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, Actes Congrés sobre el Paisatge (Vol. II)*: 491-500.
- PASCUAL MASSAGUER, J. i MARTINOY, M. (1989). "El clima de la costa Nord-Catalana i la meteorologia local". SARGATAL, J. i FÈLIX, J. *Els Aiguamolls de l'Empordà. Aspectes ecològics, històrics i socials del Parc Natural*. Figueres: Carles Vallès Editor, pp. 19-32.
- PAVÓN, D. (2002). "Els canvis demogràfics". RIBAS PALOM, A. i SAURÍ, D. *Canvis socioambientals a l'Alt Empordà (1950-2000)*. Girona: Universitat de Girona, pp. 45-67.
- PAVÓN, D.; VENTURA, M.; RIBAS PALOM, A.; SERRA RUIZ, P.; SAURÍ, D.; BRETON, F. (2003). "Land use change and socio-environmental conflict in the Alt Empordà county (Catalonia, Spain)". *Journal of Arid Environments*, 54: 543-552.
- PERRIER-CORNET, P. i HERVIEU, B. (2002). "Les transformations des campagnes françaises: une vue d'ensemble". PERRIER-CORNET, P. *Repenser les Campagnes*. La Tour d'Aigües: Éditions de l'Aube, pp. 9-31.
- PHILLIPS, M. (1993). "Rural gentrification and the processes of class colonisation". *Journal of Rural Studies*, 9: 123-140.
- PHILLIPS, M. (2004). "Other geographies of gentrification". *Progress in Human Geography*, 28: 5-30.
- PI SUNYER, C. (1976). *Una interpretació de l'Empordà*. Barcelona: Editorial Destino.
- PICKAVER, A. H.; GILBERT, C.; BRETON, F. (2004). "An indicator set to measure the progress in the implementation of integrated coastal zone management in Europe". *Ocean & Coastal Management*, 47: 449-432.

- PIÉ, R. (2005). "Ara toca fer ciutat". COAC. *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*. Girona: COAC, pp. 50-87.
- PLA, J. (1948). *Guía de la Costa Brava*. Barcelona: Editorial Destino.
- PLANAS, M. (1987). *Castelló d'Empúries*. Girona: Diputació de Girona. Caixa d'Estalvis Provincial.
- PONS, X. (2004). *MiraMon. Sistema d'Informació Geogràfica i software de Teledetecció*. Bellaterra: Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals.
- PRIESTLEY, G. i MUNDET, L. (1998). "The post-stagnation phase of the resort cycle". *Annals of Tourism Research*, 25: 85-111.
- PUJADES, I. i LÓPEZ VILLANUEVA, C. (2005). "Hogares y cambios residenciales: la diferenciación espacial de los hogares en la Región Metropolitana de Barcelona 1986-2001". *Cuadernos Geográficos*, 36: 409-435.
- QUER, J. (2005). "Les dinàmiques demogràfiques i el mercat de treball". *Revista de Girona*, 230: 60-65.
- QUIRÓS, F. i TOMÉ, S. (2001). "El proceso de urbanización: las ciudades". GIL, A. i GÓMEZ MENDOZA, J. *Geografía de España*. Barcelona: Ariel, pp. 251-274.
- RAMONEDA, J. (1998). "Una idea filosòfica de ciutat". NOGUÉ, J. *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*. Girona: Universitat de Girona. Ajuntament de Girona, pp. 75-81.
- RIBAS TORRES, P. (2000). *Atlas de Castelló d'Empúries. Segles XVII al XIX*. Figueres: Ajuntament de Castelló d'Empúries.
- ROBINSON, A. H. (1987). *Elementos de cartografía*. Barcelona: Editorial Omega.
- ROCA ROSSELL, F. i MASSANA, C. (1972). "Estratègies urbanes i realitat urbana a la regió de Barcelona". ARTAL, F. *Economía crítica: una perspectiva catalana*. Barcelona: Edicions 62, pp. 202-233.
- RODRÍGUEZ LÓPEZ, J. (2006). "Los booms inmobiliarios en España. Un análisis de tres períodos". *Papeles de Economía Española*, 109: 76-89.
- RODRÍGUEZ RODRÍGUEZ, V. (2004). "Turismo residencial y migración de jubilados". *Mediterráneo económico*, 5: 233-253.
- ROIG SIMÓN, M. (2002). *Sant Pere Pescador*. Girona: Diputació de Girona. Caixa de Girona.
- ROMAGOSA, F. (2001). "Els Aiguamolls de l'Empordà: de la destrucció a la protecció i l'ús turístic". *Estudis de Turisme de Catalunya*, 9: 11-15.
- ROMAGOSA, F. (2006). *Els Aiguamolls de l'Empordà. Paisatges d'aigua*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROMAGOSA, F. i CUÉTARA, L. (2001). "El desarrollo sostenible en destinos turísticos. Propuesta de un sistema de indicadores de sostenibilidad". *Papers de Turisme*, 30: 125-138.
- ROMAGOSA, F. i CUADRADO, S. (2007). "Turismo de naturaleza versus turismo residencial de masas. El caso del litoral del Alt Empordà (Costa Brava)". AECIT. *Las administraciones públicas y empresas turísticas ante el reto de la sostenibilidad*. Murcia: AECIT. Universidad Católica de Sant Antonio, CD-ROM.
- ROMERO GONZÁLEZ, J. i FARINÓS, J. (2004). "Los territorios rurales en el cambio de siglo". ROMERO GONZÁLEZ, J. *Geografía humana. Procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado*. Barcelona: Ariel, pp. 333-394.
- ROMERO VARGAS, M. (2005). *Cambios en la estructura del paisaje del Alt Empordà en el período 1957-2001*. Girona: Universitat de Girona.
- ROQUER, S. i BLAY, J. (2002). "El censo de población de 2001: análisis y valoración de los principales cambios introducidos". *Revista de Geografía*, 1: 107-118.

- ROSET, D. (2002). "L'Alt Empordà". RIBAS PALOM, A. i SAURÍ, D. *Canvis socioambientals a l'Alt Empordà (1950-2000)*. Girona: Universitat de Girona, pp. 35-44.
- RUEDA, S. (2002). "Els costos ambientals dels models urbans dispersos". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 36: 73-104.
- RUIZ OLABUÉNAGA, J. I. (1996). *Metodología de la investigación cualitativa*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- RULLAN, O. i ARTIGUES, A. (2007). "Estrategias para combatir el encarecimiento de la vivienda en España. ¿Construir más o intervenir en el parque existente?". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, xi.
- SABATER, A. i AJENJO, M. (2005). "Una aproximació als empadronaments atípics a Catalunya: còmput i distribució territorial d'un fenomen generalitzat". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 46: 63-79.
- SABRIÀ, M. (2005). "La recerca del reequilibri en l'oferta turística de la Costa Brava". COAC. *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*. Girona: COAC, pp. 278-295.
- SABRIÀ, M. (2006). "El mundo de Salvador Dalí: una invitación realista a descubrir el Ampurdán". FONT, J. *Casos de turismo cultural: de la planificación estratégica a la gestión del producto*. Ariel: Barcelona, pp. 183-202.
- SALÓ, A. (2004). "Les segones residències: anàlisi específica per a la Costa Brava". *Revista de Girona*, 225: 494-499.
- SALVÀ, P. A. (1998). "Los modelos de desarrollo turístico en el Mediterráneo". *Cuadernos de Turismo*, 2: 7-24.
- SALVÀ, P. A. (2005). "Procesos, pautas y tendencias del turismo residencial en las Islas Baleares; ¿Inmigrantes de lujo o turistas de larga estancia?". MAZÓN, T. i ALEDO, A. *Turismo residencial y cambio social. Nuevas perspectivas teóricas y empíricas*. Alicante: CAM. FRAX. Universidad de Alicante, pp. 281-301.
- SÁNCHEZ PÉREZ, J. E. (2003). "El mercado inmobiliario y los promotores: cambios en la gran empresa inmobiliaria". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vii, 146 (091).
- SANT, M. i SIMONS, P. (1993). "Counterurbanization and coastal development in New South Wales". *Geoforum*, 24: 291-306.
- SARGATAL, J. (1989). "El Parc Natural: Breu descripció geogràfica". SARGATAL, J. i FÈLIX, J. *Els Aiguamolls de l'Empordà. Aspectes ecològics, històrics i socials del Parc Natural*. Figueres: Carles Vallès Editor, pp. 11-18.
- SASSEN, S. (1991). *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- SASSEN, S. (2002). "Locating cities on global circuits". *Environment and Urbanization*, 14: 13-30.
- SAU, E. (1995). "El creixement del sistema urbà de Catalunya (1950-1991). De la concentració a la desconcentració metropolitana?". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 27: 97-113.
- SAURÍ, D. (2003). "Lights and shadows of urban water demand management: The case of the Metropolitan Region of Barcelona". *European Planning Studies*, 11: 229-243.
- SAURÍ, D. i BRETON, F. (1998). "La Mediterrània. Forces socioeconòmiques i canvi ambiental". *El Canvi global i la Mediterrània*. Barcelona: Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya, pp. 15-25.
- SAURÍ, D.; BRETON, F.; RIBAS PALOM, A.; LLURDÉS, J. C.; ROMAGOSA, F. (2000). "The ecological values of traditional land use in low-lying coastal environments: the example of the Aiguamolls de l'Empordà, Costa Brava". *Journal of Environmental Planning and Management*, 43: 277-290.
- SAURÍ, D.; ROSET, D.; RIBAS PALOM, A.; PUJOL, P. (2001). "The 'escalator effect' in flood policy: the case of Costa Brava, Catalonia, Spain". *Applied Geography*, 21: 127-143.

- SAVINO, M. (2003). "Als intersticis del desenvolupament (post) metropolità: les noves realitats territorials". *Transversal. Revista de Cultura Contemporànea*, 20.
- SCHWANEN, T.; DIELEMAN, F. M.; DIJST, M. (2003). "Car use in Netherlands daily urban systems: does polycentrism result in lower commute times". *Urban Geography*, 24: 410-430.
- SCHWANEN, T.; DIJST, M.; DIELEMAN, F. M. (2004). "Policies for urban form and their impact on travel: The Netherlands experience". *Urban Studies*, 41: 579-603.
- SCOTT, A. J. (2001). "Capitalism, cities, and the production of symbolic forms". *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26: 11-23.
- SECCHI, B. (2003). "La ciudad contemporánea y su proyecto". FONT, A. *Planeamiento urbanístico. De la controversia a la renovación*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pp. 91-119.
- SEMPERE, J. (2004). "La pagesia del delta del Llobregat: un futur incert". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 43: 45-68.
- SERNA, E. i SERRA PERALS, J. (2003). *Fortià*. Girona: Diputació de Girona. Caixa de Girona.
- SERRA BATISTE, J. (1991). "La ciutat metropolitana. Delimitacions, desconcentracions, desequilibris". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 6: 31-51.
- SERRA BATISTE, J. (1997). "Migracions metropolitanes i desconcentració demogràfica". *Revista Econòmica de Catalunya*, 33: 77-97.
- SERRA LLOBET, A. (2011). *Turning hazards into resources? Floods, wetlands and climate change in the Mediterranean coast of Spain*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- SERRA RUIZ, P. (2002). *Dinàmiques del paisatge agrari a l'Alt Empordà (1977-1997). Una anàlisi a partir de la teledetecció i dels Sistemes d'Informació Geogràfica*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- SERRA RUIZ, P. (2006). "Localització dels conreus irrigats de la plana de l'Alt i el Baix Empordà a través de l'anàlisi geohistòrica i de la teledetecció". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 48: 123-148.
- SERRA RUIZ, P.; PONS, X.; SAURÍ, D. (2000). "Anàlisi d'usos del sòl a la plana de l'Alt Empordà i la seva localització a través de la teledetecció (1977-1993)". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 36: 63-89.
- SERRA RUIZ, P.; SAURÍ, D.; PONS, X. (2004). "Evolució del paisatge agrari de l'Alt Empordà a través de la teledetecció i d'índexs paisatgístics". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 57: 237-256.
- SERRATOSA, A. (1999). *Factors clau de la planificació territorial a l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Territorials.
- SMITH, N. (1979). "Toward a theory of gentrification. A back to the city movement by capital, not people". *Journal of the American Planning Association*, 45: 538-548.
- SMITH, N. (1982). "Gentrification and uneven development". *Economic Geography*, 58: 139-155.
- SOJA, E. W. (1989). *Postmodern geographies: the reassertion of space in critical social theory*. London: Verso.
- SOJA, E. W. (1997). "Six discourses on the post-metropolis". WESTWOOD, S. i WILLIAMS, J. *Imagining Cities. Scripts, Signs, Memory*. London: Routledge, pp. 19-30.
- SOJA, E. W. (2000). *Postmetropolis. Critical studies of cities and regions*. Oxford: Blackwell.
- SOLÀ MORALES, M. de (1974). "La urbanización marginal y la formación de plusvalía del suelo". *Papers. Revista de Sociologia*, 3: 365-380.
- SOLÀ MORALES, M. de (1993). *Les formes de creixement urbà*. Barcelona: Edicions UPC.
- SOLÀ MORALES, M. de (1997). "Territoris sense model". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 26: 21-27.
- SOLANA, M. (2002). "Localització del treball, residència i mobilitat laboral: el cas del Baix Empordà". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 53-54: 121-151.

- SOLANA, M. (2005). "Nuevas pautas de migración y poblamiento: Las dinámicas de los municipios de Cataluña". *Geographicalia*, 46: 35-49.
- SOLANA, M. (2006). "Nuevas dinámicas migratorias en los espacios rurales: vivienda, cambio social y procesos de elitización. El caso del Empordanet (Gerona)". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 5: 57-87.
- SOLANS, J. A. (2002). "L'ocupació de sòl en el sistema metropolitana central durant el període 1980-1998". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 36: 49-72.
- SUREDA, V. (1998). *Eines per a una gestió municipal cap a la sostenibilitat. La pràctica diària de l'Agenda 21 Local*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- TARROJA, A. (2005). *Anuari territorial de Catalunya 2004*. Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori.
- TARROJA, A.; CASTAÑER, M.; MERCADÉ, M. (2006). *Anuari territorial de Catalunya 2005*. Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori.
- TARROJA, A.; CASTAÑER, M.; MERCADÉ, M. (2007). *Anuari territorial de Catalunya 2006*. Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori.
- TATJER, M. (1979). "Propiedad inmobiliaria y espacio urbano. Aproximación a su estudio". *Revista de la Universidad Complutense*, 115: 49-82.
- TEIXIDOR, C. (1978). "Els agents de l'urbanisme". *Debat Costa Brava*. Girona: Cambra Oficial de Comerç i Indústria, pp. 31-34.
- TELLO ARAGAY, E. (2004). "Hi ha prou aigua per al consum domèstic a Catalunya?". *SAM –Suport a la Gestió Ambiental d'Activitats en el Municipi–*, 11: 16-24.
- TELLO ROBIRA, R. (2003). "Paradojas sobre vivienda". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, VII.
- TORRES BERNIER, E. (2003). "El turismo residencial y sus efectos en los destinos turísticos". *Estudios Turísticos*, 155-156: 45-70.
- TORT, J. (1992). "La literatura com a font de recerca geogràfica: notes sobre la significació de l'Empordà en l'obra de Josep Pla". *Revista de Geografia*, xxvi: 57-66.
- TRILLA, C. (1997). "La Barcelona metropolitana: transformacions generades per l'ocupació residencial". *Revista Econòmica de Catalunya*, 33: 105-115.
- TULLA, A. F. (2009). "Urbanización en el medio rural". GÓMEZ ESPÍN, J. M. i MARTÍNEZ MEDINA, R. *Desarrollo rural en el siglo XXI: Nuevas orientaciones y territorios*. Murcia: Universidad de Murcia, pp. 115-142.
- TUROK, I. i MYKHENKO, V. (2007). "The trajectories of european cities, 1960–2005". *Cities. International Journal of Urban Policy and Planning*, 24: 165-182.
- URRY, J. (1990). *The tourist gaze. Leisure and travel in contemporary societies*. London. Thousand Oaks. New Delhi: SAGE Publications.
- URRY, J. (2003). "Social networks, travel and talk". *British Journal of Sociology*, 54: 155-175.
- VALDOVINOS, N. (2000). "Acerca de lo rural, los modelos de desarrollo y las formas de articulación territorial". AGE. *Los espacios rurales en el cambio de siglo: incertidumbres ante los procesos de globalización y desarrollo*. Lleida: AGE. Universitat de Lleida, pp. 817-823.
- VALDUNCIEL, J. (2001). *La forma urbana dels nuclis menors de la regió de Lleida. Mollerussa, les Borges Blanques, Almacelles i Alpicat*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- VALDUNCIEL, J. (2005). "Costa Brava sud (1985-2001). La dinàmica accelerada de les transformacions en la realitat urbana". COAC. *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. Girona: COAC, CD-ROM.

- VALDUNCIEL, J. (2011). *Paisatge i models urbans contemporanis. Les comarques gironines (1979-2006): del 'desarrollismo' a la globalització*. Girona: Universitat de Girona.
- VALENZUELA, M. (2007). "Cambio turístico y nuevos horizontes residenciales". ARTIGUES, A.; BAUZÀ, A.; BLÁZQUEZ, M.; GONZÁLEZ, J. M.; MURRAY, I.; RULLAN, O. *Los procesos urbanos postfordistas*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears. AGE, pp. 261-302.
- VALERA, A.; AÑÓ, C.; SÁNCHEZ DÍAZ, J. (2007). "Crecimiento urbano (1956-1998) en el entorno metropolitano de Alacant-Elx (Comunidad Valenciana)". *Boletín de la A.G.E.*, 44: 169-186.
- VAN DAM, F.; HEINS, S.; ELBERSEN, B. S. (2002). "Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in The Netherlands". *Journal of Rural Studies*, 18: 461-476.
- VAQUÉ, A.; ROCA, A.; RIBERA, E. (1989). "El poblament humà actual". SARGATAL, J. i FÈLIX, J. *Els Aiguamolls de l'Empordà. Aspectes ecològics, històrics i socials del Parc Natural*. Figueres: Carles Vallès Editor, pp. 119-146.
- VENTURA, M.; RIBAS PALOM, A.; SAURÍ, D. (2000). "Gestión del agua y conflictividad social en la cuenca del río Muga (Alt Empordà)". *Geographicalia*, 38: 59-75.
- VERA REBOLLO, J. F. (1994). "El modelo turístico del Mediterráneo español: agotamiento y estrategias de reestructuración". *Papers de Turisme*, 14-15: 131-148.
- VERA REBOLLO, J. F. (2005). "El auge de la función residencial en destinos turísticos del litoral mediterráneo: entre el crecimiento y la renovación". *Papers de Turisme*, 37-38: 95-114.
- VERA REBOLLO, J. F. i MARCHENA, M. J. (1996). "El modelo turístico español". PEDREÑO, A. i MONFORT, V. M. *Introducción a la economía del turismo en España*. Madrid: Cívitas, pp. 327-364.
- VERA REBOLLO, J. F. i BAÑOS, C. J. (2004). "Turismo, territorio y medio ambiente. La necesaria sostenibilidad". *Papeles de Economía Española*, 102: 271-286.
- VETTORETTO, L. (1998). "Paisatges terciaris i transformacions socials en la ciutat difusa del Vèneto". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33: 57-79.
- VICENTE, J. (2003a). "¿Nuevas palabras, nuevas ciudades?". *Revista de Geografia*, 2: 79-103.
- VICENTE, J. (2003b). "La Regió de Girona: un model territorial en transformació, amb potencial i fràgil". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 39: 61-72.
- VICENTE, J. i GUTIÉRREZ JARAMILLO, O. (2004). "La construcció d'habitatge a la demarcació de Girona, 1987-2003". *La Punxa. Revista del Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona*, 36: 6-54.
- VILA, P. (1963). "Parelles de pobles de la costa catalana". VILA, P. *Visions geogràfiques de Catalunya*. Barcelona: Barcino, Vol. II, pp. 72-75.
- VILA, P. (1977). *La fesomia geogràfica de Catalunya*. Barcelona: Laia.
- VILA, P. (1978). "El poblament a Catalunya i el problema geogràfic de l'aigua". VILA, P. *Aspectes geogràfics de Catalunya. Selecció d'escrits de geografia de Pau Vila*. Barcelona: Curial, pp. 316-332.
- VILAGRASA, J. (1984). "Creixement urbà i producció de l'espai a Lleida (1940-1980)". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 5: 97-138.
- VILAGRASA, J. (1991). "El estudio de la morfología urbana". *Geo-crítica. Cuadernos Críticos de Geografía Humana*, 92: 7-45.
- VINUESA, J. (2005). "De la población de hecho a la población vinculada". *Cuadernos Geográficos*, 36: 79-90.
- WALMSLEY, D. J.; EPPS, W. R.; DUNCAN, C. J. (1998). "Migration to the New South Wales north coast 1986-1991: lifestyle motivated counterurbanisation". *Geoforum*, 29: 105-118.
- WARD, N. (1993). "The agricultural treadmill and the rural environment in the post-productivist era". *Sociologia Ruralis*, xxxiii: 348-364.

- WHITEHAND, J. W. R. (2001). "Changuing suburban landscapes at the microscale". *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92: 164-184.
- WHITEHAND, J. W. R. i CARR, C. M. H. (1999). "The changing fabrics of ordinary residential areas". *Urban Studies*, 36: 1.661-1.677.
- WILLIAMS, A. M. i HALL, C. M. (2000). "Tourism and migration: new relationships between production and consumption". *Tourism Geographies*, 2: 5-27.
- WILLIAMS, A. M.; KING, R.; WARNES, A. M.; PATTERSON, G. (2000). "Tourism and international retirement migration: new forms of an old relationship in southern Europe". *Tourism Geographies*, 2: 28-49.
- WILSON, G. A. (2001). "From productivism to post-productivism... and back again? Exploring the (un)changed natural and mental landscapes of european agriculture". *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26: 77-102.
- ZANDVLIET, R. i DIJST, M. (2006). "Short-term dynamics in the use of places: A space-time typology of visitor populations in The Netherlands". *Urban Studies*, 43: 1.159-1.176.
- ZUKIN, S. (1988). "The postmodern debate over urban form". *Theory, Culture & Society*, 5: 431-446.
- ZUKIN, S. (1998). "Urban lifestyles: diversity and standardisation in spaces of consumption". *Urban Studies*, 35: 825-839.

11.2 ALTRES FONTS

11.2.1 Documents de planejament

- AJUNTAMENT DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES (1987). *Pla General d'Ordenació Municipal*. Castelló d'Empúries: Ajuntament de Castelló d'Empúries.
- AJUNTAMENT DE FORTIÀ (1996). *Normes Subsidiàries de planejament*. Fortià: Ajuntament de Fortià.
- AJUNTAMENT DE L'ARMENTERA (1998). *Normes Subsidiàries de planejament*. L'Armentera: Ajuntament de l'Armentera.
- AJUNTAMENT DE L'ESCALA (1993). *Pla General d'Ordenació Urbana de l'Escala*. L'Escala: Ajuntament de l'Escala.
- AJUNTAMENT DE PALAU-SAVERDERA (1999). *Revisió de les Normes Subsidiàries*. Municipi de Palau-Saverdera. Palau-Saverdera: Ajuntament de Palau Saverdera.
- AJUNTAMENT DE PAU (1990). *Revisió de Normes Subsidiàries tipus b de planejament a Pau*. Pau: Ajuntament de Pau.
- AJUNTAMENT DE PEDRET I MARZÀ (1991). *Normes Subsidiàries tipus b de Pedret i Marzà*. Pedret i Marzà: Ajuntament de Pedret i Marzà.
- AJUNTAMENT DE PERALADA (1993). *Normes Subsidiàries de planejament*. Peralada: Ajuntament de Peralada.
- AJUNTAMENT DE ROSES (1993). *Pla General d'Ordenació Urbana*. Roses: Ajuntament de Roses.
- AJUNTAMENT DE SANT MORI (1980). *Normes Subsidiàries del planejament*. Sant Mori: Ajuntament de Sant Mori.
- AJUNTAMENT DE SANT PERE PESCADOR (2000). *Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana*. Sant Pere Pescador: Ajuntament de Sant Pere Pescador.
- AJUNTAMENT DE SIURANA (1998). *Normes Subsidiàries de Siurana d'Empordà*. Siurana d'Empordà: Ajuntament de Siurana.
- AJUNTAMENT DE TORRELLA DE FLUVIÀ (2000). *Revisió de les Normes Subsidiàries del planejament*. Torroella de Fluvià: Ajuntament de Torroella de Fluvià.

- AJUNTAMENT DE VENTALLÓ (1991). *Modificació de les Normes Subsidiàries de planejament municipal tipus b i delimitació de sòl urbà. Terme municipal de Ventalló*. Ventalló: Ajuntament de Ventalló.
- AJUNTAMENT DE VILABERTRAN (1999). *Revisió del Pla General d'Ordenació de Vilabertran*. Vilabertran: Ajuntament de Vilabertran.
- AJUNTAMENT DE VILADAMAT (1993). *Normes Subsidiàries del planejament*. Viladamat: Ajuntament de Viladamat.
- AJUNTAMENT DE VILAJUÏGA (1992). *Normes Subsidiàries de planejament municipal. Vilajuïga (Alt Empordà)*. Vilajuïga: Ajuntament de Vilajuïga.
- AJUNTAMENT DE VILA-SACRA (1996). *Concreció cartogràfica i adaptació del Pla General de Vila-Sacra*. Vila-Sacra: Ajuntament de Vila-Sacra.
- DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (DPTOP) (2005a). *Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (DPTOP) (2005b). *Pla Director Urbanístic dels Àmbits del Sistema Costaner Integrats per Sectors de Sòl Urbanitzable Delimitat sense el Pla Parcial Aprovat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (DPTOP) (2006a). *Pla Director Territorial de l'Empordà*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (DPTOP) (2006b). *Pla Director Urbanístic de la Serra de Rodes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DIPUTACIÓ DE GIRONA (1982). *Pla General d'Ordenació Urbana de la Zona de Figueres*. Figueres: Ajuntament de Figueres.

11.2.2 Estadístiques en format paper

- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (s.d.). *Censo de la población y las viviendas de España de 1950. Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España con referencia al 31 de diciembre de 1950. Provincia de Gerona*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra S.A.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (1963). *Censo de la población y las viviendas de España de 1960. Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población. Provincia de Gerona*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra S.A.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (1973). *Censo de la población de España de 1970. Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población. Provincia de Gerona*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (1984). *Censo de población de España de 1981. Nomenclátor. Provincia de Gerona*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (1990). *Padrón municipal de habitantes de 1986. Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población con especificación de sus núcleos. Gerona*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (1993). *Censo de población y viviendas 1991. Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población con especificación de sus núcleos. Girona*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (1997). *Padrón municipal de habitantes de 1996. Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población con especificación de sus núcleos. Girona*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

11.2.3 Cartografia

- CENTRE DE RECERCA ECOLÒGICA I APLICACIONS FORESTALS (CREAF) (1993). *Mapa de cobertes del sòl de Catalunya. 1:25.000*. Fulls: 220-1-2, 220-2-2, 258-1-1, 258-2-1, 258-1-2, 258-2-2, 259-1-1, 259-1-2, 296-1-1, 296-2-1 i 297-1-1.
- DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE (DMAH) (2003). *Pla d'espais d'interès natural. 1:50.000*.
- DIRECCIÓ GENERAL D'URBANISME (DGU) (1995). *Mapa de planejament urbanístic i usos del sòl. Sistema urbà de Figueres*. Fulls: 258-2-1, 258-2-2, 258-3-1, 258-3-2 i 258-3-3 (format paper).
- DIRECCIÓ GENERAL D'ORDENACIÓ DEL TERRITORI I URBANISME (DGOTU) (1998). *Mapa de planejament urbanístic i usos del sòl. Costa Brava-2*. Fulls: CB-2-1, CB-2-2, CB-2-3, CB-2-4, CB-2-5 i CB-2-6 (format paper).
- EXERCIT AMERICÀ (1957). *Fotografies aèries. 1:32.000 aprox. B/N*. Fotogrames: 44-732, 54-637, 54-638, 54-639, 54-640, 54-812, 54-814, 57-543, 57-545, 57-552, 57-553, 57-637, 59-076 i 59-078 (format paper).
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (ICC) (1996a). *Base municipal 1:50.000*. Fulls: 220, 258, 259, 286 i 297.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (ICC) (1996b). *Base topogràfica 1:50.000*. Fulls: 220, 258, 259, 286 i 297.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (ICC) (1997). *Mapa topogràfic de Catalunya. 1:25.000. Col·lecció Espais Naturals Protegits*. Full del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà (format paper).
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (ICC) (1999). *Mapa topogràfic de Catalunya. 1:25.000. Col·lecció Espais Naturals Protegits*. Full del Parc Natural del Cap de Creus (format paper).
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (ICC) (2000). *Model Digital d'Elevacions de Catalunya. 30x30 m*.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (ICC) (2004). *Ortoimatges 1:5.000 color*. Ortoimatges: 308-080, 308-081, 308-082, 308-083, 308-088, 308-089, 308-090, 309-080, 309-081, 309-082, 309-083, 309-084, 309-085, 309-086, 309-087, 309-088, 309-089, 309-090, 310-081, 310-082, 310-083, 310-084, 310-085, 310-086, 310-087, 310-088, 310-089, 310-090, 310-091, 311-080, 311-081, 311-082, 311-083, 311-084, 311-085, 311-086, 311-087, 311-088, 311-089, 311-090, 311-091, 312-080, 312-081, 312-082, 312-083, 312-084, 312-085, 312-086, 312-087, 312-088, 312-089, 312-090, 312-091, 312-092, 313-081, 313-082, 313-083, 313-084, 313-085, 313-091, 313-092, 314-082, 314-083, 314-084, 314-085, 315-082, 315-083, 315-084 i 315-085.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (ICC) i DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE (DMAH) (1991). *Superfície urbanitzada a Catalunya. 1:250.000*.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (ICC) i DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE (DMAH) (1997). *Classificació dels usos del sòl a Catalunya. 30x30 m*.
- MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN (MAPA) (1997). *Ortofotografies del SIG Oleícola. 1x1 m. B/N*. Fotogrames: HO220-III-IV, HO220-IV-III, HO220-IV-IV, HO258-I-II, HO258-I-IV, HO258-II-I, HO258-II-II, HO258-II-III, HO258-II-IV, HO258-III-IV, HO258-IV-I, HO258-IV-II, HO258-IV-III, HO258-IV-IV, HO259-I-I, HO259-I-II, HO259-I-III, HO259-I-IV, HO259-III-I, HO259-III-II, HO296-I-II, HO296-II-I, HO296-II-II, HO296-II-III, HO296-II-IV i HO297-I-III.

11.2.4 Recursos electrònics

Agència Catalana de l'Aigua (ACA):

www.gencat.net/aca

Agència de Residus de Catalunya:

www.arc-cat.net/

Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals (CREAF):

www.creaf.uab.es/creaf

Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers de l'Edificació de Girona:

<http://www.aparellador.cat/>

Congrés de Turisme de Catalunya:

www.congresturisme.com

Debat Costa Brava:

www.debatcostabrava.org

Departament de Medi Ambient i Habitatge (DMAH):

www.gencat.net/mediamb

Departament de Política Territorial i Obres Públiques (DPTOP):

www.gencat.net/ptop

Dialnet:

www.dialnet.unirioja.es

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya:

www.gencat.cat/dogc

European Environment Agency (EEA):

www.eea.eu.int

Institut Cartogràfic de Catalunya:

www.icc.cat

Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat):

www.idescat.es

Instituto Nacional de Estadística (INE):

www.ine.es

ISI Web of Knowledge (accés a través de FECYT):

www.accesowok.fecyt.es

RACO:

www.raco.cat

Refworks:

www.refworks.com

Salvem l'Empordà:

www.salvem-emporda.org

TDX:

www.tdx.cat

Territori. Observatori de Projectes i Debats Territorials de Catalunya:

www.territori.scot.cat

Universitat Autònoma de Barcelona:

www.uab.cat

Utrecht University - Faculty of Geosciences:

www.uu.nl/faculty/geosciences